

Økonomiske analyser

29. årgang

1/2010

Innhold

Perspektiver	3
1. Konjunkturtendensene internasjonalt	6
<i>Temaboks 1.1. Utviklingen i oljemarkedet .....</i>	<i>11</i>
2. Konjunkturtendensene i Norge	13
<i>Temaboks 2.1. Faktorer bak vekst og fall i konsumet 2005-2009 .....</i>	<i>18</i>
<i>Temaboks 2.2. Kraftmarkedet framover .....</i>	<i>27</i>
<i>Temaboks 2.3. Direkte og indirekte importandeler .....</i>	<i>33</i>
3. Økonomisk utsyn over 2009	38
3.1. Konjunktursituasjonen i Norge ved inngangen til 2009	38
3.2. Finanspolitikken i 2009	38
3.3. Pengepolitikk og finansiell stabilitet	40
3.4. Realøkonomien	43
<i>Temaboks 3.1. Sammenhengen mellom finansielle størrrelser og realøkonomien og den finansielle akseleratoren .....</i>	<i>44</i>
4. Produksjonsfaktorer og produktivitet	47
4.1. Introduksjon	47
4.2. Nasjonalformuen	47
4.3. Produktivitet	47
4.4. FoU og nyskaping i norsk næringsliv	49
4.5. Arbeidsmarkedet	51
<i>Temaboks 4.1. Virkninger av bedriftsnedbemanning .....</i>	<i>57</i>
5. Offentlig forvaltning	58
5.1. Offentlig forvaltnings inntekter	58
5.2. Offentlig forvaltnings utgifter	60
5.3. Produksjon i offentlig forvaltning	67
5.4. Kommunenes økonomi	69
<i>Temaboks 5.1. Økt bruk av eiendomsskatt i kommunene .....</i>	<i>72</i>
6. Næringene	74
6.1. Utvinning av råolje og naturgass	74
6.2. Industri og bergverksdrift	77
6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet	79
6.4. Elektrisitetsforsyning	81
<i>Temaboks 6.1. Veien videre i klimaforhandlingene .....</i>	<i>83</i>
<i>Temaboks 6.2. Husholdningenes energibruk .....</i>	<i>84</i>
<i>Temaboks 6.3. Makroøkonomiske beregninger av kostnader ved å nå myndighetenes utslippsmål for 2020 .....</i>	<i>85</i>
6.5. Primærnæringene	86
6.6. Utenriks sjøfart	88
6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge	89

Innhold forts.

7. Lønns- og konsumprisutviklingen.....	91
7.1. Lønnsutviklingen	91
7.2. Konsumprisutviklingen	93
8. Husholdningene	97
8.1. Disponible realinntekter.....	97
8.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner	98
<i>Temaboks 8.1. Om rentens effekt på sparing .....</i>	<i>100</i>
8.3. Finansformue og gjeld 2009.....	101
<i>Temaboks 8.2. Husholdninger og ideelle organisasjoners sparing og finansinvesteringer påvirkes av tilpasninger til endrede regler for skatt på utbytte fra 2006 .....</i>	<i>105</i>
8.4. Boligmarkedet.....	107
<i>Temaboks 8.3. Det norske unntaket.....</i>	<i>109</i>
8.5. Inntektsutvikling og fordeling	110
9. Utenriksøkonomi	115
9.1. Driftsregnskapet.....	115
9.2. Finanstransaksjoner og internasjonal investeringsposisjon.....	117
<i>Temaboks 9.1. Utenlandske prisimpulser og kinaeffekt .....</i>	<i>119</i>
10. Befolkningsutviklingen	120
10.1. Fødsler	120
10.2. Dødsfall og levealder	122
10.3. Inn- og utvandring	123
10.4. Folketall og aldersfordeling.....	125
10.5. Regional befolkningsutvikling	126
Forskningspublikasjoner	127
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder.....	133
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge.....	1*
Nasjonalregnskap for Norge	17*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser	52*

Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året. Neste utgave publiseres 22. april 2010.

Redaksjonen Økonomisk utsyn over året 2009: Andreas Benedictow, Christian Nicolay Brinch, Brita Bye, Erik Fjærli, Øystein Olsen og Lasse Sandberg
Redaksjonssekretær: Lisbeth Lerskau

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 16. februar 2010.

Spørsmål om konjunkturutviklingen i:

- Norge: Torbjorn.Eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07
Roger.Bjornstad@ssb.no, tlf. 21 09 48 17
- utlandet: Andreas.Benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98
Roger.Hammersland@ssb.no, tlf. 21 09 43 02

Andre spørsmål: Christian.Brinch@ssb.no, tlf. 21 09 43 03

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen Økonomiske analyser: Torbjørn Hægeland (ansv.), Helge Brunborg, Torbjørn Eika, Taran Fæhn, Bente Halvorsen, Elin Halvorsen, Johan Heldal, Tom Kornstad, Hong Pham og Knut Sørensen

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Økonomisk utsyn

Perspektiver

Ved inngangen til 2009 var verdensøkonomien inne i den sterkeste konjunkturedgangen på mange tiår. Finansmarkedene var ute av balanse. Mange bedrifter og husholdninger hadde vansker med å få lån. Aksjekurser og boligpriser hadde falt mye. I mange råvaremarkeder var prisene mer enn halverte i forhold til nivåene ett år tidligere. Inflasjonstakten, målt med konsumprisindeksen, var uvanlig lav. De realøkonomiske følgene av finanskrisen viste seg ved fall i bruttonasjonalproduktet i de fleste land. Sysselsettingen var fallende og arbeidsledigheten økte kraftig. Situasjonen var kjennetegnet av en betydelig usikkerhet, og en utbredt pessimisme preget aktørenes oppfatning om fremtiden. Dette bidro ytterligere til å svekke etterspørsel og produksjon.

Finanskrisen utløste kraftige tiltak rettet inn mot finanssektoren og endringer i den økonomisk politikken i de fleste land. Omleggingen av politikken hadde bred oppslutning, og var i noen grad koordinert internasjonalt. Nå, halvannet år etter at den mest akutte krisen ble utløst, er det klart at politikken har virket, og den økonomiske utviklingen gjennom 2009 ble bedre enn ventet ved inngangen til fjoråret. Dette gjelder også for Norges vedkommende, hvor store kutt i Norges Banks styringsrente sammen med en kraftig økning i offentlige utgifter har dominert politikken. Omfanget av spesifikke tiltak rettet mot finanssektoren har vært relativt beskjedent i Norge sammenlignet med andre land. Det henger sammen med at den norske finanssektoren har klart seg godt gjennom krisen, og myndighetenes viktigste bidrag har vært å stille nødvendige garantier og lånemuligheter til rådighet for de finansinstitusjonene som måtte komme til å trenge det. I praksis har bankene ikke behøvd å benytte alle midlene som ble stilt til disposisjon, noe som i seg selv er et uttrykk for at utviklingen gjennom 2009 forløp bedre enn fryktet.

Det økonomiske tilbakeslaget i Norge har også blitt svakere enn i de fleste OECD-land. Det skyldes flere forhold. Virkemiddelbruken i den økonomiske politikken i Norge har vært kraftigere enn i de fleste andre land; rentene har kommet mye ned og virker kraftig i norsk økonomi, hvor låntakerne i stor grad har flytende renter på sine lån. Vi anslår at rentenedgangen i 2009 isolert sett har bidratt til en økning i disponibel inntekt for husholdningene på om lag 30 milliarder kroner, eller om lag 1,5 prosentpoeng av BNP for Fastlands-Norge. For foretakene har rentenedgangen påvirket investeringslyst og likviditet i positiv retning, men investeringene bremses fortsatt av svake konjunkturer internasjonalt og en strammere utlånspraksis enn før finanskrisen. Finanspolitikken har stimulert etterspørselen i økonomien både gjennom økt kjøp av varer og tjenester fra privat sektor og i en viss grad gjennom økt offentlig sysselsetting. Budsjettimpulsen kan anslås til knappe 3 prosent av BNP for Fastlands-Norge. I tillegg til endringene i politikken har en relativt stor offentlig sektor i Norge virket stabiliserende på utviklingen i produksjon og etterspørsel.

Erfaringene fra praktiseringen av retningslinjene for den makroøkonomiske politikken, slik de ble trukket opp for ni år siden, er i hovedsak gode. Rentepolitikken er nå innrettet mot stabilisering av inflasjon og sysselsetting, ikke valutakursen, slik tilfellet var under finanskrisen i 1997 («Asia-krisen»). Den gang ble rentene økt for å forsvare valutakursen. I den siste nedgangen ble rentene etter hvert satt kraftig ned, for å motvirke fall i produksjonen og faren for deflasjon. Den midlertidige, markerte svekkelsen av kronen i kjølvannet av finanskrisen har bidratt til at Norge har hatt høyere prisvekst enn land i euroområdet, men likevel i tråd med inflasjonsmålet.

Et særtrekk ved utviklingen i Norge er bidraget fra en stor petroleumssektor som i liten grad har endret sin etterspørsel etter varer og tjenester knyttet til løpende produksjon eller til investeringsformål. Faktisk økte petroleumsinvesteringene og etterspørselen mot leverandørindustrien gjennom høsten 2008 og inn i 1. kvartal 2009, for siden å flate ut. Dette henger dels sammen med tidligere investeringsbeslutninger, og dels at lønnsomheten av nyinvesteringer vurderes som god selv med betydelig lavere råoljepriser enn det man opplevde fram til sommeren 2008. Dette er en viktig forskjell sammenliknet med perioden etter oljeprisfallet midt på 1980-tallet, da prisene ble så lave at oljeinvesteringene etter hvert falt mye, og bidro til den kraftige nedgangen i norsk økonomi på slutten av 1980-tallet og inn på 1990-tallet.

Et nytt trekk ved norsk økonomi i de senere årene er større arbeidskraftmobilitet over landegrensene, særlig etter utvidelsen av EU/EØS i 2004. Under den siste høykonjunkturen bidro dette til å muliggjøre sterk vekst uten så store kostnadseffekter som tidligere, og i nedgangen har mobiliteten bidratt til å dempe effekten på ledigheten av fallende sysselsetting. I utgangspunktet var det norske arbeidsmarkedet ganske fleksibelt, ved at yrkesaktiviteten og arbeidstiden til personer utenfor kjernegruppene i arbeidsmarkedet, og spesielt unge i alderen 15-24, varierte i takt med etterspørselen. Det bidro til at utslagene i ledighet ved store endringer i etterspørselen etter arbeidskraft, var moderate i et internasjonalt perspektiv. Økt arbeidskraftmobilitet over landegrensene har forsterket fleksibiliteten i arbeidsmarkedet ytterligere.

Ekspansiv økonomisk politikk og den realøkonomiske nedgangen har ført til store budsjettunderskudd i mange land. Den raskt økende gjeldsbyrden vekker nå bekymring i så godt som hele OECD-området. Mindre land i den europeiske periferien synes i øyeblikket mest utsatt, men situasjonen kan bli alvorlig også for mer sentrale land, hvis en ikke etter hvert klarer å redusere offentlige utgifter og øke skattene. Budsjettunderskuddene i mange land skyldes delvis behovet for å finansiere en kriserammet banksektor. Disse pengene er ikke tapt for myndighetene, men det er i dag usikkert hvor stor del av redningspakkene og den økte statsgjelden som motsvares av økte offentlige fordringer. Både IMF og OECD advarer mot å avvikle stimulanse-tiltakene for tidlig. Skulle dette skje allerede i 2010, vil det kunne dempe en gryende oppgang og i verste fall kvele den i sin spede begynnelse.

Også i Norge har den ekspansive politikken under finanskrisen ført til at offentlige budsjetter er ekspandert mye sterkere enn det den langsiktige retningslinjen for finanspolitikken tilsier. I Nasjonalbudsjettet 2010 anslås det strukturelle, oljekorrigerte underskuddet å utgjøre 7,8 prosent av BNP for Fastlands-Norge, tilsvarende 148 milliarder kroner. Dette er rundt 45 milliarder kroner over den anslåtte realavkastningen av Statens pensjonsfond utland. Skal handlingsregelen videreføres som en troverdig, langsiktig rettesnor for budsjettpolitikken, er det viktig at bruken av oljeinntekter over statsbudsjettet bringes tilbake til banen for forventet realavkastning.

Ved å følge handlingsregelen vil Norge som nasjon kunne høste en varig avkastning fra petroleumsformuen. Denne avkastningen bidrar til å finansiere et høyere nivå på velferden enn vi ville hatt uten inntektene fra petroleumsvirksomheten. Det realøkonomiske motstykket til dette er imidlertid en svekkelse av konkurransevnen til det øvrige næringslivet, og en overføring av ressurser til skjermet virksomhet. Samtidig er det ønskelig at denne omstillingen blir minst mulig smertefull, og at ressuroverføringen er bærekraftig over tid. Ved å sette til side store deler av de løpende petroleumsinntektene blir vi bedre i stand til å møte fremtidige utfordringer knyttet til en aldrende befolkning. Handlingsregelen i seg selv sikrer imidlertid ikke at offentlige finanser er opprettholdbare på lengre sikt med uendret skatteinivå, samtidig som man viderefører alle velferdsordninger og andre oppgaver som tilligger offentlig sektor.

Oppbyggingen av en stor finansformue i utlandet, har ført til forslag om å bruke en større del av disse midlene til investeringer i infrastruktur og andre satsninger som gir langsiktig avkastning for det norske samfunnet. Da handlingsregelen ble innført i 2001, ble det lagt vekt på at deler av det økte handlingsrommet som oljeinntektene gir, skulle brukes til å styrke den langsiktige vekstevnen til norsk økonomi, for eksempel gjennom investeringer i infrastruktur og forskning og utvikling. Regjeringen har de siste årene gjennomført standardøkninger og økte utgifter på et bredt sett av områder. I tillegg har budsjettpolitikken det siste året vært særlig innrettet mot å motvirke virkningene av finanskrisen. Prioritering av tiltak som fremmer vekstevnen på lengre sikt kan derimot synes å ha kommet noe i bakgrunnen.

I prinsippet skal beslutningen om finansinvesteringer i utlandet reflektere at det ikke er flere prosjekter som når opp i konkurransen om knappe ressurser innenlands. Da er det ikke tilgangen på finansieringsmuligheter som vil begrense norske investeringer, men lav forventet avkastning. Handlingsregelen setter imidlertid en grense for den totale bruken av oljeinntekter over statsbudsjettet over tid, som kan disponeres til offentlig konsum, investeringer eller overføringer til private. Dersom løpende utgifter i en periode vokser sterkt, vil det kunne oppstå en kø av samfunnsøkonomisk lønnsomme investeringsprosjekter. Løsningen på dette dilemmaet bør ikke være å bruke mer av oljeinntektene innenlands. Løsningen er heller ikke å etablere egne fondskonstruksjoner for innenlandske «investeringer». Slike fondskonstruksjoner vil i praksis være en måte å omgå vanlige budsjettmessige avveininger på. En prioritering av nødvendige investeringer bør finne sin plass innenfor den rammen som handlingsregelen setter. Fremskrivinger av offentlige inntekter og utgifter viser at selv med den sparingen som finner sted ved å praktisere handlingsregelen, vil det være krevende å finansiere den utgiftsøkningen man står overfor på lengre sikt. I så fall vil det noe frem i tid være behov for skatteøkninger eller andre innstramminger. Ved å prioritere standardøkninger og løpende utgifter på bekostning av samfunnsøkonomisk lønnsomme investeringsprosjekter, kan det bli vanskeligere å finansiere fremtidige utgiftsøkninger.

På begynnelsen av 1990-tallet var det behov for en politikkomlegging, der utfordringen var å få norsk økonomi til å vokse ut av gjeldsproblemer og en situasjon med høy ledighet. I den nåværende situasjonen er tilstanden vesentlig bedre på arbeidsmarkedet, og utfordringen er snarere å forvalte en stor finansiell formue på en måte som også fremmer langsiktig vekst.

1. Konjunkturtendensene internasjonalt

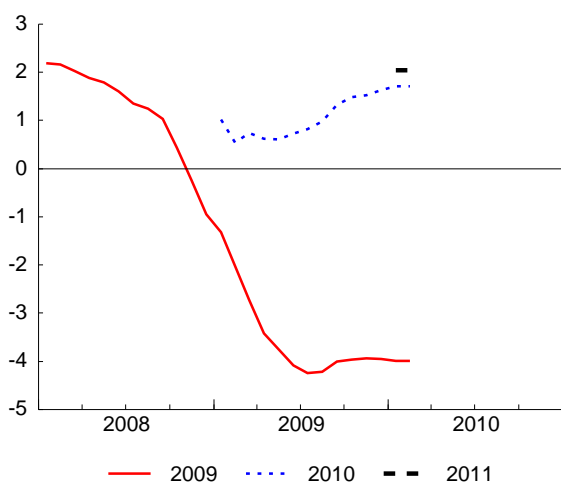
Høsten 2009 begynte de fleste OECD-økonomiene å vokse igjen, etter 4-5 kvartaler med til dels kraftige fall i BNP. Bildet er imidlertid nokså blandet. Mens veksten i den amerikanske økonomien tiltok gjennom høsten, falt BNP igjen i mange europeiske land i 4. kvartal etter et markert oppsving kvartalet før. En stor del av veksten kan dessuten tilskrives midlertidige faktorer. En betydelig del av produksjonen har gått til gjenoppbygging av lagre, noe som gjenspeiler en viss framtidsoptimisme, men som ikke direkte finner sitt motstykke i økt etterspørsel. Den ekstraordinært ekspansive finanspolitikken i kjølvannet av finanskrisen er ikke opprettholdbar, og nedtrappingen er allerede i gang. Det gir negative impulser til veksten framover.

Den globale gjeninnhenting startet i Asia allerede tidlig i 2009. Både industriproduksjon og handel har tatt seg markert opp i land som Kina, Sør-Korea og India. Kinesiske myndigheter har i frykt for overoppheting av økonomien nylig strammet inn ved hjelp av renteøkninger, sterkere kapitalregulering og økte krav til kjernekapital i bankene. Det har vært signaler om tilstramming også i finanspolitikken. Den kinesiske økonomien har blitt en viktig drivkraft i verdensøkonomien. Om det strammes til for mye i Kina i en situasjon der mange OECD-land er avhengige av eksportledet vekst, kan resultatet bli en oppbremsing av den globale veksten. Vi venter uansett at veksten blir lavere i OECD-området mot slutten av 2010 enn den har vært den siste tiden, som følge av at lagerkorreksjonen nærmer seg slutten samtidig med at de finanspolitiske krisepakkenes faser ut. Det er få tegn til noe oppsving i etterspørselen til husholdningene, som er i en konsolideringsfase som følge av høy gjeld og kraftige fall i boligprisene. Dessuten er arbeidsledigheten nær 9 prosent i OECD. Med små utsikter til en markert konjunkturoppgang med det første vil antakelig ledigheten forbli høy i tiden framover.

Finanskrisen ble møtt med styringsrenter nær null og svært ekspansiv finanspolitikk. Flere land som har høy

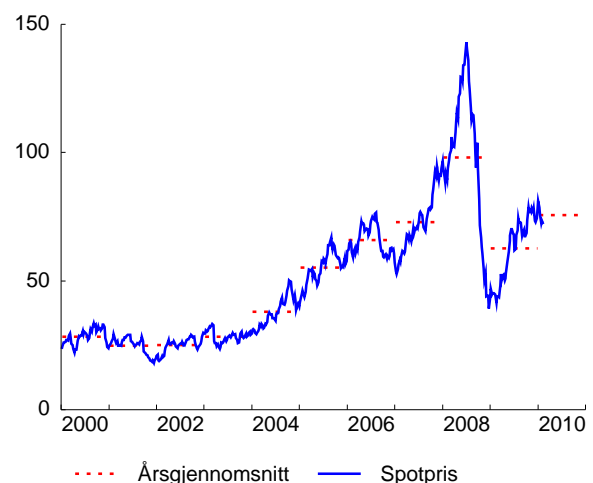
statsgjeld i utgangspunktet opererer med underskudd på offentlige budsjetter på mer enn 10 prosent av BNP. Portugal, Italia, Irland, Spania og ikke minst Hellas er eksempler på dette. Særlig Hellas og Portugal har lav innenlandsk sparing, og er derfor avhengige av å finansiere store deler av sine budsjettunderskudd utenlands. Alternativet er lavere konsum i offentlig eller privat sektor, som i dagens situasjon vil medføre en betydelig forverring av en allerede meget svak konjunktursituasjon. Etter hvert har markedets tillit til at disse landene vil være i stand til å betjene sin gjeld blitt betydelig svekket. Det har gitt rekordhøye renter på disse landenes statsobligasjoner, og dermed svært høye lånekostnader for myndighetene. Greske myndigheter er nå i forhandlinger med EU. Forhandlingene dreier seg om i hvilken grad Hellas skal få finansiell krisehjelp mot å redusere sitt budsjettunderskudd framover. Frykten er at mislighold av statsgjelden i Hellas skal skape usikkerhet om eurosamarbeidet, slik at andre utsatte land også får reduserte muligheter til å finansiere sine underskudd. Slik kan flere land følge med i dragsuget. Irske myndigheter har allerede strammet inn sin finanspolitikk markert, og renten på irske statsobligasjoner har kommet noe ned. Også Spania har annonsert en raskere nedtrapping av budsjettunderskuddene de nærmeste årene enn tidligere planlagt.

Figur 1.1. BNP-vekstanslag for Norges handelspartnere for årene 2009-2011 gitt på ulike tidspunkter. Prosent

Kilde: Consensus Forecasts.

Figur 1.2. Spotprisen på råolje, Brent Blend. Dollar per fat

Kilde: Reuters EcoWin.

Inflasjonen har tatt seg opp fra svært lave nivåer i kjølvannet av kollapsen i råvarepriser høsten 2008, men er fortsatt moderat. Råvareprisene har økt markert igjen, og også boligprisene ser nå ut til å bevege seg oppover igjen i mange land. Høy arbeidsledighet og konsolidering både av private og offentlige balanser ventes imidlertid å bidra til at inflasjonen blir moderat framover. I euroområdet venter vi at inflasjonen vil ta seg gradvis opp fra dagens nivå rundt 1 prosent, og nærme seg 2 prosent mot slutten av prognoseperioden. Når mange land tvinges til å stramme inn i finanspolitikken, faller en større byrde på pengepolitikken om en ny nedtur i verdensøkonomien skal unngås. Pengemarkedsrentene ventes derfor å holde seg lave en god stund framover, og vil i første omgang komme noe opp som følge av en mindre ekspansiv likviditetspolitikk. Økte styringsrenter av betydning ser vi ikke for oss før i 2011. Vi legger til grunn at tremåneders pengemarkedsrente passerer 1 prosent først tidlig i 2011, og at den deretter stiger gradvis til om lag 4 prosent ved utgangen av 2013. En lang periode med lave renter øker faren for at nye bobler bygges opp i aksje- og boligmarkeder.

Både råvarepriser og aksjekurser steg markert gjennom det meste av 2009, etter den kraftige nedturen høsten 2008. Usikkerheten i markedene er fortsatt til stede, og gjeninnhenting har stoppet opp. Siden tidlig i januar i år har børsindeksene falt med rundt 10 prosent både i USA og Europa. Også oljeprisen har falt igjen siden årsskiftet, fra i overkant av 80 dollar til rundt 70 dollar fatet i midten av februar. Sterkere dollar har bidratt til dette. Vi legger imidlertid til grunn for våre prognoser at oljeprisen vil stige gjennom prognoseperioden, til vel 90 dollar fatet i 2013. Dette er i tråd med våre antakelser om fortsatt relativt høy vekst i Kina og en gradvis bedring også i OECD-området i løpet av prognoseperioden.

Vi venter en moderat internasjonal konjunkturoppgang de nærmeste årene, og tror ikke Norges handelspartnere passerer konjunkturbunnen før tidlig i 2012. Utviklingen er svært avhengig av den økonomiske politikken

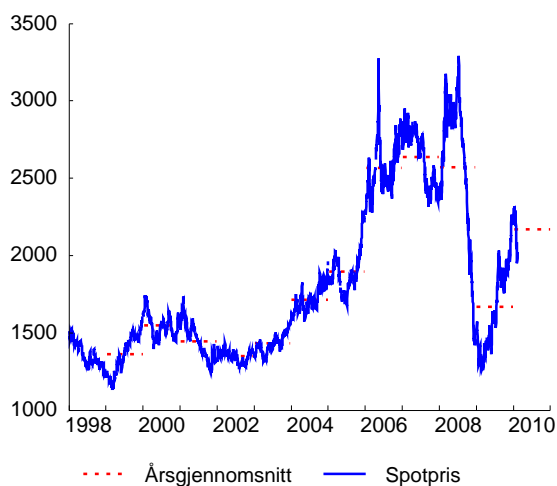
som føres, særlig på kort sikt. Dersom det strammes til før etterspørselsveksten i husholdninger og næringsliv blir mer bærekraftig, kan lavkonjunkturen vare lengre enn vi har lagt til grunn. Effekter på norsk økonomi av en mer markert lavkonjunktur internasjonalt belyses i en beregning i vår konjunkturrapport fra september 2009 (Økonomiske analyser 4/2009, side 24).

1.1. Sterk vekst i USA, men bare midlertidig

Amerikansk økonomi viste tiltakende vekst gjennom andre halvår i fjor, etter fire kvartaler på rad med nedgang i BNP. Vi venter imidlertid at veksten blir meget moderat de to neste årene, og at den kommer over trendvekst først mot slutten av 2011. Etter et fall i BNP på 2,4 prosent fra 2008 til 2009, venter vi at økonomien vil vokse med henholdsvis 2,5 og 1,6 prosent i år og neste år. Årsaken til det relativt høye anslaget på årsveksten i 2010 er overheng fra høy vekst på slutten av 2009 og forventninger om relativt høy vekst også tidlig i 2010, som i stor grad kan tilskrives midlertidige faktorer som lageroppbygging og finanspolitiske krisetiltak. For 2012 og 2013 legger vi til grunn at årsveksten tar seg ytterligere opp, til henholdsvis 2,7 og 3,1 prosent. Dette innebærer en relativt dyp og langvarig lavkonjunktur.

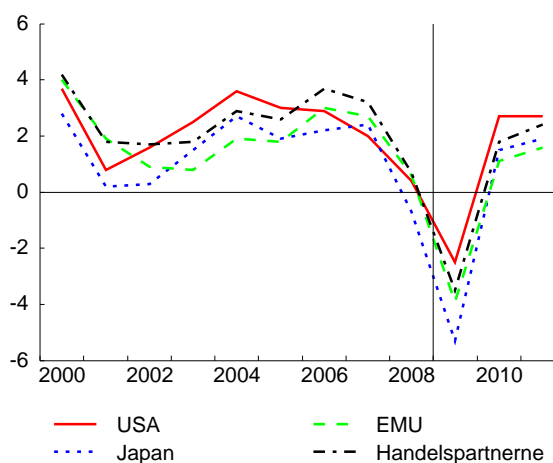
Den amerikanske økonomien vokste med hele 1,4 prosent i 4. kvartal i fjor. Mer enn halvparten av veksten kan imidlertid tilskrives gjenoppbygging av lagre, etter den kraftige lagernedbyggingen høsten 2008 og våren 2009. Eksporten sto bak rundt et halvt prosentpoeng av BNP-veksten, med god drahjelp fra en svak dollar. Det betyr at utviklingen i USA er sårbar for internasjonale konjunkturer og utviklingen i dollarkursen. Husholdningenes konsum økte for 2. kvartal på rad. Det var først om fremst tjenestekonsumet som økte. Husholdningenes konsum av varige forbruksvarer og boliginvesteringer slår ofte tidlig om i konjunktursyklusen. Begge viste en flat utvikling i 4. kvartal etter å ha økt i 3. kvartal, og gir dermed ingen klare indikasjoner

Figur 1.3. Spotprisen på aluminium. Dollar per 100 pund (lbs.)

Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 1.4. BNP-vekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

Kilder: Gj.sn. av anslag fra IMF, OECD, NIESR og Consensus Forecasts.

Tabell 1.1. Makroøkonomiske anslag ifølge ulike kilder.³ Årlig endring i prosent

	BNP							Prisvekst						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
USA														
NIESR ¹	2,0	0,4	-2,6	2,4	2,6	..	..	2,6	3,3	0,2	2,0	2,3	..	..
ConsF ²	2,0	0,4	-2,4	3,1	3,0	..	..	2,9	3,8	-0,3	2,3	2,0	..	..
OECD	2,0	0,4	-2,5	2,5	2,8	..	..	2,9	3,8	-0,4	1,7	1,3	..	..
IMF	2,0	0,4	-2,5	2,7	2,4	..	..	2,9	3,8	-0,4	1,7	..	..	..
SSB	2,0	0,4	-2,4	2,5	1,6	2,7	3,1	..	..	..	..	..	..	..
Euroområdet														
NIESR	2,7	0,6	-3,9	1,1	1,7	..	..	2,1	2,8	0,3	1,3	1,1	..	..
ConsF ²	2,7	0,6	-3,9	1,3	1,5	..	..	2,1	3,3	0,3	1,2	1,5	..	..
OECD	2,7	0,6	-4,0	0,9	1,7	..	..	2,1	3,3	0,2	0,9	0,7	..	..
IMF	2,7	0,6	-3,9	1,0	1,6	..	..	2,1	3,3	0,3	0,8	..	..	..
SSB	2,7	0,6	-4,0	1,0	1,3	1,7	2,3	2,1	3,3	0,3	1,1	1,4	1,9	2,0
Handelspartnere														
NIESR ¹	3,1	0,7	-3,4	1,9	2,4	..	..	2,0	3,1	0,9	1,6	1,7	..	..
ConsF ²	2,9	0,6	-4,3	1,8	2,1	..	..	2,3	3,5	0,2	1,4	1,7	..	..
OECD	2,9	0,6	-3,6	1,8	2,5	..	..	2,2	3,5	0,1	1,1	1,3	..	..
IMF	3,1	0,6	-3,5	1,7	2,4	..	..	2,3	3,5	0,8	1,3	..	..	..
SSB	3,2	0,7	-3,5	1,7	1,7	2,3	3,0	..	..	..	..	..	..	..

¹ Prisanslagene fra NIESR for land utenfor EU gjelder konsumdeflatoren.

² Uten Kina.

³ Historiske tall finnes i vedlegg bakerst i rapporten.

Kilde: Consensus Forecasts i februar, NIESR og IMF i januar og OECD i november.

på retningen videre for amerikansk økonomi. Det hører også med til historien at avgiftsfritak ved nybilkjøp har stimulert konsumet, en ordning som ble avskaffet ved inngangen til 2010.

Husholdningenes etterspørsel ventes å utvikle seg svakt de nærmeste årene. Høy gjeld og stort formuesfall som følge av en kraftig nedgang i boligpriser og aksjekurser bidrar til at husholdningene i større grad vil prioritere nedbetaling av gjeld framover. Bankene er fortsatt mer tilbakeholdne med boliglån, også til kunder med god kredittverdighet, enn de var før finanskrisen. Også tilbudet av andre typer lån og kreditt er fortsatt redusert. Detaljhandelen har vært relativt stabil på et lavt nivå gjennom det meste av 2009 og indikerer at den underliggende konsumutviklingen fortsatt er svak, tross tegn til en liten oppgang mot slutten av fjoråret. Arbeidsmarkedet er svakt, men det har vært noen tegn til bedring den siste tiden. Sysselsettingen har fortsatt å falle inn i 2010, og samlet har nedgangen i antall sysselsatte personer vært på 8,4 millioner siden toppen ved inngangen til 2008. Arbeidsledigheten har falt med 0,4 prosentpoeng siden toppen på 10,1 prosent i oktober i fjor som følge av en nedgang i arbeidsstyrken, men vi må tilbake til 1982 for å finne tilsvarende høye ledighetsrater.

I boligmarkedet ser utviklingen ut til å snu. Boligprisene har økt noe siden i fjor sommer, etter et fall på mer enn 30 prosent fra toppen i 2006. Omsetningen av brukte boliger økte klart mot slutten av fjoråret, men falt i desember da skatterabatten for førstegangskjøpere ble avvirket. Denne ordningen er imidlertid gjeninn-

ført i 2010, og kan bidra til at omsetningen tar seg opp igjen utover våren. Salget av nye boliger går imidlertid fortsatt svært tregt. Aksjekursindeksene har i løpet av 2009 tatt igjen om lag halvparten av fallet året før. Siden midten av januar i år har imidlertid usikkerheten vendt tilbake i aksjemarkedene, og de brede indeksene har falt med rundt 10 prosent. Forventningsundersøkelser for husholdningene indikerer at pessimismen er i ferd med å avta noe. Utviklingen i arbeidsmarkedet blir avgjørende. Om omslaget i arbeidsmarkedet kommer tidligere og sterkere enn vi legger til grunn, vil også husholdningenes konsum kunne utvikle seg sterkere og bidra til en bedre konjunkturutvikling enn vi har anslått.

Industriproduksjonen har økt med rundt 4 prosent siden i fjor sommer, etter en nedgang på nær 17 prosent fra tidlig i 2008. Oppgangen kan i stor grad tilskrives lageroppbygging og eksport. Den amerikanske dollaren ble vurdert som en «sikker havn» under finanskrisen i fjor høst, og handelsvektet styrket den seg med rundt 15 prosent på kort tid. Det bidro til å forsterke nedgangen i amerikansk industri. Siden svekket imidlertid dollaren seg betydelig. Ordrene har økt noe, og forventningsindikatorer antyder gryende optimisme i næringslivet. Siden desember har imidlertid dollaren igjen styrket seg markert. Fortsetter denne utviklingen vil det igjen kunne skape problemer for industrien. Næringslivsinvesteringene økte noe i fjorårets siste kvartal, mens investeringer i næringsbygg fortsatte å falle. Lav kapasitetsutnyttning trekker i retning av svak investeringsvekst en god stund framover.

Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisene har svingt kraftig de siste to årene. Ser man i stedet på utviklingen i prisenivået, kommer det fram at prisene har steget jevnt og trutt de siste 12 månedene, etter et kraftig fall på slutten av 2008. Kjerneinflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisene justert for mat og energivarer, har ligget i underkant av 2 prosent det siste året. Svakt arbeidsmarked og markert fall i lønnsveksten vil bidra til moderat prisvekst framover.

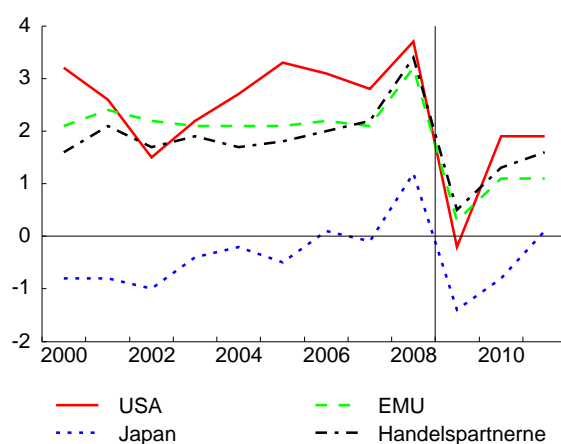
Den amerikanske sentralbanken har siden høsten 2008 redusert styringsrenta med 5 prosentpoeng, og holdt den nær null siden tidlig i 2009. I tillegg fører sentralbanken en svært ekspansiv likviditetspolitikk. Omfattende tiltak rettet mot finansnæringen har bidratt til å normalisere forholdene i finansmarkedene. At tilgangen på lån for husholdninger og næringsliv fortsatt er mindre enn mot slutten av siste konjunkturoppgang kan også oppfattes som en normalisering. Boliglånsrentene, som i stor grad er fastrenteavtaler knyttet opp mot obligasjoner med lang løpetid, har imidlertid kun falt med 1,5 – 2 prosentpoeng. Pengepolitikken får dermed ikke samme gjennomslag til husholdningene som i land der de fleste har flytende rente på boliglånet.

Også finanspolitikken har vært et viktig virkemiddel i motkonjunkturpolitikken. Omfattende investeringer i infrastruktur og skattelette har bidratt til at økonomien har begynt å vokse igjen. Store offentlige budsjettunderskudd følger imidlertid med på lasset, og gir grunnlag for bekymring for statens finansielle posisjon på sikt. Amerikansk statsgjeld utgjorde ved utgangen av 2009 om lag 60 prosent av BNP, som er noe lavere enn gjennomsnittet i OECD-området. Amerikanske myndigheter anslår budsjettunderskuddet til 10,6 prosent av BNP i 2010, opp fra 9,9 prosent i fjor. I den økonomiske politikken står amerikanske myndigheter overfor vanskelige avveininger. Dersom den ekspansive politikken reverseres for tidlig kan lavkonjunkturen bli dypere og mer langvarig enn vi legger til grunn i våre anslag. På den annen side, hvis politikken opprettholdes for lenge, kan det bidra til inflasjon og nye bobler i finans- og boligmarkedene.

1.2. Finansiell konsolidering truer veksten i Europa

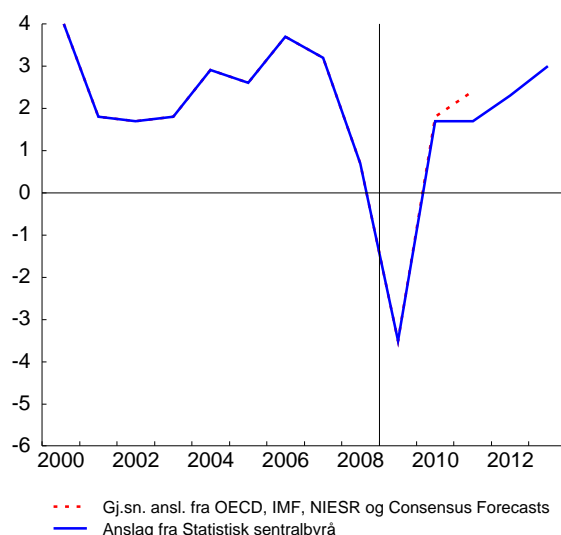
Mye av veksten vi har vært vitne til i euroområdet så langt skyldtes midlertidige forhold som gjenoppbygging av lager og ekstraordinær penge- og finanspolitikk. Sist stilte vi derfor spørsmål ved hva som vil komme til å skje når disse faktorene ikke lenger bidrar til å understøtte veksten. Vil den private etterspørselen være sterk nok til å kunne ta over finans- og pengepolitikken rolle som primus motor for vekstprosessen, eller vil en for tidlig reversering av dagens ekspansive økonomiske politikk kunne føre til ny nedgang med påfølgende krise? Spørsmålet er kanskje enda mer relevant denne gangen, siden gjeldskrisen i mange av eurolandene har økt sannsynligheten for en for tidlig reversering av finanspolitikken.

Figur 1.5. Konsumprisvekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

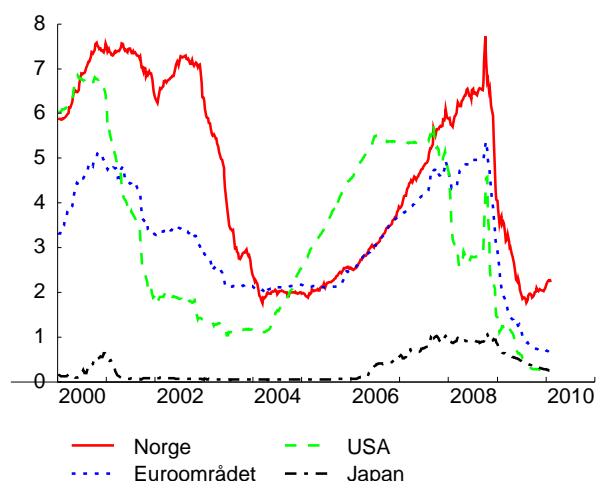

Kilder: Gj.sn. av anslag fra IMF, OECD, NIESR og Consensus Forecasts. Prisanslagene fra NIESR gjelder konsumdeflatoren.

Figur 1.6. BNP-vekst for Norges handelspartnere

Figur 1.7. Internasjonale renter. 3-måneders pengemarkedsrente

Kilde: Norges Bank.

De foreløpige nasjonalregnskapstallene fra 4. kvartal i fjor kan også antyde en slik utvikling. For mens den forholdsvis sterke 3. kvartalsveksten i Tyskland på 0,7 prosent var drevet av lageroppbygging og ekspansiv finanspolitikk, var det nettopp fraværet av disse faktorene som i følge det tyske statistikkbyrået preget utviklingen i 4. kvartal. Den eneste årsaken til at Tyskland så vidt unngikk et fall i BNP i 4. kvartal var et positivt bidrag fra utenrikshandelen, godt understøttet av fallende import. Fallet i importen kommer antakelig direkte som følge av fallet i investeringer og konsum. Den svake konsumveksten må forøvrig ses i sammenheng med avviklingen av den forhøyde tyske vrakpanten. Det er dermed lite i de tyske 4. kvartalstallene som tyder på at den privat etterspørselen hittil har vært sterk nok til å kunne ta over finanspolitikkenes rolle som driver for den økonomiske utviklingen, til tross for at euroområdet økonomi fortsatt understøttes av sterkt ekspansiv penge- og likviditetspolitikk.

Frankrike derimot rapporterte om relativt sterk vekst i 4. kvartal i fjor (+ 0,6 prosent fra kvartalet før). Det franske statistikkbyrået (INSEE) rapporterer imidlertid om at bidraget fra lagerkorreksjonen var hele 0,9 prosentpoeng. Men tallene fra INSEE vitner også om sterkt positiv vekst i offentlig og privat konsum. I tillegg kom veksten i Frankrike til tross for et negativt bidrag fra utenrikshandelen. Til forskjell fra Tyskland har imidlertid Frankrike så langt valgt å opprettholde subsidieringen av bilkjøp. Dette forklarer trolig en stor del av både den sterke importveksten og veksten i privat konsum. Inntrykket man sitter igjen med når man studerer de franske tallene, er således at veksten stort sett kommer som følge av ekspansive tiltak og en sterk midletidig lagerkorreksjon. Tar vi med at investeringene fortsatte å falle med uforminsket styrke i 4. kvartal, gir dette liten grunn til optimisme i nær fremtid for vekst drevet av privat etterspørsel.

Nasjonalregnskapstallene for 4. kvartal i euroområdet var svakere enn det vi ventet. Vi hadde trodd at lager- og eksportkorreksjonen som var tydelig i 3. kvartal, skulle vare ved, i hvert fall ut fjoråret. Men slik gikk det altså ikke. Tysk stagnasjon og negativ vekst i Italia og Spania bidro til å nøytralisere de positive vekstbidragene som kom blant annet fra fransk økonomi. Med en vekst på fattige 0,1 prosent for euroområdet som helhet, til tross for fortsatt klare effekter av finanspolitiske stimuli i mange land, er vekstutsiktene usikre. Høy og fortsatt stigende arbeidsledighet, utsikter til en lang forestående periode med finansiell konsolidering i husholdningene, kombinert med ledig kapasitet i næringslivet, vil bidra til svak vekst i den privat etterspørselen i tiden som kommer.

Ser vi på EU-landene utenfor euroområdet, er det verdt å merke seg at britisk økonomi bare vokste med 0,1 prosent i 4. kvartal i fjor. Det var første gang på godt over ett år at veksten i Storbritannia ikke var negativ. Ifølge det britiske statistikkbyrået (ONS) var hovedårsaken til veksten å finne i økt industriproduksjon og vekst

i den ikke-finansielle delen av økonomiens tjenestesegment. En god del av veksten i tjenestesegmentet skyldtes imidlertid vekst i offentlig tjenesteproduksjon. Uten denne ville de britiske tallene antagelig vist nullvekst.

Heller ikke i Øst-Europa bidro 4. kvartalstallene til å avklare situasjonen nevneverdig. For mens tallene for et land som Slovakia bekreftet inntrykket av robust vekst, var 4. kvartalsveksten fortsatt til dels sterkt negativ i Ungarn og Romania. I tillegg gikk veksten i Tsjekkia fra å være sterkt positiv i 3. kvartal til å bli klart negativ i 4. kvartal. På den positive siden viser 4. kvartalstallene tegn til fortsatt bedring for enkelte av de baltiske landene. Selv om veksttakten falt kraftig tilbake fra 3. kvartal, opplevde Litauen fortsatt vekst i 4. kvartal. I Estland fikk vi dessuten et kraftig oppsving med en BNP-vekst på hele 2,6 prosent. I Latvia derimot var tilstanden fortsatt alvorlig med kvartalsvise fall på 4 og 3,2 prosent i henholdsvis 3. og 4. kvartal.

Samlet sett er det grunn til å være avventende med hensyn til det fremtidige konjunkturforløpet i Europa. Det er mulig myndighetene vil vente med utfasingen av ekspansive makropolitisk tiltak til de ser sikre tegn på at den private delen av etterspørselen har tilstrekkelig moment og styrke til å drive veksten på egen hånd. Gitt dagens gjeldskrise og krav om finansiell konsolidering, kan imidlertid en slik utvikling framover virke mer urealistisk enn tidligere. I stedet legger vi til grunn at de ekspansive tiltakene i penge- og likviditetspolitikken beholdes lengre enn tidligere antatt.

Betydelige statlige midler har i løpet av de siste par årene blitt brukt for å tilføre det finansielle systemet tilstrekkelig likviditet for å unngå en regelrett kollaps. Finansmarkedene ser nå ut til å ha normalisert seg. Men nervøsiteten er ikke borte, noe markedsreaksjonene på Hellas' gjeldsproblemer bærer tydelig bud om. Eurolandene har ikke vært tydelige på i hvilken grad de skal garantere for Hellas sine betalingsforpliktelse. Dermed er det risiko for en selvforsterkende tillitskrise i eurosone. Faren nå er at krisen skal spre seg til andre euroland. Dette synes å være reflektert i siste tids markedsutvikling. Rentedifferansen mellom greske og tyske statsobligasjoner lå så sent som 4. februar i år på i overkant av 4 prosent. Portugal, Spania og Italia har hatt en liknende utvikling i rentepåslagene på sin statsgjeld. For Portugal, Italia, Hellas og Spania (De såkalte PIGS landene), har denne utviklingen derfor gjort det dyrere å finansiere seg og faktisk ført til en betydelig økning i gjeldsbelastningen for nasjoner med høy gjeld i utgangspunktet.

Dersom et euromedlem misligholder sin statsgjeld vil det kunne få negative konsekvenser. De andre eurolandene vil imidlertid trolig ikke la Hellas i stikken. Til det er europrosjektet for viktig. Samtidig er det klart at hjelpen fra EU på ingen måte vil være betingelsesløs. Store kutt i offentlige utgifter og lønninger vil måtte påregnes for land som trenger støtte. For Hellas sin del snakker vi her trolig om kutt som går utover de som

statsminister Papandreou allerede har lovet EU å foreta. Disse løftene dreier seg om å kutte fjorårets budsjettunderskudd på 12,7 prosent av BNP med hele 4 prosentpoeng i år, og videre slik at underskuddet kommer ned i 3 prosent av BNP innen 2012. Dette bringer oss til en annen ubehagelig konsekvens av den pågående gjeldskrisen; muligheten for en for tidlig og for sterk finanspolitisk innstramning i mange land.

Ifølge foreløpige tall falt den samlede produksjonen av varer og tjenester (BNP) i både Spania og Italia med hhv. 0,1 og 0,2 prosent i 4. kvartal i fjor, og i Portugal ble det rapportert om nullvekst. I tillegg falt gresk økonomi med hele 0,8 prosent i samme periode. Dersom disse landene likevel er tvunget til å stramme inn, vil dette kunne utløse en nedadgående spiral der også andre land blir trukket med. Selv om en unngår et slikt skrekksenario, vil den finansielle konsolideringsprosessen trolig uansett komme til å legge en demper på vekstutsiktene for euroområdet i tiden som kommer. Til tross for tegn til vekstomslag i euroområdet under ett, og gryende optimisme i flere av de store landene, har vi derfor valgt å opprettholde vårt relativt dystre syn på det fremtidige konjunkturforløpet. Som følge av redusert finanspolitisk handlingsrom vil dette også bety at mer av ansvaret for motkonjunkturpolitikken nødvendigvis vil måtte falle på pengepolitikken. ESB vil

derfor trolig opprettholde sin ekstraordinære ekspansive pengepolitiske innretning lenger enn hva som ellers ville ha vært tilfelle.

Ifølge foreløpige tall for eurosonen var inflasjonen målt ved 12 måneders konsumprisvekst 1 prosent i januar i år, opp fra 0,9 prosent måneden før. Oppgangen i tolv månedersveksten fra november i fjor og frem til januar i år skyldes til dels nedgangen vi observerte i samme periode i fjor som følge av fallende priser på råolje og jordbruksprodukter. Høyere energipriser bidrar imidlertid også til å trekke inflasjonen opp. Et svakt konjunkturforløp, lave importpriser, økt konkurranse og den modererende effekten en høyere ledighet vil ha på både lønnsvekst og fortjenestemarginer bidrar til at inflasjonen fortsatt forventes å holde seg lav fremover. I motsatt retning trekker høyere råvarepriser, spesielt på olje, kombinert med ekspansiv penge- og finanspolitikk og et mer velfungerende kredittmarked. Dette kan bidra til at inflasjonen tar seg gradvis opp til 2 prosent mot slutten av prognoseperioden. Et slikt inflasjonsbilde vil fortsatt understøtte kjøpekraften og således konsumet i tiden som kommer.

Inflasjonen i euroområdet ligger fortsatt godt under det som er forenlig med ESBs inflasjonsmål. Kombinert med svake makrotall og fortsatt tegn til at husholdnin-

Temaboks 1.1. Utviklingen i oljemarkedet

Spotprisen på Brent Blend falt fra om lag 145 dollar fatet i begynnelsen av juli 2008 til rundt 40 dollar i begynnelsen av januar i fjor. Deretter steg oljeprisen gjennom det meste av fjoråret, og var i overkant av 80 dollar fatet ved inngangen til 2010. Siden har oljeprisen falt noe tilbake, til om lag 72 dollar fatet i midten av februar. Som gjennomsnitt over fjoråret var prisen vel 63 dollar per fat. Over de første seks ukene i 2010 har prisen vært i underkant av 76 dollar i gjennomsnitt.

Den viktigste årsaken til det kraftige oljeprisfallet gjennom det siste halvåret i 2008 var den internasjonale finanskrisen, som førte til at etterspørselen falt relativt mye i OECD-området. Krisen spredte seg også til andre land og førte til en relativt stor nedjustering av etterspørselen også utenfor OECD, som i Kina og India. En årsak til at oljeprisen har steget siden årsskiftet 2008/09 er at OPEC har redusert oljeproduksjonen. Etter hvert har også den økonomiske veksten tatt seg opp de fleste steder.

IEA (International Energy Agency) forventer videre at den globale etterspørselen etter råolje vil øke med 1,4 millioner fat daglig fra 2009 til 2010, etter å ha falt tilsvarende gjennom 2008. Økningen er forventet å komme i Kina, Midt-Østen, India og andre asiatiske land og til dels Latin-Amerika. IEA forventer at etterspørselen i OECD vil holde seg noenlunde uendret fra 2009 til 2010, etter å ha falt i fire år.

Råoljeproduksjonen utenfor OPEC anslås av IEA til å øke med 0,2 millioner fat daglig fra 2009 til 2010. Økningen utenfor OECD er spesielt forventet å komme i Brasil,

Russland og i den kaspiske regionen, men det er også ventet visse økninger i Kina og India. En tilnærmet uendret produksjon i Nord-Amerika og reduksjoner i Norge, Storbritannia og Mexico, fører til at produksjonen i OECD-området reduseres i 2010, i likhet med de åtte foregående årene. Det er forventet en viss økning i produksjonen av våtgass (Natural Gas Liquids) i OPEC gjennom 2009 og 2010, og denne produksjonen er ikke omfattet av OPEC sitt kvotesystem.

Ved tre anledninger i 2008 vedtok OPEC å redusere råoljeproduksjonen med til sammen 4,2 millioner fat daglig. Mens OPEC tidligere i fjor maktet å redusere produksjonen med 80 prosent av de varslede kuttene, har reduksjonen nå falt til om lag 55 prosent. Likevel innebærer dette at dersom kartellet holder produksjonen av råolje på dagens nivå, vil de globale lagrene reduseres marginalt i 2. og 3. kvartal i år sett under ett. Dette er en periode der lagrene normalt bygges opp, først og fremst av bensin og diesel til sommersesongen, men også fyringsolje til vintersesongen. Ifølge IEA er nå lagrene av råolje og ferdigprodukter over gjennomsnittet for de siste fem årene de fleste steder i OECD. Det hersker likevel usikkerhet om i hvilken grad lagersituasjonen vil påvirke oljeprisen. På tross av at oljelagrene har steget i de fleste regioner gjennom de siste månedene, har oljeprisen holdt seg relativt høy.

Vi legger til grunn at oljeprisen vil holde seg relativt høy i tiden framover og at den vil øke til i overkant av 90 dollar per fat i 2013. En slik utvikling er betinget av at OPEC fortsetter å begrense sin råoljeproduksjon og at den økonomiske veksten tar seg gradvis opp internasjonalt.

ger og bedrifter har problemer med å få lån, har dette fått ESB til å opprettholde sin ekspansive pengepolitiske innretning med lav styringsrente og tilførsel av store mengder likviditet i pengemarkedet. Som følge av dette ligger de helt korte rentene i midten av februar fortsatt ned mot 0,35 prosent, godt under midtpunktet på 1 prosent i ESBs styringsintervall. Ettersom pengemarkedsrenta i tremånederssegmentet for tiden ligger på rundt 0,65 prosent, innebærer dette et påslag på rundt 0,3 prosentpoeng. I våre prognoser har vi lagt til grunn at tremåneders pengemarkedsrenter vil utvikle seg noe svakere enn det som er priset inn i markedet for framtidige renteavtaler. Dette markedet indikerer nå en tremåneders pengemarkedsrente på i underkant av 1,45 prosent i desember i år. Dersom ESBs pengetilførsel normaliseres innen den tid, slik at den effektive styringsrenten havner i midten av intervallet, samt at påslaget mellom styringsrenta og tremåneders pengemarkedsrente opprettholdes noenlunde på dagens nivå, indikerer dette muligheten for en økning i styringsrenta på 0,25 prosentpoeng innen utgangen av inneværende år. Våre prognoser baserer seg på en markedsrente som vil ligge på om lag 1,3 prosent ved inngangen til 2011. Til forskjell fra markedet, ser vi derfor ikke for oss en renteheving fra ESB før tidlig i 2011. Fra og med begynnelsen av 2011 og ut prognoseperioden ser vi imidlertid for oss flere renteøkninger fra ESBs side, men ikke mer enn at pengemarkedsrenta i tremånederssegmentet ligger på om lag 4 prosent ved prognoseperiodens slutt i 2013.

2. Konjunkturtendensene i Norge

Norsk økonomi kom inn i en lavkonjunktur tidlig i 2009 etter at forrige konjunkturtopp ble passert for to år siden. Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at nedgangen i BNP Fastlands-Norge stoppet opp i 2. kvartal i fjor, men veksten mot slutten av 2009 var fortsatt betydelig svakere enn trendveksten i fastlandsøkonomien. Husholdningenes konsum har siden 2. kvartal i fjor økt med om lag 5 prosent regnet som årlig rate, og er en viktig faktor bak omslaget fra fall til økning i produksjonen i fastlandsøkonomien.

Økningen i husholdningenes konsum kan blant annet føres tilbake til en svært ekspansiv penge- og kredittpolitikk i form av lave renter og likviditetstilførsel til bankene. Boliginvesteringene faller imidlertid fortsatt, og det samme gjør næringsinvesteringene i Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning.

Siden i fjor sommer har høyere tradisjonell vareeksport bidratt til en mer positiv utvikling i tråd med at BNP-fallet internasjonalt stoppet opp og etterspørselen på

Tabell 2.1. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall for 2007-2009. Vekst fra forrige periode. Prosent**

	2008*	2009*	Sesongjustert			
			09:1	09:2	09:3	09:4
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mv.	1,3	0,0	-0,2	1,0	1,2	1,3
Konsum i offentlig forvaltning	4,1	5,2	2,0	1,5	1,2	0,1
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	1,4	-7,9	-4,6	-0,5	-4,9	0,3
Fastlands-Norge	1,0	-12,1	-8,8	1,1	-5,2	0,1
Utvinning og rørtransport	3,7	6,4	13,5	-8,5	-7,2	4,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	1,9	-1,2	-1,4	1,2	0,0	0,7
Eksport	0,9	-4,3	-3,5	-2,9	3,3	1,0
Råolje og naturgass	-2,0	-1,3	-1,2	-5,1	4,7	-1,2
Tradisjonelle varer	4,3	-7,8	-6,2	-0,3	7,8	-0,1
Import	2,2	-9,7	-7,4	1,9	0,9	2,6
Tradisjonelle varer	-0,4	-13,1	-5,8	-1,2	1,6	-0,7
Bruttonasjonalprodukt	1,8	-1,5	-0,7	-1,2	0,5	0,1
Fastlands-Norge	2,2	-1,5	-0,9	0,1	0,3	0,3
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk	3,4	-1,5	-0,7	-0,2	-0,4	0,0
Sysselsatte personer	3,1	-0,4	-0,5	-0,3	-0,3	0,1
Arbeidsstyrke ²	3,4	0,0	-0,1	0,1	-0,9	0,2
Arbeidsledighetsrate, nivå ²	2,6	3,2	3,0	3,1	3,2	3,2
Priser og lønninger						
Lønn per normalårsverk ³	6,0	3,5	4,5	3,9	3,0	2,8
Konsumprisindeksen (KPI) ³	3,8	2,1	2,4	3,1	1,8	1,4
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ³	2,6	2,6	2,8	3,0	2,4	2,3
Eksportpriser tradisjonelle varer	2,4	-6,5	-8,2	-1,3	2,3	-3,3
Importpriser tradisjonelle varer	4,6	-1,2	-2,3	-2,0	-1,0	-2,5
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	472,8	360,8	69,9	95,5	78,2	117,2
MEMO (ujusterte nivåttall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	6,2	2,5	3,5	2,5	1,9	2,1
Utlånsrente, banker ⁴	7,3	-	6,3	4,8	4,3	-
Råoljepris i kroner ⁵	536,4	388,1	313,4	386,8	421,2	429,2
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	90,8	93,8	96,1	95,1	94,1	90,0
NOK per euro	8,22	8,73	8,95	8,84	8,74	8,39

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Ifølge AKU.

³ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁴ Gjennomsnitt for perioden.

⁵ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

verdensmarkedet igjen økte. Som følge av omleggingen av finanspolitikken for vel ett år siden har både produksjon i og etterspørsel fra offentlig forvaltning bidratt til at nedgangen i BNP Fastlands-Norge stoppet opp tidlig i 2009. Ettersom fallet i produksjonen i etterkant av finanskrisen var mye større enn økningen utover i 2009 sank BNP Fastlands-Norge med 1½ prosent fra 2008 til 2009. Ved utgangen av 2009 er produksjonen fortsatt lavere enn i begynnelsen av 2008.

Effektene av omleggingen av den økonomiske politikken for veksten i BNP Fastlands-Norge ble som forventet tydelige gjennom 2009. Vi tror at veksten i norsk økonomi vil ta seg moderat opp i tiden framover. Imidlertid vil en svak utvikling i investeringene legge en demper på veksten, særlig i 2010. Oppgangen i den tradisjonelle eksporten i andre halvår 2009 var nok delvis en gjeninnhentingseffekt og signaliserer neppe en overgang til vedvarende høy vekst framover. Videre vil en sterkere kronkurs dempe effekten av høyere vekst i internasjonal økonomi. Dessuten vil den økonomiske politikken ikke gi samme bidrag til veksten i 2010 som den har gjort i 2009, selv om den vil gi positive vekstimpulser også i år.

Til tross for den kraftige konjunkturedgangen har ikke arbeidsledigheten økt sterkt. I 2009 var ledigheten, målt med SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU), bare 3,2 prosent. Dette er lavere enn ledigheten i 2006, som var på 3,4 prosent. Våre anslag tilsier at vi vil passere 2006-nivået i år. Antall utførte timeverk falt klart i fjor. Likevel ble det kun en beskjeden nedgang i antall selskaper som følge av økt sykefravær og redusert overtid. Det var en klar nedgang i netto arbeidsinnvandring i 2009. Flere unge velger å ta høyere utdanning i en lavkonjunktur, en valgmulighet det ble lagt til rette for gjennom økte bevilgninger til universitet og høyskoler i Revidert nasjonalbudsjett før sommeren. Samlet sett har derfor arbeidsstyrken endret seg lite tross økt befolkning. Da samlet sysselsetting bare falt beskjeden i 2009 ble ledighetsøkningen bare på vel en halv prosent. Framover er det grunn til å regne med at sysselsettingsveksten blir beskjeden selv med økt produksjon. Det er vanlig med et omslag i produktiviteten når produksjonsveksten stopper opp og øker igjen. Foretakene har ledige ressurser internt som kan benyttes mer intensivt og kan derfor øke produksjonen uten i særlig grad å ansette flere. Med fortsatt vekst i befolkningen vil derfor ledigheten fortsette å øke moderat de nærmeste par årene. Vi anslår imidlertid at ledigheten i følge AKU ikke vil bli høyere enn 4 prosent på det meste innenfor vår prognoseperiode fram til 2013.

Finanskrisen førte høsten 2008 til en rask svekkelse av krona. Dette lettet presset på konkurranseutsatt næringsliv, men kunne ikke kompensere helt for fallet i etterspørselen på internasjonale markeder. Som følge av kronesvekkelsen har imidlertid konsumprisveksten vært klart høyere i Norge enn hos handelspartnerne, selv om den falt markert i kjølvannet av finanskrisen

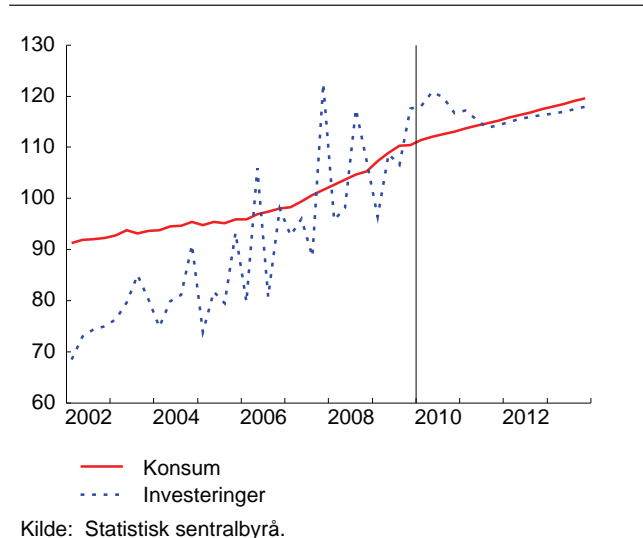
også her. Siden oktober i fjor har imidlertid inflasjonen tatt seg opp igjen, og i januar i år var både konsumprisveksten og underliggende inflasjon nær inflasjonsmålet. Gjennom hele fjoråret har krona styrket seg. Sammen med lavere innenlandsk kostnadsvekst er det grunn til å regne med vesentlig lavere prisvekst i 2010 enn gjennomsnittet for 2009. Når kronestyrkingen stopper opp i løpet av neste år, vil det sammen med en moderat prisoppgang internasjonalt føre til at inflasjonen er nær målet for pengepolitikken ved slutten av prognoseperioden.

Pessimismen som har preget utviklingen både i Norge og internasjonalt ble vesentlig mindre gjennom 2009, men det er ennå for tidlig å avblåse finanskrisen og de realøkonomiske følgene av den. Særlig internasjonalt er det mange uløste økonomiske problemer. I mange land vokser nå statsgjelden så raskt at dagens finanspolitikk ikke er bærekraftig. For noen måneder siden var det situasjonen i Dubai som skapte økt usikkerhet, mens det i senere tid er budsjettunderskuddene i en del EU-land som får oppmerksomhet. Hvis behovet for å vise finanspolitisk handlekraft og budsjett disiplin blir stort, og politikken strammes til, vil den skjøre oppgangen internasjonalt dempes. Dette vil føre til lavere vekst i norsk økonomi.

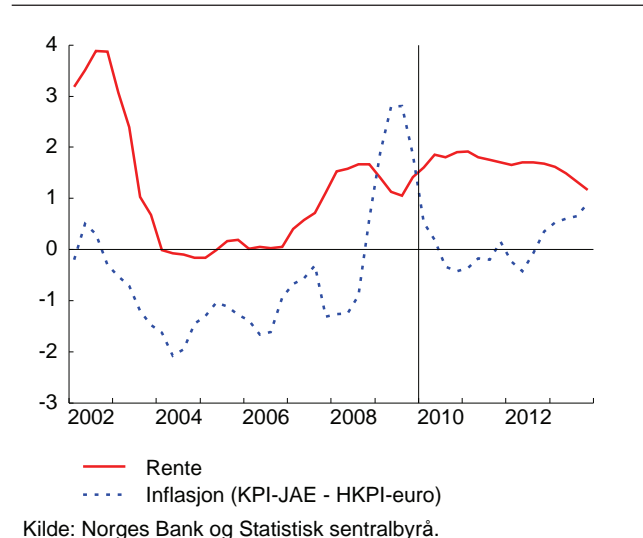
I våre beregninger legger vi til grunn at veksten internasjonalt fortsetter, dog ikke i et omfang som tilsvarende en tradisjonell konjunkturoppgang. Selv en slik moderat oppgang gir positive impulser til eksportorientert næringsliv både i form av økt etterspørsel og høyere priser på verdensmarkedet. Industriproduksjonen vil da kunne øke gjennom 2010. Fortsatt svak investeringsutvikling i Norge sammen med en gradvis styrket krona gjør imidlertid at konkurranseutsatte bedrifter ikke får sterke nok impulser til at det blir noen vesentlig vekst framover. Den økonomiske politikken vil bidra til fortsatt høy konsumvekst framover slik at veksten i fastlandsøkonomien vil ta seg opp gjennom 2010. Økte renter og strammere finanspolitikk vil dempe veksten og styrken i oppgangen fra og med 2011. Vi regner med at fallet i boliginvesteringene stopper opp i år og så øker markert i årene deretter. Det vil bidra til at nedgangen i byggenæringen først flater ut og så snur til ny oppgang. Investeringene i petroleumsvirksomheten tror vi vil holde seg på et høyt nivå framover. Med et omslag i investeringene i fastlandsnæringene mot slutten av 2011, vil også veksten i BNP Fastlands-Norge nærme seg trendvekst og konjunkturbunnen nås i løpet av 2011.

Vi legger til grunn at det vil skje en gradvis innstramning i den økonomiske politikken fra 2011 til 2013. Sammen med en moderat vekst internasjonalt og ingen stimulans av betydning fra petroleumssektoren, viser våre beregninger at lavkonjunktoren vil vare ut 2013, men at det kan bli en svak konjunkturoppgang fra 2012.

Figur 2.1. Offentlig forvaltning. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

Figur 2.2. Rente- og inflasjonsforskjeller mellom norske kroner og euro. Prosentpoeng

2.1. Gradvis mindre ekspansiv finanspolitikk

Finanspolitikken i 2009 var meget ekspansiv. Utgiftsrammene på statsbudsjettet ble økt betydelig i første halvår 2009. Økningene kom på toppen av statsbudsjettet som ble lagt fram høsten 2008 og var moderat ekspansivt. Med utgangspunkt i *Ny saldering av statsbudsjettet 2009* (Prop. 61S) kan de ekspansive politikimpulsene i 2009 anslås til 2,7 prosent av trend-BNP Fastlands-Norge, de sterke siden 1970-tallet. For 2010 gir det vedtatte budsjettet langt svakere impulser til økonomien enn året før, men avstanden i forhold til 4-prosentregelen øker. Regjeringen har signalisert at den tar sikte på en mindre ekspansiv politikk deretter for gradvis å vende tilbake til handlingsregulens 4-prosentbane. Disse vedtakene og signalene ligger til grunn for våre anslag framover.

De foreløpige tallene fra KNR viser sterk vekst i offentlig forvaltnings konsum i tråd med politikktalen ovenfor. I 2009 var veksten i konsumet i offentlig forvaltning 5,2 prosent. Veksten var ganske jevnt fordelt på stats- og kommuneforvaltningen, mens det knapt var noen vekst i konsumet i forsvaret. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning økte langt mindre enn forventet, og veksten anslås nå til knapt 3 prosent. Hovedårsaken til den moderate investeringsveksten er at det ble importert og investert en fregatt mindre enn ventet. Denne fregatten antar vi i stedet vil bli importert i 1. kvartal 2010, mens den siste fregatten kommer senere på året og fører til at investeringsveksten vil bli meget høy i 2010. I nysalderingsproposisjonen er underliggende reell utgiftsvekst på statsbudsjettet for 2009 anslått til 6½ prosent. Sterk vekst i stønadene til husholdningene bidrar til å trekke opp realveksten i de samlede utgiftene.

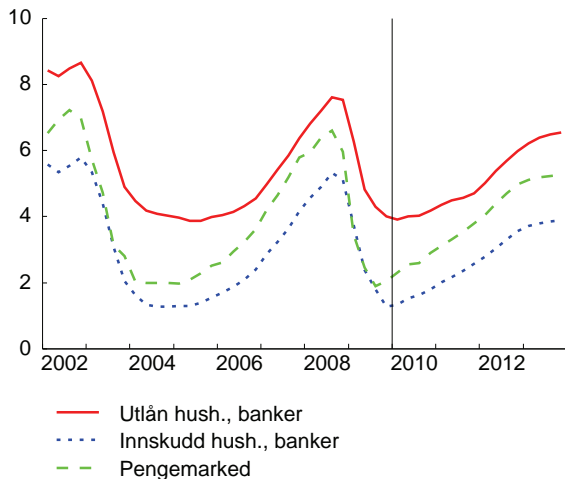
Våre anslag for finanspolitikken i år bygger på tallmaterialet i Nasjonalbudsjettet 2010 (NB2010). Anslagene i NB2010 innebærer at den ekspansive finanspolitikken

forsterkes noe sammenliknet med 2009 målt med det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet (SOBU). Regnet i forhold til trendnivået for aktiviteten i fastlandsøkonomien øker SOBU med vel en halv prosent fra 2009 til 2010 i følge NB2010. Impulsen fra økt SOBU er imidlertid vesentlig mindre enn i 2009. Det er ingen vesentlige endringer i reelle skattesatser; nominelle avgiftsatser (unntatt tobakksavgiften) er stort sett justert opp med 1,8 prosent, mens nominelle satser i personbeskatningen gjennomgående er økt med 3,5 prosent – om lag i tråd med antatt lønnsvekst. Disse satsene er innarbeidet i våre anslag for 2010. I formuesbeskatningen er det foretatt en del omlegginger, men disse har ikke store makroeffekter i 2010. Vårt anslag for veksten i konsumet i offentlig forvaltning i 2010 er litt høyere enn anslaget i NB2010. Som i vår forrige konjunkturrapport tror vi at denne veksten vil bli 2,7 prosent. Anslagene for 2010 påvirkes ellers av at forsvaret fra og med høsten 2009 og ut 2011 skal kjøpe nye helikoptre og transportfly for til sammen nesten 10 milliarder kroner. Sammen med leveransen av de to siste fregattene i 2010 forklarer dette mesteparten av veksten i offentlige investeringer fra 2009 til 2010, som vi anslår til vel 12 prosent.

For 2011 anslår vi at finanspolitikken fortsatt innebærer et større SOBU enn en politikk som følger 4-prosentsbanen eksakt. Vi antar at det vil finne sted en viss innstramning i politikken i forhold til 2010 gjennom svakere vekst i offentlige utgifter enn tidligere. Veksten i offentlig kjøp av varer og tjenester er antatt å bli lavere enn trendveksten i norsk økonomi. Konsumveksten anslås til 2 prosent, mens investeringene, justert for endringer i kjøp av fregatter, er på samme nivå som året før. Vi har lagt til grunn inflasjonsjusterte skatte- og avgiftssatser. Våre anslag for 2011 innebærer at SOBU klart vil nærme seg 4-prosentsbanen.

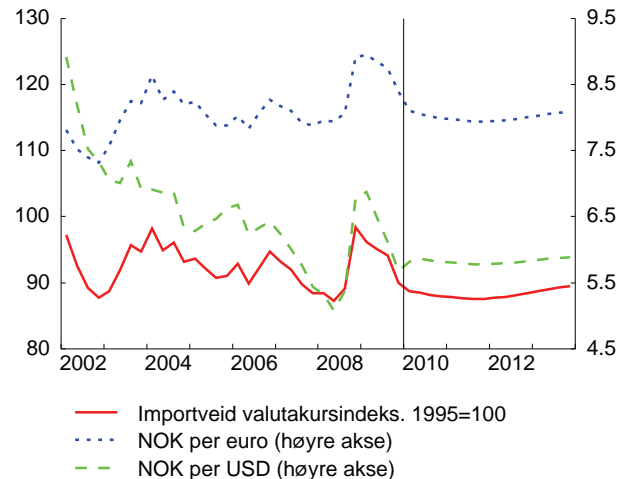
Ekspansiviteten i finanspolitikken antas å bli ytterligere redusert i 2012 og 2013 i tråd med at veksten i

Figur 2.3. Norske renter. Prosent

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.4. Valutakurser

Kilde: Norges Bank.

økonomien tar seg opp. Hensynet til at budsjettunderskuddene skal være i tråd med handlingsregelen for finanspolitikken gjør at politikken strammes noe inn. Økt kapital i Statens pensjonsfond utland, sammen med våre øvrige anslag, innebærer at vi er nær handlingsregelens 4-prosentbane i 2012. I følge våre beregninger er norsk økonomi nær en konjunkturnøytral situasjon ved slutten av vår prognoseperiode.

2.2. Økende rente i flere år

Rentesettingen til Norges Bank tar sikte på å stabilisere inflasjonen på 2,5 prosent på mellomlang sikt, hensyn tatt til en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting. Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var i januar på 2,3 prosent.

Krisen i verdens finansmarkeder og dystre konjunkturutsikter gjorde at Norges Bank satte styringsrenta kraftig ned. Mens styringsrenta i oktober 2008 var på 5,75 prosent, var den i juni 2009 satt ned til 1,25 prosent. Noe lysere framtidsutsikter bidro til at renta ble satt opp med til sammen 0,5 prosentpoeng på de to rentemøtene i 4. kvartal i fjor.

Som følge av finanskrisen økte forskjellen mellom pengemarkedsrenta og styringsrenta. Før finanskrisen fulgte pengemarkedsrenta stort sett styringsrenta med et påslag på 0,25 prosentpoeng. Siden sommeren 2007 har påslaget vært vesentlig større, og var i månedsskiftet september/oktober 2008 oppe i over 2 prosentpoeng. Fra november 2009 har påslaget kommet ned i 0,5 prosentpoeng. Pengemarkedsrenta har etter siste årsskifte ligget rundt 2,25 prosent.

Både Stortinget og Norges Bank har innført tiltak for å redusere problemene i finansmarkedene. Disse tiltakene omtales nærmere i kapittel 3.

Den innenlandske kredittveksten, målt ved 12-månedersveksten i publikums innenlandske bruttogjeld

(K2), var 4,1 prosent i desember 2009. Kredittveksten i ikke-finansielle foretak er redusert fra i overkant av 20 prosent i juli 2008 til -1,4 prosent i desember i år. Husholdningenes gjeld økte med 6,7 prosent fra desember 2008 til desember 2009. Publikums innenlandske kreditt ble redusert fra oktober til november, og dette bidro til å trekke den underliggende kredittveksten – målt ved 3 måneders glidende gjennomsnitt, omregnet til årlig rate – ned til 2,4 prosent.

Den norske krona svekket seg kraftig mot dollar og euro gjennom andre halvår i 2008. Denne svekkelsen er i stor grad reversert gjennom 2009 og hittil i 2010. Nå koster en euro i overkant av 8 kroner. Dette er nær den gjennomsnittlige eurokursen i perioden fra euroen ble introdusert i 1999 og fram til midten av 2008. Målt med den importveide kronekursen, der vektene er basert på sammensetningen av norsk import, er verdien av krona derimot blitt relativt sterk. Fra desember 2008 til januar 2010 har den styrket seg med i overkant av 12 prosent. Den importveide kronekursen er nå tilbake på nivået fra sommeren 2008.

I tråd med at konjunktorene bedres, noe som blant annet allerede har slått ut i økte boligpriser og en økning i husholdningenes konsum, legger vi til grunn at Norges Bank fortsetter å sette opp styringsrenta framover. Vi tror at pengemarkedsrenta vil øke gjennom 2010 slik at den blir 2,6 prosent som gjennomsnitt for i år. Renteoppgangen fortsetter i hele prognoseperioden og pengemarkedsrenta blir 4,5 prosent i 2012, som er om lag det som Norges Bank anslå i sin siste Pengepolitiske rapport. I 2013 anslår vi at pengemarkedsrenta kommer opp i 5,2 prosent. Bankenes gjennomsnittlige utlånsrente anslås da å ligge på om lag 6,4 prosent.

Vi regner med at krona vil styrke seg litt gjennom de to neste årene for deretter å svekkes noe. Prisen for en euro vil bevege seg rundt 8 kroner. Målt med den importveide kronekursen vil krona styrke seg med vel 2 prosent fra 4. kvartal i fjor til 4. kvartal i år og med

Tabell 2.2. Husholdningenes disponible realinntekter. Prosentvis vekst fra året før

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totalt	7,6	-6,5	6,3	3,1	4,8	3,5	3,3	2,3	2,5
Eksklusive aksjeutbytte	3,4	4,2	5,1	2,7	5,5	3,1	3,1	2,0	2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ytterligere 0,5 prosent de neste 4 kvartalene. Deretter venter vi en svekkelse av krona med i overkant av 2 prosent i løpet av to år. Styrkingen i begynnelsen av prognoseperioden skyldes at renta er høyere i Norge enn i utlandet, mens svekkelsen mot slutten av perioden følger av renteøkninger i euroområdet samt en noe høyere inflasjon i Norge enn i euroområdet.

2.3. Høy konsumvekst i 2010 og 2011

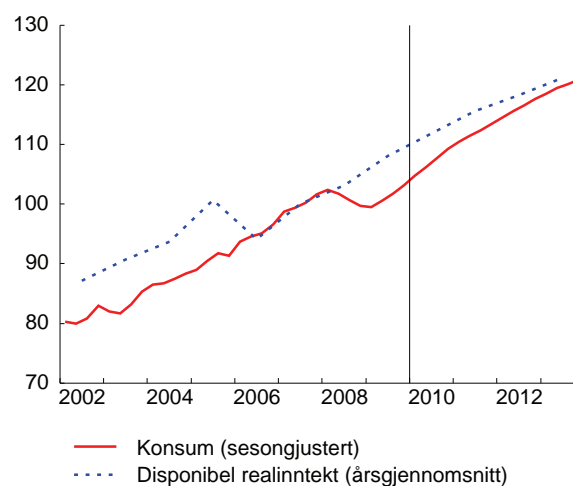
Veksten i husholdningenes disponible realinntekter var høy i fjor. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall økte veksten fra 3,1 prosent i 2008 til 4,8 prosent i 2009. Vesentlig lavere renteutgifter i kjølvannet av finanskrisen og nær halvering av konsumprisveksten er i hovedsak de bakenforliggende årsakene. Økte offentlige stønader, som følge av økte utbetalinger av pensjoner, sykepengene og arbeidsledighetstrygd, ga også et sterkt bidrag til inntektsveksten. Lønnsinntektene bidro mer beskjedent ettersom konjunkturedgangen ga støtet til svakere lønnsvekst og lavere sysselsetting i 2009 enn året før.

Til tross for høy inntektsvekst økte ikke husholdningenes konsum i 2009. Vi må tilbake til 1989 for å finne en svakere årlig konsumutvikling. Finansiell konsolidering hos husholdningene, som følge av fall i boligprisene, dårligere utsikter i økonomien og usikkerhet omkring egen inntekt, var en viktig årsak til den svake utviklingen i konsumet fra 2008 til 2009. Fallet i konsumet gjennom 2008 og inn i 2009 snudde imidlertid i 2. kvartal i fjor. Sterk vekst i varekonsumet gjennom de siste tre kvartalene henger i stor grad sammen med kraftig oppgang i bilkjøpene, som falt gjennom hele 2008 og fram til og med 1. kvartal i fjor. På årsbasis falt varekonsumet likevel med 0,4 prosent i 2009. Tjenestekonsumet, som i mindre grad har vært påvirket av konjunkturedgangen, økte med 0,8 prosent.

Den finansielle konsolideringen hos husholdningene førte til mer enn en dobling av sparingeraten (sparing regnet som andel av disponibel inntekt) fra 2008 til 2009. I fjor utgjorde sparingen i husholdningene om lag 7,5 prosent av disponibel inntekt. Dersom vi regner kjøpene av varige konsumgoder, herunder bilkjøpene, som investering og ikke som konsum, kan sparingeraten beregnes til 8,9 prosent i 2009 mot 5,9 prosent i 2008, se temaboks 8.2.

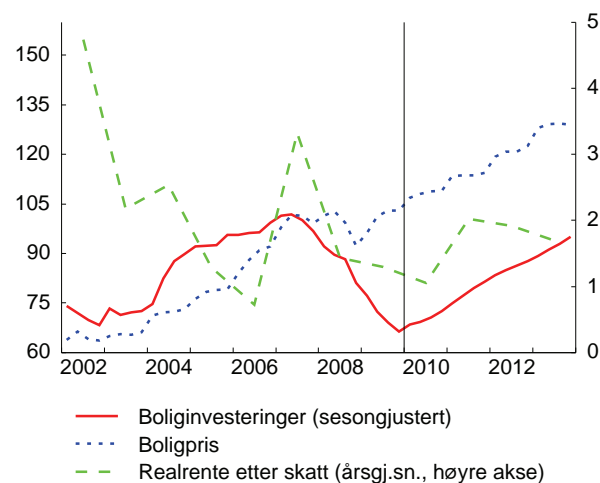
Veksten i husholdningenes disponible realinntekter ventes å modereres i årene framover. Riktignok vil veksten i lønnsinntektene ta seg noe opp, men vekstbidraget fra utviklingen i netto renteinntekter er langt mer beskjedent i 2010 enn i 2009. Boligformuen vil øke kraftig med stigende boligpriser og bidrar sammen

Figur 2.5. Inntekt og konsum i husholdninger mv. Volumindekser, 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.6. Boligmarkedet. Venstre akse indekser, 2007=100, høyre akse prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med lave realrenter til at konsumveksten i inneværende år kan komme opp i hele 5,5 prosent som årgjennomsnitt. Selv om veksten i lønnsinntektene ventes å ta seg mer markert opp med bedre konjunkturer, vil høyere renter og etter hvert økende konsumpriser lede til moderat vekst i disponibel realinntekt også i årene 2011-2013. Moderat inntektsvekst sammen med et noe høyere realrentenivå, bidrar til å dempe konsumveksten i årene etter 2010. Konsumveksten neste år vil likevel ligge på rundt 4,5 prosent, om lag på høyde med gjennomsnittlig årlig vekst under siste høykonjunktur i årene 2005-2007.

Temaboks 2.1. **Faktorer bak vekst og fall i konsumet 2005-2009**

I SSBs makroøkonomiske kvartalsmodell KVARTS blir husholdningenes konsum utenom bolig- og helsetjenester¹ bestemt av utviklingen i realdisponibel inntekt for husholdningene, deres realformue og realrenten etter skatt. Realformuen omfatter både realverdien av boliger og av netto finansiell formue. Konsumrelasjonen – som modellerer om lag tre fjerdedeler av konsumet i husholdningene – er dokumentert i Jansen (2009). Det vises der at denne konsumsammenhengen forklarer endringer i konsumet bedre enn andre foreslåtte alternativer. I tabellen har vi satt konsumfunksjonens anslag for årsveksten i husholdningenes konsum utenom bolig- og helsetjenester opp mot regnskapstall fra KNR og sammenholdt dem med årsveksten for forklaringsfaktorene i modellen fra 2005 til 2009.

Den kraftige veksten i konsumet fra 2005 til 2007 kan i følge modellen i første rekke føres tilbake til en sterk vekst i husholdningenes realformue i denne perioden. Lave realrenter i 2005 og 2006, samt den høye realinntektsveksten i 2007 var også med på å fyre opp under konsumfesten. Alle de tre forklaringsfaktorene må trekkes inn i analysen for å fange opp den svært høye forbruksveksten i perioden. Videre ser vi at konsumrelasjonen traff blink på det sterke fallet i konsumveksten fra 2007 til 2008 som i hovedsak kan forklares med et stort fall i formuesverdiene i andre halvår 2008. Fallende realinntekter bidro også til redusert konsumvekst, mens pengepolitikken allerede i 2008 begrenset fallet.

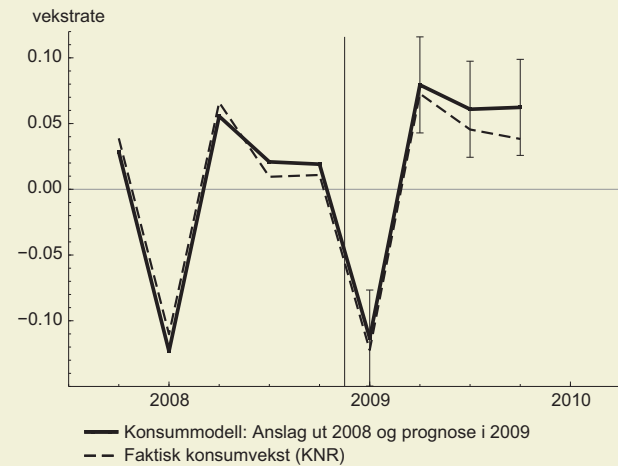
Mot slutten av 2008 og gjennom første halvår av 2009 satte myndighetene inn kraftig stimulans til økonomien for å dempe virkningene av finanskrisen både gjennom økt offentlig etterspørsel og en sterk reduksjon i styringsrenten til Norges Bank (se kapittel 2.1. og 2.2). Dette resulterte i en sterk økning i husholdningenes realdisponible inntekter og en ytterligere nedgang i realrentene. I følge modellens konsumrelasjon skulle dette i 2009 ha gitt en svak vekst i konsumet. I stedet viser de foreløpige nasjonalregnskapstallene for 2009 en nedgang, og anslaget bommer med 1,4 prosentpoeng på årsbasis. Det kan derfor være grunn til å se nærmere på hvordan prognosefeilen oppstår.

Prosentvis vekst i husholdningenes konsum utenom bolig- og helsetjenester og i faktorene som forklarer konsumveksten i KVARTS. 2005-2009. Faste 2007 priser

	2005	2006	2007	2008*	2009*
Konsum – KNR	4,5	5,6	6,4	1,1	-0,5
Konsum – modell	4,8	6,0	5,8	1,0	0,9
Disponibel realinntekt (eksklusive aksjeinntekter)	3,4	4,2	5,1	2,7	5,5
Realformue	9,4	12,0	11,2	-6,6	-3,3
Realrente etter skatt (nivå)	1,3	0,7	3,3	1,5	1,3

* Foreløpige regnskapstall

Høyre del av figuren viser konsumfunksjonens anslag på kvartalsvekst i privat konsum utenom bolig- og helsetjenester for 1.–4. kvartal 2009 sammenlignet med foreløpige tall fra KNR. Båndene viser +/- to standardavvik for sammenhengen som er tallfestet med data fra 1. kvartal 1971 til og med 4. kvartal 2008. Venstre del av figuren viser hvor godt konsumrelasjonen treffer endringene i konsumet i siste del av observasjonsperioden fra 4. kvartal 2007 til og med 4. kvartal 2008

Figuren viser veksten i privat konsum utenom bolig- og helsetjenester fra kvartal til kvartal slik den framgår av foreløpige tall fra KNR og i følge konsumrelasjonen. Vekstratene er dominert av sesongvariasjon, men det framgår likevel at det er i 3. og 4. kvartal 2009 at prognosefeilen oppstår, om enn ikke statistisk signifikant. Da var kvartalsveksten i konsumet om lag tilbake på trendvekst i følge KNR-tallene, mens den høye inntektsveksten og lave realrenten tilsa i følge historiske erfaringer en enda høyere konsumvekst. At så ikke skjedde kan skyldes at husholdningene fortsatt er usikre på den framtidige inntektsutviklingen. Ved utarbeidningen av prognosene for konsumet i 2010 har vi lagt dette til grunn og nedjustert modellens konsumanslag i 2010 med om lag ett prosentpoeng. Denne nedjusteringen har vi så faset ut fram mot 2012.

Referanser

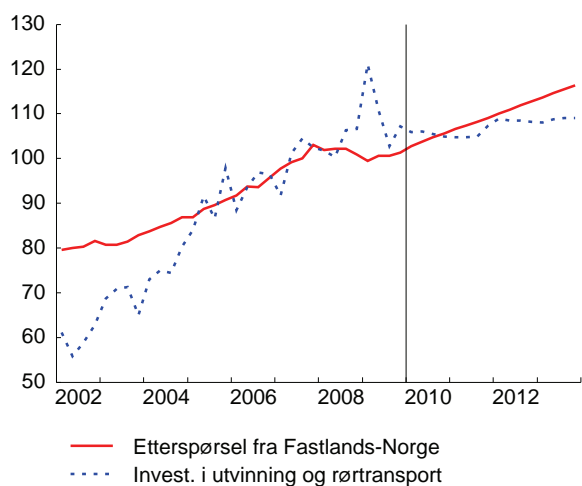
Jansen, E. S. (2009): «Kan formueseffekter forklare utviklingen i privat konsum?», *Samfunnsøkonomen*, 63 (2009/5), 42-59. http://www.ssb.no/filearchive/Jansen_Samfunnsokonomien_5_2009.pdf.

¹ Helsekonsumet bestemmes utenfor modellen fordi det i så stor grad er direkte påvirket av offentlige stønader og politikkbeslutninger. Boligkonsumet er bestemt som en andel av boligkapitalen, noe som samsvarer – om enn litt forenklet – med beregningsmåten i nasjonalregnskapet.

Selv med økte realrenter ventes husholdningenes spare rate å synke fra 7,5 prosent i 2009 til knappe 6 prosent i år, for så å falle videre til vel 3 prosent i 2013. Dette må ses i sammenheng med boligprisveksten som isolert sett reduserer behovet for finansiell konsolidering i husholdningene. Nettofinansinvesteringene vil, i takt

med fallet i sparingen og økende boliginvesteringer, vise negativ utvikling gjennom prognoseperioden. Husholdningene anslås å redusere sine nettofinansinvesteringer fra et positivt nivå på vel 43 milliarder kroner i 2009 til et negativt nivå på rundt 27 milliarder kroner i 2013.

Figur 2.7. Innenlandsk etterspørsel. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.4. Boliginvesteringene tar seg opp

Boliginvesteringene gikk i følge sesongjusterte KNR-tall ned med 3,9 prosent i 4. kvartal 2009, og har nå falt ti kvartaler på rad med til sammen 35 prosent. På årsbasis falt boliginvesteringene med hele 18,9 prosent i fjor. Statistikk over igangsetting av nye boliger, som de foreløpige nasjonalregnskapstallene i stor grad bygger på, kan imidlertid tyde på at nedgangen nå har flatet ut. Utsikter til bedre konjunkturer og videre vekst i boligprisene tilsier et omslag i igangsettingen av nye boliger, slik at boliginvesteringene vil ta seg opp igjen og vokse og ut prognoseperioden. Målt i faste priser vil likevel nivået på boliginvesteringene i 2013 i følge våre anslag ligge rundt 9 prosent under toppnivået i 2007.

I følge SSBs boligprisindeks falt boligprisene samlet sett kraftig gjennom andre halvår av 2008. Så vel eneboliger som småhus og blokkleiligheter hadde en prisnedgang på om lag 10 prosent fra 2. til 4. kvartal det året. Prisene på alle boligtyper har deretter steget kraftig. Nominelt sett har denne prisoppgangen mer enn oppveid den forutgående nedgangen. Fra 2008 til 2009 steg boligprisene som årsgjennomsnitt med 1,9 prosent, mot et prisfall på 1,1 prosent året før. Vi venter at boligprisene vil fortsette å stige framover og at de som årsgjennomsnitt vil øke med vel 7 prosent i år. For årene 2011-2013 har vi lagt til grunn at boligprisene vil stige med en gjennomsnittlig årlig vekstrate på om lag 6 prosent.

2.5. Nedgang i petroleumsinvesteringene gjennom siste år

Petroleumsinvesteringene falt markert etter at toppnivået ble nådd i 1. kvartal 2009. De sesongjusterte tallene fra KNR viste imidlertid at nedgangen stanset i 4. kvartal. Utviklingen gjennom 2009 kan delvis tilskrives at boreaktiviteten var usedvanlig høy i 1. kvartal. Dette bidro til en oppgang i de samlede petroleumsinvesteringene på 14 prosent fra kvartalet før. I tillegg ble

prosjektene Tyrihans og Volvund ferdigstilt i sommer, og det har ikke blitt startet nye prosjekter av betydning.

Petroleumsinvesteringene var 1,4 prosent lavere i 4. kvartal 2009 i forhold til samme kvartal året før. Årsveksten i 2009 var derimot på hele 7,8 prosent, siden investeringene økte betydelig gjennom 2008 og var høye i første halvår i 2009. Usikkerheten rundt lønnsomheten til investeringsprosjektene økte imidlertid med fallende oljepriser gjennom andre halvår 2008. Den økte usikkerheten bidro i 2009 til at flere planlagte prosjekter ble utsatt. Ettersom nye prosjekter ikke avløste de gamle, falt investeringene gjennom året. Gjennom 2009 økte oljeprisen, og usikkerhet om framtiden ble redusert.

I årene framover venter vi at boreaktiviteten vil reduseres noe, men fra et høyt nivå. Tiltak for å øke utvinningsgraden i modne felt samt et ønske om å øke reservene vil begrense nedgangen i lete- og produksjonsboringen. Riggstatene har falt gjennom 2009, noe som bidrar til å holde aktiviteten oppe gjennom lavere kostnader. Særlig leteaktiviteten avhenger i betydelig grad av utviklingen i oljeprisen.

De siste 2-3 årene har vært preget av store investeringer i plattformer i drift. Tidlig på 2000-tallet var det betydelige investeringer knyttet til feltutbygging. I samme periode økte andelen av investeringer knyttet til felt i drift. Disse investeringene inkluderer større vedlikeholdsprosjekter, prosjekter som skal øke utvinningsgraden til modne felt og utbygging av undervannsprosjekter i tilknytning til eksisterende felt. Økningen forklares med store teknologiforbedringer, men høyere oljepris har også bidratt til at lønnsomheten ved utvinning fra mindre felt har bedret seg. Vi har lagt til grunn at vridningen mot investeringer i eksisterende felt fortsetter. Oppgradering og videreutvikling av Ekofiskfeltet og Trollfeltet er eksempler på dette.

Vi venter et fall i petroleumsinvesteringene inkludert rørtransport i både 2010 og 2011, før investeringene tar seg noe opp i 2012 og 2013. Petroleumsinvesteringene avhenger av flere forhold det er vanskelig å anslå langt fram i tid. Vi har til en viss grad oversikt over hvilke prosjekter som er aktuelle for utbygging de neste to-tre årene, mens det er større usikkerhet knyttet til utviklingen i investeringene mot slutten av prognoseperioden.

Produksjonen innen utvinning av råolje og naturgass falt med 2,5 prosent i 2009 og fortsatte dermed den negative produksjonsutviklingen etter 2004, med 2008 som et unntak. Økningen i gassproduksjonen framover gjør at vi i 2012 venter at gassproduksjonen, målt i energiinnhold, for første gang vil være høyere enn oljeproduksjonen. På grunn av prisforskjellen mellom olje og gass vil det fortsatt være slik at verdien av oljeproduksjonen vil være høyere enn gassproduksjonen i lengre tid framover. Økt utvinning fra flere gassfelt vil bidra til en økning i gassutvinningen framover og vil

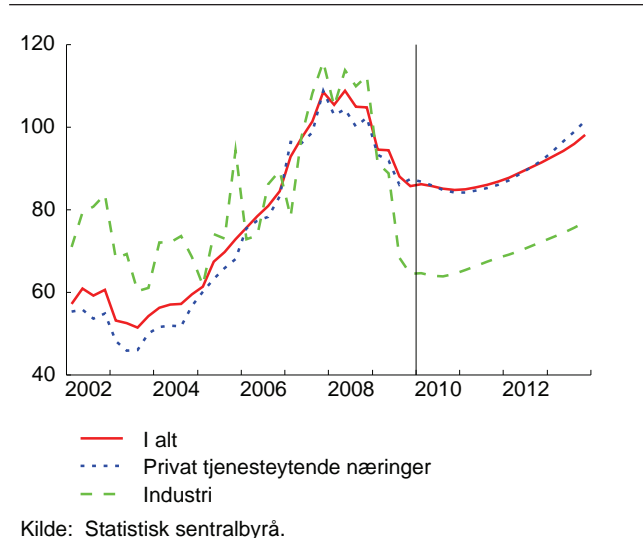
Tabell 2.3. **Makroøkonomiske hovedstørrelser 2009-2013. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår!**

	Regnskap 2009	Prognoser							
		2010			2011		2012		2013
		SSB	FIN	NB	SSB	NB	SSB	NB	SSB
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger mv.	0,0	5,5	4,0	5 1/2	4,7	4	3,8	2 1/2	3,2
Konsum i offentlig forvaltning	5,2	2,7	2,1	3	1,9	..	1,9	..	1,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	-7,9	-3,1	-1,0	..	-0,5	..	5,1	..	4,9
Utvinning og rørtransport ¹	6,4	-3,7	3,0	0	-1,3	2 1/2	3,4	2 1/2	0,8
Fastlands-Norge	-12,1	-1,6	-1,7	-2 1/2	0,7	..	5,1	..	5,2
Næringer	-14,5	-7,1	-2,6	..	0,2	..	4,6	..	5,9
Bolig	-18,9	-2,9	0,5	..	12,3	..	9,1	..	7,5
Offentlig forvaltning	2,7	12,7	-2,0	..	-7,7	..	2,0	..	1,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	-1,2	3,4	2,4	3 1/4	3,2	4 1/4	3,5	2 3/4	3,2
Lagerendring ³	-1,8	0,0	..	..	0,0	..	0,0	..	0,0
Eksport	-4,3	2,4	0,1	..	1,1	..	1,2	..	1,0
Råolje og naturgass	-1,3	-2,2	-2,1	..	-1,5	..	-0,8	..	-1,9
Tradisjonelle varer ⁴	-7,8	6,7	1,6	1 3/4	2,8	..	2,3	..	3,1
Import	-9,7	6,8	2,4	2 3/4	3,2	..	5,2	..	3,2
Tradisjonelle varer	-13,1	6,2	1,9	..	5,7	..	5,5	..	5,8
Bruttonasjonalprodukt	-1,5	1,5	1,3	1 3/4	1,9	2 1/2	2,1	1 3/4	2,3
Fastlands-Norge	-1,5	2,0	2,1	2 3/4	2,7	3 1/4	2,7	2 3/4	3,0
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	-0,4	-0,1	-0,4	-1/4	0,4	1	1,1	3/4	1,7
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,2	3,5	3,7	3 3/4	3,9	3 1/2	3,9	3 1/2	3,7
Priser og lønninger									
Årslønn	4,1	3,4	3 1/2	4 1/4	3,4	4 1/2	3,9	4 3/4	4,7
Konsumprisindeksen (KPI)	2,1	1,7	1 3/4	1 3/4	1,3	2 1/4	2,0	2 1/2	2,9
KPI-JAE ⁵	2,6	1,0	1 1/2	1 3/4	1,3	2 1/4	1,8	2 1/2	2,7
Eksportpris tradisjonelle varer	-6,5	-2,7	3,1	..	5,2	..	3,0	..	2,7
Importpris tradisjonelle varer	-1,2	-3,3	2,6	..	1,0	..	1,7	..	2,8
Boligpris	1,9	7,2	..	..	5,1	..	6,4	..	6,6
Utenriksøkonomi									
Driftsbalansen, mrd. kroner	360,8	388,2	298,2	..	418,3	..	421,1	..	450,5
Driftsbalansen i prosent av BNP	15,0	15,5	12,2	..	15,9	..	15,3	..	15,4
MEMO:									
Husholdningenes sparerate (nivå)	7,5	5,9	..	..	4,6	..	3,2	..	2,6
Pengemarkedsrente (nivå)	2,5	2,6	3,5	2,6	3,4	3,8	4,5	4,6	5,2
Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	..	4,0	..	..	4,5	..	5,5	..	6,4
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	388	458	425	..	479	..	512	..	551
Eksportmarkedsindikator	-8,7	4,0	..	..	4,1	..	5,6	..	7,2
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	3,3	-5,9	0,0	-3 1/4	-0,8	2 1/4	0,5	1	1,2

¹ Finansdepartementets anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Norges Bank gir anslag for tradisjonell eksport, som også inkluderer en del tjenester.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).⁶ Gjennomsnitt for året.⁷ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.⁸ Positivt tall innebærer svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.meld.nr.1 (2009-2010), (FIN), Norges Bank, Pengepolitisk rapport 3/2009 (NB).

Figur 2.8. Investeringer i Fastlands-næringer. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

dempe nedgangen i den samlede petroleumsproduksjonen. I prognosen har vi lagt til grunn at samlet olje- og gassutvinning, målt i energiinnhold, ventes å holde seg på samme nivå som i 2009. Oljeprisøkningen vi har lagt til grunn innebærer at inntektene fra petroleumsutvinningen likevel vil øke i årene framover.

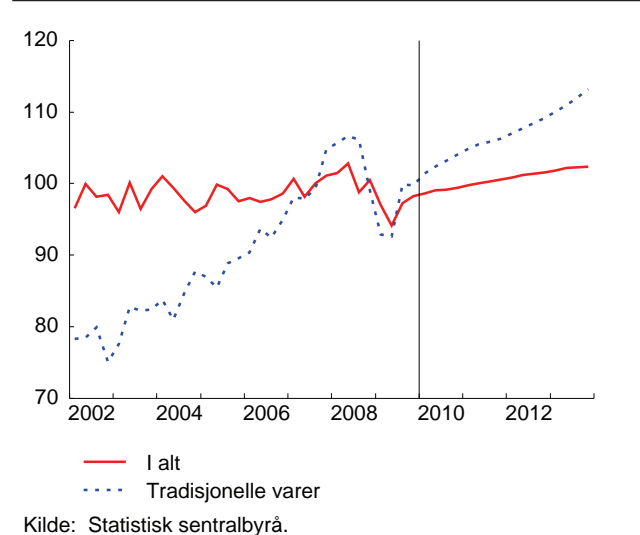
2.6. Lave investeringer i 2010 og 2011

Investeringene i fastlandsnæringene ble fordoblet fra 2003 til 2008. I følge de sesongjusterte KNR-tallene har disse investeringene falt hvert kvartal fra 2. kvartal 2008. I 4. kvartal 2009 var fallet på 2,7 prosent, og som årsgjennomsnitt ble investeringene i fastlandsnæringene redusert med 14,5 prosent fra 2008 til 2009.

I industri og bergverk sank investeringene med i underkant av 6 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor, mens de innenfor annen vareproduksjon falt med nesten 15 prosent. I de tjenesteytende næringene økte investeringene med i underkant av 2 prosent i samme periode. På årsbasis falt investeringene til alle disse undergruppene av fastlandsnæringer. Industriinvesteringene falt med om lag 30 prosent fra 2008 til 2009, mens investeringsfallet for både annen vareproduksjon og tjenesteytende næringer var om lag 10 prosent.

Våre investeringsanslag for industrien ligger nær det siste SSBs investeringstelling indikerte. Vi regner med at industribedriftene vil redusere sine investeringer ytterligere slik at industriinvesteringene faller med om lag 17 prosent i år i forhold til i fjor. Bedrede konjunkturer og en normalisering av kredittmarkedene ventes å bidra til at industriinvesteringene tar seg opp igjen med rundt 5-6 prosent årlig i perioden 2011-2013. Innen kraftforsyning ligger investeringene an til å øke med om lag 25 prosent i år. Flere store prosjekter innenfor produksjon og distribusjon av fjernvarme er en medvirkende årsak til dette. Økt fokus på oppgradering og utbygging av elektrisitetsnettet er en annen faktor som spiller inn.

Figur 2.9. Eksport. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

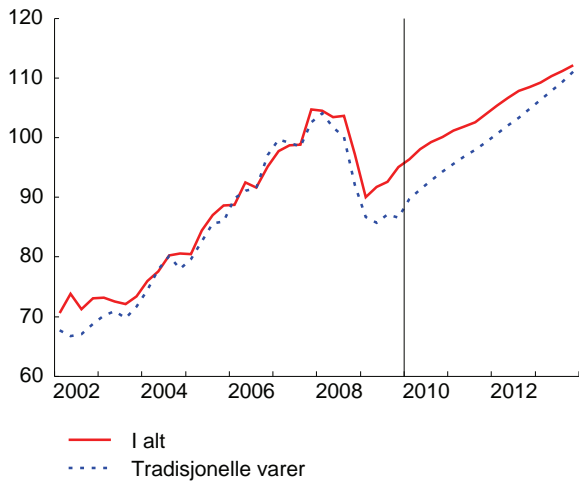
For fastlandsnæringene samlet anslår vi et investeringsfall på i overkant av 7,0 prosent i år og at investeringene holder seg om lag uforandret i 2011. I 2012 og 2013 stiger disse investeringene igjen. Sterk vekst i tjenesteinvesteringene bidrar til dette.

2.7. Lav eksportvekst framover

Fra 2. kvartal 2008 til 2. kvartal 2009 falt eksporten av tradisjonelle varer med over 20 prosent. Vi må helt tilbake til midten av 1970-tallet for å finne en tilsvarende nedgang. Det ser nå ut til at perioden med markert eksportfall er over, og i 4. kvartal var tradisjonell vareeksport 7,8 prosent høyere enn bunnivået i 2. kvartal 2009 i følge sesongjusterte KNR-tall. Nedgangen i første halvår var likevel så kraftig at tradisjonell vareeksport falt med 7,8 prosent som årsgjennomsnitt i 2009. Omslaget i tradisjonell eksport i andre halvår 2009 skyldtes blant annet at fallet i eksporten av viktige varer som metaller, verkstedsprodukter, kjemiske råvarer og kjemiske og mineralske produkter stoppet opp for så å øke mye i andre halvår. Dessuten har veksten i eksporten av oppdrettsfisk og fiskevarer fortsatt gjennom hele 2009 etter en viss avmatning i andre halvår 2008. Samlet eksport har fulgt samme mønster som for tradisjonelle varer, men har hatt mindre svingninger. Dette kan tilskrives en litt mer stabil utvikling i eksporten av petroleumsprodukter og tjenester hvor fallet var henholdsvis 1,3 og 5,4 prosent fra 2008 til 2009. Nedgangen i samlet eksport i 2009 ble 4,3 prosent.

Prisene på tradisjonelle eksportvarer falt med 6,5 prosent fra 2008 til 2009. Dette kan i stor grad tilskrives en betydelig nedgang i prisene på metaller, kjemiske råvarer og raffinerte petroleumsprodukter. Sesongjusterte tall viser at eksportprisen på tradisjonelle varer falt også i 4. kvartal i 2009, og var 3,3 prosent lavere enn kvartalet før. For samlet eksport var prisnedgangen hele 14,1 prosent som årsgjennomsnitt fra 2008 til 2009. Dette kan i stor grad tilskrives prisnedgangen på råolje og naturgass på hele 24,3 prosent.

Figur 2.10. Import. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Vi legger til grunn at etterspørselsimpulsene fra verdensmarkedet til norsk næringsliv gradvis tiltar noe i styrke framover, men tradisjonell vareeksport vil ikke vokse like sterkt. I 2010 ventes riktignok veksten å bli over 6,5 prosent, noe som er høyere enn i de derpå følgende årene. Det skyldes i hovedsak overheng siden eksporten ved utgangen av 2009 var betydelig høyere enn årsgjennomsnittet for 2009. Fra 2011 og framover ventes det en svært moderat vekst i tradisjonell vareeksport. I 2010 ventet vi at kronen styrker seg ytterligere slik at konkurransevnen svekkes. Eksporten av tradisjonelle varer stiger derfor mindre enn markedsveksten i utlandet i prognoseperioden.

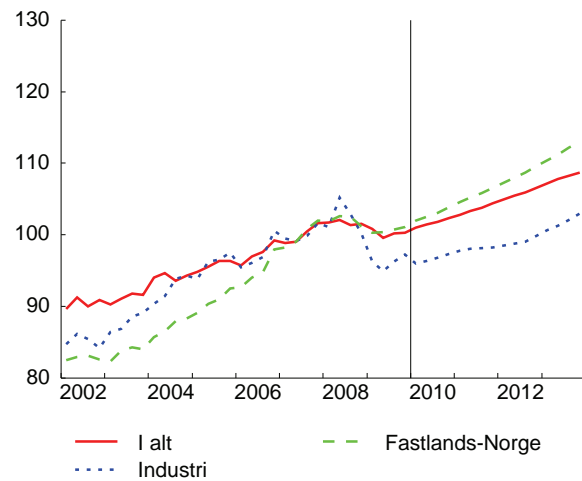
Eksporten av olje ventes å falle gjennom hele prognoseperioden, mens gasseksporten ventes å stige. Tjenesteeksporten stiger bare svakt i år, men kommer opp i en årlig vekst på om lag 5 prosent mot slutten av prognoseperioden. Dette bidrar til at samlet eksport øker med 2,4 prosent i 2010 og deretter med om lag 1 prosent på årsbasis fram til 2013. Vi forventer followelig at eksporten bare vil gi små vekstimpulser til norsk økonomi i årene som kommer.

2.8. Stabil vekst i importen

Fallende innenlandsk etterspørsel bidro til at importen av tradisjonelle varer falt med hele 13 prosent i 2009. Nedgangen i importen av tradisjonelle varer var bredt basert og kom i første halvår. Andre halvår viser samlet sett en svak økning. Sesongjusterte KNR-tall viser at importen av tradisjonelle varer var om lag uendret fra 3. til 4. kvartal i fjor. Samlet import falt med 9,7 prosent ettersom tjenesteimporten bare falt med 1,8 prosent. Importen av skip falt betydelig etter å ha steget markert året før. Det har sammenheng med import av en fregatt i 2008, men ingen i 2009.

Importprisene på tradisjonelle varer falt med 1,2 prosent fra 2008 til 2009, mens prisene steg med 4,6 prosent året før. Prisfallet har sammenheng med at prisene på importvarer i utenlandsk valuta gikk betydelig ned,

Figur 2.11. Bruttonasjonalprodukt. Sesongjusterte volumindekser, 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

men en svekkelse av krona på årsbasis bidro til å dempe utslaget i norske kroner. Fra 3. til 4. kvartal gikk prisene ned med 2,5 prosent, mot 1 prosent kvartalet før. For samlet import falt prisene med 1 prosent i fjor, mot en økning på over 4 prosent i 2008.

Økt innenlandsk etterspørsel, spesielt konsumet i husholdningene, bidrar til at importveksten vil ta seg opp i 2010. Fra neste år og framover bidrar gradvis økte investeringer til økt importvekst. Dette fører til at tradisjonell vareimport stiger med litt over 6 prosent i 2010 og mellom 5 og 6 prosent hvert år i perioden 2011-2013. En svekket kostnadmessig konkurransevne vil bidra til at importandelene øker framover, og importveksten er derfor beregnet til å bli klart høyere enn veksten i innenlandsk bruk av varer og tjenester.

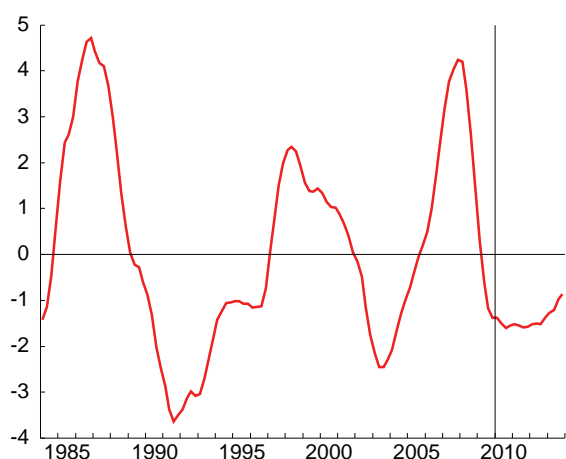
I inneværende år og de nærmeste årene vil importen øke som følge av forsvarets kjøp av helikoptre, fly og fregatter. Det første helikopteret er overlevert, mens de resterende ventes å komme til høsten. Flyene er ventet å bli overlevert i tidsrommet fram til og med 2011. De to siste fregattene importeres i 1. og 4. kvartal 2010.

For 2010 anslår vi et fall i prisene på tradisjonelle importvarer som følge av den internasjonale lavkonjunkturen og ikke minst styrkingen av krona. En bedret konjunktursituasjon i internasjonal økonomi bidrar til at prisene på verdensmarkedet antas å øke fra 2011. En sterkere krone vil bidra til å dempe den importerte prisveksten i 2011.

2.9. Aktivitetsvekst fra et lavt nivå

Finanskrisen bidro til en markert nedgang i den samlede aktiviteten i fastlandsøkonomien vinteren 2008/2009. Fra 3. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009 gikk volumet av BNP Fastlands-Norge målt i basisverdi ned med 4,1 prosent regnet som årlig rate. Gjennom de tre siste kvartalene i fjor gikk aktiviteten målt med dette BNP-målet gradvis og moderat opp, samlet sett med 1,0

Figur 2.12. **BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent som årlig rate. BNP Fastlands-Norge (sesongjustert) var i 4. kvartal i fjor fremdeles 1,3 prosent lavere enn toppnivået i 3. kvartal 2008. På årsbasis var veksten fra 2008 til 2009 på -1,3 prosent. Målt i markedsverdi, hvor produktavgifter og -subsidier også inngår, var veksten -1,5 prosent.

Bruttoproduktet i offentlig forvaltning økte i fjor med 2,9 prosent, mot 3,5 prosent året før. De finanspolitiske tiltakene mot de realøkonomiske følgene av finanskrisen gikk i stor grad ut på å øke etterspørselen rettet mot privat sektor. Produktinnsatsen i offentlig forvaltning økte således med 8,5 prosent i 2009, mot knappe 3 prosent året før. En stabil og relativt høy produksjonsvekst i offentlig forvaltning dempet både styrken til og lengden på nedgangen i det samlede aktivitetsnivået.

Nivået på BNP Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning falt i fire påfølgende kvartaler etter 2. kvartal 2008, og fram til 2. kvartal 2009 var nedgangen på 3,3 prosent. Gjennom andre halvår i fjor gikk det jevnt opp, med en vekst svarende til 0,8 prosent på årsbasis. I 4. kvartal i fjor lå det fremdeles 2,8 prosent lavere enn nivået i 2. kvartal 2008, rett før finanskrisen slo inn i norsk økonomi for fullt. Som årsgjennomsnitt var veksten -2,3 prosent.

Aktivitetsutviklingen siste halvannet år har variert mellom næringene. I næringer der nedgangen i de fire første "krisekvartalene" var sterkest, ser også økningen gjennom siste halvår ut til å ha vært størst. Industrien fikk tidlig merke konjunkturedgangen, og som årsgjennomsnitt falt bruttoproduktet med nær 6 prosent i fjor. Gjennom andre halvår i fjor var det imidlertid en klar økning igjen, med en vekst på nær 5 prosent regnet som årlig rate. Økningen var i hovedsak å finne innen nærings- og nytelsesmidler samt råvarebasert industri utenom trelast og treforedling. I øvrige industrinæringer var det nær nullvekst eller litt nedgang i denne perioden.

Boks 2.1. Lagerendring og statistiske avvik

KNR er basert på indikatorer og ikke regnskaper. Det innebærer at det er usikkerhet knyttet til tallene. Indikatorene i KNR for etterspørsel i 2009 viser en sterkere utvikling enn tilsvarende utvikling for tilgangssiden i form av innenlandsk produksjon og import. Avviket registreres som endringer i posten "lagerendring og statistiske avvik". Økt produksjon til lager er å forvente i en konjunkturfase hvor etterspørselen stagnerer. Etter en tid vil produksjonen så kunne utvikle seg svakere enn etterspørselen ved at en selger fra lager, eller ved at varer som har vært under arbeid ferdigstilles. Tolkningen av disse tallene er imidlertid vanskelig i og med at en ikke vet hva som er endringer i lager inklusive varer under arbeid og hva som er statistiske avvik. Fra midten av 1980-tallet har denne posten på årsbasis vært positiv og utgjort fra 0,4 prosent til 4,1 prosent av BNP. I gjennomsnitt har lagerendringer og statistiske avvik utgjort 1,5 prosent av BNP. Den sterke negative vekstimpulsen fra endringen i lagerendring fra 2008 til 2009 er en indikasjon på at de statistiske avvikene er større enn normalt, men også på at etterspørselen i KNR øker for mye eller at tilgangssiden øker for lite. Hvis det er veksten i tilgangssiden som er for lav, kan det framkomme ved at det foreløpige KNR-tallet for BNP-veksten er for lavt eller at nedgangen i import for stor.

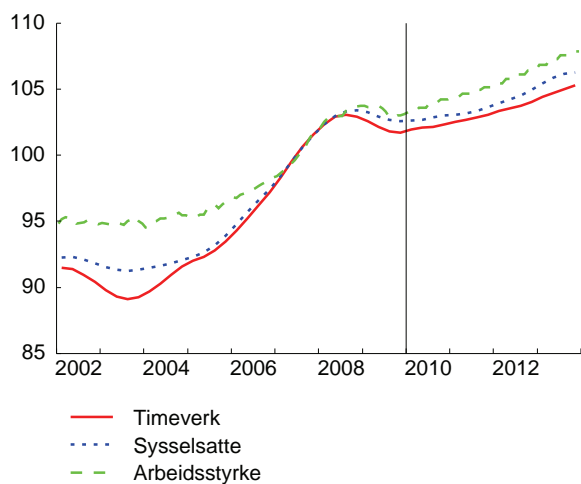
Aktiviteten innen annen vareproduksjon hadde et liknende forløp som industrien. Kraftig aktivitetsvekst i primærnæringene inkludert fiskeoppdrett og i kraftproduksjon ligger bak økningen i andre halvår. I bygg og anlegg økte bruttoproduktet markert i 3. kvartal for så å falle klart i 4. kvartal. Nivået i 4. kvartal i fjor var fremdeles 4,5 prosent lavere enn toppnivået i 3. kvartal 2008. Til sammenlikning lå bruttoproduktet for industrien, 7,3 prosent under toppnivået i 2. kvartal 2008.

I motsetning til vareproduksjon gikk aktiviteten innen fastlandsbasert privat tjenesteyting ned gjennom andre halvår i fjor, og nedgangen var større enn nedgangen gjennom de tre foregående kvartalene. Nivået i 4. kvartal i fjor var likevel bare 1,7 prosent lavere enn toppnivået fra 3. kvartal 2008. Aktiviteten i varehandelen har vokst markert etter 1. kvartal i fjor som følge av økt konsum. Transport utenom utenriks sjøfart og rørtransport økte gjennom andre halvår i fjor. I de fleste andre tjenesteytende sektorer har aktiviteten gjennom siste halvår gjennomgående gått ned.

Aktivitetsutviklingen i industrien og i bygg og anlegg må forstås ut fra utviklingen i etterspørselen etter sluttleveringer i Norge og internasjonalt. For privat tjenesteyting er dette mindre klart. Ettersom husholdningenes etterspørsel vokser, kan årsaken være at en i næringslivet generelt har strammet inn på kjøp av produktinnsats i form av tjenester.

Økningen i etterspørselen på norske eksportmarkeder vil trolig fortsette, men i et moderat tempo. Petroleumsinvesteringene ventes på den andre siden å gi negative etterspørselsimpulser de nærmeste årene. Nedgangen i private fastlandsinvesteringer ventes å

Figur 2.13. Arbeidsstyrke, sysselsetting og timeverk. Sesongjusterte og glattede indekser, 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

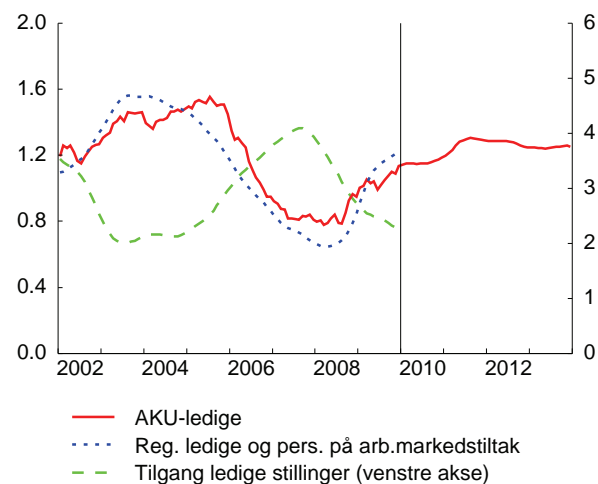
stoppe opp i løpet av 2010 og deretter gradvis slå om til vekst. Investeringene i offentlig forvaltning vil trolig ikke endre seg mye framover. Utviklingen i norske kostnader med relativt høy lønnsvekst og styrket krone vil dempe produksjonsutviklingen. Med dette sammensatte bildet ventes en moderat aktivitetsøkning i industrien i år og framover. I 2013 regner vi med en litt høyere vekst blant annet på grunn av en antatt vridning i investeringssetterspørselen fra petroleumsnæringen i retning av industriprodukter.

Aktiviteten i bygg og anlegg ventes å gå ytterligere litt ned i år. Økte boliginvesteringer gjennom 2010 er ikke nok til å motvirke fallende investeringer i fastlandsnæringene og spesielt næringsbygg. Etter hvert som investeringsfallet i fastlandsnæringene stopper opp og snur til oppgang i 2011 og boliginvesteringene tar seg ytterligere opp, vil aktiviteten i bygge- og anleggsnæringen også øke.

Bruttoproduktet i de private fastlandsbaserte tjenestene (utenom boligjenester) sto i fjor for 60 prosent av BNP Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning. Utviklingen i de tjenesteytende fastlandsbaserte næringene er derfor viktig for konjunkturforløpet. Vi regner med at aktiviteten i disse delene av økonomien vil ta seg opp. Høy vekst i husholdningenes konsum i 2010 og 2011 er en faktor bak denne forventede utviklingen. Etter hvert vil også investeringsomslaget i fastlandsnæringene bidra til vekst.

Økningen i bruttoproduktet i offentlig forvaltning ventes å stå for en vesentlig mindre del av den samlede aktivitetsveksten i tiden framover etter hvert som aktiviteten i privat sektor tar seg opp. Den offentlige produksjonsveksten reduseres klart fra 2009 til 2010. I årene deretter vil en noe strammere finanspolitikk redusere den ytterligere.

Figur 2.14. Arbeidsledige og tilgangen på ledige stillinger. Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå.

Som årgjennomsnitt venter vi at BNP Fastlands-Norge vil stige med rundt 2 prosent i 2010 og noe mer i årene deretter. Vi regner med at veksten et stykke framover vil ligge nær trendveksten i norsk økonomi. I følge beregningene er det først rundt årsskiftet 2012/2013 at økonomien kommer i en klar konjunkturoppgang. Med disse anslagene vil norsk økonomi være i en moderat lavkonjunktur i hele prognoseperioden.

2.10. Mot økende ledighet

Sysselsettingen falt 1,4 prosent fra 3. kvartal 2008 til 3. kvartal 2009, noe som tilsvarer nær 37 000 personer. I 4. kvartal 2009 var det imidlertid en liten oppgang i den sesongjusterte sysselsettingen. Det skyldtes fortsatt klar vekst i sysselsettingen i offentlig sektor og at sysselsettingsfallet i både industrien og tjenestenæringene var betydelig mindre enn i de foregående kvartalene. Dessuten var det en liten sysselsettingsoppgang i bygge- og anleggssektoren etter fire kvartaler med nedgang. Samlet sett gikk sysselsettingen ned med 25 000 personer fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009.

Totalt gikk sysselsettingen tilbake med 10 000 personer som årgjennomsnitt fra 2008 til 2009. Dette var det første året med sysselsettingsnedgang siden 2003, men den gangen var nedgangen over dobbelt så sterk og samlet sysselsetting var langt lavere. Siden fulgte en uvanlig sterk oppgangsperiode, og over 300 000 nye arbeidsplasser ble skapt. I dette perspektivet er sysselsettingsnedgangen i 2009 svært moderat. Utviklingen på arbeidsmarkedet er likefullt dramatisk for enkelte næringer. Mens offentlig sysselsetting økte med nesten 25 000 personer fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009, er produksjonen i konkurranseutsatte næringer mer prisgitt utviklingen på verdensmarkedet. I industrinæringene og i bygge- og anleggsnæringen har sysselsettingen i samme periode gått tilbake med over 20 000 personer. Den svake utviklingen har også smittet over på tjenestenæringene. Sviktende etterspørsel fra både næringslivet og husholdningssektoren har ført til at

produksjonen og sysselsettingen har falt i mange tjenestenæringene. En del av de som er sysselsatt i tjenestenæringene er også avhengig av etterspørsel fra utlandet. Dette gjelder blant annet turistnæringen. Innenfor tjenestenæringene var samlet sysselsettingsnedgang på vel 27 000 personer fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009.

Utviklingen i etterspørselen etter arbeidskraft har redusert arbeidsstyrken betydelig gjennom 2009. Fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 har nær 20 000 mennesker forlatt arbeidsstyrken i følge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Dette skyldes i stor grad at flere unge har gått inn i utdanning og at flere eldre har blitt mottakere av ulike typer pensjon. Målt som et tre måneders glidende gjennomsnitt har imidlertid arbeidsstyrken vært relativt stabil siden august i fjor.

Etter at den sesongjusterte ledigheten i følge AKU økte noe gjennom andre halvår 2008, har den vært stabil på i overkant av 3 prosent gjennom fjoråret. Som årsgjennomsnitt var ledighetsraten 3,2 prosent i 2009. Mens arbeidsmarkedet har vært godt for typiske kvinneyrker innen offentlig sektor, har 2009 vært et tungt år for de klassiske mannsyrkene. Fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 økte antallet arbeidsledige med 9000 i følge AKU. Hele økningen kom blant menn. Den ujusterte ledigheten var i 4. kvartal 2009 på 3,4 prosent for menn og 2,4 prosent for kvinner.

Sesongjustert antall registrerte ledige hos Arbeids- og velferdsetaten var ved utgangen av januar i år om lag 77 000 personer. Fra utgangen av desember 2008 til utgangen av desember 2009 økte den registrerte ledigheten med i overkant av 20 000 personer. Inkluderes personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak var økningen på i overkant av 30 000 personer. Økningen i den registrerte ledigheten var omtrent dobbelt så sterk som ledighetsøkningen fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 i følge AKU. At den registrerte ledigheten har økt klart sterkere enn AKU-ledigheten, skyldes i hovedsak en økning i personer som svarer slik at de i AKU ikke oppfyller alle betingelsene for å bli definert som arbeidsledige. For noen skyldes det at de oppgir å ha arbeid, mens andre oppgir at de ikke umiddelbart er tilgjengelig for jobb eller at de ikke har søkt arbeid i løpet av de siste fire ukene.

Det er høye kostnader forbundet med oppsigelser og nyansettelser. Til tross for sviktende etterspørsel og fallende produksjon velger mange bedrifter derfor å holde på den kompetansen de har ved å utsette nedbemanning i det lengste. Dette fører til at produktiviteten faller i begynnelsen av en nedgangskonjunktur, mens ledigheten følger utviklingen i produksjonen med et tidsretterslep. Industrien og bygge- og anleggsvirksomheten ble tidlig rammet av krisen, og har nå nedskalert arbeidsstokken betydelig. Også tjenestenæringene ser ut til å ha nedskalert arbeidsstokken noe. I 2010 venter vi at produksjonen tar seg forsiktig opp i industrien, men veksten er lavere enn det bedriftene kan absorbere

gjennom økt produktivitet. Sysselsettingsnedgangen ser således ut til å fortsette i industrien. Økende bolig- og næringsinvesteringer gir etter hvert positive impulser til bygge- og anleggssektoren, der sysselsettingen vokser fra 2011 og tar seg godt opp i 2012 og 2013. Også sysselsettingen innen tjenesteproduksjonen tar til å vokse igjen, først og fremst som følge av at konsumveksten holder seg godt oppe. Samlet sett venter vi at sysselsettingsnedgangen fortsetter ut året, på tross av en svakt økende timeverksbruk. Fra 2011 antar vi at sysselsettingen igjen vokser forsiktig.

Mange arbeidsinnvandrere som er i Norge på korttidsopphold er ikke pålagt krav om arbeidstillatelse. Det foreligger derfor ikke tilfredsstillende statistikk for omfanget av korttidsarbeidsinnvandringen. Økende ledighet blant innvandrere og kraftig reduserte jobbmuligheter i de delene av arbeidsmarkedet hvor de er godt representert tilsier at veksten i antall arbeidsinnvandrere på korttidsopphold har stoppet opp, og kanskje er antallet på et lavere nivå enn tidligere. Fortsatt høy innvandring innebærer likevel at veksten i arbeidsstyrken ventes å ta seg godt opp gjennom prognoseperioden. Dette gjør at ledigheten fortsetter å øke fra i overkant av 80 000 personer i 2009 til 90 000 personer i 2010 og videre til i overkant av 100 000 personer i 2011 og 2012 som årsgjennomsnitt. Dermed anslås ledighetsraten til 3,5 prosent i 2010, stigende til 3,9 prosent i 2011 og 2012. I 2013 øker sysselsettingen tilstrekkelig til at ledighetsraten bringes noe ned. Likevel anslås ledigheten å ligge høyere enn dagens nivå i hele prognoseperioden.

2.11. Moderat lønnsvekst lenge

Lønnsveksten ble kraftig redusert i fjor. Årlønnsveksten falt fra 6,3 prosent i 2008 til 4,1 prosent i 2009. Nedgangen gjenspeiler lavere lønnsomhet i næringslivet og et svakere arbeidsmarked. Nedgangskonjunktoren startet tidlig i 2008, og forsterket seg kraftig gjennom andre halvår. Lønnsoppgjøret i 2009 ble preget av den svake utviklingen for konkurranseutsatt næringsliv. Resultatet ble kun små sentrale tariff tillegg.

Årslønnen måles uten overtidsgodtgjørelse og påvirkes isolert sett ikke av endringer i sykefravær. Lønn per normalårsverk derimot inkluderer overtidsgodtgjørelse og er uten den delen av sykelønnen som dekkes av folketrygden. Veksten i lønn per normalårsverk var på 3,5 prosent i 2009, som er 0,6 prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten. I 2009 bidro både redusert overtid og økt sykefravær til å redusere lønn per normalårsverk med 0,3 prosent hver, og bidragene var størst i de næringene som hadde blitt hardest rammet av nedgangskonjunktoren. Justert for endringer i sykefravær og overtid var det i 2009 relativt lik lønnsvekst mellom hovednæringene i økonomien. Unntaket er innen finansiell tjenesteyting, der en normalisering etter de svært store bonusutbetalingene i 2008 bidro til at gjennomsnittlig lønn per normalårsverk ble redusert med 2,7 prosent i 2009.

Boks 2.2. Fra lønn per normalårsverk til årslønn

SSB har gitt prognoser for veksten i lønn per normalårsverk siden 1997. Før dette ga vi prognoser for lønn per timeverk. Sett fra et konjunktursynspunkt er det i mange sammenhenger ønskelig å betrakte lønnsveksten med et lønnsbegrep som i stor grad gjenspeiler det som det forhandles om i lønnsoppgjørene og på arbeidsplassene. Siden en stor andel av arbeidstakerne har fastlønnsavtaler, påvirkes for eksempel lønn per timeverk av endringer i antall bevegelige helligdager. Det var en viktig årsak til at vi gikk bort fra dette lønnsbegrepet i prognosene i 1997. Nå endrer vi igjen lønnsbegrepet i prognosene – fra lønn per normalårsverk til årslønn. Med denne endringen påvirkes ikke lenger lønnsprognosene våre av antatte endringer i overtid og sykefravær.

De moderate tariff tilleggene i 2009 bidro til at veksten i lønn per normalårsverk fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 bare ble 2,8 prosent, mot 6,4 prosent ett år tidligere. Overhenget inn i 2010 er relativt lite. Dermed ligger det an til moderat lønnsvekst også fra 2009 til 2010, selv med relativt normale tariff tillegg ved hovedoppgjøret i 2010.

Utviklingen i arbeidsmarkedet og arbeidsledigheten er viktig for lønnsveksten framover. Økningen i arbeidsledigheten i Norge har hittil i konjunkturedgangen vært relativt moderat både sammenliknet med tidligere nedgangskonjunkturer og ikke minst sammenliknet med ledighetsøkningen i andre land. Vi tror den svake utviklingen i arbeidsmarkedet fortsetter, men selv etter dette vil ledighetsnivået framstå som lavt. Isolert sett kan bidragene fra det svakere arbeidsmarkedet til lavere lønnsvekst således også forventes å bli mer beskjedne enn i mange andre land.

Med industrien som lønnsleder i den norske lønnsdannelsen, påvirkes imidlertid den samlede lønnsveksten i Norge klart også av den økonomiske utviklingen internasjonalt. Lønnsveksten de nærmeste årene vil således fortsatt preges av en antatt moderat vekst i eksportmarkedene. I tillegg ser vi for oss en relativt svak utvikling i norske industribedrifters konkurransevne. Til tross for en klar korreksjon i lønnsveksten i Norge, er det grunn til å tro at kostnadskorreksjonen i kjølvannet av finanskrisen er blitt sterkere i mange av våre konkurrentland. Dessuten har kronekursen styrket seg mye det siste året. Målt med den importveide kronekursen anslår vi en styrking av norske kroner på knapt 6 prosent fra 2009 til 2010. Disse forholdene legger en klar demper på lønnsveksten i Norge framover. Fram til og med 2012 anslår vi en årslønnsvekst på rundt 3½ prosent. For å finne tilsvarende lav lønnsvekst over en fireårsperiode som i 2009-2012, må vi tilbake til perioden 1992-1995.

Nedgangskonjunktoren internasjonalt vil trolig innebære nedlegginger og omstillinger innen den norske industrisektoren et par år framover. Når så oppgangen internasjonalt tar til i 2012 kan konkurransevnen

og lønnsevnen til de norske industribedriftene være styrket sammenliknet med dagens situasjon. Dette gir grunnlag for at også lønnsveksten tar seg opp. Anslaget for veksten i årslønn i 2013 er på 4,7 prosent.

Det kan imidlertid være grunn til å framheve usikkerheten ved antakelsen om en såpass rask gjeninnhenting av konkurransevnen. De globale handelsmønstrene har endret seg mye de senere årene, med sterk vekst i handelen med framvoksende økonomier som Kina, Øst-Europa og Sør-Amerika. I kjølvannet av finanskrisen i 2008 har verdenshandelen blitt hardt rammet. Også eksporten av tradisjonelle varer fra Norge har blitt betydelig redusert. Nedgangen fra 2008 til 2009 var på 7,8 prosent. I tillegg har ordreservene i industribedriftene blitt markert reduserte. I 4. kvartal 2009 var ordreservene i industrien vel 30 prosent lavere enn ett år tidligere. I maskinindustrien og bygging av skip og oljeplattformer ble ordreservene nesten halvert i samme periode. Potensialet for videre eksportvekst fra spesielt Kina er svært stort. Landets eksportindustri har fortsatt stor tilgang på arbeidskraft til lave kostnader. Når verdensøkonomien samtidig rammes av den dypeste nedgangskonjunktoren på 60 år, kan det utløse et taktskifte i handelsvridningene mot lavkostnadsland som Kina. For eksempel kan importører av norske industrivarer i utlandet i sterkere grad enn tidligere bli ledet til å importere fra lavkostnadsland i stedet. Hvis så er tilfelle kan det hindre at norske industribedrifter i samme grad som før tar del i en internasjonal oppgangskonjunktur. Da kommer trolig lønnsveksten i Norge til å bli værende på et lavt nivå enda lenger enn våre prognoser tilsier.

2.12. Lav inflasjon

Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), har holdt seg ganske stabil i underkant av inflasjonsmålet på 2,5 prosent i det siste halve året. I juni 2009 var inflasjonen oppe i hele 3,3 prosent, den høyeste registrerte prisveksten i løpet av de siste ti årene. I januar 2010 var den 2,3 prosent. Redusert prisstigningstakt innen de fleste hovedvaregruppene har bidratt til dette. Sesongjusterte tall viser at prisøkningen (KPI-JAE) etter juni i fjor har vært 1,6 prosent regnet som årlig rate.

Mens utviklingen i KPI-JAE sier noe om den underliggende prisstigningen, er det KPI som er relevant for utviklingen i kjøpekraften til husholdningene. 12-månedersveksten i KPI var i oktober 2008 oppe i hele 5,5 prosent, i stor grad som følge av kraftig økning i elektrisitetsprisene. Elektrisitetsprisene falt deretter kontinuerlig til og med september i fjor. Gjennom de fire siste månedene har elektrisitetsprisene økt med vel 21 prosent, mens de i samme periode året før falt med nesten 8 prosent. Utviklingen i elektrisitetsprisene har bidratt til at 12-månedersveksten i KPI økte fra 0,6 prosent i oktober i fjor til 2,5 prosent i januar i år. Økt 12-månedersvekst i bensinprisene, i hovedsak som

Temaboks 2.2. Kraftmarkedet framover

I 2009 var den gjennomsnittlige systemprisen på kraft i Nord Pool området 30,6 øre/kWh, en nedgang fra 36,9 øre/kWh i 2008. Gjennomsnittsprisen de 47 første dagene i 2010 var 45,4 øre/kWh. Terminprisene på Nord Pool fra 16. februar i år indikerer en gjennomsnittlig systempris på 40,7 øre/kWh for 2010, en prisoppgang på 33 prosent fra 2009. Nettleie inkludert elektrisitetsavgift og moms, som står for nær halvparten av husholdningenes elektrisitetsutgifter, økte med vel 8 prosent fra siste årsskifte. Elektrisitetsprisen slik den måles i konsumprisindeksen anslås å stige med om lag 15 prosent fra 2009 til 2010. Det ligger an til at prisene vil falle noe fra 2010 til 2011.

2009 var litt kjøligere enn 2008 og gjennomsnittet for tiårsperioden 2000-2009. I forhold til 2008 bidro dette isolert sett til å øke elektrisitetsforbruket med om lag 1,5 TWh. På den annen side falt kraftforbruket som følge av lavere økonomisk aktivitet, særlig i kraftkrevende industri hvor kraftforbruket falt med over 6 TWh fra 2008 til 2009. Lavere kraftpriser i 2009 bidro isolert sett til å dempe nedgangen i kraftforbruket noe. Samlet ble kraftforbruket i 2009 redusert med over 7 TWh i forhold til 2008. Økt økonomisk aktivitet i 2010 antas å bidra til at kraftforbruket stiger. Høyere kraftpriser trekker i motsatt retning. Starten på 2010 har vært kaldere enn det som har vært vanlig de siste årene, slik at kraftforbruket i 2010 så langt er om lag 2 TWh høyere enn for samme periode i 2009. Med en antagelse om temperaturforhold som resten av året er lik gjennomsnittet for tiårsperioden 2000-2009, vil samlet brutto kraftforbruk i alminnelig forsyning kunne øke med om lag 4 TWh på årsbasis sammenlignet med 2009. For kraftintensiv industri kan det ligge an til at kraftforbruket samlet går opp med om lag 4 TWh, mens øvrig forbruk inklusive nett-tap kan ligge an til øke med 1 TWh. Norsk totalforbruk av kraft i 2010 kan da bli om lag 130 TWh mot 121 TWh i fjor.

Ved starten av uke 6 i år var magasinbeholdningen 13 prosentpoeng under normalen. Snømengden i fjellet var betydelig mindre enn hva som har vært normalt på dette tidspunktet. Som følge av det kalde været i starten av 2010 har kraftproduksjonen så langt vært høyere enn i tilsvarende periode i 2009. Med normale nedbørforhold framover vil tilsigene til vannkraftmagasinene bli en god del lavere i 2010 enn i 2009. Dette tilsier at vannkraftproduksjonen kan bli betydelig lavere. På den annen side kan forventede kraftpriser, som i 2010 ligger noe over det forventede nivået i 2011, medføre at vannkraftprodusentene vil komme til å produsere mer enn hva tilsigene skulle tilsi og tappe vannmagasinene ytterligere fram mot årsskiftet, sammenlignet med normalnivået. Med en kraftproduksjon fra vindkraft, gasskraft og annen varmekraft på om lag 5 TWh, kan den norske totalproduksjonen bli på om lag 124 TWh i 2010, 6 TWh mindre enn i 2009. Netto import av kraft kan i så fall bli om lag 6 TWh i 2010 mot en netto eksport av kraft på 9 TWh i 2009.

Terminprisen på Nord Pool for 2011 er noe lavere enn det observasjoner og terminpriser antyder for 2010, men deretter indikerer terminprisene gradvis stigende systempriser. Terminprisen for 2015 er allikevel litt lavere enn det gjennomsnittlig systempris for 2010 ligger an til å bli. Selv om terminprisene for de nærmeste årene ikke varierer mye, er utfallsrommet for framtidige kraftpriser i Norge stort. Variasjoner i tilsig til vannmagasinene kan medføre store utslag i norske kraftpriser. Framtidige kull-, gass- og CO₂-kvotepreiser er også usikre. Disse prisene bestemmer i stor grad kraftprisene på kontinentet og påvirker indirekte de norske og nordiske kraftprisene. I den nærmeste femårsperioden er det ikke usannsynlig at kraftprisen i Norge for et enkelt år kan bli så lav som 20 øre/kWh eller så høy som 60 øre/kWh.

følge av kraftig prisnedgang mot slutten av 2008, bidro i samme retning.

En oppsplitting av KPI-JAE etter leverende sektor viser redusert prisstigning på 12-månedersbasis for nesten alle hovedgrupper fra sommeren i fjor. Redusert prisvekst på tjenester ga det største bidraget til inflasjonsnedgangen fra juni i fjor til januar i år, som var på 1,0 prosentpoeng. Nedgangen i inflasjonen har sammenheng med styrking av krona og lavere kostnadsvekst.

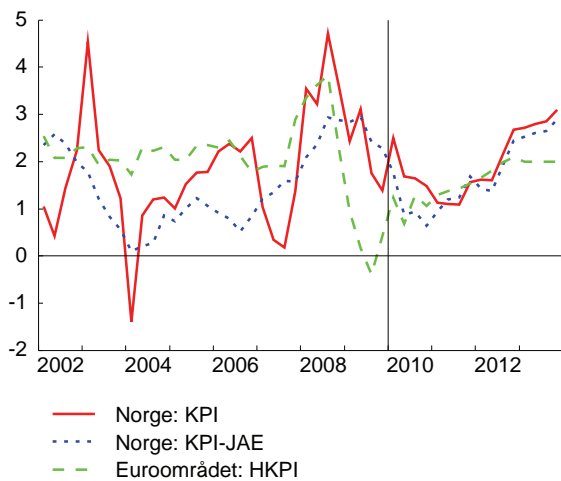
Valutakursutviklingen har gitt sterke inflasjonsimpulser det siste året. Først gjennom den kraftige svekkelsen av krona høsten 2008 i kjølvannet av finanskrisen. Denne svekkelsen er gradvis reversert gjennom 2009 og inn i 2010, slik at krona midt i februar er nesten like sterk som i første halvår 2008. Endringer i valutakursen påvirker prisene som husholdningene står overfor, men det tar en god stund før virkningene er uttømt. Det er dermed store, men motvirkende impulser fra valutakursen til norske priser. Fra desember 2008 til juni 2009 gikk 12-månedersveksten i prisene på importerte konsumvarer opp med 2,6 prosentpoeng, og ned med 0,5 prosentpoeng fra juni 2009 til januar i år. Vi regner

med at kronestyrkingen som alt har funnet sted vil trekke inflasjonen ned i tiden framover. En ytterligere styrking i kronekursen vil forsterke dette. Den internasjonale lavkonjunkturen og fortsatt økt handel med lavkostland vil også bidra til lav importprisvekst.

Vi regner derfor med at inflasjonen vil avta utover i inneværende år. Foruten fall i importpriser regner vi med at produktiviteten tar seg opp og at lønnskostnadsveksten går ytterligere litt ned. Som årsgjennomsnitt venter vi at KPI-JAE vil stige med 1 prosent i 2010. Etter hvert som konjunkturene bedres og lønnsveksten tar seg opp, samtidig med at virkningen av kronestyrkingen reduseres, vil inflasjonen igjen øke. I 2011 og 2012 regner vi også med at krona vil svekkes noe, og i følge beregningene kommer veksten i KPI-JAE opp i 2,7 prosent i 2013.

Vi forutsetter at det ikke skjer endringer i de indirekte avgiftene i forhold til det som nå er vedtatt for i år. Dette innebærer at priseffektene av reelle avgiftsendringer vil være neglisjerbare i 2010. Både oljepriser og elektrisitetspriser er imidlertid antatt å øke mer enn den generelle prisstigningen i år. Dette innebærer at

Figur 2.15. **Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før**

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

anslaget på veksten i KPI blir klart høyere enn for KPI-JAE i 2010.

I de neste årene legger vi som vanlig til grunn at avgiftsatsene inflasjonsjusteres. Oljeprisene er antatt å øke gjennom hele beregningsperioden. De spesielt høye elektrisitetsprisene i år forventes å normaliseres neste år. Med oljepris og elektrisitetspris som beveger seg i hver sin retning ventes KPI å vokse om lag som KPI-JAE i 2011. Noe vekst i elektrisitetsprisene i 2012 og 2013 vil bidra til at KPI da øker noe mer enn den underliggende inflasjonen og kommer opp mot 3 prosent i slutten av beregningsperioden.

2.13. Svak vekst i utenriksøkonomien

Fra 4. kvartal 2008 til 3. kvartal 2009 falt det kvartalsvise overskuddet på handelsbalansen overfor utlandet fra 120 til 72 milliarder kroner, det vil si 40 prosent. Denne utviklingen i handelen med varer og tjenester reflekterte i stor grad fallet i oljeprisen og den internasjonale konjunkturedgangen. I 4. kvartal 2009 steg imidlertid overskuddet med 22 milliarder kroner eller 30 prosent i forhold til kvartalet før. Økningen reflekterer en bytteforholdsgevinst i form av høyere pristinngning på eksporterte råvarer enn importerte bearbejdede varer. Men økningen kan i større grad tilskrives vekst i netto eksportvolum. For hele 2009 ble overskuddet på vare- og tjenestehandelen med utlandet 348 milliarder kroner. Oljeprisutviklingen kan forklare hele nedgangen på 140 milliarder kroner i forhold til overskuddet i toppåret 2008.

Utenriksregnskapets foreløpige tall viser at rente- og stønadsbalansen overfor utlandet har styrket seg hvert kvartal i fjor, fra et underskudd på 35 milliarder kroner i 1. kvartal til et overskudd på 23 milliarder kroner i 4. kvartal. Det er ikke et uvanlig kvartalsmønster. Overskuddet for hele 2009 anslås til 13 milliarder kroner. Dermed kan 2009 bli det første året med positiv rente- og stønadsbalanse siden Marshallhjelpen etter 2. verdenskrig bidro til overskudd i årene fram til og med

1953. Tillagt handelsoverskuddet gir det et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på 361 milliarder kroner i 2009, ned fra 473 milliarder i 2008.

Økte overskudd i 4. kvartal i fjor kan tyde på at den negative utviklingen i utenriksøkonomien har snudd. Med bedre konjunkturutsikter og forventet høyere oljepris, ser vi for oss noe høyere overskudd framover. Overskuddet i netto eksportvolum ventes å gå ned, men vil trolig bli dominert av en bytteforholdsgevinst. Vi har lagt til grunn en markert oljeprisøkning i løpet av de kommende fire årene. Handelsoverskuddet beregnes til å stige fra vel 375 milliarder kroner i 2010 til nesten 420 milliarder kroner i 2013. Rente- og stønadsbalansen ventes å vise overskudd i størrelsesorden 10-30 milliarder kroner i prognoseperioden, slik at overskuddet på driftsbalansen kan nå 450 milliarder kroner i 2013. For årene 2010-2013 vil overskuddene da tilsvare 15-16 prosent av BNP.

2.14. Stor usikkerhet i anslagene

Statistisk sentralbyrå presenterte sine første kvantifiserte konjunkturprognoser for norsk økonomi i 1988, og har siden 1990 med få unntak publisert prognoser for minst to år fram i tid i februar/mars, mai/juni, september og november/desember hvert år. Vi gir her en evaluering av prognosevirksomheten. Evalueringen tar for seg tre viktige makroøkonomiske størrelser: Veksten i bruttonasjonalproduktet (BNP) for Fastlands-Norge, veksten i konsumprisindeksen (KPI) og arbeidsledigheten i prosent av arbeidsstyrken (AKU). Det undersøkes spesielt om anslagene har avveket systematisk fra "fasit", og spredningen i avvikene. Analysen benyttes også til å si noe om usikkerheten i anslagene for 2010 og 2011 som publiseres nå.

Det er ofte avvik mellom de foreløpige BNP-tallene som publiseres i februar/mars året etter regnskapsåret (Utsynsregnskapet), og de endelige tallene som normalt først er klare nærmere to år senere. De «endelige» tallene kan dessuten bli revidert i forbindelse med periodiske revisjoner hvor ny statistikk innarbeides eller ved omlegginger av beregningsprinsipper. Vi benytter likevel foreløpige BNP-tall fra Utsynsregnskapet som «fasit» av tre grunner. For det første foreligger ikke endelige regnskapstall for årene etter 2007. Anslagene for disse årene må derfor uansett sammenlignes med foreløpige regnskapstall. For det andre er prognosene laget med utgangspunkt i foreløpige – ikke endelige – regnskapstall for den nære forhistorien. For det tredje ble det ved hovedrevisjonene i 1995, 2002 og 2006 foretatt endringer i definisjoner, som innebar at prognoser og endelige tall ikke knytter seg til samme målesystem. Våre prognoser for BNP Fastlands-Norge i 2006 og 2007 hadde for eksempel blitt annerledes dersom vi hadde brukt den nye definisjonen på prognosetidspunktene.

Hvor gode har anslagene vært?

Figurene 2.16, 2.17 og 2.18 viser utviklingen over tid i det absolutte avviket mellom anslag og foreløpig

regnskap for veksten i BNP for henholdsvis Fastlands-Norge, KPI og AKU-ledigheten. Av figurene framkommer det at mens prognosene for KPI samme år som prognoseåret og AKU-ledigheten året før prognoseåret har blitt bedret over tid, har den betydelige undervurderingen av BNP-veksten i 2006, 2007 og 2009 gitt året før prognoseåret, ført til at en klar fallende trend i prognosefeilene fram til og med 2005 har blitt brutt. Noe av dette skyldes altså omlegging av beregningen av BNP i 2006. Det er også tendenser til noe økt prognosefeil på KPI gitt året før prognoseåret.

Figurene 2.19, 2.20 og 2.21 viser gjennomsnittlig avvik mellom anslag gitt på ulike tidspunkter og regnskapstall for henholdsvis veksten i BNP for Fastlands-Norge, veksten i KPI og arbeidsledigheten. Figurene gir også en indikasjon på spredningen i avvikene ved at de inkluderer tre intervaller rundt gjennomsnittet. Disse intervallene er regnet ut på bakgrunn av den historiske spredningen. De sier ikke hvor mange av avvikene som faktisk ligger innenfor intervallene. Under gitte forutsetninger¹ er sikkerheten for at avviket mellom fremtidige anslag og regnskapstall ligger innenfor disse intervallene henholdsvis 50, 80 og 90 prosent. Vi har kun benyttet prognosene for årene etter 1995 i beregningene av intervallene.

Har det vært systematiske avvik?

Anslagene for BNP-veksten har ofte vært for lave. I gjennomsnitt ligger anslagene for BNP-veksten to år fram i tid 0,3 prosentpoeng under den realiserte. I mai/juni samme år er avviket -0,2 prosentpoeng. Negativt tall innebærer at anslaget er for lavt. Anslagene gitt i september og november/desember året før prognoseåret ligger i gjennomsnitt henholdsvis 0,4 og 0,6 prosentpoeng under «fasiten». I anslagene gitt i prognoseåret er det igjen mindre avvik.

Gjennomsnittlig prognoseavvik på veksten i KPI er nær null på alle prognosetidspunkt med unntak av prognosen gitt i februar/mars året før prognoseåret, da gjennomsnittlig avvik er -0,2 prosentpoeng.

Anslagene på arbeidsledigheten har hatt en tendens til systematisk å ha blitt noe for høye. Prognosene gitt i februar/mars og mai/juni året før prognoseåret er i gjennomsnitt henholdsvis 0,3 og 0,2 prosentpoeng for høye, deretter er gjennomsnittlig avvik omtrent 0,1 prosentpoeng fram til og med mai/juni samme år. Etter dette er avvikene i gjennomsnitt tilnærmet null.

Sett i lys av den store spredningen i disse anslagene, tyder resultatene på at det ikke er store systematiske feil i våre anslag for de tre hovedstørrelsene.

Spredningen i anslagene

Det har vært relativt stor spredning i avviket mellom anslaget på BNP-veksten gitt i februar/mars året

før prognoseåret og det foreløpige regnskapstallet. Anslaget for 2007 bommet mest, med 4,1 prosentpoeng. 2007-anslaget er imidlertid påvirket av endringer i nasjonalregnskapets definisjoner. Av de 15 anslagene vi har laget på dette tidspunktet fra og med 1995-prognosen, ligger 7 mer enn 1 prosentpoeng unna det foreløpige regnskapstallet. Én gang traff prognosen helt nøyaktig — i 1996. 1998- og 2008-prognosene var også svært bra, med henholdsvis 0,2 og 0,1 prosentpoeng avvik. Variasjonen i avvikene er i gjennomsnitt betydelig mindre i de prognosene som er gitt i desember året før, men fortsatt bommer 6 av 15 anslag med mer enn 1 prosentpoeng. Til tross for stadig mer informasjon om den økonomiske utviklingen i det året det gis prognoser for, er spredningen i avvikene deretter kun litt mindre helt fram til og med prognosene i september det samme året. En viktig medvirkende årsak til dette er at de kvartalsvise BNP-tallene ofte har blitt revidert tildels betydelig gjennom prognoseåret. Først i den siste prognosen vi gir før «fasiten» foreligger, er det på ny en klar nedgang i spredningen i avvikene.

Vi finner et lignende mønster i anslagene for årsveksten i KPI. Det er betydelig variasjon mellom de første fem anslagene og resultatet, men anslagene fra og med juni samme år er meget treffsikre. Etter dette er det kun et 2009-anslag som er mer enn 0,3 prosentpoeng fra den faktiske veksttakten. Variasjonen i de foregående anslagene er 3-4 ganger så store. Siden KPI ikke revideres, avspeiler dette at faktisk utvikling i KPI gradvis blir kjent med full sikkerhet gjennom året.

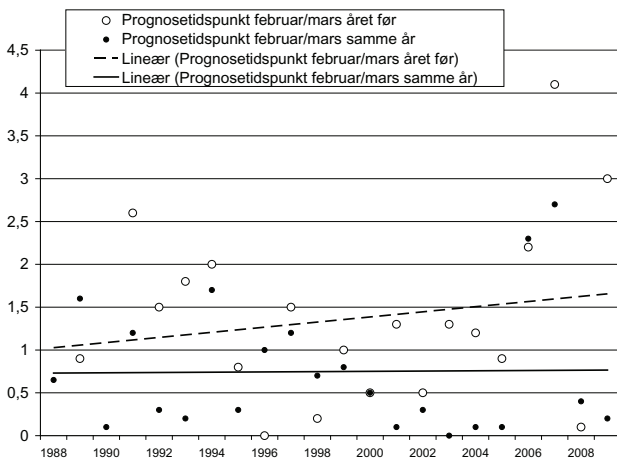
Spredningen i avviket mellom anslag på ledigheten og resultatet viser en jevnere nedgang etter hvert som prognosehorisonten blir kortere. Det gjennomsnittlige absoluttavviket er på 0,6 prosentpoeng i februar/mars året før og 0,3 prosentpoeng i februar/mars samme år. Deretter synker spredningen gradvis. Også for ledigheten reduseres prognosefeilen betraktelig i de tre siste prognosene før resultatet foreligger. Etter dette ligger kun 2009-prognosen mer enn 0,4 prosentpoeng fra regnskapstallet. Som for KPI, skyldes dette at tallet blir gradvis kjent gjennom året og ikke revidert.

Prognosene for 2010 og 2011 er usikre

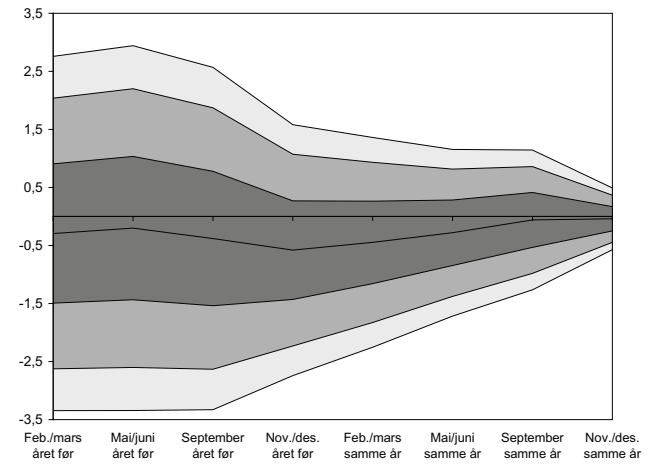
I figurene 2.22, 2.23 og 2.24 vurderes usikkerheten i anslagene for 2010 og 2011 gitt i denne rapporten. Vi anslår nå veksten i BNP for Fastlands-Norge til 2,0 prosent i 2010 og 2,7 prosent i 2011. Basert på analysen over, er vi 50 prosent sikre på at BNP-veksten for Fastlands-Norge vil ligge mellom 1,3 og 2,7 prosent i 2010 og mellom 1,5 og 3,9 prosent i 2011. Et intervall på til sammen 3,6 prosentpoeng i 2010, og 6,2 prosentpoeng i 2011, dekker den prosentvise veksten med 90 prosent sikkerhet. Intervallene illustrerer at BNP for Fastlands-Norge er vanskelig å gi en sikker prognose for. BNP-veksten har endret seg relativt mye fra år til år, og usikkerheten illustreres også ved at veksten revideres til dels mye fra foreløpig til endelig nasjonalregnskap.

¹ At alle avvik tilhører en gitt statistisk fordeling (normalfordeling med lik forventning og spredning) og er uavhengige.

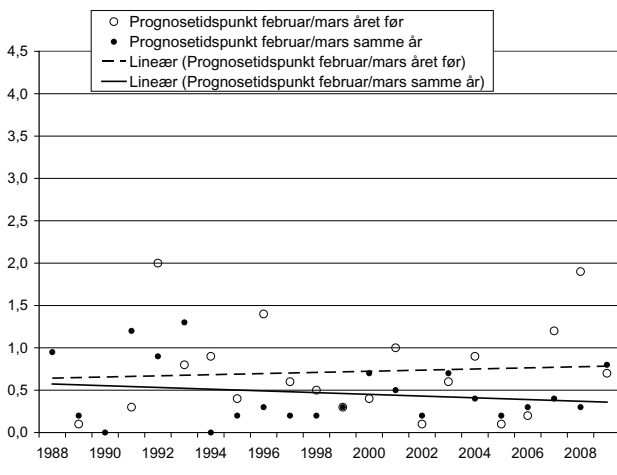
Figur 2.16. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskap

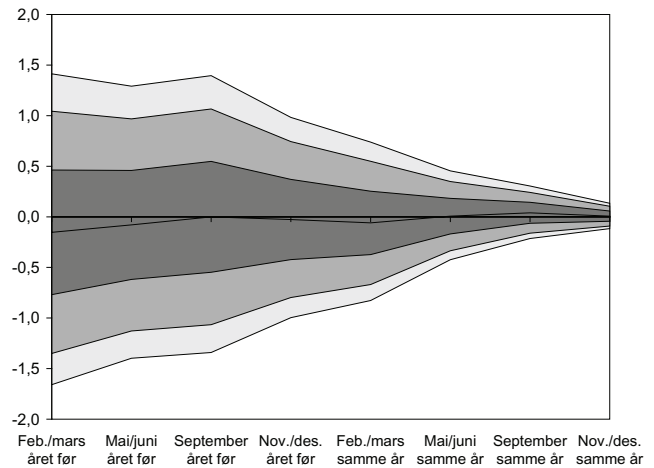
Figur 2.19. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Avvik fra foreløpige regnskapstall og spredningen i disse intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 percents konfidensintervaller

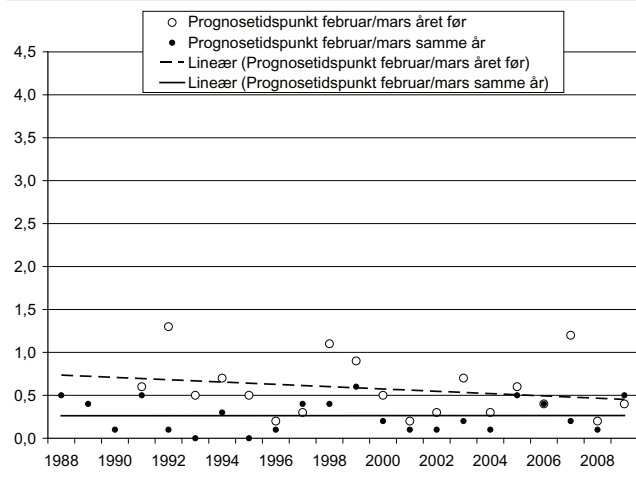
Figur 2.17. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik fra regnskap

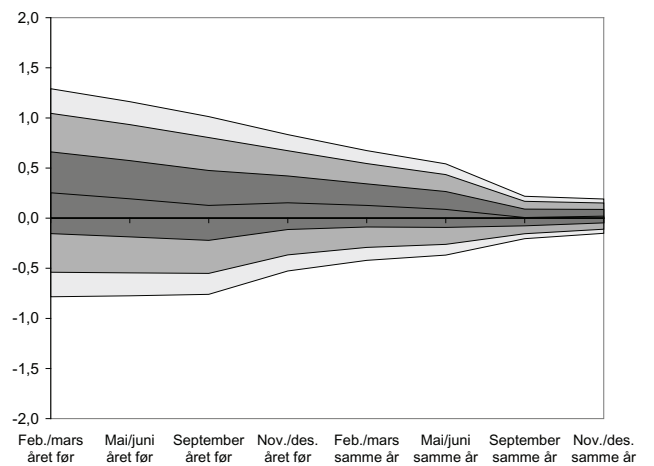
Figur 2.20. Anslag på prosentvis endring i KPI. Avvik fra regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 percents konfidensintervaller

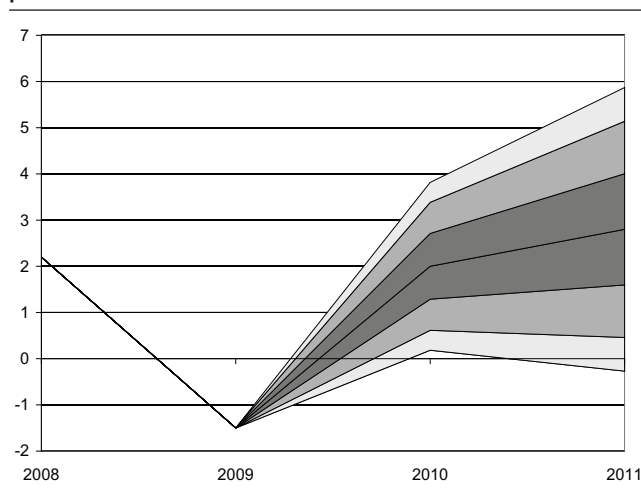
Figur 2.18. Anslag på arbeidsledighet (AKU) foretatt i februar samme år. Absolutt avvik fra regnskap

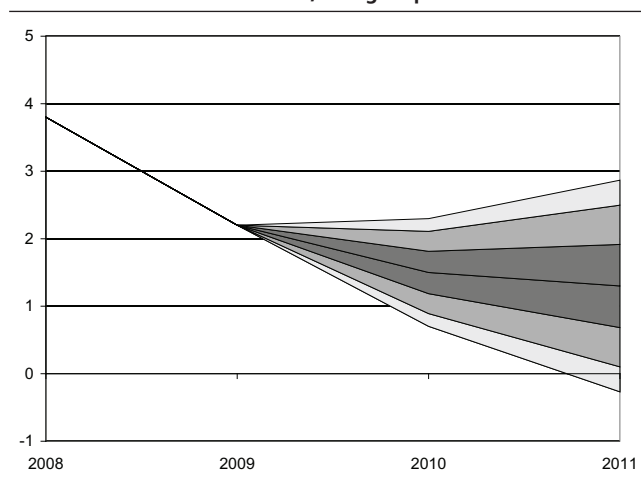
Figur 2.21. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Avvik fra regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 percents konfidensintervaller

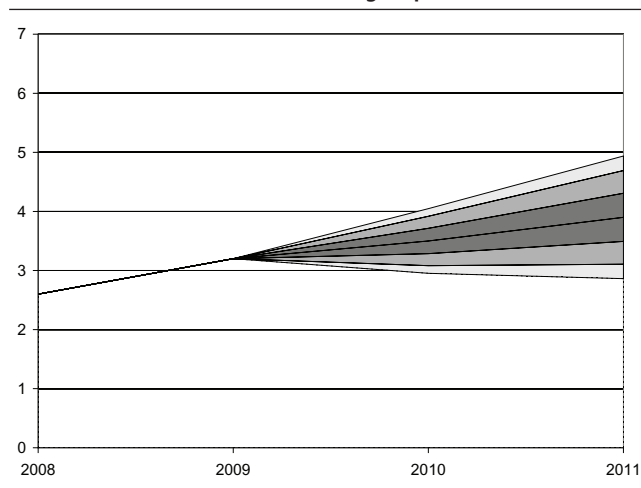
Figur 2.22. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.23. Anslag på prosentvis endring i KPI. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.24. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Veksten i KPI var på 2,2 prosent i 2009. For 2010 og 2011 anslår vi veksten til henholdsvis 1,7 og 1,3 prosent. Vi er 50 prosent sikre på at anslagene for 2010 og 2011 ikke bommer med mer enn henholdsvis 0,3 og 0,6 prosentpoeng.

Nivået på arbeidsledigheten er anslått til 3,5 prosent i 2010 og 3,9 prosent i 2011. Mens de historiske prognosefeilene tilsier at prognosen for 2009 kan betraktes med en relativt stor grad av sikkerhet, behefter det seg mer usikkerhet til prognosen for året etter. For eksempel vil regnskapstallet med 80 prosent sikkerhet ikke ligge mer enn 0,4 prosentpoeng fra vårt anslag for 2010. I 2011 derimot er det 80 prosent sikkerhet for at ledigheten blir innenfor et intervall på 0,8 prosentpoeng over og under anslaget.

2.15. Hvor godt traff SSBs prognoser for 2009?

SSB publisert prognoser minst to år fram i tid siden 1990. Siden 2005 har prognosene strukket seg fire år fram i tid. I denne utgaven av Økonomiske analyser lager har vi framskrivninger for norsk økonomi for årene 2010-2013. Første gang vi publiserte prognoser for 2009 som en del av den løpende konjunkturovervåkingen var i begynnelsen av 2006. I tabell 2.4 vises ulike prognoser for 2009 de siste to årene sammen med den foreløpige fasit som nå foreligger for 2009.

Allerede før Lehman Brothers konkursen i september 2008 var vår oppfatning at 2009 ville bli et år med en klar konjunkturedgang idet BNP-veksten var om lag ett prosentpoeng lavere enn beregnet trendvekst. Fallende investeringer og moderat konsumvekst sammen med en meget svak internasjonal vekst var antatt å ville bidra til dette. Også pengepolitikken ville bli innrettet på å dempe aktiviteten i norsk økonomi i 2009. Retningen bak disse anslagene var riktig, og må ses i lys av den svært høye veksten i økonomien i årene før 2008. Vekstanslaget gitt tidlig i 2008 var likevel alt for høyt: Vi forutså et kraftig konjunkturomslag, men ingen global finanskriser med den kraftigste nedgangen internasjonalt etter andre verdenskrig. Vi regnet også opprinnelig med at høye oljepriser og pengemarkedsrenter ville bidra til en styrking av norsk kroner i 2009. Det ville lede til lav konsumprisvekst mens et fortsatt høyt aktivitetsnivå skulle bidra til relativt høy lønnsvekst, om enn litt lavere enn i 2008 da veksten i lønn per normalårsverk var 6 prosent.

2009 var altså et meget turbulent år for norsk økonomi og i enda større grad for verdensøkonomien. Det er som kjent finanskrisen og dens mest akutte fase fra midten av september 2008 til våren 2009 som gjorde at utviklingen i norsk og internasjonal økonomi ble ganske unormal. I tabell 2.4 kan vi lettest se betydningen av dette ved å sammenlikne prognosene for 2009 som ble gitt i Økonomiske analyser (ØA) 4/2008 med de som ble gitt i ØA 6/2008. Vekstanslaget for BNP Fastlands-Norge justeres ned med over 2 prosentpoeng og oljeprisanslaget reduseres dramatisk, noe en finner igjen i en nesten halvering av

driftsbalanseanslaget. Den importveide kronekursen ble svekket kraftig høsten 2008 og det ble i noen grad antatt å vare ved langt inn i 2009. Videre ser vi at anslaget for pengemarkedsrenten ble kraftig nedjustert. Mens pengepolitikken tidligere var antatt å måtte bidra til å kjøle ned høykonjunkturen ble den i stedet antatt å bli lagt om for å dempe en kraftig konjunkturedgang. Tilsvarende ble det antatt at finanspolitikken ville bli kraftig lagt om i ekspansiv retning. Reaksjonen i finansmarkedet fikk også effekter i boligmarkedet og anslagene for boligpriser og investeringer ble vesentlig nedjustert høsten 2008.

I ØA 1/2009, det vi si for nøyaktig ett år siden, hadde vi i store trekk anslag for 2009 som var ganske presise. Det gjelder hele det innenlandske etterspørselbildet og eksporten. Også BNP-anslaget var meget godt. Selv om sysselsettingsveksten ble anslått perfekt, ble arbeidsledigheten klar overvurdert. Dette hadde sammenheng med at arbeidstilbudet ble vesentlig lavere i 2009 enn det vi

trodde for ett år siden. En viktig faktor her – og som vi understreket var en usikker faktor også ett år tilbake i tid – var hvor mange av arbeidsinnvandrerne som ville vende tilbake til sine hjemland når arbeidsmarkedet ble svakere i Norge.

Lønnsveksten har vært ganske presist anslått siden høsten 2008 om enn litt for høyt. Det skyldes i stor grad undervurdering av økningen i sykefraværet og reduksjonen i overtidsbetalingen, som påvirket lønnsbegrepet vi prognostiserte; lønn per normalårsverk. En annen årsak var at prisfallet internasjonalt ble større enn antatt slik at lønnsrommet i konkurranseutsatt virksomhet som så spiller over på lønnsveksten i skjermede næringer, ble større enn først antatt. Anslaget på KPI-JAE har vært godt helt siden tidlig i 2008 (fra og med ØA 3/08). KPI-anslaget derimot er vanskeligere å få til godt som følge av store og uventede endringer i energiprisene.

Tabell 2.4. SSBs framskrivninger for 2009. Vekstrater i prosent der ikke annet går fram

	ØA 1/08	ØA 3/08	ØA 4/08	ØA 6/08	ØA 1/09	ØA 3/09	ØA 4/09	ØA 6/09	ØA 1/10
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger mv.	3,2	2,9	2,9	-1,0	-0,4	0,4	0,4	0,2	0,0
Konsum i offentlig forvaltning	3,0	3,2	3,1	4,4	5,3	5,7	5,7	5,5	5,2
Bruttoinvestering i fast kapital	1,1	-0,5	-0,9	-6,7	-9,2	-8,6	-5,9	-7,1	-7,9
Utvinning og rørtransport	6,3	6,6	9,2	3,1	1,2	2,4	5,5	4,7	6,4
Fastlands-Norge	-0,5	-2,4	-3,6	-8,5	-11,5	-10,5	-7,8	-10,3	-12,1
Boliginvesteringer	-4,5	-3,9	-6,5	-17,3	-17,7	-13,9	-13,6	-18,8	-18,9
Eksport	1,2	2,3	1,5	0,9	-4,4	-5,1	-7,5	4,9	-4,3
Råolje og gass	1,4	2,6	2,5	2,1	-1,9	-2,0	-5,6	-2,7	-1,6
Eksport tradisjonelle varer	0,9	2,0	-0,1	0,3	-6,6	-10,2	-10,6	-8,4	-7,8
Import	3,8	2,7	1,5	-2,3	-4,4	-6,1	-8,8	-9,5	-9,7
Import tradisjonelle varer	3,1	2,5	1,3	-3,5	-6,0	-7,8	-8,8	-11,3	-13,1
BNP	1,6	2,0	1,9	0,2	-1,7	-1,2	-1,6	-1,1	-1,5
BNP Fastlands-Norge	1,5	1,9	1,7	-0,4	-1,7	-1,5	-1,2	-1,1	-1,5
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	1,0	1,5	1,4	0,1	-0,4	-0,8	-0,5	-0,4	-0,4
AKU-ledighet (nivå)	2,8	2,8	2,8	3,7	3,7	3,8	3,3	3,1	3,2
Priser og lønninger									
Lønn per normalårsverk	4,7	4,8	5,0	4,0	3,8	3,8	4,0	3,9	3,5
Konsumprisindeksen (KPI)	1,5	3,1	3,1	2,0	1,4	1,7	1,9	2,1	2,2
KPI-JAE	1,5	2,3	2,5	2,5	2,3	2,2	2,4	2,5	2,6
Eksportpris tradisjonelle varer	-3,5	-2,3	-2,8	-3,2	-4,2	-6,3	-6,5	-5,1	-6,5
Importpris tradisjonelle varer	-2,4	0,2	-0,6	-0,1	-2,0	-2,2	-1,8	-1,2	-1,2
Boligpris	0,2	3,6	2,6	-12,6	-12,1	-2,3	2,2	2,1	1,9
MEMO:									
Pengemarkedsrente (nivå)	5,1	5,7	6,1	3,8	3,1	2,5	2,5	2,5	2,5
Utlånsrente, banker (nivå)	4,2	6,9	7,2	5,4	4,8	4,5	4,7	4,9	4,8
Importveid kronekurs (44 land)	-4,2	-3,2	0,1	7,3	2,2	3,8	3,8	3,4	3,3
Driftsbalanse, mrd. kroner	344,0	606,0	538,0	303,0	218	298	323	329	388,0
Eksportmarkedsindikatorer	2,2	2,4	1,6	-2,4	-5,2	-11,2	-10,0	-9,2	-8,7
Råoljepris, kroner per fat	382,0	594,0	552,0	340,0	293	350	379	388	393,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 2.3. Direkte og indirekte importandeler

Bruken av varer og tjenester kan deles inn i sluttleveringer – det vil si til konsum, investeringer og eksport – og produktinnsats, som er en produksjonsfaktor. En del av sluttleveringene dekkes direkte gjennom import, mens resten leveres fra innenlandske produsenter. I norsk produksjon benyttes også importert produktinnsats. Andelen som importert produktinnsats utgjør av en sluttlevering defineres som den indirekte importandelen. Her inkluderes også importert produktinnsats hos alle underleverandører knyttet til den aktuelle leveringen. Den totale andelen av import i en sluttlevering er dermed høyere enn den direkte andelen. Fordi størrelsen på importandelene er forskjellig vil en gitt endring i en sluttleveringskomponent medføre ulike impulser mot norsk produksjon.

Importandelene beregnes ved å studere virkningen på importen av den enkelte sluttleveringskomponenten i en statisk kryssløpsmodell. Dette innebærer at man ikke tar med virkninger av endringer i relative priser, ringvirkninger fra endringer i inntekstoptjening, behov for endret produksjonskapasitet (investeringer) og mulige effekter på renter og valutakurs. Importandelene gjengitt i tabellen er beregnet for 2007, som er det seneste året med endelige nasjonalregnskapstall.

Importandeler

Av hovedgruppene av sluttleveringskategorier er det eksport som har den laveste direkte importandelen. Når man også tar med den indirekte importen kommer importandelen for eksport imidlertid nær gjennomsnittet. Offentlig konsum, som i stor grad består av lønnskostnader, fremstår som den komponenten med klart lavest total importandel. Investeringer har de klart høyeste importandelene, både direkte og totalt.

Det er store forskjeller mellom undergruppene av sluttleveringer. De direkte importandelene for investeringer i form av bygninger og anlegg er meget beskjedne. De indirekte importandelene er imidlertid relativt høye. For investeringer i skip og maskiner, oljeplattformer og kjøretøy utgjør den direkte importen om lag en tredjedel, mens den totale importen utgjør over halvparten av disse investeringene. Oppdelt på næringer har utenriks sjøfart den høyeste totale importandelen med 56 prosent. I oljevirkomheten ligger importandelen totalt noe høyere enn gjennomsnittet for investeringer, mens investeringene i offentlig forvaltning ligger klart lavere.

Nesten halvparten av sluttleveringene knyttes til konsum, og innenfor husholdningenes konsum er det store variasjoner i importandelene. Nordmenns konsum i utlandet er naturligvis i sin helhet å regne som direkte import. Kjøp av egne transportmidler og "diverse varer" skiller seg ut med høye direkte importandeler. Ettersom det produseres svært få biler i Norge kan den totale importandelen for egne transportmidler på nesten 36,5 prosent oppfattes som overraskende lav. Forklaringen ligger i avansen i forhandlerleddet og i det høye avgiftsnivået på disse varene. Importandelen er høyest for gruppen diverse varer. I denne gruppen finner vi blant annet klær og skotøy, forbrukerelektronikk og møbler.

Innenfor eksport er det store variasjoner i importandelene. Eksporten fra utenriks sjøfart har høyest importinnhold, noe som henger sammen at det meste av produktinnsatsen kjøpes direkte utenfor Norge. Eksport av olje og gass skiller seg ut med liten grad av import. Dette kan i stor grad føres tilbake til at en stor del av produksjonsverdien består av petroleumsrente, som er definert i kapitlet om offentlig forvaltnings inntekter.

Importandeler 2007

	Andel av sluttleveringene	Direkte	Indirekte	Total
Samlede sluttleveringer	1,000	7,5	16,2	23,7
Konsum	0,493	11,7	9,8	21,5
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner ¹	0,337	17,2	9,8	27,0
Nærings- og nytelsesmidler	0,052	11,4	13,2	24,6
Energivarer mm.	0,021	6,9	5,5	12,4
Egne transportmidler	0,016	33,8	2,7	36,5
Diverse varer	0,071	32,2	7,9	40,1
Bolig	0,048	0,3	5,6	5,9
Andre tjenester	0,108	2,0	14,9	16,9
Nordmenns konsum i utlandet	0,020	100,0	0,0	100,0
Offentlig konsum	0,157	7,4	2,2	9,6
Nyinvesteringer	0,153	19,3	17,5	36,8
Etter art:				
Bygninger og anlegg	0,077	0,5	19,9	20,4
Skip	0,010	31,7	24,9	56,6
Øvrige arter	0,066	35,3	15,1	50,4
Etter næring:				
Fastlands-Norge	0,122	18,1	16,5	34,6
Industri	0,011	34,8	12,7	47,5
Andre vareproduserende næringer	0,007	27,7	16,5	44,2
Offentlig forvaltning	0,022	12,1	19,0	31,1
Boliger	0,030	0,5	19,4	19,9
Andre tjenesteytende næringer	0,052	25,6	14,8	40,4
Utvinning og rørtransport	0,040	20,7	17,4	38,1
Utenriks sjøfart	0,007	31,7	24,4	56,1
Eksport	0,353	1,6	19,5	21,1
Trad. varer	0,106	5,2	30,2	35,4
Olje og gass	0,171	0,0	5,6	5,6
Andre varer	0,002	0,0	33,8	33,8
Utenriks sjøfart mm.	0,042	0,2	47,7	47,9
Andre tjenester	0,034	0,6	18,4	19,0

¹ Husholdningenes konsum er regnet inklusiv korreksjonspostene nordmenns konsum i utlandet samt utlendingers konsum i Norge. Sistnevnte blir derfor trukket ut av sluttleveransen eksport. Salg av brukt realkapital er også tatt bort fra eksporten.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Utenrikshandel

Tabell 2.5. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2007- priser. Millioner kroner

	Ujustert		Sesongjustert							
	2008	2009	08.1	08.2	08.3	08.4	09.1	09.2	09.3	09.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	951 832	952 150	240 839	239 254	236 817	234 504	234 092	236 474	239 411	242 530
Konsum i husholdninger	913 602	912 575	231 336	229 614	227 240	225 016	224 383	226 668	229 464	232 366
Varekonsum	467 414	465 671	118 831	118 283	115 783	113 903	113 089	114 985	117 511	120 106
Tjenestekonsum	413 072	416 246	102 960	103 134	103 357	103 604	103 288	103 954	104 446	104 695
Husholdningenes kjøp i utlandet	59 614	55 143	16 254	14 916	14 517	14 174	14 076	13 763	13 513	13 961
Utlendingers kjøp i Norge	-26 499	-24 485	-6 710	-6 719	-6 416	-6 665	-6 069	-6 033	-6 006	-6 396
Konsum i ideelle organisasjoner	38 230	39 575	9 502	9 639	9 576	9 487	9 709	9 806	9 946	10 164
Konsum i offentlig forvaltning	464 633	488 757	114 644	115 654	116 821	117 504	119 834	121 631	123 087	123 232
Konsum i statsforvaltningen	240 672	253 821	59 374	59 863	60 413	61 022	62 114	63 234	63 682	64 399
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	208 565	221 448	51 495	51 814	52 390	52 845	54 068	54 918	55 593	56 489
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	32 107	32 373	7 880	8 049	8 023	8 177	8 046	8 315	8 089	7 909
Konsum i kommuneforvaltningen	223 961	234 936	55 270	55 791	56 408	56 482	57 720	58 397	59 405	58 834
Bruttoinvestering i fast realkapital	510 898	470 365	126 674	127 613	129 558	126 786	120 893	120 244	114 328	114 696
Utvinning og rørtransport	112 247	119 468	27 505	27 136	28 746	28 832	32 734	29 957	27 800	28 978
Tjenester tilknyttet utvinning	-421	6	11	-25	-233	-174	-198	-76	218	63
Utenriks sjøfart	19 961	17 811	5 219	5 040	4 488	5 257	3 635	4 714	5 098	4 392
Fastlands-Norge	379 112	333 079	93 939	95 463	96 557	92 870	84 722	85 649	81 213	81 262
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	304 497	256 465	76 880	77 995	75 646	73 786	67 565	66 307	62 252	60 340
Næringer	216 226	184 870	53 721	55 487	53 460	53 401	48 146	48 113	44 868	43 642
Industri og bergverk	34 165	24 236	8 153	8 824	8 519	8 713	7 073	6 889	5 300	4 998
Annen vareproduksjon	38 217	34 649	9 491	10 064	9 810	8 805	8 329	8 987	9 379	7 982
Tjenester	143 844	125 985	36 077	36 599	35 131	35 882	32 744	32 237	30 189	30 661
Boliger (husholdninger)	88 270	71 595	23 159	22 508	22 187	20 385	19 419	18 194	17 384	16 698
Offentlig forvaltning	74 615	76 614	17 059	17 467	20 911	19 085	17 157	19 342	18 961	20 923
Lagerendring og statistiske avvik	43 185	329	12 900	9 135	14 780	4 712	1 387	1 398	-641	-1 910
Bruttoinvestering i alt	554 083	470 694	139 573	136 749	144 338	131 498	122 280	121 643	113 687	112 786
Innenlandsk sluttanvendelse	1 970 547	1 911 601	495 056	491 656	497 976	483 506	476 206	479 748	476 185	478 548
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	1 795 576	1 773 986	449 421	450 370	450 195	444 878	438 648	443 754	443 711	447 024
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	539 248	565 371	131 703	133 121	137 732	136 588	136 991	140 973	142 048	144 155
Eksport i alt	1 049 134	1 004 472	263 534	266 874	256 620	261 031	251 913	244 512	252 618	255 052
Tradisjonelle varer	315 309	290 660	79 768	80 483	80 092	74 737	70 084	69 889	75 356	75 307
Råolje og naturgass	470 254	463 908	119 461	118 322	112 296	119 682	118 220	112 182	117 420	116 009
Skip, plattform og fly	14 215	14 062	2 507	3 361	4 700	3 646	4 939	3 349	2 801	2 972
Tjenester	249 356	235 843	61 797	64 708	59 531	62 966	58 669	59 091	57 041	60 764
Samlet sluttanvendelse	3 019 681	2 916 072	758 589	758 530	754 596	744 537	728 119	724 260	728 802	733 600
Import i alt	706 843	638 454	180 616	178 702	179 029	167 963	155 592	158 497	159 961	164 189
Tradisjonelle varer	456 080	396 124	119 107	116 479	114 536	105 380	99 284	98 125	99 733	99 050
Råolje og naturgass	3 685	4 830	594	730	591	1 836	616	811	1 838	1 565
Skip, plattform og fly	28 969	23 405	6 477	6 845	9 030	6 617	4 492	6 580	5 603	6 729
Tjenester	218 109	214 095	54 438	54 648	54 873	54 130	51 200	52 981	52 787	56 844
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2 312 838	2 277 618	577 973	579 828	575 566	576 574	572 526	565 763	568 841	569 411
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	1 762 458	1 736 505	439 161	442 540	441 876	436 419	432 437	432 930	434 386	435 747
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	550 380	541 113	138 813	137 288	133 690	140 155	140 089	132 833	134 456	133 665
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 504 957	1 487 463	374 011	377 408	378 177	374 165	370 393	370 950	371 897	373 048
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 172 909	1 145 872	291 368	295 386	294 719	290 540	286 199	285 916	286 429	287 087
Industri og bergverk	214 001	201 300	52 841	54 989	53 778	52 395	50 347	49 620	50 345	50 843
Annen vareproduksjon	174 377	167 770	43 269	43 979	44 253	42 708	41 941	40 562	42 448	42 812
Tjenester inkl. boligjenester	784 531	776 802	195 258	196 417	196 688	195 437	193 911	195 733	193 636	193 431
Offentlig forvaltning	332 048	341 592	82 643	82 022	83 458	83 625	84 194	85 035	85 468	85 961
Produktavgifter og -subsidier	257 501	249 041	65 149	65 132	63 700	62 254	62 044	61 979	62 489	62 698

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.6. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2007-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2008	2009	08.1	08.2	08.3	08.4	09.1	09.2	09.3	09.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,3	0,0	0,7	-0,7	-1,0	-1,0	-0,2	1,0	1,2	1,3
Konsum i husholdninger	1,2	-0,1	0,6	-0,7	-1,0	-1,0	-0,3	1,0	1,2	1,3
Varekonsum	-0,2	-0,4	-0,1	-0,5	-2,1	-1,6	-0,7	1,7	2,2	2,2
Tjenestekonsum	2,0	0,8	0,4	0,2	0,2	0,2	-0,3	0,6	0,5	0,2
Husholdningenes kjøp i utlandet	6,3	-7,5	7,1	-8,2	-2,7	-2,4	-0,7	-2,2	-1,8	3,3
Utlendingers kjøp i Norge	0,0	-7,6	-0,8	0,1	-4,5	3,9	-8,9	-0,6	-0,4	6,5
Konsum i ideelle organisasjoner	3,0	3,5	2,0	1,4	-0,7	-0,9	2,3	1,0	1,4	2,2
Konsum i offentlig forvaltning	4,1	5,2	1,1	0,9	1,0	0,6	2,0	1,5	1,2	0,1
Konsum i statsforvaltningen	3,3	5,5	1,1	0,8	0,9	1,0	1,8	1,8	0,7	1,1
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	3,4	6,2	1,2	0,6	1,1	0,9	2,3	1,6	1,2	1,6
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	2,8	0,8	0,3	2,2	-0,3	1,9	-1,6	3,3	-2,7	-2,2
Konsum i kommuneforvaltningen	4,8	4,9	1,0	0,9	1,1	0,1	2,2	1,2	1,7	-1,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	1,4	-7,9	-5,0	0,7	1,5	-2,1	-4,6	-0,5	-4,9	0,3
Utvinning og rørtransport	3,7	6,4	-0,7	-1,3	5,9	0,3	13,5	-8,5	-7,2	4,2
Tjenester tilknyttet utvinning	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Utenriks sjøfart	29,3	-10,8	67,4	-3,4	-11,0	17,2	-30,9	29,7	8,1	-13,8
Fastlands-Norge	1,0	-12,1	-7,4	1,6	1,1	-3,8	-8,8	1,1	-5,2	0,1
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	0,1	-15,8	-3,5	1,5	-3,0	-2,5	-8,4	-1,9	-6,1	-3,1
Næringer	6,1	-14,5	-2,9	3,3	-3,7	-0,1	-9,8	-0,1	-6,7	-2,7
Industri og bergverk	10,2	-29,1	-9,2	8,2	-3,5	2,3	-18,8	-2,6	-23,1	-5,7
Annen vareproduksjon	17,3	-9,3	16,2	6,0	-2,5	-10,2	-5,4	7,9	4,4	-14,9
Tjenester	2,5	-12,4	-5,5	1,4	-4,0	2,1	-8,7	-1,5	-6,4	1,6
Boliger (husholdninger)	-12,1	-18,9	-4,8	-2,8	-1,4	-8,1	-4,7	-6,3	-4,5	-3,9
Offentlig forvaltning	4,7	2,7	-21,8	2,4	19,7	-8,7	-10,1	12,7	-2,0	10,3
Lagerendring og statistiske avvik	31,8	-99,2	37,7	-29,2	61,8	-68,1	-70,6	0,8	-145,9	197,8
Bruttoinvestering i alt	3,2	-15,0	-2,1	-2,0	5,5	-8,9	-7,0	-0,5	-6,5	-0,8
Innenlandsk sluttanvendelse	2,5	-3,0	0,0	-0,7	1,3	-2,9	-1,5	0,7	-0,7	0,5
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	1,9	-1,2	-1,0	0,2	0,0	-1,2	-1,4	1,2	0,0	0,7
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,1	4,8	-2,6	1,1	3,5	-0,8	0,3	2,9	0,8	1,5
Eksport i alt	0,9	-4,3	0,3	1,3	-3,8	1,7	-3,5	-2,9	3,3	1,0
Tradisjonelle varer	4,3	-7,8	0,9	0,9	-0,5	-6,7	-6,2	-0,3	7,8	-0,1
Råolje og naturgass	-2,0	-1,3	1,8	-1,0	-5,1	6,6	-1,2	-5,1	4,7	-1,2
Skip, plattformer og fly	11,5	-1,1	-0,1	34,1	39,8	-22,4	35,5	-32,2	-16,4	6,1
Tjenester	1,9	-5,4	-3,0	4,7	-8,0	5,8	-6,8	0,7	-3,5	6,5
Samlet sluttanvendelse	1,9	-3,4	0,1	0,0	-0,5	-1,3	-2,2	-0,5	0,6	0,7
Import i alt	2,2	-9,7	-0,1	-1,1	0,2	-6,2	-7,4	1,9	0,9	2,6
Tradisjonelle varer	-0,4	-13,1	1,4	-2,2	-1,7	-8,0	-5,8	-1,2	1,6	-0,7
Råolje og naturgass	-36,0	31,1	-67,4	22,9	-19,1	210,7	-66,5	31,7	126,7	-14,8
Skip, plattformer og fly	47,0	-19,2	-14,5	5,7	31,9	-26,7	-32,1	46,5	-14,8	20,1
Tjenester	4,9	-1,8	0,8	0,4	0,4	-1,4	-5,4	3,5	-0,4	7,7
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	1,8	-1,5	0,2	0,3	-0,7	0,2	-0,7	-1,2	0,5	0,1
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2,2	-1,5	-0,1	0,8	-0,1	-1,2	-0,9	0,1	0,3	0,3
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	0,6	-1,7	0,9	-1,1	-2,6	4,8	0,0	-5,2	1,2	-0,6
Fastlands-Norge (basisverdi)	2,7	-1,2	0,2	0,9	0,2	-1,1	-1,0	0,2	0,3	0,3
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,5	-2,3	-0,3	1,4	-0,2	-1,4	-1,5	-0,1	0,2	0,2
Industri og bergverk	2,3	-5,9	-0,5	4,1	-2,2	-2,6	-3,9	-1,4	1,5	1,0
Annen vareproduksjon	3,4	-3,8	2,1	1,6	0,6	-3,5	-1,8	-3,3	4,7	0,9
Tjenester inkl. boligjenester	2,4	-1,0	-0,7	0,6	0,1	-0,6	-0,8	0,9	-1,1	-0,1
Offentlig forvaltning	3,5	2,9	1,6	-0,8	1,8	0,2	0,7	1,0	0,5	0,6
Produktavgifter og -subsidier	-0,7	-3,3	-1,5	0,0	-2,2	-2,3	-0,3	-0,1	0,8	0,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.7. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindekser. 2007=100**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2008	2009	08.1	08.2	08.3	08.4	09.1	09.2	09.3	09.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	103,7	106,3	102,2	102,8	104,2	105,5	105,7	106,5	106,4	106,0
Konsum i offentlig forvaltning	105,9	109,4	103,2	104,4	106,7	109,1	108,9	109,4	109,8	109,6
Bruttoinvestering i fast kapital	106,1	109,6	102,8	105,0	107,0	109,5	108,4	109,5	111,2	109,6
Fastlands-Norge	105,1	108,0	102,8	104,1	105,7	107,6	107,2	108,0	108,9	108,2
Innenlandsk sluttanvendelse	104,3	107,8	103,6	103,1	105,3	105,4	107,2	107,1	108,1	107,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	104,6	107,5	102,6	103,5	105,2	106,9	106,9	107,6	107,8	107,4
Ekspert i alt	116,5	100,1	112,7	120,4	120,0	112,5	101,4	100,4	98,9	99,3
Tradisjonelle varer	102,4	95,8	97,4	100,5	106,4	105,2	96,6	95,3	97,5	94,3
Samlet sluttanvendelse	108,6	105,1	106,8	109,2	110,3	107,9	105,2	104,8	104,9	104,5
Import i alt	104,0	103,0	101,5	102,8	104,5	107,6	104,9	104,5	103,7	99,2
Tradisjonelle varer	104,6	103,3	101,4	103,4	105,3	108,5	106,1	103,9	102,9	100,3
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	110,0	105,7	108,4	111,1	112,1	108,0	105,2	104,9	105,3	106,1
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	103,2	106,8	101,7	102,2	104,1	104,1	105,1	106,3	106,8	107,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2008	2009	08.1	08.2	08.3	08.4	09.1	09.2	09.3	09.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,7	2,5	1,4	0,6	1,4	1,2	0,2	0,7	0,0	-0,4
Konsum i offentlig forvaltning	5,9	3,4	1,3	1,2	2,2	2,3	-0,2	0,4	0,4	-0,1
Bruttoinvestering i fast kapital	6,1	3,3	1,3	2,1	1,9	2,4	-1,0	1,0	1,6	-1,5
Fastlands-Norge	5,1	2,8	1,1	1,3	1,5	1,8	-0,4	0,7	0,8	-0,6
Innenlandsk sluttanvendelse	4,3	3,3	3,1	-0,5	2,2	0,1	1,6	-0,1	1,0	-0,8
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	4,6	2,8	1,3	0,9	1,6	1,6	0,0	0,6	0,2	-0,4
Ekspert i alt	16,5	-14,1	5,4	6,9	-0,3	-6,3	-9,9	-1,0	-1,4	0,4
Tradisjonelle varer	2,4	-6,5	-1,9	3,3	5,8	-1,1	-8,2	-1,3	2,3	-3,3
Samlet sluttanvendelse	8,6	-3,2	3,9	2,3	1,1	-2,2	-2,6	-0,3	0,1	-0,4
Import i alt	4,0	-1,0	2,0	1,3	1,7	3,0	-2,5	-0,4	-0,8	-4,4
Tradisjonelle varer	4,6	-1,2	2,9	2,0	1,8	3,0	-2,3	-2,0	-1,0	-2,5
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	10,0	-3,8	4,5	2,5	0,9	-3,7	-2,6	-0,3	0,4	0,8
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	3,2	3,5	0,9	0,4	1,9	0,1	0,9	1,1	0,5	0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.16. Temabokser i Konjunkturtendensene. 2004-2009

ØA 6/2009

- Inkludering og konjunkturer påvirker sykefraværet, 22.
- Det kan gå verre, 25.

ØA 4/2009

- Effekter på norsk økonomi av en mer markert internasjonal lavkonjunktur, 24.
- Betydningen av den ekspansive fi nanspolitikken for utviklingen i norsk økonomi, 26.

ØA 3/2009

- «Boligpriskrakk» – Hvilke effekter kan det få for norsk økonomi?, 17.

ØA 1/2009

- Virkninger av lavere oljeinvesteringer, 19.
- Kraftmarkedet framover, 26.
- Direkte og indirekte importandeler, 32.

ØA 6/2008

- Virkninger av alternative finanspolitiske tiltak, 24.

ØA 4/2008

- Virkninger av økte investeringer i offentlig infrastruktur, 11.

ØA 3/2008

- Virkninger av økte energipriser, 23.

ØA 1/2008

- Hvilken rentebane vil gi 2,5 prosent inflasjon?, 14.
- Realøkonomiske effekter av et kraftig børsfall, 21.
- Kraftmarkedet framover, 24.
- Verdensmarkedspriser på matvarer og prisutviklingen for matvarer i Norge, 25.
- Direkte og indirekte importandeler, 31.

ØA 6/2007

- Virkninger på norsk økonomi av et kraftigere internasjonalt tilbakeslag, 22-23.

ØA 4/2007

- Uro i internasjonale finansmarkeder, 9.
- Betydningen av renta i boligmarkedet, 15.

ØA 3/2007

- Virkninger av å "følge" handlingsregelen, 11.
- Virkninger av økt arbeidsinnvandring, 20-21.

ØA 1/2007

- Betydningen av internasjonale priser for norsk økonomi, 21.
- Kraftmarkedet framover, 22.
- Direkte og indirekte importandeler, 29.

ØA 6/2006

- Valutakursen med Norges Banks rentebane og SSBs modeller, 11.
- Betydningen av nedgangen i ledighet for lønnsvekst og inflasjon, 19.

ØA 1/2006

- Alternativ lønnsvekstberegning, 20.
- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 22.
- Konjunkturtrekk i norsk økonomi i de siste 25 årene, 28-29.
- Direkte og indirekte importandeler, 30.

ØA 6/2005

- Virkninger av høyere rente, 11.
- Sykefravær og lønnsinntekter, 19.
- Lønnsvekst i lys av industribedriftenes lønnsomhet, 20.

ØA 4/2005

- Hva skjer dersom handlingsregelen ikke følges?, 11.
- Forklaringsfaktorene bak valutakursutviklingen de senere år, 13.

ØA 3/2005

- Virkningen av en sterkere krone, 14.

ØA 1/2005

- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 21.
- Noen viktige drivkrefter bak konjunkturutviklingen 2000-2008, 22-23.

ØA 6/2004

- Virkningen av økte oljeinvesteringer i 2005-2007, 13.
- Husholdningenes formuesplassering, 14.
- Nye EU-land: Statistikk om arbeidsinnvandring, 18.
- Redusert sykefravær, 20.
- Fortsatt internasjonal oppgang – en alternativ prognosebane, 22-23.

ØA 4/2004

- Norges Banks utfordring, 13.
- Virkninger av en «normalisering» av pengemarkedsrentene, 23.
- På vei mot inflasjonsmålet – også i modellarbeidet, 24-25

ØA 3/2004

- En oljesmurt alternativbane, 22-24.

ØA 1/2004

- Kraftmarkedet i 2003 og utsiktene framover, 24.

3. Økonomisk utsyn over 2009

De påfølgende kapitlene gir en oversikt over norsk økonomi i 2009, i anledning publiseringen av årstall for 2009 fra nasjonalregnskapet. Året 2009 sto i finanskrisens tegn og var preget av svært ekspansiv finans- og pengepolitikk, i tillegg til ekstraordinære tiltak for å sikre likviditet i finansnæringen. Mens den økonomiske situasjonen ved inngangen til året var preget av sterk nedgangskonjunktur og stor usikkerhet, ble 2009 preget av en tilbakevending til mer normale tilstander både i norsk og internasjonal økonomi.

3.1. Konjunktursituasjonen i Norge ved inngangen til 2009

Ved inngangen til 2009 befant norsk økonomi seg i en bratt nedoverbakke, i kjølvannet av en internasjonal finanskrise. I finansmarkedene verden over var det dramatiske tilstander fra midten av september 2008, da Lehman Brothers gikk konkurs. Pengemarkedene fungerte ikke som normalt, og rentene skjøt i været som følge av sviktende tillit og lav likviditet. I valutamarkedene flyktet investorene til store valutaer, som styrket seg på bekostning av små valutaer som den norske krona. Børskurser og råvarepriser ble mer enn halvert i løpet av høsten.

De første tegnene til omslag i norsk økonomi kom med fall i boliginvesteringer i 2007, som så ble fulgt av nedgang i kjøp av varige forbruksvarer slik at varekonsumet falt i begynnelsen av 2008. Gjennom 2008 ble konjunkturedgangen gradvis sterkere. Gjennom første halvår 2008 økte fortsatt produksjonen målt ved BNP Fastlands-Norge, men veksten var klart bremsset. Fra 2. til 3. kvartal begynte produksjonen å falle, noe som signaliserte et sterkere omslag. Utviklingen etter midten av september 2008 ble imidlertid langt mer dramatisk, og i 4. kvartal 2008 falt produksjonen i fastlandsøkonomien tilsvarende en årlig rate på om lag 5 prosent.

Ifølge KNR fortsatte imidlertid sysselsettingsveksten fram til 3. kvartal 2008, om enn i et klart svakere tempo enn tidligere. Først i 4. kvartal 2008 begynte sysselsettingen å falle, og nedgangen fortsatte inn i 2009. Med dystre framtidsutsikter fryktet myndighetene at ledigheten ville øke mye og raskt. Det motiverte de kraftige tiltakene som ble foreslått i januar 2009, på toppen av et allerede ekspansivt budsjett vedtatt noen måneder tidligere.

Tilbakeslaget i verdensøkonomien påvirket norsk økonomi gjennom flere kanaler. Den umiddelbare følgen var en kraftig oppbremsing i tilbudet av kreditt. Motstykket var en økning i etterspørselen etter sikre statspapirer. Mer usikre papirer, slik som aksjer, falt kraftig i kurs. På Oslo børs hadde aksjekursene falt litt siden sommeren 2008 i tråd med en begynnende konjunkturedgang, men kursene ble om lag halvert gjennom andre halvår 2008. Konjunkturedgangen internasjonalt førte til en nedgang i eksporten av tradisjonelle varer. Flere av våre tradisjonelle eksportnæringer ble også sterkt berørt av prisnedgang på verdensmarkedet. Prisen på råolje, som var unormalt høy sommeren 2008, falt til nær

fjerdeparten av sin toppnotering i noen uker vinteren 2009. Regnet i norske kroner var fallet litt mer moderat som følge av kronesvekkelsen, men likevel så kraftig at det kunne være grunn til å frykte at petroleumsinvesteringene i Norge ville bli kraftig berørt.

Flere forhold skulle imidlertid bidra til å redusere effektene i Norge av den internasjonale nedgangen. Selv om påslaget mellom Norges Banks foliorente og 3 måneders pengemarkedsrente økte under krisen, ble pengemarkedsrenten omtrent halvert fra 3. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009. Etter å ha hevet renten gradvis gjennom 2008 for å motvirke stigende inflasjon, reduserte Norges Bank styringsrenten i raskt tempo da finanskrisen slo ut i september. Pengepolitikken bidro til den betydelige svekkelsen av kronen, noe som gjorde at eksportbedriftene fikk en mye gunstigere prisutvikling målt i norske kroner enn i utenlandsk valuta. Det dempet effekten av den internasjonale nedgangen. Automatiske stabilisatorer i finanspolitikken bidro også til å dempe utslagene. I tillegg ble det iverksatt en rekke tiltak overfor bankene for å sikre deres likviditet og få ned pengemarkedsrenten, og finanspolitikken ble lagt om i ekspansiv retning i flere runder.

3.2. Finanspolitikken i 2009

Statsbudsjettet for 2009 la opp til et strukturelt, oljekorrigert budsjettunderskudd (SOBU) som innebar at 4 prosent-regelen ble fulgt nærmest eksakt. I forhold til politikken i 2008 innebar dette en ekspansiv impuls tilsvarende 0,7 pst. av BNP Fastlands-Norge.

26. januar 2009 la regjeringen frem den finanspolitiske tiltakspakken (St.prp. nr. 37 (2008-2009)). Alt i alt inneholdt denne pakken tiltak som ifølge Nasjonalbudsjettet 2010 brakte SOBU i 2009 opp til 120,5 mrd. kroner. Tiltakene bak økningene i budsjettunderskuddet gjennom 2009 var i hovedsak reversible, og det ble lagt vekt på at de skulle ha rask sysselsettingseffekt, særlig i de mest utsatte områdene av arbeidsmarkedet. Tiltakspakken inneholdt eksplisitte finanspolitiske tiltak på 20 milliarder kroner utover vedtatt statsbudsjett for 2009. Av dette gikk 16 $\frac{3}{4}$ milliarder kroner til økte utgifter, mens 3 $\frac{1}{4}$ milliarder kroner gikk til skattelettelser for næringslivet. Utgiftsøkningene gikk i all hovedsak til kjøp av varer og tjenester fra privat sektor, spesielt fra bygg- og anleggsnæringen. 6,4 milliarder kroner av utgiftsøkningen ble tilført kommunene.

Tabell 3.1. **Det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet. Anslag fra Nasjonalbudsjettet 2010. Milliarder kroner der intet annet oppgitt**

	2007	2008	2009	2010
Oljekorrigeret underskudd på statsbudsjettet	1,3	11,8	118,1	153,8
- Overføringer fra Norges Bank. Avvik fra beregnet trendnivå	5,6	6,0	6,3	6,3
- Netto renteinntekter. Avvik fra beregnet trendnivå	-5,1	-7,6	-3,0	-4,3
- Særskilte regnskapsforhold	-3,2	-0,1	7,4	0,5
- Aktivitetskorrigeringer	-53,0	-58,8	-22,4	2,8
= Strukturelt oljekorrigeret budsjettunderskudd	57,0	72,2	129,9	148,5
Målt i prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge	3,5	4,2	7,2	7,8
Endring fra året før i prosentpoeng	0,1	0,7	3,0	0,6

Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

Boks 3.1 Noen sentrale begreper

Det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet viser underskuddet på statsbudsjettet korrigeret for inntekter og utgifter fra petroleumsvirksomheten, overføringer fra Norges Bank utover beregnet trendnivå, netto renteinntekter fra Norges Bank og utlandet utover beregnet trendnivå, særskilte regnskapsmessige forhold, samt virkninger på inntekter og utgifter av avvik mellom den faktiske økonomiske aktiviteten og aktivitetsnivået i en nøytral konjunktursituasjon (aktivitetskorrigeringer). Korreksjonene gjøres av Finansdepartementet.

Aktivitetskorrigeringer utføres på følgende måte: For skatter og avgifter beregnes den isolerte effekten på budsjettbalansen av at veksten i skattegrunnet avviker fra trendutviklingen. Korreksjonen er ulik for ulike skattearter. For bilavgifter utføres særskilte beregninger av hvordan budsjettet påvirkes av at førstegangsregistreringen av biler avviker fra en trendmessig utvikling. I tillegg korrigeres dagpengeutbetalingene ved å ta utgangspunkt i avvik fra et trendberegnet ledighetsnivå. Ved høyere ledighet enn dette, korrigeres balansen for beregnede ekstraavgifter til ledighetstrygd, og tilsvarende ved lavere ledighet.

Indikatoren for *den underliggende realveksten i statsbudsjettets utgifter* er basert på statsbudsjettets utgifter fratrukket utgifter til petroleumsvirksomheten, dagpenger og renteutgifter. I tillegg er det korrigeret for regnskapsmessige forhold som påvirker sammenliknbarheten av budsjettallene for påfølgende år.

Offentlig forvaltnings netto finansinvesteringer uttrykker den transaksjonsbaserte endringen i forvaltningens netto fordringer overfor husholdninger, foretak og utlandet. Netto finansinvesteringer fremkommer som differansen mellom offentlig forvaltningens totale inntekter og utgifter. Nasjonalregnskapets definisjon er: Netto finansinvesteringer = Bruttosparing - Brutto realinvestering i fast realkapital - Netto kjøp av tomt og grunn - Netto kapitaloverføringer.

Netto finansinvesteringer for offentlig forvaltning er summen av netto finansinvesteringer i stats- og kommuneforvaltningen. For statsforvaltningen omfatter begrepet i tillegg til statsbudsjettet og Statens pensjonsfond utland overskuddet på andre stats- og trygderegnskaper, blant annet Statens pensjonsfond – Norge og andre statlige fond. Kapitalinnskudd i den løpende forretningsdriften kommer også i tillegg.

Netto finansinvesteringer i offentlig forvaltning oppgis i påløpt verdi. Dersom netto finansinvesteringene i stats- og kommuneforvaltningen oppgis i bokførte verdier, må det derfor korrigeres for forskjellen mellom bokførte og påløpte skatter. Bokført skatt er skatt som er innbetalt i en gitt periode, mens påløpt skatt er den skatt som er utlignet, men ikke nødvendigvis innbetalt i den samme perioden.

Den ekspansive finanspolitikken ble ytterligere forsterket gjennom vedtakene i forbindelse med behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett i mai 2009. Ifølge anslag i Nasjonalbudsjettet 2010 økte disse til sammen SOBU med 9,5 milliarder kroner, til 130 milliarder. Bak denne økningen lå relativt få nye tiltak, utover en økning på 1 milliard kroner i rammeoverføringene til kommunene. Det meste av budsjettsvekkelsen skyldtes nedjustering av anslagene på skatte- og utbytteinntekter, og oppjustering av utgifter til dagpenger, sykepenger og andre trygdeytelser.

Tabell 3.2 beskriver nærmere endringene i hovedkomponentene i statsbudsjettets oljekorrigerede underskudd gjennom 2009. Informasjon fremkommet etter utarbeidelsen av Nasjonalbudsjettet 2010 frem til nysalderingen i St.prp. nr. 61, har økt anslaget for de strukturelle skatte- og avgiftsinntektene i 2009 med ca. 3 milliarder kroner. Sammen med andre revisjoner av inntekts- og utgiftsanslagene i forbindelse med nysalderingen av statsbudsjettet for 2009, er SOBU i 2009 anslått til 124,4 milliarder, vel 33 milliarder kroner høyere enn 4 prosent av kapitalen i Statens pensjonsfond utland ved inngangen til fjoråret.

Ifølge anslag i St.prp. nr. 61 falt overskuddet på statsbudsjettet, inklusive inntektene fra petroleumsvirksomheten, fra 404,1 til 166,6 milliarder kroner fra 2008 til 2009. I 2009 utgjorde netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten 273,8 milliarder kroner. Anslaget på det oljekorrigerede underskuddet er dermed 107,2 milliarder kroner, mot 11,8 milliarder i 2008. Siden salderingen av statsbudsjettet for 2009 høsten 2008, er anslaget på det oljekorrigerede underskuddet økt med 58,6 mrd. kroner.

Den reelle, underliggende utgiftsveksten på statsbudsjettet fra regnskapet for 2008 til 2009 ble i St.prp. nr. 61 anslått til 6,7 prosent. Et inntrykk av styrken i utgiftsøkningene i løpet av 2009 får man ved å sammenligne med det tilsvarende vekstanslaget i Nasjonalbudsjettet 2009 på 2,5 prosent.

Siste anslag fra Finansdepartementet tilsier at Statens totale inntekter falt fra 1 183 milliarder kroner til 1 040 milliarder kroner fra 2008 til 2009. Dette fallet skyldes i det alt vesentlige et fall i statens inntekter fra petroleumsvirksomhet. Inntekter utenfor petroleumsvirksomhet falt med 3,4 milliarder kroner. I en normal

konjunktursituasjon ville inntektene ha økt. For bredere omtale av offentlig forvaltnings inntekter, se kapittel 5.

Markedsverdien av kapitalen i Statens pensjonsfond utland ble i Nasjonalbudsjett 2010 anslått til 2 597 milliarder kroner ved utgangen av 2009. Ved utgangen av november viste imidlertid Norges Banks balanse at fondets verdi var 2 591 milliarder kroner. Til sammenligning var fondets verdi 2 280 milliarder kroner ved utgangen av 2008. Netto innskudd til fondet, samt renter og aksjeutbytte fra fondet, står for 275 milliarder av denne økningen. Til sammenligning anslår SSB offentlig forvaltnings samlede netto finansielle fordringer til 3 551 milliarder kroner ved utgangen av 2009, se boks 5.1.

3.3. Pengepolitikk og finansiell stabilitet

Retningslinjene for pengepolitikken er fastlagt i forskrift av 29. mars 2001. Der heter det blant annet: «Det

Tabell 3.2. Endringene i komponentene i statsbudsjettets oljekorrigerte underskudd gjennom 2009

Oljekorrigert underskudd i nysaldert budsjett 2009	107 221
- Oljekorrigert underskudd i saldert budsjett 2009	48 650
= Endring Oljekorrigert underskudd	58 571
Netto inntektsendringer, herav	-31 614
Skatter og avgifter	-21 041
Renteinntekter	-3 849
Andre inntektsendringer (netto)	-6 723
Netto utgiftsendringer, herav	26 957
Dagpenger til arbeidsledige	4 597
Renteutgifter	389
Andre utgiftsendringer (netto)	21 971

Kilde: Finansdepartementet, St.prop. 61, 2009-2010.

Tabell 3.3. Hovedtall for statsbudsjettet og Statens pensjonsfond utland. Anslag fra Nasjonalbudsjettet 2010 og St.prp.nr.61 (2009-2010). Milliarder kroner¹

	2007 ²	2008 ²	2009 ³	2010 ⁴
Totale inntekter	1 030,1	1 182,6	1 040,4	974,1
Inntekter fra petroleumsvirksomhet	337,4	437,7	298,9	244,8
Inntekter utenom petroleumsinntekter	692,7	744,9	741,5	729,3
- Totale utgifter	715,1	778,6	873,9	907,5
Utgifter til petroleumsvirksomhet	21,2	21,8	25,1	24,4
Utgifter utenom petroleumsvirksomhet	694,0	756,7	848,7	883,1
= Overskudd før overføring til statens petroleumsfond	315,0	404,1	166,5	66,6
- Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten	316,4	415,9	273,8	220,4
= Oljekorrigert overskudd	-1,3	-11,8	-107,2	-153,8
+ Overført fra Statens pensjonsfond - Utland	2,8	8,4	107,2	153,8
= Overskudd på statsbudsjettet	1,5	-3,4	0,0	0,0
+ Netto avsatt i Statens pensjonsfond - Utland	313,6	407,5	166,5	66,6
+ Renter og utbytte, Statens pensjonsfond	78,4	103,1	108,4	105,6
= Samlet overskudd på statsbudsjettet og i Statens pensjonsfond	393,5	507,2	275,0	172,2

¹ Tall for 2007 og 2008 kan avvike fra tilsvarende tall fra Statistisk sentralbyrå pga. ulikt informasjonsgrunnlag og definisjonsforskjeller.

² Regnskap 2007 og 2008. Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010, St.meld. nr. 1 (2009-2010).

³ Anslag 2009. Kilde: St. Prp. Nr. 61 (2009-2010).

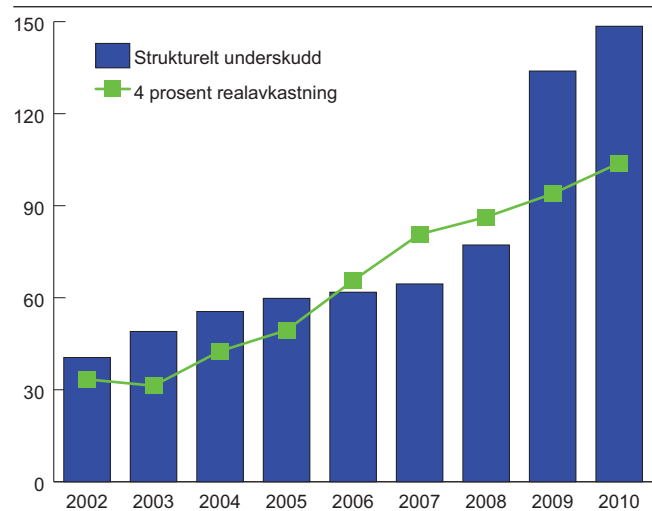
⁴ Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

Kilde: Finansdepartementet.

operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.» Videre sies det at pengepolitikken skal sikte mot «stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig bidra til å understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.»

I utøvelsen av pengepolitikken legger Norges Bank vekt på utviklingen i inflasjonen målt ved forskjellige

Figur 3.1 Forventet realavkastning av Statens pensjonsfond utland og strukturelt, oljekorrigert underskudd. Mrd. 2010-kroner

Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

indikatorer, bl.a. SSBs offisielle konsumprisindeks justert for avgiftsendringer og hvor energivarer er tatt ut (KPI-JAE). Samtidig anvender Norges Bank en fleksibel inflasjonsstyring. Dette innebærer at rentesettingen er framoverskuende, og det legges vekt på forløpet til inflasjonen. Dessuten tas det hensyn til konjunktursituasjonen og utsiktene for produksjon og sysselsetting.

Målt ved KPI-JAE steg prisene med 2,6 prosent fra 2008 til 2009, den samme årsveksten som året før. På årsbasis har dermed veksten i KPI-JAE vært svært nær inflasjonsmålet de to siste årene.

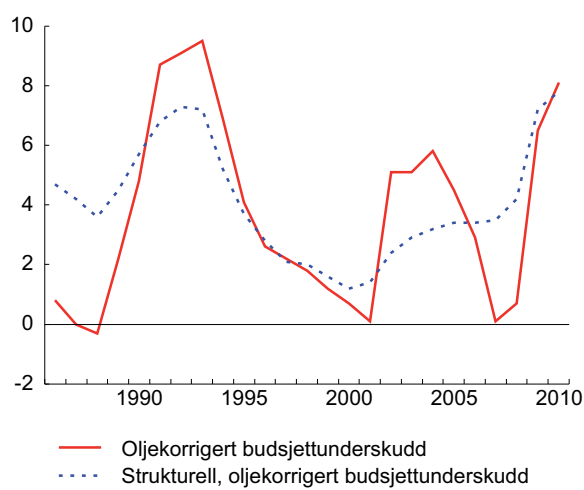
Ved inngangen til 2009 var styringsrenten 3,0 prosent, etter å ha blitt satt ned flere ganger og med til sammen 2,75 prosentpoeng i løpet av siste kvartal 2008. Rentekuttene fortsatte gjennom første halvår 2009, og nådde bunnen på 1,25 prosentpoeng i juni. Dermed var styringsrenta satt ned med hele 4,5 prosentpoeng i løpet av 8 måneder. Ettersom finansmarkedene begynte å normalisere seg og veksten igjen tok seg opp, satte Norges Bank opp igjen styringsrenta 2 ganger i fjerde kvartal 2009, begge gangene med 0,25 prosentpoeng. Dermed var styringsrenta på 1,75 prosentpoeng ved utgangen av 2009.

Tremåneders pengemarkedsrente følger normalt styringsrenta med et påslag. Dette påslaget lå fra 2000 til sommeren 2007 på rundt ¼ prosentpoeng, men har siden vært klart høyere. I siste del av september 2008 var pengemarkedsrenta 7,9 prosent, mer enn 2 prosentpoeng høyere enn styringsrenta. Påslaget falt til om lag ett prosentpoeng ved årsskiftet 2008/2009. Gjennom 2009 har pengemarkedsrenta ligget mellom 0,5 og 1,0 prosentpoeng over styringsrenta. Ved inngangen til 2010 var pengemarkedsrenta 2,2 prosent, slik at påslaget var om lag 0,5 prosentpoeng.

Bankenes gjennomsnittlige utlånsrente falt fra 7,8 prosent ved utgangen av tredje kvartal 2008 til 4,2 prosent ved utgangen av tredje kvartal 2009. I samme periode falt gjennomsnittlig rente på bankinnskudd fra 5,6 prosent til 1,7 prosent. Rentemarginen har dermed økt; fra 2,2 prosentpoeng til 2,5 prosentpoeng. Noe av økningen i rentemarginen skyldes at lån med pant i boliger har blitt ført over fra banker til kredittforetak som følge av ordningen hvor banker kan bytte til seg statspapirer mot sikkerhet i obligasjoner (se nedenfor). Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin. På grunn av den lave pengemarkedsrenta har innskuddsmarginen vært meget lav i 2009 og ved utgangen av tredje kvartal var den på 0,3 prosentpoeng. På samme tidspunkt var utlånsmarginen på 2,2 prosentpoeng.

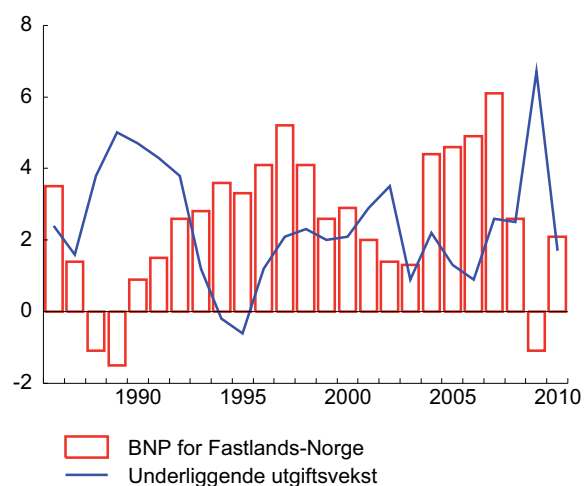
I løpet av 2009 var den innenlandske kredittveksten, målt ved 12-månedersveksten i publikums innenlandske bruttogjeld (K2), på 4,1 prosent. Vi må tilbake til 1995 for å finne en 12-månedersperiode da kredittveksten var lavere. Husholdningens gjeld vokste med 6,7 prosent gjennom 2009, mens ikke-finansielle foretak

Figur 3.2 Budsjetunderskudd som andel av trend-BNP for Fastlands-Norge. Prosent

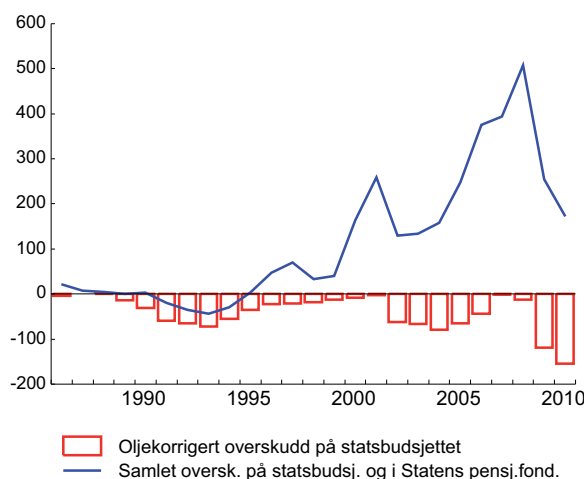
Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

Figur 3.3. Statsbudsjettets reelle, underliggende utgiftsvekst og vekst i BNP for Fastlands-Norge. Prosent

Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

Figur 3.4. Overskudd på statsbudsjettet og i Statens pensjonsfond¹. Milliarder kroner

1) Før 2006 Petroleumsfond (Statens pensjonsfond - Utland)
Kilde: Nasjonalbudsjettet 2010.

reduerte sin gjeld med 1,4 prosent i samme periode. Kommunene økte sin gjeld med 12,0 prosent i 2009.

Til tross for store renteendringer i pengemarkedet i 2009 endret ikke avkastningen på statsobligasjoner seg mye. I de første 7 månedene i 2009 var avkastningen på statsobligasjoner med 3 års gjennomsnittlig gjenstående løpetid om lag 2,5 prosent, og avkastningen steg til om lag 3,0 prosent de siste 5 månedene i 2009. For statsobligasjoner med 5 års gjenstående løpetid steg avkastningen gjennom året fra 3,0 i januar til 3,5 i desember. Avkastningen på statsobligasjoner med 10 års gjenstående løpetid var om lag 3,75 prosent i de tre første månedene i 2009 og om lag 4,0 prosent de resterende 9 månedene.

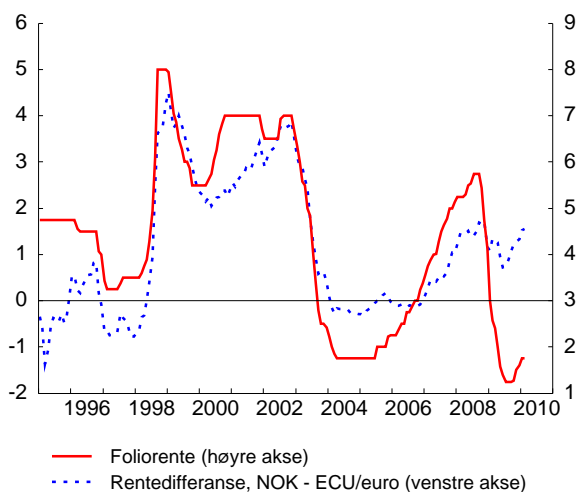
Finanskrisen innebar at bankene fikk problemer med å skaffe finansiering i penge- og obligasjonsmarkedet. Stortinget vedtok i oktober 2008 derfor en ordning med utlån av statspapirer med sikkerhet i obligasjoner på inntil 350 milliarder kroner til bankene. Ved å stille

disse statspapirene som sikkerhet kunne bankene få bedre tilgang til lånemarkedet og lavere innlånskostnader. Alternativt kunne bankene videregjøre statspapirene.

Fram til sommeren 2009 innebar ordningen en rente under pengemarkedsrenta. Etter sommeren innebar ordningen en rente lik markedsrenta, før påslaget i forhold til markedsrenta for ordningen ble økt til 0,7 prosentpoeng i oktober 2009. Sammen med bedringen i finansmarkedene bidro dette til at de to siste auksjonene i fjor ble avlyst og at det sannsynligvis ikke vil bli flere auksjoner innenfor denne ordningen. Til sammen ble det inngått bytteavtaler for 230 milliarder kroner i løpet av 2009.

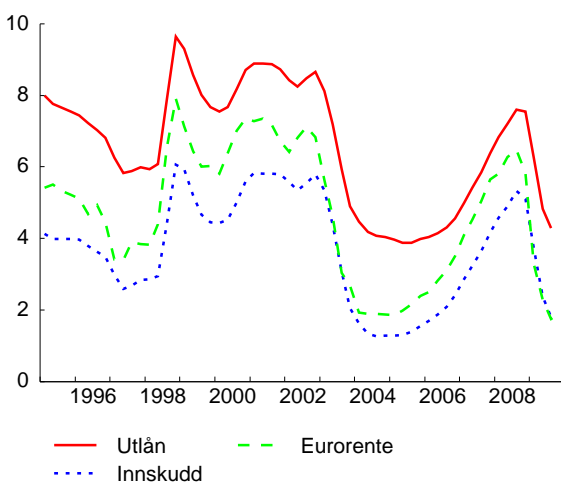
I begynnelsen av 2009 vedtok Stortinget nye tiltak rettet mot finanssektoren med en ramme på 100 milliarder kroner, der halvparten skulle brukes til å tilføre bankene kjernekapital, og resten ble satt av til å øke likviditeten i obligasjonsmarkedet ved at staten kjøper obligasjoner utstedt av bedrifter. Bankene har til

Figur 3.5. Norges Banks dagslansrente og rentedifferanse

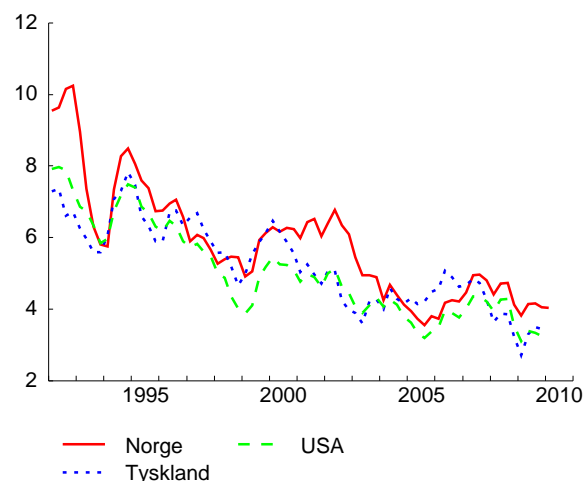
Kilde: Norges Bank.

Figur 3.6. Gjennomsnittlig innskudds- og utlånsrenter i private banker og 3 måneders norsk eurorente. Prosent

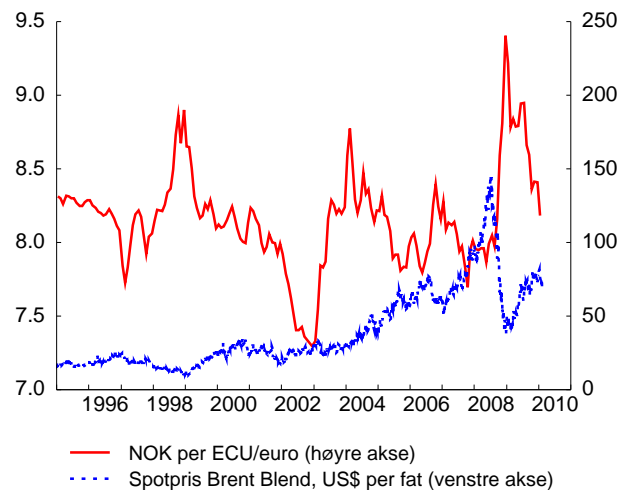
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.7. Renter på obligasjoner med om lag 10 års gjenstående løpetid. Prosent

Kilde: Norges Bank.

Figur 3.8. NOK per ECU/euro og spotpris Brent Blend. Prosent.

Kilde: Norges Bank.

sammen fått innvilget i overkant av 4 milliarder kroner for å styrke kjernekapitalen, mens staten gjennom obligasjonsfondet har lånt ut anslagsvis 7-8 milliarder kroner. Til tross for at disse to tiltakene i liten grad har blitt benyttet, kan det at disse fungerer som et sikkerhetsnett ha bidratt til å bedre det norske obligasjonsmarkedets funksjonsmåte i en vanskelig situasjon.

Gjennom 2009 reverserte Norges Bank de ekstraordinære tiltakene som ble innført i 2008 for å styrke bankenes likviditet. Disse tiltakene omfattet blant annet at utlånsvolumet for Norges Banks fastrenteutlån (F-lån) ble økt, løpetiden på disse lånene ble utvidet og det ble lempet på kravene til sikkerhet som bankene måtte stille for å kunne ta opp disse lånene.

Den kraftige svekkelsen av krona i slutten av 2008 snudde til en kraftig styrking i 2009. I desember 2008 var prisen på en euro 9,40 kroner målt som månedsgjennomsnitt, mens den 12 måneder senere kostet 8,40. Målt med industriens effektive kronekurs styrket krona seg med om lag 11 prosent i samme periode. Om lag halvparten av kronestyrkingen skjedde i januar, mens den resterende styrkingen i stor grad fant sted i tredje kvartal.

3.4. Realøkonomien

2009 går inn i historien som et svakt år for store deler av norsk økonomi. For første gang på 20 år gikk bruttonasjonalproduktet (BNP) målt i faste priser ned på årsbasis. Både BNP og BNP Fastlands-Norge gikk ned med 1,5 prosent fra 2008 til 2009. Nedgangen i fastlandsøkonomien startet i 3. kvartal 2008 og fortsatte inn i 1. kvartal 2009. Fallet stoppet i 2. kvartal, og aktiviteten økte svakt etter dette. Sammenlignet med andre land var nedgangen i BNP moderat. OECD anslår at nedgangen i BNP for OECD-området var på 3,5 prosent i 2009.

Petroleumsvirksomheten er viktig for norsk økonomi, og bruttoproduktet i sektoren utgjorde 22 prosent av samlet BNP i 2009. Etter 2001 har det vært nedgang i oljeproduksjonen, men med vekst i prisene er den høye andelen av BNP opprettholdt. I tillegg har det vært vekst i gassproduksjonen. De siste 10 årene har petroleumsvirksomhetens andel av BNP variert mellom 18 og 27 prosent.

Nedgang i industrien ...

Aktiviteten i industrien målt ved bruttoproduktet gikk ned med 5,8 prosent i 2009. Nedgangen startet i andre halvår 2008, men snudde til oppgang i andre halvår 2009. De svake tallene for industrien i 2009 kom som følge av fall i både innenlandsk og utenlandsk etterspørsel. Den markerte tilbakegangen i eksport av tradisjonelle varer, blant annet metaller og kjemiske råvarer, bidro sterkt til nedgangen. Redusert etterspørsel etter trelast- og trevareprodukter fra bygge- og anleggsnæringen som følge av blant annet redusert boligbygging, er et eksempel på negative innenlandske vekstimpulser. Fra 2008 til 2009 økte investeringer i utvinning av råolje og naturgass med nærmere 12 prosent og var på

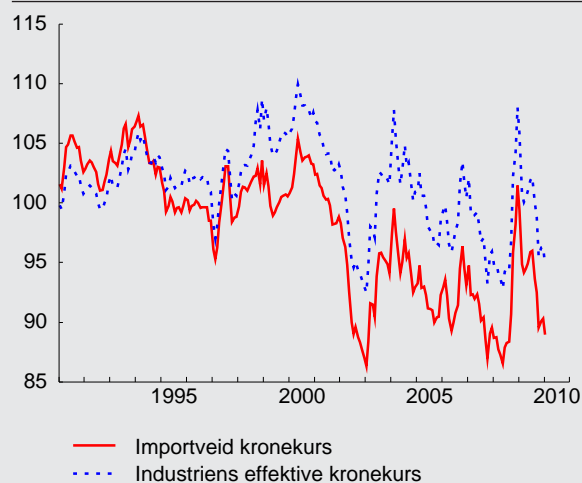
et rekordhøyt nivå. Den økte etterspørselen dette medførte overfor enkelte deler av norsk industri, bidro til å dempe nedgangen for industrien samlet.

Annen vareproduksjon, som består av primærnæringene, vann- og kraftforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet, gikk ned med 3,8 prosent fra 2008 til 2009. Både bygge- og anleggsvirksomhet og kraftforsyning trakk ned.

Boks 3.3. Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Om lag 60 prosent av Norges utenrikshandel i tradisjonelle varer (dvs. eksport og import av varer unntatt olje, gass, skip og plattformer) skjer med land som ikke er med i EUs pengeunion. Kronekursen målt mot euro gir følgelig begrenset informasjon om den norske kronens internasjonale verdi. Det er derfor viktig å supplere med alternative valutakursindikatorer som i større grad gjenspeiler bredden i vårt handelsmønster. Eksempler på slike er industriens effektive kronekurs (konkurranseskursindeksen) og importveid kronekurs. Industriens effektive kronekurs er beregnet på grunnlag av kursen på norske kroner mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere, og er et geometrisk gjennomsnitt basert på OECDs løpende konkurransevekter. Vektene i den importveide kronekursen er beregnet med utgangspunkt i sammensetningen av importen av tradisjonelle varer fra Norges 44 viktigste handelspartnere. Begge indeksene er konstruert slik at høye verdier betyr en svak krone, og lave verdier en sterk krone. Figuren viser at forløpet til de to indeksene ikke er helt sammenfallende. For eksempel var krona i januar i år rundt 12,5 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 1990-tallet målt ved den importveide kronekursen, mens den ifølge industriens effektive kronekurs bare var 7,5 prosent sterkere. Dette gjenspeiler at de to indeksene er konstruert for litt ulike formål; konkurransekskursindeksen skal gjenspeile norsk industris konkurranseflate både på eksport- og hjemmemarkedet, mens den importveide kronekursen viser kursutviklingen for et gjennomsnitt av norske importvarer.

Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Kilde: Norges Bank.

... og i privat tjenesteproduksjon

Det var også nedgang i bruttoproduktet for private tjenestenæringer, selv om nedgangen var noe mer moderat enn i de vareproduserende næringene. De foreløpige tallene viser at særlig forretningsmessig tjenesteyting bidro til nedgangen, i tillegg til transportnæringene, varehandel og hotell- og restaurantvirksomhet. Private helsetjenester, finansnæringene, og post- og telekommunikasjon hadde høyere aktivitet i 2009 enn året før.

Offentlig forvaltning dempet nedgangen i BNP

Sterk vekst i offentlig forvaltning bidro til å trekke opp BNP Fastlands-Norge med om lag et halvt prosentpoeng fra 2008 til 2009. I tillegg var bruttoinvesteringene i forvaltningen klart høyere i 2009 enn året før. Særlig kommunene gjennomførte store investeringer blant annet knyttet til bygging og oppgradering av skoler.

Til tross for høye offentlige investeringer og rekordhøyt nivå på investeringer i utvinning av råolje og naturgass,

Temaboks 3.1. Sammenhengen mellom finansielle størrelser og realøkonomien og den finansielle akseleratoren

Dagens finanskriser hadde sitt utspring i det amerikanske markedet for lån til låntagere med dårlig kredittverdighet, og har hatt store realøkonomiske konsekvenser. For eksempel falt BNP med rundt 5 prosent i både Tyskland og Storbritannia i 2009. I USA har BNP siden finanskrisen for fullt slo til i 3. kvartal 2008 og frem til 2. kvartal i fjor blitt redusert med 3,8 prosent. Enkelte land i Øst-Europa og Asia har opplevd en enda svakere utvikling. I perioden fra 1. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009 falt for eksempel BNP i Japan med hele 8,6 prosent. Med et BNP-fall fra inngangen til 2008 og frem til 3. kvartal 2009 på i overkant av 25 prosent er det likevel den baltiske staten Latvia som har den tvilsomme æren av å være det land der finanskrisen har satt dypest spor. Også i Norge har krisen fått realøkonomiske konsekvenser. Fra 3. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009 falt Fastlands-Norges BNP med i overkant av 2 prosent.

Denne utviklingen har aktualisert problemstillinger knyttet til sammenhengen mellom den finansielle delen av økonomien og realøkonomien. Etablert teori tilsier at lønnsomheten av å investere vil avhenge positivt av forholdet mellom investeringsobjektets markedsverdi og dens gjenanskaffelses/byggekostnad, såkalt Tobins-q. Således vil både realkapital- og boliginvesteringer øke når henholdsvis aksjekurser og boligpriser øker. Videre tilsier Friedmans permanentinntekthypotese at det optimale konsumet er lik permanentinntekten, det vil si mengden som kan konsumeres hvert år uten at nåverdien av den totale nettoformuen endres. Ved å påvirke totalformuen, vil således endringer i formuesprisene kunne ha effekter på konsumet. Ettersom markedsverdien av realkapital og formuespriser generelt har en tendens til å øke mer i gode tider enn i dårlige, gir både Tobins-q og permanentinntekthypotesen opphav til en gjensidig forsterkende interaksjonsmekanisme der økte investeringer og konsum forsterkes via økte aksjekurser og formuespriser.

I den økonomiske litteraturen er det imidlertid i dag en betydelig aksept for at også nivået på gjelden vil kunne spille en rolle for den realøkonomiske betydningen av finansielle forhold gjennom en såkalt finansiell akselerator. Under forutsetninger om perfekt informasjon og fravær av kredittrasjonering, skulle imidlertid ikke gjeldsfinansieringen ha realøkonomisk betydning. Disse forutsetningene er imidlertid antagelig for sterke til å ha praktisk relevans.

For en entreprenør som vurderer å gå i gang med et prosjekt, eller for en person som vurderer å investere i en bolig, vil det i praksis være kostnadmessige fordeler forbundet med å finansiere investeringene med egne midler fremfor med lånte midler. Årsaken til dette er at banker ikke sitter med den samme informasjonen som låntagerne, såkalt asymmetrisk informasjon. Da låntagerne må antas både å kjenne og å kunne påvirke sannsynligheten for mislighold bedre enn banken, vil banken derfor kreve en risikopremie for å yte lån som ikke er fullt ut sikret i pant, eller i verste fall ikke tilby lån i det hele tatt. Økt pantesikkerhet, som for eksempel en økning i låntagers formue, vil da

kunne føre til en investeringsøkning. Når formuesprisene stiger i gode tider gir det således opphav til en finansiell akselerator, der formuesøkningen forsterker oppgangskonjunkturen via økte formuespriser, kreditt og investeringer. Denne selvforsterkende mekanismen kommer i tillegg til den som ble omtalt over, og bidrar derfor til å forsterke samspillet mellom finansielle størrelser og det realøkonomiske forløpet.

Betydningen av den finansielle akseleratoren vil kunne avhenge av en rekke forhold som kan virke forsterkende på formuespris- og kredittspiralen. Økt risikotaking som følge av feilaktige insentivsystemer og eufori er forhold som kan bidra til å øke innslaget av gjeldsfinansierte investeringer. Forventninger om at staten vil måtte trå støttende til overfor systemisk viktige institusjoner dersom det går galt, bonusordninger som ukritisk premierer det å ta økte sjanser uten å korrigere for den underliggende risikoen samt urealistiske forventninger med hensyn til den fremtidige økonomiske utviklingen, er eksempler på slike faktorer som kan ha bidratt til å forsterke finanskrisen i 2008.

Forskning på norske data finner støtte for finansielle akseleratorer i Norge. Det er funnet en sammenheng mellom boliginvesteringer og forholdet mellom pris og byggekostnad på boliger. Videre er det dokumentert en sammenheng mellom boligformue og konsum. Flere arbeider gir dessuten støtte til hypotesen om at boligpriser er prosykliske, dvs. svinger med konjunkturene. Det finnes også støtte for at gjeldsveksten i husholdningene påvirker boligprisene. Når boligprisene i tillegg bidrar til å forklare husholdningenes gjeld, gir dette opphav til en pris- og gjeldsspiral som vil virke forsterkende på interaksjonen mellom boligpriser, konsum og investeringer.

For bedriftssektoren dokumenteres det en liknende interaksjon mellom aksjepriser, gjeld og investeringer. Her fører økte aksjepriser til økt kredittopptak via økt panteverdi. Når aktiviteten øker som følge av dette, og aktiviteten i neste omgang bidrar til å øke kredittopptaket enda mer, skaper dette en selvforsterkende interaksjon som likner på den vi nettopp har omtalt for husholdningssektoren. Det er også funnet støtte for en aksjekurs-gjeldsspiral. Som i tilfellet med husholdningene, bidrar denne til å øke den selvforsterkende interaksjonen mellom aksjekurser og realaktivitet.

Referanser

Hammersland, R. og D.H. Jacobsen (2008). The Financial Accelerator: Evidence using a procedure of Structural Model Design, Discussion Papers 560, Statistisk sentralbyrå.

Hungnes, H. (2008). Boligpriser, boligkapital og boligkonsum. Kap. 5.5 i: P.Boug og Y.Dyvi (Red): Modag -en makroøkonomisk modell for norsk økonomi. Sosiale og økonomiske studier 111. Statistisk Sentralbyrå.

Jansen, E.S. (2009). Kan formueseffekter forklare utviklingen i privat konsum? Samfunnsøkonomen, 63 (2009/5) 42-59.

falt de samlede bruttoinvesteringene i fast realkapital fra 2008 til 2009. De samlede investeringene i industrien var om lag 30 prosent lavere i volum i 2009 enn året før, men denne nedgangen må ses i sammenheng med flere år med sterk vekst. Om lag en tredel av nedgangen i industriinvesteringene skyldes fullføring av store investeringsprosjekter i produksjon av kjemiske råvarer. Også husholdningenes boliginvesteringer gikk sterkt ned fra 2008 til 2009. Dette var andre året på rad med sterk nedgang. Man må tilbake til perioden 1988-1992 for å finne tilsvarende nedgang i boliginvesteringene fra ett år til et annet.

Svak sysselsettingsnedgang

Sysselsettingen gikk ned med 0,4 prosent fra 2008 til 2009, etter at den økte med 3,1 prosent året før. Sysselsettingen falt markert i industri, bygg- og anlegg og varehandel, mens relativt sterk sysselsettingsvekst i offentlig forvaltning bidro til å dempe den samlede nedgangen. Selv om sysselsettingsnedgangen var moderat, falt utførte timeverk med 1,5 prosent i samme periode. Avviket mellom disse størrelsene forklares hovedsakelig med redusert bruk av overtid og økt sykefravær, men også økning i permitteringer av arbeidstakere bidrar.

Ifølge beregningene økte lønn per normalårsverk med 3,5 prosent i 2009, mot 6,0 prosent i 2008. Det siste året falt omfanget av betalt overtid, mens langtids-sykefraværet økte. Begge disse faktorene trekker ned lønn per normalårsverk, og om vi ser bort fra bidragene fra disse ville veksten i lønn per normalårsverk vært 4,1 prosent. Sist lønnsveksten var om lag like lav var i 2003.

Husholdninger: moderat konsum og økt sparing

Husholdningenes konsum var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009, regnet i faste priser. Konsumet gikk ned gjennom 2008 og inn i 2009, men har hatt positiv utvikling fra 2. kvartal i fjor. På årsbasis trakk varekonsumet ned, mens tjenestekonsumet bidro positivt. Mye av nedgangen i varekonsumet har sammenheng med at husholdningene kjøpte stadig færre biler gjennom 2008 og i starten av 2009. Etter hvert har kjøp av biler tatt seg opp og utgjorde i de tre siste kvartalene av 2009 en stor del av økningen i konsumet samlet. For øvrig gikk husholdningenes kjøp i utlandet klart ned fra 2008 til 2009. Tallene tyder imidlertid på at utenlandskonsumet tok seg noe opp mot slutten av året.

Husholdningenes disponible inntekt økte med 7,4 prosent fra 2008 til 2009. Siden husholdningenes konsum nominelt økte med 2,3 prosent, betyr det at sparingen gikk klart opp fra 2008 til 2009. Husholdningenes sparerate er beregnet til 7,5 prosent, og vi må tilbake til første halvdel av 2000-tallet for å finne tilsvarende høy sparerate.

Husholdningenes disponible realinntekter, dvs. disponibel inntekt justert for prisvekst, økte med 4,8 prosent. Det største bidraget til veksten i realinntekten kom fra

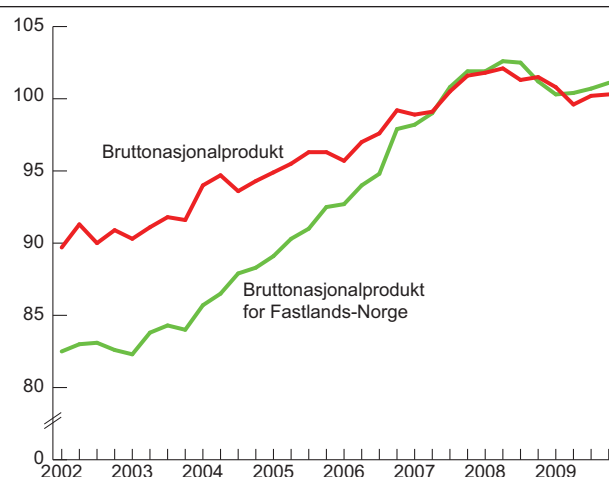
reduserte renteutgifter. Økningen i reallønn bidro bare med 0,5 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Dette kom etter flere år der lønnsinntektene har vært den viktigste drivkraften bak veksten i disponibel realinntekt.

Redusert handelsoverskudd

Norges handelsoverskudd ble redusert med nesten 30 prosent, eller om lag 140 milliarder kroner, fra 2008 til 2009. Nedgangen skyldes i sin helhet fall i prisen på råolje, naturgass og andre petroleumsprodukter, som fikk sin eksportverdi redusert med 157 milliarder kroner fra 2008.

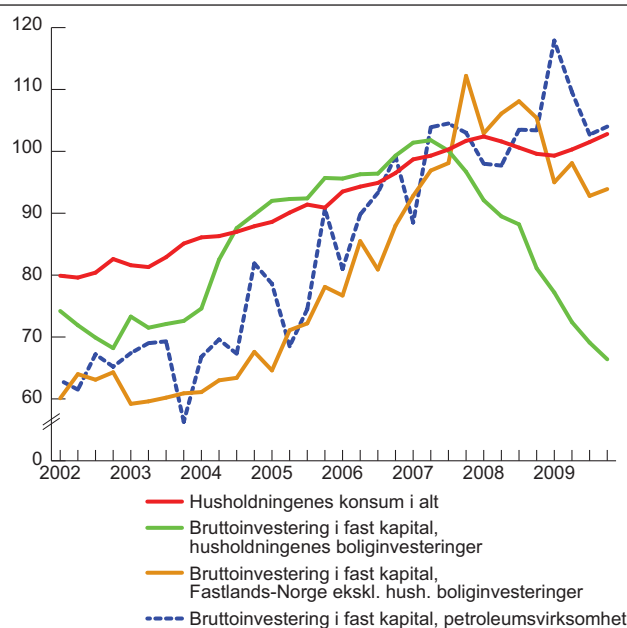
Regnet i volum var samlet eksport 4,3 prosent lavere i 2009 enn året før. Det var sterkest nedgang i eksport av tradisjonelle varer, først og fremst på grunn av

Figur 3.9. Bruttonasjonalprodukt. Sesongjusterte volumindekser. 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.10. Bruttoinvestering i fast kapital og konsum i husholdninger. Sesongjusterte volumindekser. 2007=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

lavere etterspørsel etter metaller og kjemiske råvarer. Eksporten av tradisjonelle varer tok seg imidlertid noe opp i andre halvår.

Samlet import gikk ned med 9,7 prosent i volum fra 2008 til 2009. Import av tradisjonelle varer falt med hele 13,1 prosent. Det meste av nedgangen forklares med redusert import av verkstedprodukter, metaller og kjøretøyer.

Lavere oljepris: Disponibel inntekt og sparing for Norge gikk ned

Disponibel inntekt for Norge i 2009 er anslått til 2 066 milliarder kroner, en nedgang på 127 milliarder kroner fra 2008. Nedgangen har hovedsakelig sammenheng med lavere produksjonsinntekter, særlig fra olje- og gassutvinning, der prisen falt sterkt fra 2008.

Spareraten for Norge uttrykker landets totale sparing som andel av disponibel inntekt. I 2009 er sparingen beregnet til 25 prosent. De siste 10 årene har Norges sparing variert rundt 19-20 prosent som det laveste i 2002 og 2003 til over 30 prosent i 2006 og 2008. Den høye sparingen har særlig sammenheng med høye oljepriser, men også høye priser på andre viktige eksportvarer de siste årene. En stor del av sparingen i Norge skjer i regi av statlig forvaltning. De siste årene har statens sparing utgjort om lag tre firedeler av den totale sparingen, mens den midt på 2000-tallet utgjorde to tredeler.

Svekket bytteforhold overfor utlandet

Ved å justere endring i disponibel inntekt for prisstigning på varer og tjenester som anvendes innenlands, får en frem endring i disponibel realinntekt. Tallene viser at Norges disponible realinntekt gikk ned med 8,9 prosent fra 2008 til 2009. Nedgangen i landets totale produksjonsvolum bidro med 2,1 prosentpoeng til denne nedgangen. Utviklingen i petroleumsvirksomheten var isolert sett med på å trekke realinntekten ned med 0,4 prosentpoeng sammenlignet med 2008, mens bidraget fra øvrig produksjonsvirksomhet var en reduksjon på 1,7 prosentpoeng.

Fra 2008 til 2009 endret prisene på eksport- og importvarer seg mye. Bytteforholdet overfor utlandet svekket seg med 8 prosent, noe som forklarer mesteparten av nedgangen i Norges disponible realinntekt. Den sterke nedgangen i prisen på råolje og naturgass forklarer mesteparten av svekkelsen i bytteforholdet, med et negativt vekstbidrag på 7,5 prosentpoeng.

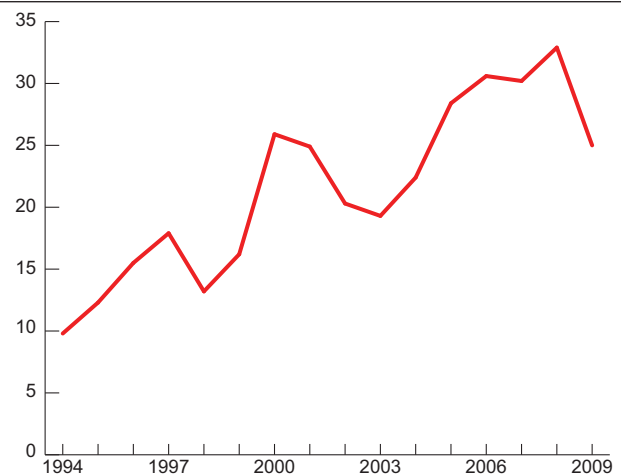
Ifølge beregningene bidro endringen i rente- og stønadbalansen til å øke disponibel realinntekt med 1,2 prosentpoeng i 2009, mens det tilsvarende bidraget var på 0,7 prosentpoeng året før.

Tabell 3.4. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt fra året før for Norge. Prosent

	2006	2007	2008*	2009*
Vekst i disponibel realinntekt for Norge	7,5	0,8	7,9	-8,9
Bidrag fra:				
Produksjonsvekst i petroleumsvirksomhet	-1,6	-1,5	-0,1	-0,4
Produksjonsvekst ellers	3,8	4,0	0,8	-1,7
Endring i bytteforholdet generelt				
Herav forårsaket av prisendring på råolje og naturgass	6,1	-1,2	6,4	-8,0
Endring i rente- og stønadbalansen	-0,8	-0,5	0,7	1,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.11. Spareraten for Norge fra 1994 til 2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4. Produksjonsfaktorer og produktivitet

Dette kapittelet gir en oversikt over faktorer som påvirker landets produksjonsevne i et langsiktig perspektiv. Tilgangen og kvaliteten på produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital bestemmer i stor grad de langsiktige vekstmulighetene til økonomien. I dette kapittelet ser vi nærmere på utviklingen i nasjonalformue, faktorproduktivitet og forskningsaktivitet. I tillegg rettes fokus spesielt mot utvikling i og utnytting av arbeidsstyrken.

4.1. Introduksjon

Konjunktursvingningene har betydning for arbeidsledighet og kapasitetsutnyttelse, og på kort sikt påvirker de også størrelsen på økonomien. I et lengre perspektiv er det imidlertid den langsiktige veksten som er avgjørende for et lands konsummuligheter. Økonomisk vekst bestemmes av tilgangen på innsatsfaktorer som gjør produksjon mulig, og evnen til å omsette disse i varer og tjenester. Langsiktig økonomisk vekst tilskrives dermed økning - både i mengde og kvalitet - av de to innsatsfaktorene arbeidskraft og kapital, samt produktivetsvekst. Tilgang på kvalifisert arbeidskraft bestemmes hovedsakelig av befolkningsutviklingen, yrkesdeltakelsen og kompetansenivået blant de som deltar i arbeidslivet, herunder pensjonsalder og andre forhold som kan føre til begrensninger i arbeidstilbudet. Tilgangen på kapital vil avhenge av realinvesteringer over tid, som igjen avhenger av avkastningen på realinvesteringer i forhold til avkastningen på alternative plasseringer av sparing. Produktivetsvekst følger av teknisk framgang og organisatoriske forbedringer som gjør at vi får flere varer og tjenester fra en gitt mengde innsatsfaktorer. Teknisk framgang drives blant annet av forskning og utvikling, gjennom utvikling og forbedring av både produkter og produksjonsprosesser.

4.2. Nasjonalformuen

Formuesverdien av hver enkelt ressurs danner et bilde av hvor viktige de ulike ressursene er for vår velferd. Vi deler landets ressurser inn i fem hovedgrupper. For det første har vi de fornybare naturressursene; jordbruksareal, skog, fiske og fangst, fiskeoppdrett og vannkraft. Videre har vi de ikke-fornybare naturressursene; i hovedsak olje og gass. Til slutt har vi humankapital og produsert kapital. Humankapitalen uttrykker arbeidskraftens bidrag til verdiskapningen, og spesielt kunnskapen arbeidskraften til enhver tid besitter, mens produsert kapital omfatter maskiner, bygninger, verktøy etc. Til slutt har vi rene finansielle beholdninger som for eksempel Statens pensjonsfond utland (SPU), samt gjeld som Norge har til utlandet.

Beregninger viser at humankapitalen utgjør 73 prosent, og er dermed den klart største delen av nasjonalformuen ved utgangen av 2009, se tabell 4.1. Norge skiller seg i så måte ikke nevneverdig fra andre industriland. Mens betydningen av humankapitalen har vært stabil, er betydningen av de gjenværende olje- og gassressursene synkende. Olje- og gassressursene utgjorde

Tabell 4.1. **Utviklingen i sammensetningen av nasjonalformuen. Verdiandeler. Prosent**

Bidrag fra:	1989	1999	2009
Fornybare naturressurser	-5	-2	0
Nettofordringer til utlandet	0	1	4
Produsert kapital	13	11	12
Olje og gass	19	17	12
Humankapital	73	73	73

ca. 19 prosent av nasjonalformuen for 20 år siden, og utgjør ca. 12 prosent nå. Denne andelen er riktignok usikker og vil blant annet variere med forventningene om fremtidige olje- og gasspriser. Tendensen er likevel at etter hvert som olje- og gassressursene tømmes, vil verdien av de gjenværende reservene utgjøre en synkende andel av totalformuen. Samtidig har andelen nettofordringer til utlandet, som SPU er en del av, økt. Nettofordringene utgjør 4 prosent av nasjonalformuen ved utgangen av 2009.

De fornybare naturressursene bidrar ubetydelig til nasjonalformuen. Både for 20 og 10 år siden var bidraget negativt, noe som i all hovedsak skyldtes stor innsats av arbeidskraft og kapital, og de store subsidiene i jordbruket sett i forhold til den direkte målbare verdiskapningen (bruttoproduktet).

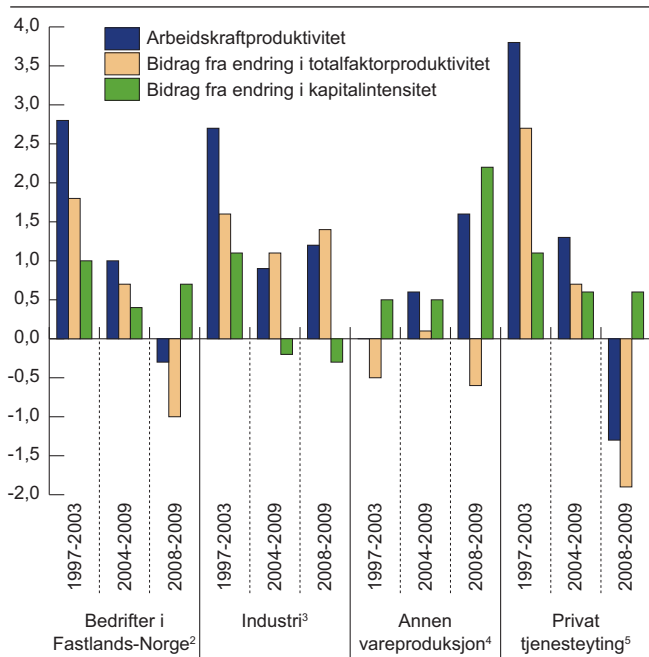
Bidraget fra jordbruket har blitt mindre negativt over perioden. Samtidig har betydningen av vannkraften blitt større de senere årene. Likevel er det samlede bidraget fra de fornybare naturressursene heller ikke positivt i 2009.

4.3. Produktivitet

Produktivetsvekst

Med produktivetsvekst menes veksten i produksjonen per enhet av de ressursene som er satt inn i produksjonen. Det enkleste og mest brukte produktivetsbegrepet er arbeidskraftproduktivitet, som måler veksten i produksjon per timeverk. Et annet mye brukt produktivetsbegrep er "totalfaktorproduktivitet" (TFP). Mens arbeidskraftproduktiviteten kan økes ved at arbeidskraften utstyres med mer realkapital og/eller andre innsatsfaktorer, defineres veksten i TFP som den del av produksjonsveksten som ikke kan tilskrives økning i en eller flere innsatsfaktorer, som for eksempel arbeid, kapital og produktinnsats. TFP-vekst måles tilnærmet

Figur 4.1. **Dekomponering av vekst i arbeidskraftproduktivet (bruttoprodukt per timeverk) i perioden 1997-2009¹. Gjennomsnittlig årlig vekstrate. Prosent**

¹ Dataene for 2008 og 2009 er foreløpige.

² Utenom bolig, bank og forsikring og oljeraffinerer.

³ Utenom oljeraffinerer.

⁴ Primærnæringer, bergverksdrift, vann- og kraftforsyning og bygg og anlegg.

⁵ Utenom bolig, bank og forsikring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

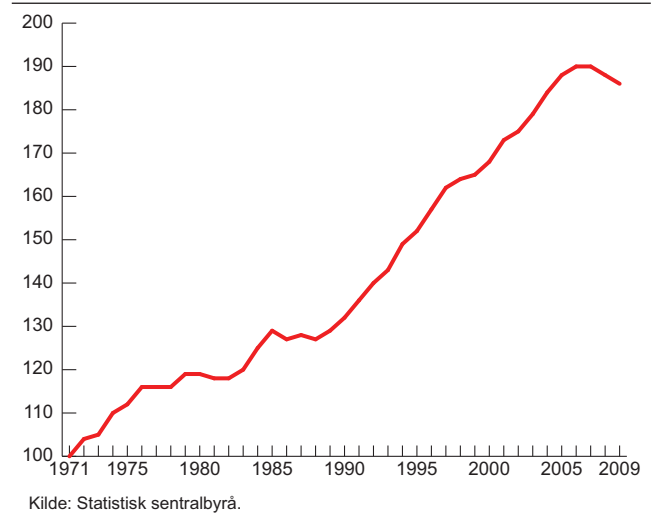
som produksjonsveksten minus veksten i målt ressursinnsats. Jo mer detaljert en kan spesifisere og måle produksjon og ressursinnsats, desto bedre vil denne typen beregninger måle TFP-veksten.

I praksis vil produktivitsveksten påvirkes av konjunkturbevegelsene. Det skyldes blant annet at det ikke er lønnsomt for bedriftene å variere kapitalutstyr og sysselsetting like raskt og like mye som svingningene i salg og produksjon. Det er viktig å ta hensyn til slike konjunkturbevegelser. I figur 4.1 har en valgt en periodeinndeling slik at produktivitsveksten i de ulike periodene i mindre grad skal påvirkes av konjunktursvingningene. For å kontrollere for mulige konjunktursvingninger fra 2008 til 2009, ser vi også på tall for 2009 separat.

Hovedtrekk for Fastlands-Norge

Foreløpige tall for 2009 viser at arbeidskraftproduktiviteten for bedrifter i Fastlands-Norge falt med 0,3 prosent fra 2008 til 2009, i sterk kontrast til en gjennomsnittlig årlig vekst på 2,8 prosent fra 1997 til 2003 og 1,0 prosent fra 2004 til 2009. Dette kan ha sammenheng med at sysselsettingen har sunket relativt lite, til tross for den økonomiske nedgangskonjunktoren. Bedriftene kan tenkes å holde på ansatte på tross av dårlig inntjening, i påvente av at konjunktorene snur. Endringer i kapitalintensiteten gir et bidrag til arbeidskraftproduktivitsveksten om lag som i de foregående årene. Tilgang på mer kapital bidrar isolert sett til mer produktiv arbeidskraft, men dette mer enn motsvares av en svært svak utvikling i TFP. Figur 4.2 viser at TFP

Figur 4.2 **Utvikling av totalfaktorproduktivet. Bedrifter i Fastlands-Norge. 1971=100**

nesten har blitt doblet siden begynnelsen av 1970-tallet, svarende til en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,7 prosent over perioden 1971 til 2009. Særlig fra 1990 til den foreløpige toppen i 2006 var veksten stabil og sterk. I denne perioden var det positiv TFP-vekst hvert år, med en gjennomsnittlig årlig rate på 2,3 prosent. Over dette tidsrommet er TFP den klart viktigste drivkraften til veksten i arbeidskraftproduktiviteten. Etter tre år med negativ utvikling er imidlertid TFP nå 2,1 prosent lavere enn toppnivået fra 2006.

Næringsvise forskjeller

Det er markerte forskjeller i arbeidskraftproduktivitsutviklingen mellom næringer. Fra 2008 til 2009 har arbeidskraftproduktiviteten steget 1,2 prosent i industrien og 1,6 prosent i annen vareproduksjon, men dette mer enn motsvares av et fall på 1,3 prosent i privat tjenesteyting. I et lengre tidsperspektiv er det derimot privat tjenesteyting som har hatt den sterkeste veksten i arbeidskraftproduktiviteten. Dette gjelder både periodene 1997-2003 og 2004-2009. Industrien har hatt en lavere produktivitsvekst, mens veksten har vært svært lav innen annen vareproduksjon.

Bidragene til veksten i arbeidskraftproduktiviteten fordeler seg også forskjellig på de ulike kildene for de ulike næringene. I industrien har det vært en relativt stabil utvikling i TFP, også fra 2008 til 2009. Dette er hovedkilden til produktivitsveksten, selv om økt kapitalintensitet også bidro fra 1997 til 2003. Innen annen vareproduksjon har TFP bidratt negativt eller svært svakt positivt, og omtrent utlignet et svakt positivt bidrag fra kapitalintensitet. Fra 2008 til 2009 er imidlertid (det positive) bidraget fra endret kapitalintensitet vesentlig større enn (det negative) bidraget fra TFP, slik at arbeidskraftproduktiviteten har økt. Innen privat tjenesteyting har endret kapitalintensitet bidratt relativt stabilt til produktivitsvekst. Utviklingen i TFP gir imidlertid større utslag, både for veksten i arbeidskraftproduktiviteten over lengre tid, og for nedgangen fra 2008 til 2009.

Tabell 4.2. Arbeidskraftproduktivitets- og BNP-vekst¹

Land	Arbeidskraftproduktivitet		Bruttonasjonalprodukt	
	1995-2000	2001-2008	1995-2000	2001-2008
Island	2,2	2,8	4,8	4,0
Finland	2,8	1,9	4,7	2,8
Sverige	2,4	2,0	3,3	2,6
Norge	2,3	0,7	3,6	2,3
Danmark	1,1	0,5	2,8	1,4
OECD	2,3	1,7	3,3	2,3
EU15	1,8	1,1	2,9	1,8
Andre land:				
Slovakia	4,8	5,2	3,3	6,4
Polen	6,0	2,9	5,3	4,5
Tsjekkia	2,0	3,6	1,5	4,4
Slovenia	4,6	3,4	4,3	4,4
Korea	4,6	4,6	4,3	4,3
Ungarn	2,4	2,4	3,8	3,2
Australia	2,5	1,0	3,8	3,1
New Zealand	1,5	1,1	2,6	2,8
Canada	2,2	0,7	4,0	2,4
USA	2,3	1,9	4,3	2,3
Japan	2,1	1,9	1,0	1,4

¹ Gjennomsnittlige prosentvise årlige vekstrater. Rangering etter BNP-vekst i 2001-2008.

Kilde: www.oecd.org/statistics/productivity/

Internasjonale sammenligninger

Den gjennomsnittlige årlige veksten i arbeidskraftproduktiviteten for OECD-landene sett under ett var henholdsvis 2,3 og 1,7 prosent i periodene 1995-2000 og 2001-2008, se tabell 4.2. I perioden 1995-2000 lå OECDs anslag på veksten i den norske arbeidskraftproduktiviteten på linje med gjennomsnittsveksten i OECD-landene og veksten i blant annet Sverige, Island, USA, Canada og Japan. Etter 2000 har arbeidskraftproduktiviteten vokst saktere i de fleste land, og veksten har vært spesielt svak i Norge, omtrent 1,3 prosentpoeng lavere enn i Sverige og Finland. Island hadde i denne perioden den høyeste veksten i arbeidskraftproduktivitet blant de skandinaviske og vesteuropeiske landene. Siden 2000 har arbeidskraftproduktiviteten vokst særlig raskt i Korea og i en del østeuropeiske land (Slovakia, Tsjekkia, Slovenia). Blant andre land med særlig svak vekst i arbeidskraftproduktiviteten etter 2000 (dvs. med årlig vekst i arbeidskraftproduktiviteten på 1 prosent eller mindre) finner man Canada og Australia. Gjennomsnittsvekstraten for EU15-landene lå i disse periodene på henholdsvis 1,8 og 1,1 prosent.

Når det gjelder BNP-vekst lå veksten i Norge (henholdsvis 3,6 og 2,3 prosent) svakt over OECD-gjennomsnittet i begge perioder (henholdsvis 3,3 og 2,3 prosent) og godt over gjennomsnittsvekstraten for EU15-landene (henholdsvis 2,9 og 1,8 prosent), men lavere enn veksten i Island og Finland. Veksten i BNP følger samme utvikling som veksten i arbeidskraftproduktivitet over disse periodene, med lavere vekst etter 2000 for de fleste vesteuropeiske land og høyere vekst for asiatiske og østeuropeiske land.

Tabell 4.3. Dekomponering av BNP-vekst i OECD området, 2001-2007¹. Gjennomsnittlig årlig vekstrate. Prosent

Land	Arbeidskraft	IKT-kapital	Annen kapital	TFP-vekst	BNP-vekst
Australia	1,5	0,5	0,9	0,3	3,2
Østerrike	0,2	0,0	0,0	1,0	1,2
Canada	1,3	0,4	0,6	0,4	2,7
Danmark	-0,2	0,6	0,4	0,6	1,4
Finland	0,4	0,4	0,1	1,5	2,4
Frankrike	0,1	0,0	0,1	0,2	0,4
Tyskland	-0,1	0,2	0,2	1,0	1,2
Irland	1,9	0,2	1,1	2,1	5,3
Italia	0,7	0,3	0,7	-0,7	1,0
Japan	-0,2	0,4	-0,1	1,7	1,8
Nederland	0,0	0,4	0,1	0,7	1,2
New Zealand	1,7	0,5	0,9	0,3	3,4
Portugal	-0,3	0,3	0,3	0,3	0,6
Spania	1,9	0,3	0,9	0,1	3,2
Sverige	-0,1	0,4	0,2	2,6	3,1
Sveits	0,6	0,3	0,2	0,7	1,8
Storbritannia	0,3	0,6	0,3	1,2	2,4
USA	0,5	0,4	0,3	1,3	2,5

¹ 2001-2005 for Østerrike, Danmark, Finland, Nederland, Portugal og Storbritannia; 2001-2006 for New Zealand, Spania, Sverige og Sveits.

Kilde: www.oecd.org/statistics/productivity/

Når det gjelder internasjonal vekst i BNP og produktivitet etter 2000, sto Irland fortsatt i en særstilling blant OECD-landene, se tabell 4.3.¹ Dette har vanligvis vært forklart med at produktivetsnivået var lavt før veksten startet, og at multinasjonale selskaper i utstrakt grad har lokalisert produksjon i Irland. Dermed er ressurser blitt overført fra jordbruk og andre sektorer med relativt lav produktivitet til næringer hvor avkastningen av ressursinnsatsen er høyere. Av en gjennomsnittlig årlig BNP-vekst på 5,3 prosent i 2001-2007, kan 2,1 prosentpoeng tilskrives TFP-vekst og 1,9 prosentpoeng tilskrives arbeidsinnsats. Ellers har TFP-veksten etter 2000 vært høy i Sverige, Japan, og Finland. Arbeidskraftens bidrag til BNP-vekst var høyest i Irland, Spania, New Zealand og Australia; bidraget fra IKT-kapital var høyest i Danmark, Storbritannia og New Zealand og fra en annen kapital i Irland, Spania, Australia og New Zealand. OECD beregner ikke dekomponering av BNP-vekst på innsatsfaktorer for Norge.

4.4. FoU og nyskaping i norsk næringsliv

Forskning og utvikling

Utgiftene til forskning og utvikling (FoU) i Norge var på 41,2 milliarder kroner i 2008, se tabell 4.4. Dette er 3,8 milliarder kroner mer enn i 2007. Målt i faste priser er økningen på 5 prosent. Veksten er imidlertid lavere enn året før; økningen fra 2006 til 2007 var vel 9 prosent i faste priser. Av sektorene var det instituttsektoren som økte mest i 2008 med en realvekst på 7 prosent fra 2007. Instituttsektorens andel av samlet FoU var nær 23 prosent. Næringslivet, som stod for 46

¹ I følge tall fra OECD ledet Irland blant OECD-land helt fra midten av 1980-tallet, når det gjaldt BNP- og TFP-vekst.

Tabell 4.4. FoU-utgifter og FoU-personale i utvalgte EU- og OECD-land

	Totale FoU-utgifter som andel av BNP			Totale FoU-utgifter, gjennomsnittlig årlig prosentvis vekst	Næringslivets FoU-utgifter som andel av BNP	FoU-personale som andel av arbeidsstyrken		
	2005	2007	2008			2005	2007	2008
Belgia	1,83	1,90	1,92	5,3	1,32	1,16	1,22	1,23
Danmark	2,46	2,56	2,73	7,1	1,91	1,50	1,61	1,63
Tyskland	2,49	2,53	2,63	5,7	1,84	1,15	1,21	1,23
Irland	1,25	1,28	1,43	6,1	0,93	0,82	0,82	0,87
Spania	1,12	1,27	1,35	11,1	0,74	0,84	0,91	0,94
Frankrike	2,10	2,04	2,02	2,2	1,27	1,27	1,33	1,33
Italia	1,09	1,18	1,18	5,3	0,60	0,72	0,84	0,94
Nederland	1,79	1,71	1,63	1,6	0,89	1,04	1,01	1,00
Østerrike	2,45	2,54	2,67	7,5	1,88	1,17	1,26	1,35
Finland	3,48	3,47	3,72	7,4	2,76	2,19	2,10	2,10
Sverige	3,60	3,61	3,75	4,4	2,78	1,65	1,59	1,58
Storbritannia	1,73	1,82	1,88	1,9	1,21	1,08	1,14	1,15
Island	2,77	2,70	2,65	-11,3	1,45	1,97	1,66	1,71
Norge - BNP totalt	1,52	1,64	1,62	9,6	0,87	1,28	1,36	1,38
BNP Fastlands-Norge	2,40	2,55	2,63	..	..	..	..	..
USA	2,56	2,62	2,62 ¹	..	1,88 ¹	..	..	..
Japan	3,32	3,44	3,44 ¹	..	2,68 ¹	1,39	1,40	1,40 ¹
OECD	2,21	2,28	2,28 ¹	..	1,58 ¹	..	..	..
EU27 ²	1,82	1,85	1,90	5,1	1,21	0,94	1,00	1,03
EU15 ³	1,89	1,93	1,99	..	1,28	1,06	1,12	1,15

¹ 2007.² Inkl. EU-utvidelsen i 2004.³ Inkl. EU-utvidelsen i 1995.

Kilde: Eurostat, OECD, Statistisk sentralbyrå.

prosent av samlet FoU, hadde en realvekst på 4 prosent, Universitets- og høyskolesektoren hadde en realvekst på i underkant av 5 prosent og bidro med vel 31 prosent til samlet FoU.

FoU-utgiftenes andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) gikk noe ned, fra 1,65 prosent i 2007 til 1,62 prosent i 2008. Bortsett fra i 2007 har BNP-andelen vært svakt nedadgående de siste årene. Nedgangen i BNP-andel skyldes i stor grad sterk verdiøkning for olje- og gassvirksomheten. I «Forskningsmeldingen» som ble lagt fram i 2009 (St.meld. nr. 30 (2008-2009):Klima for forskning) er det fortsatt et uttrykt politisk mål at FoU skal utgjøre 3 prosent av BNP. Tidligere var dette målet tidfestet til 2010, men blir nå oppgitt som et langsiktig mål uten spesifisert tidshorisont. 3-prosentmålet suppleres imidlertid med andre indikatorer, blant annet FoU-innsats knyttet til BNP Fastlands-Norge.

FoU-utgiftene som andel av BNP Fastlands-Norge, har økt siden 2005 og var på 2,6 prosent i 2008. Det betyr at veksten i FoU-utgifter har vært sterkere enn veksten i BNP Fastlands-Norge, men svakere enn veksten for BNP samlet. Til sammenligning viser foreløpige tall at både Sverige og Finland brukte 3,5 prosent og Danmark 2,7 prosent av BNP på forskning og utvikling i 2008. Foreløpige tall for EU15-landene viser at gjennomsnittet i 2008 var på 2,0 prosent. I likhet med Norge har EU15-landene og de andre nordiske landene hatt svak utvikling i FoU-utgiftene som andel av BNP de siste årene. EU15-landene samlet og de andre nordiske

landene har imidlertid økt sin FoU-andel fra 2007 til 2008. Dette skyldes delvis en realnedgang i BNP som tilfellet var for Danmark og Sverige fra 2007 til 2008. Norge har høyest vekst i FoU-utgifter, men har også hatt best utvikling i BNP.

En annen indikator for internasjonal sammenlikning er FoU-personell som andel av arbeidsstyrken, se tabell 4.4. Norge ligger da klart høyere enn EU15, men noe lavere enn de øvrige nordiske landene.

Det er tradisjonelt næringslivets FoU-aktivitet som er lav i Norge sammenliknet med andre land. En grunn til dette er ulik næringsstruktur. Norge har relativ lav produksjon i næringer med typisk høy FoU-intensitet, som for eksempel elektronisk utstyr og transportmidler. Næringslivet brukte 19 milliarder kroner på egenutført FoU i 2008. Dette var en økning på 1,6 milliarder kroner, eller 9,2 prosent nominelt, sammenliknet med 2007. Oppgangen var klart høyere enn i EU, som samlet hadde en økning på 3 prosent. I Norden var veksten for Danmark, Sverige og Finland på henholdsvis 10, 8 og 3 prosent fra 2007 til 2008. Utførte FoU-årsverk i næringslivet økte med 7,7 prosent, fra 15 305 årsverk i 2007 til 16 480 årsverk i 2008.

Moderat negativ virkning av finanskrisen

Næringslivet sett under ett forventer at FoU-aktiviteten blir uendret i 2009 sammenliknet med 2008. Dette er basert på foretakenes anslag for FoU-utgifter og FoU-årsverk gitt i 2. kvartal 2009. Det er verdt å merke seg

at anslagene de siste årene har vært noe lavere enn de faktiske tallene. Foretakenes anslag for FoU-aktiviteten tyder på en moderat, negativ virkning av finanskrisen som satte inn høsten 2008. Anslaget antyder at det ser ut til å skje en stabilisering i 2009 etter en kraftig vekst i perioden 2005-2008.

To tredjedeler av foretakene i den årlige FoU-undersøkelsen rapporterte at finanskrisen ikke vil ha noen innvirkning på FoU-aktiviteten. Disse foretakene mente at de vil bruke om lag de samme ressursene på FoU i 2009 som opprinnelig planlagt. De øvrige foretakene rapporterte derimot at finanskrisen vil ha konsekvenser for deres FoU-aktivitet. 29 prosent av foretakene svarte at finanskrisen bidrar til at de bruker mindre ressurser på FoU enn planlagt i 2009, mens 6 prosent svarte at finanskrisen bidrar til at de bruker mer FoU-ressurser enn de ellers ville gjort.

Finanskrisen ser ut til å berøre industrien sterkere enn tjenesteytende næringer. I industrien svarte én tredel av foretakene at finanskrisen har bidratt til at de bruker mindre ressurser på FoU enn planlagt. Blant foretakene i tjenestenæringene var det derimot kun én firedel som oppga at de var negativt berørt. I tillegg indikerer anslagene for FoU-utgifter i 2009 en nedgang for industrien og en økning for tjenestenæringene.

Søknader til ordningen med skattefradrag for FoU (SkatteFUNN) viser ingen tegn til lavere aktivitet i 2009. Budsjetterte FoU-kostnader i godkjente SkatteFUNN-prosjekter for 2009 viser kraftig økning fra 2008; 9,4 milliarder kroner mot 8,3 i 2008. Nye prosjekter godkjent i 2009 utgjør 4 milliarder kroner. En del av økningen skyldes trolig at beløpsgrensene er hevet for 2009. Som en del av krisepakken for næringslivet ble SkatteFUNN-ordningen styrket ved at grensen for fradraggrunnlaget ble hevet fra 4 til 5,5 millioner kroner for egenutført FoU og fra 8 til 11 millioner kroner for innkjøpt FoU. Antall aktive SkatteFUNN-prosjekter er svakt høyere i 2009; 3590 mot 3530 i 2008. Gjennomsnittlig størrelse på godkjente prosjekter har økt fra 2,3 milliarder kroner i 2008 til 2,6 milliarder kroner i 2009. SkatteFUNN gjelder for hele næringslivet, men i praksis brukes ordningen mest av små og mellomstore bedrifter.

Ingen økning i innovasjonsaktiviteten

Mer enn hvert fjerde norske foretak har introdusert produkt- eller prosessinnovasjoner (PP-innovasjoner) i perioden 2006-2008, viser tall fra innovasjonsundersøkelsen 2008. I likhet med tidligere undersøkelser preges resultatene av at graden av nyskaping varierer mellom ulike næringer og foretakenes størrelse. 21 prosent av foretakene introduserte produktinnovasjoner, mens 18 prosent introduserte nye prosesser. 11 prosent av foretakene var innovative på begge disse områdene. I tillegg rapporterer 7 prosent av foretakene at de har pågående innovasjonsprosesser eller har avbrutt slik aktivitet i løpet av perioden uten at det resulterte i innovasjon i foretaket.

Undersøkelsen for 2006-2008 innebærer en reduksjon av andelen PP-innovative enheter på 3 prosentpoeng i forhold til undersøkelsen for 2004-2006. Dette er imidlertid innenfor feilmarginene i undersøkelsen. Undersøkelsen for 2004-2006 viste også en svak nedgang, så totalt sett kan vi si at den langsiktige trenden er svakt negativ. Det er en nedgang i andelen produktinnovatører, mens andelen prosessinnovative foretak er uendret.

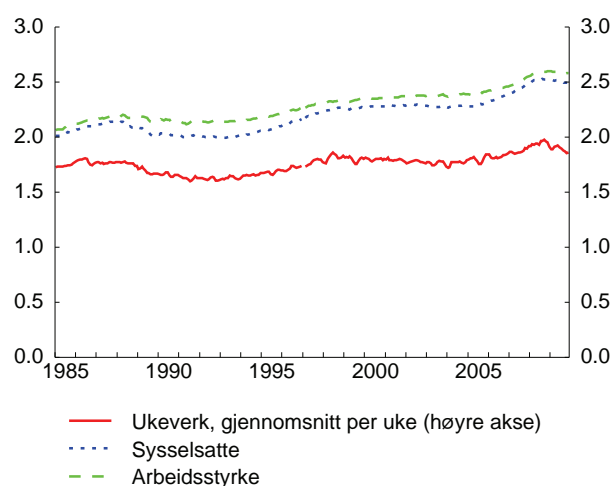
Innovasjonstilbøyeligheten i industrien øker klart med foretaksstørrelse. 73 prosent av de største industriforetakene er innovative sammenlignet med 25 prosent av de minste. Dette er et resultat som går igjen fra tidligere undersøkelser. Forskjellene etter størrelse er vesentlig mindre innenfor de tjenesteytende næringene og i andre næringer.

4.5. Arbeidsmarkedet

Arbeidsstyrken

Arbeidsstyrken i Norge besto i følge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i 2009 av 2 590 000 personer. Dette var ingen vesentlig endring fra 2008 – i hovedsak fordi en langsiktig økende trend stoppet opp som følge av konjunktursituasjonen. Fra 2006 til 2009 økte arbeidsstyrken med 5,9 prosent. Den viktigste årsaken til veksten i arbeidsstyrken var økning i antall personer i arbeidsdyktig alder, dels som følge av endringer i aldersfordelingen i befolkningen, endring i yrkesfrekvenser og nettoinnvandring. Det har også vært en økning i antall sysselsatte på korttidsopphold. I 4. kvartal 2008 var det 77 000 sysselsatte på korttidsopphold i Norge, en økning på 20 prosent fra 2008. Fra 2005 til 2008 har antallet mer enn fordoblet seg. Anslag for 2009 indikerer at veksten har flatet ut, og at antall personer på korttidsopphold vil være omtrent på samme nivå som i 2008.

Figur 4.3. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk. Sesongjusterte og glattede månedstall. Millioner

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.5. Arbeidsstyrken etter alder og kjønn. 1 000 og i prosent av personer i alt i hver gruppe

	2007	2008	2009	2007	2008	2009
	1 000			Prosent		
I alt	2 507	2 591	2 590	72,8	73,9	72,8
15-19	139	158	142	44,8	49,9	44,3
20-24	213	222	221	75,6	76,6	73,8
25-29	249	260	261	85,4	86,7	85,6
30-39	608	613	610	88,7	89,8	89,8
40-54	854	877	888	87,3	88,2	87,7
55-66	416	430	438	65,5	65,5	65,1
67-74	27	30	30	10,5	11,3	11,1
Menn	1 323	1 370	1 366	76,0	77,1	75,6
15-19	68	79	68	42,6	48,5	41,3
20-24	110	116	116	76,4	78,7	75,9
25-29	132	136	137	88,8	88,5	88,4
30-39	321	324	322	92,3	93,2	92,8
40-54	450	462	468	90,5	91,0	90,4
55-66	226	232	237	70,3	70,8	69,7
67-74	17	19	18	14,0	14,7	14,1
Kvinner	1 183	1 222	1 224	69,5	70,7	69,8
15-19	71	79	74	47,0	51,4	47,5
20-24	103	106	105	74,8	74,5	71,6
25-29	117	124	124	81,9	84,8	82,8
30-39	286	289	288	84,9	86,2	86,7
40-54	404	415	420	84,0	85,4	85,0
55-66	191	198	201	60,5	60,3	60,4
67-74	10	11	12	7,4	8,2	8,4

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsstyrken har også økt noe de siste årene som følge av økte yrkesfrekvenser. Fra 2008 til 2009 gikk imidlertid yrkesfrekvensene ned som følge av konjunkturedgangen. I følge AKU var yrkesdeltakelsen i alderen 15-74 år på 72,8 prosent i 2009, ned fra 73,9 prosent i 2008. Deltakelsen i yrkeslivet gikk ned i de fleste aldersgrupper, men mest for de unge i alderen 15-24 år. Samlet sett var yrkesdeltakelsen i 2009 tilbake på nivået i 2007, og ett prosentpoeng høyere enn i 2005. Nedgangen det siste året ser likevel ikke ut til å ha påvirket andelen yrkesaktive kvinner eldre enn 30 år. I forbindelse med IA-avtalens mål om å øke avgangsalderen i arbeidslivet er det også verdt å merke seg at yrkesdeltakelsen for de eldre ikke har økt de siste par årene, selv om det var en økning i flere år fram til 2007. Yrkesfrekvensene er noe høyere for menn enn for kvinner, med henholdsvis 75,6 og 69,8 prosent. Kjønnforskjellene i yrkesdeltakelse er størst i de eldre delene av arbeidsstyrken.

Sammensetningen av arbeidsstyrken i forhold til utdanningsnivå endrer seg også. Antall personer i arbeidsstyrken med høyere utdanning økte med 12 prosent i perioden 2006-2009, og i 2009 hadde 35 prosent av arbeidsstyrken fullført utdanning på universitets- og høyskolenivå. Også antall personer i arbeidsstyrken med kun fullført videregående utdanning viste en svak økning i perioden, mens antall personer uten videregående utdanning var stabilt, og dermed fallende som

Tabell 4.6. Arbeidsstyrken 15-74 år etter utdanningsnivå

	2006	2007	2008	2009	Endring 2006-2009
	1 000				Prosent
I alt	2 446	2 507	2 591	2 590	5,9
Ungdomsskole- nivå	532	549	558	535	0,6
Videregående nivå	1 101	1 095	1 142	1 142	3,7
Universitets- og høgskolenivå	796	846	880	894	12,3
Uoppgitt	17	16	12	20	17,6
	Prosent				Prosentpoeng
I alt	100	100	100	100	
Ungdomsskole- nivå	22	22	22	21	-1
Videregående nivå	45	44	44	44	-1
Universitets- og høgskolenivå	33	34	34	35	2
Uoppgitt	1	1	0	1	0

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

andel av en voksende arbeidsstyrke. Yrkesdeltakelsen øker med utdanningsnivået.

Yrkesdeltakelsen er høy i Norge sammenlignet med de fleste andre land, se tabell 4.7. Blant personer i alderen 15-64 år var yrkesdeltakelsen her i landet 80,2 prosent i 2008, mens den for OECD-landene samlet var 70,8 prosent. Nivået på yrkesdeltakelsen i Norge er om lag som i Sverige og Danmark. Norge skiller seg ut fra mange OECD-land med høy yrkesdeltakelse blant kvinner og eldre, men også her er vi ganske lik andre skandinaviske land.

Et annet trekk ved det norske arbeidsmarkedet er en høy andel deltidsarbeidende kvinner. I 2008 arbeidet 30,8 prosent av sysselsatte kvinner i Norge deltid (her definert som mindre enn 30 timer i uka), mot 25,3 prosent i OECD-landene samlet. Sammenlignet med Sverige og Finland har Norge et betydelig høyere innslag av deltidsarbeidende kvinner, men andelen er lavere enn i land som Nederland og Sveits, som har den høyeste andelen deltidsarbeidende kvinner innen OECD-området (OECD Employment Outlook 2009).

27,3 prosent av alle personer i alderen 15-74 år er utenfor arbeidsstyrken, det vil si verken sysselsatte eller arbeidsledige, men for eksempel under utdanning, hjemmearbeidende eller mottakere av ulike stønader, se tabell 4.8. Denne andelen har ligget rundt dette nivået siden tusenårsskiftet. Utviklingen har imidlertid vært noe forskjellig for kvinner og menn. For kvinner har andelen utenfor arbeidsstyrken gått ned med 1,7 prosentpoeng siden år 2000, mens den for menn har gått opp med 1,5 prosentpoeng (justert for brudd i tidsserien). Trenden har i mange år gått i retning av økt yrkesdeltakelse for kvinner, mens yrkesdeltakelsen for menn varierer mer med konjunktorene.

Tabell 4.7. Yrkesdeltaking, deltidsandel og arbeidsledighet i utvalgte OECD-land. 2008

	Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 15-64 år			Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 55-64 år			Deltidssysselsatte i prosent av sysselsatte i alt	Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner		
Norge	80,2	82,9	77,4	70,0	75,0	64,9	20,3	2,5
Danmark	80,9	84,6	77,3	59,2	65,8	52,8	18,0	3,4
Finland	76,7	79,4	74,0	59,7	60,5	59,0	11,5	6,4
Sverige	80,7	83,1	78,2	73,0	76,7	69,3	14,4	6,2
Frankrike	69,7	74,3	65,2	40,1	42,6	37,7	13,4	7,8
Italia	63,0	74,4	51,6	35,5	47,0	24,7	16,3	6,8
Nederland	78,4	84,2	72,6	52,7	62,7	42,5	36,1	2,8
Spania	73,7	83,0	64,1	49,2	65,1	34,2	11,1	11,4
Storbritannia	76,8	83,4	70,2	59,9	70,1	50,0	22,9	5,6
Tyskland	75,9	82,1	69,7	58,7	67,2	50,6	22,1	7,3
USA	75,3	81,4	69,3	64,5	70,4	59,1	12,2	5,8
Japan	73,8	85,2	62,2	68,8	85,1	53,1	19,6	4,0
EU15	72,5	79,7	65,3	49,9	59,1	41,1	18,3	7,1
OECD	70,8	80,5	61,3	55,9	67,0	45,4	15,5	6,0

Kilde: OECD Employment Outlook 2009: Statistical Annex.

Av de 970 000 som var utenfor arbeidsstyrken i 2009, se tabell 4.8, oppgav 348 000 å være førtidspensjonister eller arbeidsuføre, 233 000 alderspensjonister, 272 000 under utdanning, mens 50 000 var hjemmearbeidende. Disse tallene er basert på hva personene selv oppgir som sin hovedsakelige virksomhet ut fra svarkategorier som ikke er gjensidig utelukkende.

Som andel av befolkningen 15-74 år har de som oppga å være førtidspensjonister eller uføre økt fra 8,5 prosent i 2000 til 9,8 prosent i 2009. I tillegg kommer førtidspensjonister og uføre som er sysselsatt på deltid, og denne andelen har også økt noe over den samme perioden. Gruppen av personer under utdanning har økt fra 6,5 prosent i 2000 til 7,6 prosent i 2009. I tillegg er det en del som jobber ved siden av skolegangen eller studiene, og denne andelen har også økt noe over den samme perioden og utgjorde 4,5 prosent av befolkningen i 2009. Gruppen alderspensjonister (opp til 74 år) har gått ned fra 7,2 til 6,5 prosent. Andelen av disse som er yrkesaktive, er beskjedne, men har økt fra år 2000 til 2009. Gruppen hjemmearbeidende er blitt halvert i den samme perioden, og utgjør nå bare 1,4 prosent av befolkningen 15-74 år.

Mens AKU gir tall for befolkningen etter hovedsakelig aktivitet, gir Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) tallene på trygdemottakere i alt. Ved utgangen av desember 2009 var det 346 000 mottakere av uføreytelser, se tabell 4.9, som utgjør 11 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år. Denne andelen har ligget stabil siden 2006. 58 prosent av de uføre er kvinner. 14,4 prosent av de uføre mottar tidsbegrenset uførestønning, mens resten mottar uførepensjon. 20 prosent av de uføre hadde gradert ytelse. Det var videre 55 000 mottakere av rehabiliteringspenger og 58 000 mottakere av attføringspenger.

Tabell 4.8. Personer 15-74 år etter arbeidsstyrkestatus og hovedsakelig virksomhet

	2000	2008	2009	2000	2008	2009
	1 000			Prosent		
Personer i alt	3 201	3 505	3 559	100	100	100
Sysselsatte	2 269	2 524	2 508	70,9	72,0	70,5
Heltid	1 683	1 683	1 828	52,6	48,0	51,4
Deltid	579	674	673	18,1	19,2	18,9
Av dette:						
Under utdanning	127	165	160	4,0	4,7	4,5
Hjemmearbeidende	28	15	14	0,9	0,4	0,4
Førtidspensjonister/uføre	19	31	32	0,6	0,9	0,9
Alderspensjonister	8	14	15	0,2	0,4	0,4
Arbeidsledige	81	67	82	2,5	1,9	2,3
Personer utenfor arbeidsstyrken	852	914	970	26,6	26,1	27,3
Under utdanning	209	245	272	6,5	7,0	7,6
Hjemmearbeidende	95	49	50	3,0	1,4	1,4
Førtidspensjonister/uføre	272	330	348	8,5	9,4	9,8
Alderspensjonister	232	228	233	7,2	6,5	6,5
Annet	44	62	66	1,4	1,8	1,9

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

Ledighet og arbeidsmarkedstiltak

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) viser at arbeidsledigheten økte med 15 000 personer fra 2008 til 2009, se tabell 4.12. Knappt 40 prosent av de arbeidsledige er kvinner, og det er relativt sett flere menn enn kvinner som er blitt arbeidsledige det siste året. Sesongjusterte tall fra AKU viser at ledigheten økte noe i første del av 2009, men at den så stabiliserte seg. Den registrerte ledigheten hos NAV var 39,5 prosent høyere i desember 2009 enn i samme måned året før, se tabell 4.10. Det har i samme periode vært en reduksjon på 5 prosent i tallet på nye ledige stillinger og en mindre oppgang i beholdningen av ledige stillinger. I gjennomsnitt var 70 400 personer registrert som helt ledige hos NAV i 2009, en økning på om lag 27 900 i forhold til året før. Det var en oppgang i antall helt eller delvis permitterte på om lag 11 600 fra 2008 til 2009.

Boks 4.1. Arbeidsmarkedsstatistikken – noen forklaringer

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene. En nærmere redegjørelse for AKU finnes på <http://www.ssb.no/aku/om.html>

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie o.l. er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuken.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervjuetidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltagelsen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Statistikk fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV)

Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) lager statistikk over arbeidsledige, tiltaksdeltakere og ledige stillinger, hovedsakelig basert på egne registre.

Arbeidssøkere: Summen av ordinære arbeidssøkere og yrkeshemmede.

Ordinære arbeidssøkere: Arbeidsføre personer som søker inntektsgivende arbeid hos NAV, og som er disponible for det arbeid som søkes. Hvorvidt en person er i arbeid eller ikke, er uten betydning.

Registrerte helt ledige: Ordinære arbeidssøkere som har vært uten inntektsgivende arbeid de siste to ukene. Skoleungdom og personer på arbeidsmarkedstiltak regnes ikke med til denne gruppen.

Langtidsledige: Registrerte helt ledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 26 uker eller mer inntil registreringstidspunktet.

Ordinære tiltaksdeltakere: Ordinære arbeidssøkere som på opptellingstidspunktet deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak, det vil si arbeidsmarkedstiltak utenom attføringstiltak.

Delvis sysselsatte: Ordinære arbeidssøkere som har hatt inntektsgivende arbeid i løpet av de to siste ukene, men som søker arbeid med lengre arbeidstid.

Yrkeshemmede: Arbeidssøkere som er på attføringstiltak eller som vurderes med sikte på yrkesmessig attføring.

Permitterte arbeidssøkere: Omfatter både helt og delvis permitterte (med innskrenket arbeidstid). Helt permitterte medregnes som helt ledige, mens delvis permitterte regnes som delvis sysselsatte.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året. Dette begrepet ligger nær opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi alle som har søkt arbeid ikke har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplæringsstiltak klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelig for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Sysselsetting i NR: NR dekker all sysselsetting i innenlandske bedrifter, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge. Personer som kommer sammen med sin utenlandske bedrift på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er en betydelig underrapportering av særlig tjenesteytere til de aktuelle registrene.

Tabell 4.9. Personer 18-67 år som mottar ulike stønader fra NAV ved utgangen av desember 2009. Antall og i prosent av befolkningen

	I alt		Kvinner		Menn	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Uføreytelser	346 239	11,1	201 466	13,2	144 773	9,1
Uførepensjon	296 354	9,5	168 487	11,0	127 867	8,0
100 %	243 216	7,8	132 581	8,7	110 635	6,9
lavere enn 100 %	53 138	1,7	35 906	2,3	17 232	1,1
Tidsbegrenset uførestønad	49 885	1,6	32 979	2,2	16 906	1,1
100 %	35 310	1,1	22 272	1,5	13 038	0,8
lavere enn 100%	14 575	0,5	10 707	0,7	3 868	0,2
Rehabiliteringspenger	55 033	1,8	32 768	2,1	22 265	1,4
Attføringspenger	58 068	1,9	..	..	..	..

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

Tabell 4.10. Registrerte helt arbeidsledige og ledige stillinger

	Årsgjennomsnitt 2009	Desember 2009	Prosentvis endring fra 2008	
			Årsgjennomsnitt	Desember
Registrerte helt ledige	70 438	69 852	65,5	39,5
Herav helt permitterte	7 792	6 607	409,3	132,2
Delvis permitterte	6 388	6 638	518,4	277,8
Ordinære tiltaksdeltakere	15 901	20 761	46,4	73,2
Tilgang ledige stillinger ¹	21 692	12 467	-27,3	-5,5
Beholdning ledige stillinger ²	23 876	22 067	-10,1	4,9

¹ Tilgang på registrerte ledige stillinger i løpet av en måned.² Beholdning av ledige stillinger ved utgangen av måneden.

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

Figur 4.4 viser at den sterke bedringen på arbeidsmarkedet fra og med sommeren 2005, bremset opp i 2008. Mens den sesongjusterte arbeidsledigheten utgjorde 4,8 prosent sommeren 2005, falt den til 2,4 prosent sommeren 2007. Deretter økte den til 2,9 prosent i november 2008. I løpet av 2009 har arbeidsledigheten stabilisert seg på rundt 3,1 prosent. Arbeidsledigheten er betydelig lavere i Norge enn i de fleste andre OECD-land. I 2008 var ledighetsraten på 6,0 prosent i OECD-landene samlet, mens den var på 2,5 prosent i Norge, se tabell 4.7.

I henhold til AKU var det økning i andelen langtidsledige fra 2008 til 2009. Langtidsledighet er definert ved at den sammenhengende ledighetsperioden har vart over et halvt år, og dette gjaldt for en fjerdedel av de ledige i 2009. Det var en markant nedgang i andelen som hadde vært ledige i bare 1-4 uker, selv om det totalt sett ble 15 000 flere ledige.

For å kunne bli definert som arbeidsledig i AKU, må en oppfylle visse krav om søkeaktivitet og tilgjengelighet for arbeid. Ved hver måling er det en stor gruppe som ikke har inntektsgivende arbeid og som oppgir at de ønsker arbeid, men som likevel ikke blir definert som arbeidsledige, se tabell 4.12. Den lave søkeaktiviteten blir hovedsakelig forklart med skolegang/studier, svak helse, høy alder, personlige/familiemessige forhold,

Tabell 4.11. Personer på arbeidsmarkedstiltak

	2008	2009	Endring Prosent
	Personrettede ordinære arbeidsmarkedstiltak i alt	10 900	15 900
Lønnstilskudd	1 800	2 100	16,7
Opplæring	4 900	6 100	24,5
Arbeidspraksis	3 800	5 300	39,5
Andre tiltak	500	2 500	400

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

eller at det ikke finnes passende arbeid. Størrelsen på denne «reservearbeidsstyrken» ser ut til å svinge i takt med det generelle ledighetsnivået. Den har holdt seg på 16 prosent av dem utenfor arbeidsstyrken de to siste årene, det vil si rundt 150 000 personer.

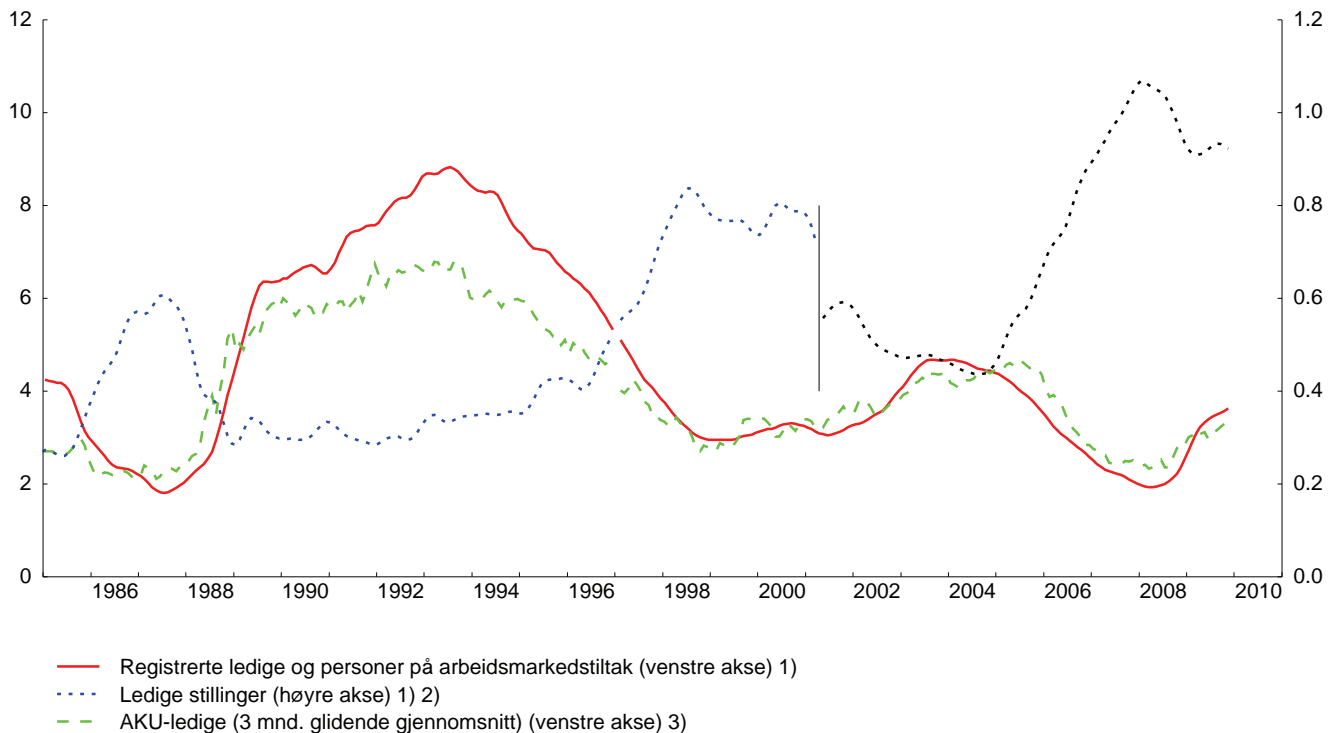
Gjennomsnittlig antall personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak (utenom yrkeshemmede) økte med 5 000 fra 2008 til 2009, se tabell 4.11. Økningen har kommet i samband med den svakere utviklingen på arbeidsmarkedet fra høsten 2008, og det var nær 8 800 flere på ordinære arbeidsmarkedstiltak i desember 2009 enn i samme måned i 2008. Fordelingen på ulike typer arbeidsmarkedstiltak viser ingen større endringer i forhold til året før, men over tid har andelen som er på opplæringstiltak og arbeidspraksis blitt redusert og er nå på i overkant av 70 prosent.

Undersyssetting

I AKU defineres undersyssetting som deltidssyssettsatte som søker mer arbeid og som kan ta på seg slikt arbeid innen én måned etter undersøkelsesuka. Tabell 4.12 viser at antall undersyssettsatte var på samme nivå i 2009 som i 2008. Om lag 9 prosent av de deltidssyssettsatte var undersyssettsatte i 2009.

Kvinner utgjorde tre fjerdedeler av de undersyssettsatte. De fleste undersyssettsatte arbeider i salgs- og serviceyrker, blant annet innen helse- og sosialomsorg. Her er det tilsvarende høye tall når det gjelder andelen kvinner som arbeider deltid.

Figur 4.4. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger. Sesongjustert og glattet, månedstall. Prosent av arbeidsstyrken

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 1999.
 2) Brudd i statistikken for beholdning av ledige stillinger fom. mai 2001.
 3) Brudd i serien fra og med 2006.
 Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) og Statistisk sentralbyrå.

Mange undersysselsatte ønsker kun å jobbe noen få timer ekstra, og en del arbeidsledige har ønske om deltidsarbeid. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og tilbudet av ekstra arbeidstimer fra de undersysselsatte, får vi et tall på det urealiserte arbeidstilbudet målt i timer. Dette urealiserte arbeidstilbudet utgjorde 92 000 heltidsstillinger i 2009, en økning på 18 000 fra året før. Det urealiserte arbeidstilbudet tilsvarte i 2009 4,7 prosent av alle ukeverk som arbeidsstyrken tilbyr, mot 3,7 prosent i 2008.

Tall for helse- og sosialsektoren viser at en del undersysselsatte har en faktisk arbeidstid som i perioder overstiger avtalt arbeidstid (kilde: SSB-magasinet 13. februar 2006). Det betyr at noen mer eller mindre regelmessig får ønsket om flere timer oppfylt via ekstravakter, vikartimer eller liknende. Mange vil likevel ønske å få den ekstra arbeidstiden inn som en del av den avtalte tiden.

Tabell 4.12. Arbeidsledige, undersysselsatte og personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid. Personer og tilbud av ukeverk (37,5 timer). 1 000

	2008	2009	Endring Prosent
Arbeidsledige			
Personer	67	82	22,4
Ønsket antall ukeverk	53	70	32,1
Undersysselsatte			
Personer	59	60	1,7
Ønsket merarbeidstid i ukeverk	21	21	0,0
Tilbud av ukeverk i alt	74	92	24,3
Personer utenfor arbeidsstyrken			
Utenfor arbeidsstyrken i alt	914	970	6,1
Ønsker arbeid	149	154	3,4
Kan begynne innen en måned	70	77	10,0

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 4.1. **Virkninger av bedriftsnedbemanning**

Hva skjer med lønnsnettverkere som opplever bedriftsnedbemanning, og påvirkes også deres ektefelle og barn av bedriftsnedbemanningen? Gjennom flere artikler er disse spørsmålene belyst ved hjelp av individdata fra SSB over hele befolkningen fra midten av 1990-tallet og fram til i dag.

Hovedfunn

Resultatene viser negative effekter av nedbemanning/bedriftsnedleggelse, både for den ansatte selv og hans/hennes familie. Personer som opplever nedleggelse blir for eksempel i større grad uføretrygdet og får lavere framtidig inntekt. For menn som opplever bedriftsnedleggelse, øker også sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd. Familien til mennene rammes også, bl.a. ved at sannsynligheten for skilsmisse øker og mennenes barn gjør det dårligere på skolen.

Disse effektene er ikke ubetydelige. Lønnsnettverkere som i 1995 jobber i en bedrift som nedlegger mellom 1995 og 2000, har 24 prosent høyere sannsynlighet for å komme på uføretrygd innen 2001, enn lønnsnettverkere i bedrifter som ikke nedbemannet. Sannsynligheten for å bli skilt øker med 11 prosent, mens sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd øker med 14 prosent for unge, ugifte menn. I gjennomsnitt får barna om lag én karakter dårligere resultat i ett av avgangsfagene i 10. klasse dersom far opplever nedleggelse.

Funnene tyder videre på at menn takler bedriftsnedleggelse dårligere enn kvinner. Vi finner eksempelvis at dersom kona mister jobben i forbindelse med bedriftsnedleggelse, så har det en tendens til å redusere sannsynligheten for skilsmisse og styrke barnas skoleprestasjoner. Det er påfallende at menn og kvinner påvirkes så ulikt av bedriftsnedleggelse.

Hvilke faktorer er viktige: Inntekt eller andre forhold?

Siden personer som opplever nedleggelse i gjennomsnitt får lavere framtidig inntekt enn personer som ikke opplever bedriftsnedbemanning, kan de negative konsekvensene av bedriftsnedleggelse skyldes inntektsfallet. Dersom bedriftsnedleggelsen medfører store økonomiske problemer for ekteparet, vil det kunne være en belastning i samlivet som kan øke sannsynligheten for skilsmisse. Men i så fall skulle vi for eksempel vente at par der kvinnen er hovedforsørger også rammes hardt når hun opplever nedleggelse. Det finner vi imidlertid ikke. Videre kan vi tenke oss at man søker å kompensere for den reduserte arbeidsinntekten ved å begå mer vinningskriminalitet. Men det er ikke vinningskriminaliteten som øker. Det er kriminalitet som tilsynelatende ikke medfører materielle gevinster, som voldsutøvelse, trafikkriminalitet og rusrelatert kriminalitet som går opp når arbeidsplassen legges ned.

Nyere studier fra andre land viser at menn opplever det å miste jobben som en større psykisk belastning enn hva kvinner gjør. Hvorfor det er slik vet man lite om, men ulike sosiologiske teorier kan bidra til å forklare hvorfor menn og kvinner opplever bedriftsnedleggelse så forskjellig. Mannen har mye av sitt sosiale nettverk og identitet knyttet til arbeidsplassen, mens kvinnen i større grad har andre arenaer utenfor arbeidslivet og derfor flere sosiale nettverk.

Viktige innvendinger

Det er en viktig innvending mot hovedresultatene at bedrifter som legger ned allerede før nedleggelsen kan ha hatt ansatte med større problemer; som for eksempel større tilbøyelighet til å bli uføre, bli skilt, begå kriminalitet, osv. I så fall har vi ikke vist en årsakssammenheng mellom det å miste jobben og disse problemene, bare at bedrifter som senere la ned hadde flere ansatte med slike potensielle problemer også forut for nedleggelsen. Analysene viser imidlertid at ansatte i bedrifter som legger ned ikke har overhyppighet av slike problemer før bedriftsnedleggelsen fant sted. Dette tyder på at det er nedleggelsen i seg selv som fører til økt tilbøyelighet til å bli ufør, skilt osv.

Metoden som benyttes er velegnet til å dokumentere årsakssammenheng fra nedleggelse av arbeidsplassen til de ulike utfallene (uførhet, kriminalitet, skilsmisse, osv). Den er imidlertid ikke godt egnet til å si hvorfor nedleggelse medfører slike belastninger.

Å bli utsatt for bedriftsnedleggelse rammer naturligvis også ulike personer ulikt. De fleste håndterer nedleggelsen uten store målbare belastninger, mens de som rammes hardt tilhører en mindre gruppe.

Referanser

Rege M., K. Telle and M. Votruba (2009): The Effect of Plant Downsizing on Disability Pension Utilization, *Journal of the European Economic Association*, 7 (4), 754-785.

Rege, M., T. Skardhamar, K. Telle and M. Votruba (2009): The Effect of Plant Closure on Crime. Discussion Papers No. 593, Research Department, Statistics Norway.

Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Parental Job Loss and Children's School Performance, Discussion Papers No. 517, Research Department, Statistics Norway.

Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Plant Closure and Marital Dissolution, Discussion Papers No. 514, Research Department, Statistics Norway.

Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Social Interaction Effects in Disability Pension Participation: Evidence from Plant Downsizing, Discussion Papers No. 496, Research Department, Statistics Norway.

5. Offentlig forvaltning

Dette kapittelet gir et sammendrag av offentlig forvaltnings inntekter og utgifter. Foruten å gjennomgå statsfinansene og kommuneøkonomien omtaler vi spesielt norsk skattenivå og offentlige utgifter i internasjonalt perspektiv, og ser nærmere på utgifter til helse samt utviklingen i bruk av eiendomsskatt i kommunesektoren.

5.1. Offentlig forvaltnings inntekter

De siste årene har offentlig forvaltning i Norge hatt store overskudd og bygd opp en betydelig finansiell nettoformue. Dette kan i stor grad tilskrives inntekter fra petroleumssektoren. Petroleumsinntektene består av skatter og avgifter, men også av formuesinntekter gjennom Statens direkte økonomiske engasjement (SDØE) og utbytte fra Statoil ASA. Samlet overføres disse til Statens pensjonsfond utland (SPU). Sammen med avkastningen på fondets kapital utgjør denne overføringen fondets inntekter. Den delen av fondets inntekter som forutsettes anvendt over statsbudsjettet, overføres deretter fra fondet til statsbudsjettets inntektsside. Denne overføringen er bestemt av vedtak i Stortinget og tilsvarer det oljekorrigerte underskuddet

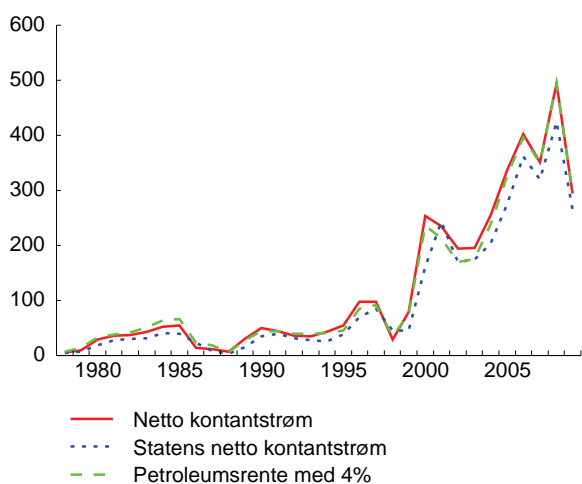
på statsbudsjettet, som illustrerer hvor mye av petroleumsinntektene som brukes i det enkelte år.

Foreløpige beregninger viser at offentlig forvaltnings totale inntekter i 2009 beløper seg til 1270 milliarder kroner, målt i påløpte verdier. Av disse utgjorde skatt på inntekt og formue om lag 36 prosent av offentlig forvaltnings totale inntekter, og var med det den største inntektsposten. Formuesinntektene, som inneholder bl.a. renteinntekter, utbytte og uttak fra SDØE, utgjorde cirka 22 prosent. Avgifter på produksjon og forbruk utgjorde også 22 prosent. Denne posten domineres av merverdiavgiften, men inneholder også vesentlige inntektskilder for det offentlige som motorvognavgift og avgift på alkohol, tobakk, legemidler og lotterier.

Tabell 5.1. Offentlig forvaltning. Påløpte inntekter etter art. Milliarder kroner

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Totale inntekter	937,3	1 061,5	1 219,7	1 279,3	1 442,0	1 270,2
Skatter i alt	755,3	847,5	950,3	996,2	1 079,1	983,0
Skatt på inntekt og formue	366,2	433,6	494,0	499,1	566,3	462,7
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	228,3	242,1	267,7	300,2	311,6	306,6
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	132,0	185,3	219,7	192,0	247,9	149,0
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	5,8	6,0	6,4	6,7	6,6	6,9
Annen skatt på inntekt, formue mv	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Avgifter (produksjonsskatter)	223,1	238,2	265,1	287,5	283,7	282,2
Merverdiavgift	140,6	153,1	172,1	188,7	184,8	186,3
Toll og eksportavgifter	1,6	1,7	1,9	2,2	2,5	2,4
Avgifter på utvinning av petroleum	4,5	3,9	5,8	4,6	5,5	3,7
Motorvognavgifter mv.	34,2	35,4	39,0	39,6	37,9	35,8
Miljø- og energiavgifter	15,7	17,1	18,9	17,7	17,1	16,0
Avgifter på alkohol, tobakk, legemidler og lotterier	20,8	20,6	21,2	22,0	23,5	24,4
Eiendomsskatt	2,1	2,3	2,2	5,6	6,2	6,4
Andre avgifter	3,6	4,1	4,2	7,0	6,2	7,1
Kapitalskatter	1,7	1,8	2,1	2,6	2,0	2,4
Avgift på arv og gaver	1,7	1,8	2,1	2,6	2,0	2,4
Trygde og pensjonspremier	164,4	173,8	189,2	207,0	227,1	235,7
Medlemspremier	65,5	69,1	74,0	81,1	88,4	90,8
Arbeidsgiverpremier	98,8	104,8	115,3	125,9	138,7	144,9
Andre inntekter	182,1	214,0	269,4	283,2	362,9	287,2
Formuesinntekter	173,4	204,7	260,3	272,8	353,2	277,5
Herav renteinntekter	58,7	61,3	80,6	96,8	114,6	91,1
Herav utbytte	26,2	33,7	45,7	57,3	74,0	75,2
Herav uttak fra SDØE	76,8	99,6	124,8	108,8	152,6	97,1
Løpende overføringer	7,3	8,3	8,5	9,5	9,3	9,4
Driftsresultat	1,4	1,1	0,7	0,8	0,4	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.1. **Petroleumsrente og kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Milliarder kroner**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Trygde- og pensjonspremier totalt stod for 19 prosent av inntektene, hvorav arbeidsgivers andel utgjorde i overkant av 11 prosent og medlemspremiene 7 prosent av offentlig forvaltnings totale inntekter.

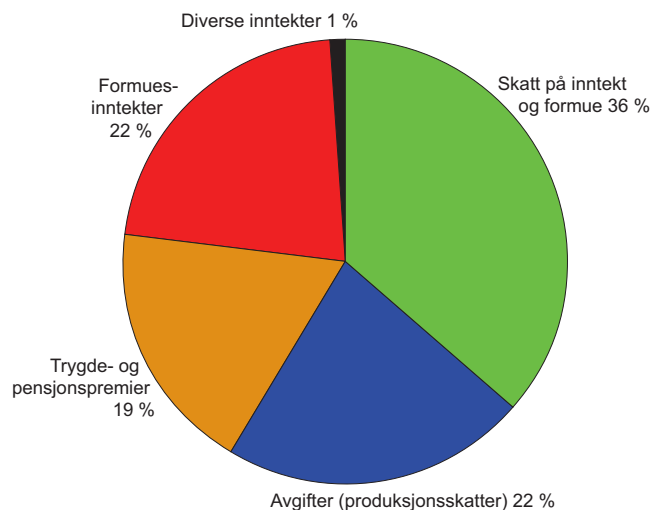
Kraftig fall i petroleumsinntektene

Offentlig forvaltnings totale inntekter er betydelig lavere enn rekordåret 2008, hvor inntektene summerte seg til 1442 milliarder kroner. Nedgangen på 171 milliarder skyldes i første rekke en kraftig svekkelse av petroleumsinntektene. Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum falt fra 248 milliarder til 149 milliarder kroner, og har ikke vært lavere siden 2004. Samtidig beregnes driftsresultatet i SDØE, som klassifiseres som formuesinntekt, til å falle fra 153 milliarder i 2008 til 97 milliarder i 2009.

Norsk skattenivå i internasjonalt perspektiv

Et lands skattenivå bestemmer i stor grad landets muligheter til å finansiere offentlige utgifter og praktisere fordelingspolitikk. Som summarisk mål på skattenivået brukes ofte de samlede skatter og avgifter (inkludert trygde- og pensjonspremier) som andel av bruttonasjonalprodukt (BNP). BNP indikerer i denne sammenheng størrelsen på det potensielle skattegrunnlaget, slik at forholdet mellom samlet skatteproveny og BNP sier noe om det generelle skatte- og avgiftstrykket. Det er også dette målet på skattestrykket som lettest kan sammenlignes mellom land.

Flere forhold gjør det imidlertid vanskelig å sammenligne skattenivået mellom land. For eksempel vil ulike prinsipper for beskatning av trygder og offentlige overføringer til private påvirke tallene. Norge og flere andre nordeuropeiske land har en viss beskatning av slike trygder og overføringer, mens de fleste andre land praktiserer skattefrie nettobetaling. Et annet problem er skatteutgifter, som er skattelettelse i forhold til ordinær beskatning som følge av unntak og særregler i skattesystemet. Skatteutgifter kan sidestilles med

Figur 5.2. **Offentlig forvaltnings inntekter. 2009**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

overføringer over offentlige budsjetter, men i motsetning til overføringer som kan beskattes og dermed øke nivået på skatt som andel av BNP, vil skatteutgifter redusere nivået. Videre vil brukerbetalinger på offentlige tjenester isolert sett redusere behovet for ordinær skattlegging.

Et annet moment er knyttet til selve oppgavefordelingen mellom offentlig og privat sektor. Hvilke oppgaver og problemer man velger å løse i offentlig versus privat sektor varierer mellom land. I Norge produseres det meste av helse-, omsorgs- og utdanningstjenestene i offentlig sektor, og finansieres stort sett gjennom skatter. I andre land, for eksempel USA, har man i større grad valgt å løse disse oppgavene i privat sektor, og finansieringen skjer for det meste gjennom private helseforsikringer mm. Videre kan endringer i konjunktursituasjonen i det enkelte land slå forskjellig ut på samlede skatter og avgifter og på BNP, og utslagene kan variere mellom land.

Et spesielt problem knyttet til det norske skattenivået ved internasjonale sammenligninger, er den norske petroleumssektorens store bidrag til både BNP og statens inntekter. Denne sektoren genererer en betydelig grunnrente, som er meravkastningen i sektoren utover normal avkastning på investert kapital. Det meste av denne meravkastningen tilfaller staten gjennom særskilt beskatning eller overføringer fra direkte statlig eierskap i petroleumsvirksomheten. Inntektene fra petroleumssektoren reduserer isolert sett statens behov for å skattlegge ordinær verdiskaping i Fastlands-Norge. Når formålet er å foreta internasjonale sammenligninger av beskatningen av ordinær verdiskaping, taler disse momentene for å korrigere skatteinntektene i Norge for de betydelige bidragene fra petroleumssektoren. I tillegg fluktuerte disse inntektene mye, blant annet som følge av svingninger i oljepris og dollarkurs. Vi benytter en metode for å korrigere både BNP og skatteinntektene for bidragene fra den ekstraordinære

Tabell 5.2. Påløpte skatter i alt og som andel av BNP¹. Prosent

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Norge ²	42,8	43,1	42,2	43,2	43,5	43,9	43,7	42,4
Petroleums-korrigert ³	42,0	41,5	40,5	41,2	40,8	41,3	41,7	40,6

¹ Nye tall for petroleums-korrigert etter nye beregninger i Finansdepartementet.

² Alle skatter og avgifter dividert med samlet BNP.

³ Se forklaring i teksten.

Kilde: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.3. Bokførte skatter i alt som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent

Land	1975	1985	1995	2000	2005	2006	2007	2008 ²
Norge	39,2	42,6	40,9	42,6	43,5	44,0	43,6	42,1
Sverige	41,2	47,4	47,5	51,8	49,5	49,0	48,3	47,1
Danmark	38,4	46,1	48,8	49,4	50,8	49,6	48,7	48,3
Finland	36,5	39,7	45,7	47,2	44,0	43,5	43,0	42,8
Storbritannia	34,9	37,0	34,0	36,4	35,8	36,6	36,1	35,7
Tyskland ³	34,3	36,1	37,2	37,2	34,8	35,6	36,2	36,4
USA	25,6	25,6	27,9	29,9	27,5	28,2	28,3	26,9

Uvektet gjennomsnitt

EU 15	32,1	37,5	39,0	40,6	39,7	39,8	39,7
OECD	29,4	32,6	34,7	36,0	35,7	35,8	35,8

¹ Bruttonasjonalprodukt til markedspriser.

² Estimater utarbeidet av OECD.

³ Gjennforent Tyskland fra 1991.

Kilde: OECD Revenue Statistics.

avkastningen i petroleumssektoren, som ble presentert i nasjonalbudsjettet 2002.

Den petroleums-korrigerte skatteandelen av BNP er beregnet til 40,6 prosent i 2008, mens den ukorrigerte skatteandelen lå 1,8 prosentpoeng høyere. Begge målene viser et fall i skattetrykket på i overkant av 1 prosent sammenlignet med 2007. Fluktuasjoner i denne størrelsesorden er, som vi ser av tabellen, ikke uvanlige.

Bokførte skatter gir uttrykk for hvor store skatteinntekter som faktisk er innbetalt til offentlig sektor i løpet av året. Påløpte skatter viser hvor mye skatt man skal betale av den inntekten man har opptjent i løpet av året. Da det kan være forskyvninger i tidspunktene for når skatten påløper og når den skal betales, vil påløpte skatter kunne gi et bedre bilde av skattenivået i et land. Reglene for skatting av petroleumssektoren i Norge er et eksempel på dette. Petroleumssektoren betaler de beregnede skattene for første halvår i oktober samme år, mens beregnede skatter for andre halvår betales i mars/april året etter. I perioder med økte petroleumsinntekter vil de påløpte skattene være større enn de bokførte fordi skatten betales inn etterskuddsvis. Endringer i inntektene fra sektoren vil dermed bidra til spesielt store svingninger i skatt som andel av BNP dersom skattene er basert på bokførte verdier.

OECDs Revenue Statistics sammenligner skatteandeler i ulike land. Det korrigeres ikke for petroleumsinntekter i de norske tallene. Som påpekt over, gir en slik korreksjon en lavere utvikling i den norske skatteandelen over

de senere årene. Men også etter petroleums-korreksjonen ligger det norske skattetrykket betydelig høyere enn i Storbritannia og Tyskland, der skatteandelen var henholdsvis 35,7 og 36,4 prosent i 2008. Skatteandelen i USA lå ytterligere ca 9 prosentpoeng lavere enn dette, med en skatteandel på 26,9 prosent. OECD gjengir i sin publikasjon «Revenue Statistics 1965-2007 – 2009 Edition», skatteandeler i 2007 for 26 land. Av disse 26 landene har 21 land lavere skatteandel enn Norge, mens Sverige, Danmark, Frankrike og Belgia lå høyere. Foreløpige beregninger utført av OECD viser at skattetrykket i Norge ble redusert fra 43,6 prosent av BNP i 2007 til 42,1 prosent i 2008. Denne beregnede nedgangen fører til at i tillegg til landene nevnt ovenfor, vil også Italia, Østerrike og Finland ha et høyere skattetrykk enn Norge. Skattetrykket i Storbritannia, Tyskland og USA har endret seg relativt lite fra 1975 til 2007, mens det økte markert i de nordiske landene. Den gjennomsnittlige skatteandelen for EU 15-landene økte med 7,6 prosentpoeng mellom 1975 og 2007. Det meste av denne økningen fant sted mellom 1975 og 1985. Veksten i skatteandelen for OECD-landene samlet økte med 6,5 prosentpoeng mellom 1975 og 2007. Denne veksten trekkes imidlertid ned av den flate utviklingen i blant annet USA.

5.2. Offentlig forvaltnings utgifter

Totale offentlige utgifter beløp seg til 1096 milliarder kroner i 2009. Bortsett fra en noe svakere vekst midt på 2000-tallet, har utgiftene i nominelle verdier økt jevnt med en gjennomsnittlig vekst på 7,6 prosent siden 2004. Offentlige utgifter sank jevnt som andel av BNP for Fastlands-Norge frem til 2007. Andelen steg derimot kraftig de to siste årene, fra 54 prosent i 2007 til over 59 prosent i 2009.

De totale utgiftene i offentlig forvaltning er et uttrykk for størrelsen på det offentlige tilbudet av velferdstjenester, og kan grovt deles inn i overføringer til private, samt offentlig konsum og investeringer. Offentlig konsum og investeringer angir hvor store ressurser offentlig forvaltning anvender for å skaffe til veie varer og tjenester, for eksempel innenfor helse, utdanning, forsvar og politi. Offentlige overføringer derimot, omfatter inntekter som omfordeles til privat sektor. I hovedsak gjelder dette stønader til husholdningene, subsidier til næringslivet og overføringer til ideelle organisasjoner, hvorav stønadene til husholdninger er den klart største posten. I det totale utgiftsbegrepet inngår i tillegg utgiftsposter som rente- og kapitalutgifter, samt overføringer til utlandet.

Relativt sett mindre til overføringer

Overføringene til private utgjorde 21,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2009, mot 23,1 prosent for fem år siden. Målt som andel av totale utgifter, falt overføringene i samme periode fra 39,8 til 37,0 prosent. Denne utviklingen kan forklares med synkende andeler i utbetalingene av stønader og subsidier over femårsperioden fra 2004. Konsum i offentlig forvaltning utgjorde 28,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2009, opp fra 27,1 i 2008. Veksten i offentlig konsum fra 2008 til 2009 i

Boks 5.1. **Offentlig forvaltnings formue****Kilder**

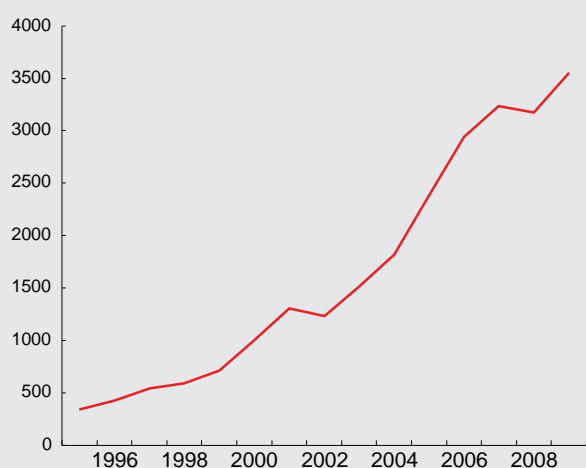
Høsten 2009 publiserte SSB statistikken «Offentlig forvaltnings fordringer og gjeld». Tidligere ble statistikken utarbeidet på grunnlag av statens kapitalregnskap (Stortingsmelding nr. 3), balanseregnskapene for kommuner og fylkeskommuner, samt innsamlede balanseregnskap for statens nettobudsjetterende virksomheter. Disse kildene er nå blitt supplert med tilgjengelig motsektor- og registerinformasjon. Spesielt viktig har det vært å ta i bruk informasjon innhentet fra Verdipapirsentralen (VPS) med hensyn til verddivurderingen av offentlig forvaltnings børsnoterte verdipapirer. Bruk av pålydende verdi for verdsetting av aksjene i helt eller delvis stateide aksjeselskaper som Telenor ASA og Statoil ASA, får ikke frem den sterke økningen man har sett i markedsverdien av disse selskapene. I SSBs statistikk vurderes disse nå til markedsverdi, mens unoterte aksjer og kapitalinnskudd fremdeles verdsettes etter pålydende verdi. Denne forringen gir i de fleste tilfeller en mer adekvat beskrivelse enn praksisen i statens kapitalregnskap, der børsnoterte aksjer ikke verdsettes til markedsverdi.

Sentrale begreper i finansstatistikken for offentlig forvaltning

For å ivareta hensynet til sammenlignbarhet grupperes balanseinformasjonen fra virksomheter i offentlig forvaltning i tråd med internasjonale standarder¹. Sentrale begreper i statistikken er totale fordringer, total gjeld og nettofordringer. Nettofordringer er definert som totale fordringer fratrukket total gjeld. Nettofinansinvesteringer er et resultatmål som benyttes for offentlig forvaltning, og framkommer som differansen mellom totale inntekter og totale utgifter. Nettofordringsendring i en periode er summen av nettofinansinvesteringene og omvurderinger av finansobjektene i den aktuelle perioden.

Utvikling i offentlig forvaltnings formue

Føreløpige beregninger viser at offentlig forvaltnings nettofordringer har vokst til 3 551 milliarder kroner ved utgangen av 2009. Dette er det høyeste nivået som er registrert, og tilsvarer en økning fra 2008 på 377 milliarder kroner. Til sammenlikning var offentlig forvaltnings nettofordringer i 1995 på 340 milliarder kroner. Offentlig forvaltnings nettofordringer har altså vært sterkt økende siden midten av 1990-tallet. Dette skyldes først og fremst betydelige overskudd i offentlig forvaltning, målt ved nettofinansinvesteringene, hovedsakelig på grunn av økende kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten. Overskuddet fra petroleumsvirksomheten, fratrukket overføringene til statsbudsjettet, har siden 1996 blitt tilført Statens pensjonsfond, nå Statens pensjonsfond utland (SPU). Til tross for rekordoverføringer fra petroleumsvirksomheten i 2008, falt likevel offentlig forvaltnings totale nettofordringer sammenliknet med 2007.

Offentlig forvaltnings nettofordringer. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

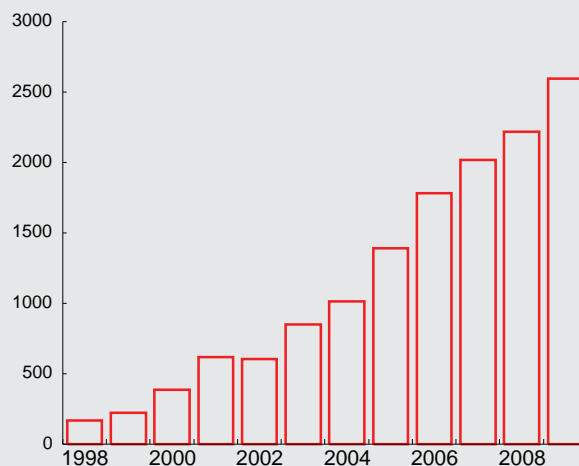
Dette skyldtes i første rekke store verditap på eksisterende plasseringer. Ikke minst falt offentlig forvaltnings aksjeportefølje kraftig i verdi i forbindelse med finanskrisen og urolighetene denne medførte på børsene verden over. I 2009 har deler av verdipapirtapene fra året før blitt hentet inn igjen.

I nasjonalbudsjettet for 2010, lagt frem 9. oktober 2009, anslår Finansdepartementet markedsverdien av Statens pensjonsfond utland ved utgangen av 2009 til 2 597 milliarder kroner. Dette baseres på faktisk markedsverdi av fondet ved utgangen av august (2549 milliarder kroner) tillagt anslåtte nettooverføringer fra statsbudsjettet til fondet og 4 prosent årlig realavkastning ut 2009. Dette er en oppjustering siden revidert nasjonalbudsjett 2009 på nesten 200 milliarder, og skyldes den sterke oppgangen i internasjonale finansmarkeder som fulgte etter det kraftige fallet i andre halvdel av 2008 og i starten av 2009. Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, som overføres til Statens pensjonsfond utland, ble samtidig anslått til 265 milliarder kroner.

Den operative forvaltningen av SPU's midler er delegert til Norges Bank, som investerer overskuddene i utenlandske verdipapirer. Markedsverdien av aktivapostene i fondet er imidlertid utsatt for kraftige kortsiktige svingninger som kan ha stor påvirkning også på den langsiktige avkastningen. Fondet hadde i følge årsrapporten for 2007, i perioden 1998-2007, en gjennomsnittlig årlig porteføljeavkastning på 4,9 prosent målt i internasjonal valutakurv. Tilsvarende rapport året etter oppga til sammenlikning en årlig avkastning i perioden 1998-2008 på 2,3 prosent. Per 30. september 2009 var gjennomsnittlig årlig avkastning siden 1998 oppe i 4,5 prosent.

I statsregnskapet blir realinvesteringer utgiftsført samme år som betalingen finner sted. Dette innebærer at det ikke akkumuleres noen beholdning for realkapital i statens kapitalregnskap, med unntak av realkapitalen i statens forretningsdrift. Eksempler på enheter i statens forretningsdrift er SDØE, Statsbygg og Statens kartverk. Nasjonalregnskapet beregner likevel et anslag på fast realkapital for offentlig forvaltning, basert på realinvesteringene, som deretter depresieres. For 2008 anslås offentlig forvaltnings realkapital til 1052 milliarder kroner, mens den i 1995 utgjorde 444 milliarder kroner. Offentlig forvaltning besitter også andre verdier som ikke er beregnet i statistikken, blant annet eiendommer, naturressurser og kunstgjenstander.

¹ EUs European System of Accounts (ESA) og FNs System of National Accounts (SNA)

Markedsverdi av Statens pensjonsfond utland. Milliarder kroner ved utgangen av året

1) 2009 er beregnet på bakgrunn av tall for september 2009
Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4. Totale utgifter i offentlig forvaltning etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner

	2004	2007	2008*	2009*
Totale utgifter	786,1	931,5	1 018,9	1 096,0
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	313,2	347,0	373,0	406,0
Konsum i offentlig forvaltning	373,3	446,5	491,8	534,9
Individuelt konsum	245,5	291,0	327,3	362,6
Kollektivt konsum	127,8	155,6	164,5	172,3
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	50,6	71,2	78,8	82,9
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	58,0	54,0	56,0	59,1
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	23,1	20,1	20,5	21,9
Konsum i offentlig forvaltning	27,5	25,9	27,1	28,9
Individuelt konsum	18,1	16,9	18,0	19,6
Kollektivt konsum	9,4	9,0	9,1	9,3
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	3,7	4,1	4,3	4,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

løpende priser var 8,8 prosent, hvorav volumveksten var beregnet til 5,2 prosent. Veksten i offentlig konsum fra 2004 til 2009 reflekterer en volumøkning på 17,5 prosent i løpet av perioden. Bruttoinvesteringene i fast realkapital utgjorde 4,5 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2009. Her har det vært en jevn oppgang gjennom de siste 5 årene.

Konsumet i offentlig forvaltning deles i to hovedkategorier: kollektivt konsum og individuelt konsum. Den første kategorien består av tjenester som kommer samfunnet som helhet til gode og kan ikke knyttes til den enkelte konsument, som alminnelig offentlig tjenesteyting, forsvar og politi. Det individuelle konsumet i offentlig forvaltning er utgifter som offentlig forvaltning finansierer, men som husholdningene forbruker, og som kan knyttes til den enkelte konsument. Eksempler på dette er blant annet undervisningstjenester, helsetjenester og sosial- og omsorgstjenester.

Individuelt konsum utgjorde 19,6 prosent av BNP for Fastlands-Norge i fjor. Dette er en økning fra 18 prosent i 2008. Det er særlig de siste 2 årene vi har sett en betydelig vekst i denne posten. Kollektivt konsum utgjorde i 2009 9,3 prosent av BNP for Fastlands-Norge, og er på omtrent samme andel av BNP som for fem år siden. Utviklingen reflekterer blant annet økt satsing på helse- og sosiale omsorgstjenester, mens kollektive goder som forsvar, rettsvesen og infrastruktur ikke har vært prioritert like mye den siste tiden.

Utgifter og anvendelse i stats- og kommuneforvaltningen

Offentlig forvaltning består av stats- og kommuneforvaltningen, hvorav den siste omfatter kommuner og fylkeskommuner. Totale utgifter i stats- og kommuneforvaltningen i tabellene 5.5 og 5.7 vil summere seg til mer enn de totale utgiftene pga. overføringer mellom

Tabell 5.5. Totale utgifter i statsforvaltningen etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner

	2004	2007	2008*	2009*
Totale utgifter	627,4	738,5	802,2	875,6
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	291,8	321,5	345,4	376,7
Overføringer til kommuneforvaltningen	82,8	106,5	117,2	136,0
Konsum i statsforvaltningen	197,4	232,9	254,0	276,7
Individuelt konsum	102,8	118,2	135,0	154,3
Kollektivt konsum	94,6	114,7	119,0	122,4
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	23,1	35,4	40,0	38,6
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	46,3	42,8	44,1	47,2
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	21,5	18,6	19,0	20,3
Overføringer til kommuneforvaltningen	6,1	6,2	6,4	7,3
Konsum i statsforvaltningen	14,6	13,5	14,0	14,9
Individuelt konsum	7,6	6,9	7,4	8,3
Kollektivt konsum	7,0	6,7	6,5	6,6
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	1,7	2,1	2,2	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stat og kommune. Tallene for offentlig forvaltning totalt er konsolidert, og overføringene innad i forvaltningen er derfor eliminert.

Statsforvaltningen

Totale utgifter i statsforvaltningen utgjorde 876 milliarder kroner i 2009. Oppunder halvparten av disse utgiftene ble overført til privat sektor, hovedsakelig i form av stønader til husholdningene. Det statlige konsumet utgjorde bare rundt en tredel av de totale statlige utgiftene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var konsumet i statsforvaltningen på om lag 277 milliarder kroner i 2009, tilsvarende 51,7 prosent av det offentlige konsumet og 14,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Det statlige konsumet fordeler seg jevnt på individuelt og kollektivt konsum.

Målt i nominelle verdier steg konsumet i statsforvaltningen med rundt 9 prosent fra 2008 til 2009. Volumveksten var 5,5 prosent. Forsvarskonsumet økte med 4,1 prosent i løpende priser. Det sivile konsumet, som omfatter utdanning, helse- og sosialomsorg og offentlig administrasjon mv., var 9,7 prosent høyere enn tilsvarende konsum året før. Statens konsum knyttet til universiteter, høyskoler, helse, samt barne- og familievern utgjorde 59,5 prosent av samlet statlig konsum, hvorav drøyt fire femdel var finansiering av helse- og omsorgstjenester.

Tabell 5.6 gir en mer detaljert oversikt over hvordan stønadene til husholdningene fordeler seg på ulike ytelser. Utenom sosialhjelpen og introduksjonsstønadene, som ligger under kommuneforvaltningens ansvarsområde, er alle pensjons- og stønadsordningene administrert av statsforvaltningen, og da hovedsakelig som økonomisk hjelp finansiert via folketrygden.

Tabell 5.6. **Stønader til husholdningene etter art, løpende priser. Millioner kroner**

	2004	2007	2008*	2009*
Stønader til husholdningene totalt	254 683	278 338	298 073	326 217
Alderspensjoner	93 921	112 969	122 256	127 988
Uførepensjoner	44 378	54 405	58 859	62 708
Andre pensjoner	8 556	8 708	8 587	11 451
Barnetrygd	14 220	14 415	14 558	14 782
Kontantstøtte	3 125	1 976	1 690	1 514
Sykepenger, fødselspenger	36 291	38 957	43 552	49 948
Attføringsstønader	19 531	19 338	19 355	21 174
Arbeidsløshetsstønader	11 037	4 334	4 325	9 693
Utdanningsstønader	9 021	8 943	9 312	9 466
Sosialhjelp	5 152	4 486	4 544	4 960
Andre stønader	9 451	9 807	11 036	12 533

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Alderspensjoner største stønadspost

Alderspensjoner er den største av stønadspostene, og utgjorde alene 39,2 prosent av de totale stønadene i 2009, eller oppunder 7 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Dette er på samme nivå som i 2004. I løpet av femårsperioden er utgiftene i løpende priser økt med mer enn 36 prosent. Utgiftsveksten forklares hovedsakelig med at flere opparbeider seg høyere pensjonsrettigheter. Antall alderpensjonister i årene 2000-2003 var synkende, men antallet begynte igjen å øke svakt fra 2004 og veksten vil bli sterkere om få år når de store fødselskullene fra etterkrigstiden vil gå over på alderspensjon. I tillegg har kvinners yrkesdeltagelse økt betraktelig, noe som fører til at kvinner opparbeider seg høyere pensjonsrettigheter. Følgelig kan utgiftene til alderspensjon forventes å øke kraftig i årene som kommer. Fra 2008 til 2009 økte utgiftene til alderspensjon med 4,7 prosent, og kan blant annet forklares med at nye alderspensjonister har høyere opptjening.

Den andre store utgiftsgruppen omfatter uførepensjoner, som skal gi økonomisk kompensasjon når inntekts- og arbeidsevnen er varig nedsatt på grunn av sykdom eller skade. Uførepensjonene, inklusive den tidsbegrensede uførestønad, har økt fra 17,4 til 19,2 prosent av de totale stønadene i løpet av den siste femårsperioden. I nominelle kroner tilsvarer dette en gjennomsnittlig årlig vekst på omtrent 7,2 prosent. Antall mottakere av uføreytelser har økt noe i dette tidsrommet, men økningen reflekter også høyere utbetalinger per mottaker.

Økning i sykepengeutbetalinger

Sykepenger og fødselspenger utgjorde 15,3 prosent av totale stønadsutgifter i 2009, og andelen er tilnærmet lik som for 5 år siden. Sykepengeutbetalingene dominerer denne stønadgruppen, og utgiftene påvirkes av sykefraværet sammen med lønns- og sysselsettingsutviklingen. I 2004 og 2005 ble det registrert nedgang i sykefraværet sammenliknet med 2003. Folketrygdens utbetalinger av sykepenger ble redusert i dette tidsrommet. Utviklingen fra 2005 til 2009 preges av høyere utgifter, som skyldes økning i antall sykepengetilfeller sammen med økt gjennomsnittlig varighet per tilfelle, og økt inntektsgrunnlag.

Boks 5.2. Tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor

Under tariffoppgjøret i offentlig sektor ble det 4. juni 2009 inngått avtale om at dagens regler for tjenestepensjon og avtalefestet pensjon (AFP) skal videreføres. Samtidig skal det likevel finne sted en tilpasning til det nye systemet for alderspensjon i folketrygden. Dette gjelder i første rekke levealdersjustering og årlig regulering av ytelsene. Etter pensjonering skal ytelsene fra og med 2011 reguleres med lønnsveksten fratrukket 0,75 prosent.

For levealdersjusteringen ble det avtalt at denne skal gjennomføres slik at grunnlovsvernet i forbindelse med allerede opparbeidede rettigheter blir ivarettatt. Partene valgte å presisere dette slik at personer som er født i 1958 eller tidligere og er medlem av en offentlig tjenestepensjonsordning, skal være sikret 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (ofte sluttlønnen) opp til 12 ganger grunnbeløpet (G) etter 30 års opptjening dersom de pensjoneres seg ved 67 år.

Samordningen mellom offentlig tjenestepensjon og ytelser fra folketrygden bidrar til at beregningen av den samlede pensjonen blir forholdsvis komplisert. Mens nedre grense for uttak av alderspensjon fra de offentlige tjenestepensjonsordningene fortsatt skal være 67 år, kan uttak av alderspensjon fra folketrygden i det nye systemet finne sted tidligere enn dette.

I avtalen av 4. juni 2009 er det angitt at beregningen av tjenestepensjon skal skje slik at den ikke påvirkes av når den nye fleksible alderspensjonen fra folketrygden tas ut. Uttak av alderspensjon fra folketrygden før 67 år innebærer dermed at den samlede pensjonen etter 67 år kan bli lavere enn 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. Avtalen inneholder videre en bestemmelse om at det gis adgang til å kompensere for levealdersjusteringen av tjenestepensjon ved å stå i stilling ut over 67 år.

Dagens regler for avtalefestet pensjon (AFP) i offentlig sektor skal etter avtalen videreføres som en tidsbegrenset ytelse fra 62 til 67 år. Det er et vilkår for å få AFP at en står i stilling på uttakstidspunktet og for øvrig fyller visse vilkår om forutgående opptjening. Ettersom uttak av AFP påvirker ytelsene fra alderspensjon fra og med 67 år i mindre grad i offentlig sektor enn i privat, vil insentivene til å utsette pensjoneringen også bli lavere. For ansatte i offentlig sektor blir det ikke mulig å kombinere AFP med helt eller delvis uttak av alderspensjon fra folketrygden før 67 år. Offentlig ansatte kan heller ikke kombinere arbeid og AFP uten avkorting.

For å gjennomføre avtalen fra 4. juni 2009 er det nødvendig med tilpasninger av regelverket for de lovfestede offentlige tjenestepensjonsordningene, og forslag til dette ble lagt fram i et høringsnotat fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet 20. november 2009. I løpet av våren 2010 skal Regjeringen følge opp med forslag om lovendringer for Stortinget. Tilpasningene av regelverket gjelder i første omgang personer født til og med 1953 ettersom disse kullene i sin helhet skal få beregnet opptjeningen av pensjonsrettigheter til folketrygden fra dagens regelverk.

Attføringsstønader omfatter yrkesrettet attføring og rehabiliteringspenner. Utgiftene til disse ytelsene utgjorde om lag 6,5 prosent av totale stønadsutgifter i 2009, og hadde spesielt sterk vekst siste år samt årene

Tabell 5.7. Totale utgifter i kommuneforvaltningen etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner

	2004	2007	2008*	2009*
Totale utgifter	242,6	300,2	335,6	358,6
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	21,3	25,5	27,6	29,3
Konsum i kommuneforvaltningen	175,9	213,6	237,8	258,2
Individuelt konsum	142,7	172,8	192,3	208,3
Kollektivt konsum	33,2	40,9	45,5	49,9
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	27,5	35,9	38,8	44,3
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	17,9	17,4	18,5	19,3
<i>Herav</i>				
Overføringer til private	1,6	1,5	1,5	1,6
Konsum i kommuneforvaltningen	13,0	12,4	13,1	13,9
Individuelt konsum	10,5	10,0	10,6	11,2
Kollektivt konsum	2,4	2,4	2,5	2,7
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	2,0	2,1	2,1	2,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2000-2004. For første gang siden attføringspenger og rehabiliteringspenger ble to separate ordninger i 1994, var det en nedgang i antall mottakere av attføringspenger fra året før både i 2006 og 2007. I 2009 var attføringsstønadene i overkant av 21 milliarder kroner. De tre gruppene av helserelaterte stønader utgjorde til sammen oppunder 134 milliarder kroner i 2009, omtrent samme nivå som alderspensjonene, og om lag 7,2 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Utgiftene til arbeidsledighetstrygd i form av dagpenger har vært synkende siden 2004. Dette henger sammen med nedgangen i registrert arbeidsledighet. Men i 2009 var det over en dobling i utgiftene til dagpenger fra 2008. Nivået ligger nå på nær 9,7 milliarder kroner. Utbetalingene av dagpenger fluktuerte i takt med konjunktorene i økonomien og i arbeidsmarkedet.

Barnetrygd, kontantstøtte og utdanningsstønader, som i hovedsak omfatter utdanningsstøtte via Lånkassen, har utgjort en synkende andel av totale stønadsutgifter gjennom de siste ti årene. De fire årene frem mot 2008 har utbetalingene til disse ytelsene blitt redusert mens fra 2008 til 2009 var det en svak oppgang på 0,7 prosent. Kontantstøtte fortsetter å synke, og har sammenheng med at flere barn får heltidsplass i barnehage.

Kommuneforvaltningen

I kommuneforvaltningen var de totale utgiftene 358,6 milliarder kroner i 2009. Av dette er omtrent 8 prosent overføringer til private. Her inngår blant annet stønader til husholdningene i form av sosialhjelp og introduksjonsstønad. Fordi overføringene til private er vesentlig lavere i kommuneforvaltningen enn i statsforvaltningen, utgjør konsumet hele 72 prosent av de totale kommunale utgiftene. I følge foreløpige

Tabell 5.8. Offentlig forvaltnings utgifter etter formål. Prosent av totale utgifter

	2004	2006	2008*
Totale utgifter i løpende priser. Millioner kroner	786 067	870 920	1 018 864
Totalt	100,0	100,0	100,0
Alminnelig offentlig tjenesteyting	9,7	10,6	10,8
Utøvende og offentlig tjenesteyting	3,5	3,5	3,6
Internasjonal økonomisk bistand	1,8	2,1	2,1
Offentlige gjeldstransaksjoner	3,1	3,8	3,7
Annet	1,3	1,2	1,4
Forsvar	4,0	4,0	3,9
Offentlig orden og trygghet	2,4	2,2	2,2
Næringsøkonomiske formål	8,8	8,9	9,3
Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst	1,9	1,7	1,5
Transport	4,6	4,7	5,1
Annet	2,3	2,5	2,7
Miljøvern	1,4	1,4	1,4
Boliger og nærmiljø	1,6	1,4	1,5
Helsepleie	17,1	17,1	16,8
Legemidler, hjelpemidler og utstyr	1,7	1,5	1,3
Legetjenester mv.	3,4	3,7	3,7
Sykehustjenester	11,3	11,1	11,1
Annet	0,7	0,8	0,7
Fritid, kultur og religion	2,5	2,5	2,8
Utdanning	13,6	13,4	12,9
Førskole og barneskole	5,6	5,6	5,4
Ungdomsskole og videregående skole	3,2	2,8	2,7
Universiteter og høyskoler	3,6	3,6	3,4
Annet	1,2	1,4	1,4
Sosial omsorg inkl. trygder og pensjoner	39,0	38,5	38,3
Sykdom og uførhet	14,8	14,4	14,3
Alderdom	12,0	12,1	12,1
Barn og familie	7,4	7,6	7,8
Arbeidsledighet	1,8	0,9	0,5
Annet	3,0	3,5	3,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

anslag var konsumet i kommuneforvaltningen 258 milliarder kroner i fjor, tilsvarende 48,3 prosent av det totale offentlige konsumet og 13,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Konsumet i kommunal forvaltning steg med 4,9 prosent i fjor, målt i faste priser. Verdien av det individuelle konsumet, som hovedsakelig består av utdanning og helse- og omsorgstjenester, utgjorde over 80 prosent av kommunalt konsum i fjor. Drøyt halvparten av dette igjen var helse- og omsorgstjenester, der mesteparten er knyttet til pleie og omsorg for eldre og funksjonshemmede og til barnehagedrift.

Offentlige utgifter etter formål

Tabell 5.8 viser totale offentlige utgifter fordelt på formål etter den internasjonale standarden for formålsguppering COFOG – Classification of functions of government. Gruppen *sosial omsorg inkludert trygder og pensjoner* legger beslag på oppunder 40 prosent av

Tabell 5.9. **Totale utgifter¹ i offentlig forvaltning etter formål. 2007. Prosent av BNP**

Formål	Sverige	Danmark	Finland	Norge	Storbritannia	Tyskland
Totalt	52,5	51,0	47,3	41,0	44,4	44,1
Alminnelig offentlig tjenesteyting	7,5	6,0	6,2	4,2	4,4	5,5
Forsvar	1,6	1,6	1,4	1,7	2,4	1,0
Offentlig orden og trygghet	1,3	1,0	1,2	0,9	2,5	1,6
Næringsøkonomiske formål	4,7	3,4	4,4	3,7	2,9	3,5
Miljøvern	0,4	0,6	0,3	0,6	1,0	0,6
Boliger og nærmiljø	0,7	0,6	0,4	0,6	1,1	0,8
Helse	6,8	7,3	6,6	7,1	7,5	6,2
Fritid, kultur og religion	1,1	1,6	1,1	1,1	1,1	0,7
Utdanning	6,9	7,4	5,8	5,4	6,2	3,9
Sosial omsorg inkl. trygder og pensjoner	21,6	21,7	19,9	15,7	15,3	20,3

¹ Brutto utgifter uten fratrukk for gebyrinntekter.

Kilde: Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.10. **Subsidier og stønader til private i alt som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent**

Land	2004	2005	2006	2007	2008
Sverige	18,9	18,6	17,8	16,8	16,5
Danmark	19,2	18,6	17,6	17,2	17,1
Finland	17,9	17,9	17,3	16,4	16,6
Norge	16,8	15,4	14,2	14,1	13,5
Storbritannia	13,4	13,5	13,3	13,4	13,8
Tyskland	20,7	20,4	19,5	18,3	18,0

¹ Bruttonasjonalprodukt i markedspriser.

Kilde: National Accounts of OECD Countries, 2008 edition, volume II.

de totale utgiftene, og disse utgiftene har de senere år vokst markert. I 2008 utgjorde utgiftene til sosial omsorg mv. 390 milliarder kroner. Utgiftene i denne gruppen omfatter for det meste stønader til husholdningene.

Utgifter til helse øker mest

Den nest største utgiftsposten i offentlig forvaltning er helsepleie, og denne delen av offentlig forvaltning har lagt beslag på en stadig større andel av offentlige utgifter. Økningen må ses i sammenheng med økt satsing på eldreomsorg og helse på slutten av 1990-tallet, jamfør blant annet Handlingsplanen for eldreomsorg 1998-2001, Plan for utstyrsinvesteringer ved norske sykehus 1998-2002, Nasjonal kreftplan 1999-2003 og Opptappingsplanen for psykisk helse 1999-2008. Innen helsepleie er den største utgiften knyttet til sykehustjenester, som omfatter de statlige helseforetakene, samt pleie- og omsorgsplasser i institusjoner i kommunal regi. I 2008 utgjorde disse utgiftene 113 milliarder kroner. Det vises også til boks 5.3 for en omtale av helseutgiftene slik de presenteres i helseregnskapet, en såkalt satellitt til nasjonalregnskapet.

Utgiftsandelen til *utdanning* har vært nokså stabil de siste 10 årene, mellom 13 og 14 prosent. Dette formålet utgjør den største andelen av kommuneforvaltningens utgifter, og omfatter grunn- og videregående skoler, musikk- og kulturskoler, samt skoleskyss. I 2008 beløp disse utgiftene seg til 88 milliarder kroner, noe som tilsvarer 26 prosent av kommuneforvaltningens totale utgifter. Statsforvaltningens ansvarsområde dekker her blant annet universiteter, høyskoler og utdanningsstøtte fra Lånekassen, og utgjorde rundt 46 milliarder

Tabell 5.11. **Offentlig konsum som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent**

Land	2004	2005	2006	2007	2008
Sverige	26,8	26,4	26,3	25,9	26,4
Danmark	26,5	26,0	25,9	26,0	26,7
Finland	22,0	22,3	21,9	21,4	22,3
Norge	21,4	19,9	19,1	19,7	19,3
Storbritannia	20,9	21,4	21,5	21,1	21,6
Tyskland	18,8	18,7	18,3	17,9	18,1

¹ Bruttonasjonalprodukt i markedspriser.

Kilde: National Accounts of OECD Countries, 2008 edition, volume II.

kroner i 2008. Som andel av totale utgifter, har formålgruppen utdanning vært synkende de tre siste årene både innen kommune- og statsforvaltningen. I kommuneforvaltningen er det grunnskolenes utgiftsandel som har blitt redusert. I statsforvaltningen er hovedårsaken lavere utgifter til statlige grunn- og videregående skoler. Utgiftene til universiteter og høyskoler har gjennom perioden hatt en gjennomsnittlig årsvekst på 6 prosent, men har likevel holdt seg stabile målt som andel av statlige utgifter.

Utgiftene til *næringsøkonomiske formål* har ligget stabilt i forhold til samlede offentlige utgifter, og med en andel på oppunder 10 prosent. *Alminnelig offentlig tjenesteyting* viser en jevn stigning fra 2004 til 2008. Mye av oppgangen er knyttet til lave offentlige gjeldstransaksjoner på midten av 2000-tallet.

Offentlige utgifter i et internasjonalt perspektiv

Tabell 5.9 viser hvordan offentlige utgifter som andel av BNP fordeler seg på formål i forskjellige land. I Sverige brukes hele 52,5 prosent av BNP på offentlige velferdstjenester. Blant de utvalgte landene er det Norge som har den laveste andelen. For Norges del bør utgifter som andeler av BNP ses i sammenheng med utviklingen i oljeprisen, som har gått markert opp de siste årene siden 2003. År med høye oljepriser bidrar til et høyt BNP i løpende priser og dermed lavere utgiftsandeler enn år med lavere oljepriser.

Gruppen *sosial omsorg inkludert trygder og pensjoner* var den største av formålsgruppene i alle land i 2007.

Boks 5.3. Nærmere om utgifter til helse

I tillegg til utgifter gruppert etter hovedformål, utarbeider Statistisk sentralbyrå et eget helseregnskap som følger retningslinjene i OECDs system for helseregnskap: A System of Health Accounts; se www.ssb.no/emner/09/01/helse-sat/. Helseregnskapet er etablert med tidsserier tilbake til 1997. Definisjonen av helseutgifter i helseregnskapet er noe videre enn for COFOG-grupperingen, som er en internasjonal klassifisering av utgifter etter formål som benyttes i nasjonalregnskapet og offentlige regnskaper. Blant annet vil mesteparten av utgiftene til pleie og omsorg av eldre og funksjonshemmede klassifiseres som helseutgifter i helseregnskapet, mens det i COFOG-grupperingen hovedsakelig vil klassifiseres under sosial omsorg inkludert trygder og pensjoner. Helseregnskapet omfatter dessuten alle utgifter, enten de er offentlig eller privat finansierte.

I følge foreløpige tall for 2008 var de totale helseutgiftene i Norge 217 milliarder kroner. Beløpet tilsvarer 8,6 prosent av BNP, og dette er omtrent på nivå med gjennomsnittet i OECD. Sammenligner man derimot helseutgifter per innbygger (kjøpekraftskorrigererte og i felles valuta), ligger Norge i øvre sjikt sammen med USA, Sveits og Luxembourg. De norske helseutgiftene per innbygger utgjør omtrent to tredjedeler av nivået i USA, men ligger nærmere 60 prosent over gjennomsnittet i OECD (Health at a glance 2009: OECD Indicators). De siste ti årene har det vært en gjennomsnittlig årlig vekst på 3,4 prosent i totale helseutgifter, målt i faste priser. Veksten var gjennomgående sterkest i første del av perioden, og det var relativt stor variasjon mellom de ulike tjenestene. De siste fem årene har veksten i helseutgiftene vært noe svakere enn BNP totalt.

Sett i forhold til andre OECD-land finansieres en relativ høy andel av helseutgiftene i Norge med offentlige midler. 84

prosent av helseutgiftene i 2008 ble finansiert av det offentlige. Ser man offentlige utgifter til helse i forhold til totale offentlige utgifter, viser tallene at helseandelen økte fra 16 prosent i 1997 til rundt 19 prosent de siste fire årene. Utgiftene til helse har altså økt mer enn utgiftene til andre offentlige tjenester.

Offentlige utgifter til helse er ikke sammenfallende med offentlig produksjon av helsetjenester. Det skyldes at forvaltningen kan velge å kjøpe tjenestene fra private leverandører i stedet for å produsere dem selv, og at offentlige tjenester delvis finansieres av brukerne.

Ser man på produksjonen av helsetjenester viser tallene fra helseregnskapet at 67,2 prosent av de løpende utgiftene til helse i 2008 var knyttet til offentlig produksjon, mot 32,8 prosent til private produsenter. Av det private tilbudet var 62 prosent finansiert med offentlige midler. De offentlige utgiftene er dels overføringer til private produsenter og dels refusjoner til allmennleger, spesialister, legemidler mv. (kalt produktkjøp i nasjonalregnskapet/offentlige regnskap). De øvrige utgiftene til private helsetjenester ble betalt av brukerne.

Innslaget av private produsenter varierer mye mellom de ulike helsetjenestene. Eksempelvis blir tannlegetjenester, tjenester fra spesialister og allmennleger i all hovedsak tilbudt av private aktører, mens den private andelen av sykehusbehandling er under 9 prosent. I perioden 2000-2008 har andelen av helsetjenestene som produseres privat gått litt ned, mens andelen privat produksjon som betales med offentlige midler har økt noe. Hovedbildet er likevel at andelen av helsetjenestene som er privat produsert og det offentliges andel av finansieringen har endret seg relativt lite i løpet av de siste årene.

Helseutgifter fordelt på offentlig og privat produksjon og finansiering

	2000	2005	2008*
Løpende utgifter til helse (ekskl. investeringer). Millioner kroner	116 232	165 820	204 574
Offentlig finansiert andel av løpende helseutgifter. Prosent	81,7	83,0	83,7
Offentlig produksjon av helsetjenester. Millioner kroner	75 494	107 694	137 412
Offentlig produksjon som andel av løpende utgifter. Prosent	65,0	64,9	67,2
av dette offentlig finansiert. Prosent	92,9	93,5	94,3
Privat produksjon av helsetjenester. Millioner kroner	40 738	58 126	67 162
Privat produksjon som andel av løpende utgifter. Prosent	35,0	35,1	32,8
av dette offentlig finansiert. Prosent	60,9	63,5	62,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Av de seks landene er det Norge og Storbritannia som har den laveste andelen, der utgiftene til dette formålet utgjorde henholdsvis 15,7 og 15,3 prosent av BNP i 2007. Innenfor gruppen er det utgifter knyttet til alderdom i form av alderspensjoner og pleie- og omsorgstjenester for eldre som det brukes mest på i alle land. For Norge derimot er det undergruppen sykdom og uførhet som legger beslag på den største andelen av utgiftene innenfor formålet sosial omsorg. Utenom i Sverige og Danmark, som begge bruker noe mer på utdanning, er helse det nest største utgiftsområdet i de andre landene. Målt i prosent av BNP, er likevel Danmark på andreplass etter Storbritannia med Norge på tredje plass når det gjelder anvendelse til dette formålet. Videre bruker alle

landene mye på utdanning, alminnelig offentlig tjenesteyting og næringsøkonomiske formål.

Ser man på konsumutgifter som andel av BNP, er det Norge og Tyskland som har de laveste andelen blant de seks landene det sammenliknes med. Dette gjelder for perioden 2005 til 2008. I 2008 utgjorde andelen av BNP til offentlige konsumutgifter 19,3 prosent i Norge og 18,1 prosent i Tyskland. Til sammenlikning var andelen 26,4 og 26,7 prosent i henholdsvis Sverige og Danmark.

Tabell 5.10 sammenlikner landenes overføringer til private som andel av BNP. Tyskland skiller seg ut ved at

Tabell 5.12. Konsum og produksjon i offentlig forvaltning, løpende priser. Milliarder kroner

	2004	2007	2008*	2009*
Offentlig forvaltning				
Lønnskostnader	230,8	279,3	305,6	328,6
+ Kjøp av varer og tjenester	122,1	139,0	151,7	167,1
+ Kapitalslit	32,4	40,7	45,4	48,2
+Korreksjon for driftsresultat	1,4	0,8	0,4	0,2
=Produksjon i offentlig forvaltning	386,6	459,8	503,1	544,1
- Gebyrinntekter	50,1	58,0	60,2	64,3
+ Produktkjøp til husholdningene	36,8	44,7	48,9	55,0
=Konsum i offentlig forvaltning	373,3	446,5	491,8	534,9
Statsforvaltningen				
Lønnskostnader	99,8	123,2	133,2	142,4
+ Kjøp av varer og tjenester	70,1	79,6	86,3	96,2
+ Kapitalslit	15,9	19,7	21,7	23,1
= Produksjon i statsforvaltningen	185,7	222,5	241,2	261,7
- Gebyrinntekter	16,9	21,1	20,9	21,4
+ Produktkjøp til husholdningene	28,6	31,5	33,7	36,4
=Konsum i statsforvaltningen	197,4	232,9	254,0	276,7
Kommuneforvaltningen				
Lønnskostnader	131,0	156,1	172,4	186,2
+ Kjøp av varer og tjenester	52,0	59,5	65,5	70,9
+ Kapitalslit	16,5	20,9	23,7	25,1
+Korreksjon for driftsresultat	1,4	0,8	0,4	0,2
= Produksjon i kommuneforvaltningen	200,9	237,3	261,9	282,5
- Gebyrinntekter	33,2	37,9	40,5	42,9
+ Produktkjøp til husholdningene	8,2	14,2	16,4	18,6
=Konsum i kommuneforvaltningen	175,9	213,6	237,8	258,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

de har et relativt høyt nivå på overføringene, men samtidig lavest utgiftsandel til offentlige varer og tjenester. Sverige, Danmark og Finland er andre eksempler på land med høy andel av BNP som brukes til overføringer til private.

5.3. Produksjon i offentlig forvaltning

Offentlig produksjon i 2009 beløp seg til 540 milliarder kroner i løpende priser, og var halvannen prosent høyere enn offentlige utgifter til konsum. Avviket skyldes dels at private selv betaler for en del av det offentlige vare- og tjenestetilbud gjennom egenandeler (gebyrer), og dels at det offentlige har overføringer i form av produktkjøp til husholdningene (naturalstønader). Begge disse postene er av betydelig størrelse, selv om nettovirkningen er liten. Produksjon i offentlig forvaltning har vokst noe saktere enn konsum i offentlig forvaltning siden 2004, fordi omfanget av produktkjøp til husholdningene har vokst betydelig raskere enn gebyrinntektene. I følge foreløpige anslag vokste produksjonen med 8,1 prosent fra 2008 til 2009, målt i løpende priser, og verdien har økt over 40 prosent de siste 5 år. I fjor utgjorde bruttoproduktet i offentlig forvaltning, altså verdien av produksjonen fratrukket verdien av produktinnsatsen, 15,7 prosent av BNP, mot 13,8 prosent i 2008. Volumveksten i produksjonen fra

Tabell 5.13. Lønnskostnader, timeverk og sysselsatte i offentlig forvaltning

	2004	2007	2008*	2009*
Offentlig forvaltning				
Lønnskostnader (mill. kroner)	230,8	279,3	305,6	328,6
Utførte timeverk (mill. timeverk)	872,0	912,1	936,2	958,3
Sysselsatte personer 1 000 personer)	703,1	738,3	756,9	780,9
Statsforvaltningen				
Lønnskostnader (mill. kroner)	99,8	123,2	133,2	142,4
Utførte timeverk (mill. timeverk)	374,5	387,7	394,1	400,2
Sysselsatte personer (1 000 personer)	257,1	265,4	267,8	274,8
Kommuneforvaltningen				
Lønnskostnader (mill. kroner)	131,0	156,1	172,4	186,2
Utførte timeverk (mill. timeverk)	497,5	524,4	542,2	558,1
Sysselsatte personer (1 000 personer)	446,0	472,9	489,1	506,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2008 til 2009 var 4,6 prosent. Volumveksten i produksjonen fra siste fem år var 14,2 prosent.

Som det fremgår av tabell 5.12, utgjør lønnskostnadene den største delen av ressursinnsatsen i offentlig produksjon. Antall utførte timeverk i offentlig forvaltning økte med 2,4 prosent fra 2008 til 2009, og sysselsettingen økte med 3,2 prosent. Det var en økning i antall sysselsatte på om lag 24 000 personer, til 780 900 personer. I perioden 2004-2009 økte antall sysselsatte personer i offentlig forvaltning med hele 77 800 personer. Det aller meste av økningen fant sted innenfor helse- og sosialtjenester. Det offentlige andel av samlet sysselsetting har holdt seg stabilt på rundt 30 prosent siden 1992, men sett i et lengre tidsperspektiv har den steget fra 17 prosent i 1970. Tilsvarende andel av utførte timeverk utgjorde 26,1 prosent i 2009, som er noe lavere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Andelen timeverk er lavere enn andelen sysselsatte fordi flere arbeider deltid i offentlig forvaltning enn i arbeidslivet for øvrig.

Ifølge foreløpige anslag økte lønn per normalårsverk i offentlig forvaltning med 4,4 prosent i 2009, mot 6,3 prosent i 2008. Til sammenligning var den gjennomsnittlige lønnsveksten per normalårsverk for landet beregnet til 3,5 prosent i 2009 og 6,0 prosent i 2008. Veksten i lønn per utførte timeverk var på 4,9 prosent i 2009. Helt siden 1990 har veksten i lønn per utførte timeverk i offentlig forvaltning vært sterkere enn veksten i det generelle prisnivået. Antall utførte timeverk økte i perioden 2004-2009 med 9,9 prosent, hvorav mesteparten av veksten har kommet de siste årene.

Statsforvaltningen

Produksjonen i statsforvaltningen utgjør omtrent 48 prosent av den offentlige produksjonen, og økte med 8,5 prosent i 2009, målt i løpende priser. Dette

Tabell 5.14. **Produksjon i offentlig forvaltning etter næring, løpende priser. Milliarder kroner**

	2004	2007	2008*	2009*
Produksjon i offentlig forvaltning	386,6	459,8	503,1	544,1
Produksjon i statsforvaltningen	185,7	222,5	241,2	261,7
Tjenester tilknyttet transport	5,4	6,5	6,9	8,3
Forretningsmessige tjenester	5,7	4,8	5,1	5,7
Forsvar	30,0	30,6	32,9	34,4
Undervisning	24,0	27,6	29,6	31,6
Helse- og omsorgstjenester	58,8	74,8	80,7	86,4
Offentlig administrasjon	60,6	76,7	84,3	93,6
Kulturell tjenesteyting	1,2	1,6	1,6	1,7
Produksjon i kommuneforvaltningen	200,9	237,3	261,9	282,5
Vannforsyning	3,7	4,2	4,7	5,0
Kloakk og renovasjon	8,6	9,3	9,9	10,4
Undervisning	63,8	73,7	80,0	85,8
Helse- og omsorgstjenester	80,2	96,3	107,9	116,4
Offentlig administrasjon	40,5	48,8	53,9	58,8
Kulturell tjenesteyting	4,2	4,9	5,6	6,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

reflekterer i stor grad en prisøkning på innsatsen i produksjonen, hovedsaklig knyttet til arbeidskraften. Tjenesteproduksjonen i statsforvaltningen fordeler seg på ulike næringer der statlig administrasjon og helse- og omsorgstjenestene har det klart høyeste produksjonsnivået. Sistnevnte omfatter helseforetakene, rusomsorg og barne- og familievernstjenester. Verdien av produksjonen i de to næringene økte med henholdsvis 11 og 7,1 prosent fra 2008. Universiteter og høyskoler, samt forsvarstjenester utgjorde henholdsvis 12,1 og 13,1 prosent av total statlig produksjon i 2009. Sammenliknet med 2008 var det en verdivekst i undervisningsnæringen på 6,8 prosent, mens veksten i Forsvaret var 4,6 prosent. I tillegg til utgifter til resursinnsatsen i produksjonen, har staten utgifter ved at de betaler direkte for varer og tjenester til husholdningene (produktkjøp). Drøye 10 prosent av det statlige konsumet i 2009 var slike produktkjøp, se forklaring i boks 5.4. Størstedelen av dette er refusjoner av utgifter til legemidler, konsultasjoner hos allmennleger og spesialister, hjelpemidler til funksjonshemmede samt reiseutgifter. I løpende priser økte produktkjøp til husholdningene med hele 8,1 prosent fra året før, ifølge foreløpige tall.

Antall sysselsatte personer i staten økte med 2,6 prosent fra 2008 til 2009. Etter mange års nedbemanning i Forsvaret, har antall sysselsatte økt siden 2007. Fra 2008 til 2009 økte sysselsettingen med 1,4 prosent. Det var spesielt Hæren som hadde betydelig økning av personell. Innenfor helseforetakene, rusomsorgen og barnevernsinstitusjonene var det en oppgang i antall personer på 2,8 prosent. Universitetene og høyskolene sysselsatte om lag 35 600 i 2009, en økning på 1,7 prosent fra året før. Totalt i statsforvaltningen var det sysselsatt 274 800 personer, tilsvarende 10,5 prosent av

Tabell 5.15. **Bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning etter næring, løpende priser. Milliarder kroner**

	2004	2007	2008*	2009*
Bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning	50,6	71,2	78,8	82,9
Bruttoinvesteringer i statsforvaltningen	23,1	35,4	40,0	38,6
Tjenester tilknyttet transport	2,1	2,7	2,8	3,7
Forretningsmessige tjenester	0,3	0,2	0,3	0,3
Forsvar	2,3	8,6	8,9	5,1
Undervisning	1,1	1,8	2,0	1,8
Helse- og omsorgstjenester	6,8	8,0	8,9	6,2
Offentlig administrasjon	10,5	14,0	17,1	21,4
Kulturell tjenesteyting	0,0	0,1	0,0	0,0
Bruttoinvesteringer i kommuneforvaltningen	27,5	35,9	38,8	44,3
Vannforsyning	2,0	2,3	2,6	2,8
Kloakk og renovasjon	2,1	2,6	3,2	3,9
Undervisning	7,9	10,9	11,0	13,7
Helse- og omsorgstjenester	5,6	7,5	6,6	6,5
Offentlig administrasjon	8,1	10,5	13,1	14,0
Kulturell tjenesteyting	1,8	2,2	2,4	3,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

landets samlede sysselsetting. Antall utførte timeverk i statsforvaltningen økte med 1,5 prosent fra 2008 til 2009, mens veksten i lønn per normalårsverk var på 4,4 prosent.

Bruttoinvesteringene i fast realkapital i statlig forvaltning gikk ned med 5,6 prosent fra 2008 til 2009, målt i faste priser. Investeringene i statsforvaltningen utgjør 7,5 prosent av samlede investeringer i norsk økonomi og var på 38,6 milliarder kroner i fjor. Investeringene i Forsvaret gikk ned fra 8,9 til 5,1 milliarder i løpende priser. Nivået på investeringene for 2008 ble påvirket av at Forsvaret mottok fregatten KNM Otto Sverdrup. I tillegg fikk Luftforsvaret overlevert det første av fire nye transportfly av typen Hercules i november 2008. Innenfor helseforetakene, rusmiddelomsorgen og barnevernsinstitusjonene ble investeringene redusert med over 30 prosent, målt i faste priser. Disse investeringene utgjorde 6,2 milliarder kroner i 2009. Mye av nedgangen er knyttet til det store byggeprosjektet ved St. Olavs Hospital i Trondheim, mens sykehuset i Akershus var klart for innflytting i oktober i 2008 og ferdigstillelsen kan være med på å forklare volumnedgangen i investeringene. I annen statlig virksomhet økte derimot investeringene med 20 prosent, målt i faste priser. Det var en spesielt sterk vekst i offentlig administrasjon (som også omfatter veier, broer mv.) som kan knyttes til investeringer i vei og etablering av IKT-løsninger i forbindelse med pensjonsreformen. I 2009 ble det investert for 21,4 milliarder kroner i næringen.

Kommuneforvaltningen

Kommuneforvaltningen stod for 51,9 prosent av den offentlige tjenesteproduksjonen i 2009, og dette beløp seg til 282,5 milliarder kroner. Målt i løpende priser

Boks 5.4. **Produksjon og konsum i offentlig forvaltning**

Med noen få unntak, omsettes ikke produksjon i offentlig forvaltning i ordinære markeder. Dermed mangler man priser til å verdsette produksjonen på samme måte som i privat sektor. I nasjonalregnskapet beregnes derfor produksjon i offentlig forvaltning som summen av produksjonskostnadene. Det betyr at produksjonen i offentlig forvaltning settes lik summen av lønnskostnader (bruken av egen arbeidskraft), kapitalslit (bruken av egen produksjonskapital), produktinnsats (varer og tjenester som offentlig forvaltning anvender til sine produksjonsformål) og netto næringskatter på egen virksomhet, hvorav offentlig forvaltnings bruttoprodukt defineres ved de to første komponentene. Netto næringskatter representerer små beløp siden det bare er få typer avgifter som det offentlige betaler, for eksempel motorvognavgift. Det offentlige mottar ikke næringsubsidier.

Konsum i offentlig forvaltning er definert som utgifter til varer og tjenester disponert av forvaltningen. Disse utgiftene verdsettes som produksjonskostnadene, med fratrukk av gebyrinntekter og tillagt overføringer i naturalier til husholdningene.

Gebyrinntektene består av egenbetalinger på offentlige tjenester. Inntekter fra kommunale tjenester utgjør den største delen, og eksempler på dette er brukerbetalinger for hjemmetjenesten, oppholdsbetaling i barnehager og skolefritidsordninger, samt årsgebyrer knyttet til vann, avløp og renovasjon. Denne privatfinansierte delen av offentlig produksjon regnes som en del av husholdningenes konsum. Økte gebyrinntekter innebærer dermed økt konsum i husholdningene og redusert konsum i offentlig forvaltning, og gir opphav til avvik mellom offentlig produksjon og offentlig konsum.

Overføringer i form av naturalier til husholdningene er definert som offentlig forvaltnings kjøp/betaling av varer og tjenester fra aktører utenfor offentlig forvaltning som videreformidles til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester, legemidler og annet medisinsk utstyr levert fra private aktører. Det offentliges finansiering av skolebusskjøring utført av private busselskaper er et annet eksempel.

utgjør dette en vekst på 7,9 prosent i forhold til 2008. En stor andel av den kommunale produksjonen foregår innen helse- og omsorgstjenester, som blant annet omfatter eldreomsorg og barnehager. Produksjonen i denne næringen hadde en verdivekst på 7,9 prosent fra 2008 til 2009. Videre har kommuneforvaltningen ansvaret for grunn- og videregående skoler, som utgjør om lag en tredel av kommunal produksjon. Målt i løpende priser økte undervisningstjenestene med 7,3 prosent i 2009.

Andelen av produktkjøp til husholdningene utgjør en økende andel av det totale konsumet i kommuneforvaltningen, og utgjorde 7,2 prosent i 2009. Endelige nasjonalregnskapstall for 2007 viser at vel halvparten av dette er tilskudd til private barnehager. Andre eksempler på kommunale overføringer i naturalier er

betaling for skoleskyss som utføres av private busselskaper og kjøp av sykehjemsplasser. Den økende andelen av overføringer i naturalier til husholdningene i kommuneforvaltningen kan delvis forklares med at kommunene i større grad overlater produksjonen til private, og delvis av barnehagereformen, som setter klare mål om utbygging av flere barnehageplasser og lavere foreldrebetaling.

Antall sysselsatte personer i kommuneforvaltningen økte med 3,5 prosent fra 2008 til 2009. Innenfor helse- og omsorgstjenester og undervisning (grunn- og videregående skoler) gikk antall sysselsatte personer opp med henholdsvis 4,4 og 1,0 prosent. Sysselsettingen i annen kommunal virksomhet gikk opp med 2,8 prosent. Det var i alt 506 100 sysselsatte personer i kommuneforvaltningen i 2009. Kommunal undervisning og helse- og omsorgstjenester sysselsatte henholdsvis 137 200 og 299 000 personer i fjor, mens annen kommunal virksomhet sysselsatte 69 900 personer.

Lønnskostnadene i kommuneforvaltningen steg med 8 prosent i fjor, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Dette skyldes økte timelønnskostnader på 4,9 prosent og en økning i antall utførte timeverk på 2,9 prosent. Innenfor helse- og omsorgstjenester og undervisning økte antall utførte timeverk med henholdsvis 3,5 og 2,5 prosent fra 2008 til 2009. I annen kommunal virksomhet (offentlig administrasjon, kultur, vannforsyning og renovasjon) økte antall utførte timeverk med 2,2 prosent. Antall utførte timeverk i kommuneforvaltningen utgjør 15,2 prosent av alle utførte timeverk, mens de sysselsatte utgjør 19,4 prosent av landets sysselsatte. Tallene reflekterer at det fortsatt er mange deltidsansatte i kommuneforvaltningen.

Ifølge foreløpige anslag for kommunal forvaltning økte bruttoinvesteringene i fast realkapital med 11,2 prosent i 2009, målt i faste priser. Innen helse- og omsorgstjenester ble investeringene i 2009 redusert med 4,4 prosent i volum. I undervisningssektoren økte investeringene i 2009, med 22 prosent. Utgiftene her er i hovedsak knyttet til vedlikehold og nybygg av skolelokaler. Investeringene i annen kommunal virksomhet gikk opp med 13,4 prosent. Bruttoinvesteringene i fast kapital var på 44,3 milliarder kroner i 2009 i løpende priser, og utgjorde 8,6 prosent av samlede investeringer.

5.4. Kommunenes økonomi

Nettofinansinvesteringer, som tilsvarende begrepet overskudd før lånetransaksjoner, er en viktig indikator ved vurdering av kommuneøkonomien; se forklaring i boks 5.5. Fra slutten av 1990-tallet og frem til 2003 økte underskudd før lånetransaksjoner, mens de i 2004 og 2005 ble redusert. Etter et år med overskudd på 0,7 milliarder i 2006 snudde det igjen til underskudd på 12,5 milliarder i 2007 og om lag det dobbelte, henholdsvis 26 og 23 milliarder, i 2008 og 2009.

Kommuneforvaltningens samlede løpende inntekter i 2009 er anslått til 295 milliarder kroner, en økning

Boks 5.5. **Definisjonsforskjeller mellom stats- og kommuneregnskapet og offentlige finanser i nasjonalregnskapet**

Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av norsk økonomi i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land. Her bearbeides og sammenstilles blant annet offentlig forvaltnings finanser sammen med inntekter og utgifter for andre sektorer i økonomien. Ifølge internasjonale standarder skal nasjonalregnskapet settes opp etter det såkalte påløptprinsippet. Dette prinsippet innebærer at utgiftene skal registreres når aktiviteten finner sted, og inntektene skal henføres til den periode de er opptjent, ikke når de bokføres.

Kildene

Statsregnskapet

Statsregnskapet (St.meld. nr. 3) gir informasjon om de økonomiske transaksjonene i statskassen medregnet folketrygden, samt driftsresultatet i den statlige forretningsdriften. Den statlige forretningsdriften omfatter næringsvirksomhet der staten har et ubegrenset økonomisk ansvar. Eksempler på slike enheter er Statsbygg og Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). I statsregnskapet benyttes kontantprinsippet for registrering av økonomiske transaksjoner. Dette er et regnskapsprinsipp som gir oversikt over kontante inn- og utbetalinger og endring i likviditet. Dette medfører at regnskapstransaksjonene i en periode ikke nødvendigvis gjenspeiler aktiviteten som har funnet sted i den samme perioden, da det er betalingstidspunktet som er avgjørende for hvilken periode transaksjonen skal føres. Av praktiske årsaker har imidlertid SSB valgt å legge til grunn de fleste utgiftskomponentene i statsregnskapet uten videre bearbeiding. Per i dag er det kun statsforvaltningens skatter og avgifter på inntektsiden, samt produksjonssubsidier på utgiftssiden som føres etter påløptprinsippet i nasjonalregnskapet. I tillegg beregner nasjonalregnskapet kostnader ved bruk av realkapital (bygninger, maskiner, utstyr mv).

Andre stats- og trygde-regnskap

I løpet av de siste 10-15 årene har det pågått en betydelig omorganisering av statlig virksomhet. Særlig gjelder dette den økende tendensen til fristilling av virksomheter i statsforvaltningen (nettobudsjettering). Nettobudsjettering innebærer at Stortingets økonomiske kontroll er begrenset til å bevilge en økonomisk ramme for virksomheten. Mens aktiviteten i den sentrale statsforvaltningen er gitt av de økonomiske rammene Stortinget fastsetter, kan de nettobudsjetterende virksomhetene ha inntekter utover bevilgningene i statsregnskapet. Denne fristillingen innebærer at statsregnskapet er utilstrekkelig i beregning av sentrale nasjonalregnskapsstørrelser. For å få informasjon om aktiviteten i nettobudsjetterte enheter må egne regnskaper hentes inn. Totalt dreier dette seg om rundt 100 enheter (blant annet samtlige helseforetak, universiteter og høyskoler og kapitalforvaltningsenheter som Statens pensjonsfond Norge og Petroleumsforsikringsfondet). Enhetene i denne delsektoren av statsforvaltningen er underlagt regnskapsloven, noe som betyr at institusjonenes regnskap må settes opp etter påløptprinsippet.

Kommuneregnskapet

Kommuneforvaltningen omfatter kommunene, fylkeskommunene, kirkelige fellesråd og kommunale foretak som driver ikke-markedsrettet virksomhet. Regnskapsprinsippet som brukes i kommuneforvaltningen kalles anordningsprinsippet.

Dette prinsippet innebærer at alle kjente utgifter, utbetalinger, inntekter og innbetalinger skal tas med i regnskapet for vedkommende periode, uavhengig av om de er betalt eller ikke når perioden avsluttes. Anskaffelse og anvendelse av varer og tjenester bokføres ved henholdsvis mottak og levering. Bokførte verdier i kommuneregnskapet sammenfaller i flere tilfeller med påløpte verdier enn i statsregnskapet, og krever slik sett mindre bearbeiding for å inngå som en del av nasjonalregnskapet.

Ulike overskuddsbegreper

For å illustrere forskjellen mellom statsregnskapet og statlige finanser i nasjonalregnskapet, kan man ta utgangspunkt i de ulike overskuddsbegrepene som benyttes. Som mål for overskudd bruker statsregnskapet overskudd før låne-transaksjoner, mens det i nasjonalregnskapet benyttes nettofinansinvestering. Det er særlig tre forhold som forklarer avvik mellom overskuddsberegningene i statsregnskapet og nasjonalregnskapet:

Sektoromfang

I nasjonalregnskapet defineres offentlig forvaltning som institusjonelle sektorer som i tillegg til å ivareta et politisk ansvar, har som oppgave å iverksette og håndheve reguleringer, produsere tjenester (hovedsakelig ikke-markedsrettede) for individuelt og kollektivt konsum, samt omfordele inntekt og formue. Statlig og kommunalt eide foretak regnes som markedsprodusenter og faller derfor utenfor nasjonalregnskapets definisjon av offentlig forvaltning.

Kapitalinnskudd

Kapitalinnskudd i statsforvaltningen omfatter tilskudd til investeringer i og salg av eiendeler knyttet til statens forretningsdrift, deriblant SDØE. I statsregnskapet føres disse transaksjonene som løpende inntekter og utgifter. I nasjonalregnskapet blir de behandlet som finanstransaksjoner, siden statens forretningsdrift i hovedsak driver med markedsrettet aktivitet, og kapitalinnskudd i disse enhetene kan medføre avkastning. Finansdepartementets føringsmåte av investeringene i forretningsdriften innebærer dermed et driftsresultat som avviker fra nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Påløpte skatter

Ifølge nasjonalregnskapet skal tall for skatter, medregnet trygde og pensjonspremier, og produksjonssubsidier regnskapsføres med påløpte beløp for det enkelte år, mens skatteinntektene i statsregnskapet er bokført etter kontantprinsippet. For enkelte skattearter er differansen mellom bokførte og påløpte skatter betydelige, noe som må tas hensyn til i nasjonalregnskapet. Spesielt gjelder dette for petroleumsvirksomheten, der svingninger i dollarkurs og oljepris betyr mye for sektorens skattepliktige inntekter. I finansstatistikken for offentlig forvaltning fanges differansen mellom påløpte og bokførte skatter opp av en korreksjonssektor for å sikre konsistens i regnskapsføringen av skatter i offentlig forvaltning i alt og i de enkelte forvaltningssektorene.

I tillegg til differansen mellom påløpte og bokførte skatteinntekter fanger denne korreksjonssektoren også opp avvik i overføringer mellom stats- og kommuneregnskapene. Dette skyldes hovedsakelig at kommuneforvaltningen benytter anordningsprinsippet i sine regnskaper, mens statsforvaltningen benytter kontantprinsippet.

Tabell 5.16. **Kommuneforvaltningen. Inntekter og utgifter etter art. Foreløpige tall 2009. Milliarder kroner**

	2007	2008*	2009*
A. Løpende inntekter	254,8	273,1	295,5
1. Formuesinntekter	16,7	16,8	14,5
2. Skatteinntekter	122,6	129,9	136,6
3. Andre løpende overføringer	114,7	126,1	144,3
Overføringer innen offentlig forvaltning	110,4	121,8	140,6
Andre overføringer	4,3	4,3	3,7
4. Driftsresultat ¹	0,8	0,4	0,1
C. Totale inntekter (=A)	254,8	273,1	295,5
D. Løpende utgifter	252,8	283,8	300,0
1. Formuesutgifter	11,2	16,0	10,0
2. Overføringer til private	25,5	27,6	29,3
3. Andre løpende overføringer	2,4	2,3	2,4
Overføringer innen offentlig forvaltning	2,4	2,3	2,4
4. Konsum i kommuneforvaltningen	213,7	237,9	258,3
Lønnskostnader	156,1	172,4	186,2
Produktinnsats	59,5	65,5	71,1
Kapitalslit	20,9	23,7	25,2
Produktkjøp til husholdninger	14,2	16,4	18,6
Driftsresultat ¹	0,8	0,4	0,1
Gebyrer (-)	-37,9	-40,5	-42,9
E. Sparing (A-D)	2,0	-10,7	-4,5
F. Kapitalutgifter	14,5	15,2	18,4
1. Nettoinvestering i fast realkapital	14,9	15,2	19,2
Bruttoinvestering i fast realkapital	35,9	38,8	44,3
Kapitalslit (-)	-20,9	-23,7	-25,2
2. Netto kjøp av tomter og grunn	-1,5	-1,2	-1,5
3. Kapitaloverføringer til næringsvirksomhet	1,1	1,2	0,8
G. Totale utgifter (D+F)	267,3	299,0	318,4
H. Nettofinansinvesteringer (C-G)	-12,5	-25,9	-23,0
2. Overskudd før lånetransaksjoner	-12,5	-25,9	-23,0
Totale fordringer	226,0	217,2	:
Total gjeld	297,9	325,4	:
Netto gjeld	71,8	108,2	:

¹ Driftsresultat i kommunal vannforsynings-, avløps- og renovasjonsvirksomhet. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

på 8,2 prosent fra året før. Skatteinntektene utgjør knapt halvparten av kommuneforvaltningens samlede inntekter, og inneholder skatt på inntekt og formue, eiendomsskatt og andre produksjonsskatter. Veksten i skatteinntektene i 2009 var på 5,2 prosent, som er noe lavere enn året før. Lavere næringslivsaktivitet i kjølvannet av finanskrisen kan forklare denne svake økningen. Den andre store inntektsposten er overføringer fra staten, en post som økte med nær 15 prosent. I denne økningen ligger tiltakspakken for å stimulere sysselsettingen i norsk økonomi – en stor del av denne var rettet mot kommunesektoren.

Kommuneforvaltningens totale utgifter, det vil si summen av løpende utgifter og kapitalutgifter, økte med

Boks 5.6. **Driftsresultat og nettofinansinvesteringer i kommunene**

Netto driftsresultat for kommunene bygger på regnskapsoppstillingen til kommuneregnskapene. Det viser differansen mellom driftsinntekter og driftsutgifter inklusive renter og avdrag. Forskjellen mellom brutto og netto driftsresultat viser hvor mye av inntektene som brukes til å betale renter og avdrag. Netto driftsresultat kan enten brukes til å finansiere investeringer eller avsettes til senere bruk.

Tabellen over kommuneforvaltningens inntekter og utgifter bygger på nasjonalregnskapets gruppering. Kommuneforvaltningen omfatter virksomheten i kommunene og fylkeskommunene. Kommunenes nettofinansinvestering, eller overskudd før lånetransaksjoner, måles som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, inklusive utgifter til bruttorealinvesteringer, mens opptak av lån og avdragsutgifter holdes utenom. Nettofinansinvesteringer, tillagt eventuelle omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommuneforvaltningens netto fordringsposisjon. Dersom nettofinansinvesteringer er negative, kalles de også underskudd før lånetransaksjoner.

Driftsresultat i kommuneregnskapene er et annet begrep enn driftsresultat i nasjonalregnskapet. I nasjonalregnskapet er det en målekonvensjon at offentlig forvaltning ikke har driftsresultat med unntak av den markedsrettede delen av kommunal produksjon som omfatter kommunal vannforsyning og kloakk- og renovasjonsvirksomhet.

i overkant av 19 milliarder kroner, eller 6,5 prosent, fra 2008 til 2009. Lønnskostnader er den klart største utgiftsposten i kommuneforvaltningen, og utgjør nær 60 prosent av de totale utgiftene. Lønnskostnadens vekst var i 2009 om lag 8 prosent, det vil si noe mindre enn i 2008 da veksten var over 10 prosent. Veksten har vært særlig sterk innenfor barnehagenæringen. Satsing på full barnehagedekning har de seneste årene gitt høy kostnadsvekst, og dette fortsatte i 2009. Veksten for øvrig innen pleie og omsorg har flatet noe ut, og var i 2009 knapt 7 prosent.

Bruttoinvesteringer i fast realkapital har økt kraftig i kommuneforvaltningen de siste årene. Siden 2006 har økningen vært på over 45 prosent, fra nær 30 til over 44 milliarder kroner. Dette er en vesentlig årsak til sektorens voksende underskudd. Investeringsnivået har i perioden tidvis vært høyt innenfor flere store kommunale tjenesteområder, som barnehager, omsorg, undervisning, transport og administrasjon. I 2009 var veksten høy innenfor undervisning, samt de beløpsmessig mindre områdene som kulturtilbud, kloakk og renovasjon og sykehus/distriktslegesentre.

Kommuneforvaltningens renteutgifter falt fra 2008 til 2009 fra nesten 16 milliarder til 10 milliarder ifølge de foreløpige regnskapene. Finanskrisen gjorde 2008 til et år med særlig høye renteutgifter, fordi kursfall i verdipapirene som eies innen kommunesektoren ble ført her. De foreløpige tallene indikerer at renteutgiftene i 2009 falt til under det nivået de hadde i 2007. Lavt rentenivå har medvirket til dette. Kommuneregnskapene er

Temaboks 5.1. Økt bruk av eiendomsskatt i kommunene

Eiendomsskatten er en frivillig kommunal skatteform. Det er kommunestyret i den enkelte kommune som avgjør om det skal innføres eiendomsskatt. Kommunestyret må videre velge hvilke områder eiendomsskatt skal utskrives. Det kan velges mellom fire utskrivningsalternativer, fast eiendom i hele kommunen, i klart avgrenset område som helt eller delvis er utbygd på byvis, kun på verk og bruk, eller i klart avgrenset område helt eller delvis utbygd på byvis samt på verk og bruk. Med virkning fra og med 2007 har kommunene hatt anledning til å skrive ut eiendomsskatt i hele kommunen. Dette alternativet har ført til at også mange hytter har blitt omfattet av eiendomsskatten, men det er viktig å påpeke at eiendomsskatten ikke kan skrives ut på hytter alene. Kommunene har ansvaret for å taksere eiendommene til bruk i eiendomsskattesammenheng. Skattetaksten skal som utgangspunkt settes lik omsetningsverdien. Skattesatsen skal være mellom to og syv promille, og ved første gangs utskrivning kan ikke skattesatsen overstige to promille. Kommunestyret kan også velge å benytte differensiert skattesats for henholdsvis boliger og fritidseiendommer og for verk og bruk, og de kan velge å gi boliger og fritidseiendommer et bunnfradrag som trekkes fra skattegrunnlaget før skatten beregnes.

Kommunesektorens inntekter fra eiendomsskatt har økt betydelig siden 2001. I 2001 hadde kommunene samlet en inntekt på 2,7 milliarder fra eiendomsskatt, mens de i 2008 hadde 6,2 milliarder, en økning på 620 millioner fra 2007. Målt som prosent av kommunenes samlede brutto driftsinntekter har inntektene økt fra 1,7 prosent i 2001 til 2,4 prosent i 2008. Økningen kan skyldes flere forhold, som at flere kommuner har skrevet ut eiendomsskatt og på større områder, at kommunene har økt den generelle skattesatsen og ved at kommunene har nyere alminnelig takst. I 2007 hadde 272 kommuner av i alt 431 innført eiendomsskatt, mens det i 2008 var 291 kommuner av 430. I tillegg til økningen i kommuner med eiendomsskatt var det også en økning på 24 kommuner som hadde eiendomsskatt i hele kommunen. Av disse var det 7 som innførte eiendomsskatt i 2008, mens de resterende 17 kommunene utvidet området med eiendomsskatt til hele kommunen. Dette økte inntektene med om lag 95 millioner eller 22 prosent fra året før. Det er 204 kommuner som benytter den maksimale skattesatsen på 7 promille i 2008 mot 197 i 2007, og 102 kommuner som har en alminnelig takst fra 2006 eller nyere.

Økningen av bruken av eiendomsskatten de siste årene betyr at større områder av Norge omfattes av eiendomsskatt og at den betales av flere. Det er likevel fremdeles et uutnyttet inntekspotensiale ved mer bruk av eiendomsskatt, økte skattesatser og retaksering.

Eiendomsskatten utgjør en relativt liten andel av kommunenes samlede brutto driftsinntekter på 262 milliarder, men for den enkelte kommune kan eiendomsskatten være en veldig viktig inntektskilde. Gjennomsnittlig skatteproveny fra eiendomsskatten for den enkelte kommune med eiendomsskatt var 21 millioner kroner (2008). Det er store forskjeller mellom kommunene når det gjelder hvor stor andel inntekten fra eiendomsskatten er av kommunens brutto driftsinntekter. Det vanlige er mellom 1,5 til 5 prosent, men det er også kommuner som har godt over 20 prosent av sine inntekter fra eiendomsskatt. Kommuner som er vertskommuner for kraftverk og store petroleumsrelaterte anlegg, har den største andelen av totale inntekter fra eiendomsskatten. Det er også store forskjeller på andelen av eiendomsskatten kommunene får fra henholdsvis verk og bruk og fra annen fast eiendom, som for eksempel boliger, fritidseiendommer og butikker.

Kommunenes kjærkomne inntekter fra eiendomsskatt motsvares nødvendigvis av en ikke alltid like populær utgift for de som eier fast eiendom. I 2008 betalte en eier av en enebolig på 120 kvm med ett mål tomt beliggende sentralt i kommunen en gjennomsnittlig eiendomsskatt på 2174 kroner, mot 1990 i 2007. Høyeste rapporterte skattebeløp på en slik eiendom var 5400 kroner, og det laveste var 200 kroner.

I 2008 var det som nevnt 291 kommuner som hadde eiendomsskatt, noe som tilsvarer nesten 68 prosent. Det er til dels store variasjoner i andelen kommuner som har innført eiendomsskatt i de ulike fylkene. I Vestfold har 1 av 14 kommuner eiendomsskatt, mens i nabofylket Telemark har 17 av 18 kommuner eiendomsskatt. De fleste fylkene har en andel av kommuner med eiendomsskatt på mellom 50 og 80 prosent. Av de 291 kommunene med eiendomsskatt hadde 147 eiendomsskatt kun på verk og bruk, 66 på områder utbygd på byvis samt verk og bruk, og 79 hadde eiendomsskatt i hele kommunen. Det er dermed 145 kommuner som har eiendomsskatt på de fleste boligene som ligger i kommunen. Disse 145 kommunene med eiendomsskatt på boliger har til sammen et innbyggertall på i overkant av 2 millioner. 27 kommuner valgte å bruke differensiert skattesats i 2008, og alle oppga en lavere skattesats for boliger og fritidseiendommer. 62 rapporterte at de gir boliger og fritidseiendommer bunnfradrag. Bunnfradraget er oftest et fast kronebeløp, men kan også være angitt som prosent av taksten. I 2008 ga 54 kommuner i snitt et bunnfradrag på 293 000 kroner.

Eiendomsskatt. Inntektene, omfanget og bruken. Antall, prosent og kroner

	2007	2008	Prosentvis endring 2007-2008
Antall kommuner med eiendomsskatt	272	291	7,0
Antall kommuner med eiendomsskatt kun på verk og bruk	137	146	6,6
Antall kommuner med eiendomsskatt både på verk og bruk og områder utbygd på byvis	80	66	-17,5
Antall kommuner med eiendomsskatt i hele kommunen	55	80	45,5
Eiendomsskatt, totalt. 1 000 kroner ¹	5 570 781	6 189 148	11,1
Eiendomsskatt fra verk og bruk. 1 000 kroner	3 422 085	3 722 113	8,8
Eiendomsskatt fra annen fast eiendom. 1 000 kroner	2 148 696	2 467 035	14,8

¹ Flere kommuner har ikke fordelt eiendomsskatten på artene 874 og 875, alt er ført på 874 «verk og bruk».

imidlertid ennå ikke endelig avsluttet, og beløpene vil derfor kunne endre seg noe.

Kommuneforvaltningens netto gjeld, det vil si gjeld i alt fratrukket fordringer i alt, har økt i takt med underskuddet siden 2006. Netto gjeld økte i perioden 2006 til 2008 (balansetall for 2009 er ennå ikke klare) til 108 milliarder ved utgangen av 2008, hvilket er en økning på nesten 80 prosent. Om lag 11 milliarder av nettogjeldsøkningen i 2008 er omvurderinger, og deler av dette (nær 50 milliarder) er forårsaket av de negative nettofinansinvesteringene i perioden. Kommuneforvaltningens netto gjeld pr. utgangen av 2009 ventes å stige ytterligere som følge av det høye underskuddet. Omvurderinger som følge av oppgang i kursen på verdipapirer kan imidlertid ventes å dempe denne nettogjeldsøkningen.

En annen indikator på kommunenes økonomiske stilling er deres netto driftsresultat ifølge kommuneregnskapene, se boks 5.6. Netto driftsresultat er et uttrykk for det økonomiske handlingsrommet kommuner og fylkeskommuner har etter at driftsutgifter, renter og avdrag er betalt. Målt i prosent av driftsinntektene uttrykker dette hvor stor andel av de tilgjengelige inntektene kommunene kan disponere til avsetninger og investeringer. For å sikre kommunesektorens økonomiske balanse over tid, anbefaler Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi at netto driftsresultat over tid er ca. 3 prosent for kommunesektoren samlet. Dette begrunnes i formuesbevaringsprinsippet. I åtte av de ti siste årene har netto driftsresultat vært lavere enn dette anbefalte nivået, og i 2008 hadde kommunesektoren samlet sett et positivt netto driftsresultat på bare 1 milliard, hvilket er så godt som null målt i prosent av driftsinntektene. Tall for 2009 er ikke beregnet ennå.

6. Næringene

Produksjonsutviklingen fra 2008 til 2009 var sterkt preget av finanskrisen med påfølgende svikt i etterspørselen etter varer og tjenester. De aller fleste næringsområdene opplevde en reduksjon i etterspørselen, og for noen både i hjemmemarkedet og i eksportmarkedet. Bygge- og anleggsnæringen med et toppår i 2008 reduserte produksjonen med nesten 5 prosent fra 2008 til 2009. Også produksjonen i industrien falt kraftig med den sterkeste nedgangen siden 1970. Tall fra nasjonalregnskapet viser ellers at bruttoproduktet i privat tjenesteyting falt med 1,1 prosent fra 2008 til 2009. I kapittelet kan man også lese om "veien videre i klimaforhandlingene" og finne beregninger av de samfunnsøkonomiske kostnadene ved å nå det innenlandske målet for kutt i CO₂-utslipp (Klimakur 2020).

6.1 Utvinning av råolje og naturgass

Produksjon og markedsforhold

I 2009 var verdien av olje- og gassproduksjonen 527,3 milliarder kroner, mot 708,6 milliarder kroner i 2008 ifølge nasjonalregnskapet. Fallet fra 2008 til 2009 skyldes både lavere olje- og gasspriser og nedgang i oljeproduksjonen.

Eksportverdien av råolje falt fra 359,4 milliarder kroner i 2008 til 246,6 milliarder i 2009. Tilsvarende falt eksportverdien av naturgass fra 218,1 til 187,1 milliarder kroner. I tillegg kommer eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv. Dette utgjorde 30,0 milliarder kroner i 2009. Samlet eksportverdi av petroleumprodukter var i 2009 på 463,7 milliarder kroner.

Tabell 6.1. Produksjon av olje (inkl. NGL og kondensat) og gass. 2009

	Produksjon 2009 Tusen Sm ³ o.e.	Endring fra 2008		Andel av henholdsvis olje- og gass- produksjonen Prosent
		Tusen Sm ³ o.e.	Prosent	
Petroleum i alt	239 392	-2 450	-1,0	
Olje i alt	135 922	-6 675	-4,7	100
Herav:				
Ekofisk	14 935	-1 190	-7,4	11
Grane	10 724	687	6,8	8
Åsgard	10 246	275	2,8	8
Oseberg	9 183	-1 032	-10,1	7
Troll Vest	8 913	-330	-3,6	7
Gullfaks	8 592	-1 021	-10,6	6
Snorre	6 617	-2 038	-23,5	5
Gass i alt	103 470	4 225	4,3	100
Herav:				
Troll Øst	24 402	-5 337	-17,9	24
Ormen Lange	20 782	9 345	81,7	20
Åsgard	12 247	830	7,3	12
Sleipner Øst	9 999	-1 336	-11,8	10
Kvitebjørn	5 080	2 077	69,2	5

Kilde: Oljedirektoratet.

Den samlede produksjonen av petroleum på norsk sokkel falt med 1,0 prosent til 239,4 millioner standard kubikkmeter oljeekvivalenter (Sm³ o.e.) fra 2008 til 2009. Av den totale produksjonen utgjorde produksjonen av råolje inkl. NGL og kondensat 57 prosent, og produksjonen av naturgass 43 prosent. Oljeproduksjonen gikk ned med 4,7 prosent fra 2008 til 2009. Det var nedgang på de fleste felt. Produksjonen av olje var i fjor 36,3 prosent lavere enn toppnivået i 2000. Gassproduksjonen fortsetter å øke, og steg med 4,3 prosent fra 2008 til 2009. Det er hovedsakelig det nye gassfeltet Ormen Lange som bidrar til økningen, mens gassproduksjonen på Troll viser nedgang. Siden 2000 har utvinningen av gass mer enn doblet seg.

Ved utløpet av 2009 var det produksjon på 65 felt på norsk kontinentalsokkel. Det kom i drift seks nye felt i løpet av året. Av disse er Rev, Volund og Delta lokalisert i Nordsjøen og Alve, Tyrihans og Yttergryta befinner seg i Norskehavet.

Ekofisk, som markerte starten på norsk oljevirkosomhet i 1971, stod for om lag 11 prosent av total oljeproduksjon i 2009. Andre felt med betydelig oljeproduksjon i 2009 er Grane, Åsgard og Oseberg.

Den norske produksjonen av naturgass domineres av de fire store feltene Troll, Ormen Lange, Åsgard og Sleipner. I 2009 produserte disse fire feltene henholdsvis 24, 21, 12 og 10 millioner Sm³ o.e. naturgass, eller 66 prosent av den samlede gassproduksjonen på norsk sokkel.

Fra starten i 1971 og fram til utgangen av 2009 har det til sammen blitt produsert 5,3 milliarder Sm³ o.e. på norsk sokkel, ifølge Oljedirektoratet. De totale utvinnbare ressursene, inkludert det som allerede er produsert, anslås til ca 13 milliarder Sm³ o.e., med et usikkerhetsspenn mellom 10 og 17 milliarder Sm³ o.e. De gjenværende utvinnbare ressursene er altså beregnet til 7,7 milliarder Sm³ o.e. Gjenværende reserver i felt som er omfattet av godkjent plan for utbygging og drift (PUD) anslås til 3,1 milliarder Sm³ o.e., tilsvarende 40 prosent av de antatt totalt gjenværende utvinnbare ressursene.

Tabell 6.2. Produksjons- og eksportutvikling for olje og gass

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Produksjon¹												
Samlet produksjon, millioner Sm³ o.e.	226,3	230,7	244,4	252,3	259,0	262,5	264,0	257,2	248,9	237,6	241,8	239,4
Olje	168,7	168,7	181,2	180,9	173,6	165,5	162,8	148,1	136,6	128,3	122,7	115,5
NGL	7,4	7,0	7,2	10,9	11,8	12,9	13,6	15,7	16,7	16,6	16,0	16,0
Kondensat	6,0	6,5	6,3	6,6	8,0	11,1	9,1	8,4	8,0	3,1	3,9	4,4
Gass	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,1	78,5	85	87,6	89,7	99,2	103,5
Eksport, millioner Sm³ o.e.												
Olje	156,2	152,9	163,8	169,0	161,3	151,0	150,3	134,3	122,1	119,4	108,3	102,1
Gass	42,7	46,7	48,5	50,5	64,4	71,1	76,3	82,5	84,6	85,7	94,6	96,6
Eksportverdi ² , milliarder kroner												
	118,3	159,2	306,6	295,7	257,3	257,9	312,8	392,6	456,1	444,2	577,5	433,7
Oljepris, Dollar per fat Brent Blend												
	13,34	18,03	28,53	24,86	25,04	28,48	38,04	55,23	66,11	72,66	98,52	62,67
Oljepris, Kroner per fat Brent Blend												
	100,62	141,00	252,10	223,47	198,45	201,44	255,41	356,20	422,84	422,07	537,24	388,41

¹ Netto salgbare mengde.² Eksklusive eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv.

Kilde: Oljedirektoratet, Statistisk sentralbyrå og Ecwin.

Tabell 6.3. Påløpte og antatte investeringskostnader. Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport. Millioner kroner

	2005	2006	2007	2008	2009 ¹	2010 ¹
I alt	88 478	95 740	109 637	123 882	141 208	138 534
Utvinning av råolje og naturgass i alt	78 463	90 442	106 013	122 120	140 432	137 648
Leting og konseptstudier	7 537	11 718	17 921	24 411	29 706	28 998
Feltutbygging og felt i drift	53 913	60 328	76 764	92 801	103 961	101 614
Feltutbygging	19 518	21 316	30 762	35 184	37 697	28 550
Varer	6 247	8 179	11 179	21 439	20 309	13 379
Tjenester	8 405	8 542	12 765	8 551	9 195	4 457
Produksjonsboring	4 866	4 594	6 817	5 193	8 193	10 714
Felt i drift	34 395	39 013	46 003	57 617	66 264	73 064
Varer	2 082	3 295	4 059	5 022	6 215	11 548
Tjenester	8 411	11 874	15 087	21 625	26 072	22 273
Produksjonsboring	23 901	23 844	26 857	30 970	33 977	39 243
Landvirksomhet ²	17 014	18 396	11 327	4 907	6 764	7 037
Rørtransport	10 015	5 297	3 624	1 763	776	886

¹ Anslag. Registrert 4. kvartal 2009.² Omfatter kontorer, baser og terminalanlegg på land.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

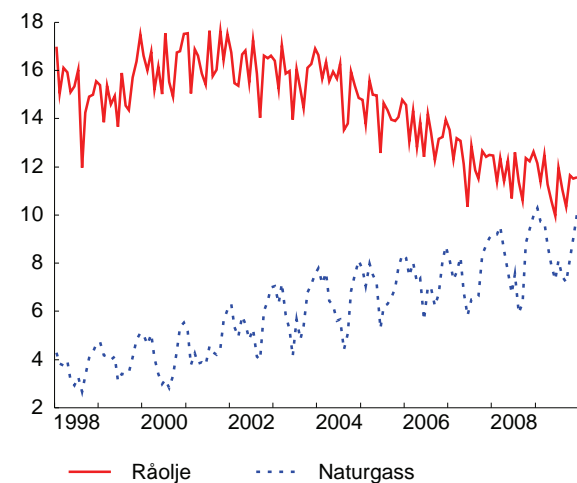
Prisutviklingen

Den gjennomsnittlige prisen på Nordsjøoljen Brent Blend var 62,7 dollar per fat i 2009, ned hele 36,4 prosent fra året før. Omregnet til norske kroner falt oljeprisen med 27,7 prosent til 388 kroner per fat.

Mot slutten av desember 2008 nådde oljeprisen bunnen etter kollaps i oljeetterspørselen i kjølvannet av finanskrisen, og på julaften i 2008 ble oljeprisen notert til 36,5 dollar per fat. Deretter snudde oljeprisen og ble notert til over 50 dollar per fat den 6. januar. Prisoppgangen kom hovedsakelig som følge av at OPECs vedtatte produksjonskutt gjennom høsten, stort sett var blitt overholdt av medlemslandene. I tillegg ble prisoppgangen understøttet av kaldt vær, gasskonflikten mellom Russland og Ukraina og krigen i Gaza. Etter

6. januar snudde oljeprisen ned på grunn av stadig forverrede utsikter for verdensøkonomien, og Brent Blend ble i de neste to månedene stort sett handlet i intervallet mellom 40 og 45 dollar per fat. Fra 11. mars til 11. juni økte oljeprisen gradvis fra 41,40 dollar per fat til 71,79 dollar per fat. Fortsatte produksjonskutt i OPEC, enorme stimuleringspakker fra regjeringer og IMF, samt pengepolitiske lettelsener og stigende kapitalmarkeder overskygget en fortsatt svak utvikling i oljeetterspørselen og bidro til oppgang i oljeprisen.

Fra 29. juni til 8. juli falt oljeprisen med over 10 dollar til 60,43 dollar per fat pga stigende usikkerhet knyttet til verdensøkonomien og lavere enn forventet oljeetterspørsel i USA.

Figur 6.1. Olje- og gassproduksjon. Råolje (millioner tonn) og naturgass (milliarder Sm³). Ujusterte tall

Kilde: Oljedirektoratet.

Fra midten av juli til 5. august økte oljeprisen med 15 dollar per fat til 75,51 dollar per fat. Økonomiske nøkkeltall slo bedre ut enn fryktet og oljemarkedet steg i takt med finansmarkedene.

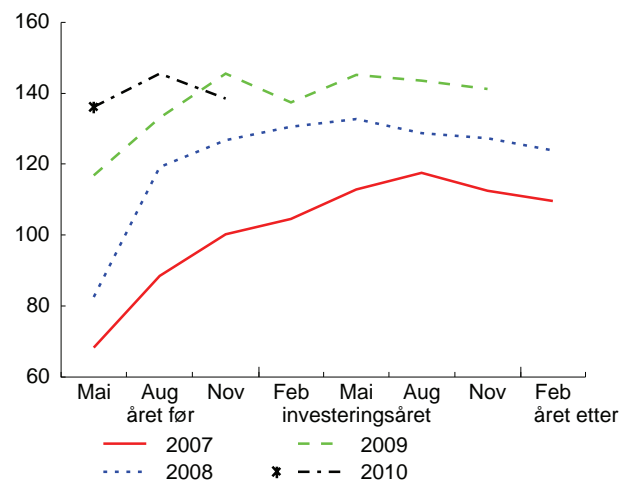
Oljeprisen fortsatte å utvikle seg i relativ sterk korrelasjon til de toneangivende finansmarkedsindeksene utover høsten. Både oljeprisens og aksjeindeksenes utvikling var tett knyttet til endringer i økonomiske nøkkeltall som indikerte hvor fort, sterkt og robust den globale økonomien ville bedre seg. Oljeprisen var til en viss grad frakoblet de fundamentale realiteter i oljemarkedet, som fortsatt ble karakterisert av svak oljeetterspørsel og høye lagernivåer. Markedsaktørene i oljemarkedet hadde gjennom krisen fått tillit til at OPEC ville klarere markedet med flere produksjonskutt om nødvendig. Oljeprisen ble derfor i større grad drevet av utviklingen i forventningene til framtidig oljeetterspørsel enn av faktisk etterspørsel.

Fra 5. august til midten av oktober ble Brent Blend handlet innenfor intervallet 65 til 75 dollar per fat. Oljeprisen steg så til nesten 80 dollar fatet i slutten av oktober for deretter å holde seg sterk gjennom hele november. Oljeprisen falt noe tilbake i starten av desember. Gjennomsnittlig oljepris i november og desember var på henholdsvis 77,58 og 75,21 dollar per fat.

Investeringer

SSB samler hvert kvartal inn oljeselskapenes egne anslag for fremtidige investeringskostnader. Statistikken inkluderer alle aktive lisenser, alle felt og rør som er i drift og som skal bygges ut, som har godkjent eller fritak for PUD, samt landanlegg direkte knyttet mot olje- og gassproduksjonen. Investeringstallene som presenteres her er fra tellingen i november i fjor, og omtales som 4. kvartal. Tallene for 2009 representerer derfor påløpte tall for de første tre kvartalene pluss selskapenes anslag for 4. kvartal. Anslagene for 2010 er hovedsakelig basert på budsjettforslag fremlagt 1. oktober.

Figur 6.2. Årsanslag for investeringskostnader i oljevirkosheten. Milliarder kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Anslag 2009

Ifølge anslagene fra 4. kvartal 2009, var de samlede investeringer i olje- og gassvirksomhet og rørtransport 141,2 milliarder kroner i 2009. Dette er en økning på 17,3 milliarder kroner fra 2008. Økningen fra 2008 kom innenfor alle investeringsområder med unntak av rørtransport, der anslagene indikerer nedgang. Fra 2002 til 2009 har de nominelle investeringene på norsk kontinentalsokkel økt med 161 prosent. Oppgangen fra 2002 til 2005 kan hovedsakelig tilskrives utbyggingen av de store feltene Snøhvit og Ormen Lange med tilhørende terminaler og rørledninger. Den videre oppgangen kom hovedsakelig som følge av den kraftige økningen i oljeprisen i årene fra 2003 til 2008. Oljeprisøkningen førte til økt leteaktivitet og utløste en rekke nye utbyggingsprosjekter og prosjekter knyttet til eksisterende infrastruktur. I tillegg førte den høye investeringsaktiviteten til kapasitetsproblemer i leverandørindustrien og dermed til dyrere innsatsfaktorer i oljenæringen. Dette bidro til høyere nominelle investeringer.

Investeringene til lettevirkosmet i 2009 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 29,7 milliarder kroner, en økning med 5,3 milliarder fra året før. Av dette ble 21,8 milliarder kroner brukt på undersøkelsesboring – 6,2 milliarder mer enn i 2008. Det ble påbegynt hele 65 letebrønner på norsk kontinentalsokkel i 2009, ni flere enn i 2008. Det ble boret 46 brønner i Nordsjøen og 19 i Norskehavet. Det ble gjort 28 nye funn, 21 i Nordsjøen og 7 i Norskehavet. Samlet ressurstilvekst fra disse funnene er ifølge Oljedirektoratet beregnet til mellom 36 og 94 millioner Sm³ utvinnbar olje og mellom 37 og 154 milliarder Sm³ utvinnbar gass. Ressurstilveksten i 2009 er noe høyere enn i 2008. Oljefunnene er stort sett gjort i Nordsjøen mens gassressursene for det meste er funnet i Norskehavet.

Investeringer til feltutbygging i 2009 ble anslått til 37,7 milliarder kroner. Dette er 2,5 milliarder mer

enn de endelige utbyggingsinvesteringene i 2008. Det ble startet opp to nye feltutbyggingsprosjekter i 2009, Goliat i Barentshavet og Oselvar i Nordsjøen. De største utbyggingsinvesteringene ble i 2009 gjort på feltene Skarv og Gjøa. Investeringer til felt i drift i 2009 ble i 4. kvartal anslått til 66,3 milliarder kroner – 8,6 milliarder mer enn endelige tall for 2008. De høyeste driftsinvesteringene i 2009 ble gjort på Ekofisk, Troll, Valhall og Ormen Lange. Investeringer til oppstrømsrelatert landvirksomhet i 2009 ble i 4. kvartal anslått til 6,8 milliarder kroner, dette er 1,9 milliarder mer enn de endelige investeringstall for 2008. Økningen har sammenheng med at investeringene på terminalene knyttet til Snøhvit og Gassled var høyere i 2009. Investeringene i rørtransport ble i 4. kvartal anslått til 0,8 milliarder kroner for 2009. Dette er 1,0 milliarder lavere enn de endelige tall for 2008. Nedgangen skyldes hovedsakelig at gassrørledningen mellom Kollsnes og Mongstad ble ferdigstilt tidlig i 2009.

Anslag 2010

Investeringene i olje- og gassvirksomheten for 2010, inkludert rørtransport, ble i 4. kvartal 2009 anslått til 138,5 milliarder kroner. Dette er 6,9 milliarder lavere enn anslått i kvartalet før. Anslaget er videre 7,0 milliarder kroner lavere enn tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008. Nedgangen kommer innenfor feltutbygging og felt i drift, mens anslagene indikerer investeringer på omtrent samme nivå som for 2009 innenfor investeringsområdene landvirksomhet, rørtransport og lettevirksomhet.

Investeringene til leting i 2010 ble anslått til 29,0 milliarder kroner i 4. kvartal 2009 – ned hele 6 milliarder kroner sammenlignet med anslaget gitt i kvartal før. Likevel ligger anslaget på samme nivå som tilsvarende tall gitt for 2009 i 4. kvartal 2008. Mange felt på norsk kontinentalsokkel har passert toppen og produksjonen er avtagende. For å forlenge disse feltenes levetid og optimalisere driften motiveres operatørene til å fremskaffe mulige tilleggsressurser. Derfor bores og planlegges det mange avgrensings- og letebrønner i nærheten av eksisterende infrastruktur.

Investeringene til feltutbygging i 2010 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 28,6 milliarder kroner – 0,3 milliarder lavere enn anslått for 2010 i det foregående kvartalet. Anslaget er 5,9 milliarder lavere enn tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008. Det kan komme til nye prosjekter, som vil kunne bidra til å øke utbyggingsinvesteringene i 2010 utover det som ligger inne i tellingen fra 4. kvartal 2009. Det klart største av disse er Gudrun. Utbyggingsprosjekter blir inkludert i investeringstillingen først etter at de er blitt godkjent av myndighetene.

Anslaget for investeringer i felt i drift i 2010 var i 4. kvartal 2009 på 73,1 milliarder kroner – 0,4 milliarder lavere enn anslått for 2010 i kvartalet før. Sammenlignet med tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008, representerer dette en nedgang på 0,9

milliarder kroner. Det er også i 2010 spesielt feltene Ekofisk, Troll, Valhall og Ormen Lange som skiller seg ut med høye investeringsnivå.

Investeringene til landvirksomhet i 2010 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 7 milliarder kroner. Anslaget ligger på samme nivå som tilsvarende anslag gitt for 2009. Investeringene til rørtransport i 2010 ble anslått til 0,9 milliarder kroner, dette er samme nivå som tilsvarende anslag gitt for 2009 i 4. kvartal 2008.

6.2. Industri og bergverksdrift

Produksjon og markedsforhold

Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift målt i faste priser falt med 5,9 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. Dette er den kraftigste nedgangen som er registrert for industriproduksjonen siden 1970. Utviklingen gjennom 2009 var preget av en markert svikt i internasjonal og hjemlig etterspørsel grunnet den økonomiske krisen som oppsto høsten 2008. Bedring i etterspørselen fra hjemmemarkedet og i noen grad fra utlandet sørget for at industriproduksjonen tok seg noe opp i 2. halvår 2009, men veksten viste tegn til å flate ut mot slutten av året.

Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift utgjorde 13,1 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge i 2009. Det var 280 000 sysselsatte i industrien i 2009, som er 4,3 prosent færre enn i 2008. Sysselsettingen gikk klart ned i næringer som metallindustri, produksjon av kjemiske råvarer og i trelast- og trevareindustrien. Sysselsettingen gikk samlet sett ned med 3,6 prosent i verkstedindustrien. Industriens andel av samlede timeverk i Norge var 11,8 prosent i 2009, litt ned fra 2008. I bergverksdrift var 4 400 sysselsatt i 2009, litt færre enn i 2008.

Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter viser at det var etterspørselen fra utlandet som sviktet mest i 2009, både i volum og verdi. Eksportvolumet falt med 9,4 prosent fra 2008 til 2009, se tabell 6.5. Det var et kraftig fall i eksporten i 1. halvår 2009, men markedssituasjonen bedret seg noe fra 3. kvartal 2009. Viktig for omslaget i 3. kvartal var at etterspørselen etter verkstedprodukter og industrielle råvarer snudde. Det var videre en nedgang på 13,1 prosent i importen av tradisjonelle industrivarer i 2009 sammenlignet med året før. Dette kan blant annet knyttes til lavere import av råstoff til norsk aluminiumsproduksjon. Prisutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter var negativ i 2009, med en nedgang på 2,1 prosent sammenlignet med 2008.

Produksjonen i metallindustrien falt kraftig i 2009 og tall fra nasjonalregnskapet viser en nedgang på nesten 20 prosent sammenlignet med året før, samtidig som metallprisene falt med rundt 21 prosent. Situasjonen bedret seg noe i 2. halvår 2009 hvor fallet i produksjon og priser stoppet opp og endte i en viss vekst. Produksjonen i norsk metallindustri var likevel mindre

Tabell 6.4. **Industri og bergverksdrift. Produksjon og faktoreterspørsel. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr ¹		Volum		Pris	
	2009	2008	2008	2009	2008	2009
Bruttoprodukt	201,3	2,3	-5,9	-0,2	4,6	
Bruttoinvesteringer i alt	24,2	10,2	-29,1	4,6	2,2	
Bruttoinvesteringer i bygg og anlegg	6,2	25,4	-43,4	5,8	1,8	
Bruttoinvesteringer i maskiner	18,0	4,2	-22,2	4,1	2,4	
Sysselsetting ²	284,4	2,2	-4,2			

¹ Nivå tall i løpende priser, ujusterte tall.

² Lønnstakere og selvstendige, 1 000 personer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.5. **Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter¹. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	575,8	1,0	-6,6	4,2	-2,1	
Eksport ²	223,5	4,5	-9,4	0,8	-8,4	
Hjemmeleveranser	352,3	-17,3	-4,7	6,5	1,6	
Import	389,1	0,2	-13,1	4,3	-1,2	
Innenlandsk anvendelse	741,4	-8,6	-9,3	5,3	0,2	
Lagerendringer	-81,3	..	..	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	822,7	-4,5	-4,0	5,2	-0,2	

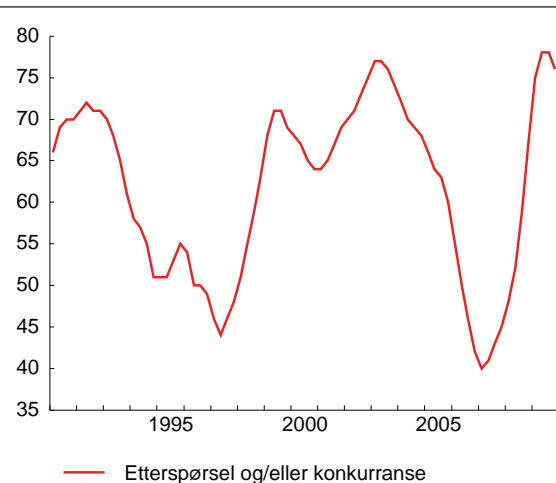
¹ Tradisjonelle industri- og bergverksprodukter er en analytisk gruppering som ikke omfatter skip, oljeplattformer og moduler samt petroleumforbindelser som krever liten bearbeiding. Industri og bergverksprodukter er ellers definert i henhold til den internasjonale produktklassifisering CPA - Classification of Products by Activity.

² Inneholder reeksport.

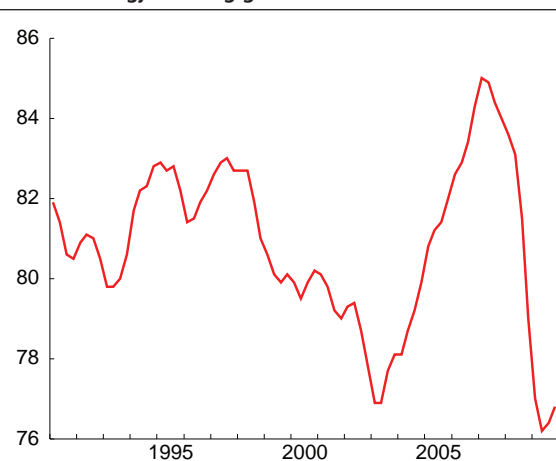
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i 4. kvartal 2009 enn på samme tid året før, og kapasitetsutnyttelsen i næringen var fremdeles klart lavere enn før krisen høsten 2008. Norsk trelast- og trevareindustri samt treforedling har også hatt en klar nedgang i produksjonen i 2009 sammenlignet med 2008. Dette henger sammen med lavere byggeaktivitet i Norge og svak etterspørsel etter treforedlingsprodukter internasjonalt. Utover i 2009 har situasjonen for norsk trelast- og trevareindustri bedret seg noe, men produksjonen var fremdeles klart lavere enn på samme tid året før. Vansker med tilgangen på råstoff og tekniske problemer har ellers bidratt til at produksjonen i norsk solcellerelatert industri har variert betydelig gjennom 2009. Produksjonen i denne delen av industrien er ellers sikret gjennom langsiktige kontrakter. Ny produksjonskapasitet ble tatt i bruk på slutten av året og dette bidro til at produksjonen innen kjemiske råvarer gikk opp med 18,3 prosent i 4. kvartal 2009 sammenlignet med kvartalet før.

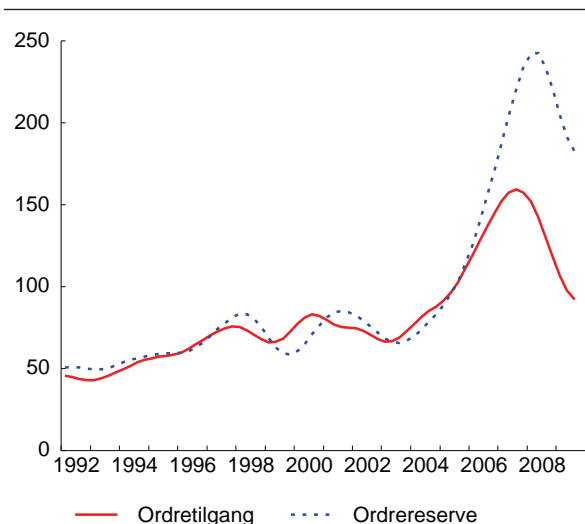
Veksten i investeringer i norsk petroleumsvirksomhet over flere år har bidratt til videre oppgang for produksjon av oljeplattformer i 2009. Aktiviteten var spesielt høy i 1. halvår 2009 og samlet gikk produksjonen opp med 5,5 prosent sammenlignet med året før. Skipsindustrien hadde derimot en nedgang på 4,1 prosent sammenlignet med 2008. Norsk og

Figur 6.3. **Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. **Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.5. **Ordretilgang og ordrereserve i industri i alt. Verdindeks. Trend. 2005=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

internasjonal oljevirkosomhet bidro også til at maskiner og utstyr hadde en videre vekst i produksjonen i 2009. For verkstedindustrien samlet sørget fall i produksjonen av metallvarer, elektrisk og optisk utstyr samt deler til motorkjøretøy for at produksjon gikk ned med 2,2 prosent i 2009, på tross av veksten i maskiner og utstyr.

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer for industrien viste at gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad i industrien gikk noe opp i 3. og 4. kvartal 2009 etter å ha falt i de 9 foregående kvartalene. Kapasitetsutnyttingsgraden var likevel ikke høyere enn 77 prosent i 4. kvartal 2009, som er svært lavt i et historisk perspektiv. Industriledernes forventninger om utviklingen i samlet ordrebeholdning nådde et bunnpunkt i 1. kvartal 2009. Utover året bedret forventningene til ordrebeholdningen seg noe, men det var likevel et flertall av industrilederne som ventet ytterligere fall i ordrebeholdningen. Tallet på arbeidsmåneders dekket av ordrebeholdningen lå ved utgangen av 2009 noe under det historiske gjennomsnittet for industrien. Konjunkturbarometeret viste ellers at ressursknapphet i form av mangel på råstoff, arbeidskraft eller produksjonskapasitet ikke utgjorde noen utfordring i 2009. Dette står sterkt i kontrast til årene 2006-08.

Industriledernes vurderinger av generelle utsikter på kort sikt (1. kvartal 2010) gikk fra negativ til nøytral i 4. kvartal 2009. Dette henger sammen med forventninger om bedre markedsvilkår for produsenter av innsatsvarer og konsumvarer. Framover ventes det her en stabilisering i produksjonsvolumet og ordrebeholdningen. Produsenter av investeringsvarer forventer en ytterligere reduksjon i produksjonsvolumet og sysselsettingen.

Investeringer

Samlede bruttoinvesteringer i industri og bergverksdrift falt med 29,1 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet målt i faste priser. Utviklingen var negativ gjennom hele året. Målt i løpende priser utgjorde samlede investeringer i 2009 om lag 24 milliarder kroner. Dette er et relativt høyt nivå sett i et historisk perspektiv, men betydelig lavere enn tilsvarende tall for 2007 og 2008. Avslutning av flere store prosjekter innen solcellerelatert virksomhet forklarer noe av nedgangen. I tillegg registreres det et fall i det generelle investeringsnivået. Overkapasitet og usikre fremtidsutsikter som en følge av svake konjunkturer er sannsynlige årsaker til dette. En gradvis omlegging til færre og større produksjonsenheter bidrar til å opprettholde et høyt investeringsnivå i næringsmiddel- og drikkevareindustrien.

6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet

Produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten falt med 4,6 prosent fra toppåret 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. De sesongjusterte volumtallene viser at nedgangen i produksjonen, som startet allerede mot slutten av 2008, var særlig sterk i 1. kvartal 2009 for så

Tabell 6.6. **Bygge- og anleggsvirksomheten. Markedsutvikling og produksjon. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2008
Bygge- og anleggsinvesteringer totalt	239,4	0,4	-11,4	5,9	2,6	
Boliger	77,7	-12,1	-18,9	5,8	2,6	
Bruttoproduksjon	309,2	4,0	-4,6	6,4	1,9	
Produktinnsats	198,8	4,7	-5,4	5,7	1,3	
Bruttoprodukt	110,4	2,8	-3,3	7,7	3,0	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

å flate ut i 2. kvartal. I tredje kvartal steg produksjonen, for så å falle ytterligere i 4. kvartal 2009.

Veksten i bygge- og anleggsinvesteringene stoppet opp i 2008 og falt kraftig i begynnelsen av 2009 som følge av finanskrisen, se tabell 6.6. Fra 2008 til 2009 sank de totale investeringene i bygg og anlegg med 11,4 prosent. Boliginvesteringene gikk ned med 18,9 prosent fra 2008 og nedgangen var sterk gjennom hele 2009.

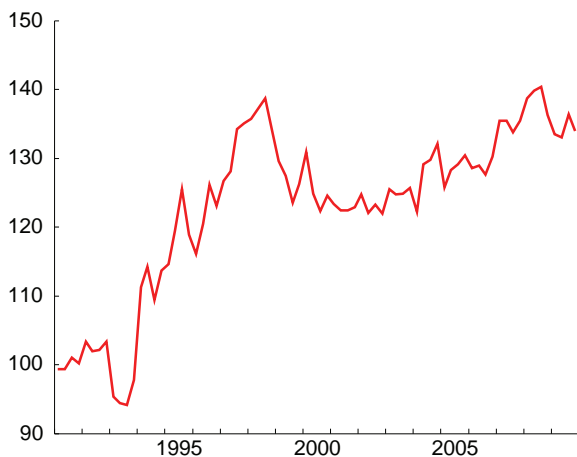
Bygge- og anleggsinvesteringene i det øvrige Fastlands-Norge falt med 17,1 prosent fra toppåret 2008 til 2009, og som i boligsektoren var nedgangen stor gjennom hele fjoråret.

Sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten sank i 2009 med 4,2 prosent fra et historisk høyt nivå i 2008, regnet som gjennomsnitt for hele året. Nedgangen startet i 4. kvartal 2008 og fortsatte fram til og med 3. kvartal 2009. For 4. kvartal i fjor viser sesongjusterte tall fra nasjonalregnskapet en moderat oppgang i sysselsettingen. Den positive utviklingen mot slutten av fjoråret bekreftes av NAV sin arbeidsmarkedsstatikk for 2009. Ferske tall for januar 2010 viser derimot ny vekst i ledigheten og indikerer fortsatt svak utvikling i bygge- og anleggsvirksomheten. Sammenlignet med januar 2009 har ledigheten økt med 35 prosent til om lag 13 700 helt ledige. Det gir en ledighetsrate på 7,0 prosent mot 5,2 prosent i januar 2009. Til sammenligning lå ledighetsraten tilbake i 2007 på under 2 prosent i gjennomsnitt for hele året.

Boliger og næringsbygg

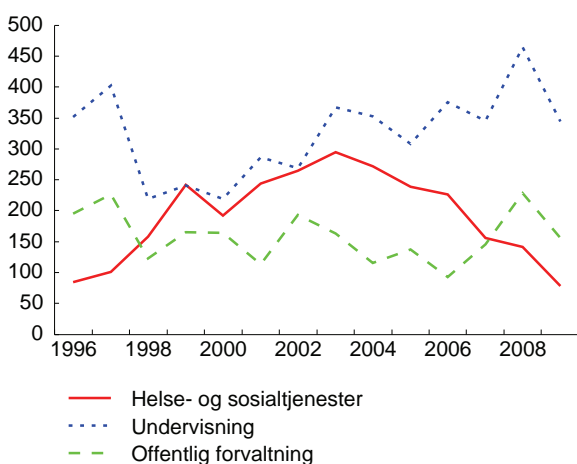
Aktiviteten i byggsektoren nådde en foreløpig topp i 3. kvartal 2008 for så å falle kraftig i 4. kvartal 2008 og 1. kvartal 2009, viser sesongjusterte tall fra produksjonsindeksen for bygg og anlegg. Nedgangen stoppet opp i 2. kvartal for så å flate ut i 3. kvartal 2009 godt hjulpet av en kraftig vekst i rehabiliteringsvirksomheten. Mot slutten av fjoråret viser produksjonsindeksen igjen nedgang i byggevirksomheten, både innen nybygg og rehabilitering. For hele 2009 sett under ett er produksjonen av nye bolig- og næringsbygg tilbake på om lag samme nivå som i 2005, og 15 prosent lavere enn i toppåret 2007

Figur 6.6. **Bruttoproduct i bygge- og anleggsvirksomhet. Sesongjustert. 1991=100**

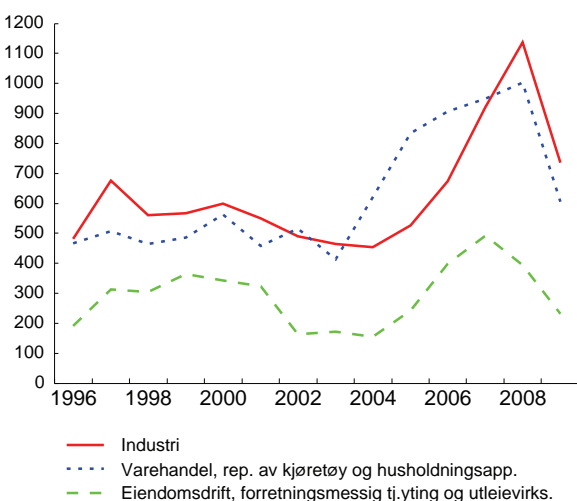
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.7. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 m²**

Foreløpige tall for perioden januar til november 2009.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 m²**

Foreløpige tall for perioden januar til november 2009.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boliger

Igangsettingen av nye boliger fortsatte å falle i 2009 og er nå tilbake til det nivået vi hadde på 1990-tallet. Trenden har vært fallende gjennom hele året og fra januar til november i 2009 var det registrert igangsatt vel 18 000 nye boliger ifølge foreløpige tall fra byggearealstatistikken. Det er 25 prosent færre boliger enn i samme periode året før, og en nedgang på 40 prosent fra toppåret 2007. Det er investeringene i nye blokkleiligheter som har falt mest de siste to årene, mens investeringene i nye eneboliger har ligget stabilt på et historisk lavt nivå.

Fritidsboliger

Produksjon av nye fritidsboliger gikk også ned i 2009 etter å ha nådd en foreløpig topp i 2008. I løpet av de tre første kvartalene i 2009 ble det meldt igangsatt 403 000 kvadratmeter bruksareal til fritidsboliger. Dette er 15 prosent mindre enn i samme periode året før og vi må tilbake til 2005 for å finne lavere igangsettingstall.

Næringsbygg

Veksten i igangsettingen av nye næringsbygninger og nye bygninger til offentlig sektor stoppet opp i 2008 og har falt kraftig gjennom hele 2009. Fra januar til november 2009 ble det påbegynt bygging av 2,82 millioner kvadratmeter bruksareal til næringsbygninger og bygninger til offentlig forvaltning, helse og undervisning, en nedgang på 31 prosent fra samme periode i 2008. Nedgangen var størst i privat sektor, men også i offentlig sektor har investeringene i nybygg gått markant ned.

Investeringene i nybygg i industrinæringen sank med 28 prosent når vi sammenligner igangsatt bruksareal i perioden januar-november 2009 med samme periode året før, se figur 6.8. Tilsvarende falt bygningsinvesteringene i varehandel med 37 prosent etter å ha ligget på et høyt nivå i de fire foregående årene. I tjenesteytende næringer er investeringene i nybygg mer enn halvert siden toppåret 2007.

I offentlig sektor faller investeringene i nybygg for helse- og sosialtjenester for sjette år på rad etter at flere store regionale sykehusutbygginger er ferdigstilt, se figur 6.7. Også innenfor offentlig forvaltning og undervisning viser byggearealstatistikken nedgang i nybygginvesteringene fra 2008 til 2009.

Ordretilgangen for nye næringsbygg og offentlige byggeprosjekter gikk markant ned i 4. kvartal 2008. Fra 1. kvartal til og med 3. kvartal 2009 har det vært en moderat vekst i tilgangen på nye prosjekter. På tross av dette var verdien av bedriftenes beholdning av næringsbygg og offentlige byggeprosjekter 23 prosent lavere ved utgangen av 3. kvartal 2009 enn i 3. kvartal 2008.

Rehabilitering

Utviklingen i rehabiliteringsvirksomheten, som kjenne- tegnes av moderate endringer, har de siste to årene økt

vesentlig. Lavere investeringer i nybygg har gitt ledig kapasitet, samtidig har regjeringens krisepakke bidratt til økt aktivitet i arbeidet med ombygging, opprusting og vedlikehold av i hovedsak offentlige bygninger. Produksjonen steg i dette segmentet med 9,7 prosent fra 2008 til 2009, viser produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten.

Anlegg

Finanskrisen påvirket produksjonen i anleggssektoren et kvartal senere enn i byggsektoren. Nedgangen kom først i 1. kvartal 2009 og deretter holdt aktiviteten seg om lag på samme nivå i de to etterfølgende kvartalene, i følge sesongjusterte tall fra produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten. I 4. kvartal 2009 økte produksjonen så med 1,7 prosent. Totalt over året falt anleggsproduksjonen med 7,7 prosent, fra et rekordhøyt nivå i 2008.

Statlige tiltaksmilliarder til samferdselsprosjekter har medvirket til at tilgang på nye anleggsordre har økt i de tre første kvartalene i 2009. Entreprenørenes beholdning av nye anleggsprosjekter og vedlikeholdsarbeider var 8 prosent høyere ved utgangen av 3. kvartal enn på samme tid i 2008. Utviklingen i produksjonsindeksen viser at tiltakene så langt har bidratt til å begrense nedgangen, og at veksten først kom på slutten av fjoråret.

Pris- og kostnadsutvikling

Kostnadsveksten i bygg- og anleggsnæringen flatet ut i 2009. I gjennomsnitt for hele 2009 økte prisene på summen av innsatsfaktorene arbeidskraft, materialer, maskiner m.m. til bygging av boliger og veganlegg med henholdsvis 2,4 og 0,9 prosent, sammenlignet med 2008. Terminvis omsetningsstatistikk sammenholdt med produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten, som måler utviklingen i henholdsvis verdi og volum, indikerer en nedgang i produsentpriser fra 2008 til 2009, og da særlig innenfor byggevirksomheten. Lavere marginer og økt produktivitet i en periode med strammere markedsf forhold er en mulig forklaring på en slik prisutvikling.

Fra desember 2008 til desember 2009 steg byggekostnadene for enebolig og boligblokk med henholdsvis 2,3 og 1,0 prosent. Fallet i trelastprisene stoppet opp før sommeren 2009, før de begynte å øke igjen utover høsten i fjor. Det medvirket til at byggekostnadene for eneboliger økte noe mer gjennom 2009 enn byggekostnadene for boligblokker.

Entreprenørenes kostnader til veganlegg økte kraftig fra slutten av 2007 og utover i 2008, på grunn av sterk vekst i prisene på viktige innsatsvarer. Særlig stålprisene og oljeprisene steg mye i denne perioden for så å falle markant i 4. kvartal 2008. Gjennom 2009 lå stålprisene stabilt på et lavere nivå mens oljeprisene begynte å stige igjen mot slutten av fjoråret. For hele året sett under ett var materialkostnadene og maskinkostnadene henholdsvis 5,4 og 2,3 prosent lavere i 2009 sammenlignet med 2008. Økte lønnskostnader

medvirket til at de totale kostnadene til nye veganlegg steg med 0,9 prosent fra 2008 til 2009.

Lavere oljepriser i 2009 bidrog til en nedgang i asfalteringskostnadene på 4,8 prosent sammenlignet med 2008. Entreprenørenes totale kostnader til drift og vedlikehold av vegger holdt seg uendret fra 2008 som i 2009.

6.4. Elektrisitetsforsyning

Produksjonen av elektrisk kraft på fastlandet var 132,8 TWh i 2009, se tabell 6.7. Det er 6,9 prosent lavere enn i 2008, som var et år med rekordhøy kraftproduksjon. Vannkraftproduksjonen stod for 95,7 prosent av fjorårets kraftproduksjon, mens varmekraft og vindkraft utgjorde henholdsvis 3,6 og 0,7 prosent. Siden kraftproduksjonen i Norge domineres av vannkraft, er tilsiget til vannmagasinene og utviklingen i magasinernes fyllingsgrad viktige størrelser. I følge NVE var det nyttbare tilsiget 124,9 TWh i 2009. Det er 2,4 TWh over normalen, men 4,7 prosent lavere enn i 2008. Foruten noen få uker på våren og høsten lå fyllingsgraden i vannmagasinene i fjor under medianverdiene, se figur 6.9. Referanseperioden for medianverdiene er 1990-2007. Ved utgangen av uke 53 var fyllingsgraden 5,3 prosent lavere enn medianverdien for uken.

Varmekraftproduksjonen steg betraktelig fra 2008 til 2009. Økningen har sammenheng med at driften på Kårstø kom i gang etter å ha stått stille gjennom store deler av 2008. Sterkere fall i prisen på gass sammenlignet med prisen på elektrisitet gjorde det lønnsomt å starte produksjonen. Selv om myndighetene har som målsetting å øke andelen «ren» fornybar energi har vindkraftproduksjonen steget forholdsvis beskjedent de to siste årene. Produksjonsveksten i 2008 og 2009 var henholdsvis 1,8 og 10 prosent. Til sammenligning økte vindkraftproduksjonen i gjennomsnitt 92 prosent årlig i perioden 2002-2007.

Kraftmarkedet Nord Pool knytter det norske kraftmarkedet til kraftmarkedene i de andre nordiske landene. Samtidig er det nordiske kraftsystemet integrert med resten av Europa gjennom overføringsforbindelser til Tyskland, Polen, Nederland, Russland og de baltiske landene. Kraftutvekslingen bidrar til mer stabil krafttilgang i Norge som reduserer behovet for innenlandsk reservekapasitet. I tillegg kan rask og relativt billig regulering av vannkraftproduksjonen utnyttet til eksport og import av kraft ettersom prisene i markedet varierer i løpet av døgnet. Myndighetenes satsing på fornybar kraft øker behovet for bedre overføringsforbindelse til utlandet. I den kommende 10-årsperioden vurderer Statnett å investere opp til 16 milliarder kroner i nye utenlandsforbindelser.

I 2009 ble det eksportert 14,6 TWh elektrisk kraft, mens vi importerte 5,6 TWh. Dette ga nettoeksport på 9 TWh. Gjennomsnittlig årlig nettoeksport i perioden 2000-2009 har vært 5 TWh.

Tabell 6.7. Kraftbalansen per år. TWh

	2007	2008*	2009*
Kraftproduksjon	137,2	142,7	132,8
+ Import	5,3	3,4	5,6
- Eksport	15,3	17,3	14,6
Nettoeksport	10,0	13,9	9,0
- Pumpekraftforbruk	1,5	1,4	1,2
- Nett-tap ¹	10,6	11,2	11,0
Netto innenlands forbruk ²	115,0	116,2	111,6
Kraftintensiv industri	33,8	34,0	26,9
Alminnelig forsyning	75,6	82,2	84,7
Temperaturkorrigert ³	78,5	85,7	86,8
Temp.avvik fra normalen, °C ⁴	1,3	1,4	1,0

¹ Inklusive forbruk i kraftstasjonene og statistisk differanse.

² Inklusive forbruk i elektrokjeler.

³ Elektrokjelforbruk er ikke temperaturkorrigert.

⁴ Avvik fra normalen for perioden 1961-1990.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Norges vassdrags- og energidirektorat og Meteorologisk institutt.

Redusert strømforbruk

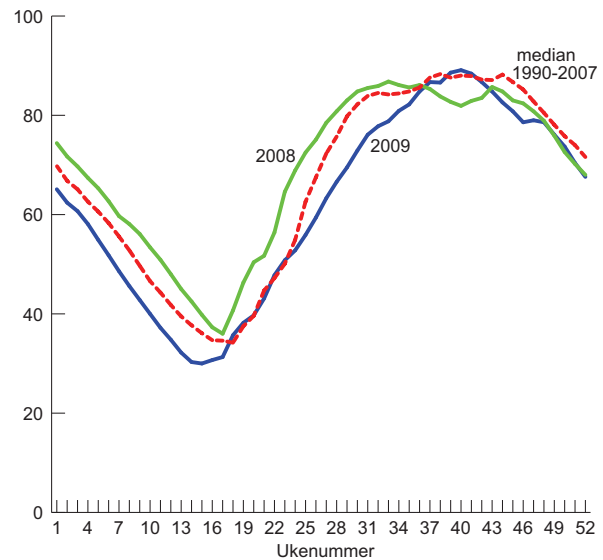
Nettoforbruket av strøm, som tilsvare bruttoforbruket eksklusive nett-tap og pumpekraftforbruk, var 111,6 TWh i 2009. Det er en nedgang på 3,9 prosent i forhold til 2008. Størst nedgang har det vært i kraftintensiv industri. Der falt elektrisitetsforbruket med 21 prosent sammenlignet med året før. Nedgangen har sammenheng med finanskrisen og tilbakegangen i verdensøkonomien. Lavere etterspørsel fra utlandet etter produkter fra kraftintensiv industri førte til kraftig fall i prisene på blant annet stål og aluminium. Prisfallet rammet kraftintensiv industri hardt, og førte til betydelige reduksjoner i produksjon og strømforbruk. Nedgangen i strømforbruket var størst i produksjonen av jern, stål og ferrolegeringer som falt 33 prosent sammenlignet med 2008, mens både kjemiske råvarer og aluminium falt 17 prosent i samme periode.

I alminnelig forsyning var forbruket 84,7 TWh i 2009. Det er en oppgang på 3,1 prosent i forhold til året før. For landet sett under ett var middeltemperaturen i 2009 1,0 °C over normalen, mot 1,5 °C over normalen i 2008. På grunn av forholdsvis høy gjennomsnittstemperatur ligger det temperaturkorrigerte forbruket i alminnelig forsyning 2,1 TWh høyere enn det ukorrigerte. Fra 2008 til 2009 var veksten i det temperaturkorrigerte forbruket 0,1 prosent. Siden 1997 har det temperaturkorrigerte forbruket vært høyere enn det ukorrigerte forbruket.

Lavere strømpriser

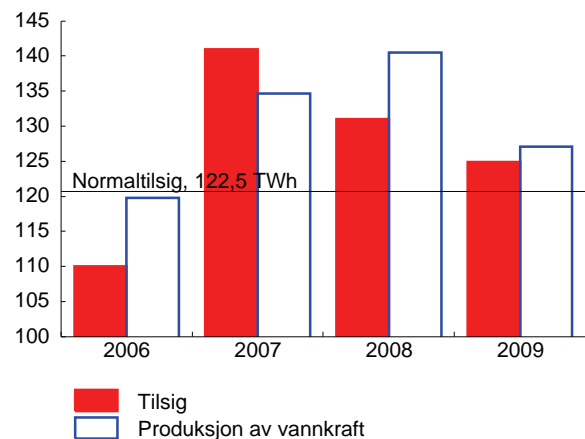
I 2009 var gjennomsnittlig systempris 30,5 øre/kWh for elektrisk kraft på Nord Pool. Det er 17 prosent lavere enn i 2008. På grunn av beskrankninger i overføringsnettet er det norske markedet delt opp i flere forskjellige prisområder. Gjennomsnittsprisen i de norske prisområdene var forholdsvis like i 2009. Sør-Norge (NO1) hadde den laveste gjennomsnittsprisen med 29,5 øre/kWh, mens Midt-Norge (NO2) og Nord-Norge (NO3) lå omtrent 1,5 øre/kWh høyere. Til sammenligning var prisforskjellen mellom prisområdene i 2008

Figur 6.9. Fyllingsgrad i vannmagasinene. Prosent

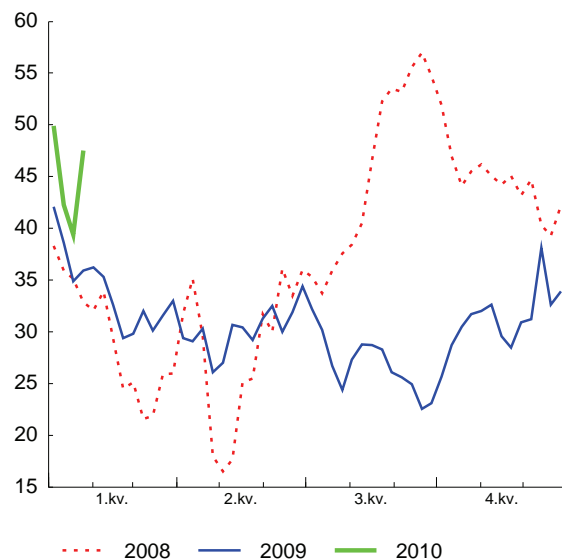
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat.

Figur 6.10. Vannkraftproduksjon og tilsig. TWh

Normaltilsiget er basert på et foreløpig anslag
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat og Statistisk sentralbyrå

Figur 6.11. Systempris på elektrisk kraft, uketall. Uke 1 2008 - uke 4 2010. Øre per kWh

Kilde: Nord Pool.

Temaboks 6.1. **Veien videre i klimaforhandlingene**

Klimatoppmøtet i København i desember 2009 munnet ut i en avtale ("Copenhagen Accord") som signeres av de aller fleste deltakerlandene. Konsensus om avtalen ble blokkert av noen få enkeltland, ledet an av Venezuela, Nicaragua og Sudan. Det spiller imidlertid liten rolle for avtalens status, i og med at den uansett ikke er et juridisk bindende dokument, men mer noe i retning av en intensjonsavtale.

Noen hovedelementer i København-avtalen

- Avtalen fastslår at målet er å hindre at oppvarmingen av jordkloden overstiger 2 °C i forhold til førindustrielt nivå.
- I-landene forpliktet seg til å annonsere kvantifiserbare utslippsmål for 2020 innen 31. januar 2010. Men avtalen legger ingen føringer på hvor store disse utslippsmålene må være. Som i Kyoto-avtalen åpnes det for at de annonserte utslippsmålene kan nås gjennom kvotehandel mellom industrilandene.
- Avtalen sier at u-landene (med unntak av de fattigste) er forpliktet til å gjennomføre utslippsreduksjoner, uten å spesifisere omfanget. U-landene skal sende inn nasjonale rapporter hvert annet år som skal inneholde utslippsregnskap, tiltak u-landene er villige til å påta seg og resultater av tiltakene som er iverksatt. Bare tiltak det gis støtte til vil bli gjenstand for internasjonal måling, rapportering og verifisering. Tiltak det ikke gis støtte til skal bare kontrolleres nasjonalt.
- De neste tre årene skal det kanaliseres 10 milliarder dollar (ca 60 milliarder kroner) årlig fra i-land til u-land til utslippsreduksjoner og klimatilpasninger, og dette skal økes til 100 milliarder dollar i 2020. Den økonomiske støtten til klimatilpasninger skal særlig prioriteres i de mest sårbare utviklingslandene, som lavtliggende øystater og land i Afrika.
- Det legges opp til at en mekanisme for redusert avskoging skal etableres umiddelbart, slik at man raskt kan mobilisere finansiell støtte fra i-land. En stor del av midlene skal kanaliseres gjennom et nyopprettet Grønt klimafond. Det skal opprettes et panel som skal arbeide fram nødvendige finansieringsordninger.
- Det skal etableres en mekanisme for å fremme teknologitvilling og overføring av teknologi til u-land.
- Gjennomføringen av avtalen skal evalueres i 2015. I den forbindelse skal man også vurdere mer ambisiøse langsiktige målsettinger, inkludert et mål om å heve ambisjonsnivået til at global temperaturøkning ikke skal overstige 1,5 °C.
- Avtalen fremhever nødvendigheten av kostnadseffektive virkemidler.

Neste partsmøte er i Mexico City i november/desember 2010.

Utfordringer i forhandlingene

En viktig svakhet med København-avtalen er at den ikke gir noen pekepinn på hvor store utslippsreduksjoner man må få innarbeidet i et juridisk bindende avtaleverk for å nå målet om å begrense oppvarmingen til 2 °C, eller hvordan forpliktelsene skal fordeles på regioner og land.

Forhandlingene i København var preget av forskjeller i posisjoner mellom i-land og u-land. Mens den forventede utslippsveksten og potensialene for utslippsreduksjoner er størst i u-landene, er levestandard og utslipp per innbygger høyest i i-landene. Det var også store interessemotsetninger innenfor u-landsgruppen. Som ved tidligere forhandlingsmøter motarbeider noen store oljeproduserende OPEC-land en effektiv avtale. På den annen ytterlighet har man små øystater som er bekymret for havnivåstigning.

Hvorfor er klimaforhandlingene fastlåste?

For å begrense temperaturøkningen til 2 °C er man avhengig av at utslippsveksten i u-landene snus til utslippsnedgang i løpet av 10–20 år. Det er ikke tilstrekkelig at bare industrilandene og Kina gjennomfører tiltak. I Hoel og Holtsmark (2009) er dette illustrert. Der antas at alle industrialiserte land og Kina faser ut bruk av olje, gass og kull i løpet av det 21. århundre. Så raske utslippsreduksjoner er både politisk og økonomisk meget krevende, og vil heller ikke være nok til å oppnå 2 graders målet. I tillegg er det nødvendig å stoppe utslippsveksten og snu utslippene til en nedgang også i u-landene utenom Kina i løpet av 10–20 år. Denne gruppen av land har i dag en samlet befolkning på 4,3 milliarder mennesker, og befolkningsveksten er betydelig. CO₂-utslippene per person i dag er på knappe 2,0 tonn per hode, mot 5,3 i Kina og 12 tonn per hode i industrilandene. De lave CO₂-utslippene per hode i u-landene utenom Kina har direkte sammenheng med fortsatt utbredt fattigdom i mange av disse landene. Mer enn en milliard mennesker i denne gruppen har for eksempel ikke tilgang på strøm, og energiforbruket er meget lavt. CO₂-utslippene fra disse landene vil bli stadig mer dominerende i det globale bildet.

Både Kina og de øvrige u-landene vil trolig legge sterk vekt på å stimulere til økonomisk vekst i tiårene fremover. Det blir en stor utfordring å lage et internasjonalt avtaleverk som samtidig sikrer begrensninger i bruk av fossile brensler.

Fram til 2020 skal det kanaliseres 10-100 milliarder dollar årlig fra i-land til u-land, beløp tilsvarende henholdsvis 0,03 og 0,25 prosent av samlet BNP i verdens 20 rikeste land. Denne støtten skal gå til både utslippsreduksjoner og tilpasningstiltak. Stern-rapporten anslår at kostnadseffektive utslippsreduksjoner for å begrense oppvarmingen til 3 °C vil koste 1 prosent av globalt BNP. Dersom for eksempel de 20 rikeste landene dekker hele kostnadene, vil det utgjøre 1,4 prosent av deres samlede BNP (Bruvoll 2008). I tillegg kommer overføringer til klimatilpasninger. Kostnadene vil være vesentlig større dersom oppvarmingen skal begrenses til 2 °C, og høyere om en ikke legger sterk vekt på kostnadseffektivitet.

Referanser:

Bruvoll, A. (2008): Utslepp av klimagasser - kvar skal utsleppa kuttast? Samfunnsspeilet 4, 40-46.

Hoel, M. og B. Holtsmark, (2009): Utviklingslandene bestemmer klimautviklingen. Samfunnsøkonomen nr 7, s 38-48.

Stern Review Report, 2006. Online versjon see http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_report.cfm.

UNFCCC. The Copenhagen Accord. Decision -/CP.15 at the UNFCCC Conference of the Parties no 15 (http://unfccc.int/files/meetings/cop_15/application/pdf/cop15_cph_auv.pdf).

Temaboks 6.2. Husholdningenes energibruk

Til tross for at befolkningen stadig øker har det samlede energiforbruket til boligformål ligget på omtrent samme nivå de siste 10-15 årene, på rundt 44-45 TWh. I 2007 og 2008 var årlig forbruk per husholdning på rundt 21 000 kWh, ned fra rundt 24000 kWh på 1990-tallet. Energiforbruk per person har relativt sett gått mindre ned enn forbruk per husholdning fordi det over tid har blitt færre personer per husholdning. Mens totalt forbruk per person lå omkring 10 000 kWh per år mesteparten av 1990-tallet har det vært på rundt 9 500 kWh de siste årene. Flere faktorer har bidratt til denne utviklingen, blant annet høyere gjennomsnittstemperatur de siste fem årene enn på 1990-tallet, høyere energipriser, energieffektivisering og bedre isolasjon. Krav til isolasjon ved nybygging har blitt skjerpet og fra 1. juli 2010 innføres obligatorisk energimerking ved salg og utleie av boliger. Informasjon om energieffektiviteten i boligene kan stimulere til ytterligere utbedringer.

Temperatur har stor betydning for energibruken. I varme år med milde vintre bruker norske husholdninger mindre energi enn i kalde år. Siden 1988 har det vært varmere enn normalt nesten hvert år, og i perioden 2002-2008 var det særlig varmt med mer enn 1 °C over klimanormalen alle årene. Inneværende vinter har vært kald, men forbruksdata for denne perioden foreligger ennå ikke.

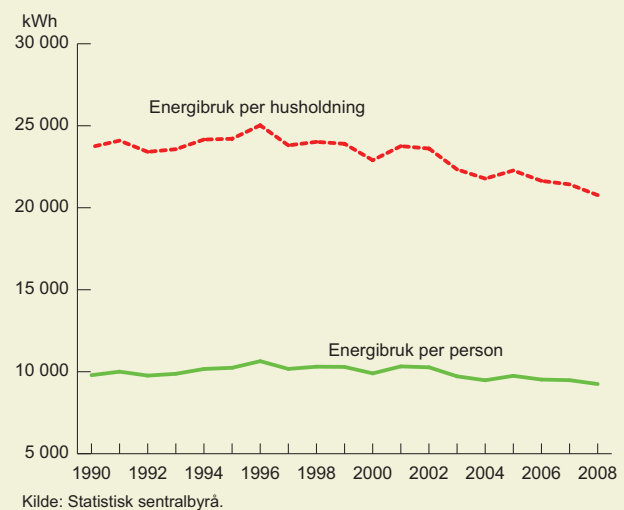
Både olje- og strømpriser har steget siden slutten av 1990-årene. Mens norske husholdninger tradisjonelt har hatt lave strømpriser sammenlignet med de fleste andre OECD land, har prisene siden 2003 nærmet seg gjennomsnittet i OECD, med rundt 80-90 øre/kWh totalt per år. Denne prisøkningen har også bidratt til å dempe veksten i husholdningenes energiforbruk.

Forbruk av olje og parafin i husholdninger har gått stadig nedover. I 2008 utgjorde fossile brenslere (fyringsolje,

parafin, kull, koks, gass) kun 4 prosent av husholdningenes forbruk til boligformål, ned fra 12 prosent i 1990. For husholdningssektoren samlet har vedforbruket steget noe siden 1990, mens forbruk av elektrisitet har vært relativt stabilt siden midten av 1990-årene.

Elektrisitet brukes til mange ulike formål i en husholdning, for eksempel belysning, klesvask og oppvarming. Analyser basert på data for 1990, 2001 og 2006 viser at andelen av energiforbruket som husholdningene bruker til oppvarming av bolig har vært stabil i disse årene, når vi korrigerer for variasjoner i utetemperatur. Over tid vokser imidlertid forbruket av elektrisitet til de mange nye elektriske husholdningsapparatene.

Total energibruk til boligformål per person og per husholdning. kWh

8,6 øre/kWh. Fra 11. januar 2010 er Sør-Norge delt opp i to prisområder.

Nedgangen i elektrisitetsprisene skyldes blant annet lavere priser på fossilt brensel i 2009. Fall i prisene på kull, olje og gass reduserte marginalkostnaden forbundet med termisk kraftproduksjon som igjen presset kraftprisen nedover. I det nordiske kraftmarkedet er det spesielt Danmark og Finland som baserer kraftproduksjonen på fossilt brensel. Den reduserte etterspørselen etter elektrisitet i Norge og resten av Norden bidro også til lavere kraftpriser.

Nedgangen i kraftprisene i elspotmarkedet ga også lavere priser i sluttbrukermarkedet i 2009. Foreløpige tall fra den kvartalsvise elektrisitetsprisstatistikken viser at total strømpris for husholdningene, medregnet avgifter og nettleie, var 85,9 øre/kWh i gjennomsnitt. Det er 3,8 prosent lavere enn året før. Kraftpris og nettleie uten avgifter var henholdsvis 35,2 øre/kWh og 24,7 øre/kWh i 2009, mens avgifter i alt utgjorde 25,9 øre/kWh.

Tabell 6.8. Priser på elektrisk kraft til husholdninger, landsgjennomsnitt 2008-2009. Norge. Øre/kWh¹

	Totalpris	Kraftpris ²	Nettleie ²
1.kvartal 2008	88,4	47,2	41,2
2.kvartal 2008	71,9	30,6	41,3
3.kvartal 2008	88,7	46,6	42,1
4.kvartal 2008	103,0	60,9	42,1
2008	89,3	47,7	41,6
1.kvartal 2009	92,3	49,3	43,0
2.kvartal 2009	83,2	40,3	42,9
3.kvartal 2009	82,4	39,5	42,9
4.kvartal 2009	82,0	39,1	42,9
2009	85,9	42,9	42,9

¹ Fastleddet er inkludert og er omregnet til øre/kWh for et forbruk på 20 000 kWh i året. Prisene er foreløpige.

² MVA og forbruksavgift på elektrisk kraft inkludert. MVA var 25 prosent i 2008 og i 2009, mens forbruksavgift var 10,5 øre/kWh i 2008 og 10,8 øre/kWh i 2009.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges vassdrags- og energidirektorat.

Temaboks 6.3. Makroøkonomiske beregninger av kostnader ved å nå myndighetenes utslippsmål for 2020

I januar 2008 inngikk flertallet på Stortinget en avtale om noen hovedlinjer i den norske klimapolitikken, det såkalte Klimaforliket. Forliket vektlegger betydningen av å få på plass en ambisiøs internasjonal klimaavtale. Samtidig er det fastsatt mål om norske bidrag til globale utslippskutt frem mot 2050, samt at 2/3 av de globale bidragene i 2020 skal være i form av innenlandske utslippskutt. Dette tilsvarer en reduksjon på 15-17 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2020 i forhold til referansebanen gitt i nasjonalbudsjettet for 2007. I 2011 skal regjeringen vurdere eksisterende og nye virkemidler for å nå disse målsettingene. En faggruppe, Klimakur 2020, ble opprettet sommeren 2008 for å utarbeide grunnlagsmateriale for en slik vurdering. Foruten Klima- og forurensningsdirektoratet, som leder gruppen, består den av følgende etater: Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE), Oljedirektoratet (OD), Statistisk sentralbyrå (SSB) og Statens vegvesen Vegdirektoratet (SVV).

En hovedoppgave i Klimakur 2020s mandat har vært å gjennomføre en virkemiddel- og tiltaksanalyse av hvordan innenlandske utslippskutt på 12-14 millioner tonn CO₂-ekvivalenter kan oppnås innen 2020. De øvrige 3 millioner tonnene antas å kunne bli godskrevet som CO₂-opptak i skog. Det presiseres at det er behov for en helhetlig, sektorovergrepene analyse. Som svar på dette har Statistisk sentralbyrå foretatt makroøkonomiske beregninger av samfunnsøkonomiske kostnader ved å nå det innenlandske målet for kutt i CO₂-utslipp. Den makroøkonomiske analysen omfatter også en studie av Norges tilknytning til EUs kvotemarked.

Beregningene er utført ved hjelp av likevektsmodellen MSG-TECH, som er en nyutviklet versjon av SSBs makroøkonomiske likevektsmodell. Modellen skiller mellom utslippsreducerende tilpasninger som gjøres innenfor teknologier som alt er i bruk (vridninger i forbruksmønster, næringsstruktur og faktorbruk), og større omlegginger av teknologiene som krever nyinvesteringer. Slike teknologitiltak er modellert for prosessindustrien, petroleumsnæringen og vegtransport.

Ifølge denne makroanalysen kan en samlet reduksjon på 12 millioner tonn CO₂-ekvivalenter eksklusiv opptak i skog, nås ved en utslippspris for alle klimautslippskilder i Norge på 1528 kr pr tonn CO₂-ekvivalenter i 2020 (målt i 2004-kroner). Dette kan gjennomføres som en lik, felles avgift på klimautslipp for alle kilder, eller det kan skje gjennom etablering av et nasjonalt kvotemarked som omfatter alle kilder og hvor kvoteprisen representerer den marginale utslippskostnaden. Den samfunnsøkonomiske årlige kostnaden ved en slik politikk er beregnet til om lag 5 mrd kroner. I tillegg til det nasjonale målet ligger det som premisser i analysen at Norge har internasjonale forpliktelser i EUs kvotemarked og Kyoto-avtalen, samt selvpålagte mål om globale bidrag.

Den viktigste komponenten i kostnadene er tiltakskostnadene knyttet til utslippsreduksjonene som utløses i bedrifter og husholdninger. I tillegg medfører utgiftene til kvotekjøp i utlandet i størrelsesorden 20 prosent av de totale samfunnsøkonomiske kostnadene. Beregningene tar hensyn til at provenyet fra prisingen av utslipp kan tilbakeføres til samfunnet i form av lavere skatter, noe som stimulerer sysselsettingen og isolert sett reduserer de samfunnsøkonomiske kostnadene.

I beregningene vris ressurser vekk fra prosessindustrien, som har lavere elektrisitetspriser og arbeidsgiveravgifter, og dermed har lavere samfunnsøkonomisk marginalavkastning enn andre sektorer. Likevektsmodellen som benyttes antar implisitt at omstillingskostnadene ved endringer i næringsstrukturen blir små. Dermed virker denne ressursvridningen alt i alt gunstig på økonomien.

Utslippsreduksjonene som oppnås i makroanalysen fordeler seg omtrent likt mellom teknologitiltak og andre tilpasninger. Drøyt halvparten av reduksjonene kommer i kvotepiktig sektor, dvs. i virksomheter som omfattes av EUs kvotemarkedssystem.

Dersom det ikke innføres virkemidler overfor kvotepiktig sektor utover dem som følger av EUs kvotesystem frem mot 2020, vil øvrige utslippskilder måtte påta seg langt større utslippsreduksjoner. Andre samfunnsøkonomiske mål enn det nasjonale utslippsmålet kan motivere en slik differensiering, for eksempel hensyn til sysselsetting i distriktene og eksportnærings konkurranseevne. Tilpasning til EUs kvotesystem innebærer kutt på om lag 3 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i kvotepiktig sektor i Norge. For å oppfylle kravet til samlet reduksjon av utslipp innenlands, må da hele 9 millioner tonn CO₂-ekvivalenter tas i øvrige sektorer. I følge beregningene må utslippsprisen da opp i 3426 kroner/tonn CO₂-ekvivalenter for de øvrige utslippskildene. Et slikt differensiert system sørger ikke for at de billigste tiltakene blir utløst. I forhold til alternativet der alle utslippskilder stilles overfor samme CO₂-pris, vil de samfunnsøkonomiske kostnadene da dobles, til 10 mrd. kroner årlig.

I en analyse som isolerer effektene av de internasjonale forpliktelsene og selvpålagte globale bidragsmålene, finner vi at de innenlandske utslippsreduksjonene på langt nær er tilstrekkelige til å nå det innenlandske målet. Kun 3 millioner tonn CO₂-ekvivalenter reduseres innenlands; resten av Norges bidrag må realiseres ved kvotekjøp i utlandet. En sammenligning med de øvrige beregningene antyder at det er minst tre ganger så dyrt å ha innenlandske tilleggsmål. Resultatene er følsomme for antakelsene om fremtidige internasjonale kvotepriser og hvor godt de internasjonale kvotemarkedene fungerer.

Investeringer

Tall fra nasjonalregnskapet viser at samlede bruttoinvesteringer i kraftforsyning utgjorde 12,6 milliarder kroner i 2009, målt i løpende priser. Dette er bruttoinvesteringer i produksjon av elektrisitet, krafttransport

og distribusjon av elektrisitet. Målt i faste priser falt investeringene med 2,4 prosent fra 2008 til 2009. Utviklingen i investeringene preges av en vekst i 3. kvartal og tilsvarende nedgang i 4. kvartal 2009.

Tabell 6.9. **Jordbruk, jakt og viltstell. Produksjon og faktoreretterspørsel. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	27,7	7,2	-4,1	-2,9	5,8	
Produktinnsats	18,0	2,6	-3,5	8,9	8,2	
Bruttoprodukt	9,6	13,9	-4,8	-18,3	1,2	
Bruttoinvesteringer	7,8	7,6	-2,1	5,0	2,6	
Timeverk ¹	105,0	-2,3	-3,4	..	..	

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.10. **Markedsutviklingen for jordbruksvarer, jakt og viltstell. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	27,8	7,0	-4,3	-3,0	5,8	
Eksport	0,4	-5,5	15,3	-1,7	-14,5	
Hjemmeleveranser	27,5	7,2	-4,5	-3,0	6,1	
Import	7,0	7,9	-13,0	11,5	1,6	
Innenlandsk anvendelse	34,5	7,4	-6,3	-	4,9	
Lagerendringer	-1,4	5,1	-5,0	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	35,9	2,2	-1,3	-0,2	4,6	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

6.5 Primærnæringene

Produksjonen i primærnæringene økte med 1,7 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet målt i faste priser. Produksjonen falt i jord- og skogbruk, men økte i fiske og fangst samt akvakultur. I 2009 utgjorde bruttoproduktet i primærnæringene 1,0 prosent av bruttonasjonalproduktet. Antall utførte timeverk i primærnæringene fortsetter å falle. Etter en nedgang på 3,3 prosent fra 2008 til 2009 utgjorde utførte timeverk i primærnæringene 3,8 prosent av utførte timeverk i økonomien som helhet i 2009.

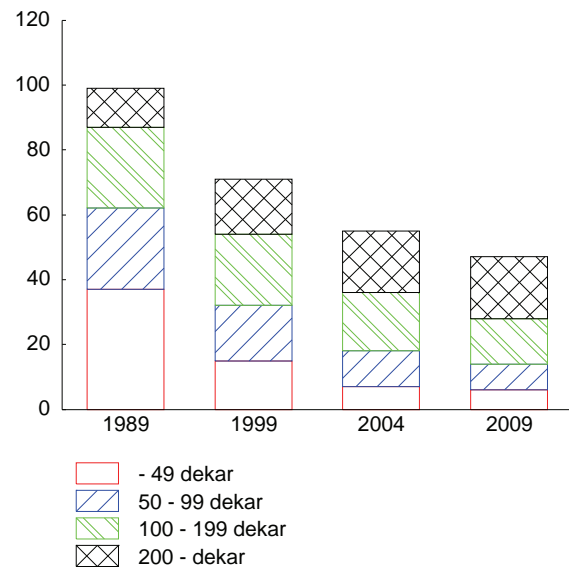
Jordbruk og skogbruk

Ifølge tall fra nasjonalregnskapet falt produksjonen i jordbruket med 4,1 prosent fra 2008 til 2009, målt i faste priser. I 2009 utgjorde jordbrukets bruttoprodukt 9,6 milliarder kroner. Dette utgjør 0,4 prosent av bruttonasjonalproduktet.

Antall jordbruksbedrifter og sysselsettingen i jordbruket viser sammenhengende nedgang over mange år. Fra 1999 til 2009 ble antall bedrifter redusert med 32 prosent. Siden 2003 har nedgangen gradvis avtatt, og fra 2008 til 2009 var avgangen av bedrifter 1,9 prosent. Størrelsen på jordbruksarealet i bruk er relativt stabilt, men i Agder, deler av Vestlandet og deler av Nord-Norge er det nedgang.

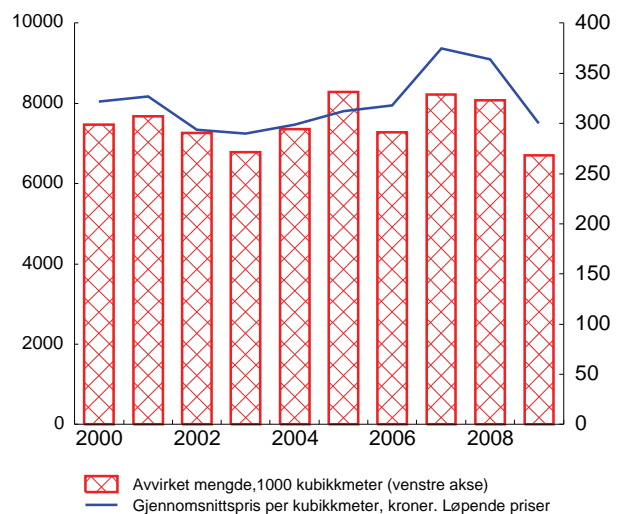
Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes med utgangspunkt i normaliserte regnskaper, utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket. Regnskapene viser at vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk falt fra 162 200 kroner i 2007 til 158 400 kroner i 2008. Nedgangen må ses i lys av den internasjonale matkrisen

Figur 6.12. **Antall jordbruksbedrifter (i tusen), etter størrelse på jordbruksarealet i drift**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.13. **Skogbruk. Avvirkning av tømmer for salg og gjennomsnittspris per kubikkmeter solgt tømmer**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som blant annet medførte meget stor prisøkning på kunstgjødsel og betydelig prisøkning på forråvarer. For 2009 er det budsjettert et vederlag på 183 300 kroner. Tallene er eksklusive virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. For 2009 er inntektsvirkningen av jordbruksfradraget anslått til 21 700 kroner per årsverk.

På grunn av den ekstraordinære prisveksten på kunstgjødsel i 2008 ble det i desember 2008 – januar 2009 gjennomført justeringsforhandlinger i jordbruket. Det ble gitt en delvis kompensasjon på 500 millioner kroner i form av økning av målprisene for jordbruksprodukter. Målprisene er de prisene jordbruket ifølge jordbruksavtalen har rett til å ta i gjennomsnitt over året, gitt et balansert marked, det fastsatte importvernet og de markedsreguleringsmulighetene som er til disposisjon.

Videre var partene enige om en samlet gjennomgang av kunstgjødsel- og kraftfôrkostnadene som en del av jordbruksforhandlingene våren 2009. Resultatet av disse forhandlingene ble en ny økning av målprisene på 290 millioner kroner på årsbasis. For budsjettåret 2010 vil overføringene fra staten øke med 560 millioner kroner, fra 12 337 millioner kroner i 2009. Det forventes en vesentlig prisreduksjon på kunstgjødsel. Til sammenligning ga jordbruksoppkjøret våren 2008 en økning i målprisene og bevilgningene over statsbudsjettet på respektive 1 505 millioner kroner og 350 millioner kroner.

Jordbruket inngår i de pågående forhandlingene i WTO (Doha-runden), som omfatter tollsatser, internstøtte, avskaffelse av eksportsubsidier og spesiell behandling av u-land. Det ble heller ikke i 2009 oppnådd enighet om en ny avtale for jordbruket.

I skogbruket falt produksjonen med 17,0 prosent fra 2008 til 2009, ifølge tall fra nasjonalregnskapet i faste priser. I 2009 utgjorde skogbrukets bruttoprodukt 3,1 milliarder kroner. Inkludert i dette beløpet er beregnet verdi av økningen i stående tømmer volum fra 2008 til 2009. Bruttoproduktet i skogbruket utgjorde 0,1 prosent av bruttonasjonalproduktet i 2009.

Ifølge foreløpige tall solgte skogeierne 6,7 millioner kubikkmeter tømmer i 2009. Det er 1,4 millioner kubikkmeter mindre enn året før og det laveste kvantumet siden midten av 1970-tallet. Bruttoverdien av tømmeret solgt til industrien i 2009 var 2,0 milliarder kroner. Foreløpige beregninger viser at skogeierne fikk 300 kroner i gjennomsnitt per kubikkmeter solgt tømmer, noe som er 64 kroner mindre enn i 2008. Gjennom siste halvdel av 2009 var det likevel en prisoppgang for tømmer til sagbrukene, og gjennomsnittsprisen økte fra 345 kroner i mai til 432 kroner i desember.

Fiske, fangst og akvakultur

Produksjonen i fiske, fangst og akvakultur økte med 10,0 prosent fra 2008 til 2009, ifølge nasjonalregnskapstall i faste priser. I 2009 utgjorde bruttoproduktet 11,0 milliarder kroner (0,5 prosent av bruttonasjonalproduktet), hvorav 5,0 milliarder av bruttoproduktet var fra akvakultur. Fiske, fangst og akvakultur er betydelige eksportnæringer, og for 2009 viser foreløpige tall en samlet eksportverdi av fisk og skalldyr på 43,5 milliarder kroner, noe som utgjør 5,8 prosent av samlet norsk eksportverdi (13,8 prosent eksklusive eksportverdien av råolje, naturgass og kondensater).

Samlet fangstmengde i de tradisjonelle havfiskeriene økte med 3,7 prosent fra 2008 til 2009. Kvantumet i 2009 er det samme som for fem år siden, men i denne perioden har den andel av fangsten som går til konsum økt fra 58 til 82 prosent. Foreløpige tall for 2009 viser at førstehåndsverdien av fangsten falt med 1,0 milliard kroner fra 2008. Det er i hovedsak torsk og makrell som bidrar til verdifallet. For disse to fiskeslagene sank gjennomsnittsprisen med respektive 30 og 25 prosent.

Tabell 6.11. Fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Produksjon og faktoretter spørsmål. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr 2009	Volum		Pris	
		2008	2009	2008	2009
Produksjon	36,5	4,2	10,0	-3,0	1,7
Produktinnsats	25,5	5,1	9,9	5,9	2,6
Bruttoprodukt	11,0	2,7	10,1	-18,4	-0,2
Bruttoinvesteringer	2,5	104,8	-31,9	4,6	8,6
Timeverk ¹	27,9	2,3	-3,7	..	..

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12. Markedsutviklingen for fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr 2009	Volum		Pris	
		2008	2009	2008	2009
Produksjon	35,5	4,3	10,0	-3,0	1,8
Eksport	20,5	4,5	10,2	1,4	12,0
Hjemmeleveranser	15,0	4,2	9,7	-7,5	-9,4
Import	1,0	5,1	87,9	17,4	-12,6
Innenlandsk anvendelse	16,0	4,2	12,2	-6,7	-9,1
Lagerendringer	-1,2	0,1	1,3	..	..
Innenlandsk etterspørsel	17,2	3,7	9,9	-6,0	-10,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Samlet fangstverdi i 2009 var 11,1 milliarder kroner, og av dette står torsk for 25 prosent og sild for 24 prosent.

Laks utgjør 88 prosent av mengde solgt fisk fra norske oppdrettere. Regnbueørret utgjør om lag 9 prosent, mens andre fiskeslag, hvorav torsk er viktigst, utgjør knapt 3 prosent av totalt kvantum. Eksportert mengde laks (fersk og fryst) har økt hvert år i perioden 1999 - 2009, unntatt i 2001. I 2009 ble det eksportert 615 000 tonn laks, som er vel en fordobling siden 1999 og 11 prosent mer enn i 2008. Gjennomsnittlig eksportpris for laks har svingt mye i perioden. Siste år med prisfall var 2007 da gjennomsnittsprisen falt med 17,5 prosent. For 2009 er den foreløpige gjennomsnittsprisen 13,6 prosent høyere enn i 2008. Samlet verdi av den eksporterte laksen var 18,8 milliarder kroner i 2009, mot 14,9 milliarder kroner året før. Noe av økningen i lakseeksporten skyldes stor nedgang i produksjonen i Chile på grunn av sykdom på fisken.

EU er det viktigste markedet for norsk oppdrettsfisk. I 2009 gikk 74 prosent av den eksporterte laksen til landene i EU. Også Russland er et viktig marked for fersk og fryst oppdrettslaks, og i 2009 utgjorde eksporten til Russland 10 prosent av Norges eksport av disse produktene.

Høsten 2009 ble det rapportert økende problemer med lakselus i norske oppdrettsanlegg, og næringen er pålagt å gjennomføre samordnede avlusninger, både av hensyn til egen fisk og villaksen. Innenfor torskoppdrett har økonomien vært svak i flere år, og i 2009 førte ytterligere prisnedgang til at flere aktører avvirket driften.

6.6 Utenriks sjøfart

Produksjonen i utenriks sjøfart målt i løpende priser gikk ned med 19,7 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. Utviklingen er fordelt på en 7,2 prosent prisnedgang og en volumnedgang på 13,4 prosent. I begynnelsen av 2009 så det svært mørkt ut for bransjen totalt sett. Særlig hadde tørrlastet blitt rammet i siste halvdel av 2008 med enorme reduksjoner i dagratene. Tanksegmentet hadde ikke blitt rammet i like stor grad, men i lys av de globale finansmarkedsproblemene så det heller ikke så lyst ut for tankbransjen fremover. Frykten var tilstede for en total kollaps. Etter at året er omme tyder det på at tørrbulksegmentet nok gikk bedre enn forventet, mens tanksegmentet gikk dårligere. Allikevel kan man si at næringen totalt sett har vært gjennom en vanskelig periode, noe som gjenpeiles i tallene for produksjonsutvikling.

Etter sterk vekst i bruttoinvesteringene i utenriks sjøfart noen år, har veksten nå snudd til nedgang. Fra 2008 til 2009 var nedgangen på 12,6 prosent fordelt på en volumnedgang på 10,8 - og en prisnedgang på 2,1 prosent. Bruttoinvesteringene i fast realkapital var på 19,1 milliarder kroner i 2009. Den sterke nedgangen i investeringer må sees i lys av den globale

Boks 6.1. Kort om utenriks sjøfart

Utenriks sjøfart er en internasjonal næring. Et skip kan eies av et selskap i ett land, drives av et selskap i et annet land, og være registrert i et tredje. Eierstrukturen er ofte kompleks, og bidrar til at det i praksis er vanskelig å skille ulike lands sjøfartsvirksomhet. Nasjonalregnskapet regner inntekter og utgifter knyttet til driften av et skip som driftsinntekter og -utgifter for Norge dersom operatøren av skipet er norsk. Norske selskapers inntekter knyttet til utleie av skip til norske eller utenlandske selskap, ved såkalt tidsbefraktning eller bareboatbefraktning, regnes også som norsk produksjon. Norske selskapers datterselskap i utlandet, som ofte står for driften av selskapets skip, regnes ikke som norske selskaper, og inkluderes derfor ikke i norsk produksjon.

Skipets nasjonalitet bestemmes ut i fra nasjonaliteten til skipets eier. Hovedprinsippet er at den norske eierandelen skal være minst 50 prosent for at skipet skal regnes som norsk. Dette gjelder uavhengig av hvilket flagg skipet seiler under.

Definisjonsmessig ble innholdet i næringen utenriks sjøfart endret i forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2006. Tidligere var supplyvirksomhet fordelt på næringene innenriks- og utenriks sjøfart. Fra og med 2004 ble supplyvirksomhet en egen næring. Denne næringen presenteres nå sammen med utenriks sjøfart i nasjonalregnskapets tabeller. Supplyvirksomhet holdes dermed utenfor begrepet Fastlands-Norge. Bakgrunnen for å definere supplyvirksomhet som en egen næring var vanskeligheter med å opprettholde skillet mellom innenriks- og utenriksfart. Det faktum at supplyvirksomhet er en oljerelatert transportaktivitet som er voksende på eksportmarkedene, var viktig for beslutningen om å holde supplyvirksomhet utenfor Fastlands-Norge.

Tabell 6.13. Produksjon og faktoreterspørsel i utenriks sjøfart. Prosentvis endring fra året før

	Løpende priser		Volum		Pris	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Produksjon	4,2	-19,7	0,2	-13,4	4,0	-7,2
Produktinnsats	0,7	-18,8	0,3	-13,2	0,4	-6,5
Bruttoprodukt	13,8	-21,6	0,0	-13,9	13,8	-8,9
Bruttoinvesteringer	41,3	-12,6	29,3	-10,8	9,3	-2,1
Sysselsetting	102,6 ¹	98,7 ¹	5,2 ²	-3,8 ²	3,0 ³	3,6 ³

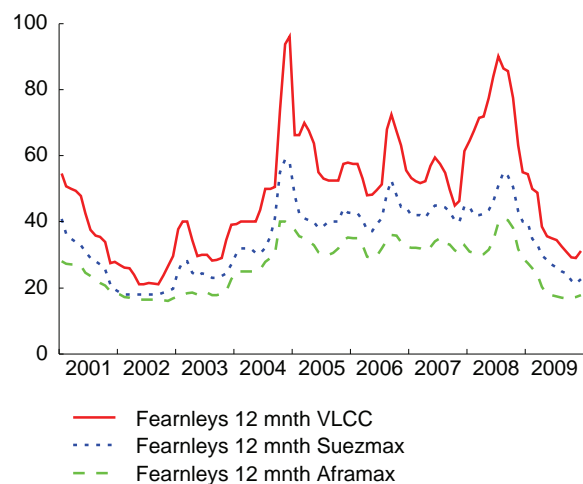
¹ Total sysselsetting i millioner utførte timeverk.

² Total sysselsetting. Prosentvis endring fra året før

³ Lønnskostnader per utførte timeverk (lønnstakere)

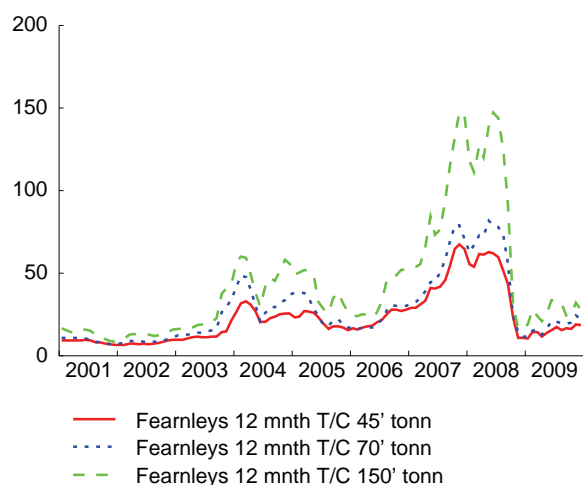
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.14. Utvikling i fraktrater for frakt av olje. Basert på noteringer i 1000 US dollar per dag.

Kilde: Fearnleys Monthly.

Figur 6.15. Utvikling i fraktrater for frakt av tørrbulk. Basert på noteringer i 1 000 US dollar per dag

Kilde: Fearnleys Monthly.

finansmarkedssituasjonen og ringvirkningene dette har gitt for produksjon og etterspørsel etter varer. Investeringsaktiviteten i skipsfarten er preget av ordre som ligger langt frem i tid, ofte mange år. At man til tross for dette ser så sterk investeringsnedgang kan tyde på at man har lite tro på bransjen fremover. Mangel på finansiering og kansellering av kontrakter kan være en annen forklaring.

Sysselsettingen i næringen, som også omfatter utenlandske sjøfolk på norske skip, har gått ned med 1 600 sysselsatte fra 2008 til 2009. Totalt antall sysselsatte er 51 400 for 2009, inkludert selvstendige og lønnskakere.

I perioden fra desember 2008 til desember 2009 har det nærmest vært en halvering av de gjennomsnittlige tankfraktrater for de tre største skipsgruppene VLCC, Suezmax og Aframax. Tankmarkedet er følsomt overfor svingninger i etterspørselen etter olje, ettersom frakt av olje står for mesteparten av frakttinntektene.

Den gjennomsnittlige eksportprisen på råolje falt med 28,6 prosent fra 2008 til 2009. Tankratene gjennom 2009 hadde et lignende forløp som verdensmarkedsprisene for råolje, med stor nedgang i de tre første kvartalene for så å flate ut og stige litt i 4. kvartal.

Etter å ha steget i lengre tid falt fraktratene for tørrlast på verdensmarkedet dramatisk mot slutten av 2008 slik at det ved slutten av året lå lavere enn i begynnelsen av året. I 2009 har dagratene for alle skipstyper steget betraktelig gjennom året, noe som indikerer en økende etterspørsel etter frakttjenester.

6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

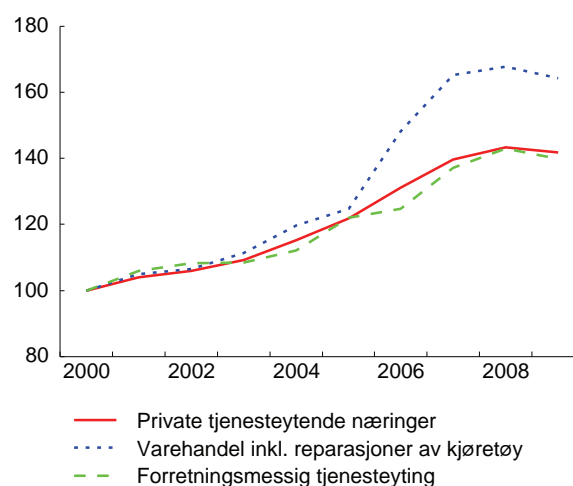
De private tjenesteytende næringene sto i 2009 for om lag 46 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge. Dette er uendret fra året før. Samlet sett sto disse næringene for 47 prosent av sysselsettingen i Fastlands-Norge.

Bruttoproductet i privat tjenesteyting gikk ned med 1,1 prosent fra 2008 til 2009, regnet i volum, etter en vekst på 2,7 prosent året før. Nedgangen startet mot slutten av 2008 og fortsatte i 2009. Forretningsmessig tjenesteyting og transportnæringene var de største bidragsyterne til nedgangen, mens finansiell tjenesteyting, post og telekommunikasjon samt personlig tjenesteyting hadde positiv vekst i bruttoproduktet i 2009. Antall sysselsatte personer gikk samlet sett ned med 1 prosent, mens arbeidsinnsatsen målt i utførte timeverk avtok med 1,1 prosent.

Nedgang i forretningsmessig tjenesteyting ...

Forretningsmessig tjenesteyting står for om lag 15 prosent av BNP for Fastlands-Norge, og eiendomsdrift og databehandlingstjenester utgjør om lag halvparten av dette. I tillegg omfatter forretningsmessig tjenesteyting blant annet arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet, bedriftsrådgivning, regnskapstjenester,

Figur 6.16. **Bruttoproduksjon i privat tjenesteyting, Fastlands-Norge utenom boligjenester. Volumutvikling. 2000=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

utleietjenester og annonse- og reklamevirksomhet. Fra 2008 til 2009 var det en nedgang i bruttoproduktet i disse næringene på 2,1 prosent samlet sett. Nedgangen var særlig sterk gjennom andre halvår, og omfattet de fleste næringene innen forretningsmessig tjenesteyting. Størst reduksjon var det innenfor utleie og formidling av arbeidskraft, som markerte seg med høy vekst i 2008, og i annonse- og reklamevirksomhet. Disse næringene utgjør bare en liten andel av forretningsmessig tjenesteyting, og den relative betydningen av denne nedgangen er derfor beskjeden. Detaljerte tall viser ellers at databehandlingstjenester, arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet også gikk relativt sterkt ned sammenlignet med 2008. Eiendomsdrift, som utgjør i overkant av 30 prosent av forretningsmessig tjenesteyting, bidro til å dempe nedgangen. Sysselsettingen i forretningsmessig tjenesteyting viste nedgang på 0,4 prosent fra 2008 til 2009.

Varehandel inklusive reparasjon av biler hadde en nedgang i bruttoproduktet, regnet i volum, på 2,1 prosent i 2009. Sesongjusterte tall viser at nedgangen i varehandelen startet andre halvår 2008 og fortsatte inn i 1. kvartal 2009. Fra 2. kvartal har bruttoproduktet i varehandelen igjen økt klart. I 2009 utgjorde varehandel om lag en firedel av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene, og sto for cirka 11 prosent av total BNP for Fastlands-Norge. Det var en nedgang i sysselsettingen i varehandel inklusive reparasjon av biler på 2,2 prosent i 2009.

... mens finansiell tjenesteyting og post og telekommunikasjon økte

Verdiskapningen, eller bruttoproduktet, i finansiell tjenesteyting økte med 2 prosent fra 2008 til 2009. Denne veksten var noe høyere enn året før, da bruttoproduktet økte med 1,6 prosent. Finansiell tjenesteyting, som omfatter bank og forsikring samt annen finansiell tjenesteyting, sto for opp under 12 prosent av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene i 2009. En

Tabell 6.14. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge. Nivå og prosentvis endring fra året før

	Bruttoprodukt					Utførte timeverk			
	Nivå ¹	Endring volum		Endring pris		Nivå ²	Endring		
	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Varehandel inkl. reparasjon av kjøretøy osv.	178,6	1,5	-2,1	1,3	-0,6	507,4	497,5	3,6	-2,0
Hotell- og restaurantvirksomhet	33,0	1,6	-3,3	4,0	5,1	104,0	102,9	2,5	-1,2
Transportnæringer ³	58,8	2,3	-5,8	-1,7	8,9	197,0	191,0	3,0	-3,0
Post og telekommunikasjon	25,3	2,2	2,9	-11,5	-14,5	53,3	49,5	2,7	-7,2
Finansiell tjenesteyting	94,3	1,6	2,0	8,8	7,6	76,6	76,0	2,9	-0,7
Forretningsmessig tjenesteyting	233,5	4,2	-2,1	6,2	3,8	453,7	453,9	8,3	0,0
Personlig tjenesteyting	114,5	3,1	2,7	4,8	6,2	279,9	282,0	2,8	0,8
Sum private tjenesteytende næringer	738,1	2,7	-1,1	3,4	3,5	1 671,9	1 652,8	4,5	-1,1

¹ I løpende priser, milliarder kroner.

² Millioner timeverk utført av lønnstakere og selvstendige.

³ Utenom utenriks sjøfart.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stor andel av inntektene i finansnæringen kommer fra rentemarginen på lån og innskudd. Gjennom 2009 var rentemarginene i snitt høyere enn i 2008, og disse bidro sterkt til økningen i næringen. Sysselsettingen i finansielle tjenesteytende næringer var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009.

Bruttoproduktet i post og telekommunikasjon viste en volumøkning på 2,6 prosent i 2009, tilsvarende var økningen 2,2 prosent i 2008. Posttjenestene hadde betraktelig nedgang, mens teletjenestene, som sto for om lag fire femtedeler av produksjonen i næringen, bidro til positiv vekst i bruttoproduktet samlet sett. I likhet med 2008, gikk prisene på teletjenester ytterligere ned i 2009. Post og telekommunikasjon sto for om lag 4 prosent av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene. Sysselsettingen i post og telekommunikasjon hadde en nedgang på 6,3 prosent i 2009.

Svak utvikling i reiselivsnæringene

Bruttoproduktet innenfor transportnæringene, som inkluderer jernbane- og sporveistjenester, annen landtransport, lufttransport, innenriks sjøfart samt tjenester tilknyttet transport, gikk ned med 5,8 prosent i faste priser i 2009. Foreløpige tall viser at nedgangen i bruttoproduktet særlig var stor for godstransport på vei. Reisebyråvirksomhet, som inngår tjenester tilknyttet transport, viste også nedgang i produksjonen. Tall fra Avinor viser at antall flypassasjerer gikk ned med 2,2 prosent fra 2008 til 2009, mens passasjertransporten for buss, båt og bane derimot hadde positiv utvikling i 2009.

Hotell- og restaurantvirksomhet utgjorde om lag 4 prosent av samlet bruttoprodukt i de private tjenesteytende næringene. I 2009 hadde disse næringene en samlet nedgang i volumet i bruttoproduktet på 3,3 prosent. Den største nedgangen skjedde innen hotellovernatting, men det var også negativ utvikling innenfor annen overnatting, som inkluderer blant annet camping og hyttegrender. Restaurantvirksomhet, som utgjør om lag 70 prosent av hotell- og restaurantvirksomhet totalt, hadde også nedgang fra 2008 til 2009. Det har vært nedgang i hotell- og restaurantvirksomhet gjennom

hele 2009. Nedgangen startet allerede andre halvår 2008. Sysselsettingen i hotell- og restaurantvirksomhet gikk ned med 1,7 prosent fra 2008 til 2009.

Næringene i gruppen personlig tjenesteyting hadde en volumvekst i bruttoproduktet på 2,7 prosent i 2009. Personlig tjenesteytende næringer er en samlebetegnelse for en rekke næringer. Disse er private undervisnings- og helsetjenester samt blant annet lotteri- og tipping, kino og kulturell tjenesteyting mv. De personlig tjenesteytende næringene sto i 2009 til sammen for 7 prosent av totalt bruttonasjonalprodukt for Fastlands-Norge.

7. Lønns- og konsumprisutviklingen

Lønn for utført arbeid er den viktigste inntektskilden for de aller fleste i Norge. Lønnsutviklingen har derfor stor betydning for enkeltpersoners og husholdningers inntekt og levekår. Konsumprisindeksen (KPI) beskriver den månedlige prisutviklingen for varer og tjenester for en gjennomsnittshusholdning i Norge. Den prosentvise endringen i konsumprisindeksen er et mål for inflasjonen. Svak konjunkturutvikling ga en markert nedgang i lønnsveksten i 2009. Også inflasjonen falt markert.

7.1. Lønnsutviklingen

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte lønn per normalårsverk med 3,5 prosent i 2009, mot 6,0 prosent i 2008. I 2009 falt omfanget av betalt overtidsarbeid, mens det folketrygdfinansierte langtidssykefraværet økte. Hvis en ser bort fra bidragene fra endring i betalt overtid og langtidssykefravær, ville lønnsveksten vært 4,1 prosent i 2009 og 6,3 prosent i 2008. Det markerte omslaget i lønnsveksten i 2009 må ses i sammenheng med svakere konjunkturer i 2008, etter flere år med god lønnsomhet i næringslivet og press i arbeidsmarkedet.

Innslag av bonus i avlønningen – ofte fastsatt på grunnlag av fjorårets resultat – og betaling for overtid bidro i stor grad til variasjon i lønnsveksten mellom næringene i 2009. Økt utbetaling av bonus og økt overtid bidro til at lønnsveksten – målt som vekst i lønn per normalårsverk – var sterkest innen utvinning av olje og gass med 10,9 prosent i 2009. Høye bonusutbetalinger innenfor finansiell tjenesteyting i 2008 ble etterfulgt av moderate bonusutbetalinger i 2009, hvilket bidro til at lønn per normalårsverk i denne næringen falt med 2,7 prosent i fjor.

Veksten i lønn per normalårsverk i industrien var 3,1 prosent i 2009, mot en vekst på 5,4 prosent i 2008. I begge år var det en klar nedgang i omfanget av betalt overtid. Ser en bort fra bidraget fra utviklingen i overtid og langtidssykefravær, var lønnsveksten i industrien 4,2 prosent i 2009. Den sterkeste lønnsveksten i industrien i fjor var i næringen bygging av skip og oljeplattformer. Svakest lønnsvekst var det innenfor næringsmiddelindustrien.

Redusert overtid samt sterk økning i det registrerte langtidssykefraværet, bidro til at veksten i lønn per normalårsverk i bygge- og anleggsvirksomhet ble 1,7 prosent i 2009.

En gjennomgang av grunnlagsmaterialet til den årlige lønnsstatistikken for næringene industri og bygge- og anleggsvirksomhet viser at nedgangen i sysselsettingen blant unge arbeidstakere fra 2008 har bidratt til å øke lønnsveksten i de to næringene.

Lønnsveksten innenfor varehandelen og forretningsmessig tjenesteyting var i 2009 henholdsvis 2,0 og 3,9 prosent.

Tabell 7.1. Lønn. Prosentvis vekst fra året før

	2007	2008	2009
Lønn per normalårsverk			
I alt	5,5	6,0	3,5
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	7,3	7,8	9,3
Utenriks sjøfart	4,1	3,1	2,8
Fastlands-Norge	5,5	5,9	3,3
Industri og bergverksdrift	5,2	5,4	3,1
Annen vareproduksjon	6,4	6,0	2,2
Primærnæringer	5,4	5,5	3,3
Elektrisitetsforsyning	8,1	9,1	5,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	6,3	5,9	1,7
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	5,5	5,7	2,9
Varehandel	5,3	4,1	2,0
Samferdsel	5,3	5,6	3,5
Annen tjenesteyting	5,6	6,5	3,0
Offentlig forvaltningsvirksomhet	5,0	6,3	4,4
Statsforvaltningen	5,4	6,3	4,4
Sivil forvaltning	5,5	6,3	4,4
Forsvaret	4,2	6,6	3,7
Kommuneforvaltningen	4,8	6,4	4,4
Lønn per timeverk			
I alt	5,4	5,5	4,4
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	8,5	6,5	9,2
Utenriks sjøfart	3,4	3,0	3,6
Fastlands-Norge	5,3	5,4	4,0
Industri og bergverksdrift	4,6	5,5	4,7
Annen vareproduksjon	6,0	5,5	4,4
Primærnæringer	5,0	5,0	4,4
Elektrisitetsforsyning	7,7	7,5	6,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,9	5,4	4,2
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	5,6	5,1	3,3
Varehandel	5,3	3,5	2,3
Samferdsel	4,8	4,9	4,5
Annen tjenesteyting	5,7	5,7	3,3
Offentlig forvaltningsvirksomhet	5,1	5,9	4,9
Statsforvaltningen	5,5	5,6	4,9
Sivil forvaltning	5,7	5,5	4,8
Forsvaret	3,5	5,7	4,8
Kommuneforvaltningen	4,8	6,1	4,8
Lønnskostnad per timeverk			
I alt	5,8	5,7	4,5
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	8,5	6,5	9,2
Utenriks sjøfart	3,4	3,0	3,6
Fastlands-Norge	5,7	5,6	4,2
Industri og bergverksdrift	4,7	5,5	4,7
Annen vareproduksjon	5,9	5,5	4,5
Primærnæringer	5,0	5,0	4,4
Elektrisitetsforsyning	8,2	7,4	6,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,8	5,4	4,2
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	6,2	5,1	3,2
Varehandel	5,4	3,5	2,3
Samferdsel	6,0	4,9	4,6
Annen tjenesteyting	6,5	5,8	3,2
Offentlig forvaltningsvirksomhet	5,7	6,6	5,1
Statsforvaltningen ¹	7,2	6,4	5,3
Sivil forvaltning	7,5	6,8	5,1
Forsvaret	4,1	2,5	6,1
Kommuneforvaltningen	4,5	6,8	4,9

¹ 1 Høy vekst i pensjonskostnader i de statlige regionale helseforetakene i 2007 og 2008 har bidratt til å trekke opp veksten i de to årene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 7.1. Noen lønnsbegreper

Lønn per normalårsverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn og antall normalårsverk for lønnstakere, der lønn er definert som kontantlønn inkludert overtidsgodtgjørelse og feriepenger, naturallønn, samt lønn under sykdom og permisjon betalt av arbeidsgiver. Etter dagens regelverk omfatter arbeidsgiverperioden i sykelønnsordningen de første 16 dagene av et sykefraværsløp. Antall normalårsverk for lønnstakere er definert som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber regnet som andeler av heltidsjobber blant personer som har lønn som viktigste arbeidsinntektskilde. Personer som er permittert av arbeidsgiver grunnet svak økonomisk inntjening regnes ikke å ha jobb. Gjennomsnittlig antall utførte timeverk i et normalårsverk vil avhenge av antall virkedager, mengde overtid og alle typer fravær, og vil variere mellom næringer og over tid. Ved beregningene av lønn per normalårsverk utnyttes den årlige lønnsstatistikken i tillegg til all annen tilgjengelig informasjon som belyser denne størrelsen. Ved beregningen av veksten i lønn per normalårsverk for 2009 er blant annet arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og skatteregnskapsstatistikken benyttet. Lønn per normalårsverk publiseres som årstall og kvartalstall.

Årslønn for heltidsansatte: Begrep som benyttes i den årlige lønnsstatistikken til Statistisk sentralbyrå. Det omfatter samlet lønn eksklusive overtidsgodtgjørelse og naturallønn som en heltidsansatt lønnstaker oppnår hvis vedkommende har utført et avtalefestet normalårsverk og det er et normalt antall arbeidsdager i året. Lønnsstatistikken bygger på innhentede opplysninger om lønn og arbeidstid blant et utvalg av virksomhetene i næringene.

Årslønn: Begrep som benyttes i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU). Begrepet kan både dekke heltidsansatte lønnstakere og beregnede årsverk for alle lønnstakere, det vil si både heltidsansatte og deltidsansatte. I de tilfeller begrepet omhandler heltidsansatte er begrepet synonymt med begrepet Årslønn for heltidsansatte i SSBs lønnsstatistikk (som definert ovenfor). I tilfeller der begrepet omhandler beregnede årsverk er deltidsansatte regnet om til heltidsekvalenter, ved å ta utgangspunkt i avtalt arbeidstid for deltidsansatte i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn (definert som ovenfor) og antall utførte timeverk for lønnstakere. Antall utførte timeverk inkluderer overtid, mens fravær på grunn av sykdom, permisjon og ferie ikke regnes med. Lønn per utførte timeverk publiseres kun som årstall.

Lønnskostnader per utførte timeverk:

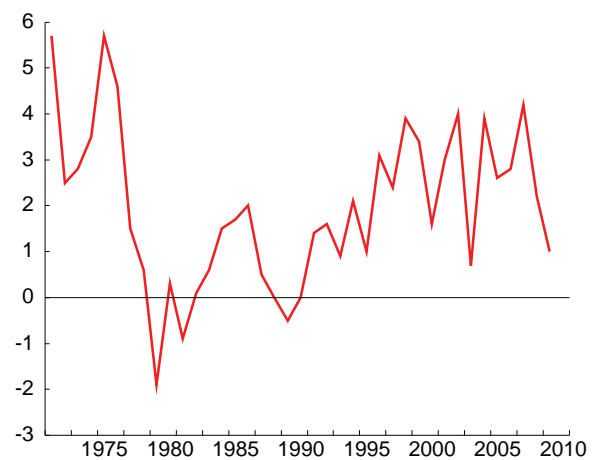
Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom totale lønnskostnader og antall utførte timeverk (se ovenfor). Lønnskostnader er definert som summen av total lønn (se ovenfor) og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Lønnskostnader per utførte timeverk publiseres kun som årstall.

Reallønn: Er et uttrykk for lønnsnivået målt i faste priser. Veksten i denne vil reflektere utviklingen i lønns kjøpekraft, under forutsetning av at gjennomsnittsskatten er uendret. Finnes ved å dele det gjennomsnittlige lønnsnivået med en relevant prisindeks.

Boks 7.2. Lønn og sykefravær

I 2009 var det en klar oppgang i langtidssykefraværet, etter en mindre økning i 2008. Nasjonalregnskapet registrerer sykepenger som mottas etter arbeidsgiverperiodens utløp, det vil si etter 16 dager, som trygd og ikke som lønn. Økt langtidssykefravær innebærer dermed isolert sett en reduksjon i utbetalt lønn. Dermed påvirkes veksten i lønn per normalårsverk, ettersom antall normalårsverk er uavhengig av sykefraværet. Lønn per utførte timeverk blir derimot i liten grad påvirket av endringer i langtidssykefraværet, siden utbetalt lønn og antall utførte timeverk endres om lag proporsjonalt ved endringer i langtidsfraværet.

Figur 7.1. Reallønnsvekst per normalårsverk. 1973–2010. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnsveksten innenfor statlig og kommunal forvaltningsevirsomhet var i 2009 høyere enn gjennomsnittet. Regnet per normalårsverk var lønnsveksten 4,4 prosent både i staten og i kommuneforvaltningen. Dette må ses på bakgrunn av høyt lønnsoverheng fra 2008 i den statlige og kommunale forvaltningsevirsomheten.

Den gjennomsnittlige reallønnsveksten regnet per normalårsverk og deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner var i fjor 1,0 prosent. I 2008 var den tilsvarende reallønnsveksten 2,2 prosent. Lavere prisvekst i 2009 enn i 2008, blant annet som følge av utviklingen i prisen på elektrisitet levert til husholdningene, medførte at nedgangen i reallønnsveksten ble klart mindre enn nedgangen i den nominelle lønnsveksten fra 2008 til 2009. Reallønnsveksten de siste to årene var relativt lav sammenlignet med gjennomsnittlig vekst for tiåret 2000–2009, som var 2,6 prosent.

Lønn per utførte timeverk økte i 2009 med 4,4 prosent i gjennomsnitt for alle næringer. Veksten i lønn per utførte timeverk var dermed 0,9 prosentpoeng høyere enn veksten i lønn per normalårsverk. Forskjellen kan i stor grad føres tilbake til økt sykefravær og redusert overtid.

Tabell 7.2. Gjennomsnittlig lønn for økonomien samlet. Vekt fra året før i prosent, forskjeller i vekst og anslag på bidrag i prosentpoeng

	2007	2008	2009
Lønn per utførte timeverk	5,4	5,5	4,4
Lønn per normalårsverk	5,5	6,0	3,5
Differanse	-0,1	-0,5	0,9
Anslått bidrag til differansen fra endringer i:			
Antall normale virkedager	0,0	-0,8	0,0
Sykefravær mv.	-0,1	0,1	0,6
Overtid	0,0	0,2	0,3
Lønnskostnader per utførte timeverk	5,8	5,7	4,5
Lønn per utførte timeverk	5,4	5,5	4,4
Differanse	0,4	0,2	0,1
Anslått bidrag til differansen fra endringer i:			
Pensjonskostnader ¹	0,5	0,2	0,1
Arbeidsgiveravgift	-0,1	0,0	0,0

¹ Omfatter også utgifter knyttet til nedbemanning i virksomheter (sluttpakker) som er del av kollektive avtaler.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Veksten i lønnskostnader per utførte timeverk var 4,5 prosent i 2009, 0,1 prosentpoeng høyere enn veksten i lønn per utførte timeverk. Forskjellen kan føres tilbake til en svak økning i satsen for pensjonskostnader i statsforvaltningen.

7.2. Konsumprisutviklingen

Veksten i konsumprisindeksen (KPI) var 2,1 prosent fra 2008 til 2009, som er en klar nedgang fra året før da årsveksten var på 3,8 prosent. Den underliggende prisveksten målt ved endring i KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), var 2,6 prosent fra 2008 til 2009, det vil si uendret fra året før.

12-månedersveksten i KPI-JAE økte tilnærmet sammenhengende fra sommeren 2006 til oktober 2008. Deretter svingte den i underkant av 3 prosent, før den i juni 2009 gikk opp i 3,3 prosent. Siden har den underliggende prisstigningstakten avtatt markant, og var ved utgangen av 2009 på 2,4 prosent. Fra desember 2009 til januar 2010 falt 12-månedersveksten videre, til 2,3 prosent. Den avtagende pristrenden reflekterer den svake konjunkturutviklingen som startet tidlig i 2008. Selv om aktiviteten i norsk økonomi begynte å ta seg noe opp i 2009, er norsk økonomi fortsatt i en lavkonjunktur. Eksempelvis gikk prisene på hotellovernattinger ned fra 2008 til 2009. Det samme gjorde prisene på varer knyttet til vedlikehold og reparasjon av bolig, som falt i tråd med lavere byggevirksomhet.

Den svake konjunkturutviklingen berørte i stor grad prisene på energivarer og ga lavere internasjonale råvarepriser i 2009 sett i forhold til 2008. Det bidro til å dempe den totale KPI-veksten betydelig i 2009. KPI uten energivarer steg med 2,7 prosent fra 2008 til 2009. Energivarerne bidro dermed samlet til å trekke

Tabell 7.3. Konsumprisindeksen. Vekt, års- og 12-månedersendring. Prosent

	Vekt ¹	2008	2009	Januar 2010
Totalindeks	1 000,0	3,8	2,1	2,5
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	114,4	4,3	4,2	2,4
Alkoholdrikker og tobakk	25,5	3,8	5,0	4,0
Klær og skotøy	56,3	-4,0	-3,4	1,3
Bolig, lys og brensel	304,7	6,8	1,8	2,4
Møbler og husholdningsartikler mv.	61,8	3,2	3,3	0,7
Helsepleie	26,1	3,3	3,3	2,8
Transport	172,1	3,9	1,5	2,7
Post- og teletjenester	22,7	-4,9	-4,6	-0,3
Kultur og fritid	120,6	1,6	3,2	3,6
Utdanning	2,4	2,5	4,2	3,3
Hotell- og restauranttjenester	35,3	5,1	3,8	2,6
Andre varer og tjenester	58,1	3,6	4,0	3,8
KPI-JE ²	..	2,5	2,7	2,4
KPI-JA ³	..	3,9	2,1	2,6
KPI-JAE ⁴	..	2,6	2,6	2,3
KPI uten elektrisitet	..	2,8	2,4	2,7

¹ Gjeldene fra august 2009 til juli 2010. Tall i promille.

² KPI-JE: konsumprisindeks uten energivarer

³ KPI-JA: Konsumprisindeks justert for avgiftsendringer

⁴ KPI-JAE: Konsumprisindeks justert for avgiftsendringer og uten energivarer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.4. KPI-JAE etter leveringssektor. Års- og 12-månedersendring. Prosent

	Vekt ¹	2008	2009	Januar 2010
Totalindeks	1 000	2,6	2,6	2,3
Jordbruksvarer	63,1	4,7	3,6	1,1
Fiskevarer	7,5	4,1	3,9	12,0
Andre norskproduserte konsumvarer	174,9	4,7	2,8	2,6
Importerte konsumvarer	305,4	-0,1	1,4	1,7
Husleie, inkl. fritidsbolig	222,8	2,7	3,4	2,8
Andre tjenester	226,3	3,8	3,1	2,6
Andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent	62,1	5,5	4,5	4,2
Andre tjenester, også med andre viktige priskomponenter	164,2	3,1	2,6	2,1

¹ Gjeldene fra august 2009 til juli 2010. Tall i promille.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

KPI ned med 0,6 prosentpoeng. Ettersom energi er en viktig kostnadskomponent i mange produksjonssektorer, kan lavere energipriser også trekke ned prisene på andre varer og tjenester. Prisene på drivstoff som bensin og diesel viste et samlet prisfall på 4,8 prosent fra 2008 til 2009. Prisnedgangen på årsbasis var et resultat av de høye drivstoffprisene i første halvår 2008. Prisen på råolje var rekordhøy i juli 2008 for deretter å bli halvert fra august til desember samme år, som resultat av uro i verdensøkonomien. I 2. kvartal 2009 begynte produsentprisene innenfor olje- og gassutvinning å ta seg opp igjen og steg med over 26,5 prosent fra april til juni 2009. I KPI viste drivstoffprisene i første halvår 2009 en jevn prisoppgang, men godt under prisnivået

Boks 7.3. Harmoniserte konsumprisindekser

Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) er en indikator som brukes til sammenlikninger av inflasjonen i EØS-området. Indeksen er regulert gjennom lovforordninger som pålegger hvert enkelt land i EØS-området å produsere HKPI månedlig. Den offisiell norske konsumprisindeksen (KPI) og HKPI baserer seg i all hovedsak på det samme pris-materialet, men HKPI skiller seg fra KPI på noen vesentlige punkter. I de første årene HKPI ble publisert var det flere produktgrupper som vare utelatt. Fra og med 2000 er det bare selveierne bokostnader som er utelatt. Dermed utgjør HKPI om lag 84 prosent av vektgrunnetil KPI. At en såpass viktig konsumgruppe er utelatt medfører at forbruksandelene for de resterende varene og tjenestene i HKPI er noe høyere enn i KPI. Elekrisitet har for eksempel en vekt på 4,6 prosent i HKPI - mot 3,8 prosent i KPI. Forsikringstjenester behandles også ulikt i de to indeksene. I HKPI er det nettoutgifter til forsikring som benyttes i vektgrunnetil og ikke bruttutgifter som i KPI. I praksis måles konsumentenes nettoutgifter til forsikring som forsikrings-selskapenes premieinntekter fra husholdningssektoren fratrukket erstatningsutbetalingene.

Selv om vare- og tjenesteutvalget i HKPI er svært likt, vil indeksen i perioden mellom basismånedene i KPI (juli) og i HKPI (desember) bygge på noe ulikt produktgrunnetil. Dette har sammenheng med at nye varer inkluderes i august i KPI, men først i januar året etter i HKPI. I den grad prisutviklingen for nye varer skiller seg vesentlig fra de «gamle» varene, kan dette bidra til ulik samlet prisutvikling i HKPI og KPI. Forskjeller i prisnivået mellom basismånedene for varer med store prisbevegelser kan også ha en betydning.

HKPI for Norge steg med 2,3 prosent fra 2008 til 2009, mens årsveksten i KPI var på 2,1 prosent. I tillegg til at varekurvene i de to indeksene i visse perioder er noe ulike, kan forskjellen i årsvekstratene blant annet forklares med prisnivåforskjeller i basismånedene på elekrisitet. Prisene på elekrisitet faller mindre i HKPI enn i KPI på grunn av lavere prisnivå i juli enn i desember i både 2008 og 2009.

De harmoniserte konsumprisindeksene for EU og euroområdet økte fra 2008 til 2009 med henholdsvis 1,0 og 0,3 prosent.

Harmoniserte konsumprisindekser (HKPI). Vekst fra samme periode året før

	2008	2009
Norge	3,4	2,3
EU	3,7	1,0
Euro-området	3,3	0,3

Kilde: Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

i tilsvarende periode i 2008. I andre halvåret 2009 svingte drivstoffprisene langt mer.

I likhet med drivstoffprisene ble også årsvekstraten for elekrisitetsprisene sterkt påvirket av prisforløpet i 2008. Kraftige prisøkninger gjennom sommeren og høsten 2008 gjorde at elekrisitetsprisene inkludert nettleie falt med 3,4 prosent fra 2008 til 2009. Elekrisitetsprisene falt sammenhengende fra oktober 2008 til og med september 2009. Til tross for dette

Boks 7.4. Justerte konsumprisindekser

Statistisk sentralbyrå publiserer månedlig tre indikatorer som har til hensikt å belyse utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer (KPI-JA) og konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Etableringen av KPI-JA og KPI-JAE hadde sin bakgrunn i Norges Banks nye mandat for pengepolitikken gitt mars 2001. Forskriften sier at det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent, men det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser. Endringer i energiprisene er ofte av en slik karakter at de kan oppfattes som midlertidige forstyrrelser.

Med direkte virkninger av avgiftsendringer, menes endringer i avgifter som legges direkte på konsumvarer og tjenester, i motsetning til skatte- og avgiftsendringer som først virker gjennom prisene på innsatsfaktorer og siden blir vellet over i utsalgsprisene på konsumvarer og tjenester.

KPI-JA og KPI-JAE justeres for reelle endringer i såkalte varetilknyttede avgifter. Dette omfatter merverdiavgiften og de fleste stykkavgifter, dvs. avgifter som er fastsatt som et beløp per enhet. Målt som forbruksandeler har om lag 70 prosent av vare- og tjenesteutvalget i KPI en positiv moms-sats, mens om lag 20 prosent blir renset for reelle endringer i stykkavgifter. I praksis justeres prisen ved at den aktuelle avgiften i utgangspunktet trekkes ut og fjorårets avgift legges til. Stykkavgiften må videre justeres i takt med prisstigningen, for at den reelt sett skal være uendret. Dersom den faktiske avgiftsendringen er høyere enn prisstigningen, trekkes den justerte serien ned og vise versa.

KPI-JE og KPI-JAE er indikatorer der energivarene i KPI blir holdt utenfor beregningene, slik at vektene til alle andre varegrupper øker proporsjonalt. Energivarene, først og fremst representert ved elekrisitet og drivstoff, utgjør om lag 8 prosent av vektgrunnetil i KPI. Ved å sammenligne utviklingen i KPI og KPI-JE får man et klart bilde på betydningen av utviklingen i energiprisene for KPI.

forløpet lå elekrisitetsprisene første halvår 2009 godt over prisene i tilsvarende periode året før og bidro dermed til å trekke opp 12-månedersveksten i KPI nesten hele første halvår i fjor, særlig fra april til og med juni. Fra og med august 2009 bidro elekrisitetsprisene derimot til å dempe KPI-veksten. Prisnedgangen fra 2008 til 2009 skyldes blant annet lavere forbruk av elektrisk kraft, særlig fordi den kraftintensive industrien reduserte forbruket som følge av den svake konjunkturutviklingen. Prisene på nettleie bidro til å dempe det samlede fallet i elekrisitetsprisene. Også flytende brensel ble registrert med prisnedgang på årsbasis, med hele 19,9 prosent fra 2008 til 2009.

Prisutviklingen på importerte konsumvarer har i en årrekke bidratt til å dempe KPI-veksten, noe som kan forklares med en gjennomgående styrking av kronkursen, dreining av importen i retning lavkostland

og produktivitetsvekst i varehandelen. I 2009 viste importerte konsumvarer en samlet prisoppgang på 1,4 prosent. Selv om prisene på importerte konsumvarer ikke siden 2001 har vist en prisoppgang på årsbasis, ligger årsgjennomsnittet godt under gjennomsnittlig KPI-vekst for 2009. Målt med den importveide kronkursen, der vektene er basert på sammensetningen av norsk import, svekket krona seg med over 3 prosent fra 2008 til 2009. Kronesvekkelsen ble imidlertid reversert i siste halvår 2009. I desember 2009 var krona i underkant av 4 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 2009. Viktige importerte konsumområder som klær og audiovisuelt utstyr viste begge en svakere prisnedgang i 2009 sammenlignet med året før.

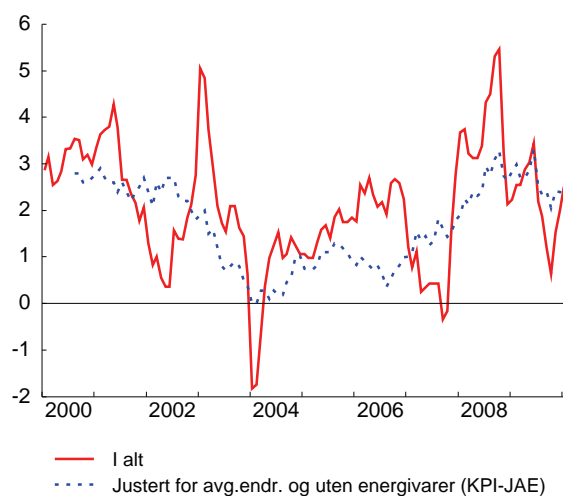
Norsk import ble også påvirket av konjunktursituasjonen og gikk samlet sett klart ned fra 2008 til 2009. Klesimporten målt i verdi falt imidlertid marginalt. Av denne utgjorde klesimporten fra Kina, som er den klart største leverandøren, om lag 46 prosent i 2009, som er en liten oppgang fra 2008 i følge tall fra utenrikshandelen. Fra 2008 til 2009 falt klesprisene med 3,8 prosent. 12-månedersendringen på klær gikk fra -8,1 prosent i januar 2009 og gradvis opp til -0,7 prosent i desember. Både noe svakere tilbudsaktivitet rundt sommer- og juletider i 2009 enn i 2008 samt at prisene i større grad hentet seg inn etter salg i 2009 sammenlignet med året før, gjorde at prisnedgangen på 12-månedersbasis ble kraftig redusert. Med reduksjon i 12-månedersfallet gjennom året viste prisene på audiovisuelt utstyr et tilsvarende prisforløp. Fra 2008 til 2009 falt prisene på audiovisuelt utstyr i gjennomsnitt med 5,3 prosent.

Avgiftsendringer påvirket KPI i liten grad i 2009. KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) økte med 2,1 prosent fra 2008 til 2009, det samme som KPI. Avgiftene på tobakk og alkohol ble, med virkning fra 1. januar 2009, i all hovedsak inflasjonsjustert med unntak av avgiftene på snus og skrå som steg med om lag 13 prosent. Avgiftsendringene gjorde at prisene på alkoholholdige drikkevarer steg noe mer i 2009 enn i de foregående årene. Alkoholfrie drikkevarer fikk en kraftig avgiftsøkning på i overkant av 60 prosent, noe som resulterte i at prisene på mineralvann, leskedrikker og juice steg med hele 8,3 prosent i gjennomsnitt fra 2008 til 2009. Avgiftsøkningen gjaldt både ferdigvarer og konsentrat (sirup).

Beregnet husleie som mål på selveierens bokostnader var den enkeltkomponenten som bidro mest til den totale KPI-veksten. Året sett under ett steg selveierens bokostnader med 3,3 prosent, som var noe mer enn i de siste årene. 12-månedersveksten i bokostnadene viste en klart fallende trend gjennom året, fra 4,2 prosent i januar 2009 til 2,3 prosent i desember 2009.

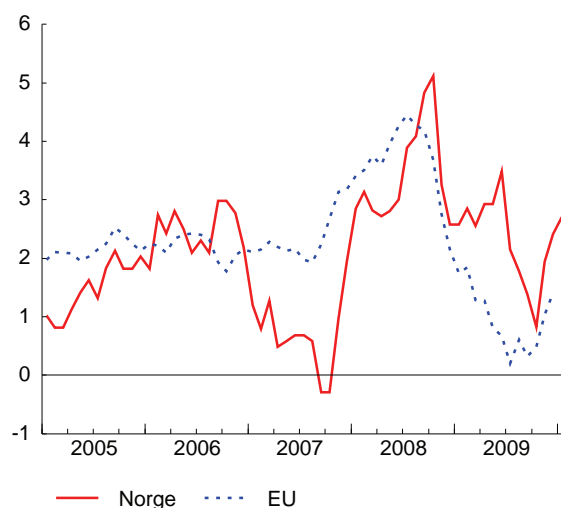
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer steg med 4,2 prosent fra 2008 til 2009, og bidro dermed til å dra opp den totale prisveksten. Som nevnt ovenfor trakk avgiftsøkninger opp prisene på alkoholfrie drikkevarer. Matvareprisene steg med 3,9 prosent, som er

Figur 7.2. Konsumprisindeksen (KPI). Prosentvis endring fra samme måned året før

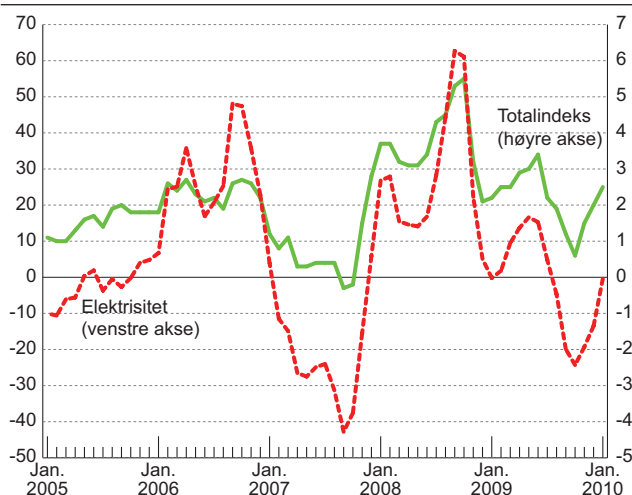
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.3. Harmonisert konsumprisindeks. Prosentvis endring fra samme måned året før

Kilde: Eurostat.

Figur 7.4. Elektrisitet og KPI totalindeks. Prosentvis endring fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

en noe mindre oppgang sammenlignet med året før. Prisstigningstakten for matvarer målt som 12-månedersendring, falt fra 5,7 prosent til 3,4 prosent fra juni til juli 2009. Det kan forklares av et rimeligere jordbruksoppgjør med lavere økning i målprisene i 2009 enn i 2008. Det var hovedsakelig økte priser på meieri- samt brød- og kornprodukter, med prisoppgang på henholdsvis 7,7 og 5,9 prosent, som bidro til å trekke opp matvareprisene. De internasjonale råvareprisene steg kraftig i 2007 og et godt stykke inn i 2008, for deretter å falle kraftig i andre halvdel av 2008. I 2009 var prisene igjen stigende.

En rekke tjenester viste betydelig prisvekst i 2009, godt over økningen for totalindeksen, som innebærer en videreføring av et mønster over flere år. Utgifter til passasjertransport på vei, som drosje- og busstakser, økte betydelig fra 2008 til 2009. I tillegg ble det registrert sterk prisvekst på tjenester knyttet til kultur, sport- og fritid. Også utgifter til feriereiser og restaurantbesøk økte klart i pris. KPI gruppert etter leveringssektor viser at prisene på tjenestene (utenom bolig) steg noe mindre i 2009 enn året før. Billettprisene på flyreiser bidro til denne utviklingen, med en samlet prisnedgang på 1,5 prosent. Teletjenester har hatt fallende priser i en årrekke, og med unntak for 2002 må man helt tilbake til 1989 for å finne prisoppgang på årsbasis. I 2009 ble prisfallet på teletjenester registrert til 8,8 prosent, som er en klart sterkere prisnedgang sammenlignet med de siste 10 årene.

Den kraftige globale konjunkturedgangen og urolighetene på finansmarkedene har ført til økt etterspørsel etter gull de siste årene. De to siste årene har dette ført til sterk vekst i prisene på smykker og ur i KPI. Andre konsumgrupper i KPI som viste prisvekst godt over gjennomsnittet i 2009, er priser knyttet til blomster og hageartikler, aviser og tidsskrifter samt skrivemateriell.

Boks 7.5. Indeks for varer og tjenester etter leveringssektor

I tabell 7.3 er konsumprisindeksen (KPI) gruppert etter den internasjonale formålsklassifiseringen COICOP. For å kunne indikere noe om de bakenforliggende drivkreftene foretas også en gruppering av representantvarene etter leveringssektor (tabell 7.4). Inndelingen består av seks leveringssektorer.

Ved beregning av indekser etter leveringssektor inngår representantvarene med samme vekt som ved beregningen av COICOP-indeksene. En viktig begrensning ved disse indeksene er at prismaterialet til KPI er utsalgspris fra detaljist. De prisene som ligger til grunn for beregningene er altså ikke produsent- eller importpriser. I tolkningen av indeksseriene gruppert etter leveringssektor må en derfor ta i betraktning at avanse i varehandelen inngår som en del av prisgrunnlaget.

Grupperingen av representantvarene etter leveringssektor er i betydelig grad basert på skjønn. Enkelte varer kunne – kanskje med like stor rett – vært plassert i andre grupper. Et område hvor det generelt kan være vanskelig å trekke skarpe skillelinjer er mellom norskproduserte og importerte varer. For eksempel betraktes grønnsaker som norskproduserte jordbruksvarer, selv om det gjennom året også er import av disse varene.

8. Husholdningene

Dette kapittelet gir et overblikk over utviklingen i husholdningenes disponible inntekter, konsum og sparing. Videre ser vi nærmere på husholdningenes finansielle tilpasning gjennom finanskrisen i 2008 og 2009, boligmarkedet og inntektsfordelingen.

8.1. Disponible realinntekter

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk husholdningenes disponible inntekter opp med 7,4 prosent fra 2008 til 2009. Etter prisjustering innebar dette en økning i den disponible realinntekten på 4,8 prosent.

Målt i realverdi økte stønadene fra det offentlige på 6,8 prosent i fjor. Dette bidro med 2,0 prosentpoeng til økningen i husholdningenes disponible realinntekter. Nærmere halvparten av bidraget kom fra økning i utbetaling av sykepenger og arbeidsledighetstrygd. Økning i uførepensjoner mv. bidro isolert sett med 0,5 prosentpoeng.

Lønnsinntekter er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren og bidraget til økningen i disponibel realinntekt var 0,5 prosent i 2009. Veksten i

nominelle lønnsinntekter er anslått til 3,1 prosent mot en vekst på 8,9 prosent i 2008. Veksten i samlet real-lønnsinntekt er beregnet til 0,6 prosent for 2009, mot 5,0 prosent året før.

Uroen i finansmarkedene fortsatte i 2009 og renteni-vået var nesten halvert i forhold til året før. Foreløpige anslag viser at formuesinntektene, som består av renteinntekter og aksjeutbytte, falt med 31,5 prosent i realverdi fra 2008 til 2009. Dette skjedde til tross for en liten vekst i husholdningenes beholdning av rentebærende aktiva. Nedgangen i renteinntektene er hovedforklaringen på at de samlede formuesinntektene bidro til å trekke ned husholdningenes disponible realinntekt med 3,2 prosent i 2009. Også mottatt aksjeutbytte antas å ha falt fra 2008 til 2009 og bidro til å trekke ned veksten i den disponible realinntekten.

Tabell 8.1. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst i prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2006	2007	2008*	2009*	2007	2008*	2009*	2007	2008*	2009*
Inntekter	1 225,3	1 353,8	1 471,7	1 514,5	9,2	4,8	0,4	13,1	7,0	0,6
Lønn	712,5	785,8	855,7	882,6	9,0	5,0	0,6	7,4	4,2	0,5
Blandet inntekt	104,0	108,4	104,0	106,1	3,0	-7,5	-0,5	0,4	-0,9	0,0
Formuesinntekter	50,6	80,3	99,5	69,8	56,6	19,5	-31,5	3,3	1,7	-3,2
herav: mottatt aksjeutbytte	7,6	18,5	24,1	18,7	142,4	25,3	-24,4	1,2	0,5	-0,6
Offentlige stønader	266,9	278,3	298,1	326,2	3,1	3,2	6,8	1,0	1,0	2,0
Andre inntekter	58,6	68,2	73,0	80,3	15,1	3,1	7,3	1,0	0,2	0,5
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	32,6	32,7	41,5	49,4	-0,9	22,2	16,4	0,0	0,8	0,7
Utgifter	364,3	427,5	480,8	450,0	16,0	8,4	-8,7	-6,8	-3,9	4,2
Skatt av inntekt og formue	285,7	318,4	337,8	353,6	10,1	2,3	2,1	-3,4	-0,8	-0,7
Formuesutgifter	65,6	95,3	128,7	81,7	43,5	30,2	-38,1	-3,3	-3,1	4,9
Andre utgifter	13,0	13,8	14,3	14,7	4,6	0,1	0,7	-0,1	0,0	0,0
Disponibel inntekt	861,0	926,3	990,9	1 064,5	6,3	3,1	4,8			
Korr. sparing i pensj.fond	21,7	27,7	30,4	27,2						
Konsum	881,8	940,1	987,3	1 012,3						
Sparing	0,9	13,9	34,0	79,5						
Kapitaloverføringer, netto	-2,1	-2,6	-2,0	-2,4						
Nettorealinvesteringer	56,3	64,1	54,1	33,7						
Nettofinansinvestering	-57,4	-52,8	-22,1	43,4						
Memo:										
Sparerate	0,1	1,5	3,4	7,5						
Nettofinansinvesteringsrate	-6,7	-5,7	-2,2	4,1						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator (2007=1)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. De gjentatte rentenedsettelsene i 2009 resulterte i at formuesutgiftene totalt sett ble redusert med omlag 47 milliarder kroner fra 2008. Nedgangen i formuesutgiftene bidro til øke veksten i disponibel realinntekt med 4,9 prosentpoeng. Siden husholdningenes renteutgifter er vesentlig høyere enn renteinntektene, bidro lavere rentenivå samlet sett til å øke den disponible realinntekten med 2,3 prosentpoeng.

Målt i realverdi økte skatt av inntekt og formue med 2,1 prosent i 2009, mot 2,3 prosent året før. Den moderate veksten i 2009 skyldes hovedsakelig moderat vekst i inntektsskatten knyttet til lønnsinntekter. Skatteutgiftene bidro til å trekke ned veksten i husholdningenes disponible realinntekter med 0,7 prosentpoeng i 2009.

Boks 8.1. Viktige begreper i nasjonalregnskapet

- *Blandet inntekt* omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.
- *Andre inntekter* omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Andre utgifter* omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Avkastning på forsikringstekniske reserver* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikrings-selskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikring (se boks 8.4 for nærmere beskrivelse). Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.
- *Indirekte målte bank- og finanstjenester* er tjenester produsert av finansielle foretak og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

8.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009, regnet i faste priser. Sammen med året før, hvor konsumvolumet gikk opp med 1,3 prosent, er det den laveste konsumutviklingen som er observert siden slutten av 1980-tallet. Fallet i konsumet gjennom 2008 og begynnelsen av 2009 snudde i 2. kvartal. Deretter økte konsumet og især gjaldt dette husholdningenes varekonsum. Til tross for veksten gjennom året, var likevel varekonsumet 0,4 prosent lavere i 2009 enn året før.

Sterk nedgang i bilkjøp ...

Utviklingen i husholdningenes varekonsum i 2009 ble sterkt påvirket av deres kjøp av biler og driftsutgiftene knyttet til biler. Kjøp av egne transportmidler gikk alene ned med nærmere 10 prosent fra 2008. Dette er likevel en svakere nedgang enn året før hvor den var på 15 prosent. Bilkjøpene tok seg kraftig opp mot slutten av 2009, og i løpet av de siste ti årene er det bare 2004 og 2006 som har flere registreringer av nye biler i desember måned. Også konsumet av andre varige goder som møbler og hvitevarer var lavere i 2009 enn året før.

... men høyt konsum av klær

Konsumet av klær og skotøy i faste priser derimot trakk varekonsumet opp med over 1 prosentpoeng. Volumveksten var på vel 9 prosent. Det er klart høyere vekst enn i 2008, men 2 prosentpoeng under vekstraten i 5-årsperioden 2004 til 2008.

Konsumet av varig fritidsutstyr, som hovedsakelig inkluderer campingvogner og båter, hadde også en sterk vekst i 2009. Vekstraten var på vel 10 prosent fra året før, etter en mer moderat vekst i 2008.

Moderat vekst i tjenestekonsumet

Husholdningenes konsum av tjenester hadde en volumvekst på 0,8 prosent i 2009. De fleste tjenestegruppene hadde svak eller moderat vekst med unntak av

Tabell 8.2 Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner	Volumendring		Prisendring	
		2009 ¹	2008	2009	2008
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 012,3	1,3	0,0	3,7	2,5
Konsum i husholdninger	969,1	1,2	-0,1	3,7	2,4
- Varekonsum	489,2	-0,2	-0,4	3,5	1,5
- Tjenestekonsum	446,8	2,0	0,8	4,0	3,2
- Hushold. konsum i utlandet	59,4	6,3	-7,5	3,5	4,0
- Utlendingers konsum i Norge	-26,3	-0,0	-7,6	4,5	2,6
Konsum i ideelle organisasjoner	43,1	3,0	3,5	5,3	3,5

¹ Nivå tall i løpende priser.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

konsumet av post- og teletjenester. Målt i faste priser økte denne gruppen med i underkant av 8 prosent. Dette er den sterkeste veksten som er observert de siste 5 årene.

Veksten i tjenestekonsumet i 2009 ble trukket ned av lavere forbruk av reiselivstjenestene transport og hotell og restaurant. Konsumet av hotell- og restauranttjenester gikk ned med 3 prosent. Bortsett fra i 2001, må man tilbake til 1982 for å finne en tilsvarende sterk nedgang fra et år til et annet. Også konsumet av tjenester tilknyttet transport, som blant annet omfatter bilreparasjoner og parkering, var lavere i 2009 enn året før.

Både nordmenns konsum i utlandet og utlendingers kjøp i Norge avtok sterkt i 2009. Begge områdene falt med om lag 7,5 prosent. Nordmenns konsum i utlandet omfatter deres utgifter på reiser i utlandet, inklusiv grensehandel. For nordmenns konsum i utlandet, må man tilbake til tidlig på 1990-tallet for å finne en liknende nedgang. For å finne en tilsvarende sterk nedgang i utlendingenes konsum i Norge, må man tilbake til 1995.

Boks 8.2. Spareraten korrigert for varige konsumgoder

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder, noe som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved en slik beregning anslås først tjenestekonsumet av varige goder, som defineres som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv, og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkende antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerte spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

Høyere sparerate

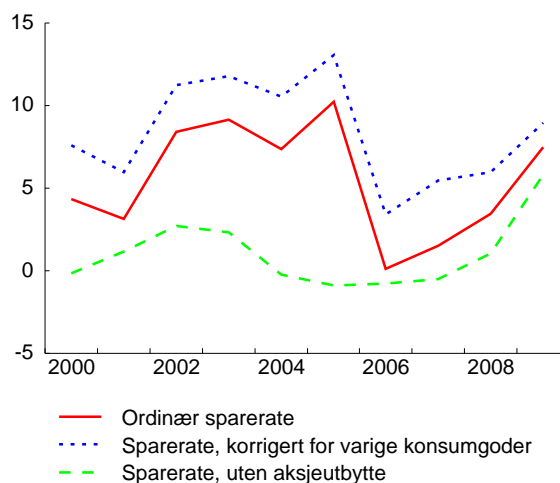
Den svake utviklingen i konsumet (nominelt) og klare økningen i husholdningenes disponible inntekter førte til mer enn en dobling av spareraten fra 2008 til 2009. I 2009 utgjorde sparingen i husholdninger og ideelle organisasjoner 7,5 prosent av disponibel inntekt, mot 3,4 prosent året før. I dette sparebegrepet er det lagt til grunn at alle varige konsumgoder utenom bolig konsumeres i det året de kjøpes og dermed ikke genererer sparing.

Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering og inkluderes i sparebegrepet. En kan da beregne en korrigert sparerate (se boks 8.2). Denne er beregnet til henholdsvis 5,9 prosent og 8,9 prosent for 2008 og 2009.

Vekst i husholdningenes realformue

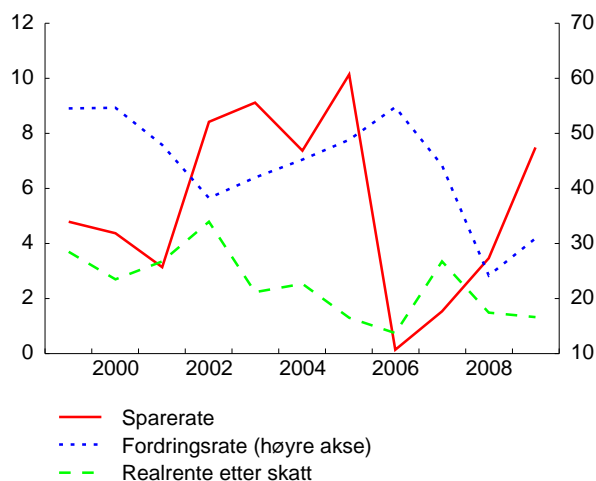
I følge foreløpige anslag, gikk husholdningenes realformue opp med 1,4 prosent fra 2008 til 2009. Med realformue/realverdi menes her husholdningenes faste

Figur 8.1. Husholdningenes sparerate. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.2. Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

realkapital deflatert med prisindeksen for konsum. Dette formuesbegrepet viser kjøpekraften som husholdningenes formue utgjør, og ikke volumutviklingen av realkapitalen. Rundt 88 prosent av den faste realkapitalen til husholdningene består av boliger. Resten er annen realkapital som brukes i produksjonen, for eksempel i jordbruket. Finanskapital er ikke med i denne størrelsen.

Bak denne utviklingen i samlet realformue lå en vekst i boligformuen på nærmere 1,6 prosent og en nedgang i annen realkapital på 0,3 prosent. I nasjonalregnskapet er realformuen basert på investeringer til anskaffelseskostnad, og er ikke justert for endringer i markedspriser.

Temaboks 8.1. Om rentens effekt på sparing

Pengepolitikk har i lengre tid vært det viktigste virkemiddelet for å styre økonomien. Renten kuttes for å øke konsum og investeringer hvis inflasjonen er lav (økonomien går dårlig) og heves for å hindre overoppheting av økonomien. Mye av forskningen rundt renteendringer er gjort på aggregerte data og viser ofte liten eller ingen effekt av renteendringer. Problemet med aggregerte data er at de kan dekke over betydelige forskjeller mellom ulike husholdningstyper fordi noen deler av befolkningen kan ha en sterk negativ renterespons og andre deler kan ha en sterk positiv renterespons, mens de i sum vil tilnærmet utlikne hverandre.

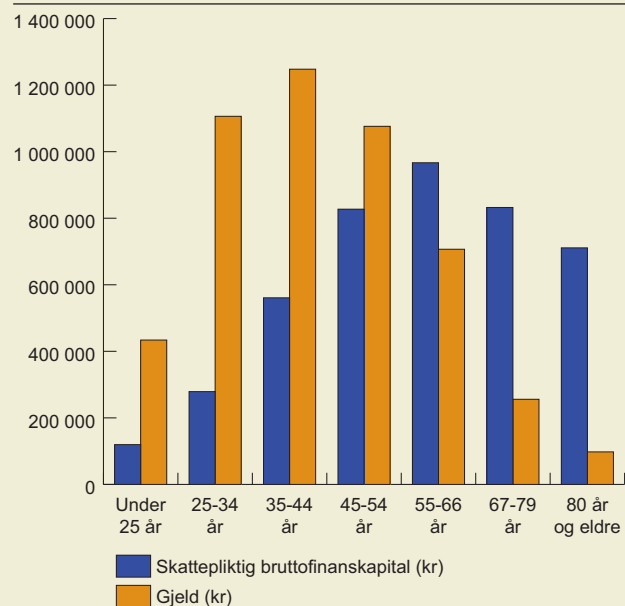
Hvorvidt renteendringer har noen virkning på sparingen er teoretisk sett uklart. I de teoretiske modellene er det nemlig flere motstridende effekter. Dels har man det som kalles substitusjonseffekten; høyere rente gjør det mer attraktivt å spare fremfor å konsumere, alt annet likt. Samtidig har man en inntektseffekt av endret rentenivå. Hvorvidt denne er positiv eller negativ vil avhenge av om husholdningen har netto renteinntekter eller netto renteutgifter. Høyere inntekt vil normalt sett gi både høyere sparing og høyere konsum. Samtidig vil en forventning om økte fremtidige inntekter gjøre det mindre nødvendig å spare i dag. En siste virkning går gjennom annen formue. Renteendringer kan gi verdiendringer på aksjer og boligformue. Disse verdiendringene vil i sin tur kunne påvirke både konsummulighetene og sammensetningen av husholdningens formue.

Foreløpige beregninger i SSB tyder på at inntektseffekten av renteendringer er som forventet, det vil si at en renteøkning vil gi både høyere konsum og sparing i husholdninger med netto renteinntekter og redusert konsum og sparing i husholdninger med netto renteutgifter. Det er klare skille mellom husholdninger med (klart) negativ og (klart) positiv netto finansformue (bankinnskudd pluss verdipapirer minus gjeld). Det viser seg at en renteøkning har en sterkt negativ effekt på sparingen hos husholdninger med negativ finansformue – selv når man har forsøkt å ta hensyn til den negative inntektseffekten av en renteøkning. Dette kan henge sammen med at noen husholdninger har veldig høy gjeld knyttet til boliginvesteringer (gjør gjerne forsterket av skattemessige vurderinger), og tilsvarende høy rentebelastning, men også forventninger om høyere formue i framtiden gjennom verdistigning på boligkapitalen. I denne gruppen, ofte bestående av yngre husholdninger, vil en renteøkning kunne tvinge fram en ytterligere reduksjon i sparingen gjennom for eksempel utsettelse av avdrag, som en ren likviditetseffekt. Husholdninger med netto positiv finansformue oppfører seg derimot mer i tråd med teorien, det vil si sparer mer og consumerer mindre når avkastningen på sparingen går opp.

Som det framgår av figuren under vil en gjennomsnittlig norsk husholdning ha negativ gjennomsnittlig finansformue helt frem til alderen 55-60. Bankinnskudd er den vanligste formen for sparing, og stiger med alder. Aksjer og andre verdipapirer har en gjennomsnittsverdi omtrent lik bankinnskudd for de fleste aldersgrupper, men er fordelt på en lavere andel av husholdningene. Gjelden er høy selv blant de yngste husholdningene i utvalget, og toppes seg i alderen 36 til 40. En vanlig husholdning vil dermed ha et visst bankinnskudd, økende med alder, en ganske høy gjeld, minkende med alder, og svært lite aksjer eller verdipapirer.

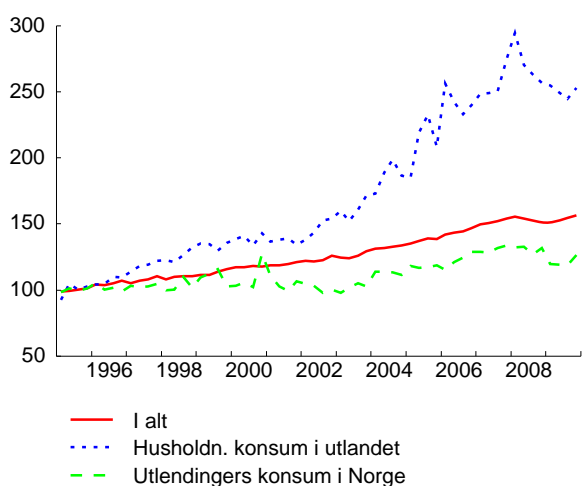
Yngre husholdninger tilpasser seg i større grad renteendringer enn eldre husholdninger. Videre vil husholdninger som har en stor andel aksjer og obligasjoner ha en mindre sparerrespons på renteendringer. Dette virker naturlig siden den samlede avkastningen på finansformuen er mer uklar når den består av både rentebærende og andre formuesobjekter som får endret verdi ved renteendringer. Norske husholdninger har dessuten hovedsakelig lån med flytende rente og er dermed relativt mer usatt for renteendringer enn husholdninger i land som for eksempel USA. At norske husholdningers finansformue hovedsakelig består av bankinnskudd og lån med flytende rente kan bety at pengepolitikk er mer effektiv i Norge enn i mange andre land, siden en stor andel av husholdningen blir direkte påvirket av renteendringer.

Skattepliktig finansformue og gjeld (kroner). Etter hovedinntektstakers alder. 2007

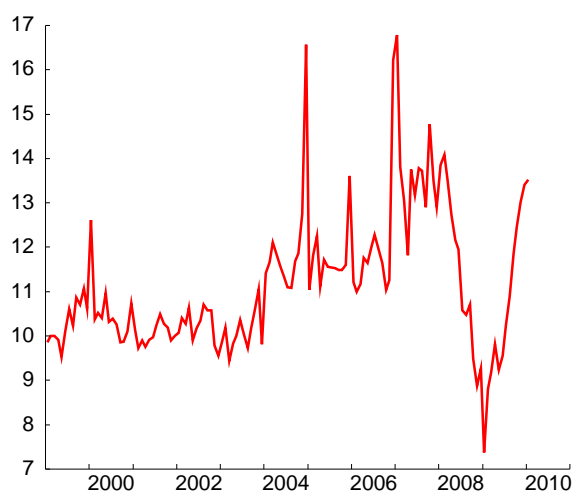
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.3. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Sesongjustert. 1995=100

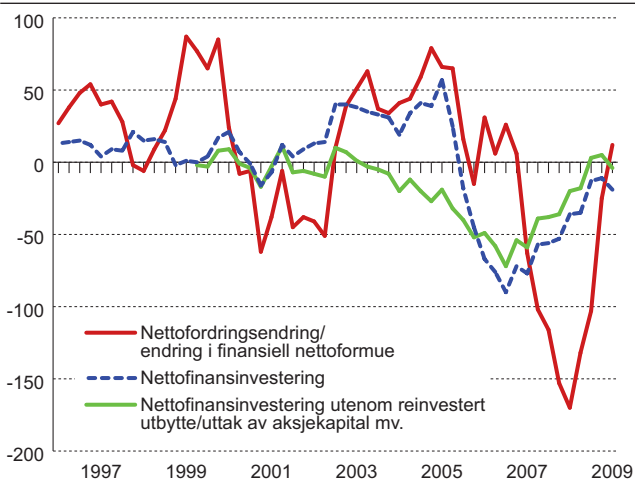
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 8.4. Førstegangsregistrerte personbiler. 1 000. Sesongjustert

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.5. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring, sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.3. Finansformue og gjeld 2009

Husholdninger og ideelle organisasjoners finansielle stilling ble i stor grad påvirket av krisen høsten 2008. Fallende markedskurser førte til et sterkt fall i den finansielle bruttoformuens verdi, mens verdien av gjelden ikke ble berørt av kursfallet. Husholdningene konsoliderte sin finansielle stilling i 2009, særlig i første halvår, og dette har preget hovedbildet for hele året.

Foreløpige tall fra det finansielle sektorregnskapet viser at husholdningene reduserte sitt finansielle underskudd fra 2008 til 2009; nettofinansinvesteringene var -19 milliarder kroner i 2009, mot -36 milliarder kroner året før. Forbedringen forklares av at investeringene i finansielle eiendeler økte med 7 milliarder kroner fra året før til 105 milliarder kroner i 2009, mens gjeldsopptaket falt med nesten 10 milliarder kroner til vel 124 milliarder kroner det siste året.

Gjeldsopptaket summert over de siste fire kvartalene nådde et foreløpig toppunkt med 208 milliarder kroner i 3. kvartal 2007. Etter dette falt gjeldsveksten frem til utgangen av 2. kvartal 2009 for så å ta seg noe opp igjen mot slutten av året. Gjeldsutviklingen drives i stor grad av endringer i boligmarkedet og av tilgangen på kreditt. Fra 2008 til 2009 steg boligprisene med 1,9 prosent og omsetningen tok seg opp i forhold til året før. Bankenes kredittpraksis overfor husholdningene var uendret i 2009. På fordringssiden økte bankinnskuddene betydelig mindre enn i årene før, mens investeringene i børsnoterte aksjer og verdipapirfundsandeler tiltok det siste året.

Økte rammelån og lengre avdragsfrihet

I de siste årene har det kommet en rekke nye produkter i finans- og kredittmerkene som har påvirket husholdningenes finansielle tilpasning og gitt dem større fleksibilitet. Et av produktene er rammelån med pant i bolig. Et rammelån innvilges med en kredittramme, for eksempel 60 prosent av boligens markedsverdi. Innenfor rammen kan kundene fritt trekke på kreditten og betaling av avdrag kan utsettes til hele rammen er disponert. Slike produkter gjør det lettere å låne på boligformuen for eksempel til varige konsumgoder som biler og fritidsbåter. Rammelån har de siste årene vokst langt raskere enn ordinære boliglån.

Bevilgede rammelån med pant i bolig utgjorde 445 milliarder kroner ved utgangen av 2009, som var en økning på 75 milliarder i løpet av året. Bevilgningene økte jevnt utover 2009, men økningen var noe høyere i 3. og 4. kvartal. Benyttede rammelån med pant i bolig økte med 43 milliarder kroner til 360 milliarder i 2009. Husholdningene hadde dermed utnyttet 81 prosent av de bevilgede rammene ved utgangen av 2009. Nedbetalingslån med pant i bolig gikk opp med 59 milliarder kroner til 1200 milliarder i 2009.

Både rammelån og nedbetalingslån med pant i bolig kan innvilges med avdragsfrihet. Et slikt produkt gir husholdningene stor fleksibilitet med hensyn til

avdragsprofilen i låneperioden. Av benyttede rammelån var 99 prosent med avdragsfrihet, mens andelen var 15 prosent for nedbetalingslån.

Fortsatt høy lånevekst hos husholdningene

Lån i banker og andre finansielle foretak utgjør vel 87 prosent av samlet gjeld. Låneopptaket i de finansielle

foretakene var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009. Hovedbildet underbygges av kredittindikatoren K2 som i hovedsak måler veksten i utlån til husholdningene fra innenlandske finansielle foretak. I K2 falt tolvmånedersveksten i kreditt til husholdningene svakt fra 7,1 prosent i desember 2008 til 6,7 prosent i desember 2009 etter å ha vært nede på 6,4 prosent i september.

Boks 8.3. Husholdningers og ideelle organisasjoners nettofinansinvestering

Nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapssystemet

Tallene for nettofinansinvesteringene i det ikke-finansielle og finansielle regnskapet (hhv inntekts- og finansregnskapet) skal i prinsippet være like, men i praksis oppstår det avvik. Nettofinansinvesteringene er restposter som beregnes på basis av store aggregater. Selv relativt små feil i disse aggregatene kan skape betydelige avvik for finansinvesteringene. De observerte avvikene skyldes feil og mangler i begge regnskapene. En årsak er at både inntekts- og finansregnskapet mangler presis informasjon for viktige størrelser som må baseres på beregninger. Samtidig innebærer bruk av foreløpige tall avvik mellom de to del-regnskapene på kort og mellomlang sikt.

Husholdningenes nettofinansinvesteringer over de siste kvartalene følger i grove trekk samme forløp i inntekts- og finansregnskapet. Begge regnskapene viser stigende nettofinansinvesteringer gjennom 2008 og 2009, men avviket mellom «de to metodene» for beregning av finansinvesteringene økte spesielt mye i 2009. Tabellen (se under) viser at finansregnskapets anslag ligger 62 milliarder kroner lavere i 2009. Av tabellen fremgår det at tilgangen på midler er betydelig høyere enn anvendelsene av de samme midlene. I tabellen presenteres avviket som «penger som mangler anvendelse» i nasjonalregnskapet.

Definisjoner

- Nettofinansinvesteringene i inntektsregnskapet

Nettofinansinvestering = sparing + netto kapitaloverføringer - nettorealinvesteringer mv.

- Nettofinansinvesteringene i finansregnskapet

Nettofinansinvestering = netto anskaffelse av finansielle eiendeler – netto låneopptak.

Sparing er ikke-konsumert inntekt og kan investeres i finansiell eller ikke-finansiell kapital (realkapital mv). Hvis sparingen overstiger realinvesteringene for en sektor er nettofinansinvesteringene positive. Sektoren disponerer da overskuddsmidler som i finansregnskapet kan anvendes til kjøp mv av finansielle eiendeler eller nedbetaling av gjeld. Hvis sparingen er lavere enn realinvesteringene er nettofinansinvesteringene negative. Det oppstår et finansielt underskudd som må dekkes enten ved salg av finansielle eiendeler eller ved opptak av gjeld. Nye boliger utgjør størstedelen av investeringene i ikke-finansiell kapital for husholdningene og finansieres i stor grad gjennom låneopptak.

- Nettoformue og formuesendring i finansregnskapet

Nettofordringer (finansiell nettoformue) = fordringer (finansielle eiendeler) - gjeld.

Nettofordringsendring (formuesendring) = nettofinansinvesteringer + andre endringer, netto

Den finansielle balansen viser sektorens finansielle stilling ved utgangen av en periode. På fordringssiden finner vi de finansielle eiendelene som for husholdningene domineres av bankinnskudd og forsikringstekniske reserver. Lån fra finansielle foretak utgjør størstedelen av husholdningenes gjeld. Balanseendringen i løpet av en periode forklares som i hovedsak er kursgevinster eller kurstap i valuta- og verdipapirmarkedene.

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter, utgifter, investeringer og finansiering. Sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

	2008K1	2008K2	2008K3	2008K4	2009K1	2009K2	2009K3	2009K4*
Tilgang på midler	1 159	1 172	1 166	1 154	1 164	1 167	1 188	1 214
Disponibel inntekt, korr for sparing i p-fond og kapitaloverføringer netto	961	983	1 000	1 019	1 040	1 054	1 074	1 089
Netto opptak av gjeld	198	189	166	134	123	113	114	124
Anvendelse / bruk av midler	1 157	1 162	1 151	1 140	1 128	1 138	1 144	1 151
Konsumutgifter	954	968	980	987	990	994	1 003	1 012
Nettorealinvesteringer mv	63	61	58	54	49	44	38	34
Nettoinvesteringer i finansielle eiendeler	140	133	112	98	89	100	103	105
Avvik / ikke anvendte midler	2	10	15	14	36	29	44	62
Memo:								
Nettofinansinvesteringene i inntektsregnskapet	-55	-46	-38	-22	1	16	33	43
Nettofinansinvesteringene i finansregnskapet	-57	-56	-53	-36	-35	-13	-11	-19

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.3. Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Transaksjoner						
<i>Investeringer i finansielle eiendeler</i>	158,8	225,3	120,4	129,2	98,2	105,4
Sedler, mynt og bankinnskudd	28,6	36,7	56,6	64,7	61,1	23,3
Sertifikater og obligasjoner	3,2	3,6	-2,1	-6,0	-6,2	-1,9
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	-1,7	-14,0	-8,6	-9,1	3,8	5,2
Verdipapirfondsandeler	-0,4	32,6	-14,4	-1,4	-15,9	8,6
Forsikringstekniske reserver	52,6	59,4	56,4	43,7	47,4	62,3
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	76,5	107,0	32,6	37,2	8,1	7,8
<i>Gjeldsoptak (nye lån minus avdrag)</i>	139,3	168,8	187,5	206,6	134,2	124,5
Lån i banker og andre finansielle foretak	129,2	162,9	169,7	177,2	119,7	119,9
Andre lån og annen gjeld	10,1	5,9	17,8	29,4	14,5	4,6
<i>Nettofinansinvestering</i>	19,5	56,5	-67,1	-77,4	-36,0	-19,1
Gevinster, tap og volumendringer						
Andre endringer, netto	21,8	9,1	98,0	14,6	-133,5	31,5
Beholdninger ved utgangen av året						
<i>Fordringer</i>	1 775,7	2 011,8	2 232,6	2 389,4	2 354,6	2 501,3
Sedler, mynt og bankinnskudd	584,5	621,7	677,9	742,4	804,8	827,5
Sertifikater og obligasjoner	32,1	36,8	37,5	30,8	22,5	19,9
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	61,5	80,1	86,5	85,0	40,6	65,6
Verdipapirfondsandeler	90,1	127,4	128,8	132,1	82,4	111,8
Forsikringstekniske reserver	645,0	726,1	805,2	854,7	848,1	922,3
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	362,5	419,6	496,6	544,4	556,2	554,2
<i>Gjeld</i>	1 400,6	1 571,1	1 761,0	1 980,6	2 115,4	2 249,8
Lån i banker og andre finansielle foretak	1 216,1	1 380,4	1 550,7	1 724,2	1 848,8	1 962,6
Andre lån og annen gjeld	184,5	190,6	210,4	256,4	266,6	287,2
<i>Nettofordringer / finansiell nettoformue</i>	375,1	440,7	471,6	408,7	239,2	251,5
<i>Memo:</i>						
<i>Fordringer, gjeld og nettofordringer som prosentandeler av disponibel inntekt</i>						
	3. kv. 2008	4. kv. 2008	1. kv. 2009	2. kv. 2009	3. kv. 2009	4. kv. 2009*
Fordringsrater, sesongkorrigererte	235,3	230,8	226,7	226,9	229,7	229,3
Gjeldsrater, sesongkorrigererte	206,4	205,7	204,0	204,1	204,8	204,6
Nettofordringsrater, sesongkorrigererte	28,9	25,1	22,7	22,8	25,0	24,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes bankinnskudd har svakere vekst

Husholdningenes beholdning av sedler, mynt og bankinnskudd er den nest største fordringsposten på husholdningenes balanse. Kasseholdet og bankinnskuddene økte med 23 milliarder kroner i 2009 til 828 milliarder kroner ved utgangen av året. Økningen i 2008 var på 61 milliarder kroner, om lag på samme nivå som i 2007. Denne utviklingen skyldes trolig porteføljetilpasninger i forbindelse med finanskrisen høsten 2008, blant annet gjennom flytting av fordringer over i aktiva forbundet med lavere risiko og større likviditet. I 2009 kan husholdningene igjen ha ønsket å ta større risiko som følge av fallende rentenivå på bankinnskudd og forventninger om høyere aksjekurser. Utviklingen det siste året beskrives av pengemengdeindikatoren M2. Tolvmånedersveksten i husholdningenes pengemengde var 3,6 prosent fram til utgangen av desember 2009, ned fra 8,8 prosent i desember 2008. Veksttakten har avtatt jevnt gjennom hele 2009.

Husholdningene investerer igjen i børsnoterte verdipapirer

I 2009 kjøpte husholdningene noterte verdipapirer for 12 milliarder kroner netto, til forskjell fra 2008 da de netto solgte for 18 milliarder kroner. Etter å ha innløst verdipapirfondsandeler for 16 milliarder kroner i 2008, tegnet husholdningene andeler netto for 9 milliarder kroner i 2009. Mesteparten av dette var i aksjefond. I løpet av året kjøpte husholdningene seg også opp i børsnoterte aksjer og grunnfondsbevis for 5 milliarder kroner, mens de solgte seg ut av sertifikater og obligasjoner for 2 milliarder kroner.

Finansformuen øker igjen

Husholdningenes netto finansformue utgjorde 252 milliarder kroner ved utgangen av 2009 mot 239 milliarder ved inngangen til året. Økningen forklares av nettogevinsten på 32 milliarder kroner og nettofinansinvesteringer på -19 milliarder kroner.

Boks 8.4. Kort om forsikringstekniske reserver

Forsikringstekniske reserver (tidligere forsikringskrav) representerer husholdningenes fordringer overfor livsforsikrings- og skadeforsikringselskaper samt private og kommunale pensjonskasser mv.

Reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter fondsmidler avsatt i forsikringsordninger utenom folketrygden for å dekke fremtidige utbetalinger. Reservene, som i hovedsak er knyttet til kollektive ordninger (tjenestepensjoner), skal i prinsippet omfatte nåverdien av fremtidige ytelser som følger av forsikringstakernes opptjente rettigheter. I ytelsesbaserte alderspensjoner får arbeidstakerne et garantert nivå på pensjonen i form av en bestemt andel av sluttlønn. I slike ordninger er det arbeidsgiverne som må bære risikoen ved lav avkastning på de plasserte midlene. I innskuddsbaserte ordninger betaler arbeidsgiverne innskudd (et årlig beløp) på vegne av arbeidstakerne. Utbetalingene i slike ordninger avhenger av det samlede innskuddet og avkastningen som oppnås gjennom forvaltningen av midlene. Risikoen knyttet til avkastningen bæres av den ansatte. De fleste nytegnede kollektive pensjonsforsikringene i de senere årene er innskuddsbaserte og med investeringsvalg som innebærer at arbeidstakerne kan bestemme risikoprofil på plasseringen av midlene.

Reservene i skadeforsikring omfatter premie- og erstatningsreserver. I premiereservene inngår forskuddsbetalte premier,

fratrukket premiekrav fra selskapene overfor forsikringstakerne. Erstatningsreservene omfatter midler knyttet til inntrufne hendelser, hvor erstatningene enda ikke er kommet til utbetaling.

Forsikringstekniske reserver er et av de finansobjektene som har vokst mest i den siste 30-årsperioden. En forklaringsfaktor bak utviklingen er den demografiske utviklingen. I perioden har pensjonistkullene vært tildels små, mens gruppen av påtroppende pensjonister har økt betydelig etter hvert som de store barnekullene fra etterkrigsårene har nærmet seg pensjonsalderen. Ettersom de ytelsesbaserte tjenestepensjonene har dominert forsikringsreservene i perioden har også et stigende lønnsnivå blant de påtroppende pensjonistene bidratt til økningen.

Mesteparten av reservene forvaltes av livsforsikringsselskapene og pensjonskassene og en stor del av midlene plasseres i obligasjoner, noterte aksjer og verdipapirfundsandeler. Ved utgangen av 3. kvartal 2009 utgjorde obligasjonsbeholdningen vel 52 prosent av de finansielle eiendelene til sektoren Livsforsikring i finansregnskapet. De tilsvarende andelene for noterte aksjer og verdipapirfundsandeler var hhv 9,5 prosent og 16,5 prosent. I overkant av 37 prosent av de finansielle eiendelene i livs- og pensjonsforsikring var plassert i utlandet.

Nettoformuen har vært sterkt påvirket av utviklingen i verdipapirmarkedene i de to siste årene. Ved utgangen av 2008 var den finansielle nettoformuen på sitt laveste nivå siden 4. kvartal 1996. Det er spesielt husholdningenes beholdninger av børsnoterte aksjer, verdipapirfundsandeler og forsikringstekniske reserver som påvirkes av utviklingen i verdipapirmarkedene.

Husholdningenes portefølje av noterte verdipapirer utgjorde 8 prosent av de finansielle eiendelene ved utgangen av 2009. Til sammenligning utgjorde verdipapirporteføljen 6 prosent av finansformuen i 2008. Denne økningen gjenspeiler blant annet at verdipapirmarkedene har hatt stor kursoppgang det siste året, etter kraftige kursfall høsten 2008. Aksjekursene steg sterkt gjennom de tre siste kvartalene av 2009. Hovedindeksen på Oslo børs gikk opp med mer enn 50 prosent fra 225 til 372 poeng i 2009. Dette bidro til at husholdningenes nettoformue økte igjen i 2009 og verdien av de børsnoterte verdipapirene på husholdningenes konto økte med 52 milliarder kroner.

Den finansielle uroen slo inn i husholdningenes finansregnskap fra og med andre halvår 2007. I perioden fra utgangen av 2. kvartal 2007 til og med 1. kvartal 2009 tapte husholdningene 165 milliarder kroner. I de tre siste kvartalene av 2009 har husholdningene fått verdipapirgevinster på 41 milliarder kroner som utgjør nesten 25 prosent av tapet under den finansielle uroen. Anslaget for utgangen av 2009 er imidlertid beheftet med usikkerhet.

Børsnoterte aksjer og verdipapirfundsandeler - verdiøkning i 2009

Etter kursfallet høsten 2008 falt verdien av de børsnoterte aksjene i porteføljen til 37 milliarder kroner, men steg igjen med 21 milliarder kroner i løpet av 2009. Kursstigningen forklarer 17 milliarder kroner av denne økningen. Husholdningenes beholdning av børsnoterte aksjer beløp seg til 58 milliarder kroner ved utgangen av 2009 som utgjorde 2,5 prosent av de finansielle eiendelene. Til sammenligning var beholdningen 83 milliarder kroner ved utgangen av 2. kvartal 2007 eller vel 3,5 prosent av den finansielle porteføljen.

Børsnoterte aksjer inngår i hovedobjektet aksjer sammen med unoterte aksjer. Aksjebeholdningen var 241 milliarder kroner ved utgangen 2009 og utgjorde nær 10 prosent av husholdningenes finansielle eiendeler. Unoterte aksjer er i stor grad vurdert til pålydende verdi i finansregnskapet. Det er derfor vanskelig å gi en beskrivelse av hvordan den finansielle uroen har påvirket verdien av de unoterte aksjene de to siste årene.

Verdipapirfundsandeler er det største finansobjektet i husholdningenes portefølje av markedsnoterte verdipapirer. Ved utgangen av 2009 beløp beholdningen seg til 112 milliarder kroner som var om lag 4,5 prosent av den finansielle bruttoformuen. I løpet av 2009 har verdien økt med 30 milliarder kroner. Økte kurser forklarer 21 milliarder kroner av verdiøkning, mens resten kan tilskrives nettokjøp.

Temaboks 8.2. Husholdninger og ideelle organisasjoners sparing og finansinvesteringer påvirkes av tilpasninger til endrede regler for skatt på utbytte fra 2006

I 2004-2006 ble det gjennomført en skattereform basert på anbefalinger lagt frem av Skatteutvalget i 2003 (NOU 2003:9). En sentral del av reformen var innføring av en utbytte- og gevinstskatt på aksjeinntekter ut over det som tilsvarer en risikofri rente (skjermingsfradrag) til personlige eiere fra og med skatteåret 2006. Bakgrunnen for omleggingen var et økende problem hvor svakheter i delingsmodellen ble utnyttet til å kamuflere faktiske arbeidsinntekter som kapitalinntekter av skattemessige årsaker. Det ble innført en midlertidig skatt på 11 prosent på aksjeutbytte høsten 2000 i forbindelse med statsbudsjettet for 2001. Denne ble fjernet igjen fra og med 2002, og Skatteutvalget ble nedsatt for å utrede endringer i skattesystemet.

I perioden frem til skattereformen trådte i kraft tilpasset mange aksjonærer seg til de nye skattereglene for utbytte som var forventet å komme. Tilpasningene økte formuesinntektene til personlige aksjonærer gjennom uttak av store ekstraordinære aksjeutbytter fra unoterte foretak. I neste omgang ble mesteparten av disse utbyttene pløyd tilbake til de samme foretakene i form av ny aksjekapital, overkursfond og lån. Opptjent egenkapital som etter de nye reglene fra 2006 ville bli beskattet ved uttak ble på denne måten erstattet med innskutt egenkapital og lån som fortsatt kunne tas ut skattefritt. De reinvesterte utbyttene ble registrert som inntekter i nasjonalregnskapet og bidro således til økt sparing selv om det i realiteten bare var en omfordeling av den finansielle porteføljen. Disse tilpasningene har påvirket hovedbildet både i husholdningenes inntekts- og finansregnskap i hele perioden fra 2000 og frem til i dag.

Aksjeutbyttet til husholdningene steg fra 43 milliarder kroner i 2002 til 100 milliarder kroner i 2005. Samlet mottok husholdningene 306 milliarder kroner i utbytte i perioden

2000 - 2005, et gjennomsnitt på vel 50 milliarder kroner per år. Tilsvarende gjennomsnitt i perioden 1995-1999 var 15 milliarder kroner. I finansregnskapet har vi anslått at vel 180 milliarder kroner av aksjeutbyttet i perioden 2000-2005 ble reinvestert.

Fra og med 2006 stoppet utbetalingene av ekstraordinære utbytter opp. I 2006 falt aksjeutbyttet til husholdningene helt ned til 8 milliarder kroner. Eierne begynte da å hente ut tidligere reinvestert kapital som et alternativ til ordinært aksjeutbytte. Dette ble gjort ved å nedskrive aksjekapital og overkursfond og å innløse utlånte midler til foretakene. Etter hvert har eierne også begynt å oppta lån fra sitt eget foretak for på denne måten å få tilgang til den opptjente egenkapitalen uten å måtte betale skatt. Data fra regnskapsstatistikken for de ikke-finansielle foretakene viser at slike lån har økt sterkt i de senere årene og det er grunn til å tro at økningen har sammenheng med de endrede skattereglene. Slike aksjonærlån er lovlige så lenge de bygger på en formell låneavtale med en nedbetalingsplan på lik linje med ordinære lån. Disse tilpasningene kommer fram i finansregnskapet, men ikke inntektsregnskapet selv om det er rimelig å anta at midlene erstatter ordinært aksjeutbytte og bidrar til å trekke ned sparingen.

Ved analyser av nettofinansinvesteringenes utvikling over tid kan det være hensiktsmessig å holde de skattemotiverte transaksjonene utenfor (jfr tabell). Mangel på presis informasjon om unoterte aksjer gjør at anslagene for reinvestert aksjeutbytte og tilbakeført kapital er beheftet med stor usikkerhet. Slike anslag er imidlertid nødvendige for å få et helhetlig bilde av husholdningenes finansielle tilpasninger. Figur 8.5 viser tidsutviklingen både for korrigererte og ukorrigererte nettofinansinvesteringer.

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Mottatt aksjeutbytte i inntektsregnskapet og anslag for reinvestert utbytte og innløste midler i finansregnskapet. Milliarder kroner

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Aksjeutbytte	30	14	43	56	63	100	8	19	24	19
Reinvestert midler	12		21	37	39	75				
- egenkapital	5		14	25	25	50				
- lån	7		7	12	14	25				
Innløste midler		-3					-18	-19	-16	-15
- egenkapital		-2					-9	-11	-6	-5
- lån (endring i netto låneposisjon)		-1					-9	-8	-10	-10
Netto finansinvesteringer	21	-7	13	38	19	57	-67	-77	-36	-19
Reinvestert-/tilbakeført utbytte	-12	3	-21	-37	-39	-75	18	18	16	15
Korrigererte netto investeringer	9	-4	-8	1	-20	-18	-49	-59	-20	-4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Store endringer i den finansielle porteføljen

Husholdningenes finansielle portefølje har endret seg betydelig over de siste 30 årene. I 1979 var bankinnskudd mv det viktigste finansobjektet. Bankinnskuddene mv utgjorde da 53 prosent av eiendelene, mens børsnoterte verdipapirer og forsikringstekniske reserver utgjorde 25 prosent av porteføljen ved

inngangen til 1980-årene. Forsikringstekniske reserver består i hovedsak av forsikringsmessige avsetninger i livs- og pensjonsforsikring utenom folketrygden (nesten 95 prosent av totale reserver) for å dekke fremtidige livspolise- og pensjonsutbetalinger.

Sammen med børsnoterte verdipapirer utgjør forsikringsreservene den markedsutsatte delen av de finansielle eiendelene. Deres andel av porteføljen har økt med 20 prosentpoeng fra 1979 til 45 prosent i 2009 samtidig som bankinnskuddenes andel falt med 20 prosentpoeng til 33 prosent. I 30-årsperioden fra 1979 til 2009 er verdipapirfondsandeler det finansobjektet som har vokst relativt mest. Disse endringene forklarer i stor grad hvorfor nettoformuen i tiltakende grad har svingt i takt med utviklingen i markedskursene.

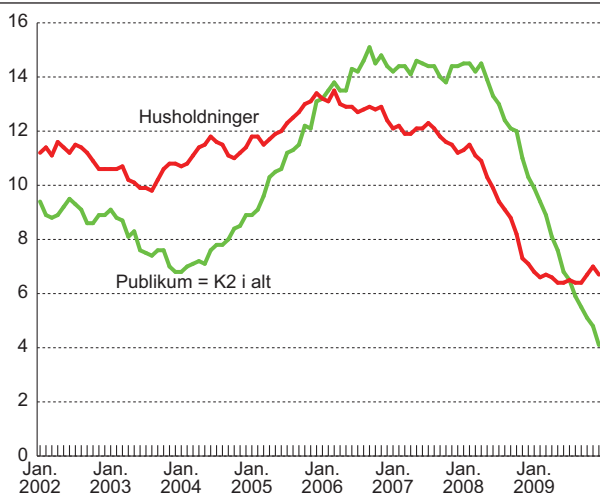
Utviklingen vises i figur 8.7 hvor aksjekursutviklingen på Oslo børs sammenlignes med endringene i den finansielle nettoformuen. Av figuren fremgår det at endringene i nettoformuen er sterkt påvirket av aksjekursene. Vi ser at 2007 var det året med høyest børsnotert indeksverdi og med høyest nettobidrag til formuen fra andre endringer (nettogevinster). Etter dette har husholdningenes nettoformue falt kraftig som følge av den finansielle uroen og formuen ble mer enn halvert i forhold til toppunktet i 2006.

Husholdningene er mer markedsutsatte

Husholdningenes sesongkorrigerte gjeldsrate er beregnet til 204,6 prosent av disponibel inntekt ved utgangen av 2009. Det var 1,1 prosentpoeng lavere enn ved utgangen 2008 og reflekterer at gjeldsopptaket har avtatt. Gjeldsraten var imidlertid på sitt laveste ved utgangen av 1. kvartal 2009 og har etter dette tatt seg noe opp igjen. Forholdet skyldes at fallet i gjeldsveksten stoppet opp og tiltok svakt i andre halvår 2009.

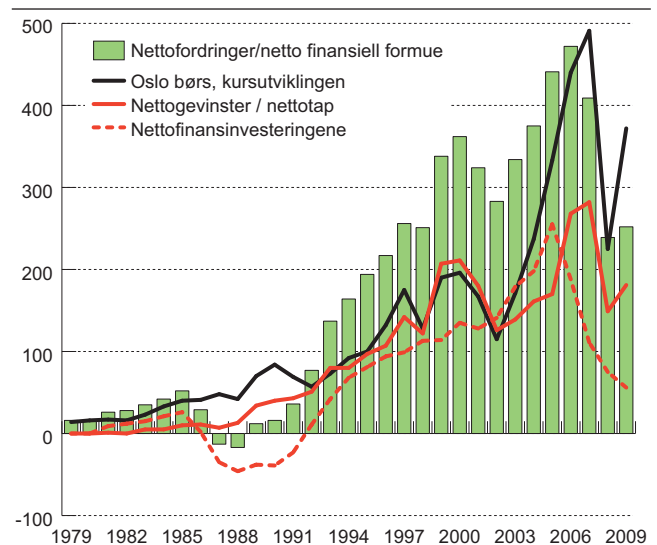
Den sesongkorrigerte fordringsraten falt med 1,5 prosentpoeng i løpet av det siste året. Fallet i fordringsraten bidro dermed til at nettoformuens andel av disponibel inntekt, - nettofordringsraten -, gikk ned 0,4 prosentpoeng. Målt på denne måten forble husholdningenes finansielle stilling om lag uendret i 2009. Til sammenligning falt den sesongkorrigerte nettofordringsraten med hele 19,6 prosentpoeng i 2008.

Figur 8.6. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Tolvmånedersvekst i K2. Prosent. Jan. 02 - des. 09

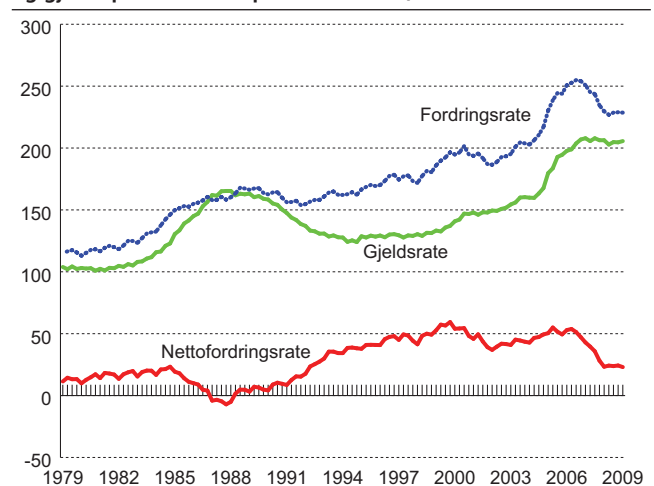
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.7. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Endringer i finansiell nettoformue og kursutviklingen på Oslo børs. Akkumulert utvikling i milliarder kroner og årsindeks (1995=100)

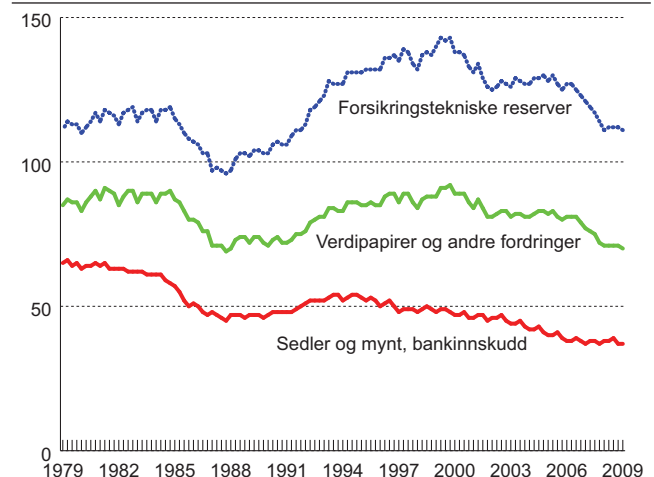
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 8.8. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer og gjeld i prosent av disponibel inntekt, faktiske tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.9. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer i prosent av gjeld

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes totale fordringer ved utgangen av 2009 er beregnet til 111 prosent av samlet gjeld. Her inngår forsikringstekniske reserver, hvor nær 80 prosent er avsetninger i kollektive ordninger (tjenestepensjoner). Dette er innlåste midler på kort og mellomlang sikt. Trekket disse midlene ut faller den korrigerte fordringsandelen til 70 prosent. Dette innebærer at husholdningenes gjeld oversteg de likvide finansielle eiendelene med vel 30 prosentpoeng ved utgangen av det siste året. Den korrigerte andelen var 72 prosent ved utgangen av 2008 og 80 prosent ved utgangen av 2. kvartal 2007.

Husholdningenes bankinnskudd mv utgjorde 37 prosent av samlet gjeld ved utgangen av 2009. Dette er den mest likvide delen av den finansielle porteføljen. Bankinnskudd mv kan mobiliseres på kort sikt og er heller ikke utsatt for kurssvingninger. Sammenlignet med utgangen av 2008 falt innskuddsandelen med vel 1 prosentpoeng i 2009, mens bankinnskudd mv utgjorde hele 41 prosent av gjelden ved utgangen av 2. kvartal 2007.

Boligene utgjør den største aktivaposten på husholdningenes balanse. Samtidig er mesteparten av lånegjelden sikret med pant i boligkapitalen og hoveddelen av disse lånene er tatt opp med flytende rente. Kombinasjonen av høy boligkjøp til flytende rente, samt tendens til økende fordringsandeler for markedsnoterte verdipapirer og fallende fordringsandeler for bankinnskudd mv har gjort husholdningene mer utsatt for markedssvingninger enn tidligere.

Gjeldens fordeling

Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og de nyeste tallene er fra 2007. Først og fremst kan vi slå fast at gjelden er ujevnt fordelt over husholdningene. I 1990 hadde 15 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen var økt til 28 prosent i 2007. 14 prosent av husholdningene hadde en gjeld som var mer enn tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2007, mens tilsvarende andel i 1990 var 6 prosent. I alt 28 prosent av husholdningene var gjeldfrie i 1990, denne andelen var redusert til 17 prosent i 2007.

Gjeldsbyrden varierer gjerne gjennom livet, og det er de yngste som har høyest gjeld i forhold til inntekt. Det er denne gruppen som tar opp stor gjeld til første gangs boligkjøp, og yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av den yrkesaktive perioden. Blant husholdninger der hovedinntektstakeren er under 45 år hadde 24 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn to ganger inntekten i 1990. Tilsvarende andel i 2007 var på 40 prosent. I denne aldersgruppen er også en del studenter med på å trekke opp andelen med høy gjeld i forhold til inntekt. Tabell 8.4 viser at andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten har økt mest for par med små barn og aleneforeldre. I disse to gruppene har andel husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten omtrent tredoblet seg på ti år. I husholdninger der hovedinntektstaker er over 55 år, hadde 4 prosent gjeld som var mer enn dobbelt så stor som inntekten i 1990. Denne andelen var økt til 13 prosent i 2007. Tilsvarende var 54 prosent av husholdningene i denne aldersgruppen gjeldfrie i 1990, mens dette var tilfelle for 32 prosent av husholdningene i 2007.

Så langt har vi ikke tatt hensyn til at husholdningene varierer i størrelse, og at dette kan påvirke deres evne til å betjene gjeld. Husholdningene med lavest inntekt etter skatt per forbruksenhet har rimeligvis en relativ lav andel av total gjeld i husholdningene, da deres låneevne er relativt liten (begrepet inntekt etter skatt per forbruksenhet er forklart i boks 8.5). Men disse husholdningene har fått en stadig større andel av samlet gjeld. De 40 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 15 prosent av husholdningenes totale gjeld i 1994. I 2007 var tilsvarende andel økt til 17 prosent. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet stod for vel 39 prosent av den totale gjelden i 2007, mot 41 prosent i 1994. Rentenivået er også avgjørende for evnen til å betjene gjeld. I perioden 1990 til 1994 gikk utlånsrenten ned fra 14,2 til 8,2 prosent, mens utlånsrenten i perioden 2002 til 2005 gikk ned fra 8,6 til 4,0 prosent, for så å stige til 6,7 prosent i 2007.

8.4. Boligmarkedet

Nedgangen i boligprisene i kjølvannet av finanskrisen ble ikke så langvarig og dyp som mange hadde forventet. Etter prisleiløst høsten 2008 begynte boligprisene å

Tabell 8.4. Andel husholdninger etter størrelse på gjeld i forhold til samlet inntekt. Prosent

	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ingen gjeld	28	23	23	22	22	22	21	20	20	18	17	17	17
Gjeld 2-3 ganger inntekt	9	9	9	8	9	10	10	11	12	13	14	14	14
Gjeld større enn 3 ganger inntekt													
Alle husholdninger	6	7	6	6	6	6	7	8	9	10	12	13	14
Enslige under 45 år	13	14	11	11	13	12	12	14	15	17	20	22	22
Par uten barn, eldste person under 45 år	7	10	9	5	7	8	10	10	13	15	20	23	25
Par med barn 0-6 år	9	6	7	6	5	7	8	11	12	13	16	19	21
Par med barn 7-17 år	6	6	4	5	6	6	5	6	7	9	9	11	11
Mor/far med barn 0-17 år	8	7	9	8	7	10	10	12	12	18	19	21	22

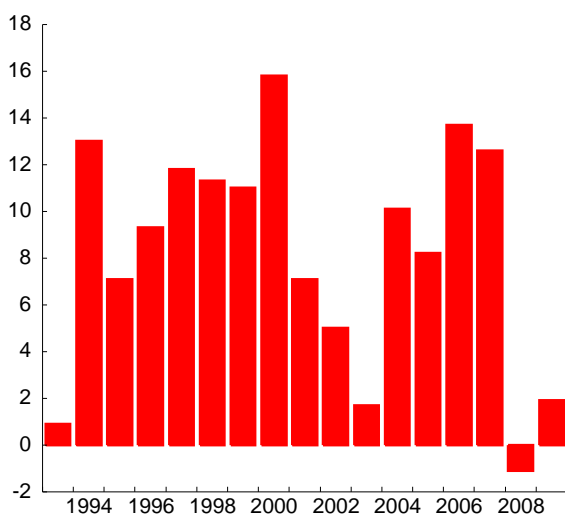
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stige igjen allerede i begynnelsen av fjoråret og i tredje kvartal 2009 var prisene tilbake på samme nivå som før finanskrisen. Lave renter og en moderat vekst i arbeidsledigheten så langt, er medvirkende årsaker til at nedgangen ikke ble mer langvarig.

For 2009 sett under ett var boligprisene i gjennomsnitt 1,9 prosent høyere enn i 2008 og 0,8 prosent over toppnivået i 2007. Ser vi bort ifra uroen i markedet knyttet til finanskrisen viser den underliggende trenden en relativt flat utvikling i boligprisene gjennom de tre siste årene.

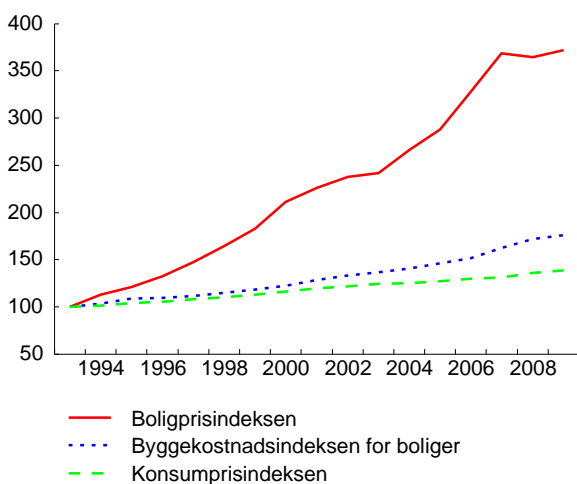
Eiendomsmeglernes sesongjusterte prisstatistikk viser en fortsatt flat prisutvikling fra desember i fjor til januar i år. Prisutviklingen videre i 2010 er usikker, og avhenger blant annet av utviklingen i arbeidsledigheten, renten og hvordan tilbudet av nye boliger utvikler seg.

Figur 8.10. Boligprisindeksen, årsvekst

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.11. Boligpriser, byggekostnader og konsumpriser. Indekser. 1993=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Finanskrisen rammet hele det norske boligmarkedet, det viser både prisstatistikken og omsetningsstatistikken til SSB. Omsetningsstatistikken som bygger på tinglyste omsetninger, viser at antallet boliger i fritt salg sank med 24 prosent i 4. kvartal 2008 sammenlignet med samme periode året før. Allerede i 3. kvartal 2009 var imidlertid antall omsatte selveierboliger tilbake på samme nivå som i 3. kvartal 2008 og 6,8 prosent under toppnivået i 3. kvartal 2007.

Fallet i etterspørselen etter nye boliger fortsatte i 2009 og vi fikk nok et år med stor nedgang i boligbyggingen. Foreløpige tall fra byggearealstatistikken viser at det var registrert igangsatt vel 18 000 boliger fram til og med november i 2009, en nedgang på 25 prosent fra året før. For en nærmere omtale av byggevirksomheten vises det til avsnitt 6.3 (Bygge- og anleggsvirksomhet).

Boligprodusentene melder om økt salg av nye boliger i siste kvartal 2009, og forventer en moderat vekst i boligmarkedet i 2010.

Geografiske variasjoner

Statistisk sentralbyrå har i 2009 utvidet publiseringen av Boligprisindeksen til å omfatte elleve mot tidligere fire geografiske områder. Med tall tilbake til 2005 publiseres det nå boligprisindekser for

de fire største byene: Oslo med Bærum, Stavanger, Bergen og Trondheim. I tillegg er resten av landet delt inn i syv regioner: Akershus utenom Bærum, Sør-Østlandet (Østfold, Vestfold, Buskerud og Telemark), Hedmark og Oppland, Agder og Rogaland utenom Stavanger, Vestlandet (Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal) utenom Bergen, Trøndelag utenom Trondheim og Nord-Norge.

De nye indeksene for Stavanger, Bergen og Trondheim viser at det har vært svært ulik prisutvikling i disse tre byene de siste årene. Stavanger skiller seg ut med den klart høyeste prisveksten de siste fire årene. Der var gjennomsnittlig boligpris for 2009 53 prosent høyere enn i 2005. I Oslo med Bærum var tilsvarende prisvekst 27 prosent, mens boligprisene i Bergen og Trondheim steg med 18 prosent i denne fireårsperioden.

Prisene ligger nå om lag på samme nivå som før nedgangen i 2008 i alle storbyer og regioner med unntak av Stavanger. I Stavanger økte boligprisene med 5,7 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor, til et nivå 4,2 prosent høyere enn toppnivået i 2. kvartal 2008.

Boligtyper

I perioden 1995 til 2005 økte prisene på blokkleiligheter vesentlig mer enn småhus og enebolig. Etter 2005 og fram til 4. kvartal 2009 har prisene steget om lag like mye for alle boligtyper, landet sett under ett. Prisutviklingen for blokkleiligheter var noe svakere enn for eneboliger og småhus gjennom 2007 og 2008. Men det ble utlignet i 2009 da prisen på blokkleiligheter steg med 16,0 prosent (fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal

Temaboks 8.3. Det norske unntaket

Hvor viktig er boligmarkedet for den makroøkonomiske utvikling? Det er uenighet blant økonomer om hvordan vi skal analysere og modellere boligmarkedets tilknytning til makroøkonomien. For eksempel modelleres ikke boligmarkedet i Norges Banks modell for den norske økonomien, NEMO, mens i SSB sin makromodell Kvartar får fallende boligpriser effekt gjennom at formuen (inklusive bolig) inngår i makrokonsumfunksjonen. Formueseffekter innebærer at aggregert etterspørsel øker når folk føler seg rike fordi boligen antas å ha høy markedsverdi.

Kjøp av bolig er som regel den største økonomiske beslutningen en husholdning tar, og når husholdningene kjøper bolig blir de gjerne høyt belånt i ett enkeltobjekt i en enkelt aktivklasse – noe som kan innebære økt risiko og gi finansielle vansker ved for eksempel skilsmisse eller flytting. Bankenes solvens er avhengig av tilbakebetaling av lån og husholdningenes betalingsevne er avhengig av hvor mye de kan låne for å få tak i den boligen de trenger. Når husholdningens gjeld er høy, og når den er basert på flytende rente, vil sentralbankens endring av rentenivået slå sterkt ut i husholdningenes posisjon – og dermed aggregert etterspørsel (se også temaboks 8.1). Boligprisenivået og egenkapitalen kan begge inngå i selvforsterkende mekanismer som påvirker husholdningenes oppfatning av deres økonomiske situasjon og framtidsutsikter – og derav handlemåte. Ta et eksempel. Når Lars opplever at boligen faller i verdi, reduserer det hans egenkapital. Det fører til at Lars legger inn lavere bud på boligen til Einar, som igjen fører til at Einar får mindre realisert egenkapital og også byr mindre. Dette kan bli selvforsterkende runder og gi nye boligprisfall, som kan gi problemer for banker og andre finansforetak samt redusere etterspørselen i økonomien.

I USA har noen økonomer påpekt at de fleste amerikanske resesjoner har kommet rett etter at boligmarkedet har stoppet opp. Det er riktignok uklart om et sammenbrudd i boligmarkedet skaper makroøkonomisk tilbakegang eller om begge deler er skapt av en underliggende felles impuls. Det er uansett interessant for pengepolitikken spesielt og økonomiske analyser generelt at boligmarkedet og makroøkonomien kan synes så sammenvevd som det ble demonstrert under finanskrisen. Fordi boligprisene ikke hadde falt nominelt på nasjonalt nivå i USA på mange tiår, ble det betraktet som bortimot umulig. Det var det ikke.

For de falt før, under og etter finanskrisen. Ikke bare i USA – men i mange andre land, inkludert Storbritannia, Danmark og Spania. Det ble rapportert om prisfall på 30% sammenliknet med toppårene rett i forkant av finanskrisen. I USA ble det spesielt dramatisk, ikke minst takket være den lånetypen som kalles «non-recourse loans», der långivers sikkerhet kun er knyttet til pantet. Låntaker kan overlevere pantet – og gå sin vei. Det gjorde mange. Fordi ingen visste hvor mange som kom til å håndtere sin negative egenkapital (amerikanerne sier husholdningene var «underwater», og det røper noe om opplevelsen) på denne måten, falt markedet for MBS (mortgage-backed securities) sammen, noe som i sin tur førte til at ingen visste presist om bankene var solvente eller ikke. Dette truet med å fryse til is hele finanssektoren, og var bakgrunnen for de enorme redningspakken til finanssektoren og myndighetenes oppkjøp av verdipapirer.

I Norge gikk det annerledes. Mange internasjonale observatører har latt seg overraske over norske tall. Riktignok falt prisene i Norge også i en periode fram til desember 2008. Men omtrent da det så som mørkest ut i verdensøkonomien snudde norske boligpriser. Fra januar 2009 opplevde Norge en sammenhengende vekst på 11 måneder. Det er mulig å argumentere for flere grunner til denne særnorske hendelsen, men la oss likevel konsentrere oss om fire: a) lave norske korte renter i kombinasjon med at de fleste norske husholdninger har lån med flytende rente, b) byttelånsordningen¹ med statsobligasjoner og andre redningspakker, c) relativt

solide banker og d) mild makroøkonomisk krise. «Andre land» hadde ikke alle disse fire gunstige faktorene på plass. Riktignok hadde «alle» land redningspakker av et eller annet slag, men det var noen avgjørende forskjeller mellom Norge og andre land. I Danmark har få husholdninger boliglån med flytende renter og bankene var usikre. I England var bankene virkelig i hardt vær og krisen ble alt annet enn mild. I USA bruker man sjelden flytende renter, banker gikk over ende og arbeidsløsheten skjøt opp til tosifret nivå. Det hjalp Norge i tillegg at vi har en økonomisk struktur med større offentlig sektor, og statsfinanser som tillot massiv bruk av finanspolitikk uten å skape frykt for høye, framtidige skatteøkninger.

Det er to spørsmål som presser seg på: Hvordan hadde norske boligpriser utviklet seg uten renter som gikk til Norgeshistoriens laveste punkt og uten byttelånsordningen? Kan kuren på sikt være verre enn sykdommen? Dette er spørsmål som er viktige fordi de stimulerer til ettertanke mer enn spørsmål som kan besvares kvantitativt. Kontrafaktiske analyser er problematiske fordi det er vanskelig bare å endre på enkelte historiske faktorer. Hvis rentene hadde vært noe høyere og byttelånsordningen ikke hadde blitt lansert, så er det ikke slik at det kun hadde vært noe vanskeligere tilgang på kreditt for husholdningene. Deres forventninger ville også ha vært annerledes, og nedadgående spiraler ville kunne ha oppstått.

Det er i alle fall sannsynligvis slik at rentenedgangen og byttelånsordningen har vært uhyre viktige. Styringsrentene har aldri i Norges historie vært lavere enn under finanskrisen. Og byttelånsordningen var i størrelsesorden 228 milliarder kroner ett år etter forslaget i oktober 2008. At det er et stort kredittbeløp kan anskueliggjøres ved noen tall. Gjennomsnittlig boligtransaksjon i Norge i 2008 var på 2,4 millioner kroner. Ordningene er altså i størrelsesorden 95 000 gjennomsnittlige boligpriser, noe som igjen kan sees på som betydelig i lys av at det i 2008 ble omsatt drøye 96 000 boliger og borettslagseiendommer i Norge. Siden ordningen skaffet banker og kredittforetak likviditet og gjorde det mulig å låne ut til boligkjøp, aner vi at den var med på å redde de norske boligprisene. Kredittveksten i norske husholdninger har bare hatt et begrenset og kortvarig fall under og etter finanskrisen høsten 2008. Dette i motsetning til foretakssektoren, der kredittveksten har falt kraftig tilbake og faktisk har vært negativ siden mai 2009.

Om dette eventuelt kun utsetter en boligpriskorreksjon i Norge, er usikkert. Boligpriser inneholder mye psykologi. Imidlertid pleier økonomer å vurdere boligpriser i forhold til tre indikatorer: a) boligprisenes nivå i forhold til husleiene (P/E), b) boligprisenes nivå i forhold til inntektene og c) boligprisenes utvikling i forhold til byggekostnadens utvikling. For tiden ligger alle tre indikatorene høyt, noe som antyder at hvis boligmarkedet oppfører seg slik det normalt gjør, vil boligprisutviklingen ikke bli like høy framover som den har vært tidligere. I motsatt retning trekker at lav boligbygging i dag kan gi mangel på boliger om noen år. Videre vil selvsagt både konjunkturutviklingen nasjonalt og internasjonalt så vel som demografiske forhold (for eksempel netto arbeidsinnvandring og innenlandske flyttemønstre) påvirke utviklingen i boligmarkedet. I den sammenheng er det verdt å merke seg at siden tidlig på 1990-tallet har boligprisindeksen steget langt, langt raskere enn byggekostnadsindeksen, noe som reflekter knapphet på gode, sentrale tomter.

¹ Byttelånsordningen har populært blitt kalt «gullkortet». Mer presist var det en ordning som ga bankene en mulighet til å byttelåne obligasjoner med fortrinnsrett (for eksempel knyttet til utstedt boligkreditt) med statsobligasjoner over en viss periode. Det var gunstig fordi a) statsobligasjoner er helt sikre papirer, som innebærer at besitteren har sikre verdier og garanterte inntekter og b) statsobligasjoner er likvide slik at institusjonen som har dem, lett kan anskaffe seg likvider.

Tabell 8.5. Gjennomsnittlig pris per kvadratmeter boareal, fylke og storby, 2009. Kroner

Fylke	Selveier		Borettslag	
	Eneboliger	Småhus	Blokkleiligheter	Blokkleiligheter
I alt	16 806	21 149	31 515	26 193
Østfold	14 561	13 842	21 031	17 895
Akershus	21 503	24 205	29 930	26 176
Oslo	32 601	32 709	39 104	33 406
Hedmark	11 792	16 228	19 300	18 148
Oppland	12 252	15 438	21 482	19 493
Buskerud	15 302	16 453	23 084	19 572
Vestfold	16 865	16 138	22 137	19 802
Telemark	12 746	13 359	20 168	15 852
Aust-Agder	15 133	15 456	22 566	21 799
Vest-Agder	16 762	18 751	27 507	27 151
Rogaland	19 228	23 381	30 215	29 078
Hordaland	18 577	20 100	30 776	25 456
Sogn og Fjordane	12 286	17 549	22 820	15 473
Møre og Romsdal	13 152	17 311	22 295	20 946
Sør-Trøndelag	16 297	20 707	30 375	25 454
Nord-Trøndelag	10 675	13 499	21 578	18 822
Nordland	13 328	15 960	21 149	19 977
Troms-Romsa	16 489	21 378	28 052	24 031
Finnmark-Finnmårku	14 418	16 613	23 735	18 700
Stavanger	25 709	26 329	34 263	32 711
Bergen	21 805	21 096	31 799	25 670
Trondheim	20 350	21 608	31 376	25 562
Tromsø	20 350	21 608	31 376	25 594

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2009). Prisene på eneboliger og småhus økte med henholdsvis 9,7 og 12,5 prosent i samme periode.

Kvadratmeterpriser

Prisnivået på boliger varierer betydelig mellom de største byene. Dyrest er boligene i Oslo, hvor for eksempel eneboliger koster nær dobbelt så mye som landsgjennomsnittet. Deretter følger Stavanger, hvor boligprisene er klart høyere enn i Bergen, Trondheim og Tromsø.

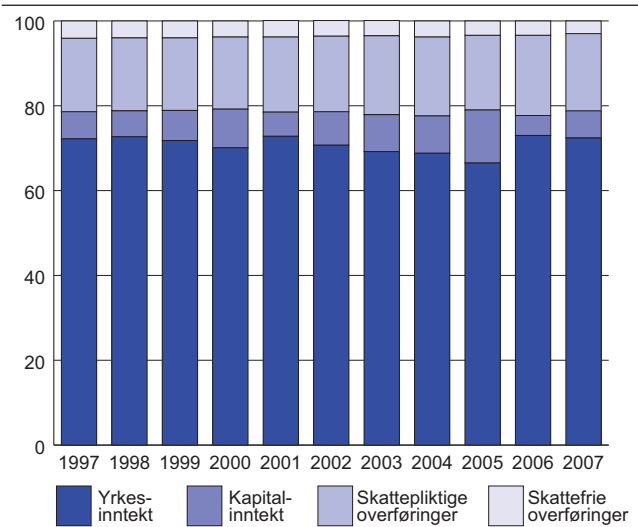
I flere fylker ligger de gjennomsnittlige kvadratmeterprisene for eneboliger under 13 000 kroner, mens de varierer mellom 20 000 og 33 000 kroner i storbyene og i Akershus. Tabell 8.5 viser at gjennomsnittlig kvadratmeterpris for blokkleiligheter varierer fra vel 19 000 kroner i Hedmark til i overkant av 39 000 kroner i Oslo.

8.5. Inntektsutvikling og fordeling

Inntektsutviklingen

Inntektsstatistikken gjør det mulig å se på inntektsutviklingen til ulike husholdningstyper, for eksempel barnefamilier og pensjonister. Tall fra denne statistikken for inntektsåret 2007 viser at den samlede inntekten til husholdningene var på 1 222 milliarder kroner, se boks 8.5 for definisjon av inntekt. Den desidert største inntektskilden er yrkesinntekt (lønns- og næringsinntekter inkludert sykepenges), som utgjorde 885 milliarder kroner i 2007. Kapitalinntektene utgjorde til sammen

Figur 8.12. Sammensetning av husholdningens samlede inntekt 1997-2007. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

vel 78 milliarder kroner eller om lag 6 prosent av de samlede inntektene. Dette var litt høyere enn året før (5 prosent), men klart lavere enn i perioden 2002 - 2005. På grunn av endringer i kapitalbeskatningen i 2006 har aksjeutbyttene til husholdningene blitt kraftig redusert de siste årene, og dermed har kapitalinntektenes andel av samlet inntekt også avtatt. De største kapitalinntektene i 2007 var renteinntekter og aksjegevinster.

Pensjoner, trygder og stønader utgjorde om lag 259 milliarder kroner i 2007, hvorav 222 milliarder kroner var skattepliktige. Størst var pensjoner fra folketrygden med 166 milliarder kroner, fulgt av tjenestepensjoner med 48 milliarder og arbeidsledighetstrygd på vel 4 milliarder kroner. Ulike skattefrie kontantstønader utgjorde i underkant av 37 milliarder kroner i 2007, som var noe lavere enn året før. Det var blant annet reduserte utbetalinger av sosialhjelp og kontantstøtte som bidro til denne nedgangen.

Fra 1997 til 2007 økte den samlede yrkesinntekten til befolkningen med vel 80 prosent målt i løpende kroner og 50 prosent målt i faste priser (deflatert med konsumprisindeksen). Yrkesinntekt som andel av den samlede inntekten til norske husholdninger var den samme i 2007 som i 1997 (72 prosent). Hver femte krone som norske husholdninger mottok i 2007 kom fra ulike pensjoner og trygder. Denne andelen har vært stabil siden 1997. Skattepliktige pensjoner og trygder økte med 90 prosent nominelt i perioden 1997 til 2007. Ulike skattefrie overføringer, som for eksempel barnetrygd, kontantstøtte, sosialhjelp og bostøtte utgjør en liten og synkende andel av husholdningenes samlede inntekt, og utgjorde 3 prosent av samlet inntekt i 2007, mot 4 prosent i 1997.

Husholdningenes kapitalinntekter økte betydelig i årene fram til og med 2005, og ble blant annet mer enn tredoblet i nominelle kroner fra 1997 til 2005. I 2007 er likevel kapitalinntektenes andel tilbake til samme

nivået som i 1997, vel 6 prosent, etter å ha vært oppe på 13 prosent i 2005. Hovedårsaken til nedgangen i andel fra 2005 er det betydelige fallet i aksjeutbytte som nok er drevet av endringer i kapitalbeskatningen.

Inntektsfordelingen

Ved analyser av inntektsfordelingen for husholdningene må en ha opplysninger om hvilke personer som tilhører samme husholdning, siden vi antar at det forgår en betydelig utveksling av økonomiske ressurser innad i husholdningen. Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene. Mellom 1997 og 2007 økte medianinntekten etter skatt for husholdningene med 45 prosent, målt i faste priser. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner en for eksempel barnefamilier og alderspensjonister. En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste hjemmeboende barn under 19 år) hadde i 1997 en medianinntekt etter skatt på 429 000 målt i 2007-kroner. I 2007 var medianinntekten for en tilsvarende barnefamilie 599 000 kroner. Den «gjennomsnittlige» tobarnsfamilie hadde altså 170 000 kroner mer i inntekt etter skatt i 2007 enn ti år tidligere, når det er tatt hensyn til prisveksten i perioden. Den sterke veksten (nær 40 prosent) skyldes først og fremst høyere yrkesinntekter som følge av stadig flere toinntektsfamilier, i tillegg til generelt god lønnsutvikling i perioden. Andre husholdningstyper har hatt en like god inntektsvekst i perioden, for eksempel middelaldrene par uten hjemmeboende barn, mens for eksempel yngre aleneboende har hatt en noe svakere inntektsutvikling.

Etter flere år med økende inntektsforskjeller fram til 2005, ble inntektsfordelingen klart jevnere i 2006. I tabell 8.6 er husholdningene sortert etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og delt inn i 10 like store grupper (desiler) der desil 1 består av den tidelen med laveste gjennomsnittsinntekter og desil 10 består av den tidelen med høyeste gjennomsnittsinntekter. Tabellen viser at ulikheten økte kraftig, særlig mellom 1998 og 2005. Fra 1986 til 2005 økte gruppen med høyest inntekt sin andel av totalinntekten fra om lag 18 prosent til 29 prosent, mens alle andre grupper fikk redusert sin andel. I 2006 ble andelen til tidelen med høyest inntekt kraftig redusert, til knapt 21 prosent av totalinntekten.

Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet og seinere. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene med de høyeste inntektene, påvirket dette i stor grad utviklingen i ulikhet. Det betydelige fallet i utbytteutbetalingene i 2006 er dermed en medvirkende årsak til at inntektsandelen til husholdningene i toppen av fordelingen ble redusert, og at de observerte inntektsfordelingene dermed ble jevnere. De store svingningene i aksjeutbytte representerer et betydelig målproblem, idet opptjente og registrerte inntekter kan avvike en del fra år til år, særlig i sammenheng med skattemotiverte disposisjoner. Også utviklingen i arbeidsmarkedet påvirker inntektsfordelingen. Sysselsettingsveksten etter 2005 førte for eksempel til at lønnsandelen økte innefor inntektsklassene nederst i fordelingen, mens andelen som trygder og stønader utgjør av samlet inntekt ble redusert.

Boks 8.5. Inntektsbegrep og forbruksvekter

Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av inntektsfordeling og lavinntekt er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt
 = Lønnsinntekt
 + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
 + brutto kapitalinntekt
 + sum overføringer (pensjoner og stønader)
 - utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon

Inntektsstatistikken er fra og med inntektsåret 2005 en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den

faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne – institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

I avsnittet om vedvarende lavinntekt er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen skiller seg fra EU-skalaen ved å regne husholdningenes stordriftsfordeler som mindre. Denne skalaen gir første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7, mens barn får vekt lik 0,5.

Tabell 8.6. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet¹, for personer². Andel av totalinntekten. Desiler

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007
1	4,5	4,2	4,4	4,2	4,0	4,0	3,7	4,1	4,0
2	6,3	6,0	6,1	5,9	5,9	5,9	5,5	6,1	6,1
3	7,4	7,1	7,2	7,0	7,0	6,8	6,4	7,2	7,1
4	8,3	8,0	8,0	7,8	7,8	7,6	7,1	8,1	8,0
5	9,1	8,9	8,8	8,5	8,6	8,3	7,8	8,8	8,7
6	9,9	9,7	9,6	9,4	9,3	9,1	8,5	9,6	9,5
7	10,8	10,5	10,4	10,2	10,2	9,9	9,3	10,5	10,4
8	11,9	11,6	11,5	11,2	11,2	10,9	10,4	11,6	11,5
9	13,5	13,1	13,1	12,8	12,8	12,5	12,0	13,3	13,3
10	18,1	21,1	20,8	23,2	23,1	25,1	29,4	20,6	21,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Det er her benyttet EUs ekvivalensskala.

² Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.7. Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger¹, etter desiler. Prosent

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
3	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
4	2,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0
5	3,4	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	1,7
6	5,3	3,4	3,0	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8
7	7,9	5,5	4,8	4,8	5,2	5,0	4,8	4,6	4,4
8	11,8	9,2	8,0	7,7	8,3	8,0	7,7	7,4	7,0
9	18,5	16,6	14,3	13,9	14,6	14,0	13,5	12,9	12,5
10	50,6	61,4	66,1	66,9	64,6	65,7	67,0	68,4	69,8
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Uligheten i fordelingen av husholdningenes finansformue har blitt større de siste årene. Noe av økningen skyldes mer «tekniske» forhold, som for eksempel en skjerpning av reglene for fastsetting av likningsverdier av aksjer på slutten av 1990-tallet, som gjorde en større del av denne formuen skattepliktig. Men en annen viktig forklaring er den betydelige økningen i aksjeverdiene i denne perioden, som særlig har kom de med store finansformuer til gode. I 1997 utgjorde aksjer og andre verdipapir under halvparten av finansformuen til delene av husholdningene med høyest finansformue. I 2007 hadde denne andelen økt til mer enn to tredjedeler.

Vedvarende lavinntekt

Bekjempelse av fattigdom står høyt på den politiske agendaen. Økonomisk fattigdom er et relativt begrep som kan defineres på ulike måter. Ett sentralt begrep er vedvarende lavinntekt. I det følgende tar vi utgangspunkt i den gjennomsnittlige medianinntekten i ulike treårsperioder for å belyse forekomsten av vedvarende lavinntekt (se boks 8.6 for definisjon av vedvarende lavinntekt). For treårsperioden 2005 til 2007 var lavinntektsgrensen henholdsvis 103 000 kroner basert på OECDs målemetode for lavinntekt (50 prosent av medianen) og 149 000 kroner basert på EUs målemetode (60 prosent av medianen).

På bakgrunn av EUs målemetode hadde 8,1 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt i 2007, noe høyere enn året før (7,9 prosent). Studenter er her utelatt. Siden studielån per definisjon ikke inngår i inntektsbegrepet vil av den grunn mange studenter ha svært lave inntekter og være overrepresentert i lavinntektsgruppen. Ved bruk av OECDs metode hadde 3,0 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt, også det litt høyere enn året før (2,9 prosent).

Andelen personer som er under de årlige lavinntektsgrensene ett enkelt år er høyere enn andelen med vedvarende lavinntekt (som gjelder treårsperioder). Ifølge de årlige inntektsundersøkelsene var det henholdsvis 10 prosent (EUs definisjon) og 4 prosent (OECDs definisjon) som hadde årlig lavinntekt i 2007 (når studenter ikke inngår i datagrunnlaget). Dette viser at mange personer har forbigående lave inntekter.

Husholdningstyper

Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt varierer i stor grad med hvilken lavinntektdefinisjon som benyttes. Ved bruk av EUs definisjon domineres gruppen med vedvarende lavinntekt av enslige eldre og enslige under 45 år (studenter utelatt). Til sammen utgjør disse to gruppene 37 prosent av alle med vedvarende lavinntekt, men bare 12 prosent i befolkningen

Boks 8.6. Definisjon av vedvarende lavinntekt

Vedvarende lavinntekt er her definert ut fra gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er benyttet to ulike lavinnteksdefinisjoner: en basert på OECDs ekvivalensskala med lavinntektsgrense satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet og en annen basert på EUs ekvivalensskala og med lavinntektsgrense lik 60 prosent av mediangjennomsnittet, jf. tabellen under (se mer om ekvivalensskalaer i boks 8.5). Ifølge OECDs lavinnteksdefinisjon defineres alle personer med en gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet lavere enn 103 000 kroner i treårsperioden 2005-2007 som å ha vedvarende lavinntekt. Dette tilsvarer 50 prosent av mediangjennomsnittet i befolkningen i samme periode (dvs. 50 prosent av 206 000 kroner). Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EUs definisjon er 149 000 kroner (dvs. 60 prosent av 248 000 kroner).

Årlig median ekvivalentinntekt og gjennomsnittlig årlig median ekvivalentinntekt. To ulike ekvivalensskalaer

	OECD-skala		EU-skala	
	Løpende kroner	2007-kroner ¹	Løpende kroner	2007-kroner ¹
2005	192 000	198 000	231 000	238 000
2006	201 000	203 000	242 000	244 000
2007	218 000	218 000	262 000	262 000
Gjennomsnitt 2005-2007		206 000		248 000

¹ Omregnet ved hjelp av konsumprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

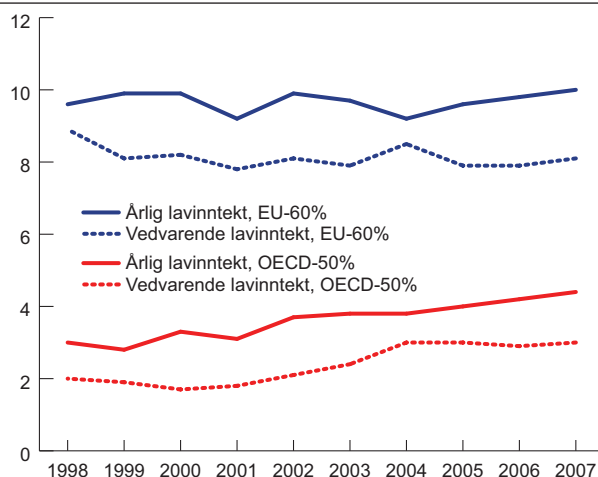
som helhet. En annen stor gruppe er par med barn, der yngste barn er under 7 år, med en andel på 16 prosent. Par med små barn er likevel ikke overrepresentert i gruppen med vedvarende lavinntekt når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon, siden andelen i befolkningen som helhet er om lag 20 prosent. Til sammen hadde om lag 350 000 personer vedvarende lavinntekt i 2007, når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon.

Når en benytter OECDs lavinnteksdefinisjon, som altså har en mye lavere lavinntektsgrense, så utgjør barnefamilier den største andelen av lavinnteksgruppen. Om lag 58 prosent av alle med vedvarende lavinntekt var enten i husholdninger bestående av par med barn eller enslige forsørgere. Derimot er svært få enslige eldre i lavinnteksgruppen. Dette skyldes at lavinntektsgrensen ifølge OECDs definisjon vil ligge klart lavere enn det som var gjennomsnittlig minstepensjon til enslige i samme periode, og at det dermed vil være få alderspensjonister blant de med lavinntekt. Om lag 132 000 personer hadde vedvarende lavinntekt i 2007, ifølge denne lavinnteksdefinisjonen.

Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt

Vel 7 prosent av alle barn under 18 år tilhørte en husholdning med vedvarende lavinntekt i 2007, ifølge EUs lavinnteksdefinisjon. Dette tilsvarer et antall på 70 000 barn. Tilsvarende andel basert på OECDs metode er 4,7 prosent (45 000). Barn i enslige forsørgerhusholdninger og barn i parfamilier med mange barn er betydelig overrepresentert i lavinnteksgruppen. Dette gjelder også for barn med innvandrerbakgrunn. Hvert fjerde barn i lavinnteksgruppen tilhører en husholdning bestående av et par med minst fire barn. Fire av ti barn i lavinnteksgruppen har innvandrerbakgrunn.

Figur 8.13. Andel personer med årlig og vedvarende lavinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.8. **Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt 2005-2007, og befolkningen i alt. Husholdningstyper.¹ To ulike lavinnteksdefinisjoner. Antall og prosent**

	Personer med lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle personer ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Enslige under 45 år	14	19 000	13	46 000	6	275 427
Enslige 45-64 år	7	9 000	8	28 000	5	219 185
Enslige 65 år og eldre	2	3 000	24	85 000	6	253 485
Par uten barn under 45 år	5	6 000	4	14 000	4	168 036
Par uten barn 45-64 år	2	3 000	2	7 000	10	415 069
Par uten barn 65 år og eldre	2	2 000	4	13 000	9	384 263
Par med barn, 0-6 år	29	38 000	16	57 000	20	878 586
Par med barn 7-17 år	15	20 000	9	32 000	21	896 106
Enslige forsørgere	14	19 000	11	39 000	6	275 909
Andre husholdninger	11	14 000	8	29 000	13	579 753
Alle personer	101	132 000	100	350 000	100	4 345 819

¹ Aleneboende studenter er utelatt. Husholdningstypene refererer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle personer i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.9. **Andel og antall barn 0-17 år i husholdninger med vedvarende lavinntekt¹. Treårsperioden 2005-2007**

	Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle barn ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Alle barn 0-17 år	4,7	45 000	7,3	70 000	100,0	958 900
Husholdningstype						
Enslig forsørger	7,7	12 000	15,1	23 000	15,7	151 000
med 1 barn	3,0	2 000	8,7	5 000	6,5	62 500
med 2 barn	6,0	4 000	13,7	8 000	6,1	58 800
med 3 eller flere barn	20,8	6 000	31,4	9 000	3,1	29 800
Par med barn	3,9	30 000	5,6	43 000	80,2	769 500
med 1 barn	1,4	2 000	3,0	3 000	11,2	107 700
med 2 barn	1,7	6 000	3,0	10 800	37,8	362 200
med 3 barn	3,7	8 000	5,6	13 000	23,7	227 600
med 4 barn	12,1	7 000	15,7	8 000	5,6	53 900
med 5 eller flere barn	41,0	7 000	44,8	8 000	1,9	18 200
Innvandrerbakgrunn						
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre	27,1	21 000	36,4	28 000	8,1	78 100
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre med landbakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika eller Latin-Amerika	28,6	20 000	38,3	27 000	7,5	71 500

¹ Husholdningssituasjonen og barnas alder relaterer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle barn i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9. Utenriksøkonomi

Dette kapittelet gir en oversikt over utenriksøkonomien i form av driftstransaksjoner, finanstransaksjoner og internasjonal investeringsposisjon for Norge i 2009. Utenriksøkonomien bestemmes i stor grad av utviklingen i handelen med varer og tjenester overfor utlandet, mens utviklingen i Statens pensjonsfond utland er en sentral faktor for landets internasjonale investeringsposisjon.

9.1. Driftsregnskapet

Norge hadde et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på 361 milliarder kroner i 2009 i følge foreløpige beregninger. Dette er en nedgang på 112 milliarder kroner sammenlignet med 2008. Den samlede eksporten av varer og tjenester var på 1 006 milliarder kroner, mens den samlede importen var på 658 milliarder kroner. Handelen med varer og tjenester overfor utlandet ga dermed et overskudd på 348 milliarder kroner i 2009, en nedgang fra året før på 29 prosent. For rente- og stønadsbalansen er det foreløpig beregnet et overskudd på 13 milliarder kroner.

Nedgang i handelsoverskudd for varer

Varehandelen med utlandet ga et overskudd på 319 milliarder kroner i 2009. Dette er 128 milliarder kroner lavere enn i 2008. Hovedårsaken til nedgangen er en prisnedgang på råolje og naturgass på 24,3 prosent. Eksportverdien for råolje og naturgass har falt med 25,3 prosent fra 621 milliarder kroner til 464 milliarder kroner.

Eksportverdien for tradisjonelle varer falt med 13,8 prosent til 278 milliarder kroner. Nedgangen skyldes både en pris- og en volumeffekt. Eksportvolumet sank med 7,8 prosent, mens prisene gikk ned med 6,5 prosent. Blant de tradisjonelle varene var det størst nedgang for metaller og kjemiske råvarer. Lavere eksportert volum og lavere priser enn i 2008 forklarer fallet i eksportverdien for disse varene.

Fra 2008 til 2009 falt importverdien for tradisjonelle varer med 14 prosent til 409 milliarder kroner. Mesteparten av importfallet skyldtes at volumet sank med 13,1 prosent. Nedgangen i importverdien var størst for metaller og verkstedsprodukter. For metaller var det både en pris-, og en volumnedgang som lå bak verdifallet, mens for verkstedsprodukter var det et fall i volum på 18 prosent som var årsaken. Importen av personbiler målt i volum, falt med over 15 prosent fra 2008 til 2009. Dette var på nivå med nedgangen som ble observert i 2008.

Lavere overskudd i tjenestehandelen med utlandet

Overskuddet for tjenestehandelen med utlandet var på 29 milliarder kroner, 12 milliarder kroner lavere enn i 2008. Samlet eksporterte Norge tjenester for 250 milliarder kroner, 15 milliarder kroner lavere enn i 2008. Tjenesteeksporten gikk ned med 5,4 prosent i volum, mens prisene var nærmest uendret. Fraktinntekter opptjent i utenriks sjøfart utgjorde den største tjenestegruppen med en verdi på 74 milliarder kroner i 2009, mens finans- og forretningstjenester var den nest største med 66 milliarder kroner. Mens fraktinntektene gikk ned med 20 prosent, steg finans- og forretningstjenester med 4,6 prosent. Andre tjenester som bidro til nedgang i tjenesteeksporten var utlendingers utgifter på reise i Norge, og rørtransport og diverse tjenester innen oljevirksomheten.

Tabell 9.1. Driftsbalansen

	Milliarder kroner										Prosentvis endring fra 2008 til 2009		
	2008	2009	08.01	08.02	08.03	08.04	09.01	09.02	09.03	09.04	Verdi	Volum	Pris
Eksport	1222,6	1005,5	297,3	319,4	300,7	305,3	262,3	240,2	242,4	260,5	-17,8	-4,3	-14,1
Tradisjonelle varer	322,9	278,4	77,5	82,3	81,2	81,8	69,2	65,5	69,5	74,2	-13,8	-7,8	-6,5
Råolje og naturgass	620,5	463,6	156,1	162,9	149,8	151,7	129,5	106,1	109,0	118,9	-25,3	-1,3	-24,3
Skip, oljeplattformer og fly	14,0	13,3	2,6	3,4	4,7	3,4	4,9	3,3	2,4	2,7	-4,7	-1,1	-3,6
Tjenester	265,2	250,1	61,1	70,8	64,9	68,4	58,6	65,3	61,5	64,6	-5,7	-5,4	-0,3
Import	735,4	657,8	172,6	186,8	191,1	184,8	157,7	163,4	170,5	166,3	-10,5	-9,7	-1,0
Tradisjonelle varer	477,1	409,2	115,6	123,8	118,1	119,5	104,4	100,5	100,7	103,6	-14,2	-13,1	-1,2
Råolje	4,2	4,5	0,7	1,0	0,9	1,6	0,5	0,7	1,8	1,5	6,0	31,1	-19,1
Skip, oljeplattformer og fly	29,7	22,7	6,3	6,5	9,6	7,4	4,9	7,1	5,1	5,6	-23,6	-19,2	-5,4
Tjenester	224,3	221,4	49,9	55,5	62,6	56,3	47,8	55,1	62,9	55,5	-1,3	-1,8	0,5
Vare- og tjenestebalansen	487,2	347,7	124,7	132,6	109,5	120,5	104,6	76,8	71,9	94,2	-28,6	..	..
Rente- og stønadsbalansen	-14,5	13,1	-24,7	-15,1	5,0	20,3	-34,7	18,6	6,3	22,9	..	..	..
Driftsbalansen	472,8	360,8	100,0	117,5	114,5	140,8	69,9	95,5	78,2	117,2	-23,7	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

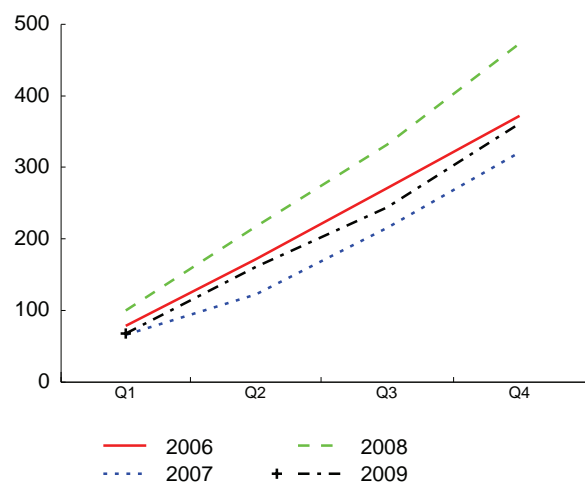
Samlet import av tjenester var på 221 milliarder kroner, 3 milliarder kroner lavere enn i 2008. Importen av tjenester gikk ned med 1,8 prosent i volum, mens prisene økte med 0,5 prosent. Størst endring i tjenesteimporten var en nedgang i driftsutgiftene knyttet til skipsfart på 16 prosent.

Overskudd på rente- og stønadsbalansen

På utenriksregnskapets rente- og stønadsbalanse registreres tre hovedkategorier av inntekter. Den første kategorien er lønn mottatt av nordmenn for arbeid utført i regi av utenlandske arbeidsgivere og lønn til utlendinger ansatt av norske arbeidsgivere. Eksempler på det siste er utenlandsk arbeidskraft som ansettes på korttidsoppdrag i Norge av norske bedrifter, og utenlandske sjøfolk om bord på norske skip. Den andre kategorien er løpende formuesinntekt i form av renter, aksjeutbytte og andre former for utbytte, inklusiv reinvestert fortjeneste eller tilbakeholdt overskudd i datterselskaper og lignende i utlandet. Den siste kategorien er løpende inntektsoverføringer der mottaker ikke gir gjentelse, for eksempel u-hjelp og annen bistand.

De foreløpige beregningene for rente- og stønadsbalansen tar utgangspunkt i tall for de tre første kvartalene i 2009, mens 4. kvartal er anslått med bakgrunn i de tre første kvartalene. Beregningene for 2009 viser

Figur 9.1. **Akkumulert driftsbalanse, kvartalsvis. Milliarder kroner**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

et overskudd på rente- og stønadsbalansen på 13,1 milliarder kroner, mens det i 2008 var et underskudd på 14,5 milliarder kroner. Inntekter fra utlandet var i 2009 på 232 milliarder kroner, en nedgang fra 268 milliarder kroner året før. Det var også en nedgang i utgiftene til utlandet. Utgiftene var på 188 milliarder i 2009 mot 262 milliarder kroner i 2008. Lavere norske

Boks 9.1. Utenriksregnskap og internasjonal investeringsposisjon

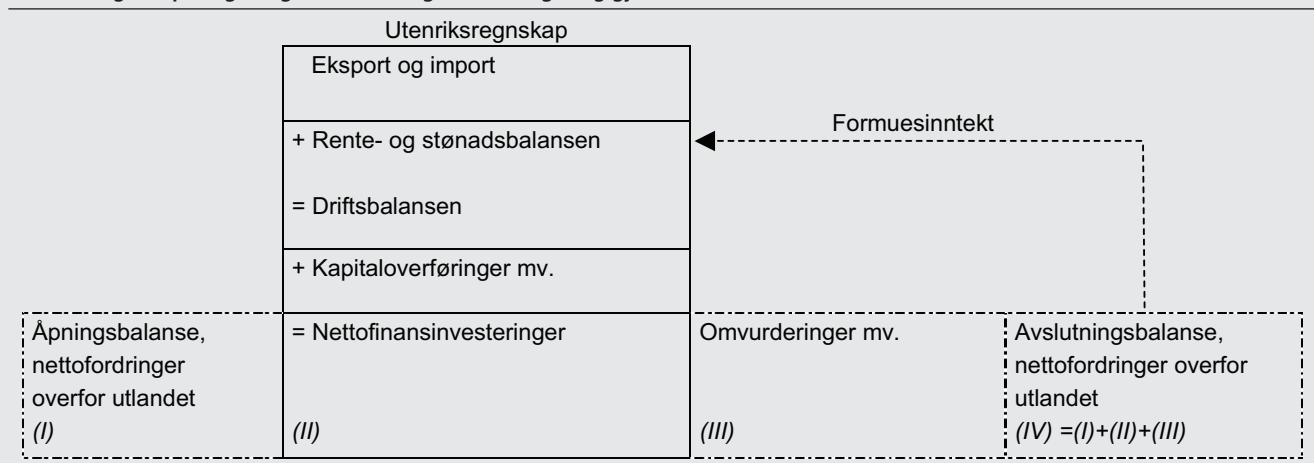
Utenriksregnskapet (UR) viser de økonomiske transaksjonene mellom Norge og utlandet. Driftstransaksjonene omfatter eksport og import av varer og tjenester, som sammen med inntekter og utgifter i form av blant annet renter og stønader overfor utlandet, gir resultatet på driftsbalansen. I tillegg registreres overføring av formue uten motytelse (kapitaloverføringer) og kjøp og salg av immateriell kapital (patenter, rettigheter etc.). Netto resultat av disse transaksjonene pluss driftsbalansen tilsvarer per definisjon Norges nettofinansinvesteringer overfor utlandet.

Finansregnskapet viser resultatet av langsiktige og kort-siktige fordrings- og gjeldstransaksjoner i form av lån til og fra utlandet, bankinnskudd, omsetning av norske og utenlandske verdipapirer samt endringer i Norges Banks

internasjonale reserver. Resultatet av alle transaksjonene i gjelds- og fordringsposter i en periode oppsummeres i saldo-posten nettofinansinvestering.

Statistisk sentralbyrå utarbeider også statistikk over Norges beholdning av fordringer og gjeld overfor utlandet ved utgangen av hvert år. Denne statistikken presenteres under betegnelsen Internasjonal Investeringsposisjon (IIP). Figuren nedenfor illustrerer den prinsipielle sammenhengen mellom de ulike konti i utenriksregnskapet og statistikk over Norges fordringer og gjeld overfor utlandet. Beholdning av fordringer og gjeld kan endre seg enten gjennom transaksjonene eller gjennom omvurderinger på grunn av svingninger i valutakurser og pris på markedspapirer, eller regnskapsmessige opp- eller nedskrivninger.

Utenriksregnskapet og Norges beholdning av fordringer og gjeld

Tabell 9.2. Finansregnskapets hovedposter. Transaksjoner i milliarder kroner

	2006	2007	2008	1.-3. kvartal 2008	1.-3. kvartal 2009 ¹
Norske investeringer i utlandet	1089	751	729	476	-124
Direkte investeringer i utlandet	137	80	166	58	153
Porteføljeinvesteringer i utlandet	731	389	749	538	157
Statens pensjonsfond utland	597	316	733	512	83
Andre finansinvesteringer i utlandet	185	273	-229	-88	-340
Statens pensjonsfond utland	58	140	-588	-313	-137
Internasjonale reserver	35	9	43	-32	-94
Utenlandske investeringer i Norge	800	596	249	155	-371
Direkte investeringer i Norge	46	35	45	-49	15
Porteføljeinvesteringer i Norge	251	269	109	117	82
Andre finansinvesteringer i Norge	503	292	96	86	-468
Statens pensjonsfond utland	296	75	-294	-111	-284
Ufordelte finanstransaksjoner og statistiske avvik, netto	83	165	-8	10	-1
Netto finansinvestering	372	320	472	331	245
Omvurderinger, netto	-72	-175	-158	-119	98
Endring i Norges nettofordringer	300	144	313	212	343

¹ Tallene for 2009 er revidert etter publiseringen av tall for 3. kvartal i desember 2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og internasjonale renter er hovedårsaken til nedgangen i både inntekts- og utgiftsoverføringene.

De løpende overføringene fra utlandet er foreløpig beregnet til 19 milliarder kroner, mens overføringene til utlandet er beregnet til 50 milliarder kroner. Nettooverføringer til utlandet er dermed beregnet til 31 milliarder kroner.

9.2. Finanstransaksjoner og internasjonal investeringsposisjon

Finanstransaksjoner og omvurderinger

Norges netto finansinvestering overfor utlandet var på 245 milliarder kroner i 1.-3. kvartal 2009 mot 331 milliarder kroner i samme periode i 2008. For hele 2008 var nettofinansinvesteringen på 472 milliarder kroner. Nettofinansinvesteringen overfor utlandet tilsvarer overskuddet på driftsbalansen med tillegg av netto kapitaloverføringer. Tabell 9.2 viser hvordan finansinvesteringene fordeler seg på ulike kategorier, mens tabell 9.3 viser beholdningen av samme typer investeringer ved utgangen av året.

En direkteinvestering er en langsiktig investering med tanke på innflytelse over foretaket det er investert i, og av praktiske årsaker er grensen satt i form av minimum 20 prosent eierandel av aksjekapitalen i foretaket. Direkteinvesteringer er i hovedsak knyttet til ikke-finansielle foretak. Norske direkteinvesteringer i utlandet var i 1.-3. kvartal 2009 på 153 milliarder kroner, opp fra 58 milliarder kroner i samme periode i 2008. Investeringene i 2009 ble hovedsakelig foretatt i form av lån til datterselskaper etc. og det var oljenæringen som sto for den største delen av utlånene.

Norges bruttoinvesteringer i utlandet er sterkt påvirket av plasseringen av Statens pensjonsfond utland

(SPU). SPU blir plassert både som porteføljeinvesteringer, og som innskudd og utlån (andre investeringer). Porteføljeinvesteringer er investeringer i verdipapirer som ikke er omfattet av direkteinvesteringer eller internasjonale reserver. SPU's porteføljeinvesteringer var i 1. – 3. kvartal 2009 på 83 milliarder kroner, fordelt på nettokjøp av aksjer på 300 milliarder kroner og nettosalg av obligasjoner på 217 milliarder kroner. Videre hadde SPU negative utlån (netto tilbakebetaling) på 137 milliarder kroner.

Utlandets bruttoinvesteringer i Norge utgjorde -371 milliarder kroner i 1.-3. kvartal 2009, altså en stor brutto gjeldsreduksjon for Norge. Den viktigste grunnen til gjeldsreduksjonen var at SPU hadde negative låneopptak (netto tilbakebetaling) på hele 284 milliarder kroner. (SPU låner i form av gjenkjøpsavtaler i verdipapirer som plasseres i aktiva).

Ufordelte transaksjoner og statistiske avvik var små, i 1 - 3. kvartal 2009 på bare -1 milliard kroner mot 10 milliarder kroner i samme periode i 2008. Avviket framkommer som forskjellen mellom fordelte transaksjoner i finansregnskapet og summen av driftsbalansen og kapitaloverføringer i driftsregnskapet. Denne posten gjør at utenriksregnskapet tilsynelatende balanserer, og er tradisjonelt plassert i finansregnskapet.

Netto omvurderinger av fordringer og gjeld overfor utlandet var store og negative (-119 milliarder kroner) i 1.-3. kvartal i 2008, mens de i 1. -3. kvartal 2009 snudde til et positivt beløp på 98 milliarder kroner. Omvurderingene skriver seg hovedsakelig fra endringer i valutakursene og i kursene på verdipapirer, og forklarer sammen med transaksjonene, endringene i beholdningene.

Tabell 9.3. Fordringer og gjeld overfor utlandet (IIP¹) ved utgangen av hvert år. Milliarder kroner

	2005	2006	2007	2008
Sum Norges fordringer på utlandet	3 849	4 975	5 479	6 440
Direkteinvesteringer	649	742	840	982
Porteføljeinvesteringer	1 900	2 719	2 953	3 658
Herav Statens pensjonsfond utland	1 258	1 886	2 065	2 737
Andre investeringer	982	1 161	1 356	1 383
Statens pensjonsfond utland	575	630	695	259
Internasjonale reserver	319	354	331	357
Sum Norges gjeld overfor utlandet	2 726	3 700	4 256	4 787
Direkteinvesteringer	552	611	717	735
Porteføljeinvesteringer	1 071	1 493	1 750	1 716
Andre investeringer	1 103	1 596	1 789	2 335
Statens pensjonsfond utland	444	734	748	736
Sum nettofordringer	1 123	1 275	1 224	1 654
BNP	1 946	2 160	2 277	2 548
Netto fordringer i prosent av BNP	58	59	54	65

¹ Norges internasjonale investeringsposisjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Internasjonal investeringsposisjon (Fordringer og gjeld overfor utlandet)

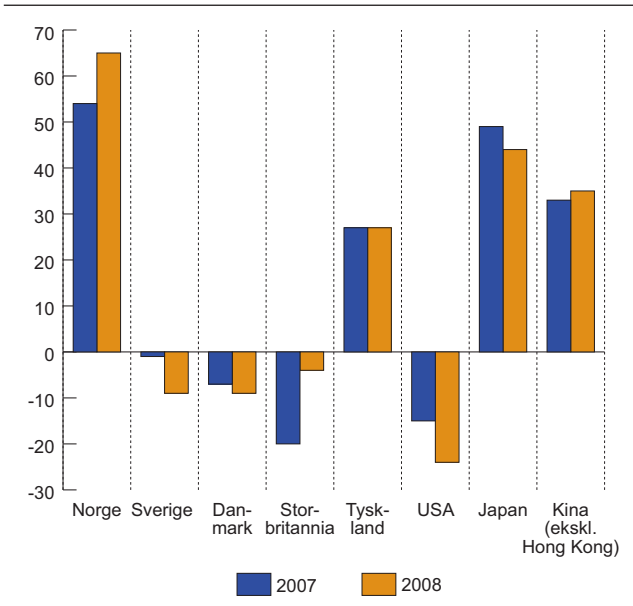
Innenfor utenriksregnskapssystemet utgjør internasjonal investeringsposisjon (IIP) det beholdningsmessige motstykket til transaksjonene og omvurderingene i finansregnskapet. IIP viser fordringer og gjeld overfor utlandet etter samme definisjoner og med samme oppdeling (bl.a. funksjonell fordeling) som finansregnskapet. IIP produseres årlig, og siste publiserte tall er pr. utgangen av 2008.

Ved utgangen av 2008 var Norges bruttofordringer på 6 441 milliarder kroner, mens bruttogjeld var på 4 787 milliarder kroner. Norges nettofordringer på utlandet var på 1 654 milliarder kroner, 430 millioner kroner høyere enn ved utgangen av 2007. I 2008 utgjorde nettofordringene 65 prosent av BNP, og denne andelen er langt høyere enn i de fleste andre land som det er naturlig å sammenligne seg med, se figur 9.2. Blant øvrige land som er med i figuren har Tyskland, Japan, Kina og Storbritannia (2008) positiv IIP, de øvrige landene har negativ IIP, dvs. nettogjeld overfor utlandet.

Beholdningene av direkteinvesteringer fortsatte å øke fra 2007 til 2008, spesielt beholdningen av direkteinvesteringer i utlandet. Dette henger sammen med at norske foretak blir stadig mer internasjonale.

Porteføljeinvesteringene er på fordringssiden dominert av verdipapirplasseringen av SPU. Av de samlede porteføljefordringene på 3 658 milliarder kroner utgjorde SPUs plasseringer 2 737 milliarder kroner, fordelt med 1 125 milliarder kroner på aksjer og 1 612 milliarder kroner på obligasjoner. Andre sektorer med betydelige porteføljeinvesteringer i utlandet er forsikringsselskaper, verdipapirfond, banker og kredittforetak.

Figur 9.2. Nettofordringer overfor utlandet i prosent av BNP for utvalgte land

Utlandets porteføljeinvesteringer i Norge var på 1 716 milliarder kroner ved utgangen av 2008. Aksjekapitalen er her i stor grad knyttet til utlendingers eie av minoritetsandeler i norske ikke-finansielle foretak, og disse postene ble sterkt redusert i 2008 på grunn av fallet i aksjekursene. Men porteføljetallene er størst for obligasjons- og sertifikatlån i utlandet. Disse er dominert av bankene (559 milliarder kroner) og kredittforetak (393 milliarder kroner). Dette har sammenheng med at banker og kredittforetak i stor grad finansierer innenlandske utlån med lån i utlandet.

Internasjonale reserver er en kategori kun på fordringssiden. De består av Norges Banks valutareserver og fordringer på IMF. Reservene var tidligere relativt større og mer likvide enn i dag, noe som har sammenheng med at Norges Bank normalt ikke lenger intervensjoner i valutamarkedet. Ved utgangen av 2008 utgjorde reservene 357 milliarder kroner.

Den siste kategorien er «andre investeringer», og denne omfatter fordringer og gjeld som ikke er med i de tre øvrige kategoriene. De viktigste finansobjektene her er innskudd og utlån/lån. Innskudd fra utlandet inkluderer bankenes kortsiktige lån (finansiering) i utlandet, og omfatter følgelig mer enn innskudd i vanlig forstand. Ved utgangen av 2008 utgjorde bankenes innskudd fra utlandet 822 milliarder kroner. (Bankene dekker i tillegg langsiktige finansieringsbehov gjennom obligasjonslån). Utlån og lån omfatter andre lån enn konsernlån (som inngår i annen kapital under direkteinvesteringer) og obligasjons- og andre verdipapirlån (som inngår i porteføljeinvesteringer). I plasseringen av SPU brukes lån i form av gjensalg- og gjenkjøpsavtaler i stor grad. Ved utgangen av 2008 utgjorde SPUs utlån og lån av denne typen hhv. 259 og 736 milliarder kroner. Sistnevnte gir ikke uttrykk for noe reelt lånebehov, men inngår som en del av SPUs investeringsstrategi.

Temaboks 9.1. Utenlandske prisimpulser og kinaeffekt

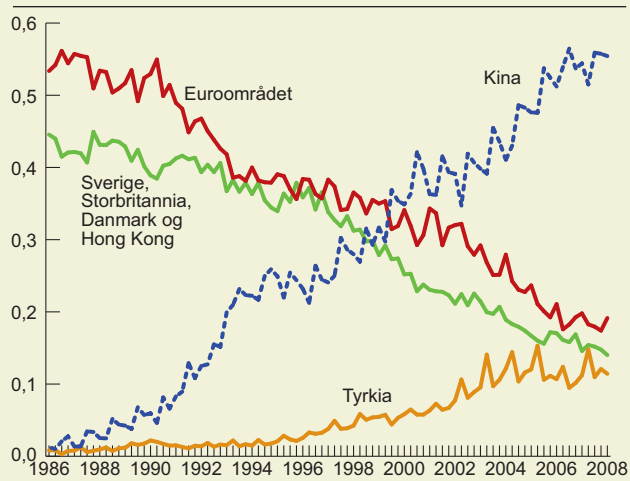
De siste 20 årene har en økende andel av norsk import kommet fra lavkostland. Det har bidratt til lavere priser i Norge. Denne endringen i handelsmønsteret har i stor grad skjedd mot Kina, og omtales derfor som kinaeffekten. Her ser vi på betydningen av kinaeffekten på klær, en varegruppe der vridningen mot lavkostland har vært særlig stor. Figur 1 viser at andelen av norsk import av klær som kommer fra Kina har økt kraftig siden slutten av 1980-tallet, fra nær 0 til over 50 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av import fra europeiske land, hvor importandelen har blitt mer enn halvert over den samme perioden.

Tradisjonelle mål på internasjonale prisimpulser veier sammen endring i utenlandske eksportpriser med konstante importvekter. Det tas dermed ikke hensyn til at prisnivåer kan være forskjellige i ulike land og at lavkostland har vunnet markedsandeler over tid. Kinaeffekten fanges følgelig ikke opp.

Ved å ta utgangspunkt i en såkalt Törnqvist prisindeks med løpende importvekter kan det imidlertid vises at internasjonale prisimpulser mot norsk økonomi består av en inflasjonseffekt og en prisnivåeffekt. Økende prisstigning på klær hos handelspartnerne bidrar til økte internasjonale inflasjonsimpulser til norske importører. Jo større prisendring og jo større importandel, desto større inflasjonseffekt. Prisnivåeffekten tilsvarer kinaeffekten: Hvis importandelen endres til fordel for et lavkostland trekker det isolert sett i retning av en lavere prisimpuls til norsk økonomi. Jo større endringen i importandelen er og jo større prisnivåforskjellen mellom de to landene er, desto større er den negative effekten på prisimpulsene mot norsk økonomi.

Inflasjonseffekten beregnes ved å vekte sammen endringer i eksportprisindekser fra Norges syv viktigste handelspartnere; euroområdet, Storbritannia, Sverige, Danmark, Hong Kong, Tyrkia og Kina, som til sammen dekker om lag 80 prosent av Norges import av klær. Løpende importvekter (basert på verditall) er hentet fra SSBs utenrikshandelsstatistikk.

Figur 1. Importandeler klær

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For å beregne kinaeffekten skulle vi ideelt sett hatt sammenliknbare eksportprisnivåer – ikke indekser – for klær i de ulike landene. Slike data finnes imidlertid ikke. Basert på BNP i løpende priser og kjøpekraftsjustert BNP-volum for hvert land har vi derfor kalibrert eksportprisindeksene og gjort dem sammenliknbare ved beregning av kinaeffekten.

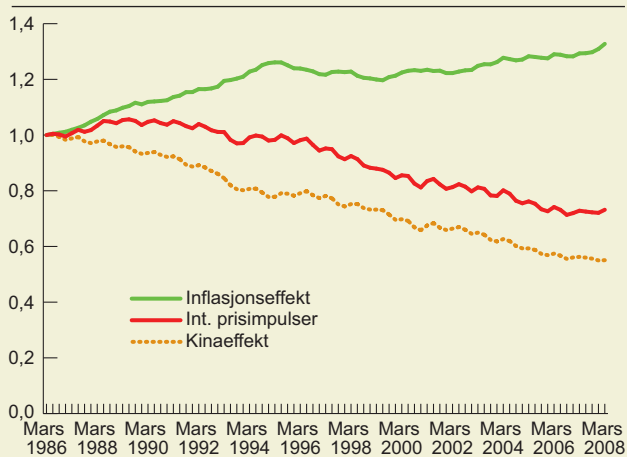
Figur 2 viser at kinaeffekten har bidratt til å trekke ned den internasjonale prisimpulsen gjennom det meste av observasjonsperioden, i gjennomsnitt med rundt 2 prosentpoeng årlig. Uten kinaeffekten er den utenlandske prisimpulsen lik inflasjonseffekten, og får dermed et ganske annet forløp.

Basert på teorien for Pricing-to-Market estimerer vi en modell for den norske importprisen på klær, med internasjonale prisimpulser med og uten kinaeffekt som en av forklaringsvariablene. Uten kinaeffekt estimeres gjennomslaget fra en endring i valutakurs til importpris (valutakursgjennomslaget) til nær 100 prosent. I et marked med fullkommen konkurranse ville dette vært et plausibelt resultat. Markedet for klær er imidlertid kjennetegnet av differensierte produkter og monopolistisk konkurranse, og en skulle derfor forvente et valutakursgjennomslag på mindre enn 100 prosent. Når vi tar hensyn til kinaeffekten estimerer vi et valutakursgjennomslag på om lag 45 prosent. En alternativ måte å ta hensyn til kinaeffekten på er å forutsette konstant kinaeffekt av økt handel med lavkostland gjennom hele observasjonsperioden. Dette kan gjøres ved å inkludere et trendledd i importprismodellen. I dette tilfellet finner vi et valutakursgjennomslag på rundt 60 prosent. Konstant kinaeffekt er imidlertid en streng forutsetning som kan gi opphav til et skjevt estimat på valutakursgjennomslaget. Et nærmere blikk på figur 2 viser at kinaeffekten har variert over tid, og var særlig sterk i kjølvannet av den såkalte Uruguay-runden om internasjonal handelsliberalisering på midten av 1990-tallet.

Referanse:

Benedictow, A. og P. Boug (2010): «Trade liberalisation and import price behaviour: the case of textiles and wearing apparels», Discussion Papers 605, Statistics Norway.

Figur 2. Internasjonale prisimpulser og bidrag fra inflasjon og kinaeffekt

Kilde: IMF, Norges Bank, Reuters EcoWin, Statistiska centralbyrån, Statistisk sentralbyrå, UK National Statistics

10. Befolkningsutviklingen

Den raske befolkningsveksten de siste årene fortsatte i 2009. Veksten ble den nest høyeste i norsk historie, bare litt lavere enn i 2008. Den høye veksten skyldes fortsatt høy innvandring, om enn litt lavere enn i 2008. Dessuten fortsatte fødselstallet å øke mens antall dødsfall gikk litt ned, slik at fødselsoverskuddet økte noe. Utvandringen økte en del, slik at nettoinnvandringen ble betydelig lavere enn i 2008, men utgjorde likevel om lag 2/3 av befolkningsveksten. 2009 var det første året siden 2002 med nedgang i innvandringsoverskuddet. Den prosentvise befolkningsveksten var litt lavere enn i 2008, men fortsatt blant de høyeste på over hundre år.

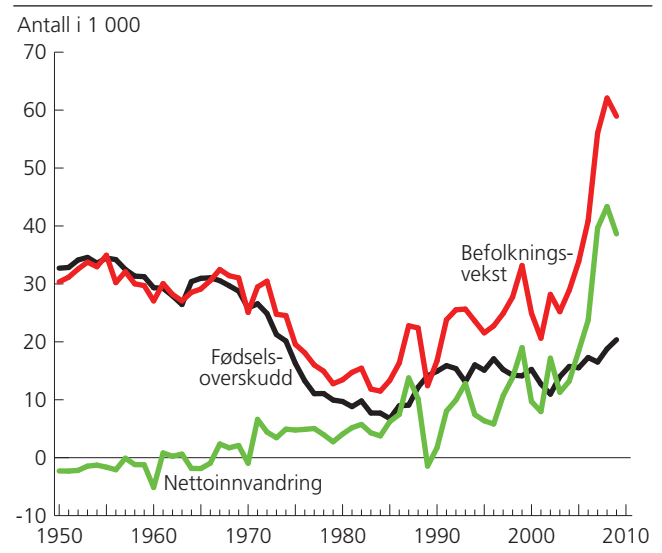
10.1. Fødsler

Fødselstallet var omtrent 1 300 høyere i 2009 enn året før. Det har vokst jevnt siden 2002 og er nå oppe i nesten 62 000, det høyeste tallet siden 1972. Fødselstallet for 2009 ligger litt over det som ble beregnet i siste befolkningsframskriving.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) for 2009 er beregnet til 1,98 per kvinne. Dette er også litt høyere enn året før, og en fortsettelse av en stigende utvikling, med en økning på 1/4 barn per kvinne siden 2002. Et SFT på 1,98 er bare ubetydelig lavere enn reproduksjonsnivået på 2,06-2,07 barn per kvinne.

I 2008 var SFT noe høyere for innvandrede kvinner (2,32) enn for hele befolkningen (1,96), se figur 10.3. SFT for innvandrede kvinner har avtatt betydelig siden 1990, da det var på 2,62. SFT for innvandrerkvinner har altså falt samtidig som antall innvandrere har økt. Veksten i SFT for hele befolkningen skyldes derfor vekst i fruktbarheten blant kvinner som ikke er innvandrere.

Figur 10.1. **Befolkningsvekst, fødselsoverskudd og nettoinnvandring**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

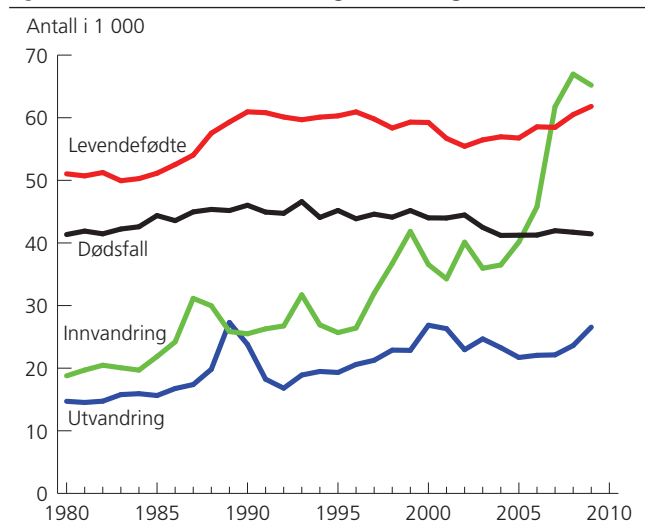
Tabell 10.1. **Befolkningsendringer**

År	Folketall per 1.1.	Levende-fødte	Dødsfall	Innvandring	Utvandring	Nettoinnvandring	Fødselsoverskudd	Befolkningsvekst ¹	Innenlandske flyttinger
1991-1995 gjennomsnitt	4 299 171	60 196	45 102	27 465	18 546	8 919	15 094	24 025	170 573
1996-2000 gjennomsnitt	4 420 819	59 522	44 348	34 690	22 885	11 805	15 174	26 696	191 433
2001-2005 gjennomsnitt	4 552 715	56 459	42 671	37 395	23 782	13 613	13 788	27 357	195 237
2006	4 640 219	58 545	41 253	45 776	22 053	23 723	17 292	40 915	202 009
2007	4 681 134	58 462	41 954	61 774	22 122	39 652	16 508	56 037	210 679
2008	4 737 171	60 497	41 712	66 961	23 615	43 346	18 785	62 081	198 877
2009	4 799 252	61 807	41 449	65 186	26 549	38 637	20 358	58 947	200 494
2010	4 858 199								
		Per 1 000 innbyggere							
1991-1995 gjennomsnitt		14,0	10,5	6,4	4,3	2,1	3,5	5,6	39,6
1996-2000 gjennomsnitt		13,4	10,0	7,8	5,2	2,7	3,4	6,0	43,2
2001-2005 gjennomsnitt		12,4	9,3	8,2	5,2	3,0	3,0	6,0	42,8
2006		12,6	8,9	9,8	4,7	5,1	3,7	8,8	43,3
2007		12,4	8,9	13,1	4,7	8,4	3,5	11,9	44,7
2008		12,7	8,7	14,0	5,0	9,1	3,9	13,0	41,7
2009		12,8	8,6	13,5	5,5	8,0	4,2	12,2	41,5

¹ Folketilveksten er regnet som differensen mellom folketallet den 1. januar i påfølgende år.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

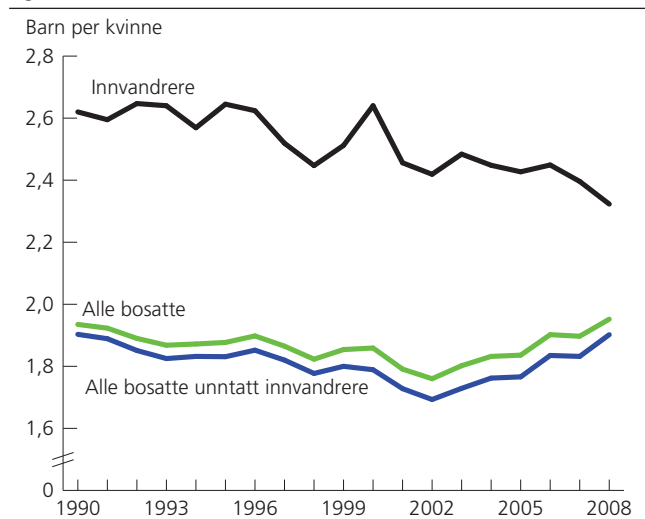

Figur 10.2. Født, dødsfall, inn- og utvandring

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.3. Samlet fruktbarhetstall etter innvandrersstatus

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Innvandringen bidrar til en ganske sterk vekst i antall kvinner i aldersintervallet 20-44 år, som står for 98 prosent av alle fødsler. Uten innvandringsoverskudd ville antall kvinner i denne aldersgruppen synke framover. Innvandring bidrar altså til høyere fødselstall både ved at innvandrerkvinner får litt flere barn enn andre og ved at mange innvandrerkvinner er i en alder hvor det er vanlig å få barn.

Siden 1970-tallet har fødealderen i Norge økt betydelig. Gjennomsnittsalderen ved første fødsel økte fra 25,1 år i 1987 til 28,1 år i 2005, men har siden vært stabil. Den «hypotetiske» medianalderen for første fødsel (dvs. at den ikke er påvirket av variasjoner i størrelsen på årskullene) er nå 29,6 år, ca 2 år høyere enn på 1980-tallet. De siste årene har fødselsratene økt for de fleste aldersgrupper i fruktbar alder. Utviklingen siden 1970 med synkende fødselsrater for kvinner under ca 30 år har snudd (bortsett fra for tenåringer).

Fruktbarhetsnivået i Norge er fortsatt blant de høyeste i Europa, trolig bare lavere enn Irland og Island i 2009

Boks 10.1. Begreper

Befolningsstatistikken omfatter personer som er registrert som bosatt i folkeregisteret, det vil si personer som bor her fast eller som har til hensikt å ha sitt faste bosted i Norge i minst et halvt år og som har gyldig oppholdstillatelse. Nordiske borgere har automatisk gyldig oppholdstillatelse, men ikke på individuell basis. Det samme gjelder for andre borgere av EU-land etter 1. oktober 2009, med unntak for borgere av Bulgaria og Romania. Det er imidlertid mange som arbeider i Norge som ikke kommer med i statistikken, bl.a. personer på korttidskontrakter. Det oppholder seg også en del personer i Norge uten tillatelse, se <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2008-06-23-02.html>. Endelig inkluderer statistikken personer som har flyttet til utlandet uten at dette er registrert.

Forventet levealder er det antall år en person i en gitt alder kan forventes å leve under gjeldende dødelighetsforhold i en periode, som regel et kalenderår. Dette er et hypotetisk mål, ofte kalt for periodelevealderen. Forventet levealder beregnes i en dødelighetstabell fra de aldersavhengige dødssannsynlighetene for et gitt år for hvert kjønn og for ulike alderstrinn. Det er vanligst å publisere dette for alder 0, det vil si *forventet levealder ved fødselen* (se figur 10.5). Den faktiske levealderen for en kohort (se nedenfor) kan vi imidlertid først få vite når det ikke er noen gjenlevende i kohorten, dvs. etter over hundre år. På grunn av dødelighetsnedgangen de siste to hundre år, er forventet levealder på kalenderårsbasis systematisk lavere enn for kohorter.

Framskrivning av befolkningen ble sist gjort av SSB for perioden 2009-2060 og publisert 11. juni 2009, se <http://www.ssb.no/folkfram/>. Samtidig ble det publisert en framskrivning av innvandrerbefolkningen, se <http://www.ssb.no/innvfram/>. Nye befolkningsframskrivinger vil bli lagt fram 14. juni 2010. Det er gjort alternative antakelser om de fire komponentene i framskrivingen, *fruktbarhet (barnetall)*, *levealder*, *innenlands flytting (mobilitet)* og *nettoinnvandring*. Antakelsene har fått betegnelsene L (lav), M (mellom), H (høy), K (konstant, gjelder levealderen) eller 0 (gjelder innenlandske flyttinger og nettoinnvandring). Hovedalternativet for framskrivning av befolkningen er gitt navnet MMMM, som står for mellomnivået for hver komponent.

Innvandrere er personer som en eller annen gang har innvandret til Norge etter å ha vært bosatt i et annet land. Norskfødte med innvandrerforeldre er født i Norge og har to foreldre som er innvandrere. Personer med annen innvandringsbakgrunn omfatter utenlandsfødte med én norskfødt forelder, norskfødte med én utenlandsfødt forelder, og utenlandsfødte med norskfødte foreldre (inkluderer utenlandsadopterte). SSBs terminologi på dette området ble endret i 2008, se <http://www.ssb.no/innvandring/>.

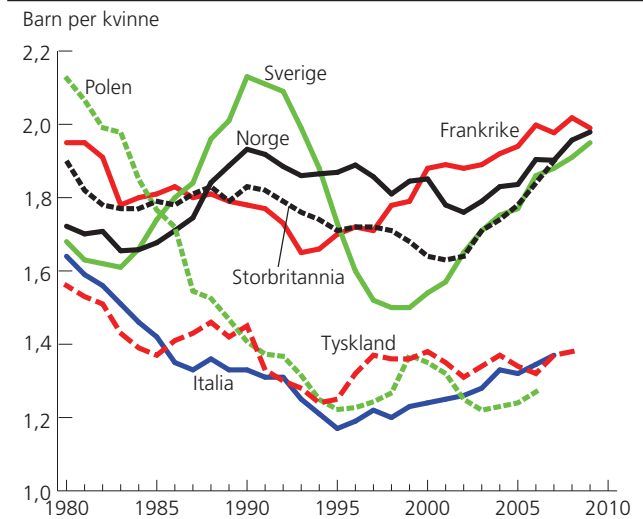
Innvandringsgrunn er grunn til første innvandring, slik grunnen framkommer i utlendingsforvaltningens registre, og slik den ellers kan avledes fra ulike relevante variabler, se <http://www.ssb.no/innvgrunn/>. De viktigste innvandringsgrunnene som blir registrert er arbeid, familie, flukt og utdanning.

Kohort: En gruppe personer som har opplevd noe i samme periode, som å bli født, gifte seg eller studere. Brukes mest om fødselskohorter.

Nettoinnvandring, også kalt innvandringsoverskudd, er forskjellen mellom antall personer som flytter inn og som flytter ut av landet

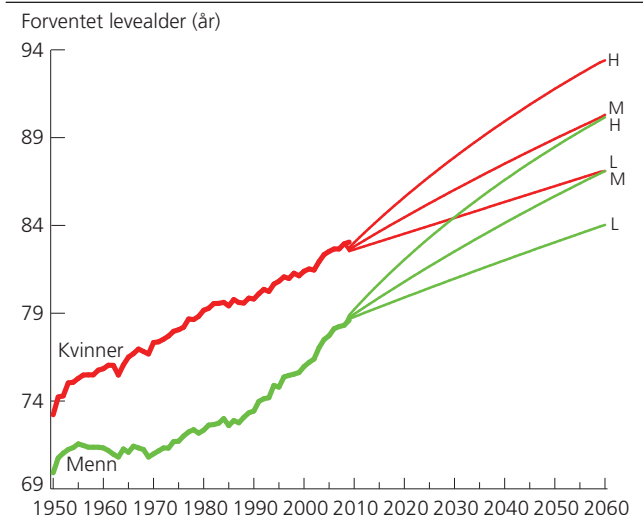
Samlet fruktbarhetstall beregnes som summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, må SFT være større enn 2,07 barn, når vi ser bort fra inn- og utvandring.

Figur 10.4. Samlet fruktbarhetstall i noen europeiske land

Kilde: Statistisk sentralbyrå, EUROSTAT og statistikkbyråene i Frankrike og Sverige.

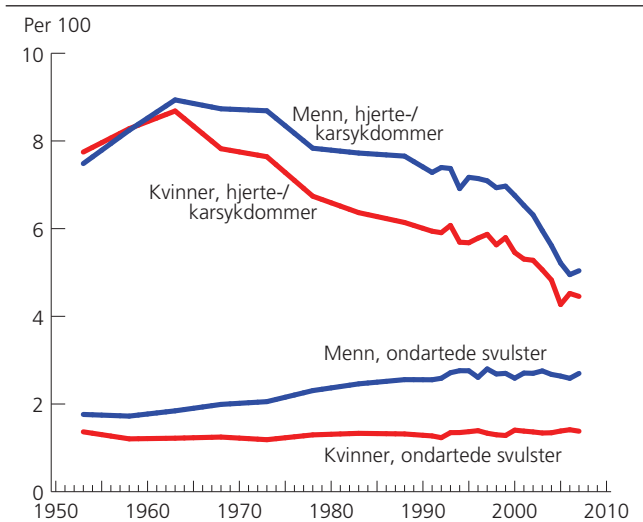
Figur 10.5. Forventet levealder ved fødselen, registrert og framskrevet i 2009

H = høy, M = middels og L = lav, i følge alternativene for befolkningsframskrivningene 2008-2060, se boks 10.1 og <http://www.ssb.no/folkfram/>.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.6. Dødelighet etter dødsårsak for personer 80 år og over. Per 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

(tall mangler), og omtrent likt med Frankrike, se figur 10.4. I de nordiske landene, samt Frankrike, Irland og Storbritannia, har SFT vært over 1,8 barn per kvinne de siste 3-4 årene. Disse landene har hatt økende fruktbarhet siden 2002. I Sverige og Frankrike, som begge har en offentlig politikk for å påvirke barnetallet, begynte fruktbarheten å øke enda tidligere. Det har etter hvert blitt svært små forskjeller mellom de fire største nordiske landene. I 2008 var SFT 2,14 i Island (høyest i Europa), 1,91 i Sverige, 1,89 i Danmark og 1,85 i Finland. Den relativt høye fruktbarheten i Norden må ses i sammenheng med gunstige familie- og velferdsordninger som gjør det enklere for foreldre å kombinere barn og yrkesaktivitet.

I de fleste andre europeiske land er fruktbarheten gjennomgående svært lav. Samlet fruktbarhetstall for de gamle EU-landene (EU-15) er i gjennomsnitt 1,5 barn per kvinne. Sør- og Øst-Europa har lavest fruktbarhet, både i Europa og i verden som helhet. Blant EU-medlemmene var den i 2007 lavest i Slovakia (1,24) og Polen (1,27) i øst, og i Tyskland (1,32) og Italia (1,32 i 2005) i vest. I 2006, som er de siste året vi har relativt komplette data for, var SFT under 1,4 i nesten alle østeuropeiske land, lavest i Moldova med 1,2. I Vest-Europa var SFT under 1,4 i samtlige land i sør. Konsekvensen av dette er fallende folketall og en sterkt aldrende befolkning. For eksempel er Tysklands folke- mengde er beregnet å synke fra 82 mill. i 2008 til mellom 65 mill. og 70 mill. i 2060 (Statistisches Bundesamt Deutschland).

Ett av trekkene ved det høye fruktbarhetsnivået i Norge, er at det er få kvinner som ikke får barn. Selv om barnløsheten er relativt lav, har den økt litt for etterkrigskohortene, fra 9 prosent av 1950-kohorten til 12,5 prosent av 1963-kohorten. I mange andre europeiske land er den betydelig høyere. Høyest er barnløsheten i Tyskland, der 22 prosent av 1962-kohorten ikke har fått barn. Andelen av norske kvinner som bare får ett barn har heller ikke økt mye, fra 13 prosent av 1950-kohorten til 14 prosent av 1963-kohorten. For de samme kohortene har det vært en nedgang i andel tobarnskvinner, fra 45 til 39,5 prosent, og en liten økning av kvinner med 3 og 4 barn (alle andeler registrert ved 45 år).

10.2. Dødsfall og levealder

Antall dødsfall gikk ned til 41 400 i 2009. Dette er omtrent som beregnet i høyalternativet i siste befolkningsframskrivning og innebærer en reduksjon av dødeligheten. Ved uendret kjønns- og aldersspesifikk dødelighet, ville antall dødsfall ha økt fordi antall eldre i befolkningen for tiden går opp.

Forventet levealder ved fødselen har økt nesten uavbrutt i omtrent 200 år, gjennomsnittlig med litt over 0,2 år per kalenderår. Økningen har vært særlig sterk de siste 20 år, spesielt for menn. I 2009 økte levealderen med 0,3 år til 78,6 år for menn og med 0,1 år til 83,1 år for kvinner. Dette er de høyeste tallene som noen gang

er registrert for Norge. Forskjellen mellom kjønnene har sunket fra 6,9 år i 1986 til 4,5 år i 2009. Det er grunnleggende biologiske årsaker til at menn vanligvis lever kortere enn kvinner. Ulikheter i atferd kan forsterke eller svekke dødelighetsforskjellene. Vi regner med at levealderforskjellen vil avta til 3-4 år, slik det var på 1950-tallet i mange land.

Den betydelige økningen av levealderen har bl.a. sammenheng med en sterk nedgang i dødeligheten av hjerte- og karsykdommer, som vist i figur 10.6 for personer 80 år og over. Årsakene til nedgangen er trolig flere: Endret livsstil (færre som røyker, sunnere kosthold, mer mosjon), forebygging (bl.a. blodtrykkssenkende medisiner) og behandling (bl.a. raskere og mer adekvat intervensjon ved hjertesvikt og hjertesykdom).

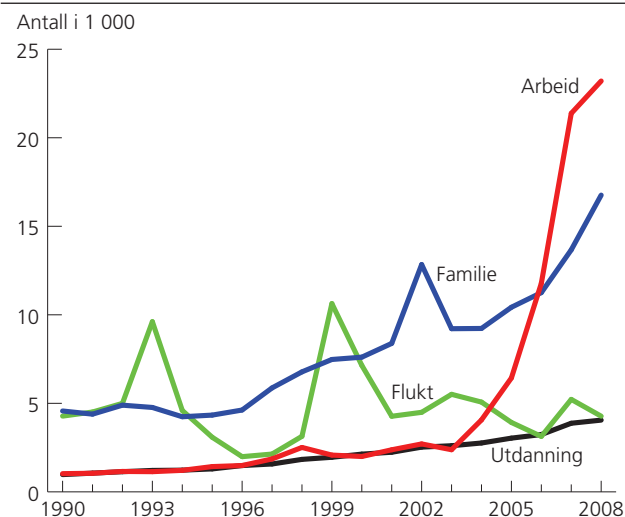
Sammenliknet med andre land har Norge høy levealder, men vi er ikke lenger i toppen slik som fram til 1950-tallet. Spesielt er det kvinnene som har sakket akterut. I 2006 var det i Europa tre land hvor mennene og sju land hvor kvinnene lever lenger enn de norske. Det er fortsatt japanske kvinner som kan forvente å leve lengst i verden, hele 86,1 år i 2008.

10.3. Inn- og utvandring

Innvandringen til Norge er fortsatt høy. I 2009 ble 65 000 personer registrert som innflyttet til Norge, 2 000 færre enn i 2009, men likevel det nest høyeste nivået noen gang. Samtidig økte tallet på registrerte utvandrede markert, med ca 3 000, slik at nettoinnvandringen gikk noe ned, til 39 000. Dette er det tredje høyeste nivået som noen gang er registrert (se tabell 10.1 og figurene 10.1 og 10.2). Nedgangen i innvandringen og økningen i utvandringen er ikke overraskende, etter at finanskrisen inntrådte høsten 2008 og etterspørselen etter arbeidskraft sank betydelig, men endringene er kanskje mindre enn ventet.

I årene 2003-2008 var det særlig arbeidsinnvandringen som økte, sammen med en viss økning i familieinnvandringen, se figur 10.7. Etter 2008 vet vi ikke hvilke

Figur 10.7. Innvandring etter registrert innvandringsgrunn 1990-2008

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

innvandringskategorier som har endret seg, da tall for innvandringsgrunn for 2009 ikke foreligger ennå. Imidlertid indikerer tall for enkeltland og grupper av land at det er arbeidsinnvandringen som har sunket mest. Tabell 10.2 og figur 10.8 viser at det vesentlig er nettoinnvandringen av statsborgere fra EU-land som har sunket. Det største unntaket er nordiske statsborgere, der det har vært en stor økning. Også for borgere av land i Øst-Europa var det en nedgang fra 2008. For afrikanere har det vært en liten økning, mens det for statsborgere fra andre regioner i verden var små endringer.

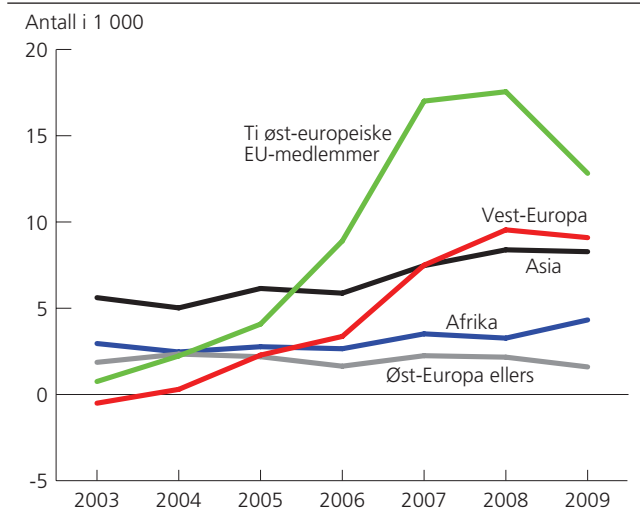
De største nettoinnvandringsstrømmene til Norge i 2007, 2008 og 2009 besto av statsborgere fra Polen, Sverige, Tyskland og Litauen, alle dominert av arbeidsinnvandring (se tabell 10.3), men med en stor nedgang av polakker og tyskere fra 2008 til 2009. Polakkene beholdt førsteplassen, men innvandringsoverskuddet til Norge ble nesten halvert, fra 12 000 til 6 900, like mye som økningen fra 2006 til 2008 (se figur 10.9).

Tabell 10.2. Nettoinnvandring etter statsborgerskap for grupper av land

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
I alt	11 285	13 211	18 439	23 723	39 652	43 346	38 638
Norge	-1 157	-797	-288	-1 212	-522	-317	336
Norden ellers	-58	-266	643	1 388	2 628	3 557	4 468
Vest-Europa ellers	711	1 361	1 929	3 190	5 391	6 303	4 288
Ti østeuropeiske EU-medlemmer	753	2 235	4 080	8 899	17 006	17 550	12 820
Øst-Europa ellers	1 865	2 344	2 190	1 641	2 249	2 164	1 599
Afrika	2 954	2 464	2 770	2 653	3 515	3 268	4 322
Asia	5 613	5 021	6 146	5 874	7 471	8 386	8 279
Nord-Amerika	-143	112	172	286	431	583	449
Latin-Amerika	505	433	611	641	834	930	785
Australia og New Zealand	39	69	24	149	188	104	111
Oseania ellers	2	0	-2	2	4	8	0
Statsløs og uoppgett	201	235	164	212	457	810	1 181

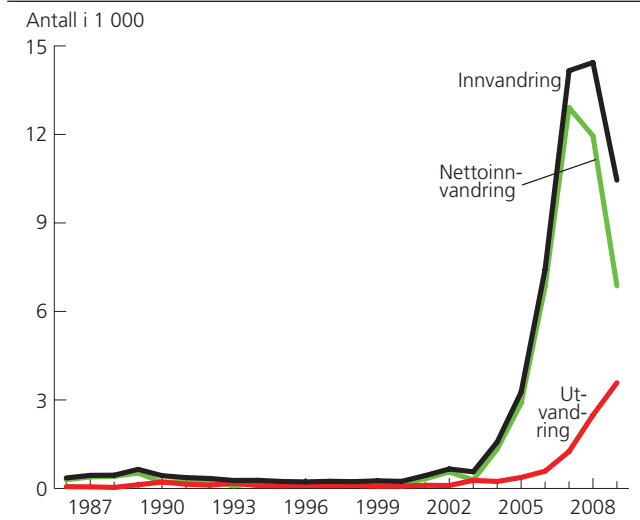
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.8. **Nettonnvandring etter statsborgerskap for grupper av land**

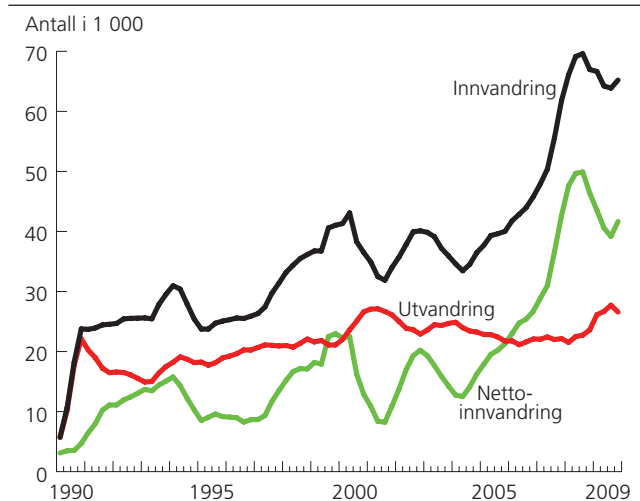
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.9. **Inn- og utvandring av polske statsborgere**

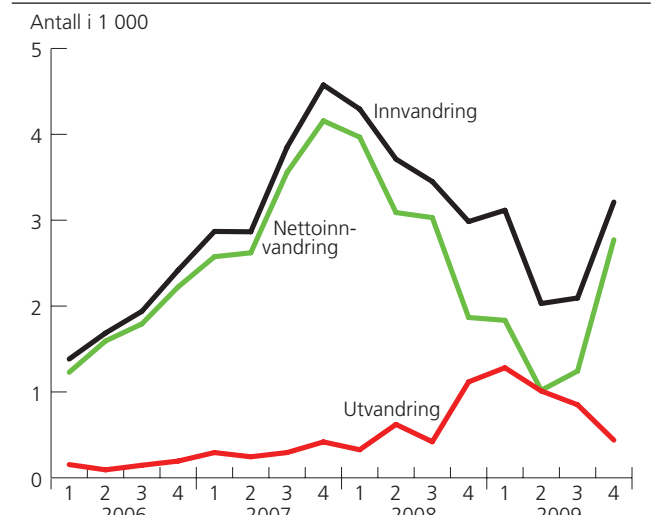
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.10. **Inn-, ut- og nettoinnvandring for de siste fire kvartaler. 1 4. kvartal 1990 – 4. kvartal 2009**

¹ Figuren viser summen av migrasjonstall for inneværende kvartal og de tre foregående kvartalene.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.11. **Kvartalstall for inn- og utvandring av polske statsborgere, 2006-2009**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den nasjonaliteten som har hatt størst relativ endring de siste årene, er imidlertid islendinger, som økte innvandringen til Norge fra mellom 250 og 350 i årene 2003-2008 til hele 1 600 i 2009. Dette medførte at islendingenes flytteoverskudd til Norge økte fra ca 150 i 2008 til ca 1 300 i 2009, dvs. fra en 40. til en 7. plass. Forklaringen på dette er den alvorlige økonomiske krisen på Island, som førte til at innvandringsoverskuddet til Island fra utlandet sank fra +1 100 i 2008 til -4 800 i 2009, det største underskuddet siden registreringene begynte (Hagstofa Íslands). Tretti prosent av utvandringen av islandske statsborgere fra Island i 2009 gikk til Norge. Den 1.1.2009 bodde det 4 004 islandske statsborgere i Norge, litt flere enn året før. Tall for statsborgerskap per 1.1.2010 er ikke tilgjengelig ennå, men migrasjonstallene indikerer en økning på rundt 1/3.

Flytteoverskuddet til Norge økte også betydelig for latviere (vesentlig arbeidsinnvandring) og for borgere på flukt (medregnet tilknyttet familieforening) fra Eritrea, Afghanistan, statsløse (flest palestinere), Etiopia og Iran.

Kvartalstall kan gi et mer nyansert bilde enn tall for hele år. Det må imidlertid understrekes at tall for kvartaler (som for hele året) kan påvirkes av endringer i administrative rutiner og saksbehandlingsskapitet i Utlendingsdirektoratet, politidistriktene og de lokale folkeregistrene. Tidfestingen av faktisk innflytting til kvartal kan være noe usikker. Man bør derfor ikke legge stor vekt på endringer i flyttetall fra kvartal til kvartal, men legge vekten på utviklingen over litt lenger sikt. Særlig viktige endringer i 2009 var at 1. mai 2009 ble overgangsordningen opphevet for polske og andre borgere fra EU-landene i Øst-Europa, og 1. oktober ble ordningen med arbeids- og oppholdstillatelser for ikke-nordiske borgere av medlemsland i EU erstattet av en registreringsordning, begge deler med unntak for borgere av Bulgaria og Romania. I praksis kan dette ha ført til en utsettelse av meldinger om flytting til Norge for mange i de berørte grupper til etter 1. oktober, for

Tabell 10.3. Inn- og utvandring i 2009 og 2008 etter statsborgerskap for 20 land med størst nettotall

Rang	Land	Til Norge		Fra Norge		Nettoinnvandring	
		2009	2008	2009	2008	2009	2008
1	Polen	10 451	3 578	6 873	11 951		
2	Sverige	6 033	3 104	2 929	2 957		
3	Litauen	3 196	567	2 629	2 382		
4	Tyskland	2 818	965	1 853	3 472		
5	Eritrea	1 670	16	1 654	770		
6	Afghanistan	1 386	36	1 350	763		
7	Island	1 584	320	1 264	149		
8	Statsløs	1 214	33	1 181	810		
9	Thailand	1 308	141	1 167	1 177		
10	Somalia	1 270	106	1 164	1 118		
11	Filippinene	1 673	595	1 078	1 381		
12	Latvia	1 129	125	1 004	528		
13	Irak	1 191	208	983	1 071		
14	Romania	1 142	184	958	1 031		
15	Storbritannia	1 256	571	685	675		
16	Russland	999	322	677	975		
17	Etiopia	631	99	532	361		
18	Kina	849	339	510	523		
19	Pakistan	652	168	484	456		
20	Iran	522	69	453	334		

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

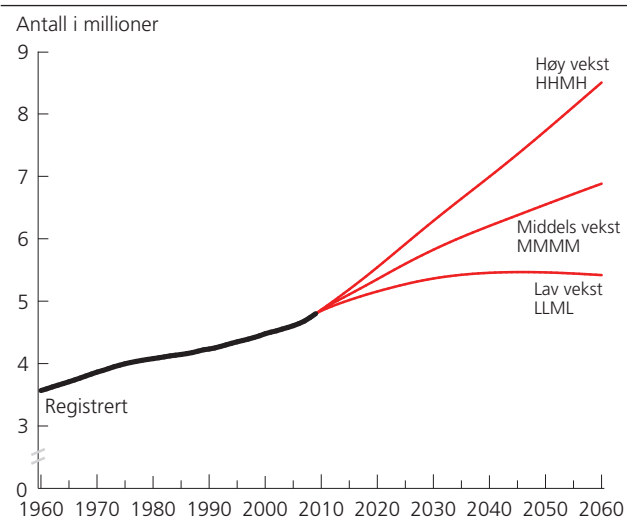
flyttinger til Norge som faktisk fant sted i perioden 1. juli – 30. september 2009.

Figur 10.11 viser at innvandringen (og innvandringsoverskuddet) av polske statsborgere nådde toppen i 4. kvartal 2007, altså før finanskrisen begynte, og deretter sank sterkt til 2. kvartal 2009. Siden har innvandringen av polakker igjen økt betraktelig. Dessuten ser vi at utvandringen av polakker kulminerte allerede i 1. kvartal 2009 og siden gikk ned. Regelendringene kan forklare noe av den sterke økningen fra 3. til 4. kvartal 2009.

Siden polakker utgjør en så stor del av innvandringen til Norge, blir inntrykket nokså annerledes når polakene holdes utenfor. Da preges bildet av store variasjoner i innvandringen fra år til år, bare med en svak øking de siste årene.

10.4. Folketall og aldersfordeling

Norges folkemengde per 1.1.2010 var 4,86 mill, en økning fra 4,80 mill året før. Folkemengden vil trolig passere 5 millioner i 2012 og fortsette å stige de neste 50 årene, til rundt 6,9 millioner i 2060 (MMMM). Veksten vil bli betydelig framover, gitt de fleste kombinasjoner av alternative forutsetninger. Den viktigste grunnen til dette er at innvandringsoverskuddet i både høy- og mellomalternativet er antatt å være høyt de nærmeste årene og forbli på et ganske høyt nivå gjennom framskrivingsperioden. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til størrelsen på nettoinnvandringen. De ulike alternativene antyder at folketallet i 2060 vil ligge et sted mellom 5,4 og 8,5 millioner (LLML og HHMH), se figur 10.12. Ytteralternativene er imidlertid lite realistiske, da vi anser det for lite sannsynlig at

Figur 10.12. Folkemengde, registrert og framskrevet i 2009¹

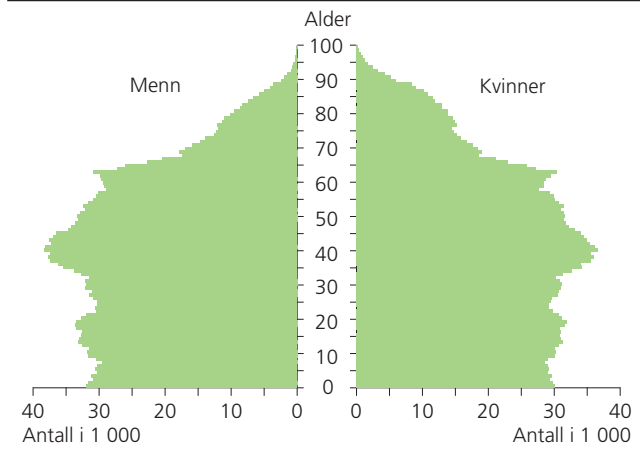
¹ For forklaring av alternativene, se boks 10.1 Kilde: Statistisk sentralbyrå. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kombinasjonen av de laveste (eller høyeste) anslagene for alle komponenter (fruktbarhet, levealdersvekst og nettoinnvandring) inntreffer samtidig og over lengre tid.

Befolkningsveksten i alternativet uten nettoinnvandring, men med referansebanens forutsetninger om fruktbarhet og levealder (MMMM) er svak og faller fra 17-18 000 de første årene og blir liten eller negativ i siste halvdel av framskrivingsperioden. Samlet tilvekst i folketallet vil uten innvandringsoverskudd være på beskjedne 400 000, noe som tilsier at over 80 prosent av veksten i referansebanen (MMMM) skyldes det forventede innvandringsoverskuddet. Nedgang i folketallet får vi rundt 2045 bare dersom fruktbarheten faller til 1,6 barn per kvinne og det samtidig blir liten innvandring og liten vekst i levealderen, eller at nettoinnvandringen blir null i årene framover.

Vi er i startgropen til å få en betydelig eldre befolkning. På grunn av de små fødselskullene fra slutten av 1920-årene til begynnelsen av 1940-årene, som vist i figur 10.13, sank antall personer over 67 år fra en topp på 622 000 i 1995-96 til 603 000 i 2004. Antall personer 67 år og eldre vil nå vokse fra 625 000 i 2010 til rundt 716 000 i 2015. se figur 10.14. Merk at økningen i antall eldre framover skyldes både antatt dødelighetsnedgang og fortsatt høy innvandring. Antall eldre vil derfor øke framover med mindre vi får en dramatisk økning i dødeligheten eller en kraftig emigrasjon av eldre, begge deler lite sannsynlig.

Det står i dag 4,8 personer i yrkesaktiv alder, 20-66 år, bak hver person 67 år og over. (Dette forholdstallet, *potential support ratio*, er det omvendte av forsørgerbyrden for eldre, *old age dependency ratio*). Etter en langvarig nedgang har tallet økt fra 4,1 fra begynnelsen av 1990-tallet på grunn av de små kullene fra 1920/1940-tallet. Fra 2012 vil imidlertid forholdstallet synke raskt.

Figur 10.13. **Befolkningen etter kjønn og alder per 1.1.2010**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

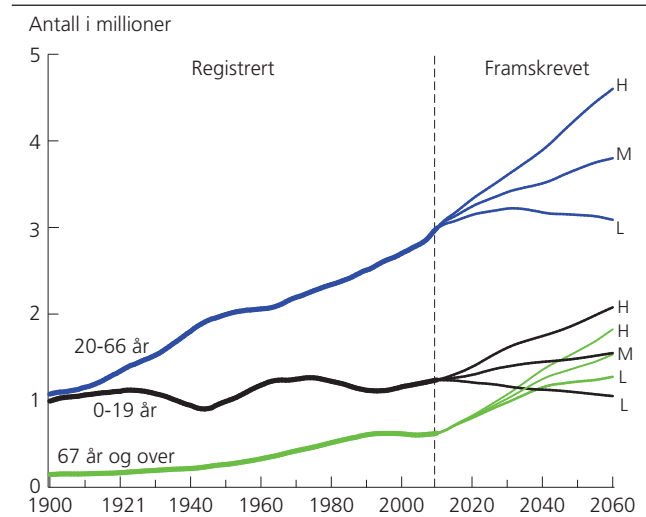
10.5. Regional befolkningsutvikling

I 2009 flyttet 200 000 personer fra en kommune til en annen. Dette er om lag 1 000 flere enn året før og tallet ligger fortsatt på et høyt nivå, på tross av en viss konjunkturedgang.

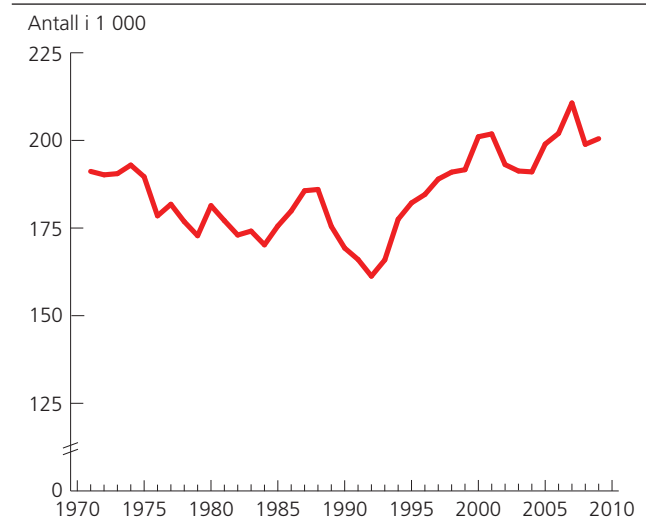
Hovedstrømmen av flyttingene går fortsatt til sentrale strøk, noe som har medført at befolkningens geografiske fordeling er blitt mer sentralisert i løpet av 2009, på samme måte som i de foregående 20-30 år. Folketallet i de mest sentrale kommunene, det vil si de største byene og tilhørende omegnskommuner, steg med 1,6 prosent, mens folketallet bare økte med 0,1 prosent i de minst sentrale kommunene, det vil si utkantkommunene. Dette medførte at per 1. januar 2010 bodde 67 prosent av befolkningen i de mest sentrale kommunene, mot 61,4 prosent i 1980, se figur 10.16.

Av fylkene var det i 2009 Oslo som vokste mest, med hele 2,0 prosent. Dette skyldes både et stort fødselsoverskudd og et stort flytteoverskudd fra utlandet, begge deler på om lag 6 000. Oslo hadde imidlertid flytteunderskudd i forhold til resten av landet. I Nord-Norge, som stort sett har hatt synkende folkemengde de siste årene, økte folketallet med 0,5 prosent. Den store innflyttingen fra utlandet er spredd over hele landet, selv om de fleste flytter til de største byene. Samtlige fylker hadde flytteoverskudd fra utlandet, mens tolv fylker hadde flytteunderskudd i forhold til andre fylker i Norge. Størst var dette i Nordland og Sogn og Fjordane.

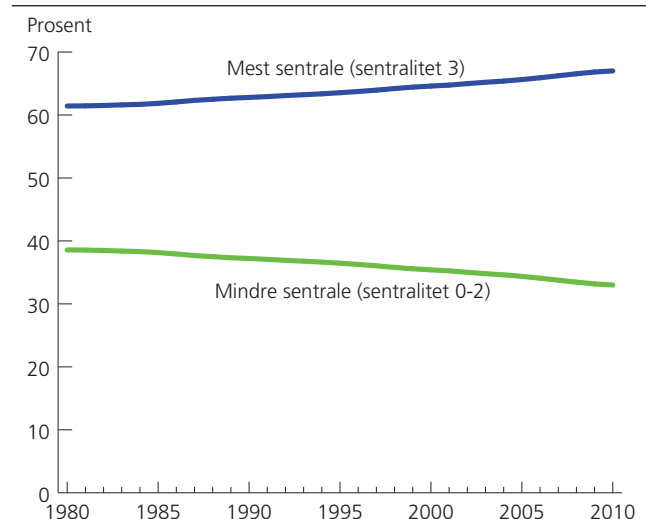
Antall kommuner som opplevde befolkningsnedgang sank ytterligere, fra 232 i 2006 til 119 i 2009, det laveste tallet siden 1982. Innvandringen har hatt en positiv effekt på folketallet i nesten samtlige kommuner og ikke bare de største byene. Ti kommuner hadde flytteunderskudd fra utlandet i 2009, mot fem i 2008. Uten inn- og utvandring ville folketallet ha sunket i hele 261 kommuner, litt flere enn i 2008 (251 kommuner). Imidlertid får det sentrale østlandsområdet så stor andel av innvandringen at resultatet blir en stadig høyere sentralisering av bosettingsmønsteret.

Figur 10.14. **Antall personer i brede aldersgrupper, registrert og framskrevet i 2009¹**

¹ For forklaring av alternativene, se <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/>
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.15. **Innenlandske flyttinger¹**

¹ Flyttinger over kommunegrenser.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.16. **Andel av befolkningen i de mest sentrale¹ og de øvrige kommuner**

¹ Kommuner med befolkningstetthet innenfor 75 minutters reisetid (90 minutter for Oslo) fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere med raskeste transportmiddel unntatt fly.
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Rapporter

Lars Østby: Innvandrere med lavinntekt. Rapporter 5/2010. 46 s. ISBN 978-82-537-7775-7 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7776-4 (Elektronisk versjon).

Dette notatet skrives for å presentere innholdet i noen tabeller om lavinntekt blant innvandrere for året 2006 som SSB har laget for AID (Arbeids- og inkluderingsdepartementet). Tabellene tar utgangspunkt i noen standardtabeller som brukes i rapporten "Økonomi og levekår for ulike grupper" fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Utgaven fra 2008, Rapport 2008/19 var den nyeste som forelå da tabellene ble spesifisert. Når fokus legges på dem med lavinntekt, blir resultatet selvfølgelig en elendighetsbeskrivelse. Hensikten har ikke vært å gi en generell beskrivelse av inntektsforholdene blant innvandrerne, til det måtte omfanget av arbeidet måtte være mye større. Vi vil understreke at de fleste jo ikke tilhører gruppen av lavinntektstakere, og viser til Kirkeberg (2008) for en mer generell beskrivelse av innvandrernes inntektsforhold.

Fordelingsutvalget (NOU 2009/10) har gjort meget omfattende analyser av økonomiske forskjeller i Norge, hvor også lavinntekt blant innvandrere er viet betydelig oppmerksomhet. Den generelle bakgrunnsbeskrivelsen av forholdene i Norge finner vi i Statistisk sentralbyrå 2008, både når det gjelder innvandrere og den samlede befolkningen. Foreliggende notat har inntektsdata fra 2006 som grunnlag, mens Rapport 2008/19 bare hadde adgang til data fram til 2005. De relevante bakgrunnstallene for 2006 er nå presentert i Statistisk sentralbyrå 2009.

Morten Henningsen og Tom Kornstad: Kvalitetsforskjeller i barnevernets arbeid. Rapporter 4/2010. 24 s. ISBN 978-82-537-7771-9 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7772-6 (Elektronisk versjon).

Rapporten Kvalitetsforskjeller i barnevernets arbeid rapporterer arbeidet som er gjort, med å utvikle og tallfeste resultatindikatorer for barnevernet. Bakgrunnen for prosjektet er at SSB arbeider med et system for utvikling og formidling av statistikk om staten (StatRes), hvor hensikten er å gi allmennheten og myndighetene bedre kunnskap om statens virksomhet. I tillegg til å presentere informasjon av mer statistisk karakter, har det vært ønskelig å kunne presentere ulike mål for kvaliteten i arbeidet som utføres i staten. Tallfestingen av slike mål krever ofte en grundigere analyse for å korrigere for forhold det er ønskelig at kvalitetsindikatoren ikke skal fange opp, slik at en får laget en best mulig indikator. Arbeidet med kvalitetsindikatorer for barnevernet kan dermed ses på som en del av et større arbeid i SSB med å utvikle gode resultatindikatorer for staten.

Prosjektet er gjennomført av forskerne Morten Henningsen og Tom Kornstad, Forskningsavdelingen i SSB. Vi takker Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD) for finansiell støtte til å gjennomføre prosjektet.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen: <http://www.ssb.no/publikasjoner/>

Marte Rønning: Homework and pupil achievement in Norway. Evidence from TIMSS. Rapporter 1/2010. 27 s. ISBN 978-82-537-7753-5 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7754-2 (Elektronisk versjon).

By using data on Norwegian 4th and 8th graders who participated in TIMSS 2007, this report starts out by investigating whether time spent on homework varies across pupils from different socio-economic backgrounds. The findings show that pupils from lower socio-economic backgrounds, in both 4th and 8th grade, are more likely to spend no time on homework than pupils from higher socio-economic backgrounds (although homework is given). At the same time it is also found that if pupils from lower socio-economic backgrounds spend time on homework, they actually spend more time on it than pupils from higher socio-economic backgrounds.

One reason why pupils from lower socio-economic backgrounds are more likely to spend zero time on homework could be lack of interest or necessary skills. Another explanation may be poor out-of-school learning environments. I.e., these pupils may have parents who do not or cannot help with homework or make sure that they complete their homework. There are also many possible explanations why pupils from lower socio-economic background spend more time on homework than pupils from higher socio-economic backgrounds. First of all, they may need more time in to complete their homework if they find the homework more difficult than pupils from higher socio-economic backgrounds. Also more time spend on homework can reflect problems related to motivation, frustration and concentration. On the other hand, more time spent on homework may also reflect high educational ambitions, regardless of socioeconomic background.

The second aim of the report is to analyze the effect of homework on pupil achievement. There seem to be a positive effect of homework (in mathematics) on average.

However, not all pupils seem to benefit from homework. In fact, pupils from lower socio-economic backgrounds (measured as no or very few books at home) actually perform better if less homework is assigned.

One explanation why homework has a negative effect for some pupils, may be that homework leads to declining motivation (also during school hours), and hence indirectly affect the achievement negatively. Another explanation may be poor out of school learning environments in combination with that homework serves as a substitute for learning in school. It is well documented in the literature that pupils from lower socio-economic backgrounds learn relatively more while in school/kindergarten than at home, compared to pupils from higher socio-economic backgrounds. An implication of this may be that if topics which are supposed to be taught in class are given as homework, this may negatively affect the achievement of pupils from lower socio-economic backgrounds because these pupils, on average, learn relatively more while in school than at home.

Eivind Tvetter: Arbeidsledighet blant innvandrere - en prognosemodell. Rapport 2009/51. 33s. ISBN 978-82-537-7723-8 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7724-5 (Elektronisk versjon).

Den totale arbeidsledigheten i Norge er lav, og har som gjennomsnitt de siste 10 årene vært under fire prosent. Arbeidsledigheten blant innvandrere skiller seg imidlertid klart ut. Over den samme tidsperioden har arbeidsledighetsraten for innvandrere vært over dobbelt så høy. Utviklingen for de ulike innvandringsgrupper skiller seg også fra hverandre. Mens arbeidsledighetsraten for innvandrere fra Norden i stor grad samsvarer med bildet for den samlede arbeidsledigheten, er arbeidsledighetsraten for afrikanere rundt fire ganger så høy. Dette borger for å gjøre egne anslag for arbeidsledigheten for innvandrere hvor det skiller mel-

lom innvandrere fra ulike verdensregioner/land. Det ligger utenfor formålet med denne rapporten å forklare hvorfor arbeidsledighetsnivået blant innvandrere er så høyt. Målet er å gi en kvantitativ fremskrivning for arbeidsledighet blant innvandrere.

I denne rapporten beskrives en modell, som er utarbeidet for å gi anslag for arbeidsledighet blant ulike innvandringsgrupper. Modellen skal oppdateres og brukes jevnlig. Brukeren og oppdragsgiveren for prosjektet er Inkluderings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI). Modellen som beskrives, er valgt ut fra at et relativt kort datagrunnlag er tilgjengelig og at den jevnlig skal kunne oppdateres. En følge av dette er at modellen ekskluderer flere forhold som kan påvirke arbeidsledigheten blant innvandringsgrupper. Vår valgte modell ser likevel ut til å klare å reprodusere de viktigste utviklingstrekkene det siste tiåret, og burde derfor være egnet som en prognosemodell gitt at utviklingen framover ikke i vesentlig grad avviker fra det siste tiåret. Tidspunktet for analysen gir imidlertid noen ekstra utfordringer på grunn av den kraftige uroen i verdens finansmarkeder de siste to årene, og den tilhørende internasjonale nedgangskonjunkturen. Dette har til nå bare ført til en moderat økning i arbeidsledigheten i Norge, mens økning i arbeidsledigheten blant flere innvandringsgrupper har vært markert. Vi har nå imidlertid flere observasjoner for denne kraftige økningen. En spesiell faktor er innvandringsgrupper, som for eksempel arbeidsinnvandrere fra Polen, som i stor grad er sysselsatte innenfor spesielle næringer. Vår modell tar imidlertid ikke hensyn til at de ulike innvandringsgruppene har en sysselsettingsfordeling på næringer som avviker fra landet som helhet. Når arbeidsledigheten i disse næringene, som også er spesielt konjunkturutsatte, har et betydelig annet forløp enn den totale ledigheten, vil sannsynligvis vår modell underpredikere endringene. Modellen kan gi anslag som avviker fra den generelle ledighetsutviklingen,

men ikke i størrelsesordener som de vi så mot slutten av 2008.

Anslagene som gis i denne rapporten viser at arbeidsledigheten i antall personer kan komme til å øke for innvandrere fra alle verdensdeler. Målt fra det lave nivået i 2008, er det en kraftig økning i antall ledige personer. For de enkelte innvandringsgruppene var arbeidsledigheten på det laveste nivået rundt 2. kvartal i 2008. Fra 3. kvartal 2008 begynte arbeidsledigheten å stige – dette ventes å fortsette de neste årene, men flat ut og gå litt ned mot slutten av 2012. Mot slutten av prognosehorisonten er antall arbeidsledige høyere enn det har vært det siste tiåret. Dette henger imidlertid sammen med økning i arbeidsstyrken som er lagt til grunn. Anslagene for arbeidsledighetsraten viser at arbeidsledighetsraten ikke blir høyere enn den var i 2004, som er det høyeste nivået de siste tiåret. For innvandrere fra EU Øst-Europa er arbeidsledighetsraten i 2. kvartal 2009 over dobbelt så høy som samme periode året før. For denne gruppen viser anslaget en svak økning i 2010-2011, deretter en svak nedgang.

Finn-Roar Aune og Bjart Holtsmark: Vurdering av framtidige klimakvotepriser. Rapport 2009/50. 19 s. ISBN 978-82-537-7721-4 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7722-1 (Elektronisk versjon).

Denne rapporten drøfter mulige fremtidige kvotepriser som Norge kan komme til å stå ovenfor innenfor systemet EU-ETS og andre relevante kvotemarkeder og -mekanismer.

Kapittel 1 gir en oversikt over ulike markeder for klimagassutslipp og skisserer naturvitenskapelig og politisk usikkerhet.

Kapittel 2 omtaler Kyoto-markedet og usikkerheten om fremtidige klimaavtaler og tilhørende utslippspriser. Vi summerer opp tallgrunnlaget for tilbud og etterspørsel etter utslippsrettigheter i Kyoto-markedet, og viser det store overskuddet som trolig vil presse prisene ned på et lavt nivå.

Kapittel 3 beskriver EU-ETS nærmere, og hvilke sektorer som faller innenfor systemet. Det gis en beskrivelse av historiske utslipp av klimagasser fra de gamle EU-landene (EU-15) og EU samlet (EU-27) med utslippintensiteter på makronivå. Prisutviklingen i EU-ETS i perioden 2005-2007 indikerer at usikkerheten for det framtidige prisnivået i EU-ETS frem mot 2020 er stor. Det gis anslag på utslippspriser i typiske lav-pris-, hoved- og høy-pris-scenarier. I det vi kaller hovedalternativet, som vi anser som det mest sannsynlige av de tre scenariene, ligger prisen på utslippsrettigheter i EU-ETS i 2012 på 12 Euro. I 2015 antar vi at prisen har økt til 20 Euro og videre til 40 Euro i 2020. Prisanslaget for 2012 samsvarer med markedsprisene fra begynnelsen av februar 2009.

Dersom prisanslagene i vårt hovedalternativ slår til, vil det gi en årlig avkastning på 16 – 17 prosent å eie utslippsrettigheter fra 2012 til 2015 og 2020. En så høy avkastning tilsier at markedsaktørene i skrivende stund ser lavere priser i 2015 og 2020 som mer sannsynlig.

Annegrete Bruvoll og Brita Bye:
Evaluering av effekter av virkemidler i klimapolitikken. Rapport 2009/48. 40 s. ISBN 978-82-537-7717-7 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7718-4 (Elektronisk versjon).

Den norske klimapolitikken består av en rekke ulike virkemidler. Avgiften på CO₂ ble innført i 1991, og et system for omsettbare utslippsrettigheter av CO₂ ble innført i 2005. Siden 2008 har er det norske systemet vært integrert i det europeiske kvotemarkedet EU-ETS. Det er også avgifter på andre klimagasser, i tillegg til at det er bilaterale avtaler med industrien om utslippsreduksjoner. Subsidier tildeles gjennom en rekke tilskuddsordninger til energisparing og ny energiproduksjon, for å styrke forskning, utvikling og implementering av ny teknologi for rensing og lagring av CO₂-utslipp fra gasskraftproduksjon, og for å

styrke overgangen til nye transportteknologier.

Disse virkemidlene er svært ulike i sin utforming. De angriper problemet dels direkte, dels indirekte, og mange inneholder omfattende unntak. Effektene på samfunnsøkonomiske kostnader og utslipp kan være vanskelige å måle av mange grunner. Aggregering av enkelteffekter vanskeliggjøres av at virkemidler har ringvirkninger på utslipp som berøres av andre virkemidler. Dermed risikerer man dobbelttelling når man summerer partielle effekter. Noen virkemidler vil kunne ha klare og relativt avgrensede effekter, men i prinsippet vil ethvert klimavirkemiddel ha ringvirkninger gjennom hele økonomien. Spesielt for brede virkemidler, som avgifter, er det viktig å få tak på disse samspillseffektene. For å få tak i effektene er den beste tilnærmingen å bruke metoder der en forsøker å isolere effekter av virkemidler fra alle mulige andre effekter i simultane modeller.

I denne rapporten går vi gjennom de ulike norske klimapolitiske virkemidlene og drøfter ulike metoder for evaluering av klimavirkemidlenes effekter på utslippene av klimagasser, og foreslår konkrete metoder for vurderinger av utslippseffektene av norsk klimapolitikk.

Svein Blom: **Holdninger til innvandrere og innvandring 2009.** Rapport 2009/44. 67 s. ISBN 978-82-537-7699-6 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7700-9 (Elektronisk versjon).

Årets undersøkelse av holdninger til innvandrere og innvandring utført av Statistisk sentralbyrå viser en nedgang på 4 prosentpoeng i andelen som er helt eller nokså enige i at innvandrere gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv. Andelen som mener det bør bli vanskeligere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i Norge, går likeledes opp med 11 prosentpoeng. Begge endringene er statistisk utsagnskraftige. På et spørsmål om arbeidsinnvandring fra land utenom Norden bidrar positivt til norsk

økonomi, svarer to av tre bekrefte. Dette spørsmålet har ikke tidligere vært stilt. Både årets og fjorårets undersøkelse ble foretatt i juli måned.

Undersøkelsen viser at sju av ti er helt eller nokså enige i at "innvandrere flest gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv". 13 prosent er uenige, mens 15 prosent svarer "både og". Halvparten av befolkningen mener det bør bli vanskeligere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i landet, mens fire av ti mener at adgangen til opphold bør være "som i dag". Både i 2007 og 2008 var det et klart flertall som mente at adgangen til opphold burde være uendret. Andelen som mener det vil være ubehagelig å ha en innvandrere som hjemmehjelp, gikk i 2009 ned med 3 prosentpoeng til 7 prosent.

Nedgangen i andelen som verdsetter innvandreres innsats i norsk arbeidsliv, kan ha sammenheng med finanskrisen som slo inn i verdensøkonomien i september i fjor og økningen i arbeidsledigheten som fulgte. Fordi Norge har blitt svakere rammet av krisen enn mange andre land, har endringen i holdningen til innvandreres arbeidsinnsats vært relativt beskjeden.

Økningen i andelen som mener det bør bli vanskeligere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i Norge, kan skyldes den sterke økningen i tallet på asylsøkere til Norge og oppmerksomheten dette har fått i media. I 2007 søkte 6 500 personer asyl her i landet. I 2008 var antallet 14 400, og prognosen for 2009 er på nærmere 18 000 asylsøkere. Regjeringen har varslet og dels satt i verk nye tiltak for å redusere tilstrømningen av asylsøkere, men dette synes foreløpig ikke å ha hatt noen særlig virkning på asylsøker-tallene.

Variasjonen i befolkningens holdninger følger stort sett de samme mønstrene som tidligere. Kvinner er i noen sammenhenger mer tolerante enn menn. De eldste og de lavest utdannede er mest skeptiske til innvandrere og innvandring i år som tidligere. Bosatte i de største

byene og i Akershus-/Oslo-området er i gjennomsnitt noe mer tolerante enn bosatte andre steder i landet. Personer under utdanning er mer positivt innstilt til innvandrere og innvandring enn pensjonister og trygdemottakere, mens sysselsatte befinner seg i gjennomsnitt mellom disse yttergruppene. Personer med mye kontakt med innvandrere er også mer positivt innstilte enn personer med liten eller ingen kontakt.

Discussion Papers

Ragni Hege Kitterød and Marit Rønsen: Untraditional couples in a neo-traditional setting: Which women perform as much paid work as their partner? DP no. 607, 2010. 37 s.

An equal division of paid and unpaid work is a central political ambition in Norway. Yet, couples' division of paid work has been less studied than their division of unpaid work. This paper shows that women seldom work more than their partner, but equal sharing is now increasing. Still, about half of all women spend less time than their partner on paid labour. When the woman works most, the partner often has health problems, is unemployed or retired. Women with an untraditional arrangement are often well-educated, have no young children, are self-employed, leaders, or have a partner in the public sector. Nurses often work less than their partners, as do women who have young children, health restrictions or a partner who works in the private sector, is self-employed or a leader.

Halvor Briseid Storrøsten: Incentives to invest in abatement technology: A tax versus emissions trading under imperfect competition. DP no. 606, 2010. 21 s.

In the longer run, effects on R&D and the implementation of advanced abatement technology may be at least as important as short-run cost effectiveness when we evaluate public environmental policy. In this paper, we show that the number of firms that adopt

advanced abatement technology could be higher with emissions trading than with a tax if there is imperfect competition in the permits market. Under perfect competition, the number would always be higher with a tax, given that the regulator is myopic. If we allow for environmental policy response, the ranking is still ambiguous under imperfect competition, while the regimes become equal with perfect competition.

Andreas Benedictow and Pål Boug: Trade liberalisation and import price behaviour: the case of textiles and wearing apparels. DP no. 605, 2010. 35 s.

Previous studies on the relationship between exchange rates and traded goods prices typically find evidence of incomplete pass-through, usually explained by pricing-to-market behaviour. Although economic theory predicts that incomplete pass-through may also be linked to presence of non-tariff barriers to trade, variables reflecting such a link is rarely included in existing empirical models. In this paper, we estimate a pricing-to-market model for Norwegian import prices on textiles and wearing apparels, controlling explicitly for the removal of non-tariff barriers to trade and the shift in imports from high-cost to low-cost countries through a Törnqvist price index based measure of foreign prices. We show that this measure of foreign prices unlike standard measures used in the literature is likely to produce unbiased estimates of the degree of pass-through, and thereby also the extent of pricing-to-market behaviour. Finally, we demonstrate that the estimated import price equation is reasonably stable and exhibits no serious forecasting failures. These findings contradict the hypothesis that pass-through has changed alongside trade policy shifts during the second half of the 1990s and the monetary policy regime shift in 2001.

Dag Einar Sommervoll: Self-delusion in the pursuit of happiness. DP no. 604, 2010. 23 s.

The paper explores how repeated revisions of consumption plans increase long-run utility. If agents value present anticipations of future consumption, some revisions may be viewed as a benign form of self-delusion. We consider a minimal generalization of the Samuelson discounted utility model to allow for utility linked to next period consumption. Agents are assumed to vary with respect to their sophistication. Different environments likely to facilitate repeated revisions are also considered.

Rolf Golombek, Mads Greaker, Sverre A.C Kittelsen, Ole Røgeberg and Finn Roar Aune: Carbon capture and storage technologies in the European power market. DP no. 603, 2009. 29 s.

We examine the potential of Carbon Capture and Storage (CCS) technologies in the European electricity markets, assessing whether CCS technologies will reduce carbon emissions substantially in the absence of investment subsidies, and how the availability of CCS technologies may affect electricity prices and the amount of renewable electricity. To this end we augment a multi-market equilibrium model of the European energy markets with CCS electricity technologies. The CCS technologies are characterized by costs and technical efficiencies synthesized from a number of recent cost estimates and CCS technology reviews. Our simulations indicate that with realistic values for carbon prices, new CCS coal power plants become profitable, totally replacing non-CCS coal power investments and to a large extent replacing new wind power. New CCS gas power also becomes profitable, but does not replace non-CCS gas power fully. Substantially lower CCS costs, through subsidies on technological development or deployment, would be necessary to make CCS modification of old coal and gas power plants profitable.

Randi Kjeldstad and Erik H. Ny-moen: **Part-time work, underemployment and gender. Worker versus job explanations.** DP no. 602, 2009. 40 s.

The article analyses part-time work, both so-called voluntary and involuntary, in a gender perspective and discusses under what conditions women and men work part-time. The discussion is based on logistic regression models, including human capital, life-course and household characteristics and job characteristics as independent variables. We use Norwegian Labour Force Survey data. The analysis shows that part-time work is a strongly gendered phenomenon, not only because it occurs much more frequently among women than among men, but also because the causes of part-time differ between the sexes. We find, as expected, that involuntary part-time is mainly tied to job characteristics, whereas voluntary part time is equally predicted by worker characteristics and job characteristics. The effect of gender is strong and significant, however less significant when controlling for job characteristics than when controlling for worker characteristics.

Arvid Raknerud and Øivind Skare: **Indirect inference methods for stochastic volatility models based on non-Gaussian Ornstein-Uhlenbeck processes.** DP no. 601, 2009. 37 s.

This paper aims to develop new methods for statistical inference in a class of stochastic volatility models for financial data based on non-Gaussian Ornstein-Uhlenbeck (OU) processes. Our approach uses indirect inference methods: First, a quasi-likelihood for the actual data is estimated. This quasi-likelihood is based on an approximative Gaussian state space representation of the OU-based model. Next, simulations are made from the data generating OU-model for given parameter values. The indirect inference estimator is the parameter value in the OU-model which gives the best "match" between the quasi-

likelihood estimator for the actual data and the quasi-likelihood estimator for the simulated data. Our method is applied to Euro/NOK and US Dollar/NOK daily exchange rates for the period 1.7.1989 until 15.12.2008. Accompanying R-package, that interfaces C++ code is documented and can be downloaded.

Christian N. Brinch: **Non-parametric identification of the mixed proportional hazards model with interval-censored durations.** DP no. 600, 2009. 14 s.

This note presents identification results for the mixed proportional hazards model when duration data are interval-censored. Earlier positive results on identification under intervalcensoring require both parametric specification on how covariates enter the hazard functions and assumptions of unbounded support for covariates. New results provided here show how one can dispense with both of these assumptions. The mixed proportional hazards model is non-parametrically identified with interval-censored duration data, provided covariates have support on an open set and the hazard function is a non-constant continuous function of covariates.

Annegrete Bruvoll: **On the measurement of environmental taxes.** DP no. 599, 2009. 22 s.

The purpose of environmental taxes is to correct the market when it fails to take environmental damages into account, i.e. to internalize the Pigouvian element. In addition, fiscal taxes are levied on both polluting and clean goods, which may follow the Ramsey principle. In practical policy, environmental and fiscal taxes are conceptually intertwined. This mixture complicates the calculation of the extent and the evaluation of the effects of environmental taxes. Eurostat, OECD and IEA include all taxes related to energy, transport and pollution, and most resource taxes in their international measurement of environmentally related taxes.

Consequently, numerous fiscal taxes are added together with the environmental taxes. This article discusses the distinctions between the Pigouvian and the fiscal taxes in light of tax theory. The revenues following the Eurostat et al. statistical basis deviate significantly from the revenues from the environmental taxes defined on the basis of theory. Steps should be taken to harmonize the international statistics of environmental taxes with economic tax theory.

Li-Chun Zhang: **A unit-error theory for register-based household statistics.** DP no. 598, 2009. 14 s.

The next round of census will be completely register-based in all the Nordic countries. Household is a key statistical unit in this context, which however does not exist as such in the administrative registers available, and needs to be created by the statistical agency based on the various information available in the statistical system. Errors in such register households are thus unavoidable, and will propagate to various induced household statistics. In this paper we outline a unit-error theory which provides a framework for evaluating the statistical accuracy of these register-based household statistics, and illustrate its use through an application to the Norwegian register household data.

Reprints

Li-Chun Zhang: **Estimates for small area compositions subjected to informative missing data.** Reprints no. 327, 2010. 11 s.

Reprint from Survey Methodology, Vol. 35, No. 2. December 2009, 191-201.

Documents

Annegrete Bruvoll and Hanne Marit Dalen: Pricing of CO₂ emissions in Norway. Documentation of data and methods used in estimations of average CO₂ tax rates in Norwegian sectors in 2006.

Documents 2009/16. 27 s.

Hjørdis Eeg-Henriksen, Bård Lian, Runa Nesbakken and Irene Arnesen: Pilot data collection onn et social benefits. Documents 2009/15. 25 s.

Notater

Joakim Prestmo: Arbeidstilbudet i KVARTS og MODAG. Notater 2009/63. 30 s.

Dette notatet dokumenterer endringer i arbeidstilbudsblokka i KVARTS og MODAG slik modellen fremstod våren 2009. Ligningen i modellen har blitt reestimert som følge av ny demografisk inndeling og på grunn av en definisjonsendring av arbeidstilbudsvariabelen. Estimeringsresultatene er implementert i modellene KVARTS 2006 utgave D (KV06d) og MODAG 2006, men skiller seg ikke vesentlig fra tidligere utgaver av modellene.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth,

Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 1/2009:

Økonomisk utsyn over året 2008
3-142.

ØA 2/2009:

Thor Olav Thoresen: Derfor fikk vi skattereformen i 2006, 3-9.

Ingrid Melby og Elin Halvorsen: Skattebegrensning gjennom «80-prosentregelen», 10-13.

Kirsten Hegsvold Andersen: Tjenestehandel med utlandet har økt mye, 14-16.

Torgeir Ericson, Bente Halvorsen og Petter Vegard Hansen: Hvordan påvirkes husholdningenes strømpris av endret spotpris? 17-20.

Asle Rolland: Statistikk som pådriver for fremskritt 21-38.

ØA 3/2009:

Konjunkturtrendene, 3-30.

Erik Fjærli: Bak Gini-koeffisienten: Om inntektene fra forretningsvirksomheten til Norges største eiere, 31-35.

Annegrete Bruvoll: Måling og feilmåling av miljøavgifter, 36-42.

Jens-Kristian Borgan: Vedvarende ulikhet i dødelighet etter yrke, 43-47.

ØA 4/2009:

Konjunkturtrendene, 3-30.

Helge Brunborg og Inger Texmon: Befolkningsframskrivninger 2009-2060, 31-41.

Tarjei Havnes og Magne Mogstad: Er barnehage bra for barna? 42-48.

ØA 5/2009:

Brita Bye og Taran Fæhn: Hva kostet klimatiltak for Norge? 3-13.

Ingvild Johansen og Ragnhild Nygaard: Harmonisert konsumprisindeks - virkningen av å inkludere boligpris, 14-18.

Tor Morten Normann: Det vanskelige fattigdomsbegrepet: Lav inntekt trenger ikke bety fattigdom, 19-25.

Hanne Marit Dalen og Bodil Larsen: Hvor mye energi bruker husholdningene til ulike formål? 26-27.

Kjetil Telle og Hong Pham: Bedrifts- nedleggelse gir flere lovbrudd, 28.

Jon H. Fiva, Torbjørn Hægeland og Marte Rønning: Bosted har betydning for hvordan deg går med kreftpasienter, 29.

ØA 6/2009:

Konjunkturtrendene, 3-29.

Ingunn Sagelvmo og Espen Karstensen: Reviderte nasjonalregnskapstall for 2007 og 2008: Nedjustering av veksten i BNP, 30-32.

Roger Bjørnstad, Marit Linnea Gjelsvik, Erling Holmøy, Vibeke Oestereich Nielsen, Nils Martin Stølen og Inger Texmon: Kan behovet for helse- og omsorgstjenester dekkes? 33-41.

Brita Bye, Tom-Reiel Heggedal og Karl Jacobsen: Er særskilt støtte til "månelandingen" på Mongstad effektiv politikk? 42-48.

Berit Emberland, Eirin Totland og Ola Tveita: Norge i en globalisert verden – betydning av utenlandsk eierskap i norsk næringsliv, 49-55.

Economic Survey

From 2004 will Economic Survey no longer be available in its current form. Economic trends for the Norwegian economy will continue to be published electronically, but will no longer have a printed counterpart.

http://www.ssb.no/kt_en/

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordreservert i industri ialt	3*
2.2. Ordreservert. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordreservert i bygg og anlegg i alt	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU.	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer.	5*
		4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer.	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner.	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter	6*	5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer.	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks.	9*
		6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser.	11*
7.4. Månedstjeneste og avtalt lønn. Indeks.	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris råolje, Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent.	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent.	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs.	13*	8.3. Valutakursindekser.	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen.	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning av utskiktene i Prosent	Generell be- dømmelse av utsiktene i kommende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2006										
4. kvartal	62,6	63,5	58,5	56,2	84	62,8	42	14	17	9
2007										
1. kvartal	62,9	62,5	58,9	55,6	85	61,5	40	15	18	9
2. kvartal	61,3	61,1	58,2	55,3	85	59,5	41	15	19	9
3. kvartal	59,2	60,4	56,8	55,7	84	59,0	43	15	19	8
4. kvartal	58,0	60,6	56,0	55,9	84	58,7	45	14	18	7
2008										
1. kvartal	56,5	59,7	54,5	54,2	84	57,2	48	12	17	7
2. kvartal	53,8	55,7	51,4	49,6	83	52,4	52	10	15	6
3. kvartal	47,7	49,1	46,0	43,0	82	45,6	59	8	11	5
4. kvartal	40,9	43,2	40,0	37,2	79	40,4	67	6	7	3
2009										
1. kvartal	38,2	41,6	36,5	35,1	77	40,1	75	5	3	2
2. kvartal	41,0	44,2	37,3	36,5	76	43,5	78	4	1	2
3. kvartal	45,4	48,1	39,8	39,5	76	47,5	78	4	1	2
4. kvartal	47,5	50,7	41,3	42,4	77	50,3	76	4	2	3

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 2005=100					Bygg og anlegg. 2005=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin-industri	Bygging av skip og olje-plattform	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig-bygg	Andre bygg
2006	132,0	124,3	171,2	136,1	120,1	113	108	105	124
2007	156,2	151,6	204,0	144,8	162,5	127	115	99	159
2008	135,8	122,8	193,9	86,0	145,5	107	116	63	137
2009	97,2	99,8	81,9	65,1	126,7	..	..	..	..
2008									
1. kvartal	151,9	138,9	223,1	108,5	166,0	117	129	75	141
2. kvartal	142,7	128,5	214,3	88,4	152,8	118	119	66	161
3. kvartal	130,8	117,1	188,4	75,9	137,3	106	114	56	141
4. kvartal	117,9	106,5	149,7	71,3	125,7	88	100	54	106
2009									
1. kvartal	106,6	98,8	111,9	69,9	122,2	99	130	56	110
2. kvartal	98,1	96,3	84,0	67,0	124,3	104	133	61	117
3. kvartal	92,9	99,1	67,8	63,3	128,3	104	127	58	121
4. kvartal	91,3	105,1	63,7	60,2	131,9	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

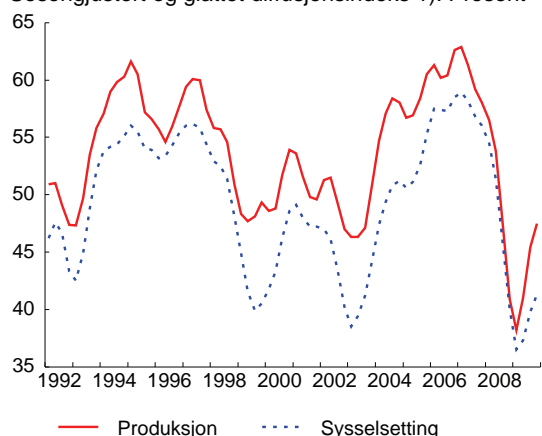
2.2. Ordreservert. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 2005=100					Bygg og anlegg. 2005=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin-industri	Bygging av skip og olje-plattform	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig-bygg	Andre bygg
2006	147,5	115,4	235,2	143,4	112,4	125	119	123	132
2007	211,4	149,8	385,8	192,9	187,1	146	131	121	181
2008	237,4	156,8	539,0	197,4	261,9	133	125	82	190
2009	178,6	141,6	437,7	128,9	233,1	..	..	..	..
2008									
1. kvartal	243,3	163,4	499,7	213,7	275,3	147	138	99	200
2. kvartal	244,8	160,9	543,4	208,2	279,7	139	129	88	200
3. kvartal	237,8	155,0	564,0	194,1	259,9	132	121	76	195
4. kvartal	223,5	147,9	548,7	173,4	232,8	114	111	65	164
2009									
1. kvartal	205,2	142,2	506,2	151,9	218,0	113	124	62	152
2. kvartal	186,2	139,7	454,8	133,2	221,7	113	130	60	147
3. kvartal	168,8	140,7	409,8	119,1	236,9	114	131	60	150
4. kvartal	154,2	143,8	379,9	111,2	255,8	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

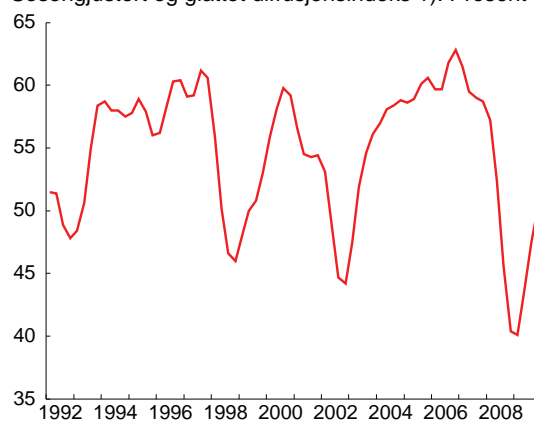

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal. Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

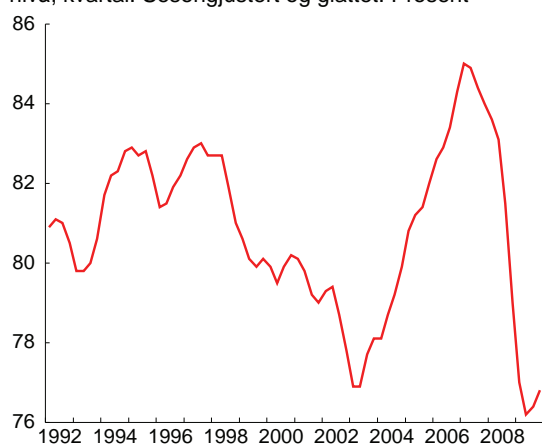
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal. Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

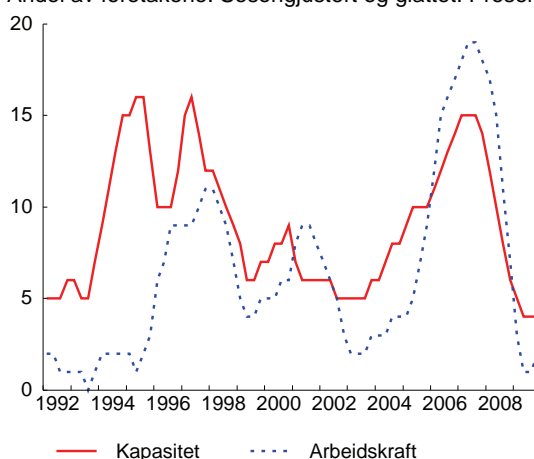
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

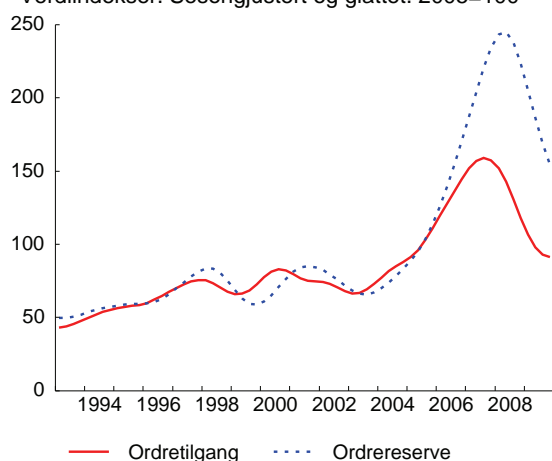
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal. Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

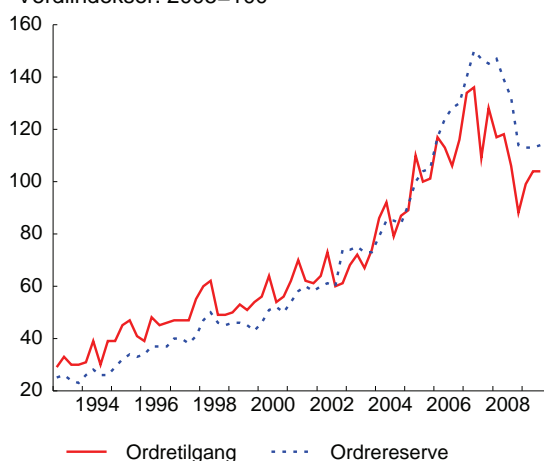
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebasert industri ialt
Ordretilgang og ordreserve. Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg ialt
Ordretilgang og ordreserve. Verdiindekser. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					NAV				Sykefravær- statistikk
	Sysselsatte	Utførte ukeverk (37,5 timer)	Arbeids- styrken	Arbeids- ledige ²	Arbeids- ledighet. Prosent av arbeids- styrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger	Sykefravær- prosent ³
2005	2 289	1 800	2 400	111	4,6	83,5	96,6	19,8	13,3	6,7
2006	2 362	1 825	2 446	84	3,4	62,7	72,8	27,6	18,9	6,9
2007	2 443	1 870	2 507	63	2,5	46,0	56,1	33,3	24,3	6,9
2008	2 524	1 950	2 591	67	2,6	42,6	53,4	29,7	26,6	7,1
2009	..	..	..	..	..	70,5	86,9	21,6	23,8	..
2008										
August	2 525	1 962	2 586	61	2,4	41,7	52,4	26,2	26,5	7,0
September	2 523	1 975	2 589	66	2,6	43,5	55,1	31,4	26,5	7,0
Oktober	2 521	1 957	2 592	72	2,8	46,3	57,8	23,0	24,9	7,0
November	2 520	1 952	2 595	75	2,9	50,4	61,8	24,0	24,7	7,0
Desember	2 523	1 913	2 596	74	2,8	54,3	65,9	21,7	26,6	7,0
2009										
Januar	2 518	1 888	2 596	78	3,0	59,1	71,3	20,8	22,5	7,7
Februar	2 514	1 886	2 593	79	3,0	64,4	75,8	23,1	23,4	7,7
Mars	2 512	1 912	2 594	82	3,2	67,3	80,0	35,8	23,4	7,7
April	2 514	1 917	2 594	80	3,1	70,7	84,3	16,5	23,9	7,1
Mai	2 515	1 920	2 596	81	3,1	71,3	86,1	20,4	23,5	7,1
Juni	2 514	1 905	2 591	77	3,0	71,5	87,3	26,2	24,0	7,1
Juli	2 506	1 891	2 585	79	3,1	72,0	89,2	15,9	24,1	7,7
August	2 492	1 874	2 574	81	3,2	73,1	90,3	20,9	24,0	7,7
September	2 491	1 870	2 574	83	3,2	72,8	91,7	22,4	24,1	7,7
Oktober	2 494	1 855	2 578	85	3,3	75,6	94,5	18,3	24,0	..
November	2 494	1 859	2 578	84	3,2	75,8	95,1	18,5	23,6	..
Desember	..	..	..	..	..	76,0	96,4	20,5	26,4	..
2010										
Januar	..	..	..	..	..	76,7	96,7	18,5	23,0	..

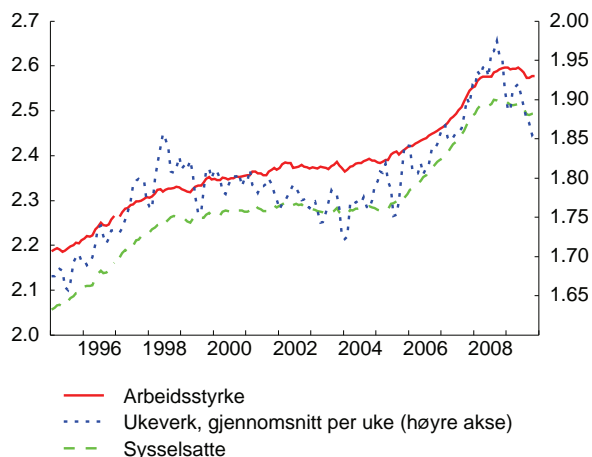
¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal. ² Det skjedde en større omlegging av AKU fra 2006, med brudd i tidsserien som resultat. ³ Egen- og legemeldte sykefraværsværker som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Utvinnings- og utvinnings- tjenester	Industri	Kraft- forsyning	Innsats- varer	Investerings- varer	Konsum- varer	Energi- varer
2005	100,2	100,1	100,5	100,0	100,2	100,3	100,5	99,5
2006	98,0	95,4	106,1	87,5	103,8	113,0	100,9	94,6
2007	96,8	90,8	112,2	100,6	108,1	126,6	103,9	91,2
2008	97,0	90,0	115,5	103,9	108,8	143,2	100,8	90,4
2009	93,5	87,6	108,2	95,1	99,6	145,5	95,0	87,6
2008								
Juli	98,7	91,5	117,0	110,2	125,2	149,2	97,1	90,7
August	92,5	83,5	116,8	100,2	110,5	145,8	98,1	84,8
September	94,6	86,9	115,1	101,0	113,8	145,9	99,9	85,5
Oktober	97,9	91,6	114,5	104,7	98,1	147,3	102,7	92,1
November	97,5	91,4	113,2	104,1	99,2	146,0	100,3	92,5
Desember	98,1	92,9	111,4	105,3	105,7	146,2	97,7	92,1
2009								
Januar	96,5	91,1	110,1	98,4	103,0	146,3	96,5	90,3
Februar	99,2	95,2	109,6	96,0	115,9	146,6	95,2	91,7
Mars	95,5	90,4	108,6	94,4	96,1	146,3	95,2	89,8
April	93,7	88,6	107,2	89,9	98,3	144,7	95,7	89,2
Mai	90,3	84,3	106,4	88,2	99,6	144,1	94,4	89,0
Juni	91,5	86,5	105,8	80,8	94,6	143,9	89,7	85,6
Juli	91,1	85,5	106,6	84,4	84,9	145,3	95,0	86,8
August	92,6	86,7	107,6	93,6	98,3	146,1	95,2	86,7
September	93,1	86,1	109,9	100,5	98,4	146,5	96,7	85,6
Oktober	92,6	85,5	108,3	110,0	99,9	145,7	95,6	85,3
November	93,0	86,3	109,2	99,8	105,6	146,0	94,7	85,7
Desember	92,5	85,5	108,6	104,8	100,6	144,4	96,1	85,5

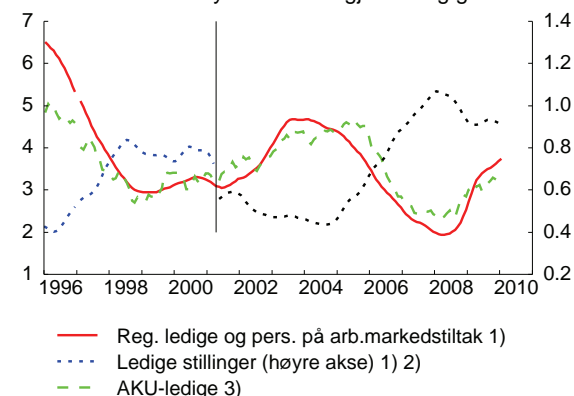
¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

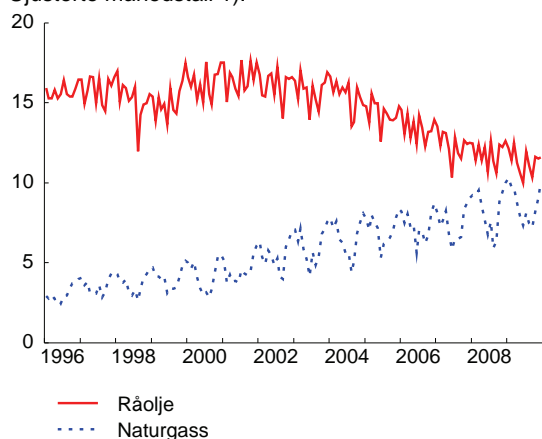
Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.
2) Brudd i serien fom. mai 2001.
3) Brudd i serien fom. 2006.

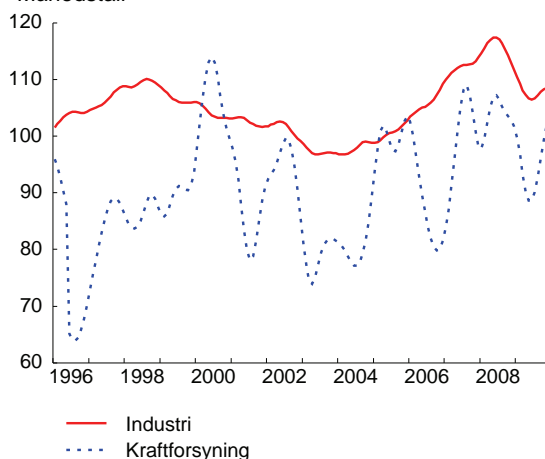
Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm³)
Ujusterte månedstall 1).

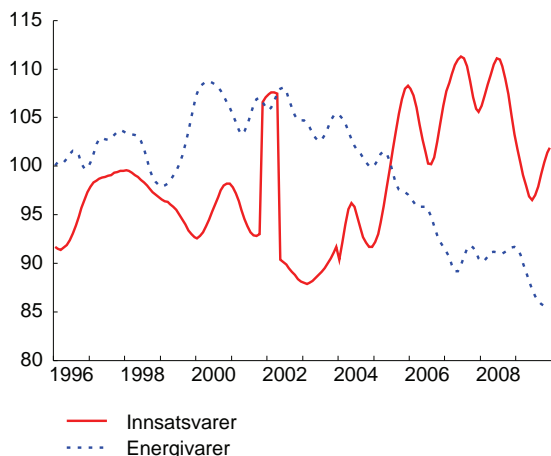
1) Brudd i seriene fra og med 2004.
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

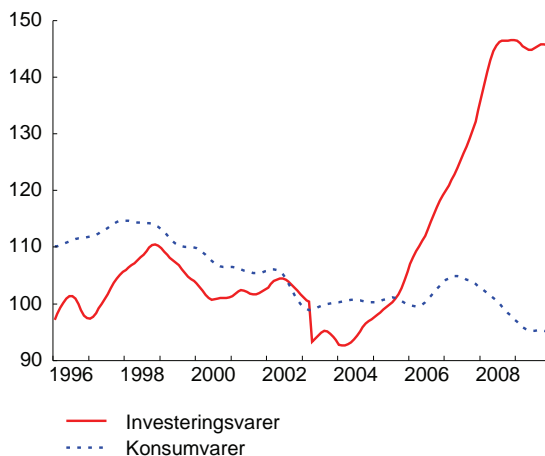
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Næringslivstjenester og omsetning og drift av fast eiendom. Verdi			Hotellomsetning. Verdi
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Omsetning og drift av fast eiendom. Nivå	Faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting. Nivå	Forretningsmessig tjenesteyting. Nivå	Nivå
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring				
			2000=100				2005=100			1992=100
2006	106,1	6,1	106,4	6,4	105,0	5,0	119,2	117,6	113,0	187,9
2007	112,5	6,1	112,9	6,2	111,1	5,7	141,8	139,7	137,6	217,2
2008	115,7	2,8	115,5	2,3	115,8	4,3	155,6	160,0	148,6	233,6
2009	110,4	-4,6	111,2	-3,7	106,9	-7,7	..	..	..	..
2007										
1. kvartal	114,9	6,8	115,6	5,2	111,9	12,6	129,6	123,3	124,9	193,7
2. kvartal	112,0	6,3	111,6	5,6	113,6	9,3	135,5	136,9	134,8	214,9
3. kvartal	105,5	6,4	104,8	7,5	108,2	3,4	143,6	127,4	138,3	258,8
4. kvartal	117,7	4,9	119,6	6,5	110,5	-1,5	158,6	171,1	152,2	201,4
2008										
1. kvartal	113,0	-1,7	113,9	-1,5	109,1	-2,5	149,3	136,3	134,6	207,2
2. kvartal	120,2	7,3	119,7	7,3	121,5	7,0	151,5	168,2	150,5	250,4
3. kvartal	111,2	5,4	110,5	5,4	112,9	4,3	155,7	145,0	151,6	271,6
4. kvartal	118,2	0,4	117,7	-1,6	119,7	8,3	166,0	190,4	157,7	205,3
2009										
1. kvartal	112,8	-0,2	114,6	0,6	105,9	-2,9	165,2	150,1	134,0	205,7
2. kvartal	108,8	-9,5	109,2	-8,8	107,0	-11,9	173,0	161,5	140,2	226,8
3. kvartal	106,9	-3,9	107,8	-2,4	103,3	-8,5	168,7	134,2	140,7	255,1
4. kvartal	113,0	-4,4	113,3	-3,7	111,5	-6,9	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftforsyning	Antatte i alt	Oljevirkosomhet (justert)				
	Antatte, sesongjust.	Utførte, justert	Utførte, sesongjust.	Utførte		Utførte				
						I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift	Rørtransport
2005	..	18,7	18,3	8,3	..	78,5	7,5	19,5	34,4	10,0
2006	..	20,8	20,6	10,6	..	90,5	11,7	21,3	39,0	5,3
2007	..	25,7	25,3	12,6	..	106,0	17,9	30,8	46,0	3,6
2008	..	32,9	32,8	14,9	..	122,1	24,4	35,2	57,6	1,8
2007										
4. kvartal	8,2	8,9	6,9	4,2	32,5	29,0	5,6	9,1	13,0	0,6
2008										
1. kvartal	9,1	6,3	8,1	2,4	34,6	26,5	4,4	9,1	12,1	0,4
2. kvartal	9,0	8,0	8,4	4,0	36,8	29,3	5,6	8,6	14,0	0,6
3. kvartal	9,0	8,0	8,1	3,8	33,7	32,3	6,7	8,3	16,0	0,6
4. kvartal	8,9	10,6	8,2	4,7	37,7	34,0	7,7	9,1	15,5	0,2
2009										
1. kvartal	8,0	5,6	7,2	2,6	35,8	34,6	7,3	10,0	16,0	0,0
2. kvartal	7,2	5,6	5,9	3,8	37,9	34,5	7,2	10,2	15,5	0,1
3. kvartal	6,5	4,9	4,9	4,4	38,2	34,1	6,9	8,3	17,1	0,3
4. kvartal	5,8	..	..	..	37,7	..	..	..	..	..

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra henholdsvis investeringsundersøkelsen forrige og samme kvartal.

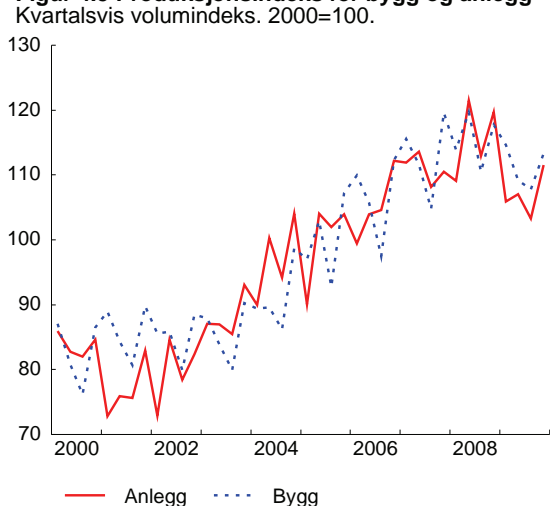
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1), i investeringsåret (t) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirkosomhet			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
År t-1												
2. kvartal	15,0	20,2	21,2	18,1	9,5	11,3	12,1	15,9	68,3	82,6	116,9	136,1
3. kvartal	15,3	23,1	22,9	18,3	9,2	11,5	12,1	17,2	88,5	119,2	133,1	145,4
4. kvartal	19,5	27,8	24,1	18,7	11,8	13,4	14,8	18,0	100,2	126,7	145,5	138,5
År t												
1. kvartal	24,2	31,2	23,4	..	13,8	14,6	14,9	..	104,6	130,6	137,4	..
2. kvartal	25,1	31,9	26,5	..	14,2	15,6	14,4	..	112,9	132,6	145,2	..
3. kvartal	26,9	33,3	26,5	..	14,6	15,6	15,5	..	117,5	128,8	143,5	..
4. kvartal	26,9	33,4	25,0	..	12,9	15,4	15,3	..	112,5	127,4	141,2	..
År t+1												
1. kvartal	26,5	33,9	..	..	12,6	14,9	..	..	109,6	123,9	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

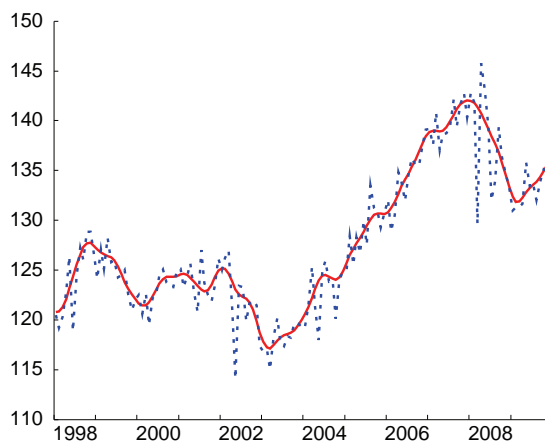
Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger

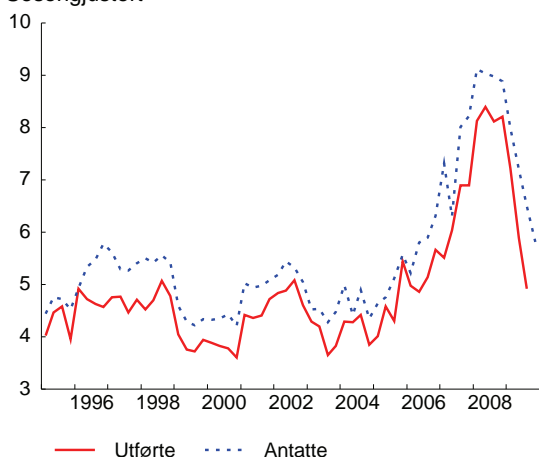
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri

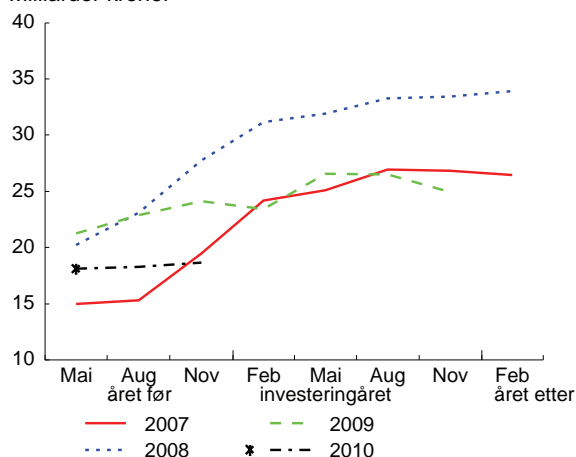
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner. Sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift

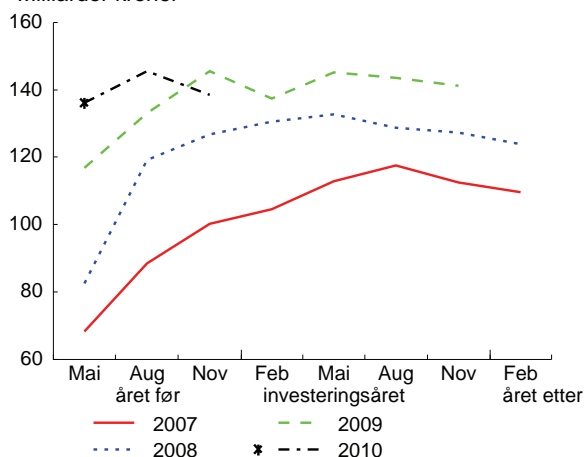
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2007-2010 Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkosomhet

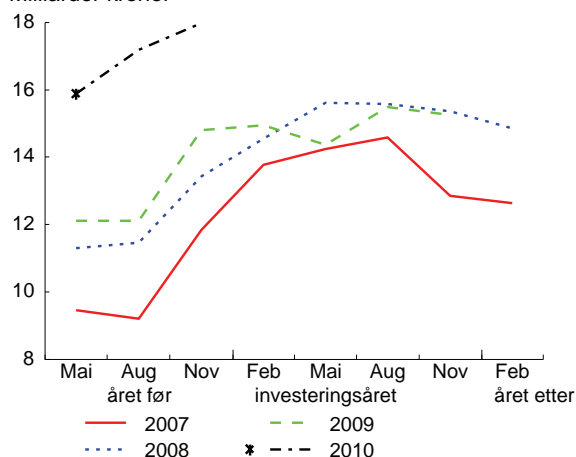
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2007-2010 Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning

Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2007-2010 Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden		
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.			Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent.				
2004	29 999	29,4	3 543	19,8	3 648	4 344	4 742	
2005	31 608	5,4	3 849	8,6	4 046	4 530	4 973	
2006	33 314	5,4	4 081	6,0	4 491	4 972	6 043	
2007	32 520	-2,4	4 025	-1,4	5 396	5 160	7 179	
2008	25 824	-20,6	3 341	-17,0	5 252	4 918	8 153	
2008								
Juli	2 072	-14,5	264	-16,3	432	5 083	7 968	
August	2 278	-18,1	297	-19,5	426	5 048	8 001	
September	2 319	-22,7	274	-23,0	419	5 008	8 063	
Oktober	1 777	-27,7	228	-26,7	413	4 968	8 124	
November	2 152	-32,2	277	-29,7	406	4 936	8 153	
Desember	1 811	-35,4	243	-31,0	397	4 914	8 137	
2009								
Januar	1 957	-36,4	251	-30,4	386	4 900	8 091	
Februar	1 845	-36,0	214	-28,0	375	4 881	8 044	
Mars	1 773	-34,6	237	-24,0	362	4 847	8 021	
April	1 360	-32,0	181	-17,9	348	4 795	8 017	
Mai	1 773	-28,1	238	-12,4	336	4 730	8 015	
Juni	1 472	-23,8	209	-9,6	325	4 667	8 005	
Juli	1 464	-19,6	206	-5,6	317	4 621	7 987	
August	1 581	-15,9	214	-5,3	311	4 598	7 960	
September	1 615	-14,1	232	-3,6	309	4 594	7 932	
Oktober	1 616	-12,9	229	-5,6	308	4 602	7 907	
November	1 462	-12,3	215	1,1	310	4 614	7 886	
Desember	1 507	-13,2	214	-1,3	314	4 622	7 868	

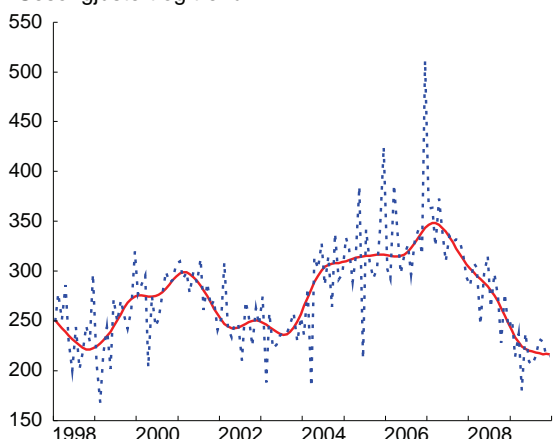
¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate
	2005=100		1995=100					
2005	99,9	3,0	134,6	1,3	11,7	-3,5	8 484,7	-1,8
2006	105,4	5,3	140,1	3,9	11,9	1,5	8 607,7	1,3
2007	112,4	6,8	150,6	7,5	13,7	15,0	8 717,2	1,0
2008	114,4	1,9	149,8	-0,2	11,5	-15,7	8 385,4	-4,5
2009	115,1	0,5	149,5	-0,4	10,5	-8,9	8 483,2	-0,0
2008								
August	114,1	-2,9	148,2	-6,8	10,5	-46,4	643,8	-6,0
September	114,1	-2,6	149,1	-6,6	10,7	-43,9	693,8	-5,7
Oktober	112,9	-2,1	145,9	-6,3	9,5	-40,7	689,2	-5,2
November	113,9	-1,4	146,6	-5,4	8,9	-34,0	694,5	-4,9
Desember	113,2	-0,4	147,0	-3,8	9,3	-23,7	688,1	-4,2
2009								
Januar	113,8	0,4	144,5	-1,8	7,4	-12,3	689,9	-3,2
Februar	113,6	1,4	146,0	0,2	8,8	-1,1	665,9	-1,6
Mars	112,9	2,7	145,0	2,7	9,2	11,2	678,5	0,9
April	114,4	3,9	146,9	4,9	9,8	22,4	694,4	4,0
Mai	116,3	5,1	149,6	6,9	9,2	38,2	723,0	7,1
Juni	113,3	5,8	146,4	8,7	9,6	62,7	680,2	9,3
Juli	116,0	5,4	150,3	9,8	10,2	91,0	690,6	10,8
August	116,3	4,4	151,2	10,0	10,9	108,5	675,2	11,6
September	114,6	3,3	150,8	9,5	11,9	108,4	725,6	11,9
Oktober	117,3	2,5	154,9	8,6	12,5	91,2	767,9	11,3
November	116,0	2,2	152,6	7,3	13,0	69,7	743,1	10,0
Desember	117,3	2,3	155,9	5,7	13,4	51,8	748,7	8,3
2010								
Januar	..	..	..	..	13,5	34,5	..	..

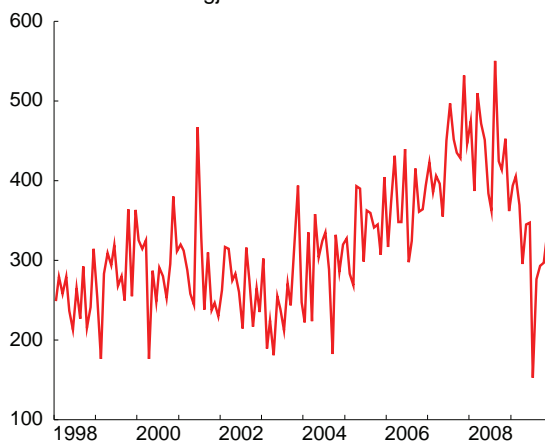
¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

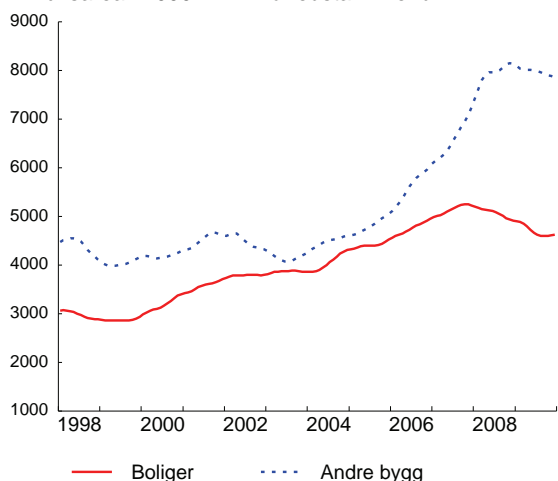
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Sesongjustert.

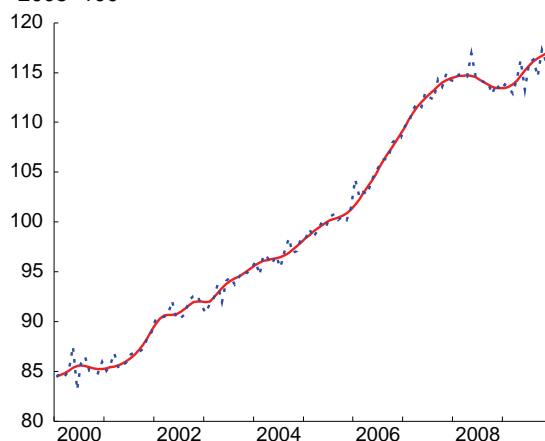
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid
Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

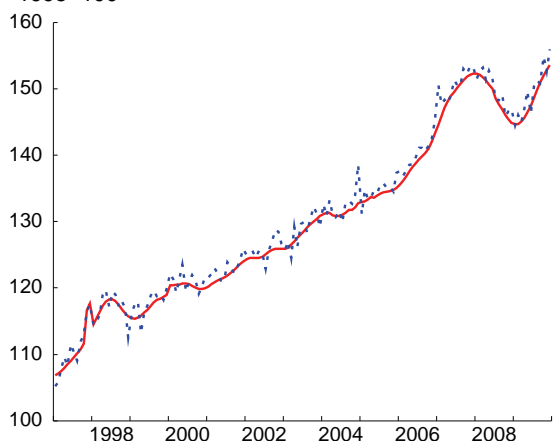
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2005=100

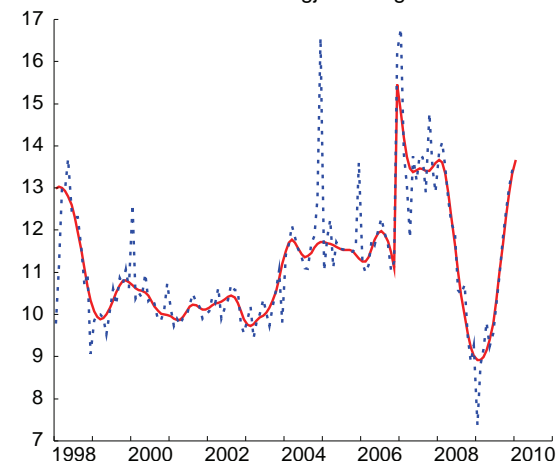
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeksekskl. energiprodukter		KPI-JAE ¹	Harmonisert konsumprisindeks		Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Endring	Norge	EU12 ²	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100			Endring	Endring	2000=100		2000=100	
2005	115,1	1,6	112,4	1,4	1,0	1,5	2,2	111,6	3,6	118,8	3,4
2006	117,7	2,3	113,5	1,0	0,8	2,5	2,2	118,4	6,1	123,3	3,7
2007	118,6	0,8	115,3	1,6	1,4	0,7	2,3	119,6	1,0	132,4	7,4
2008	123,1	3,8	118,2	2,5	2,6	3,4	3,3	130,3	9,0	139,9	5,7
2009	125,7	2,1	121,4	2,7	2,6	2,3	0,3	130,1	-0,2	143,2	2,3
2008											
August	123,1	4,5	118,1	2,6	2,8	4,1	3,8	133,9	13,5	140,7	5,6
September	124,9	5,3	119,3	2,9	3,1	4,8	3,6	135,8	13,7	140,7	5,4
Oktober	125,4	5,5	119,6	3,1	3,3	5,1	3,1	133,8	10,5	141,4	5,3
November	124,7	3,2	119,3	2,7	2,7	3,3	2,1	131,3	5,1	142,4	4,4
Desember	124,4	2,1	119,5	2,6	2,6	2,6	1,6	129,0	2,5	142,1	3,9
2009											
Januar	124,0	2,2	119,1	2,8	2,8	2,6	1,1	129,0	2,8	142,1	3,4
Februar	125,0	2,5	120,4	3,1	3,0	2,8	1,2	127,1	0,3	142,3	3,1
Mars	125,1	2,5	120,8	2,7	2,7	2,6	0,6	127,4	0,6	142,3	2,8
April	125,4	2,9	121,2	2,8	2,7	2,9	0,6	127,5	-0,3	142,3	2,4
Mai	125,7	3,0	121,4	2,9	2,9	2,9	0,0	128,7	0,2	142,3	2,2
Juni	126,4	3,4	121,9	3,3	3,3	3,5	-0,1	132,0	0,1	142,5	2,2
Juli	125,7	2,2	121,3	2,6	2,5	2,2	-0,7	131,1	-1,7	142,7	2,0
August	125,4	1,9	121,0	2,5	2,3	1,8	-0,2	132,7	-0,9	143,6	2,1
September	126,4	1,2	122,3	2,5	2,4	1,4	-0,3	130,7	-3,8	144,0	2,3
Oktober	126,2	0,6	122,1	2,1	2,1	0,8	-0,1	130,5	-2,5	144,4	2,1
November	126,6	1,5	122,3	2,5	2,4	1,9	0,5	131,5	0,2	144,6	1,5
Desember	126,9	2,0	122,4	2,4	2,4	2,4	0,9	133,0	3,1	144,7	1,8
2010											
Januar	127,1	2,5	121,9	2,4	2,3	2,7	..	133,9	3,8	144,9	2,0

¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ² Omfatter de 12 deltakerne i EU's økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

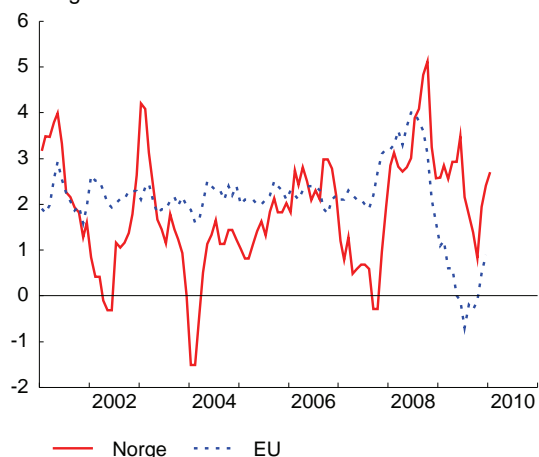
	Produsentprisindeks ¹ . Industri		Spotpriser				Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 2000=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft, systempris. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
2005	112,0	6,4	23,5	355,1	55,1	10 667,5	123,71	26,16
2006	120,7	7,8	39,1	422,8	66,1	14 634,7	128,33	32,33
2007	127,9	5,9	22,4	422,2	72,7	12 850,9	136,90	26,64
2008	135,9	6,3	36,9	536,4	98,4	12 329,3	137,08	26,97
2009	136,0	0,1	30,7	387,5	62,5	8 984,7	154,10	30,89
2008								
August	139,4	8,6	43,6	614,5	115,2	13 071,7	134,46	28,61
September	139,9	9,0	54,9	572,2	100,8	12 766,9	142,04	28,16
Oktober	136,7	7,0	48,4	474,8	73,7	11 250,6	155,01	26,85
November	132,2	1,3	45,1	379,5	54,7	9 420,1	152,84	26,42
Desember	129,2	-1,1	42,0	301,5	43,1	7 836,3	165,01	27,35
2009								
Januar	130,7	0,0	38,5	317,6	45,7	7 686,9	169,41	28,64
Februar	130,3	-2,2	33,6	301,4	43,9	7 486,2	169,97	28,31
Mars	130,1	-3,2	31,0	320,1	47,4	7 844,3	158,66	30,35
April	131,4	-3,1	30,0	341,7	51,4	8 554,7	148,57	31,98
Mai	135,6	-2,2	28,7	376,8	58,6	7 826,9	145,25	35,04
Juni	139,5	-0,1	31,7	442,2	69,3	8 334,6	154,32	35,28
Juli	138,3	-1,8	29,5	417,5	65,8	9 460,3	153,45	36,72
August	141,4	1,4	28,1	443,3	73,1	10 504,9	145,50	30,31
September	138,1	-1,3	24,7	402,1	68,1	9 872,7	153,75	29,52
Oktober	137,7	0,7	28,3	416,8	73,9	9 491,2	146,59	27,25
November	139,5	5,5	30,6	437,4	77,6	9 901,8	150,49	28,25
Desember	139,3	7,8	33,4	433,7	75,2	10 852,1	153,26	28,98
2010								
Januar	139,9	7,0	43,8	441,4	77,0	11 248,7	..	..

¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Reuters EcoWin.

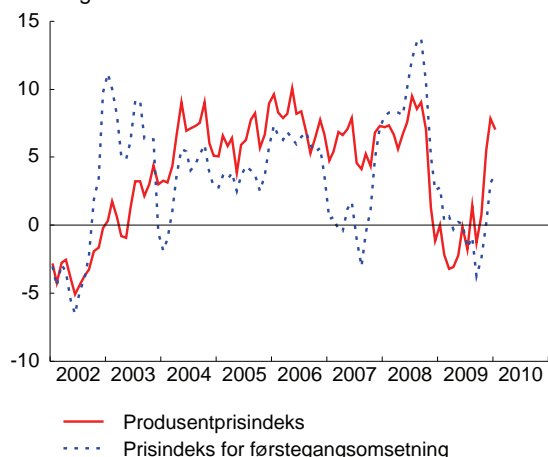

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

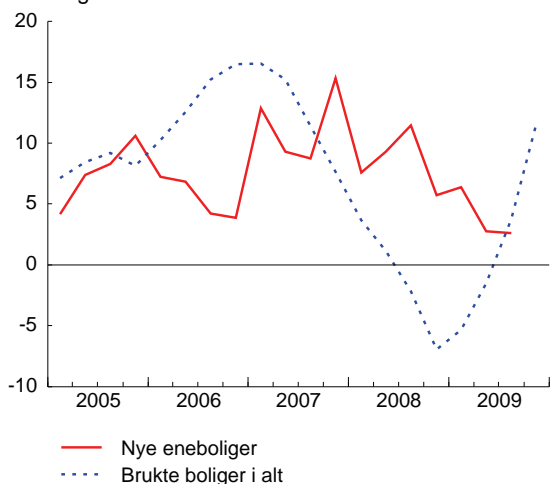
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

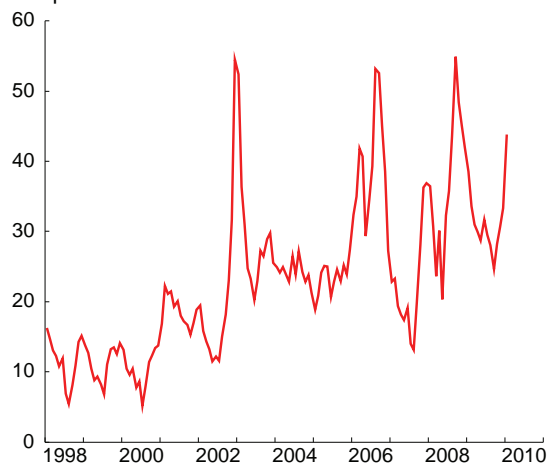
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

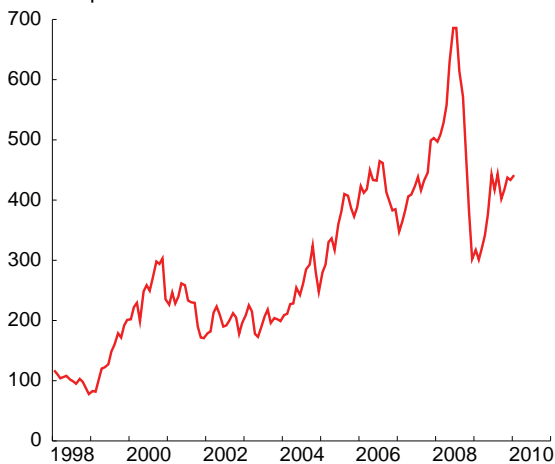
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris
Øre pr. kWh. Månedstall

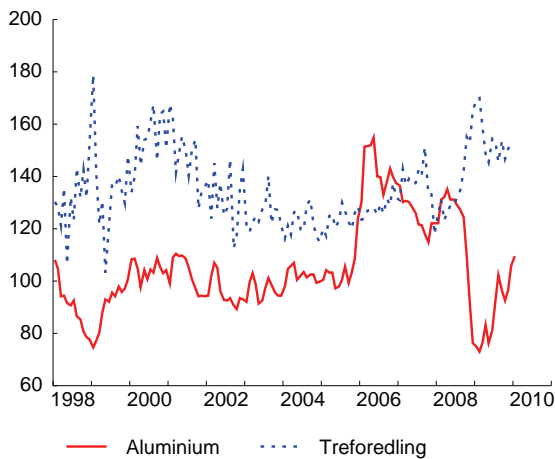
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Reuters EcoWin.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. NOK. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Boligpriser (brukte boliger)							
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Alle boligtyper		Enebolig		Småhus		Blokkleilighet	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	2005=100		2000=100		2005=100		2005=100		2005=100		2005=100	
2006	104,3	4,2	139,7	5,5	113,7	13,7	112,4	12,4	114,3	14,3	116,2	16,2
2007	107,6	3,2	155,9	11,6	128,0	12,6	127,3	13,3	129,7	13,4	128,0	10,2
2008	114,4	6,3	169,1	8,5	126,6	-1,1	128,4	0,9	127,4	-1,7	121,2	-5,3
2009	113,7	-0,5	..	..	129,0	1,9	130,0	1,2	129,4	1,5	126,3	4,2
2008												
1. kvartal	111,0	5,1	163,4	7,6	129,9	3,7	130,7	6,1	132,6	4,1	125,1	-2,6
2. kvartal	115,0	6,8	169,4	9,3	131,5	1,2	133,9	3,1	131,6	0,5	125,1	-3,3
3. kvartal	117,1	8,3	170,1	11,5	127,0	-2,2	128,8	-0,3	127,2	-3,2	122,1	-5,9
4. kvartal	114,3	5,0	173,4	5,7	118,1	-6,9	120,3	-5,3	118,2	-8,3	112,4	-9,6
2009												
1. kvartal	112,2	1,1	173,8	6,4	123,0	-5,3	124,3	-4,9	123,4	-6,9	119,3	-4,6
2. kvartal	113,2	-1,6	174,1	2,8	129,5	-1,5	131,4	-1,9	128,9	-2,1	125,2	0,1
3. kvartal	114,8	-2,0	174,5	2,6	131,8	3,8	132,4	2,8	132,1	3,9	130,1	6,6
4. kvartal	114,7	0,3	..	..	131,8	11,6	132,0	9,7	133,0	12,5	130,4	16,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedfortjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2005=100

	Månedfortjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tjyting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel	Forretningsmessig tjyting og eienomsdrift
2007										
3. kvartal	110,9	109,9	110,9	110,8	108,9	109,8	112,6	111,5	111,9	109,3
4. kvartal	113,1	112,0	111,5	113,2	110,2	111,5	113,3	112,1	113,9	108,7
2008										
1. kvartal	115,0	115,3	114,1	116,0	111,4	112,0	115,0	112,3	114,8	108,8
2. kvartal	115,6	115,1	116,3	115,6	115,0	114,2	115,4	113,7	115,3	112,8
3. kvartal	118,3	115,1	116,5	118,0	115,7	116,4	116,8	117,9	118,6	116,0
4. kvartal	119,1	117,7	118,1	119,0	117,1	118,5	120,9	118,7	118,6	116,3
2009										
1. kvartal	119,9	132,7	118,1	120,5	117,5	119,5	120,7	120,3	119,0	115,8
2. kvartal	121,2	127,1	118,1	120,7	119,0	120,6	121,0	120,3	120,9	116,7
3. kvartal	122,3	124,5	118,5	121,8	118,1	120,8	122,8	120,4	122,5	118,2

¹ Månedslønn omfatter avtalt månedslønn, uregelmessige tillegg og bonus. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹				Innskuddsrente ²	NOK 3mnd eurorente ³	Effektiv rente på statsobligasjoner ³		
	Bankutlån ialt	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak			Bankinnskudd ialt	3 år	5 år
2006	4,26	3,20	4,13	3,60	2,02	2,98	3,74	3,90	4,07
2007	5,66	3,69	5,10	4,79	3,48	4,83	4,79	4,77	4,78
2008	7,30	4,52	6,07	6,36	4,98	6,10	4,53	4,43	4,47
2009	..	..	..	..	..	2,30	2,71	3,33	4,00
2007									
4. kvartal	6,65	4,26	5,82	5,63	4,39	5,65	4,75	4,72	4,79
2008									
1. kvartal	7,00	4,34	5,78	6,11	4,76	5,80	4,46	4,34	4,40
2. kvartal	7,41	4,53	6,30	6,44	5,05	6,27	5,06	4,83	4,69
3. kvartal	7,80	4,59	6,51	6,86	5,60	6,47	5,01	4,80	4,71
4. kvartal	7,28	4,95	5,57	6,45	4,61	5,82	3,56	3,75	4,05
2009									
1. kvartal	5,25	4,91	4,69	4,41	2,86	3,28	2,54	3,07	3,75
2. kvartal	4,40	4,20	3,93	3,62	1,90	2,29	2,47	3,25	4,08
3. kvartal	4,19	3,11	3,69	3,35	1,70	1,74	2,82	3,47	4,13
4. kvartal	..	..	..	..	..	1,91	2,98	3,51	4,03

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak. Kvartalstall er ved utgangen av perioden, årstall er beregnet som gjennomsnitt over året via tall for gjennomsnittet over kvartalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvartalet. ³ Gjennomsnitt over perioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2005	2,10	2,17	3,53	0,02	4,70	3,75	3,38	4,28	1,39
2006	2,98	3,06	5,16	0,27	4,80	4,08	3,78	4,79	1,74
2007	4,83	4,25	5,29	0,77	5,95	4,77	4,23	4,63	1,68
2008	6,08	4,61	3,22	1,10	5,48	4,46	4,00	3,65	1,49
2009	2,31	1,21	0,95	0,56	1,15	4,00	3,27	3,24	1,35
2008									
August	6,42	4,92	2,98	0,90	5,73	4,69	4,21	3,89	1,46
September	6,65	4,97	3,54	0,95	5,86	4,49	4,10	3,68	1,49
Oktober	6,80	5,13	4,97	1,35	6,12	4,17	3,90	3,79	1,51
November	5,98	4,26	3,24	1,88	4,30	4,18	3,57	3,52	1,47
Desember	4,54	3,37	2,31	1,52	3,26	3,77	3,07	2,42	1,31
2009									
Januar	3,54	2,46	1,46	0,91	2,30	3,69	3,09	2,49	1,25
Februar	3,32	1,98	1,62	0,82	1,92	3,75	3,16	2,86	1,29
Mars	3,00	1,69	1,53	0,83	1,66	3,81	3,07	2,81	1,31
April	2,73	1,46	1,37	0,64	1,35	3,90	3,17	2,90	1,44
Mai	2,22	1,28	1,07	0,59	1,18	4,12	3,43	3,29	1,45
Juni	1,95	1,22	0,92	0,49	1,03	4,23	3,55	3,71	1,47
Juli	1,72	0,97	0,81	0,48	0,93	4,05	3,37	3,54	1,35
August	1,74	0,85	0,69	0,46	0,75	4,17	3,34	3,58	1,38
September	1,78	0,71	0,59	0,40	0,66	4,17	3,29	3,39	1,32
Oktober	1,89	0,67	0,53	0,40	0,66	4,07	3,23	3,37	1,33
November	1,90	0,62	0,47	0,38	0,71	4,04	3,28	3,39	1,36
Desember	1,93	0,60	0,37	0,30	0,69	3,98	3,23	3,58	1,27
2010									
Januar	2,11	0,58	0,35	0,28	0,69	4,08	3,29	3,71	1,34

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank og Reuters EcoWin.

8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Penge- og kredittindikator (M2)		Kredittindikator (K2)		Aksjekursindeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
2005	8,01	6,45	91,8	98,8	1 029,9	10,2	2 137,5	10,7	282,9
2006	8,05	6,42	92,5	99,2	1 148,7	11,5	2 438,8	14,1	384,2
2007	8,02	5,86	90,8	97,5	1 335,9	16,4	2 784,1	14,2	478,6
2008	8,22	5,64	90,8	97,1	1 459,4	9,2	3 147,2	13,0	379,5
2009	8,73	6,28	93,8	99,9	1 509,8	3,4	3 372,9	7,2	285,5
2008									
August	7,97	5,33	88,4	94,5	1 472,3	10,1	3 182,7	11,9	410,0
September	8,16	5,68	90,7	96,7	1 464,0	9,7	3 217,2	12,4	357,4
Oktober	8,59	6,46	95,9	102,3	1 504,4	6,5	3 251,0	12,0	251,0
November	8,81	6,92	98,2	104,2	1 492,6	3,6	3 283,4	10,8	226,2
Desember	9,40	7,01	101,5	108,0	1 482,9	1,8	3 308,0	8,9	214,0
2009									
Januar	9,22	6,96	99,4	105,8	1 498,7	0,5	3 320,6	7,1	229,7
Februar	8,78	6,87	94,9	100,8	1 502,0	1,1	3 344,8	5,8	223,9
Mars	8,84	6,78	94,2	100,0	1 484,8	2,8	3 350,1	4,8	217,1
April	8,79	6,67	94,5	100,4	1 496,6	4,3	3 359,4	4,0	237,0
Mai	8,79	6,44	94,9	101,0	1 520,8	4,6	3 369,2	3,4	279,7
Juni	8,94	6,39	95,9	101,9	1 511,6	3,4	3 371,9	3,0	290,6
Juli	8,95	6,35	96,0	102,2	1 521,1	1,0	3 384,1	2,5	282,9
August	8,66	6,07	93,6	100,0	1 514,8	-0,7	3 385,0	1,8	302,1
September	8,60	5,90	92,5	98,8	1 511,6	-0,5	3 391,5	1,2	314,4
Oktober	8,36	5,64	89,6	95,5	1 526,1	0,6	3 390,7	0,7	335,6
November	8,41	5,64	90,1	96,2	1 512,6	2,2	3 404,9	0,5	347,5
Desember	8,41	5,75	90,3	96,3	1 516,1	4,6	3 400,8	0,6	365,2
2010									
Januar	8,18	5,73	89,0	94,8	..	..	..	..	371,5

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Eksport								Import
	Varer i alt, u/skip og plattform	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattform og råolje	Herav:					
Metaller				Verkstedsprodukter	Treforedlingsprodukter	Kjemiske produkter	Fisk og fiskeprodukter		
2005	660 698	407 504	253 083	50 504	30 570	11 266	31 804	31 053	349 039
2006	776 082	473 777	301 875	65 702	37 371	11 011	35 395	34 806	403 796
2007	786 389	450 798	334 682	78 383	44 809	10 734	39 874	35 737	455 213
2008	946 283	588 865	357 215	69 732	53 983	10 572	44 156	37 008	478 715
2009	745 871	439 470	305 072	46 073	55 684	9 326	37 498	43 622	416 736
2008									
August	80 850	51 075	30 699	6 065	3 915	857	3 976	3 035	39 906
September	77 662	43 747	30 590	5 698	4 876	905	3 847	3 174	43 680
Oktober	79 271	49 384	28 865	5 248	4 525	841	3 688	3 348	38 978
November	74 159	46 961	27 818	4 820	4 967	932	3 905	3 356	38 193
Desember	71 766	43 874	26 569	4 499	4 552	870	3 633	3 257	37 815
2009									
Januar	66 471	40 888	25 021	4 043	4 453	806	3 174	3 401	37 399
Februar	66 572	40 797	25 523	3 949	4 769	747	2 955	3 399	36 152
Mars	62 072	39 386	24 626	3 226	4 881	689	3 288	3 389	32 956
April	58 849	34 672	24 607	3 492	4 400	676	3 067	3 588	35 300
Mai	57 641	34 427	24 011	3 156	4 537	715	2 866	3 800	34 901
Juni	59 381	35 780	24 744	3 687	4 212	733	3 274	3 738	33 817
Juli	65 917	36 850	27 846	3 811	6 507	908	3 185	3 901	33 939
August	59 400	35 704	25 023	3 986	4 423	813	3 007	3 862	37 106
September	63 072	34 077	25 528	4 001	4 444	771	3 171	3 662	34 676
Oktober	61 077	34 728	26 089	4 295	4 525	816	3 173	3 459	34 142
November	62 886	36 124	26 536	4 236	4 046	899	3 221	3 678	34 672
Desember	62 534	36 036	25 520	4 191	4 486	755	3 117	3 746	31 675
2010									
Januar	62 721	35 536	27 480	4 354	4 062	730	3 464	3 769	32 547

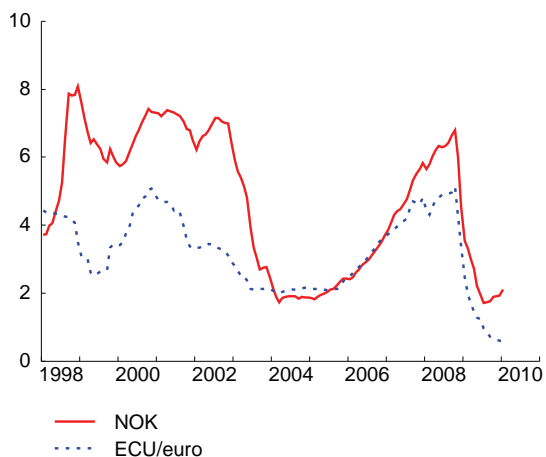
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadbal.	Driftsbal.	Netto kap.overf.	Netto finansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
2005	868 353	548 062	320 291	-3 707	316 584	-1 878	314 706	658 813	380 866
2006	1 002 467	612 768	389 699	-17 551	372 148	-919	371 229	1 087 244	795 675
2007	1 039 693	691 404	348 289	-27 786	320 503	-971	319 532	750 744	595 839
2008	1 222 602	735 365	487 237	-14 464	472 773	-1 138	471 635	729 583	249 219
2005									
2. kvartal	211 208	137 973	73 235	-14 762	58 473	-119	58 354	161 011	112 415
3. kvartal	219 775	142 872	76 903	1 236	78 139	-550	77 589	192 602	102 175
4. kvartal	238 324	145 836	92 488	12 682	105 170	-696	104 474	120 698	64 124
2006									
1. kvartal	254 319	139 480	114 839	-36 105	78 734	-68	78 666	304 721	188 505
2. kvartal	244 707	150 054	94 653	-1 470	93 183	-576	92 607	262 583	192 741
3. kvartal	244 756	155 804	88 952	10 046	98 998	-116	98 882	274 899	205 093
4. kvartal	258 685	167 430	91 255	9 978	101 233	-159	101 074	245 041	209 336
2007									
1. kvartal	252 394	162 858	89 536	-23 548	65 988	-160	65 828	336 333	218 834
2. kvartal	250 869	171 002	79 867	-23 567	56 300	-587	55 713	144 166	69 980
3. kvartal	249 383	173 357	76 026	16 910	92 936	-116	92 820	223 231	207 787
4. kvartal	287 047	184 187	102 860	2 419	105 279	-108	105 171	47 014	99 238
2008									
1. kvartal	297 281	172 627	124 654	-24 702	99 952	-320	99 632	41 101	-44 622
2. kvartal	319 361	186 801	132 560	-15 069	117 491	-146	117 345	228 676	119 966
3. kvartal	300 655	191 141	109 514	4 994	114 508	-577	113 931	205 986	79 429
4. kvartal	305 305	184 796	120 509	20 313	140 822	-95	140 727	253 820	94 446
2009									
1. kvartal	259 973	157 834	102 139	-34 711	67 428	-340	67 088	-89 913	-192 634
2. kvartal	238 074	163 406	74 668	18 604	93 272	-564	92 708	-52 940	-165 635
3. kvartal	244 882	168 187	76 695	6 292	82 987	-71	82 916	16 916	-12 353

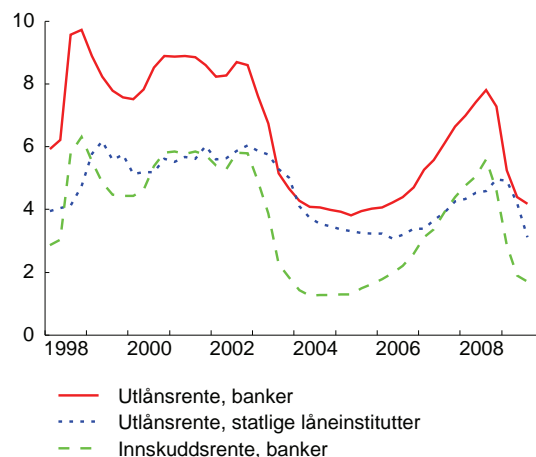
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

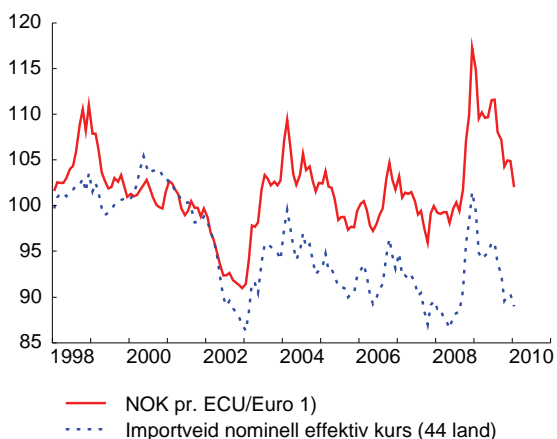
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
I slutten av kvartalet. Prosent

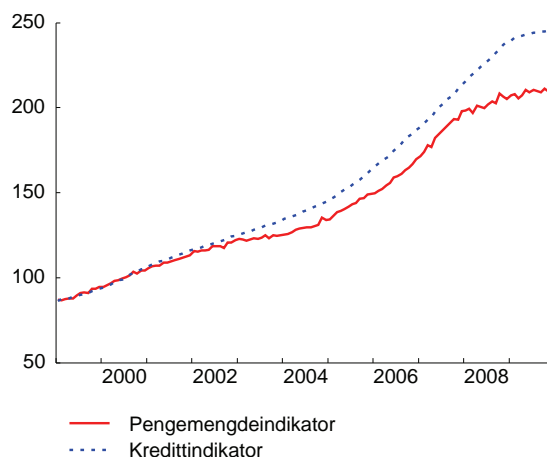
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1991=100. Månedstall

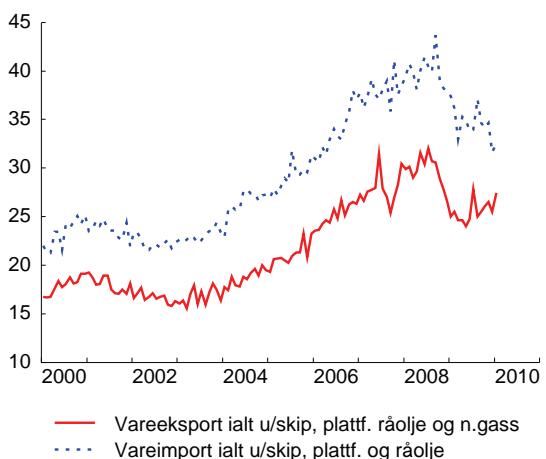
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 2000=100

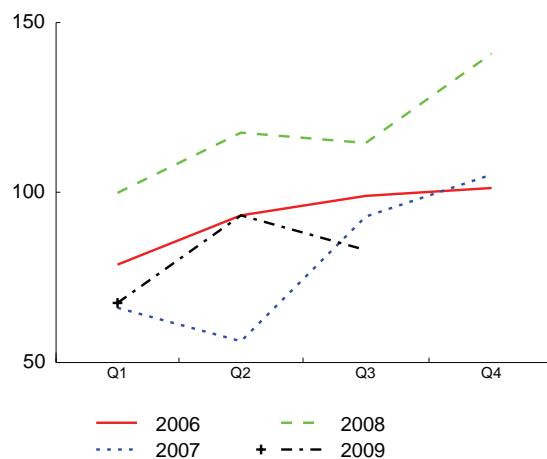
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Nasjonalregnskap for Norge

Tabell	Side
1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner	18*
2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2007-priser. Millioner kroner.....	19*
3. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	20*
4. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	21*
5. Produksjon. Løpende priser. Millioner kroner	22*
6. Produksjon. Faste 2007-priser. Millioner kroner.....	23*
7. Produksjon. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	24*
8. Produksjon. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	25*
9. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Løpende priser. Millioner kroner	26*
10. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Faste 2007-priser. Millioner kroner.....	27*
11. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	28*
12. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	29*
13. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner	30*
14. Hovedtall for konsum. Faste 2007-priser. Millioner kroner.....	30*
15. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	31*
16. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	31*
17. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner	32*
18. Konsum i husholdninger. Faste 2007-priser. Millioner kroner	32*
19. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	33*
20. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	33*
21. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner	34*
22. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2007-priser. Millioner kroner	35*
23. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	36*
24. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	37*
25. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner	38*
26. Eksport. Faste 2007-priser. Millioner kroner	39*
27. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	40*
28. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	41*
29. Import. Løpende priser. Millioner kroner	42*
30. Import. Faste 2007-priser. Millioner kroner	43*
31. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	44*
32. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	45*
33. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000.....	46*
34. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før.....	47*
35. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner	48*
36. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før	49*
37. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner	50*
38. Lønn per normalårsverk etter næring for lønnstakere. Prosentvis endring fra samme periode året før.....	51*

Tabell 1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	987 312	1 012 252	246 357	250 937	258 041	234 271	250 628	259 393	267 960
Konsum i husholdninger	947 061	969 145	236 186	240 901	247 868	223 720	239 708	248 651	257 065
Varekonsum	483 580	489 207	120 265	119 581	131 309	109 564	118 788	122 475	138 379
Tjenestekonsum	429 472	446 834	107 690	110 158	110 262	106 094	112 288	115 145	113 306
Husholdningenes kjøp i utlandet	61 706	59 358	16 118	18 975	12 870	13 065	15 922	18 441	11 931
Utlendingers kjøp i Norge	-27 697	-26 254	-7 887	-7 813	-6 573	-5 003	-7 290	-7 410	-6 551
Konsum i ideelle organisasjoner	40 252	43 108	10 171	10 036	10 173	10 551	10 920	10 742	10 894
Konsum i offentlig forvaltning	491 816	534 901	123 901	122 541	128 105	133 690	130 784	134 122	136 304
Konsum i statsforvaltningen	253 974	276 716	63 421	64 605	65 387	68 724	67 888	70 398	69 706
Konsum i statsforvaltningen, sivil	220 388	241 760	55 060	56 232	56 461	59 914	59 082	61 714	61 050
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	33 586	34 956	8 361	8 373	8 926	8 810	8 806	8 684	8 657
Konsum i kommuneforvaltningen	237 842	258 185	60 480	57 936	62 718	64 966	62 896	63 724	66 598
Bruttoinvestering i fast realkapital	542 074	515 435	133 503	136 723	145 363	127 280	130 590	125 866	131 699
Utvinning og rørtransport	122 237	136 463	29 526	32 542	33 826	34 135	34 263	34 007	34 058
Tjenester tilknyttet utvinning	-319	156	-3	-207	-126	-170	-52	278	99
Utenriks sjøfart	21 811	19 058	4 963	5 568	6 139	4 092	4 766	5 951	4 248
Fastlands-Norge	398 345	359 759	99 017	98 820	105 525	89 222	91 613	85 629	93 294
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	319 549	276 867	81 146	77 129	82 817	71 939	71 011	65 573	68 343
Næringer	226 161	199 119	57 644	54 698	60 046	50 449	51 760	47 579	49 331
Industri og bergverk	35 745	25 901	8 866	8 706	11 148	6 323	7 210	5 458	6 910
Annen vareproduksjon	39 894	37 247	10 936	10 234	10 239	7 711	10 019	10 247	9 270
Tjenester	150 522	135 971	37 843	35 758	38 658	36 415	34 531	31 874	33 151
Boliger (husholdninger)	93 388	77 748	23 502	22 431	22 771	21 490	19 251	17 994	19 012
Offentlig forvaltning	78 796	82 892	17 871	21 691	22 708	17 283	20 602	20 056	24 951
Lagerendring og statistiske avvik	34 749	-1 932	11 198	11 363	-428	7 938	-6 814	-3 805	749
Bruttoinvestering i alt	576 823	513 503	144 701	148 086	144 934	135 218	123 777	122 060	132 448
Innenlandsk sluttanvendelse	2 055 951	2 060 656	514 960	521 564	531 081	503 180	505 189	515 575	536 712
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	1 877 473	1 906 912	469 276	472 298	491 671	457 184	473 025	479 144	497 558
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	570 612	617 793	141 772	144 232	150 813	150 973	151 386	154 178	161 255
Eksport i alt	1 222 602	1 005 478	319 361	300 655	305 306	262 298	240 218	242 449	260 514
Tradisjonelle varer	322 913	278 399	82 290	81 240	81 840	69 214	65 495	69 515	74 176
Råolje og naturgass	620 515	463 597	162 915	149 776	151 736	129 532	106 124	109 028	118 913
Skip, plattform og fly	14 004	13 348	3 352	4 730	3 361	4 936	3 281	2 383	2 748
Tjenester	265 170	250 134	70 804	64 909	68 369	58 616	65 318	61 523	64 677
Samlet sluttanvendelse	3 278 554	3 066 135	834 320	822 219	836 387	765 477	745 407	758 024	797 226
Import i alt	735 365	657 809	186 801	191 141	184 796	157 653	163 370	170 514	166 272
Tradisjonelle varer	477 091	409 248	123 842	118 069	119 535	104 409	100 532	100 696	103 611
Råolje og naturgass	4 248	4 502	1 009	898	1 596	486	675	1 803	1 538
Skip, plattform og fly	29 702	22 706	6 483	9 561	7 357	4 933	7 054	5 083	5 636
Tjenester	224 324	221 353	55 467	62 613	56 308	47 825	55 109	62 932	55 487
Bruttonasjonalprodukt ¹	2 543 189	2 408 326	647 519	631 078	651 591	607 824	582 037	587 510	630 954
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 817 999	1 853 762	458 296	448 176	476 603	456 941	452 879	454 208	489 735
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	725 189	554 564	189 223	182 902	174 988	150 883	129 159	133 302	141 220
Fastlands-Norge(basisverdi)	1 567 866	1 600 551	393 865	384 362	417 372	397 012	390 829	390 164	422 545
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 216 501	1 223 476	304 535	297 314	325 759	302 291	299 405	296 553	325 227
Industri og bergverk	213 680	210 326	56 150	49 831	55 437	54 766	51 311	49 663	54 586
Annen vareproduksjon	193 769	186 373	40 949	50 329	53 701	50 007	38 245	47 209	50 911
Tjenester inkl. boligjenester	809 052	826 777	207 436	197 155	216 622	197 518	209 848	199 682	219 729
Offentlig forvaltning	351 365	377 075	89 330	87 048	91 613	94 721	91 425	93 611	97 318
Produktavgifter og -subsidiar	250 133	253 211	64 431	63 814	59 231	59 929	62 049	64 043	67 190

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	951 832	952 150	239 676	241 541	243 752	221 364	235 046	243 899	251 841
Konsum i husholdninger	913 602	912 575	229 941	232 120	234 375	211 539	225 062	234 142	241 831
Varekonsum	467 414	465 671	117 475	115 443	124 975	104 431	112 781	117 123	131 336
Tjenestekonsum	413 072	416 246	104 115	105 637	104 114	99 821	104 415	106 891	105 119
Husholdningenes kjøp i utlandet	59 614	55 143	15 907	18 439	11 544	12 042	14 666	17 009	11 426
Utlendingers kjøp i Norge	-26 499	-24 485	-7 556	-7 399	-6 258	-4 755	-6 799	-6 881	-6 050
Konsum i ideelle organisasjoner	38 230	39 575	9 735	9 421	9 377	9 825	9 983	9 757	10 010
Konsum i offentlig forvaltning	464 633	488 757	117 998	114 813	118 003	122 557	119 131	122 052	125 017
Konsum i statsforvaltningen	240 672	253 821	60 509	60 789	60 776	62 736	61 916	64 352	64 817
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	208 565	221 448	52 344	52 883	52 543	54 587	53 733	56 360	56 769
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	32 107	32 373	8 165	7 906	8 233	8 150	8 183	7 992	8 048
Konsum i kommuneforvaltningen	223 961	234 936	57 489	54 024	57 227	59 821	57 214	57 700	60 200
Bruttoinvestering i fast realkapital	510 898	470 365	126 752	128 700	133 557	116 229	118 928	114 034	121 173
Utvinning og rørtransport	112 247	119 468	27 037	30 097	30 044	30 309	29 783	29 189	30 188
Tjenester tilknyttet utvinning	-421	6	-25	-233	-174	-198	-76	218	63
Utenriks sjøfart	19 961	17 811	4 742	4 987	5 165	3 516	4 383	5 692	4 220
Fastlands-Norge	379 112	333 079	94 999	93 849	98 522	82 603	84 838	78 936	86 702
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	304 497	256 465	77 948	73 416	77 324	66 668	65 833	60 492	63 472
Næinger	216 226	184 870	55 675	52 414	56 038	46 749	48 070	44 008	46 044
Industri og bergverk	34 165	24 236	8 570	8 339	10 433	5 873	6 725	5 113	6 525
Annen vareproduksjon	38 217	34 649	10 600	9 819	9 552	7 168	9 335	9 446	8 700
Tjenester	143 844	125 985	36 505	34 257	36 053	33 708	32 009	29 448	30 820
Boliger (husholdninger)	88 270	71 595	22 274	21 002	21 286	19 918	17 764	16 485	17 428
Offentlig forvaltning	74 615	76 614	17 051	20 433	21 198	15 935	19 005	18 444	23 230
Lagerendring og statistiske avvik	43 185	329	11 601	10 641	8 538	9 112	-6 298	-2 755	269
Bruttoinvestering i alt	554 083	470 694	138 353	139 341	142 095	125 341	112 630	111 279	121 442
Innenlandsk sluttanvendelse	1 970 547	1 911 601	496 027	495 695	503 850	469 263	466 807	477 231	498 300
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	1 795 576	1 773 986	452 672	450 203	460 277	426 524	439 014	444 887	463 560
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	539 248	565 371	135 048	135 246	139 201	138 493	138 135	140 496	148 247
Eksport i alt	1 049 134	1 004 472	267 006	245 921	270 842	257 277	241 180	240 624	265 390
Tradisjonelle varer	315 309	290 660	81 285	76 978	78 683	70 914	68 029	71 870	79 848
Råolje og naturgass	470 254	463 908	115 310	105 034	124 038	125 863	108 551	109 262	120 231
Skip, plattform og fly	14 215	14 062	3 361	4 700	3 646	4 939	3 349	2 801	2 972
Tjenester	249 356	235 843	67 050	59 208	64 474	55 561	61 250	56 692	62 339
Samlet sluttanvendelse	3 019 681	2 916 072	763 033	741 616	774 692	726 540	707 987	717 855	763 690
Import i alt	706 843	638 454	183 245	181 564	171 714	149 528	157 947	163 163	167 816
Tradisjonelle varer	456 080	396 124	120 103	112 173	109 864	97 760	97 364	98 374	102 627
Råolje og naturgass	3 685	4 830	742	606	1 729	632	833	1 853	1 512
Skip, plattform og fly	28 969	23 405	6 845	9 030	6 617	4 492	6 580	5 603	6 729
Tjenester	218 109	214 095	55 554	59 754	53 504	46 644	53 170	57 333	56 948
Bruttonasjonalprodukt ¹	2 312 838	2 277 618	579 788	560 052	602 978	577 012	550 040	554 692	595 874
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 762 458	1 736 505	446 664	432 192	456 742	430 409	422 991	426 545	456 560
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	550 380	541 113	133 124	127 860	146 236	146 603	127 049	128 147	139 314
Fastlands-Norge(basisverdi)	1 504 957	1 487 463	380 869	368 660	390 848	371 696	361 154	363 565	391 049
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 172 909	1 145 872	296 153	287 211	306 303	285 308	278 479	279 089	302 996
Industri og bergverk	214 001	201 300	56 686	50 304	54 065	52 822	48 780	47 071	52 626
Annen vareproduksjon	174 377	167 770	39 471	45 169	45 343	44 169	34 863	43 194	45 545
Tjenester inkl. boligjenester	784 531	776 802	199 996	191 738	206 895	188 316	194 836	188 823	204 826
Offentlig forvaltning	332 048	341 592	84 716	81 449	84 545	86 389	82 674	84 476	88 053
Produktavgifter og -subsidiar	257 501	249 041	65 795	63 533	65 894	58 713	61 837	62 980	65 511

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næinger er målt i basisverdi.

Tabell 3. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,3	0,0	3,3	0,7	-1,6	-2,4	-1,9	1,0	3,3
Konsum i husholdninger	1,2	-0,1	3,3	0,6	-1,7	-2,6	-2,1	0,9	3,2
Varekonsum	-0,2	-0,4	3,2	-0,9	-3,5	-4,6	-4,0	1,5	5,1
Tjenestekonsum	2,0	0,8	2,6	1,6	1,1	0,6	0,3	1,2	1,0
Husholdningenes kjøp i utlandet	6,3	-7,5	8,8	3,1	-5,8	-12,3	-7,8	-7,8	-1,0
Utlendingers kjøp i Norge	-0,0	-7,6	3,6	-4,7	-0,1	-10,0	-10,0	-7,0	-3,3
Konsum i ideelle organisasjoner	3,0	3,5	3,7	3,0	1,6	1,3	2,6	3,6	6,8
Konsum i offentlig forvaltning	4,1	5,2	8,2	3,9	3,3	7,7	1,0	6,3	5,9
Konsum i statsforvaltningen	3,3	5,5	6,5	4,0	3,4	7,1	2,3	5,9	6,6
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	3,4	6,2	6,5	4,1	3,4	7,5	2,7	6,6	8,0
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	2,8	0,8	6,4	3,0	3,6	4,4	0,2	1,1	-2,2
Konsum i kommuneforvaltningen	4,8	4,9	10,1	3,8	3,3	8,3	-0,5	6,8	5,2
Bruttoinvestering i fast realkapital	1,4	-7,9	2,0	2,3	-4,6	-4,6	-6,2	-11,4	-9,3
Utvinning og rørtransport	3,7	6,4	-1,4	1,8	4,1	20,9	10,2	-3,0	0,5
Tjenester tilknyttet utvinning	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Utenriks sjøfart	29,3	-10,8	44,9	-4,3	60,6	-30,6	-7,6	14,1	-18,3
Fastlands-Norge	1,0	-12,1	3,8	4,5	-7,8	-10,0	-10,7	-15,9	-12,0
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	0,1	-15,8	4,2	-1,3	-6,9	-12,1	-15,5	-17,6	-17,9
Næringer	6,1	-14,5	12,2	3,9	-3,1	-10,3	-13,7	-16,0	-17,8
Industri og bergverk	10,2	-29,1	14,0	4,2	-2,3	-13,9	-21,5	-38,7	-37,5
Annen vareproduksjon	17,3	-9,3	23,2	12,4	6,7	-13,1	-11,9	-3,8	-8,9
Tjenester	2,5	-12,4	9,0	1,6	-5,7	-9,0	-12,3	-14,0	-14,5
Boliger (husholdninger)	-12,1	-18,9	-11,6	-12,2	-15,7	-16,0	-20,2	-21,5	-18,1
Offentlig forvaltning	4,7	2,7	1,8	32,5	-10,9	0,0	11,5	-9,7	9,6
Lagerendring og statistiske avvik	31,8	-99,2	..	923,5	-32,0	-26,5	..	..	-96,8
Bruttoinvestering i alt	3,2	-15,0	8,0	5,7	-4,7	-6,7	-18,6	-20,1	-14,5
Innenlandsk sluttanvendelse	2,5	-3,0	5,7	2,8	-1,4	-1,2	-5,9	-3,7	-1,1
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	1,9	-1,2	4,6	2,3	-1,8	-1,4	-3,0	-1,2	0,7
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,1	4,8	7,4	7,4	0,9	6,7	2,3	3,9	6,5
Eksport i alt	0,9	-4,3	5,4	-1,2	-0,4	-3,0	-9,7	-2,2	-2,0
Tradisjonelle varer	4,3	-7,8	12,3	7,3	-5,4	-9,5	-16,3	-6,6	1,5
Råolje og naturgass	-2,0	-1,3	0,3	-7,4	2,3	-0,0	-5,9	4,0	-3,1
Skip, plattform og fly	11,5	-1,1	-16,8	32,6	45,3	97,0	-0,3	-40,4	-18,5
Tjenester	1,9	-5,4	8,1	-1,5	-0,8	-5,2	-8,6	-4,2	-3,3
Samlet sluttanvendelse	1,9	-3,4	5,6	1,5	-1,1	-1,9	-7,2	-3,2	-1,4
Import i alt	2,2	-9,7	7,1	5,3	-6,8	-12,2	-13,8	-10,1	-2,3
Tradisjonelle varer	-0,4	-13,1	5,8	2,4	-9,9	-14,2	-18,9	-12,3	-6,6
Råolje og naturgass	-36,0	31,1	-65,8	-26,8	-3,3	4,0	12,2	205,8	-12,6
Skip, plattform og fly	47,0	-19,2	109,5	51,5	-12,6	-30,6	-3,9	-37,9	1,7
Tjenester	4,9	-1,8	6,6	6,6	0,8	-5,4	-4,3	-4,1	6,4
Bruttonasjonalprodukt ¹	1,8	-1,5	5,7	1,2	0,2	1,2	-5,1	-1,0	-1,2
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,2	-1,5	7,0	2,1	-0,4	0,8	-5,3	-1,3	-0,0
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	0,6	-1,7	1,7	-1,9	2,0	2,4	-4,6	0,2	-4,7
Fastlands-Norge(basisverdi)	2,7	-1,2	7,7	2,8	0,3	2,0	-5,2	-1,4	0,1
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,5	-2,3	7,4	2,6	-0,4	0,7	-6,0	-2,8	-1,1
Industri og bergverk	2,3	-5,9	10,4	3,0	-1,3	-0,2	-13,9	-6,4	-2,7
Annen vareproduksjon	3,4	-3,8	7,1	4,5	0,9	-0,5	-11,7	-4,4	0,4
Tjenester inkl. boligjenester	2,4	-1,0	6,7	2,0	-0,4	1,3	-2,6	-1,5	-1,0
Offentlig forvaltning	3,5	2,9	8,8	3,6	2,7	6,2	-2,4	3,7	4,1
Produktavgifter og -subsidiar	-0,7	-3,3	2,7	-1,6	-4,2	-5,7	-6,0	-0,9	-0,6

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 4. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger									
og ideelle organisasjoner	3,7	2,5	2,9	4,1	4,6	3,5	3,7	2,4	0,5
Konsum i husholdninger	3,7	2,4	2,9	4,1	4,5	3,4	3,7	2,3	0,5
Varekonsum	3,5	1,5	2,6	4,4	3,5	2,2	2,9	1,0	0,3
Tjenestekonsum	4,0	3,2	3,7	3,7	5,0	4,0	4,0	3,3	1,8
Husholdningenes kjøp i utlandet	3,5	4,0	0,2	4,5	12,1	8,3	7,1	5,4	-6,3
Utlendingers kjøp i Norge	4,5	2,6	4,5	5,2	3,7	2,5	2,7	2,0	3,1
Konsum i ideelle organisasjoner	5,3	3,5	4,4	5,7	7,2	5,5	4,7	3,4	0,3
Konsum i offentlig forvaltning	5,9	3,4	5,3	6,5	7,1	5,9	4,6	3,0	0,4
Konsum i statsforvaltningen	5,5	3,3	4,7	6,1	7,0	6,0	4,6	2,9	-0,0
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	5,7	3,3	5,1	6,3	6,9	5,9	4,5	3,0	0,1
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	4,6	3,2	2,5	4,8	7,4	6,4	5,1	2,6	-0,8
Konsum i kommuneforvaltningen	6,2	3,5	5,8	6,9	7,2	5,8	4,5	3,0	0,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	6,1	3,3	5,3	6,3	7,4	5,5	4,3	3,9	-0,1
Utvinning og rørtransport	8,9	4,9	8,5	8,0	10,9	7,2	5,3	7,8	0,2
Tjenester tilknyttet utvinning	-24,2	..	-88,8	-11,3	-26,9	-43,2	501,9	43,7	116,1
Utenriks sjøfart	9,3	-2,1	4,2	11,1	19,4	14,7	3,9	-6,4	-15,3
Fastlands-Norge	5,1	2,8	4,4	5,5	5,7	4,3	3,6	3,0	0,5
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	4,9	2,9	4,3	5,4	5,6	4,3	3,6	3,2	0,5
Næringer	4,6	3,0	3,6	5,1	6,0	4,6	4,0	3,6	-0,0
Industri og bergverk	4,6	2,1	5,0	2,5	6,5	4,6	3,6	2,2	-0,9
Annen vareproduksjon	4,4	3,0	3,0	5,8	6,5	4,5	4,0	4,1	-0,6
Tjenester	4,6	3,1	3,4	5,6	5,7	4,5	4,1	3,7	0,3
Boliger (husholdninger)	5,8	2,6	6,0	6,2	4,7	3,6	2,7	2,2	2,0
Offentlig forvaltning	5,6	2,5	5,1	5,7	6,2	4,6	3,4	2,4	0,3
Lagerendring og statistiske avvik	-19,5	..	19,5	-0,2	..	-14,3	12,1	29,4	..
Bruttoinvestering i alt	4,1	4,8	7,2	10,4	-1,9	4,2	5,1	3,2	6,9
Innenlandsk sluttanvendelse	4,3	3,3	4,7	6,4	3,3	4,3	4,2	2,7	2,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	4,6	2,8	3,8	5,0	5,5	4,3	3,9	2,7	0,5
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	5,8	3,3	5,2	6,4	7,0	5,7	4,4	2,9	0,4
Eksport i alt	16,5	-14,1	20,8	22,0	6,8	-9,0	-16,7	-17,6	-12,9
Tradisjonelle varer	2,4	-6,5	-2,1	7,6	6,5	-1,4	-4,9	-8,4	-10,7
Råolje og naturgass	32,0	-24,3	45,9	42,4	8,0	-17,0	-30,8	-30,0	-19,2
Skip, plattform og fly	-1,5	-3,6	1,7	-1,8	-10,5	-2,2	-1,8	-15,5	0,3
Tjenester	6,3	-0,3	7,9	6,6	4,6	1,2	1,0	-1,0	-2,2
Samlet sluttanvendelse	8,6	-3,2	10,3	11,6	4,6	-0,7	-3,7	-4,8	-3,3
Import i alt	4,0	-1,0	2,0	4,7	7,7	4,0	1,5	-0,7	-7,9
Tradisjonelle varer	4,6	-1,2	1,8	6,1	9,8	5,2	0,1	-2,8	-7,2
Råolje og naturgass	15,3	-19,1	39,2	48,2	-15,9	-37,3	-40,4	-34,3	10,2
Skip, plattform og fly	2,5	-5,4	-7,9	5,1	14,6	12,9	13,2	-14,3	-24,7
Tjenester	2,8	0,5	3,1	1,5	3,3	1,2	3,8	4,8	-7,4
Bruttonasjonalprodukt ¹	10,0	-3,8	12,3	12,8	4,2	-2,0	-5,3	-6,0	-2,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	3,2	3,5	2,4	4,0	3,4	4,2	4,3	2,7	2,8
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	31,8	-22,2	46,8	42,3	6,4	-17,3	-28,5	-27,3	-15,3
Fastlands-Norge(basisverdi)	4,2	3,3	3,1	4,7	5,7	4,6	4,6	2,9	1,2
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	3,7	2,9	2,4	4,2	5,4	3,9	4,6	2,6	0,9
Industri og bergverk	-0,2	4,6	-3,8	-1,6	5,5	5,0	6,2	6,5	1,2
Annen vareproduksjon	11,1	-0,0	7,9	17,4	10,2	3,0	5,7	-1,9	-5,6
Tjenester inkl. boligjenester	3,1	3,2	3,1	2,8	4,2	3,8	3,8	2,8	2,5
Offentlig forvaltning	5,8	4,3	5,6	6,4	7,1	7,0	4,9	3,7	2,0
Produktavgifter og -subsidiar	-2,9	4,7	-2,0	0,2	-10,9	1,5	2,5	1,2	14,1

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 5. Produksjon. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Produksjon i alt.	4 341 296	4 158 738	1 109 064	1 067 950	1 128 687	1 048 065	1 016 783	1 010 949	1 082 941
Jordbruk og skogbruk	33 586	32 127	7 075	12 764	7 095	6 326	6 482	12 201	7 119
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	32 658	36 544	7 119	7 170	9 542	8 989	8 255	8 840	10 460
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	769 602	617 315	199 264	193 745	188 695	167 337	144 024	147 934	158 020
Utvinning av råolje og naturgass	708 634	527 322	183 154	176 915	172 626	145 361	120 022	125 799	136 140
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	60 968	89 993	16 110	16 830	16 069	21 976	24 002	22 135	21 880
Bergverksdrift	13 079	11 350	3 710	3 311	3 391	2 395	2 948	2 941	3 065
Industri	831 801	781 230	217 899	198 894	212 656	204 527	189 076	184 150	203 478
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	151 515	158 061	36 907	35 799	42 120	40 143	36 629	38 546	42 743
Tekstil- og bekledningsindustri	6 383	5 819	1 538	1 447	1 634	1 580	1 435	1 314	1 490
Trelast- og trevareindustri	26 265	21 604	7 438	5 928	6 255	5 000	5 629	5 106	5 869
Treforedling	19 258	17 445	4 947	4 748	4 749	4 389	4 066	4 347	4 643
Forlag og grafisk industri	43 618	42 624	11 181	10 167	11 185	11 605	10 222	9 989	10 808
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	124 818	103 548	34 734	30 967	27 971	25 978	25 159	25 902	26 509
Kjemiske råvarer	42 960	40 676	10 826	10 691	11 372	10 863	10 281	8 573	10 959
Metallindustri	73 740	46 633	20 024	18 824	15 917	11 389	10 112	11 512	13 621
Verkstedindustri	205 702	207 938	53 748	48 365	55 454	56 902	51 459	47 254	52 322
Bygging av skip og oljeplattformer	118 589	123 313	31 204	27 948	31 444	32 903	30 784	28 589	31 037
Møbelindustri og annen industri	18 953	13 569	5 352	4 008	4 557	3 776	3 299	3 018	3 476
Kraftforsyning	74 823	67 606	14 229	16 766	23 330	21 241	13 640	13 585	19 139
Vannforsyning	4 657	4 989	1 156	1 171	1 189	1 236	1 210	1 287	1 256
Bygge- og anleggsvirksomhet	318 247	309 195	82 346	77 208	82 359	78 562	75 947	75 132	79 554
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	356 307	348 297	93 026	87 316	93 201	80 025	87 937	85 518	94 818
Hotell- og restaurantvirksomhet	61 699	61 938	16 123	17 205	15 132	13 346	15 965	17 220	15 407
Rørtransport	21 813	21 718	5 091	5 250	6 033	5 645	5 207	5 242	5 625
Utenriks sjøfart	121 284	97 438	31 284	31 767	29 260	23 636	23 852	25 850	24 101
Transport ellers	203 012	197 763	51 934	50 971	54 331	46 004	48 488	48 937	54 335
Post og telekommunikasjon	79 196	78 600	19 291	19 595	21 066	19 480	19 128	19 496	20 495
Finansiell tjenesteyting	153 124	166 090	37 534	37 758	42 622	40 079	42 073	42 308	41 629
Boligtjenester (husholdninger)	122 585	128 204	30 486	30 998	31 170	31 391	31 972	32 421	32 419
Forretningsmessig tjenesteyting	484 745	487 130	125 164	112 291	137 063	120 192	125 792	110 088	131 059
Offentlig administrasjon og forsvar	171 092	186 699	42 903	43 264	43 930	47 197	46 218	47 769	45 515
Undervisning	120 364	128 655	31 501	27 369	32 293	33 421	31 693	30 021	33 521
Helse- og sosialtjenester	251 405	271 274	62 414	64 381	64 444	66 555	66 088	69 512	69 119
Andre sosiale og personlige tjenester	116 218	124 575	29 515	28 755	29 886	30 479	30 789	30 500	32 808
Fastlands-Norge	3 428 597	3 422 267	873 425	837 188	904 698	851 446	843 701	831 924	895 195

Offentlig forvaltning	503 115	544 148	126 911	125 258	130 510	136 226	133 256	136 674	137 991
Statsforvaltningen	241 196	261 696	60 381	61 160	61 784	65 415	64 048	66 838	65 395
Sivil forvaltning	208 278	227 326	52 186	52 952	53 052	56 749	55 385	58 289	56 902
Forsvar	32 917	34 370	8 195	8 208	8 732	8 665	8 663	8 548	8 493
Kommuneforvaltningen	261 919	282 452	66 530	64 098	68 726	70 811	69 208	69 836	72 596

Tabell 6. Produksjon. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Produksjon i alt.	3 988 446	3 927 373	1 014 207	962 138	1 036 175	991 961	957 402	949 597	1 028 412
Jordbruk og skogbruk	34 375	32 162	7 266	13 080	7 289	6 477	6 635	11 965	7 086
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	33 652	37 016	7 637	7 116	9 412	9 572	7 713	8 369	11 362
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	593 002	593 983	143 125	139 409	156 961	161 380	140 352	140 397	151 854
Utvinning av råolje og naturgass	542 517	528 927	130 167	124 723	145 078	144 229	122 813	125 409	136 476
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	50 486	65 056	12 959	14 686	11 883	17 151	17 539	14 988	15 378
Bergverksdrift	11 637	10 100	3 379	2 803	2 926	2 211	2 629	2 535	2 725
Industri	795 050	755 687	208 849	187 303	201 025	197 109	182 191	177 960	198 427
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	144 606	146 913	35 756	33 818	38 882	37 163	33 869	35 617	40 264
Tekstil- og bekledningsindustri	6 196	5 423	1 503	1 403	1 549	1 537	1 329	1 213	1 345
Trelast- og trevareindustri	25 563	21 238	7 175	5 807	6 140	4 957	5 552	5 014	5 715
Treforedling	18 777	16 193	4 948	4 662	4 369	4 013	3 783	4 020	4 377
Forlag og grafisk industri	43 309	41 967	11 112	10 099	11 064	11 439	10 055	9 843	10 630
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	110 437	103 182	30 190	25 320	26 260	27 122	25 406	24 835	25 819
Kjemiske råvarer	38 569	36 310	10 209	9 560	9 292	9 069	8 821	8 281	10 139
Metallindustri	80 025	64 127	20 941	20 065	18 478	15 242	14 701	15 831	18 353
Verktedindustri	195 940	191 532	51 900	46 093	51 212	51 961	46 902	43 518	49 151
Bygging av skip og oljeplattformer	113 145	115 197	29 871	26 618	29 391	30 865	28 465	26 749	29 118
Møbelindustri og annen industri	18 483	13 605	5 243	3 858	4 389	3 742	3 308	3 039	3 516
Kraftforsyning	57 119	53 101	13 308	12 418	15 388	15 424	10 970	11 333	15 374
Vannforsyning	4 584	4 845	1 138	1 152	1 170	1 201	1 175	1 250	1 219
Bygge- og anleggsvirksomhet	299 049	285 151	77 704	71 886	76 411	72 920	70 334	69 106	72 791
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	344 308	336 557	89 018	83 367	90 074	78 377	83 782	82 672	91 726
Hotell- og restaurantvirksomhet	58 744	56 885	15 395	16 348	14 173	12 395	14 704	15 827	13 958
Rørtransport	20 317	20 840	4 856	4 188	5 593	5 824	4 771	4 707	5 538
Utenriks sjøfart	116 635	100 991	30 562	28 631	29 984	23 995	25 057	25 270	26 670
Transport ellers	192 956	185 730	50 045	48 936	49 529	43 030	44 743	46 541	51 417
Post og telekommunikasjon	81 049	84 683	19 484	19 887	22 272	20 703	20 362	21 027	22 591
Finansiell tjenesteyting	144 486	149 883	35 703	36 734	37 860	36 278	37 408	38 186	38 011
Boligtjenester (husholdninger)	119 566	121 119	29 810	30 138	30 138	29 866	30 196	30 528	30 528
Forretningsmessig tjenesteyting	458 433	449 837	118 510	105 598	128 366	111 795	115 161	100 856	122 024
Offentlig administrasjon og forsvar	161 895	171 347	40 840	40 637	40 763	43 265	42 252	43 674	42 155
Undervisning	113 967	117 401	30 046	25 739	29 673	30 756	28 856	27 364	30 424
Helse- og sosialtjenester	236 555	245 818	59 170	59 738	59 066	60 972	59 815	62 398	62 632
Andre sosiale og personlige tjenester	111 068	114 238	28 362	27 029	28 103	28 412	28 294	27 634	29 898
Fastlands-Norge	3 258 492	3 211 559	835 664	789 910	843 637	800 762	787 222	779 224	844 351

Offentlig forvaltning	475 060	496 781	120 655	117 098	120 331	124 900	121 316	124 153	126 411
Statsforvaltningen	227 997	239 138	57 410	57 289	57 363	59 524	58 263	60 801	60 550
Sivil forvaltning	196 549	207 339	49 414	49 549	49 311	51 516	50 222	52 943	52 659
Forsvar	31 448	31 799	7 996	7 741	8 052	8 009	8 041	7 858	7 891
Kommuneforvaltningen	247 063	257 643	63 246	59 808	62 968	65 376	63 053	63 352	65 862

Tabell 7. Produksjon. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Produksjon i alt.	2,5	-1,5	6,8	2,2	0,6	1,6	-5,6	-1,3	-0,7
Jordbruk og skogbruk	5,1	-6,4	5,1	9,9	-1,5	-3,9	-8,7	-8,5	-2,8
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	4,2	10,0	4,8	5,3	-0,4	0,9	1,0	17,6	20,7
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	0,6	0,2	2,0	-1,6	2,5	5,1	-1,9	0,7	-3,3
Utvinning av råolje og naturgass	-0,0	-2,5	1,1	-3,0	1,7	1,2	-5,6	0,6	-5,9
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	7,0	28,9	12,3	12,7	13,0	56,5	35,3	2,1	29,4
Bergverksdrift	-1,1	-13,2	24,1	-7,4	-10,7	-12,6	-22,2	-9,6	-6,9
Industri	2,6	-5,0	9,8	3,1	-0,8	-0,4	-12,8	-5,0	-1,3
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	0,6	1,6	3,4	0,1	0,2	2,8	-5,3	5,3	3,6
Tekstil- og bekledningsindustri	-17,1	-12,5	-22,8	-13,2	-12,3	-11,7	-11,6	-13,6	-13,2
Trelast- og trevareindustri	-11,6	-16,9	-3,0	-10,0	-16,0	-23,0	-22,6	-13,7	-6,9
Treforedling	-6,6	-13,8	-1,9	-6,2	-12,2	-16,4	-23,5	-13,8	0,2
Forlag og grafisk industri	0,4	-3,1	6,7	0,2	-0,4	3,7	-9,5	-2,5	-3,9
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	-4,5	-6,6	6,0	-9,7	-12,0	-5,4	-15,8	-1,9	-1,7
Kjemiske råvarer	0,4	-5,9	9,2	1,3	-4,3	-4,6	-13,6	-13,4	9,1
Metallindustri	-1,8	-19,9	2,5	1,8	-10,6	-25,8	-29,8	-21,1	-0,7
Verkstedindustri	11,4	-2,2	20,8	14,8	9,5	11,2	-9,6	-5,6	-4,0
Bygging av skip og oljeplattformer	12,8	1,8	20,5	15,2	10,7	13,2	-4,7	0,5	-0,9
Møbelindustri og annen industri	-5,6	-26,4	10,3	-9,7	-13,1	-25,0	-36,9	-21,2	-19,9
Kraftforsyning	3,0	-7,0	6,8	-6,7	4,4	-3,6	-17,6	-8,7	-0,1
Vannforsyning	8,6	5,7	9,1	7,9	7,2	6,8	3,3	8,5	4,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,0	-4,6	8,6	6,7	1,6	-0,2	-9,5	-3,9	-4,7
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	1,5	-2,3	6,7	2,7	-4,1	-4,2	-5,9	-0,8	1,8
Hotell- og restaurantvirksomhet	1,7	-3,2	3,3	1,4	-1,8	-3,4	-4,5	-3,2	-1,5
Rørtransport	5,3	2,6	6,4	-3,1	2,6	2,6	-1,8	12,4	-1,0
Utenriks sjøfart	0,2	-13,4	-1,7	3,7	-2,0	-12,6	-18,0	-11,7	-11,1
Transport ellers	0,9	-3,7	6,4	-1,2	-0,5	-3,2	-10,6	-4,9	3,8
Post og telekommunikasjon	3,5	4,5	3,3	3,4	6,2	6,7	4,5	5,7	1,4
Finansiell tjenesteyting	3,9	3,7	5,6	6,6	2,5	6,1	4,8	4,0	0,4
Boligtjenester (husholdninger)	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Forretningsmessig tjenesteyting	4,3	-1,9	11,7	1,5	0,8	5,5	-2,8	-4,5	-4,9
Offentlig administrasjon og forsvar	3,7	5,8	7,7	3,6	2,4	9,1	3,5	7,5	3,4
Undervisning	2,4	3,0	9,7	0,9	2,8	7,9	-4,0	6,3	2,5
Helse- og sosialtjenester	3,4	3,9	5,4	3,6	1,9	4,1	1,1	4,5	6,0
Andre sosiale og personlige tjenester	3,6	2,9	6,4	4,0	1,4	3,0	-0,2	2,2	6,4
Fastlands-Norge	2,9	-1,4	8,0	2,9	0,3	1,5	-5,8	-1,4	0,1

Offentlig forvaltning	3,3	4,6	7,3	3,0	2,6	6,8	0,5	6,0	5,1
Statsforvaltningen	2,5	4,9	5,8	2,6	2,0	6,4	1,5	6,1	5,6
Sivil forvaltning	2,4	5,5	5,8	2,5	1,7	6,7	1,6	6,8	6,8
Forsvar	2,7	1,1	6,2	2,9	3,4	4,6	0,6	1,5	-2,0
Kommuneforvaltningen	4,1	4,3	8,7	3,5	3,1	7,1	-0,3	5,9	4,6

Tabell 8. Produksjon. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Produksjon i alt.	8,8	-2,7	9,8	10,9	5,9	-0,4	-2,9	-4,1	-3,3
Jordbruk og skogbruk	-2,3	2,2	-1,7	-3,2	-3,3	-1,0	0,3	4,5	3,2
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-3,0	1,7	-7,6	2,0	7,5	0,9	14,8	4,8	-9,2
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	29,8	-19,9	43,0	39,1	7,3	-15,3	-26,3	-24,2	-13,4
Utvinning av råolje og naturgass	30,6	-23,7	45,5	41,7	5,6	-18,3	-30,5	-29,3	-16,2
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	20,8	14,5	18,9	16,2	29,8	17,4	10,1	28,9	5,2
Bergverksdrift	12,4	-0,0	8,7	18,9	14,5	2,7	2,1	-1,8	-2,9
Industri	4,6	-1,2	3,1	6,2	5,6	1,5	-0,5	-2,6	-3,1
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4,8	2,7	3,0	5,4	8,1	6,4	4,8	2,2	-2,0
Tekstil- og bekledningsindustri	3,0	4,2	3,1	2,9	4,7	1,5	5,5	5,1	5,0
Trelast- og trevareindustri	2,7	-1,0	2,8	-0,5	-1,2	-2,2	-2,2	-0,2	0,8
Treforedling	2,6	5,0	-0,3	2,3	8,9	9,0	7,5	6,2	-2,4
Forlag og grafisk industri	0,7	0,8	0,6	0,6	1,0	1,0	1,0	0,8	0,6
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	13,0	-11,2	13,8	20,4	1,7	-11,8	-13,9	-14,7	-3,6
Kjemiske råvarer	11,4	0,6	7,1	11,8	20,7	13,1	9,9	-7,4	-11,7
Metallindustri	-7,9	-21,1	-11,3	-1,9	-6,4	-19,1	-28,1	-22,5	-13,8
Verktedindustri	5,0	3,4	3,0	4,8	8,5	6,3	5,9	3,5	-1,7
Bygging av skip og oljeplattformer	4,8	2,1	4,0	4,8	6,1	3,8	3,5	1,8	-0,4
Møbelindustri og annen industri	2,5	-2,7	1,4	4,9	3,5	0,0	-2,3	-4,4	-4,8
Kraftforsyning	31,0	-2,8	18,3	64,2	25,5	7,5	16,3	-11,2	-17,9
Vannforsyning	1,6	1,4	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	6,4	1,9	6,6	6,9	4,9	3,1	1,9	1,2	1,4
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,5	0,0	3,7	4,9	2,8	1,0	0,4	-1,2	-0,1
Hotell- og restaurantvirksomhet	5,0	3,7	5,3	4,9	4,9	4,3	3,7	3,4	3,4
Rørtransport	7,4	-2,9	9,3	14,9	9,5	1,2	4,1	-11,2	-5,8
Utenriks sjøfart	4,0	-7,2	7,3	4,2	-3,1	-6,6	-7,0	-7,8	-7,4
Transport ellers	5,2	1,2	3,4	6,0	6,7	3,8	4,4	1,0	-3,7
Post og telekommunikasjon	-2,3	-5,0	-1,5	-1,8	-5,0	-5,1	-5,1	-5,9	-4,1
Finansiell tjenesteyting	6,0	4,6	4,7	0,8	12,1	7,3	7,0	7,8	-2,7
Boligtjenester (husholdninger)	2,5	3,2	2,7	2,7	2,7	3,5	3,5	3,3	2,7
Forretningsmessig tjenesteyting	5,7	2,4	5,8	5,9	5,7	3,3	3,4	2,6	0,6
Offentlig administrasjon og forsvar	5,7	3,1	5,3	6,3	6,3	5,5	4,1	2,7	0,2
Undervisning	5,6	3,8	5,0	6,2	7,2	6,1	4,8	3,2	1,2
Helse- og sosialtjenester	6,3	3,8	5,9	6,9	7,6	6,3	4,7	3,4	1,1
Andre sosiale og personlige tjenester	4,6	4,2	3,9	5,2	6,1	5,4	4,6	3,7	3,2
Fastlands-Norge	5,2	1,3	4,4	6,1	5,9	3,2	2,5	0,7	-1,1

Offentlig forvaltning	5,9	3,4	5,4	6,6	7,0	5,9	4,4	2,9	0,6
Statsforvaltningen	5,8	3,4	5,2	6,4	7,0	6,2	4,5	3,0	0,3
Sivil forvaltning	6,0	3,5	5,6	6,7	6,9	6,2	4,4	3,0	0,4
Forsvar	4,7	3,3	2,6	4,9	7,4	6,5	5,1	2,6	-0,7
Kommuneforvaltningen	6,0	3,4	5,7	6,8	7,0	5,7	4,3	2,9	1,0

**Tabell 9. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Løpende priser. Millioner kroner**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttonasjonalprodukt¹	2 543 189	2 408 326	647 519	631 078	651 591	607 824	582 037	587 510	630 954
Jordbruk og skogbruk	14 463	12 709	-466	8 083	3 707	2 949	-1 544	7 510	3 794
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	10 026	11 023	1 890	2 081	2 990	2 932	2 659	2 754	2 678
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	670 702	507 969	175 112	169 140	162 332	138 460	116 818	121 806	130 885
Utvinning av råolje og naturgass	640 211	458 980	166 858	161 075	153 771	127 014	103 904	109 388	118 673
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	30 490	48 990	8 254	8 065	8 561	11 446	12 914	12 418	12 212
Bergverksdrift	4 997	4 256	1 402	1 351	1 281	820	1 093	1 165	1 178
Industri	208 683	206 070	54 747	48 479	54 155	53 946	50 218	48 498	53 408
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	33 184	36 195	8 327	7 899	8 818	9 004	8 517	8 928	9 746
Tekstil- og bekledningsindustri	2 190	2 018	558	483	534	477	520	459	562
Trelast- og trevareindustri	7 704	6 536	2 245	1 760	1 754	1 417	1 726	1 585	1 809
Treforedling	3 265	3 440	848	761	853	847	794	914	885
Forlag og grafisk industri	17 098	16 600	4 426	3 988	4 276	4 490	3 945	3 864	4 302
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	21 388	21 607	4 606	4 859	6 772	6 230	5 088	5 206	5 083
Kjemiske råvarer	10 378	8 887	2 633	2 356	2 773	2 392	2 429	1 558	2 508
Metallindustri	7 580	-633	3 082	1 818	162	-666	-642	324	351
Verkstedindustri	71 666	76 744	18 698	16 691	19 458	20 748	19 170	17 622	19 203
Bygging av skip og oljeplattformer	27 512	29 946	7 402	6 443	7 203	7 705	7 519	6 977	7 745
Møbelindustri og annen industri	6 717	4 729	1 922	1 423	1 553	1 302	1 153	1 060	1 215
Kraftforsyning	58 419	52 231	10 635	13 124	18 646	16 705	10 402	10 282	14 843
Vannforsyning	2 432	2 575	609	607	603	602	596	715	663
Bygge- og anleggsvirksomhet	110 861	110 411	28 890	27 041	28 358	27 422	26 728	26 663	29 597
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	183 579	178 566	48 745	45 129	47 347	40 411	45 390	43 393	49 371
Hotell- og restaurantvirksomhet	32 460	32 994	8 605	9 016	7 880	6 993	8 462	9 136	8 404
Rørtransport	19 093	18 860	4 442	4 679	5 272	4 858	4 543	4 589	4 871
Utenriks sjøfart	35 395	27 734	9 668	9 082	7 385	7 565	7 798	6 907	5 464
Transport ellers	60 061	61 708	14 958	13 741	17 550	14 905	15 496	14 189	17 119
Post og telekommunikasjon	28 869	25 321	7 258	7 131	7 158	6 460	6 202	6 077	6 582
Finansiell tjenesteyting	85 936	94 344	20 489	21 563	24 591	22 943	24 378	24 524	22 499
Boligtjenester (husholdninger)	86 028	88 713	21 576	21 950	21 151	21 668	22 057	22 416	22 572
Forretningsmessig tjenesteyting	232 761	236 657	60 533	53 901	65 476	57 800	61 081	53 135	64 640
Offentlig administrasjon og forsvar	99 446	106 824	25 188	25 219	25 497	26 985	25 753	27 031	27 054
Undervisning	91 907	98 767	24 479	20 357	24 932	25 898	24 201	22 395	26 273
Helse- og sosialtjenester	195 283	210 578	48 568	50 256	50 222	51 425	51 292	53 927	53 934
Andre sosiale og personlige tjenester	61 653	66 805	15 757	15 332	15 830	16 149	16 365	16 354	17 936
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	1 817 999	1 853 762	458 296	448 176	476 603	456 941	452 879	454 208	489 735
Merverdi og investeringsavgift	184 842	186 255	46 959	47 465	44 378	45 300	45 295	46 590	49 070
Andre produktskatter, netto	69 167	66 991	18 201	17 124	16 654	15 296	16 671	17 164	17 859
Statistiske avvik	-3 875	-35	-728	-775	-1 801	-667	83	289	260
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 567 866	1 600 551	393 865	384 362	417 372	397 012	390 829	390 164	422 545

Offentlig forvaltning	351 365	377 075	89 330	87 048	91 613	94 721	91 425	93 611	97 318
Statsforvaltningen	154 911	165 505	39 081	39 341	39 535	41 644	40 063	41 978	41 820
Sivil forvaltning	137 872	147 478	34 784	35 169	34 974	37 111	35 729	37 547	37 092
Forsvar	17 039	18 027	4 297	4 173	4 561	4 533	4 334	4 432	4 729
Kommuneforvaltningen	196 454	211 570	50 249	47 706	52 078	53 077	51 362	51 633	55 498

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 10. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Faste 2007-priser. Millioner kroner**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttonasjonalprodukt¹	2 312 838	2 277 618	579 788	560 052	602 978	577 012	550 040	554 692	595 874
Jordbruk og skogbruk	16 735	15 377	195	8 875	4 275	3 559	-204	7 883	4 138
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	12 286	13 530	2 641	2 378	3 355	3 903	2 583	2 841	4 203
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	501 512	496 134	120 714	116 578	133 358	135 154	116 240	117 344	127 396
Utvinning av råolje og naturgass	478 720	466 721	114 859	109 939	128 002	127 394	108 304	110 575	120 448
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	22 793	29 413	5 855	6 638	5 356	7 760	7 936	6 769	6 948
Bergverksdrift	4 235	3 667	1 226	1 024	1 062	807	950	922	987
Industri	209 766	197 633	55 460	49 280	53 003	52 015	47 830	46 150	51 639
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	30 335	30 584	7 532	7 148	8 039	7 744	7 133	7 442	8 265
Tekstil- og bekledningsindustri	2 226	1 939	540	503	556	552	475	432	480
Trelast- og trevareindustri	7 753	6 402	2 182	1 757	1 858	1 492	1 676	1 508	1 725
Treforedling	3 914	3 347	1 034	971	906	830	780	830	907
Forlag og grafisk industri	17 677	17 094	4 540	4 116	4 512	4 667	4 094	4 004	4 330
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	23 824	20 683	6 709	5 405	5 573	5 475	5 030	4 883	5 295
Kjemiske råvarer	10 429	9 785	2 765	2 583	2 507	2 445	2 376	2 226	2 738
Metallindustri	14 494	11 490	3 801	3 631	3 331	2 728	2 626	2 833	3 303
Verkstedindustri	66 307	64 608	17 576	15 590	17 327	17 567	15 818	14 650	16 573
Bygging av skip og oljeplattformer	26 260	26 915	6 920	6 214	6 842	7 196	6 658	6 277	6 784
Møbelindustri og annen industri	6 547	4 786	1 861	1 362	1 552	1 319	1 163	1 066	1 237
Kraftforsyning	42 444	39 323	9 868	9 204	11 439	11 467	8 067	8 369	11 421
Vannforsyning	2 515	2 562	626	641	624	599	592	714	657
Bygge- og anleggsvirksomhet	102 912	99 541	26 768	24 713	26 273	25 239	24 417	24 101	25 783
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	181 303	177 430	46 879	43 906	47 494	41 269	44 112	43 570	48 478
Hotell- og restaurantvirksomhet	31 212	30 179	8 186	8 692	7 521	6 567	7 805	8 404	7 403
Rørtransport	17 768	18 215	4 247	3 656	4 892	5 095	4 167	4 110	4 842
Utenriks sjøfart	31 100	26 764	8 163	7 626	7 986	6 354	6 641	6 693	7 076
Transport ellers	60 920	57 574	15 802	15 162	15 892	13 531	13 864	14 157	16 022
Post og telekommunikasjon	32 613	33 458	7 880	7 942	8 964	8 201	8 077	8 257	8 922
Finansiell tjenesteyting	78 950	80 546	19 013	21 032	20 351	19 680	20 386	21 133	19 347
Boligtjenester (husholdninger)	85 531	85 542	21 422	21 488	21 355	21 119	21 358	21 515	21 550
Forretningsmessig tjenesteyting	219 180	214 627	56 714	50 445	61 364	53 380	54 999	48 128	58 120
Offentlig administrasjon og forsvar	94 385	97 126	23 965	23 803	23 716	24 462	23 338	24 577	24 749
Undervisning	87 095	89 489	23 298	19 172	22 906	23 739	21 908	20 299	23 543
Helse- og sosialtjenester	183 339	189 531	45 786	46 426	46 056	47 029	46 202	48 023	48 277
Andre sosiale og personlige tjenester	59 537	60 329	15 141	14 478	15 196	15 128	14 869	14 520	15 811
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	1 762 458	1 736 505	446 664	432 192	456 742	430 409	422 991	426 545	456 560
Merverdi og investeringsavgift	188 999	184 854	47 592	46 616	49 291	44 071	45 812	46 574	48 397
Andre produktskatter, netto	68 503	64 188	18 204	16 917	16 603	14 642	16 026	16 406	17 115
Statistiske avvik	-0	-0	-0	-0	-0	-0	-0	-0	-0
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 504 957	1 487 463	380 869	368 660	390 848	371 696	361 154	363 565	391 049

Offentlig forvaltning	332 048	341 592	84 716	81 449	84 545	86 389	82 674	84 476	88 053
Statsforvaltningen	146 413	149 746	37 006	36 833	36 801	37 432	36 144	37 904	38 267
Sivil forvaltning	129 847	133 073	32 709	32 830	32 568	33 245	32 084	33 816	33 928
Forsvar	16 566	16 673	4 297	4 003	4 233	4 187	4 060	4 088	4 339
Kommuneforvaltningen	185 635	191 845	47 710	44 616	47 743	48 956	46 531	46 572	49 786

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 11. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttonasjonalprodukt¹	1,8	-1,5	5,7	1,2	0,2	1,2	-5,1	-1,0	-1,2
Jordbruk og skogbruk	8,7	-8,1	53,2	16,8	-1,7	5,0	..	-11,2	-3,2
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2,7	10,1	1,9	6,1	-2,8	-0,2	-2,2	19,5	25,3
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	0,4	-1,1	1,8	-2,2	2,2	3,3	-3,7	0,7	-4,5
Utvinning av råolje og naturgass	0,1	-2,5	1,3	-3,0	1,8	1,2	-5,7	0,6	-5,9
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	7,0	29,0	12,3	12,6	13,0	57,0	35,6	2,0	29,7
Bergverksdrift	-1,0	-13,4	22,8	-6,8	-10,6	-12,6	-22,5	-10,0	-7,0
Industri	2,3	-5,8	10,1	3,2	-1,1	-0,0	-13,8	-6,4	-2,6
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	-2,0	0,8	0,3	-2,8	-3,0	1,7	-5,3	4,1	2,8
Tekstil- og bekledningsindustri	-17,2	-12,9	-22,9	-13,4	-12,5	-12,1	-11,9	-14,0	-13,6
Trelast- og trevareindustri	-11,9	-17,4	-3,2	-10,5	-16,5	-23,7	-23,2	-14,2	-7,1
Treforedling	-7,1	-14,5	-2,2	-6,8	-12,9	-17,3	-24,5	-14,5	0,0
Forlag og grafisk industri	0,3	-3,3	6,7	-0,1	-0,6	3,5	-9,8	-2,7	-4,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	-2,9	-13,2	10,4	-6,3	-13,0	-10,8	-25,0	-9,7	-5,0
Kjemiske råvarer	0,2	-6,2	9,1	0,9	-4,6	-5,0	-14,1	-13,8	9,2
Metallindustri	-2,2	-20,7	2,3	1,3	-11,2	-26,9	-30,9	-22,0	-0,8
Verkstedindustri	11,3	-2,6	20,8	14,7	9,4	11,1	-10,0	-6,0	-4,4
Bygging av skip og oljeplattformer	7,7	2,5	14,9	9,9	6,2	14,5	-3,8	1,0	-0,8
Møbelindustri og annen industri	-5,9	-26,9	10,3	-10,1	-13,5	-25,6	-37,5	-21,8	-20,3
Kraftforsyning	3,1	-7,4	7,0	-7,1	4,6	-3,9	-18,3	-9,1	-0,2
Vannforsyning	6,7	1,9	9,2	5,3	-3,7	-4,0	-5,3	11,4	5,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,8	-3,3	7,4	5,3	0,3	0,3	-8,8	-2,5	-1,9
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	1,5	-2,1	6,8	2,9	-4,2	-4,1	-5,9	-0,8	2,1
Hotell- og restaurantvirksomhet	1,6	-3,3	3,3	1,2	-1,9	-3,6	-4,7	-3,3	-1,6
Rørtransport	5,2	2,5	6,4	-3,2	2,5	2,5	-1,9	12,4	-1,0
Utenriks sjøfart	-0,0	-13,9	-1,8	3,3	-2,3	-13,3	-18,6	-12,2	-11,4
Transport ellers	2,3	-5,5	9,3	0,0	1,4	-3,8	-12,3	-6,6	0,8
Post og telekommunikasjon	2,2	2,6	2,6	2,1	4,6	4,8	2,5	4,0	-0,5
Finansiell tjenesteyting	1,6	2,0	2,8	5,7	0,6	6,1	7,2	0,5	-4,9
Boligtjenester (husholdninger)	0,0	0,0	0,4	-0,9	-0,4	-0,7	-0,3	0,1	0,9
Forretningsmessig tjenesteyting	4,2	-2,1	11,7	1,3	0,7	5,4	-3,0	-4,6	-5,3
Offentlig administrasjon og forsvar	3,8	2,9	9,9	4,6	2,6	6,8	-2,6	3,3	4,4
Undervisning	2,9	2,7	12,2	1,2	3,0	9,3	-6,0	5,9	2,8
Helse- og sosialtjenester	3,4	3,4	5,5	3,6	2,0	4,3	0,9	3,4	4,8
Andre sosiale og personlige tjenester	3,5	1,3	6,1	4,3	1,7	2,8	-1,8	0,3	4,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,2	-1,5	7,0	2,1	-0,4	0,8	-5,3	-1,3	-0,0
Merverdi og investeringsavgift	0,2	-2,2	2,4	-0,5	-2,7	-3,1	-3,7	-0,1	-1,8
Andre produktskatter, netto	-2,8	-6,3	3,4	-4,8	-8,5	-12,7	-12,0	-3,0	3,1
Statistiske avvik	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Fastlands-Norge (basisverdi)	2,7	-1,2	7,7	2,8	0,3	2,0	-5,2	-1,4	0,1

Offentlig forvaltning	3,5	2,9	8,8	3,6	2,7	6,2	-2,4	3,7	4,1
Statsforvaltningen	2,4	2,3	7,6	2,7	1,4	4,6	-2,3	2,9	4,0
Sivil forvaltning	2,1	2,5	7,0	2,4	0,9	4,7	-1,9	3,0	4,2
Forsvar	5,1	0,6	11,7	5,6	5,0	3,8	-5,5	2,1	2,5
Kommuneforvaltningen	4,4	3,3	9,8	4,3	3,7	7,4	-2,5	4,4	4,3

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 12. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttonasjonalprodukt¹	10,0	-3,8	12,3	12,8	4,2	-2,0	-5,3	-6,0	-2,0
Jordbruk og skogbruk	-13,6	-4,4	..	-10,0	-13,2	-10,5	..	4,6	5,7
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-18,4	-0,2	-29,7	-9,0	6,6	-4,1	43,8	10,8	-28,5
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	33,7	-23,4	49,9	45,3	6,9	-18,3	-30,7	-28,5	-15,6
Utvinning av råolje og naturgass	33,7	-26,5	50,9	46,5	5,3	-20,8	-34,0	-32,5	-18,0
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	33,8	24,5	29,5	25,8	50,0	30,0	15,4	51,0	10,0
Bergverksdrift	18,0	-1,6	11,3	33,1	21,1	-2,3	0,5	-4,3	-1,1
Industri	-0,5	4,8	-4,1	-2,3	5,2	5,2	6,4	6,8	1,2
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	9,4	8,2	8,7	7,2	10,4	8,8	8,0	8,6	7,5
Tekstil- og bekledningsindustri	-1,6	5,8	3,0	-4,1	-3,0	-11,8	5,8	10,6	21,9
Trelast- og trevareindustri	-0,6	2,7	-0,8	-5,6	-9,7	-4,5	0,1	4,9	11,1
Treforedling	-16,6	23,2	-21,0	-24,8	9,1	27,5	24,0	40,5	3,7
Forlag og grafisk industri	-3,3	0,4	-2,7	-3,3	-3,9	-1,6	-1,2	-0,4	4,8
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	-10,2	16,4	-37,8	-11,8	35,1	35,6	47,3	18,6	-21,0
Kjemiske råvarer	-0,5	-8,7	-0,5	-11,4	11,0	-3,8	7,4	-23,3	-17,2
Metallindustri	-47,7	..	-33,8	-43,9	-93,0	..	..	-77,1	118,6
Verkstedindustri	8,1	9,9	7,0	5,8	10,9	11,0	13,9	12,4	3,2
Bygging av skip og oljeplattformer	4,8	6,2	7,2	3,8	2,0	4,1	5,6	7,2	8,4
Møbelindustri og annen industri	2,6	-3,7	4,6	6,3	-1,5	-3,9	-4,0	-4,8	-1,9
Kraftforsyning	37,6	-3,5	22,6	83,3	29,7	8,6	19,6	-13,8	-20,3
Vannforsyning	-3,3	3,9	-2,8	-5,1	-2,0	2,0	3,3	5,7	4,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	7,7	3,0	9,2	9,5	3,5	2,9	1,4	1,1	6,4
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	1,3	-0,6	2,1	3,1	0,0	-0,5	-1,0	-3,1	2,2
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,0	5,1	5,5	3,1	2,7	4,3	3,1	4,8	8,3
Rørtransport	7,5	-3,6	9,7	16,1	9,9	0,9	4,2	-12,8	-6,6
Utenriks sjøfart	13,8	-8,9	21,1	10,9	-6,7	-5,8	-0,9	-13,3	-16,5
Transport ellers	-1,4	8,7	-5,4	-2,9	5,8	12,2	18,1	10,6	-3,2
Post og telekommunikasjon	-11,5	-14,5	-9,2	-10,1	-17,7	-15,8	-16,6	-18,0	-7,6
Finansiell tjenesteyting	8,8	7,6	6,9	-0,6	20,2	12,1	11,0	13,2	-3,8
Boligtjenester (husholdninger)	0,6	3,1	1,3	2,8	-1,2	2,2	2,5	2,0	5,8
Forretningsmessig tjenesteyting	6,2	3,8	6,5	6,6	6,1	3,8	4,1	3,3	4,2
Offentlig administrasjon og forsvar	5,4	4,4	5,2	5,8	6,5	7,3	5,0	3,8	1,7
Undervisning	5,5	4,6	5,2	5,9	7,3	7,0	5,1	3,9	2,5
Helse- og sosialtjenester	6,5	4,3	6,5	7,2	7,4	6,6	4,7	3,7	2,5
Andre sosiale og personlige tjenester	3,6	6,9	3,4	3,6	5,2	6,7	5,8	6,4	8,9
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	3,2	3,5	2,4	4,0	3,4	4,2	4,3	2,7	2,8
Merverdi og investeringsavgift	-2,2	3,0	-0,8	1,8	-11,2	1,6	0,2	-1,8	12,6
Andre produktskatter, netto	1,0	3,4	-1,2	0,6	1,0	2,0	4,0	3,4	4,0
Statistiske avvik	..	-99,1	..	..	..	16,9	..	..	..
Fastlands-Norge (basisverdi)	4,2	3,3	3,1	4,7	5,7	4,6	4,6	2,9	1,2

Offentlig forvaltning	5,8	4,3	5,6	6,4	7,1	7,0	4,9	3,7	2,0
Statsforvaltningen	5,8	4,5	5,4	6,4	7,3	7,7	5,0	3,7	1,7
Sivil forvaltning	6,2	4,4	6,1	6,9	7,3	7,5	4,7	3,6	1,8
Forsvar	2,9	5,1	0,2	2,3	7,2	8,9	6,8	4,0	1,2
Kommuneforvaltningen	5,8	4,2	5,9	6,4	6,9	6,4	4,8	3,7	2,2

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

Tabell 13. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i alt.	1 479 128	1 547 153	370 259	373 478	386 146	367 962	381 413	393 515	404 264
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	987 312	1 012 252	246 357	250 937	258 041	234 271	250 628	259 393	267 960
Konsum i husholdninger	947 061	969 145	236 186	240 901	247 868	223 720	239 708	248 651	257 065
Konsum i ideelle organisasjoner	40 252	43 108	10 171	10 036	10 173	10 551	10 920	10 742	10 894
Konsum i offentlig forvaltning	491 816	534 901	123 901	122 541	128 105	133 690	130 784	134 122	136 304
Konsum i statsforvaltningen	253 974	276 716	63 421	64 605	65 387	68 724	67 888	70 398	69 706
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	134 971	154 329	33 704	34 333	34 749	38 328	37 862	39 262	38 876
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	119 003	122 387	29 717	30 272	30 638	30 396	30 026	31 136	30 830
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	33 586	34 956	8 361	8 373	8 926	8 810	8 806	8 684	8 657
Konsum i kommuneforvaltningen	237 842	258 185	60 480	57 936	62 718	64 966	62 896	63 724	66 598
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt	192 304	208 278	48 900	46 843	50 710	52 409	50 739	51 406	53 725
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	45 538	49 907	11 580	11 093	12 008	12 558	12 158	12 318	12 873
Personlig konsum	1 314 587	1 374 859	328 962	332 114	343 500	325 008	339 229	350 062	360 561
Kollektivt konsum	164 542	172 294	41 297	41 364	42 646	42 953	42 184	43 454	43 703

Tabell 14. Hovedtall for konsum. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i alt.	1 416 464	1 440 907	357 674	356 354	361 755	343 922	354 176	365 951	376 858
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	951 832	952 150	239 676	241 541	243 752	221 364	235 046	243 899	251 841
Konsum i husholdninger	913 602	912 575	229 941	232 120	234 375	211 539	225 062	234 142	241 831
Konsum i ideelle organisasjoner	38 230	39 575	9 735	9 421	9 377	9 825	9 983	9 757	10 010
Konsum i offentlig forvaltning	464 633	488 757	117 998	114 813	118 003	122 557	119 131	122 052	125 017
Konsum i statsforvaltningen	240 672	253 821	60 509	60 789	60 776	62 736	61 916	64 352	64 817
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	128 180	140 120	32 226	32 376	32 369	34 633	34 180	35 525	35 782
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	112 492	113 701	28 282	28 413	28 407	28 103	27 736	28 827	29 035
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	32 107	32 373	8 165	7 906	8 233	8 150	8 183	7 992	8 048
Konsum i kommuneforvaltningen	223 961	234 936	57 489	54 024	57 227	59 821	57 214	57 700	60 200
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt	180 688	189 694	46 381	43 585	46 170	48 301	46 197	46 589	48 607
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	43 273	45 241	11 108	10 438	11 057	11 520	11 018	11 111	11 593
Personlig konsum	1 260 699	1 281 965	318 284	317 502	322 291	304 299	315 423	326 013	336 230
Kollektivt konsum	155 765	158 943	39 390	38 852	39 465	39 623	38 754	39 938	40 628

Tabell 15. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i alt.	2,2	1,7	4,9	1,7	-0,0	1,0	-1,0	2,7	4,2
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,3	0,0	3,3	0,7	-1,6	-2,4	-1,9	1,0	3,3
Konsum i husholdninger	1,2	-0,1	3,3	0,6	-1,7	-2,6	-2,1	0,9	3,2
Konsum i ideelle organisasjoner	3,0	3,5	3,7	3,0	1,6	1,3	2,6	3,6	6,8
Konsum i offentlig forvaltning.	4,1	5,2	8,2	3,9	3,3	7,7	1,0	6,3	5,9
Konsum i statsforvaltningen	3,3	5,5	6,5	4,0	3,4	7,1	2,3	5,9	6,6
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	8,4	9,3	11,5	8,7	8,7	11,0	6,1	9,7	10,5
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	-1,9	1,1	1,3	-0,9	-2,0	2,6	-1,9	1,5	2,2
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	2,8	0,8	6,4	3,0	3,6	4,4	0,2	1,1	-2,2
Konsum i kommuneforvaltningen	4,8	4,9	10,1	3,8	3,3	8,3	-0,5	6,8	5,2
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	4,6	5,0	9,5	4,8	2,9	8,4	-0,4	6,9	5,3
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	5,9	4,5	12,9	-0,0	4,7	8,0	-0,8	6,4	4,8
Personlig konsum	2,4	1,7	4,9	2,0	-0,0	0,6	-0,9	2,7	4,3
Kollektivt konsum	0,1	2,0	4,3	-0,7	-0,2	4,1	-1,6	2,8	2,9

Tabell 16. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i alt.	4,4	2,8	3,7	4,9	5,4	4,4	4,0	2,6	0,5
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,7	2,5	2,9	4,1	4,6	3,5	3,7	2,4	0,5
Konsum i husholdninger	3,7	2,4	2,9	4,1	4,5	3,4	3,7	2,3	0,5
Konsum i ideelle organisasjoner	5,3	3,5	4,4	5,7	7,2	5,5	4,7	3,4	0,3
Konsum i offentlig forvaltning.	5,9	3,4	5,3	6,5	7,1	5,9	4,6	3,0	0,4
Konsum i statsforvaltningen	5,5	3,3	4,7	6,1	7,0	6,0	4,6	2,9	-0,0
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	5,3	4,6	4,4	5,3	7,2	7,3	5,9	4,2	1,2
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	5,8	1,8	5,1	6,9	6,8	4,4	3,0	1,4	-1,5
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	4,6	3,2	2,5	4,8	7,4	6,4	5,1	2,6	-0,8
Konsum i kommuneforvaltningen	6,2	3,5	5,8	6,9	7,2	5,8	4,5	3,0	0,9
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	6,4	3,2	6,0	7,1	7,5	5,4	4,2	2,7	0,6
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	5,2	4,8	5,3	6,1	6,1	7,1	5,8	4,3	2,3
Personlig konsum	4,3	2,9	3,5	4,7	5,3	4,3	4,1	2,7	0,6
Kollektivt konsum	5,6	2,6	5,1	6,7	6,6	5,2	3,8	2,2	-0,5

Tabell 17. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger	947 061	969 145	236 186	240 901	247 868	223 720	239 708	248 651	257 065
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	122 443	128 640	30 849	31 138	32 329	29 226	32 595	32 550	34 269
Alkoholdrikker og tobakk mv.	38 285	40 009	9 806	9 651	10 303	8 800	10 097	10 161	10 952
Klær og skotøy	50 967	54 053	12 910	12 540	15 069	10 995	13 646	13 486	15 926
Bolig, lys og brensel	180 401	184 874	42 352	42 946	48 636	48 701	44 241	43 733	48 199
Møbler og husholdningsartikler mv.	56 103	56 502	13 508	14 179	15 685	12 263	12 995	14 726	16 517
Helsepleie	26 011	27 828	6 607	6 458	6 842	6 582	6 900	6 980	7 366
Transport	131 015	123 900	35 196	33 595	30 442	26 431	31 272	33 032	33 165
Post- og teletjenester	25 500	25 442	6 142	6 464	6 701	6 181	6 058	6 351	6 852
Kultur og fritid	116 660	122 105	28 593	30 578	31 364	26 582	29 716	32 295	33 512
Utdanning.	4 354	4 597	1 093	997	1 168	1 243	1 093	1 032	1 230
Hotell- og restauranttjenester.	56 750	57 170	14 792	15 499	14 164	12 399	14 708	15 582	14 482
Andre varer og tjenester	104 564	110 920	26 107	25 694	28 868	26 255	27 757	27 693	29 214
Husholdningenes kjøp i utlandet	61 706	59 358	16 118	18 975	12 870	13 065	15 922	18 441	11 931
Utlendingers kjøp i Norge	-27 697	-26 254	-7 887	-7 813	-6 573	-5 003	-7 290	-7 410	-6 551
Varekonsum ¹	483 580	489 207	120 265	119 581	131 309	109 564	118 788	122 475	138 379
Tjenestekonsum ¹	429 472	446 834	107 690	110 158	110 262	106 094	112 288	115 145	113 306
Boligtjenester	141 226	147 771	35 112	35 713	36 014	36 177	36 832	37 356	37 405
Andre tjenester.	288 246	299 063	72 578	74 445	74 248	69 917	75 456	77 790	75 901

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 18. Konsum i husholdninger. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger	913 602	912 575	229 941	232 120	234 375	211 539	225 062	234 142	241 831
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	117 480	118 383	29 693	29 537	30 670	27 214	29 921	29 781	31 468
Alkoholdrikker og tobakk mv.	36 827	36 674	9 501	9 224	9 813	8 116	9 269	9 295	9 996
Klær og skotøy	53 057	57 997	13 012	13 486	15 584	12 176	14 317	14 877	16 626
Bolig, lys og brensel	169 198	170 826	41 209	40 523	43 834	44 269	41 167	40 818	44 572
Møbler og husholdningsartikler mv.	54 393	53 003	13 096	13 752	15 000	11 575	12 079	13 851	15 498
Helsepleie	25 144	26 006	6 408	6 221	6 576	6 225	6 481	6 477	6 823
Transport	125 117	116 309	33 792	31 515	29 008	25 262	29 267	30 773	31 007
Post- og teletjenester	26 857	28 067	6 502	6 500	7 186	6 783	6 656	7 061	7 566
Kultur og fritid	115 319	117 629	28 363	30 082	30 808	25 926	28 595	30 914	32 194
Utdanning.	4 236	4 292	1 078	967	1 104	1 175	1 029	962	1 125
Hotell- og restauranttjenester.	54 032	52 401	14 131	14 721	13 257	11 505	13 530	14 278	13 088
Andre varer og tjenester	98 828	100 331	24 804	24 552	26 251	24 027	24 884	24 929	26 492
Husholdningenes kjøp i utlandet	59 614	55 143	15 907	18 439	11 544	12 042	14 666	17 009	11 426
Utlendingers kjøp i Norge	-26 499	-24 485	-7 556	-7 399	-6 258	-4 755	-6 799	-6 881	-6 050
Varekonsum ¹	467 414	465 671	117 475	115 443	124 975	104 431	112 781	117 123	131 336
Tjenestekonsum ¹	413 072	416 246	104 115	105 637	104 114	99 821	104 415	106 891	105 119
Boligtjenester	137 452	139 458	34 267	34 611	34 731	34 385	34 754	35 132	35 187
Andre tjenester.	275 620	276 789	69 847	71 026	69 383	65 436	69 661	71 760	69 933

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 19. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger	1,2	-0,1	3,3	0,6	-1,7	-2,6	-2,1	0,9	3,2
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	3,1	0,8	3,8	4,3	1,2	-1,3	0,8	0,8	2,6
Alkoholdrikker og tobakk mv.	3,9	-0,4	4,9	5,2	2,9	-2,1	-2,4	0,8	1,9
Klær og skotøy	5,9	9,3	8,3	5,7	6,5	10,9	10,0	10,3	6,7
Bolig, lys og brensel	1,0	1,0	1,7	0,7	0,3	1,5	-0,1	0,7	1,7
Møbler og husholdningsartikler mv.	-1,1	-2,6	2,4	-1,2	-5,0	-7,7	-7,8	0,7	3,3
Helsepleie	2,4	3,4	3,0	2,8	2,0	4,8	1,1	4,1	3,8
Transport	-6,5	-7,0	-0,6	-9,3	-12,6	-18,0	-13,4	-2,4	6,9
Post- og teletjenester	5,7	4,5	9,0	2,4	0,8	1,7	2,4	8,6	5,3
Kultur og fritid	1,3	2,0	3,3	-0,7	-1,2	-0,5	0,8	2,8	4,5
Utdanning.	3,8	1,3	9,6	3,9	1,0	8,2	-4,5	-0,6	1,9
Hotell- og restauranttjenester.	1,9	-3,0	3,4	1,8	-1,6	-3,5	-4,3	-3,0	-1,3
Andre varer og tjenester	2,2	1,5	3,1	3,5	1,1	3,5	0,3	1,5	0,9
Husholdningenes kjøp i utlandet	6,3	-7,5	8,8	3,1	-5,8	-12,3	-7,8	-7,8	-1,0
Utlendingers kjøp i Norge	-0,0	-7,6	3,6	-4,7	-0,1	-10,0	-10,0	-7,0	-3,3
Varekonsum ¹	-0,2	-0,4	3,2	-0,9	-3,5	-4,6	-4,0	1,5	5,1
Tjenestekonsum ¹	2,0	0,8	2,6	1,6	1,1	0,6	0,3	1,2	1,0
Boligtjenester	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,4	1,5	1,3
Andre tjenester.	2,2	0,4	3,1	1,6	0,8	0,1	-0,3	1,0	0,8

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 20. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Konsum i husholdninger	3,7	2,4	2,9	4,1	4,5	3,4	3,7	2,3	0,5
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	4,2	4,3	4,1	4,3	5,0	5,3	4,9	3,7	3,3
Alkoholdrikker og tobakk mv.	4,0	4,9	3,4	4,7	4,7	5,4	5,5	4,5	4,4
Klær og skotøy	-3,9	-3,0	-3,0	-3,4	-5,9	-5,1	-3,9	-2,5	-0,9
Bolig, lys og brensel	6,6	1,5	4,8	7,9	7,1	3,3	4,6	1,1	-2,5
Møbler og husholdningsartikler mv.	3,1	3,4	3,1	3,3	3,5	4,4	4,3	3,1	1,9
Helsepleie	3,4	3,4	3,6	3,3	3,2	2,9	3,2	3,8	3,8
Transport	4,7	1,7	4,1	5,9	4,1	1,4	2,6	0,7	1,9
Post- og teletjenester	-5,1	-4,5	-7,1	-1,0	-2,7	-1,9	-3,7	-9,6	-2,9
Kultur og fritid	1,2	2,6	0,7	1,9	1,5	2,3	3,1	2,8	2,2
Utdanning.	2,8	4,2	1,8	2,9	4,8	4,8	4,7	4,1	3,3
Hotell- og restauranttjenester.	5,0	3,9	5,2	4,9	5,0	4,5	3,9	3,6	3,6
Andre varer og tjenester	5,8	4,5	5,2	3,1	9,0	6,2	6,0	6,2	0,3
Husholdningenes kjøp i utlandet	3,5	4,0	0,2	4,5	12,1	8,3	7,1	5,4	-6,3
Utlendingers kjøp i Norge	4,5	2,6	4,5	5,2	3,7	2,5	2,7	2,0	3,1
Varekonsum ¹	3,5	1,5	2,6	4,4	3,5	2,2	2,9	1,0	0,3
Tjenestekonsum ¹	4,0	3,2	3,7	3,7	5,0	4,0	4,0	3,3	1,8
Boligtjenester	2,7	3,1	2,9	3,1	2,9	3,5	3,4	3,1	2,5
Andre tjenester.	4,6	3,3	4,1	4,0	6,0	4,3	4,2	3,4	1,4

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 21. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	542 074	515 435	133 503	136 723	145 363	127 280	130 590	125 866	131 699
Bygg og anlegg	262 596	239 359	64 351	64 570	70 164	60 989	60 184	57 355	60 831
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	61 085	69 926	14 435	17 264	16 976	17 952	16 682	17 829	17 462
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	57 039	60 972	14 181	14 148	15 355	14 992	16 181	14 848	14 951
Skip og båter	28 737	22 481	5 757	9 689	6 796	4 644	5 725	6 959	5 153
Transportmidler	25 431	21 385	7 269	5 641	5 378	4 815	6 132	5 350	5 088
Maskiner og utstyr	107 187	101 312	27 510	25 410	30 695	23 888	25 686	23 524	28 214
Jordbruk og skogbruk	8 361	8 399	2 587	2 507	1 854	1 428	2 592	2 508	1 871
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	3 398	2 516	653	787	629	520	576	684	735
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	120 157	135 841	28 939	31 770	33 504	33 933	34 131	34 020	33 757
Utvinning av råolje og naturgass	120 476	135 686	28 942	31 977	33 630	34 103	34 183	33 742	33 658
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	-319	156	-3	-207	-126	-170	-52	278	99
Bergverksdrift	1 031	2 575	258	259	264	515	966	573	521
Industri	34 714	23 326	8 608	8 447	10 884	5 808	6 244	4 885	6 389
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	6 056	5 694	1 462	1 316	2 081	1 246	1 538	1 279	1 631
Tekstil- og bekledningsindustri	206	164	57	26	38	57	51	21	35
Trelast- og trevareindustri	1 377	943	350	358	472	199	161	244	339
Treforedling	795	371	163	174	311	82	96	93	100
Forlag og grafisk industri	1 130	648	304	297	261	281	216	79	72
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	6 342	4 302	1 337	1 576	2 212	1 143	1 242	1 066	851
Kjemiske råvarer	7 801	3 852	2 256	2 174	1 997	1 266	856	637	1 094
Metallindustri	2 767	1 596	767	680	844	351	442	330	474
Verkstedindustri	5 853	3 583	1 372	1 313	1 841	899	844	779	1 061
Bygging av skip og oljeplattformer	1 710	1 157	360	409	577	210	347	279	321
Møbelindustri og annen industri	676	1 015	178	124	248	73	452	78	412
Kraftforsyning	14 678	14 674	3 940	3 749	4 583	2 592	3 715	4 347	4 019
Vannforsyning	2 576	2 824	548	698	850	596	683	871	674
Bygge- og anleggsvirksomhet	13 457	11 657	3 755	3 191	3 173	3 170	3 135	2 708	2 645
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	18 557	14 732	4 955	4 363	5 173	3 995	3 317	3 395	4 026
Hotell- og restaurantvirksomhet	3 335	3 873	773	819	978	980	1 049	943	901
Rørtransport	1 761	777	584	565	196	32	80	265	400
Utenriks sjøfart	21 811	19 058	4 963	5 568	6 139	4 092	4 766	5 951	4 248
Transport ellers	22 608	23 005	5 671	5 263	5 437	5 583	6 353	5 720	5 349
Post og telekommunikasjon	5 221	3 959	1 263	1 229	1 221	1 095	937	962	965
Finansiell tjenesteyting	8 332	7 847	2 113	2 069	2 055	2 029	1 998	1 943	1 878
Boligtjenester (husholdninger)	93 388	77 748	23 502	22 431	22 771	21 490	19 251	17 994	19 012
Forretningsmessig tjenesteyting	82 449	74 250	20 570	19 572	21 238	20 374	18 692	17 074	18 110
Offentlig administrasjon og forsvar	39 067	40 500	8 498	12 449	10 292	8 314	10 479	9 929	11 778
Undervisning	14 370	16 875	2 902	3 871	4 384	3 371	3 301	4 895	5 308
Helse- og sosialtjenester	18 838	15 995	4 830	4 228	5 791	3 270	4 106	3 645	4 974
Andre sosiale og personlige tjenester	13 965	15 004	3 589	2 888	3 948	4 092	4 219	2 554	4 140
Fastlands-Norge	398 345	359 759	99 017	98 820	105 525	89 222	91 613	85 629	93 294

Offentlig forvaltning	78 796	82 892	17 871	21 691	22 708	17 283	20 602	20 056	24 951
Statsforvaltningen	39 952	38 584	8 573	12 554	11 052	7 493	8 943	10 286	11 862
Sivil forvaltning	31 042	33 442	7 283	7 642	9 693	6 105	7 616	9 083	10 638
Forsvar	8 910	5 142	1 290	4 912	1 359	1 388	1 327	1 203	1 224
Kommuneforvaltningen	38 844	44 308	9 298	9 137	11 656	9 790	11 659	9 770	13 089

Tabell 22. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	510 898	470 365	126 752	128 700	133 557	116 229	118 928	114 034	121 173
Bygg og anlegg	248 023	220 350	60 988	60 455	65 576	56 517	55 530	52 541	55 762
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	54 869	58 723	12 807	15 777	14 581	15 423	13 855	14 564	14 879
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	53 497	55 604	13 359	13 255	14 072	13 795	14 644	13 401	13 764
Skip og båter	26 704	20 781	5 591	8 980	5 710	4 056	5 254	6 414	5 057
Transportmidler	24 887	19 913	7 170	5 711	5 060	4 384	5 777	5 042	4 711
Maskiner og utstyr	102 918	94 993	26 837	24 522	28 558	22 054	23 868	22 073	26 999
Jordbruk og skogbruk	7 965	7 805	2 486	2 380	1 730	1 324	2 403	2 320	1 758
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	3 250	2 215	634	743	573	483	530	534	667
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	110 058	118 650	26 428	29 301	29 676	30 077	29 622	29 125	29 826
Utvinning av råolje og naturgass	110 479	118 643	26 453	29 534	29 850	30 275	29 698	28 908	29 763
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	-421	6	-25	-233	-174	-198	-76	218	63
Bergverksdrift	992	2 416	250	252	248	477	908	544	487
Industri	33 174	21 820	8 320	8 086	10 185	5 396	5 817	4 569	6 038
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	5 797	5 334	1 419	1 261	1 952	1 163	1 436	1 196	1 539
Tekstil- og bekledningsindustri	198	153	55	25	36	53	48	19	33
Trelast- og trevareindustri	1 314	882	338	342	441	186	150	228	319
Treforedling	758	346	158	167	290	76	90	86	94
Forlag og grafisk industri	1 101	622	298	290	250	266	205	78	73
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	6 037	4 004	1 286	1 503	2 070	1 063	1 155	990	796
Kjemiske råvarer	7 415	3 591	2 161	2 062	1 864	1 172	793	594	1 033
Metallindustri	2 645	1 492	745	651	787	325	410	308	448
Verkstedindustri	5 620	3 350	1 336	1 269	1 720	826	788	734	1 002
Bygging av skip og oljeplattformer	1 637	1 086	351	394	539	195	323	260	307
Møbelindustri og annen industri	654	962	174	122	236	70	422	76	394
Kraftforsyning	14 032	13 723	3 821	3 591	4 278	2 411	3 459	4 057	3 796
Vannforsyning	2 429	2 601	519	654	795	552	630	798	621
Bygge- og anleggsvirksomhet	12 971	10 907	3 658	3 105	2 971	2 951	2 942	2 535	2 479
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	17 807	13 787	4 819	4 210	4 820	3 698	3 083	3 184	3 822
Hotell- og restaurantvirksomhet	3 181	3 600	744	780	918	912	973	875	839
Rørtransport	1 768	825	584	563	194	34	85	281	425
Utenriks sjøfart	19 961	17 811	4 742	4 987	5 165	3 516	4 383	5 692	4 220
Transport ellers	21 981	21 243	5 570	5 202	5 113	5 218	5 877	5 183	4 965
Post og telekommunikasjon	5 026	3 725	1 225	1 185	1 152	1 027	879	906	913
Finansiell tjenesteyting	8 004	7 337	2 051	2 001	1 922	1 885	1 867	1 821	1 764
Boligtjenester (husholdninger)	88 270	71 595	22 274	21 002	21 286	19 918	17 764	16 485	17 428
Forretningsmessig tjenesteyting	78 290	68 591	19 690	18 545	19 755	18 796	17 305	15 767	16 723
Offentlig administrasjon og forsvar	37 052	37 517	8 120	11 745	9 631	7 640	9 665	9 141	11 070
Undervisning	13 603	15 576	2 775	3 647	4 081	3 115	3 050	4 504	4 908
Helse- og sosialtjenester	17 829	14 761	4 610	3 985	5 386	3 018	3 784	3 356	4 604
Andre sosiale og personlige tjenester	13 256	13 862	3 432	2 736	3 678	3 782	3 899	2 358	3 823
Fastlands-Norge	379 112	333 079	94 999	93 849	98 522	82 603	84 838	78 936	86 702

Offentlig forvaltning	74 615	76 614	17 051	20 433	21 198	15 935	19 005	18 444	23 230
Statsforvaltningen	37 885	35 769	8 187	11 840	10 353	6 897	8 251	9 470	11 151
Sivil forvaltning	29 406	30 945	6 917	7 167	9 148	5 632	7 015	8 329	9 970
Forsvar	8 479	4 824	1 270	4 674	1 205	1 265	1 237	1 141	1 181
Kommuneforvaltningen	36 730	40 845	8 863	8 592	10 845	9 038	10 753	8 974	12 079

**Tabell 23. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	1,4	-7,9	2,0	2,3	-4,6	-4,6	-6,2	-11,4	-9,3
Bygg og anlegg	0,4	-11,2	0,7	0,9	-1,4	-7,4	-8,9	-13,1	-15,0
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	1,2	7,0	-5,0	8,2	3,7	31,8	8,2	-7,7	2,0
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	-44,7	3,9	-44,9	-52,2	-52,1	7,7	9,6	1,1	-2,2
Skip og båter	18,0	-22,2	33,8	49,8	-30,4	-36,9	-6,0	-28,6	-11,4
Transportmidler	-6,7	-20,0	12,1	-10,9	-29,8	-36,9	-19,4	-11,7	-6,9
Maskiner og utstyr	-2,0	-7,7	-2,2	-2,7	-2,7	-4,1	-11,1	-10,0	-5,5
Jordbruk og skogbruk	7,1	-2,0	8,9	8,0	3,0	-3,3	-3,3	-2,5	1,6
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	104,8	-31,9	76,6	43,3	28,7	-62,8	-16,3	-28,1	16,3
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	0,6	7,8	-6,5	-0,7	0,5	22,0	12,1	-0,6	0,5
Utvinning av råolje og naturgass	5,5	7,4	0,9	4,6	4,6	22,9	12,3	-2,1	-0,3
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Bergverksdrift	40,5	143,6	100,8	89,0	-23,8	97,6	262,7	115,6	96,5
Industri	9,5	-34,2	12,6	2,8	-1,6	-18,0	-30,1	-43,5	-40,7
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	38,6	-8,0	46,4	24,0	37,9	-0,1	1,2	-5,2	-21,2
Tekstil- og bekledningsindustri	-30,9	-22,7	-26,8	-64,9	-59,0	-35,3	-13,0	-22,7	-8,5
Trelast- og trevareindustri	26,9	-32,8	69,0	-0,6	47,5	-3,5	-55,6	-33,4	-27,7
Treforedling	-31,4	-54,3	-54,7	-35,5	-6,5	-47,1	-43,2	-48,3	-67,4
Forlag og grafisk industri	15,6	-43,5	10,8	74,4	-20,7	1,3	-31,3	-73,1	-71,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	-7,4	-33,7	-23,6	-12,4	22,2	-9,7	-10,2	-34,2	-61,5
Kjemiske råvarer	140,6	-51,6	248,0	133,9	42,4	-11,7	-63,3	-71,2	-44,6
Metallindustri	15,6	-43,6	65,4	9,9	-7,0	-29,6	-45,0	-52,7	-43,1
Verkstedindustri	2,6	-40,4	-10,8	-10,5	-6,1	-36,2	-41,0	-42,1	-41,7
Bygging av skip og oljeplattformer	-64,4	-33,7	-66,6	-67,2	-73,3	-44,7	-7,9	-33,8	-43,0
Møbelindustri og annen industri	-15,0	47,1	-23,0	-38,6	2,5	-42,5	142,9	-38,3	67,3
Kraftforsyning	11,3	-2,2	25,1	7,4	2,8	3,0	-9,5	13,0	-11,3
Vannforsyning	5,9	7,1	-8,6	10,6	20,7	19,6	21,3	22,1	-21,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	18,4	-15,9	25,7	16,5	11,4	-8,9	-19,6	-18,4	-16,5
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	-4,0	-22,6	7,3	1,8	-12,6	-6,6	-36,0	-24,4	-20,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	17,6	13,2	5,5	13,0	22,1	23,5	30,9	12,1	-8,6
Rørtransport	-50,6	-53,3	-50,9	-57,5	-40,1	-92,1	-85,4	-50,1	118,6
Utenriks sjøfart	29,3	-10,8	44,9	-4,3	60,6	-30,6	-7,6	14,1	-18,3
Transport ellers	16,8	-3,4	24,0	18,7	1,3	-14,4	5,5	-0,4	-2,9
Post og telekommunikasjon	-30,3	-25,9	-30,5	-29,0	-30,5	-29,9	-28,2	-23,5	-20,8
Finansiell tjenesteyting	-3,3	-8,3	-1,2	-3,7	-5,2	-7,1	-9,0	-9,0	-8,2
Boligtjenester (husholdninger)	-12,1	-18,9	-11,6	-12,2	-15,7	-16,0	-20,2	-21,5	-18,1
Forretningsmessig tjenesteyting	3,6	-12,4	10,6	0,2	-4,6	-7,4	-12,1	-15,0	-15,4
Offentlig administrasjon og forsvar	12,1	1,3	10,6	78,4	-18,1	1,1	19,0	-22,2	14,9
Undervisning	-2,3	14,5	-19,2	8,1	-6,2	0,5	9,9	23,5	20,3
Helse- og sosialtjenester	-3,7	-17,2	2,8	-10,1	-5,7	-21,6	-17,9	-15,8	-14,5
Andre sosiale og personlige tjenester	5,0	4,6	12,3	2,2	-3,8	10,9	13,6	-13,8	3,9
Fastlands-Norge	1,0	-12,1	3,8	4,5	-7,8	-10,0	-10,7	-15,9	-12,0

Offentlig forvaltning	4,7	2,7	1,8	32,5	-10,9	0,0	11,5	-9,7	9,6
Statsforvaltningen	7,1	-5,6	7,2	65,2	-21,7	-8,1	0,8	-20,0	7,7
Sivil forvaltning	9,7	5,2	6,3	16,4	12,6	-8,8	1,4	16,2	9,0
Forsvar	-1,1	-43,1	12,4	362,6	-76,4	-4,9	-2,6	-75,6	-2,0
Kommuneforvaltningen	2,4	11,2	-2,7	4,1	2,6	7,2	21,3	4,4	11,4

**Tabell 24. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	6,1	3,3	5,3	6,3	7,4	5,5	4,3	3,9	-0,1
Bygg og anlegg	5,9	2,6	6,0	6,2	4,8	3,7	2,7	2,2	2,0
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	11,3	7,0	11,3	9,4	14,2	9,8	6,8	11,9	0,8
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	113,2	2,8	112,2	113,4	115,9	4,3	4,1	3,8	-0,5
Skip og båter	7,6	0,5	-0,6	15,4	20,0	13,3	5,8	0,6	-14,4
Transportmidler	2,2	5,1	-0,7	0,4	6,0	6,8	4,7	7,4	1,6
Maskiner og utstyr	4,1	2,4	2,5	3,6	7,8	5,7	5,0	2,8	-2,8
Jordbruk og skogbruk	5,0	2,5	4,2	5,1	6,4	4,5	3,6	2,6	-0,6
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	4,6	8,6	0,7	38,2	6,5	5,4	5,4	20,9	0,3
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	9,2	4,9	8,9	8,3	11,2	7,2	5,2	7,7	0,2
Utvinning av råolje og naturgass	9,0	4,9	8,8	8,1	10,9	7,1	5,2	7,8	0,4
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	-24,2	..	-88,8	-11,3	-26,9	-43,2	501,9	43,7	116,1
Bergverksdrift	3,9	2,6	3,4	2,6	6,2	4,4	3,3	2,5	0,4
Industri	4,6	2,2	5,0	2,6	6,5	4,6	3,8	2,3	-1,0
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4,5	2,2	3,0	4,7	6,3	4,2	4,0	2,5	-0,6
Tekstil- og bekledningsindustri	4,4	3,1	4,7	4,9	6,3	4,5	2,9	2,6	0,6
Trelast- og trevareindustri	4,9	1,9	3,7	5,0	5,7	4,4	3,4	2,5	-0,7
Treforedling	4,9	2,2	3,2	4,0	7,2	5,4	4,3	2,9	-1,1
Forlag og grafisk industri	2,7	1,5	1,7	2,6	4,5	3,4	3,6	-1,1	-5,4
Oljeraffinerer, kjemisk og mineralisk industri	5,1	2,3	8,4	4,6	2,1	4,0	3,4	2,8	0,0
Kjemiske råvarer	5,2	2,0	5,0	5,8	6,4	4,4	3,4	1,8	-1,2
Metallindustri	4,6	2,3	3,2	4,5	6,9	5,1	4,6	2,4	-1,5
Verkstedindustri	4,2	2,7	23,1	1,4	1,6	6,2	4,3	2,5	-1,0
Bygging av skip og oljeplattformer	4,5	2,0	-14,6	-5,7	16,8	4,8	4,5	3,2	-2,5
Møbelindustri og annen industri	3,3	2,1	3,5	1,4	3,9	1,1	4,6	1,8	-0,9
Kraftforsyning	4,6	2,2	3,2	4,3	6,9	4,7	4,2	2,7	-1,2
Vannforsyning	6,0	2,4	6,1	6,3	5,1	3,8	2,7	2,2	1,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,7	3,0	2,2	3,2	5,9	4,1	3,8	3,9	-0,1
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	4,2	2,5	2,7	3,8	7,2	5,2	4,6	2,9	-1,8
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,8	2,6	4,2	4,8	5,3	3,7	3,7	2,7	0,8
Rørtransport	-0,4	-5,4	-1,6	0,9	4,0	-2,8	-6,0	-6,0	-6,7
Utenriks sjøfart	9,3	-2,1	4,2	11,1	19,4	14,7	3,9	-6,4	-15,3
Transport ellers	2,9	5,3	0,2	11,2	3,1	4,6	6,2	9,1	1,3
Post og telekommunikasjon	3,9	2,3	3,1	3,6	5,2	3,7	3,3	2,3	-0,2
Finansiell tjenesteyting	4,1	2,7	2,6	3,8	6,0	4,3	3,9	3,2	-0,4
Boligtjenester (husholdninger)	5,8	2,6	6,0	6,2	4,7	3,6	2,7	2,2	2,0
Forretningsmessig tjenesteyting	5,3	2,8	4,5	5,5	5,9	4,4	3,4	2,6	0,7
Offentlig administrasjon og forsvar	5,4	2,4	4,6	5,3	6,6	5,0	3,6	2,5	-0,4
Undervisning	5,6	2,6	5,1	5,9	6,2	4,4	3,5	2,4	0,7
Helse- og sosialtjenester	5,7	2,6	5,4	5,8	5,9	4,5	3,6	2,4	0,5
Andre sosiale og personlige tjenester	5,3	2,7	4,8	5,5	5,8	4,2	3,5	2,6	0,9
Fastlands-Norge	5,1	2,8	4,4	5,5	5,7	4,3	3,6	3,0	0,5

Offentlig forvaltning	5,6	2,5	5,1	5,7	6,2	4,6	3,4	2,4	0,3
Statsforvaltningen	5,5	2,3	4,8	5,4	6,3	4,9	3,5	2,4	-0,4
Sivil forvaltning	5,6	2,4	5,6	5,9	4,8	4,2	3,1	2,3	0,7
Forsvar	5,1	1,4	0,8	4,8	13,5	8,2	5,6	0,3	-8,1
Kommuneforvaltningen	5,8	2,6	5,4	6,0	5,9	4,3	3,4	2,4	0,8

Tabell 25. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Eksport i alt	1 222 602	1 005 478	319 361	300 655	305 306	262 298	240 218	242 449	260 514
Varer	957 432	755 344	248 557	235 746	236 937	203 682	174 900	180 926	195 837
Råolje og naturgass	620 515	463 597	162 915	149 776	151 736	129 532	106 124	109 028	118 913
Skip, nybygde	5 930	8 068	1 577	1 941	1 294	3 190	2 260	934	1 684
Skip, eldre	5 916	2 616	1 067	2 130	1 571	1 420	423	453	320
Oljeplattformer og moduler, nye	1 548	2 243	349	541	373	295	470	845	633
Oljeplattformer, eldre	44	54	7	17	16	6	13	13	22
Oljevirkosomhet, diverse varer	13	35	3	1	9	25	9	0	1
Fly og helikoptere	553	332	349	100	98	0	106	138	88
Tradisjonelle varer	322 913	278 399	82 290	81 240	81 840	69 214	65 495	69 515	74 176
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	17 384	21 253	4 070	4 231	5 025	4 510	5 338	5 490	5 915
Bergverksprodukter	6 146	4 110	884	2 783	1 780	604	555	1 567	1 384
Industriprodukter	292 938	248 637	76 187	71 956	73 056	63 164	58 846	61 192	65 434
Nærings- og nytelsesmidler	26 285	28 038	5 352	5 346	9 166	7 218	5 783	5 915	9 122
Tekstiler, beklædningsvarer og skotøy	2 340	1 979	627	573	561	547	475	478	479
Trevarer	2 459	2 067	657	555	568	555	560	486	466
Treforedlingsprodukter	10 686	9 376	2 653	2 662	2 717	2 273	2 032	2 520	2 551
Grafiske produkter	456	508	88	103	163	145	120	121	122
Raffinerte oljeprodukter	32 006	21 635	8 863	8 964	5 637	4 377	5 874	6 117	5 267
Kjemiske råvarer mv.	26 529	17 900	6 305	7 376	6 586	4 699	4 211	4 525	4 465
Kjemiske og mineralske produkter	22 203	23 671	5 775	4 882	5 860	6 100	5 784	5 599	6 188
Metaller	70 196	46 080	19 473	17 737	14 476	11 206	10 386	11 877	12 611
Verkstedprodukter	94 947	93 212	25 202	22 666	25 969	24 943	22 543	22 640	23 085
Andre industriprodukter	4 831	4 171	1 192	1 092	1 353	1 101	1 078	914	1 078
Elektrisk kraft	6 445	4 400	1 148	2 269	1 980	936	756	1 265	1 443
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	290 907	256 764	73 427	72 276	76 203	64 837	59 621	63 398	68 909
Tjenester	265 170	250 134	70 804	64 909	68 369	58 616	65 318	61 523	64 677
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	92 587	73 664	23 822	24 319	22 203	18 000	17 951	19 598	18 115
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	412	397	97	93	111	106	95	94	102
Oljeboringstjenester mv.	24 234	26 358	6 713	5 694	6 903	6 822	6 999	5 274	7 263
Rørtransport	13 058	12 813	3 032	3 368	3 605	3 157	3 137	3 221	3 298
Reisetrafikk	27 697	26 254	7 887	7 813	6 573	5 003	7 290	7 410	6 551
Andre tjenester	107 182	110 648	29 253	23 622	28 974	25 528	29 846	25 926	29 348
Samferdsel	19 833	19 912	4 434	5 093	5 658	4 505	4 706	5 162	5 539
Finans- og forretningstjenester	63 196	66 077	18 055	13 635	16 698	15 550	18 228	15 443	16 856
Tjenester ellers	24 153	24 659	6 764	4 894	6 618	5 473	6 912	5 321	6 953

Tabell 26. Eksport. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Eksport i alt	1 049 134	1 004 472	267 006	245 921	270 842	257 277	241 180	240 624	265 390
Varer	799 778	768 629	199 957	186 713	206 368	201 716	179 930	183 932	203 051
Råolje og naturgass	470 254	463 908	115 310	105 034	124 038	125 863	108 551	109 262	120 231
Skip, nybygde	5 640	7 585	1 519	1 835	1 192	2 973	2 112	884	1 617
Skip, eldre	6 481	3 997	1 131	2 229	1 997	1 662	690	990	654
Oljeplattformer og moduler, nye	1 481	2 100	334	517	351	278	435	793	594
Oljeplattformer, eldre	44	54	7	17	16	6	13	13	22
Oljevirkosomhet, diverse varer	11	28	2	1	7	20	7	0	1
Fly og helikoptere	557	298	367	101	83	0	92	121	84
Tradisjonelle varer	315 309	290 660	81 285	76 978	78 683	70 914	68 029	71 870	79 848
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	17 130	18 869	4 087	3 999	4 935	4 210	4 320	4 672	5 666
Bergverksprodukter	4 760	3 567	839	1 923	1 292	603	558	1 254	1 152
Industriprodukter	289 951	265 290	75 535	70 008	71 574	65 560	62 646	65 003	72 080
Nærings- og nytelsesmidler	25 673	29 226	5 556	5 268	8 045	7 084	5 856	6 035	10 250
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	2 250	1 931	623	537	502	571	458	461	441
Trevarer	2 672	2 364	711	612	610	628	622	562	553
Treforedlingsprodukter	10 465	8 720	2 726	2 639	2 415	2 015	1 888	2 327	2 489
Grafiske produkter	449	471	90	109	152	147	102	119	102
Raffinerte oljeprodukter	26 169	24 156	6 377	6 107	6 314	6 002	6 552	6 243	5 359
Kjemiske råvarer mv.	24 902	19 631	6 216	6 982	5 845	4 742	4 718	5 145	5 027
Kjemiske og mineralske produkter	21 726	21 424	5 868	4 848	5 204	5 334	5 110	5 179	5 801
Metaller	78 586	66 332	20 805	19 536	17 748	15 738	15 677	16 866	18 051
Verkstedprodukter	92 393	87 265	25 356	22 311	23 531	22 323	20 677	21 240	23 025
Andre industriprodukter	4 666	3 771	1 207	1 059	1 208	976	986	827	981
Elektrisk kraft	3 468	2 934	824	1 048	882	540	505	941	949
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	289 140	266 504	74 908	70 871	72 369	64 912	61 477	65 627	74 489
Tjenester	249 356	235 843	67 050	59 208	64 474	55 561	61 250	56 692	62 339
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	89 132	77 177	23 355	21 879	22 913	18 337	19 148	19 311	20 381
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	395	372	93	89	105	100	88	88	96
Oljeboringstjenester mv.	19 893	18 962	5 371	4 954	5 064	5 290	5 076	3 536	5 060
Rørtransport	11 594	11 979	2 807	2 314	3 176	3 344	2 715	2 690	3 230
Reisetrafikk	26 499	24 485	7 556	7 399	6 258	4 755	6 799	6 881	6 050
Andre tjenester	101 844	102 868	27 868	22 573	26 957	23 735	27 424	24 186	27 523
Samferdsel	19 032	19 119	4 351	5 000	5 184	4 200	4 416	5 093	5 412
Finans- og forretningstjenester	59 702	60 702	17 090	12 906	15 460	14 378	16 589	14 106	15 629
Tjenester ellers	23 109	23 047	6 428	4 668	6 314	5 157	6 420	4 988	6 483

Tabell 27. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Eksport i alt	0,9	-4,3	5,4	-1,2	-0,4	-3,0	-9,7	-2,2	-2,0
Varer	0,6	-3,9	4,5	-1,1	-0,3	-2,4	-10,0	-1,5	-1,6
Råolje og naturgass	-2,0	-1,3	0,3	-7,4	2,3	-0,0	-5,9	4,0	-3,1
Skip, nybygde	35,6	34,5	7,5	148,3	4,3	171,7	39,0	-51,8	35,6
Skip, eldre	9,5	-38,3	-3,8	-9,0	109,6	47,9	-39,0	-55,6	-67,2
Oljeplattformer og moduler, nye	-30,9	41,8	-75,1	179,6	71,3	-0,0	30,2	53,4	69,0
Oljeplattformer, eldre	158,8	22,7	133,3	112,5	700,0	50,0	85,7	-23,5	37,5
Oljevirkksomhet, diverse varer	967,0	159,7	..	..	..	..	181,3	..	-88,6
Fly og helikoptere	10,2	-46,6	237,7	-38,7	-60,3	..	-74,9	19,5	2,1
Tradisjonelle varer	4,3	-7,8	12,3	7,3	-5,4	-9,5	-16,3	-6,6	1,5
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	3,9	10,2	5,6	1,7	1,7	2,5	5,7	16,8	14,8
Bergverksprodukter	-2,9	-25,1	8,2	12,3	-17,4	-14,6	-33,5	-34,8	-10,8
Industriprodukter	4,3	-8,5	12,7	8,2	-6,1	-10,0	-17,1	-7,1	0,7
Nærings- og nytelsesmidler	2,2	13,8	10,6	7,2	-4,3	4,1	5,4	14,6	27,4
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	-11,3	-14,2	-5,2	-6,8	-19,8	-3,0	-26,5	-14,2	-12,1
Trevarer	-5,6	-11,5	-0,6	1,4	-7,5	-15,0	-12,6	-8,2	-9,3
Treforedlingsprodukter	-3,3	-16,7	0,1	-2,3	-8,4	-24,9	-30,7	-11,8	3,1
Grafiske produkter	11,1	4,8	0,1	8,8	38,8	49,7	13,8	9,3	-32,6
Raffinerte oljeprodukter	-7,8	-7,7	-6,2	-6,0	-21,3	-18,6	2,7	2,2	-15,1
Kjemiske råvarer mv.	16,2	-21,2	20,0	34,4	8,9	-19,1	-24,1	-26,3	-14,0
Kjemiske og mineralske produkter	-2,4	-1,4	5,9	-5,2	-9,7	-8,1	-12,9	6,8	11,5
Metaller	-0,2	-15,6	6,7	2,2	-11,1	-23,2	-24,6	-13,7	1,7
Verkstedprodukter	14,8	-5,6	29,2	18,8	0,8	5,3	-18,5	-4,8	-2,2
Andre industriprodukter	-4,7	-19,2	2,3	-0,1	-10,5	-18,1	-18,3	-21,9	-18,8
Elektrisk kraft	12,8	-15,4	19,6	-24,7	69,6	-24,4	-38,7	-10,2	7,6
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	5,5	-7,8	14,2	8,7	-3,7	-8,6	-17,9	-7,4	2,9
Tjenester	1,9	-5,4	8,1	-1,5	-0,8	-5,2	-8,6	-4,2	-3,3
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	0,2	-13,4	-1,7	3,7	-2,0	-12,6	-18,0	-11,7	-11,1
Oljevirkksomhet, diverse tjenester	-2,8	-5,8	-3,8	-7,3	-0,3	-7,8	-5,3	-0,8	-8,5
Oljeboringstjenester mv.	-3,7	-4,7	26,6	-9,4	-23,3	17,5	-5,5	-28,6	-0,1
Rørtransport	5,6	3,3	7,7	-4,5	0,9	1,4	-3,3	16,3	1,7
Reisetrafikk	-0,0	-7,6	3,6	-4,7	-0,1	-10,0	-10,0	-7,0	-3,3
Andre tjenester	4,8	1,0	16,1	-2,9	5,6	-2,9	-1,6	7,1	2,1
Samferdsel	10,2	0,5	34,4	2,5	-0,6	-6,6	1,5	1,9	4,4
Finans- og forretningstjenester	1,3	1,7	11,0	-12,2	7,9	0,9	-2,9	9,3	1,1
Tjenester ellers	10,4	-0,3	19,5	27,1	5,6	-9,5	-0,1	6,8	2,7

Tabell 28. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Eksport i alt	16,5	-14,1	20,8	22,0	6,8	-9,0	-16,7	-17,6	-12,9
Varer	19,7	-17,9	25,1	27,0	7,4	-11,6	-21,8	-22,1	-16,0
Råolje og naturgass	32,0	-24,3	45,9	42,4	8,0	-17,0	-30,8	-30,0	-19,2
Skip, nybygde	5,1	1,2	3,3	5,7	8,6	5,0	3,1	-0,1	-4,0
Skip, eldre	-8,7	-28,3	2,7	-7,7	-27,4	-16,4	-35,0	-52,1	-37,8
Oljeplattformer og moduler, nye	4,5	2,2	4,0	4,6	5,2	3,5	3,5	1,8	0,4
Oljeplattformer, eldre	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Oljevirksomhet, diverse varer	21,8	3,7	..	..	..	..	6,7	..	-2,9
Fly og helikoptere	-0,8	12,4	-8,5	-1,7	22,8	..	21,0	15,5	-12,0
Tradisjonelle varer	2,4	-6,5	-2,1	7,6	6,5	-1,4	-4,9	-8,4	-10,7
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	1,5	11,0	-1,4	6,3	9,0	8,4	24,1	11,1	2,5
Bergverksprodukter	29,1	-10,8	3,5	48,0	35,1	1,2	-5,6	-13,6	-12,8
Industriprodukter	1,0	-7,2	-2,7	4,4	4,7	-2,2	-6,9	-8,4	-11,1
Nærings- og nytelsesmidler	2,4	-6,3	-6,2	1,9	18,4	8,0	2,5	-3,4	-21,9
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	4,0	-1,4	6,0	6,8	9,4	-2,7	3,1	-2,8	-2,9
Trevarer	-8,0	-5,0	-9,1	-14,8	-5,5	-3,8	-2,5	-4,6	-9,5
Treforedlingsprodukter	2,1	5,3	-3,0	1,6	14,5	14,1	10,6	7,4	-8,9
Grafiske produkter	1,6	6,3	1,0	-3,4	4,9	-5,0	19,8	7,5	11,1
Raffinerte oljeprodukter	22,3	-26,8	36,1	44,5	-19,6	-37,1	-35,5	-33,2	10,1
Kjemiske råvarer mv.	6,5	-14,4	3,4	6,1	11,1	-7,3	-12,0	-16,7	-21,2
Kjemiske og mineralske produkter	2,2	8,1	-2,2	0,5	11,7	16,8	15,0	7,4	-5,3
Metaller	-10,7	-22,2	-14,7	-4,4	-9,2	-21,2	-29,2	-22,4	-14,3
Verkstedprodukter	2,8	3,9	-2,5	2,1	13,2	12,2	9,7	4,9	-9,1
Andre industriprodukter	3,5	6,8	-0,9	6,2	10,7	12,6	10,7	7,2	-1,9
Elektrisk kraft	85,8	-19,3	52,8	178,6	38,8	18,2	7,5	-37,9	-32,3
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	0,6	-4,2	-5,3	4,3	9,4	2,8	-1,1	-5,3	-12,1
Tjenester	6,3	-0,3	7,9	6,6	4,6	1,2	1,0	-1,0	-2,2
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	3,9	-8,1	7,9	4,1	-4,0	-7,4	-8,1	-8,7	-8,3
Oljevirksomhet, diverse tjenester	4,4	2,3	3,9	4,5	5,1	3,5	3,5	1,8	0,4
Oljeboringstjenester mv.	21,8	14,1	20,0	17,3	31,4	18,0	10,3	29,8	5,3
Rørtransport	12,6	-5,0	16,1	25,4	16,8	2,0	7,0	-17,8	-10,0
Reisetrafikk	4,5	2,6	4,5	5,2	3,7	2,5	2,7	2,0	3,1
Andre tjenester	5,2	2,2	5,0	4,9	5,7	3,8	3,7	2,4	-0,8
Samferdsel	4,2	-0,1	2,7	6,2	4,8	3,8	4,6	-0,5	-6,2
Finans- og forretningstjenester	5,9	2,8	5,7	4,7	6,9	4,1	4,0	3,6	-0,1
Tjenester ellers	4,5	2,4	4,7	4,5	3,7	2,9	2,3	1,8	2,3

Tabell 29. Import. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Import i alt	735 365	657 809	186 801	191 141	184 796	157 653	163 370	170 514	166 272
Varer	511 041	436 456	131 334	128 528	128 488	109 828	108 261	107 582	110 785
Råolje og naturgass	4 248	4 502	1 009	898	1 596	486	675	1 803	1 538
Skip, nybygde og eldre	20 478	14 250	3 983	7 153	4 904	3 251	3 960	3 246	3 793
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	1 711	766	1 102	192	211	330	171	66	199
Oljevirkosomhet, diverse varer	3 473	1 861	403	1 380	1 103	719	412	331	399
Fly og helikoptere	4 040	5 829	995	836	1 139	633	2 511	1 440	1 245
Tradisjonelle varer	477 091	409 248	123 842	118 069	119 535	104 409	100 532	100 696	103 611
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	13 016	12 035	3 543	2 676	3 525	3 477	2 896	2 466	3 196
Bergverksprodukter	6 984	4 471	1 543	1 773	2 128	1 514	945	1 001	1 011
Industriprodukter	455 858	390 959	118 507	113 419	113 408	98 793	96 124	97 055	98 987
Nærings- og nytelsesmidler	26 752	27 448	6 511	7 044	7 690	6 180	6 631	7 773	6 864
Tekstiler, bекledningsvarer og skotøy	24 379	23 560	5 000	7 245	5 638	6 853	4 715	7 036	4 956
Trevarer	10 389	8 357	2 954	2 485	2 366	1 964	2 073	2 130	2 190
Treforedlingsprodukter	7 664	7 593	1 920	1 846	2 021	1 938	1 829	1 850	1 976
Grafiske produkter	4 250	3 906	1 005	1 049	1 198	1 006	874	998	1 028
Raffinerte oljeprodukter	30 808	23 730	8 748	8 684	6 373	6 665	5 722	5 773	5 570
Kjemiske råvarer mv.	19 306	16 677	4 978	4 845	5 032	4 408	4 247	3 919	4 103
Kjemiske og mineralske produkter	46 584	44 735	11 830	11 788	11 946	10 932	11 179	11 034	11 590
Metaller	51 838	33 601	13 689	13 088	11 258	7 991	8 605	8 588	8 417
Verkstedprodukter	189 718	161 716	49 833	45 210	49 186	42 666	41 144	37 956	39 950
Andre industriprodukter	17 824	16 551	4 286	4 163	5 119	4 076	3 790	3 900	4 785
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	26 346	23 085	7 753	5 972	5 581	4 114	5 315	6 098	7 558
Elektrisk kraft	1 233	1 783	249	201	474	625	567	174	417
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	446 283	385 518	115 094	109 385	113 162	97 744	94 810	94 923	98 041
Tjenester	224 324	221 353	55 467	62 613	56 308	47 825	55 109	62 932	55 487
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	43 215	36 338	10 156	11 492	11 611	8 323	7 911	10 357	9 747
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	13 000	17 933	3 018	3 346	3 831	3 874	4 773	3 778	5 508
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	4 296	6 442	701	1 048	1 807	1 079	1 335	1 265	2 763
Reisetrafikk	82 095	78 972	21 444	25 245	17 123	17 382	21 183	24 534	15 873
Andre tjenester	81 718	81 668	20 148	21 482	21 936	17 167	19 907	22 998	21 596
Samferdsel	7 334	6 776	1 658	2 037	2 073	1 471	1 445	2 190	1 670
Finans- og forretningstjenester	52 902	54 268	12 655	14 373	13 879	10 497	13 145	15 811	14 815
Tjenester ellers	21 482	20 624	5 835	5 072	5 984	5 199	5 317	4 997	5 111

Tabell 30. Import. Faste 2007-priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Import i alt	706 843	638 454	183 245	181 564	171 714	149 528	157 947	163 163	167 816
Varer	488 734	424 359	127 691	121 809	118 210	102 884	104 777	105 830	110 868
Råolje og naturgass	3 685	4 830	742	606	1 729	632	833	1 853	1 512
Skip, nybygde og eldre	19 974	15 727	4 260	6 687	4 448	3 012	3 849	3 955	4 911
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	1 715	787	1 153	177	171	296	165	73	253
Oljevirkosomhet, diverse varer	3 317	1 745	386	1 318	1 039	679	381	311	374
Fly og helikoptere	3 963	5 146	1 047	848	959	505	2 185	1 264	1 192
Tradisjonelle varer	456 080	396 124	120 103	112 173	109 864	97 760	97 364	98 374	102 627
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	11 695	10 754	3 316	2 425	2 885	2 881	2 494	2 254	3 125
Bergverksprodukter	4 706	3 017	1 151	1 195	1 145	803	653	776	784
Industriprodukter	438 840	380 966	115 401	108 447	105 575	93 626	93 753	95 193	98 394
Nærings- og nytelsesmidler	24 262	24 532	6 125	6 439	6 500	5 228	5 873	7 087	6 344
Tekstiler, bekleddingsvarer og skotøy	23 132	21 242	5 129	6 662	4 943	5 953	4 549	6 179	4 560
Trevarer	10 184	8 471	2 952	2 476	2 233	1 879	2 184	2 164	2 244
Treforedlingsprodukter	7 398	7 126	1 879	1 818	1 867	1 798	1 709	1 744	1 875
Grafiske produkter	4 272	3 984	1 065	1 088	1 134	1 019	909	976	1 080
Raffinerte oljeprodukter	23 400	25 203	5 832	5 646	6 166	7 775	6 198	5 738	5 492
Kjemiske råvarer mv.	17 213	14 733	4 618	4 191	4 120	3 554	3 773	3 465	3 941
Kjemiske og mineralske produkter	44 452	40 864	11 751	11 356	10 383	9 697	10 143	10 130	10 895
Metaller	58 594	46 830	15 167	14 463	13 272	10 696	11 885	12 342	11 906
Verkstedsprodukter	183 033	150 853	49 041	44 207	45 156	38 583	37 968	35 813	38 489
Andre industriprodukter	16 853	14 876	4 088	4 121	4 466	3 577	3 447	3 631	4 221
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	26 047	22 253	7 754	5 980	5 335	3 865	5 116	5 924	7 348
Elektrisk kraft	839	1 387	235	106	259	450	464	150	324
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	432 680	370 921	114 271	106 527	103 698	89 985	91 166	92 635	97 135
Tjenester	218 109	214 095	55 554	59 754	53 504	46 644	53 170	57 333	56 948
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	48 283	41 807	12 652	11 852	12 412	9 933	10 373	10 461	11 041
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	12 437	16 786	2 891	3 197	3 608	3 657	4 420	3 544	5 165
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	3 880	5 573	637	968	1 573	957	1 150	1 065	2 401
Reisetrafikk	79 313	73 364	21 164	24 531	15 359	16 021	19 512	22 629	15 201
Andre tjenester	74 195	76 564	18 211	19 206	20 552	16 076	17 715	19 633	23 140
Samferdsel	7 363	7 164	1 656	2 047	2 106	1 522	1 504	2 320	1 818
Finans- og forretningstjenester	46 366	50 328	11 048	12 318	12 783	9 631	11 300	12 722	16 674
Tjenester ellers	20 466	19 073	5 508	4 841	5 663	4 923	4 911	4 592	4 647

Tabell 31. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Import i alt	2,2	-9,7	7,1	5,3	-6,8	-12,2	-13,8	-10,1	-2,3
Varer	1,1	-13,2	7,3	4,7	-9,9	-15,0	-17,9	-13,1	-6,2
Råolje og naturgass	-36,0	31,1	-65,8	-26,8	-3,3	4,0	12,2	205,8	-12,6
Skip, nybygde og eldre	37,4	-21,3	82,8	42,2	-16,8	-34,2	-9,6	-40,8	10,4
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	32,2	-54,1	841,2	35,1	-81,9	38,1	-85,7	-58,7	47,9
Oljevirkosomhet, diverse varer	39,4	-47,4	-30,7	50,0	119,4	18,3	-1,2	-76,4	-64,0
Fly og helikoptere	166,9	29,9	305,9	241,5	19,1	-54,4	108,6	49,1	24,3
Tradisjonelle varer	-0,4	-13,1	5,8	2,4	-9,9	-14,2	-18,9	-12,3	-6,6
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	0,9	-8,0	8,5	0,1	-13,0	-6,1	-24,8	-7,0	8,3
Bergverksprodukter	-13,9	-35,9	-13,9	-6,4	-16,1	-33,9	-43,2	-35,1	-31,5
Industriprodukter	-0,2	-13,2	6,0	2,5	-9,6	-14,4	-18,8	-12,2	-6,8
Nærings- og nytelsesmidler	1,9	1,1	4,2	4,4	-0,2	0,6	-4,1	10,1	-2,4
Tekstiler, bекledningsvarer og skotøy	-0,6	-8,2	2,2	1,4	-9,8	-6,9	-11,3	-7,2	-7,8
Trevarer	-9,7	-16,8	1,4	-10,1	-24,0	-25,5	-26,0	-12,6	0,5
Treforedlingsprodukter	-1,6	-3,7	3,2	1,4	-6,4	-1,9	-9,1	-4,1	0,4
Grafiske produkter	5,2	-6,8	23,1	2,2	-1,0	3,5	-14,7	-10,3	-4,8
Raffinerte oljeprodukter	-12,0	7,7	-9,5	-11,8	-8,9	35,1	6,3	1,6	-10,9
Kjemiske råvarer mv.	1,3	-14,4	9,6	5,4	-3,7	-17,0	-18,3	-17,3	-4,3
Kjemiske og mineralske produkter	0,5	-8,1	5,0	6,3	-9,6	-11,5	-13,7	-10,8	4,9
Metaller	-0,6	-20,1	1,8	8,7	-10,6	-31,8	-21,6	-14,7	-10,3
Verkstedprodukter	3,7	-17,6	11,4	5,6	-6,3	-13,5	-22,6	-19,0	-14,8
Andre industriprodukter	-0,9	-11,7	4,3	0,3	-9,3	-14,4	-15,7	-11,9	-5,5
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	-11,9	-14,6	1,6	-16,3	-35,3	-44,6	-34,0	-0,9	37,7
Elektrisk kraft	-35,4	65,4	-27,6	300,6	-30,6	88,2	97,5	41,2	25,1
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	0,3	-14,3	6,7	3,2	-9,9	-16,8	-20,2	-13,0	-6,3
Tjenester	4,9	-1,8	6,6	6,6	0,8	-5,4	-4,3	-4,1	6,4
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	0,2	-13,4	-1,7	3,7	-2,0	-12,6	-18,0	-11,7	-11,1
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	2,5	35,0	32,8	-2,2	-15,0	33,4	52,9	10,9	43,2
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	15,2	43,6	6,4	6,3	34,1	36,2	80,6	10,0	52,7
Reisetrafikk	8,7	-7,5	11,3	5,4	-3,7	-12,3	-7,8	-7,8	-1,0
Andre tjenester	4,2	3,2	4,3	11,8	7,8	-0,9	-2,7	2,2	12,6
Samferdsel	4,8	-2,7	-1,1	11,7	15,7	-2,1	-9,2	13,3	-13,7
Finans- og forretningstjenester	2,7	8,5	-1,9	15,8	8,5	-5,7	2,3	3,3	30,4
Tjenester ellers	7,5	-6,8	21,7	2,8	3,7	10,5	-10,8	-5,1	-17,9

Tabell 32. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Import i alt	4,0	-1,0	2,0	4,7	7,7	4,0	1,5	-0,7	-7,9
Varer	4,6	-1,6	1,5	6,3	9,7	5,3	0,5	-3,7	-8,1
Råolje og naturgass	15,3	-19,1	39,2	48,2	-15,9	-37,3	-40,4	-34,3	10,2
Skip, nybygde og eldre	2,5	-11,6	-9,3	6,1	14,3	11,4	10,0	-23,3	-29,9
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	-0,2	-2,4	-9,5	5,1	26,0	16,0	8,5	-16,7	-36,2
Oljevirkosomhet, diverse varer	4,7	1,9	4,0	4,6	5,2	3,5	3,5	1,8	0,4
Fly og helikoptere	1,9	11,1	-8,5	-1,7	22,8	29,9	21,0	15,5	-12,0
Tradisjonelle varer	4,6	-1,2	1,8	6,1	9,8	5,2	0,1	-2,8	-7,2
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	11,3	0,6	6,0	12,6	23,3	13,2	8,7	-0,9	-16,3
Bergverksprodukter	48,4	-0,1	27,7	51,9	98,0	48,7	7,9	-13,1	-30,6
Industriprodukter	3,9	-1,2	1,3	5,4	8,5	4,5	-0,2	-2,5	-6,3
Nærings- og nytelsesmidler	10,3	1,5	5,3	10,3	18,9	11,6	6,2	0,3	-8,6
Tekstiler, bекledningsvarer og skotøy	5,4	5,2	1,7	7,2	11,7	13,4	6,3	4,7	-4,7
Trevarer	2,0	-3,3	1,4	0,6	3,4	2,0	-5,1	-1,9	-7,9
Treforedlingsprodukter	3,6	2,9	2,4	2,1	7,6	5,3	4,8	4,5	-2,6
Grafiske produkter	-0,5	-1,4	-8,0	-2,0	8,7	-2,6	1,9	6,1	-9,9
Raffinerte oljeprodukter	31,7	-28,5	51,4	50,8	-8,0	-29,6	-38,5	-34,6	-1,9
Kjemiske råvarer mv.	12,2	0,9	5,4	15,9	23,4	19,4	4,4	-2,2	-14,8
Kjemiske og mineralske produkter	4,8	4,5	0,2	5,4	15,6	12,1	9,5	4,9	-7,5
Metaller	-11,5	-18,9	-17,1	-7,3	-6,6	-15,1	-19,8	-23,1	-16,7
Verkstedprodukter	3,7	3,4	1,1	3,0	10,6	8,5	6,6	3,6	-4,7
Andre industriprodukter	5,8	5,2	5,9	3,3	12,3	11,9	4,9	6,3	-1,1
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	1,1	2,6	-1,2	1,3	5,1	5,5	3,9	3,1	-1,7
Elektrisk kraft	47,0	-12,6	44,3	194,7	27,6	7,5	15,3	-38,7	-29,7
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	3,1	0,8	-0,7	3,7	11,0	8,2	3,3	-0,2	-7,5
Tjenester	2,8	0,5	3,1	1,5	3,3	1,2	3,8	4,8	-7,4
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	-10,5	-2,9	-12,5	-11,5	-4,9	-4,3	-5,0	2,1	-5,6
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	4,5	2,2	4,1	4,7	5,3	3,5	3,5	1,8	0,4
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	10,7	4,4	9,2	8,4	12,9	7,1	5,4	9,7	0,2
Reisetrafikk	3,5	4,0	0,2	4,5	12,1	8,3	7,1	5,4	-6,3
Andre tjenester	10,1	-3,2	16,0	5,2	0,1	-4,5	1,6	4,7	-12,6
Samferdsel	-0,4	-5,0	0,3	-0,8	-1,3	-4,0	-4,1	-5,1	-6,7
Finans- og forretningstjenester	14,1	-5,5	23,6	6,0	-1,5	-7,2	1,5	6,5	-18,2
Tjenester ellers	5,0	3,0	5,5	4,7	4,6	2,5	2,2	3,9	4,1

Tabell 33. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
I alt	2 614,8	2 604,8	2 610,5	2 641,7	2 626,1	2 604,8	2 607,9	2 604,4	2 602,2
Jordbruk og skogbruk	59,0	57,9	58,2	61,2	59,2	56,1	56,8	60,4	58,3
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	14,2	13,9	14,4	13,9	14,7	13,2	14,2	13,5	14,5
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	40,6	42,4	39,0	42,0	42,5	41,3	41,7	42,8	43,6
Utvinning av råolje og naturgass	23,5	24,4	22,7	23,6	25,0	24,7	24,6	23,3	25,1
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	17,1	17,9	16,3	18,4	17,5	16,7	17,1	19,5	18,5
Bergverksdrift	4,5	4,4	4,6	4,6	4,5	4,2	4,4	4,7	4,4
Industri	292,5	280,0	292,0	294,3	293,2	284,9	280,9	276,9	277,5
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	50,9	49,9	50,3	51,5	51,8	49,8	49,1	50,5	50,3
Tekstil- og bekledningsindustri	5,2	4,6	5,2	5,2	5,0	4,9	4,6	4,6	4,4
Trelast- og trevareindustri	16,7	15,2	16,4	16,8	16,8	15,8	15,1	15,0	15,1
Treforedling	5,8	5,5	5,9	5,6	5,6	5,6	5,7	5,2	5,5
Forlag og grafisk industri	27,8	26,5	28,1	27,2	27,5	27,5	26,7	25,9	26,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	25,3	24,3	25,5	25,6	24,9	24,4	24,5	24,6	23,6
Kjemiske råvarer	8,4	7,7	8,6	8,5	8,5	7,8	8,0	7,3	7,6
Metallindustri	12,0	10,9	12,5	12,1	11,8	11,2	11,3	10,6	10,5
Verktedindustri	87,7	84,6	87,2	88,8	88,3	86,6	85,0	82,6	84,3
Bygging av skip og oljeplattformer	40,3	39,7	39,6	40,8	41,3	39,5	39,4	39,7	40,1
Møbelindustri og annen industri	12,4	11,1	12,5	12,3	11,9	11,8	11,4	10,9	10,2
Kraftforsyning	10,8	11,0	11,5	11,5	8,9	11,7	11,9	11,5	9,0
Vannforsyning	1,8	1,9	1,7	2,0	1,5	1,9	1,9	2,0	1,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	188,0	180,1	188,5	190,1	185,5	181,4	179,4	179,8	179,8
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	375,7	367,4	377,0	384,3	377,2	369,1	369,3	367,8	363,3
Hotell- og restaurantvirksomhet	80,6	79,3	81,8	81,7	79,1	79,2	80,5	79,4	78,0
Rørtransport	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7
Utenriks sjøfart	53,0	51,4	52,8	52,5	53,3	53,2	49,9	51,1	51,4
Transport ellers	119,6	117,4	118,3	122,0	119,7	117,9	116,7	117,8	116,9
Post og telekommunikasjon	37,4	35,1	36,9	36,4	38,4	35,5	34,0	34,2	36,6
Finansiell tjenesteyting	48,5	48,4	48,2	49,4	48,8	47,7	48,2	49,5	48,3
Boligtjenester (husholdninger)	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4	1,3	1,4	1,4
Forretningsmessig tjenesteyting	323,2	322,1	324,2	326,5	325,4	325,1	328,3	318,9	316,2
Offentlig administrasjon og forsvar	159,2	163,9	157,8	159,1	160,0	164,8	164,2	162,9	163,9
Undervisning	188,7	192,5	190,0	186,3	191,3	190,0	194,7	190,8	194,7
Helse- og sosialtjenester	506,9	524,4	504,4	512,2	512,4	515,3	520,0	529,1	532,9
Andre sosiale og personlige tjenester	108,4	109,3	107,0	109,5	108,3	110,3	109,0	109,2	108,9
Fastlands-Norge	2 520,6	2 510,4	2 518,1	2 546,7	2 529,6	2 509,6	2 515,6	2 509,9	2 506,4

Offentlig forvaltning	756,9	780,9	753,4	759,4	766,0	770,6	779,2	782,2	791,5
Statsforvaltningen	267,8	274,8	265,1	267,6	269,4	273,8	272,8	274,4	278,1
Sivil forvaltning	240,8	247,4	237,8	240,7	242,7	246,3	245,3	247,2	250,8
Forsvar	27,0	27,4	27,3	26,9	26,7	27,5	27,6	27,2	27,2
Kommuneforvaltningen	489,1	506,1	488,3	491,8	496,6	496,8	506,3	507,8	513,4

Tabell 34. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
I alt	3,1	-0,4	3,4	3,1	1,9	0,9	-0,1	-1,4	-0,9
Jordbruk og skogbruk	-1,8	-1,9	-2,1	-1,2	-2,3	-2,5	-2,4	-1,4	-1,4
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	1,4	-2,4	2,2	3,3	-1,4	-4,3	-1,5	-2,3	-1,7
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	5,9	4,5	5,7	4,1	7,3	6,5	6,9	2,0	2,8
Utvinning av råolje og naturgass	6,2	3,9	5,5	6,8	6,4	8,3	8,5	-1,1	0,6
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	5,4	5,2	6,0	0,8	8,6	3,9	4,8	5,9	6,0
Bergverksdrift	4,2	-2,1	9,3	3,5	0,8	-2,6	-5,4	0,4	-0,8
Industri	2,2	-4,3	2,8	2,8	0,7	-1,9	-3,8	-5,9	-5,3
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	0,9	-2,0	1,8	0,4	0,5	-0,6	-2,4	-2,0	-2,7
Tekstil- og bekledningsindustri	-7,3	-10,4	-9,8	-4,0	-7,3	-7,9	-10,8	-11,9	-11,2
Trelast- og trevareindustri	-1,0	-8,9	-1,8	-0,4	-1,8	-6,3	-8,2	-10,7	-10,1
Treforedling	-8,1	-4,0	-7,6	-9,0	-9,7	-4,0	-4,1	-6,6	-1,2
Forlag og grafisk industri	-2,4	-4,7	-2,4	-1,6	-3,6	-4,1	-4,8	-4,6	-5,5
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	3,2	-4,0	4,3	5,0	0,5	-2,7	-4,0	-3,8	-5,5
Kjemiske råvarer	-1,6	-8,9	1,5	-6,3	3,2	-3,1	-7,8	-13,9	-10,3
Metallindustri	1,4	-9,1	3,8	3,2	-0,3	-3,3	-9,5	-12,3	-10,9
Verkstedindustri	5,5	-3,6	5,9	6,3	3,2	0,1	-2,5	-7,0	-4,5
Bygging av skip og oljeplattformer	5,8	-1,7	6,4	7,4	2,9	-0,5	-0,5	-2,6	-3,0
Møbelindustri og annen industri	-0,1	-10,5	1,3	-0,3	-2,8	-7,4	-9,2	-11,6	-13,9
Kraftforsyning	-1,2	2,0	-2,1	-0,9	1,3	2,9	3,3	-0,1	2,0
Vannforsyning	9,0	3,6	15,2	12,0	-4,4	2,3	8,1	2,0	2,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,1	-4,2	3,0	0,7	-1,1	-3,6	-4,9	-5,4	-3,1
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,2	-2,2	3,7	3,6	1,5	1,4	-2,1	-4,3	-3,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	2,3	-1,7	2,9	1,8	0,7	-0,9	-1,6	-2,8	-1,4
Rørtransport	5,5	4,8	6,0	-1,4	7,7	6,4	5,4	4,4	3,1
Utenriks sjøfart	6,1	-3,0	6,4	5,7	5,5	-0,5	-5,5	-2,6	-3,6
Transport ellers	2,5	-1,9	2,1	3,6	0,9	-0,5	-1,3	-3,5	-2,3
Post og telekommunikasjon	2,0	-6,3	2,3	1,2	-0,1	-6,9	-7,8	-6,0	-4,7
Finansiell tjenesteyting	2,2	-0,1	2,3	2,6	2,3	0,2	-0,0	0,2	-1,0
Boligtjenester (husholdninger)	0,1	-3,0	-0,8	2,7	2,3	2,0	-3,3	-6,0	-4,5
Forretningsmessig tjenesteyting	7,6	-0,3	8,7	7,5	5,5	2,7	1,3	-2,3	-2,8
Offentlig administrasjon og forsvar	1,7	3,0	1,7	1,7	1,1	3,1	4,0	2,4	2,4
Undervisning	1,8	2,0	1,8	1,9	2,1	1,4	2,5	2,4	1,8
Helse- og sosialtjenester	2,9	3,5	2,8	2,8	2,4	3,4	3,1	3,3	4,0
Andre sosiale og personlige tjenester	2,4	0,9	1,1	2,8	2,1	1,3	1,9	-0,3	0,6
Fastlands-Norge	3,0	-0,4	3,3	3,1	1,7	0,9	-0,1	-1,4	-0,9

Offentlig forvaltning	2,5	3,2	2,4	2,6	2,2	2,9	3,4	3,0	3,3
Statsforvaltningen	0,9	2,6	0,9	0,6	0,3	1,8	2,9	2,6	3,2
Sivil forvaltning	0,9	2,8	0,8	0,6	0,3	1,8	3,2	2,7	3,4
Forsvar	1,0	1,4	1,8	1,0	0,4	1,6	0,8	1,3	1,9
Kommuneforvaltningen	3,4	3,5	3,3	3,8	3,3	3,5	3,7	3,3	3,4

Tabell 35. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
I alt	3 719,6	3 665,5	971,5	865,0	956,3	964,4	897,3	847,6	956,3
Jordbruk og skogbruk	115,7	112,0	28,8	29,4	28,6	27,7	27,6	28,7	27,9
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	28,9	27,9	7,7	6,6	7,7	6,9	7,0	6,4	7,6
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	68,5	71,6	17,2	16,5	18,5	18,3	17,1	16,8	19,4
Utvinning av råolje og naturgass	39,9	41,6	10,0	9,4	10,9	10,9	10,2	9,4	11,2
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	28,6	29,9	7,2	7,1	7,6	7,3	6,9	7,5	8,2
Bergverksdrift	7,8	7,4	2,2	1,8	2,0	1,8	1,8	1,8	1,9
Industri	462,8	434,1	122,1	105,7	119,5	115,9	106,7	97,6	113,9
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	77,7	75,7	20,3	17,8	20,6	19,8	18,2	17,4	20,3
Tekstil- og bekledningsindustri	7,4	6,5	2,0	1,7	1,8	1,8	1,6	1,5	1,6
Trelast- og trevareindustri	25,6	22,5	6,6	5,9	6,7	6,1	5,4	5,1	5,9
Treforedling	9,1	8,7	2,5	2,0	2,3	2,3	2,2	1,8	2,3
Forlag og grafisk industri	41,0	38,4	10,9	9,0	10,5	10,4	9,6	8,5	9,9
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	40,2	37,4	10,7	9,2	10,3	9,8	9,3	8,6	9,7
Kjemiske råvarer	13,7	12,0	3,7	3,1	3,6	3,2	3,1	2,6	3,2
Metallindustri	18,9	16,4	5,2	4,3	4,7	4,5	4,2	3,5	4,2
Verkstedindustri	143,5	135,1	37,7	33,2	37,0	36,2	33,2	30,2	35,5
Bygging av skip og oljeplattformer	67,0	64,8	17,4	15,4	17,5	17,2	15,7	14,8	17,1
Møbelindustri og annen industri	18,6	16,5	5,0	4,2	4,5	4,6	4,2	3,7	4,0
Kraftforsyning	17,9	18,1	5,0	4,4	3,8	5,0	4,7	4,4	3,9
Vannforsyning	2,7	2,8	0,7	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7	0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	304,1	281,9	81,1	69,3	77,6	74,4	69,0	63,7	74,8
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	507,4	497,5	133,8	120,6	129,1	131,0	122,1	116,1	128,2
Hotell- og restaurantvirksomhet	104,0	102,9	26,8	25,4	25,4	27,5	25,6	24,6	25,1
Rørtransport	1,1	1,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3
Utenriks sjøfart	102,6	98,7	26,2	23,9	26,1	26,5	23,7	23,2	25,3
Transport ellers	199,1	193,1	50,9	47,7	50,8	50,4	47,3	45,6	49,8
Post og telekommunikasjon	53,3	49,5	13,7	12,0	14,1	13,1	11,7	11,2	13,5
Finansiell tjenesteyting	76,6	76,0	20,0	17,9	20,0	19,7	18,3	17,9	20,1
Boligtjenester (husholdninger)	1,8	1,8	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
Forretningsmessig tjenesteyting	462,4	462,5	121,5	108,4	118,3	123,5	113,6	106,9	118,4
Offentlig administrasjon og forsvar	246,6	251,3	64,1	56,5	64,3	65,9	60,8	57,7	66,9
Undervisning	253,6	259,4	69,3	49,6	69,7	71,4	64,2	52,6	71,3
Helse- og sosialtjenester	560,0	572,9	142,4	134,7	143,0	145,9	139,7	138,0	149,3
Andre sosiale og personlige tjenester	142,6	143,2	37,3	33,1	36,5	38,0	34,8	33,0	37,4
Fastlands-Norge	3 547,4	3 494,1	927,8	824,3	911,3	919,3	856,2	807,3	911,3

Offentlig forvaltning	936,2	958,3	243,0	212,1	245,4	250,1	234,0	219,2	254,9
Statsforvaltningen	394,1	400,2	101,4	91,8	102,1	103,0	97,4	93,8	105,9
Sivil forvaltning	345,7	352,5	88,5	80,7	89,6	90,8	85,8	82,8	93,1
Forsvar	48,4	47,7	12,9	11,0	12,4	12,3	11,6	11,0	12,8
Kommuneforvaltningen	542,2	558,1	141,6	120,3	143,3	147,1	136,7	125,3	149,0
Markedsrettet virksomhet	2 699,7	2 623,7	706,2	634,1	689,5	692,2	642,3	609,6	679,7
Ikke markedsrettet virksomhet	1 019,9	1 041,9	265,3	230,9	266,8	272,2	255,0	238,0	276,7

**Tabell 36. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
I alt	3,4	-1,5	10,3	4,1	0,9	4,0	-7,6	-2,0	0,0
Jordbruk og skogbruk	-2,0	-3,2	-2,4	-1,2	-2,9	-4,5	-4,0	-2,4	-2,1
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2,3	-3,7	9,5	5,8	-1,6	-1,6	-8,9	-3,1	-1,0
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	7,5	4,5	14,5	6,7	8,4	12,0	-0,4	2,0	4,6
Utvinning av råolje og naturgass	8,4	4,4	14,0	10,1	8,2	13,6	2,2	-0,6	2,6
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	6,3	4,6	15,1	2,6	8,7	9,8	-4,0	5,3	7,5
Bergverksdrift	4,2	-5,3	16,9	2,8	-1,7	-1,4	-14,5	-1,8	-2,4
Industri	2,0	-6,2	10,1	3,6	-1,3	0,4	-12,6	-7,7	-4,7
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	1,2	-2,6	9,6	1,5	-0,2	3,7	-10,1	-2,2	-1,4
Tekstil- og bekledningsindustri	-7,3	-11,5	-3,2	-3,4	-8,0	-4,2	-18,3	-12,8	-10,6
Trelast- og trevareindustri	-1,8	-12,2	4,9	-0,0	-3,9	-6,0	-18,7	-12,9	-10,8
Treforedling	-7,7	-4,7	-3,1	-8,3	-10,1	-1,7	-9,2	-7,3	-0,6
Forlag og grafisk industri	-2,3	-6,5	4,2	-0,6	-4,6	-1,3	-12,6	-6,2	-5,4
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	3,9	-6,8	11,6	6,4	0,2	-2,1	-13,3	-6,0	-5,4
Kjemiske råvarer	-1,7	-12,0	7,3	-5,9	2,0	-3,1	-17,2	-16,1	-11,2
Metallindustri	-0,6	-13,2	8,6	2,5	-5,3	-3,8	-19,0	-18,8	-11,0
Verkstedindustri	5,3	-5,9	13,8	7,2	0,6	1,8	-12,1	-9,2	-4,0
Bygging av skip og oljeplattformer	4,0	-3,3	13,1	6,4	-0,7	2,7	-9,5	-3,8	-2,4
Møbelindustri og annen industri	0,0	-11,3	9,6	1,5	-6,5	-4,9	-17,4	-12,4	-9,9
Kraftforsyning	0,3	1,1	7,4	2,0	1,5	8,3	-5,7	-0,4	3,4
Vannforsyning	9,7	2,0	25,0	14,2	-4,5	6,1	-1,0	0,3	2,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,3	-7,3	11,0	2,3	-2,8	-2,3	-14,9	-8,1	-3,6
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,6	-2,0	11,3	4,7	0,4	5,7	-8,7	-3,8	-0,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	2,4	-1,2	5,8	2,2	-0,5	4,0	-4,5	-3,1	-1,0
Rørtransport	6,0	5,1	13,7	0,6	7,2	13,2	-1,9	4,1	5,2
Utenriks sjøfart	5,2	-3,8	9,3	4,9	3,8	0,9	-9,6	-3,2	-3,1
Transport ellers	3,1	-3,0	7,7	5,1	0,2	1,4	-7,1	-4,4	-2,0
Post og telekommunikasjon	2,7	-7,2	9,9	2,7	-0,7	-3,5	-14,7	-6,7	-3,9
Finansiell tjenesteyting	2,9	-0,7	11,5	4,2	2,0	5,3	-8,5	0,2	0,6
Boligtjenester (husholdninger)	-0,0	-4,4	6,0	3,0	1,7	6,6	-11,5	-8,0	-4,0
Forretningsmessig tjenesteyting	8,3	0,0	17,9	9,5	4,9	8,2	-6,5	-1,3	0,1
Offentlig administrasjon og forsvar	2,5	1,9	10,5	3,7	0,8	6,7	-5,1	2,2	4,0
Undervisning	2,1	2,3	12,4	0,4	2,5	9,7	-7,3	5,9	2,4
Helse- og sosialtjenester	2,9	2,3	6,6	3,1	1,3	4,3	-1,9	2,5	4,4
Andre sosiale og personlige tjenester	3,1	0,4	10,0	4,3	1,8	6,3	-6,6	-0,4	2,4
Fastlands-Norge	3,2	-1,5	10,3	4,0	0,7	4,0	-7,7	-2,1	-0,0

Offentlig forvaltning	2,7	2,4	8,9	2,8	1,6	6,1	-3,7	3,4	3,9
Statsforvaltningen	1,7	1,6	7,9	2,1	0,3	4,3	-4,0	2,3	3,8
Sivil forvaltning	1,6	2,0	7,5	1,9	0,3	4,6	-3,1	2,6	3,9
Forsvar	1,9	-1,4	10,9	3,1	0,3	1,9	-9,8	-0,1	2,9
Kommuneforvaltningen	3,4	2,9	9,6	3,4	2,5	7,4	-3,5	4,2	4,0
Markedsrettet virksomhet	3,7	-2,8	10,9	4,6	0,7	3,3	-9,0	-3,9	-1,4
Ikke markedsrettet virksomhet	2,5	2,1	8,7	2,7	1,6	5,9	-3,9	3,1	3,7

Tabell 37. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
Lønnskostnader i alt.	1 078 045	1 111 859	270 152	273 866	275 801	275 121	275 382	279 099	282 257
Jordbruk og skogbruk	4 826	4 955	1 183	1 273	1 245	1 140	1 202	1 333	1 280
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2 575	2 656	643	638	658	640	679	662	675
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	40 648	46 390	9 497	10 786	10 576	11 777	11 157	11 839	11 617
Utvinning av råolje og naturgass	25 780	29 711	6 050	6 657	6 799	7 863	7 295	7 170	7 383
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	14 867	16 680	3 447	4 129	3 776	3 914	3 862	4 669	4 235
Bergverksdrift	2 497	2 531	636	665	626	573	627	692	639
Industri	144 482	142 024	36 369	36 335	36 522	35 250	35 961	35 120	35 693
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	21 684	21 604	5 408	5 488	5 689	5 147	5 367	5 451	5 640
Tekstil- og bekledningsindustri	1 881	1 760	490	467	450	459	463	428	411
Trelast- og trevareindustri	6 399	5 883	1 565	1 642	1 632	1 443	1 439	1 500	1 500
Treforedling	2 960	2 921	800	690	727	738	780	664	738
Forlag og grafisk industri	13 661	13 639	3 500	3 335	3 402	3 445	3 500	3 331	3 364
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	13 097	12 748	3 248	3 328	3 265	3 156	3 145	3 272	3 176
Kjemiske råvarer	5 184	4 795	1 361	1 289	1 310	1 202	1 269	1 128	1 196
Metallindustri	6 742	6 184	1 777	1 702	1 619	1 570	1 620	1 507	1 487
Verkstedindustri	45 423	44 739	11 384	11 436	11 438	11 217	11 368	10 894	11 260
Bygging av skip og oljeplattformer	22 719	23 415	5 649	5 762	5 881	5 712	5 915	5 862	5 925
Møbelindustri og annen industri	4 734	4 335	1 186	1 195	1 108	1 162	1 093	1 083	997
Kraftforsyning	7 460	8 065	2 041	1 962	1 509	2 156	2 230	2 060	1 619
Vannforsyning	816	874	203	237	179	224	211	250	189
Bygge- og anleggsvirksomhet	77 743	74 747	19 230	20 233	19 566	18 088	18 296	19 148	19 215
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	131 317	132 331	32 581	34 296	33 605	32 198	32 787	33 759	33 587
Hotell- og restaurantvirksomhet	22 632	22 563	5 707	5 870	5 677	5 403	5 699	5 776	5 686
Rørtransport	563	624	131	131	159	162	147	143	172
Utenriks sjøfart	18 125	18 070	4 517	4 473	4 557	4 739	4 365	4 458	4 507
Transport ellers	52 621	53 053	12 693	13 728	13 514	13 079	12 912	13 575	13 486
Post og telekommunikasjon	18 084	17 793	4 341	4 433	4 817	4 374	4 279	4 361	4 779
Finansiell tjenesteyting	37 619	36 439	9 416	9 568	9 513	8 435	9 145	9 511	9 348
Boligtjenester (husholdninger)	502	509	124	133	130	122	129	128	129
Forretningsmessig tjenesteyting	149 937	156 107	37 663	38 214	38 062	38 519	39 951	38 856	38 781
Offentlig administrasjon og forsvar	78 215	84 024	19 966	19 885	19 959	21 335	20 082	21 286	21 321
Undervisning	82 958	89 299	22 188	18 262	22 560	23 437	21 904	20 170	23 788
Helse- og sosialtjenester	168 793	180 949	42 114	43 584	43 370	44 152	44 061	46 462	46 274
Andre sosiale og personlige tjenester	35 631	37 856	8 909	9 159	8 995	9 317	9 557	9 510	9 472
Fastlands-Norge	1 018 710	1 046 775	256 007	258 476	260 509	258 443	259 713	262 659	265 960

Offentlig forvaltning	305 597	328 648	78 070	75 595	79 668	82 760	79 417	81 535	84 935
Statsforvaltningen	133 181	142 437	33 732	33 893	33 883	35 888	34 308	36 193	36 048
Sivil forvaltning	120 204	128 859	30 408	30 717	30 451	32 490	31 092	32 872	32 405
Forsvar	12 978	13 578	3 324	3 176	3 432	3 398	3 215	3 321	3 643
Kommuneforvaltningen	172 415	186 211	44 337	41 702	45 785	46 872	45 110	45 342	48 887

**Tabell 38. Lønn per normalårsverk etter næring for lønnstakere.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2008	2009	08:2	08:3	08:4	09:1	09:2	09:3	09:4
I alt	6,0	3,5	5,9	6,3	6,4	4,5	3,9	3,0	2,8
Jordbruk og skogbruk	5,6	3,4	5,6	5,8	5,7	3,2	2,5	4,0	3,9
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	4,4	2,9	4,2	5,0	3,8	2,4	3,2	3,0	2,9
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	7,8	9,3	8,6	8,5	9,4	13,0	9,9	7,6	6,8
Utvinning av råolje og naturgass	8,2	10,9	9,0	8,6	10,0	15,7	11,2	8,9	7,9
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	7,0	6,6	7,9	7,3	8,6	7,2	6,9	6,7	5,8
Bergverksdrift	3,7	3,2	4,1	3,6	3,2	2,9	4,0	3,3	2,7
Industri	5,4	3,1	5,9	4,9	5,0	2,8	3,5	3,0	2,9
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4,9	1,8	6,3	4,6	5,3	1,8	1,9	1,5	2,3
Tekstil- og bekledningsindustri	6,0	3,5	7,5	5,2	5,6	4,9	4,3	2,8	1,7
Trelast- og trevareindustri	4,8	2,2	4,7	5,1	5,5	0,9	1,9	3,1	3,0
Treforedling	5,1	2,8	7,5	3,6	3,4	3,4	1,7	3,1	2,8
Forlag og grafisk industri	5,7	4,0	6,1	6,1	6,1	3,9	4,1	3,9	4,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	5,5	2,6	4,6	4,6	5,3	1,9	2,9	2,9	2,8
Kjemiske råvarer	3,6	3,7	4,1	2,7	3,8	4,6	4,2	3,1	2,8
Metallindustri	5,7	2,9	4,0	6,8	4,7	1,8	3,8	3,0	3,1
Verkstedindustri	6,0	2,4	6,4	4,8	4,7	1,7	3,2	2,7	2,2
Bygging av skip og oljeplattformer	4,2	4,7	5,4	4,3	3,7	5,6	5,1	4,4	3,9
Møbelindustri og annen industri	4,8	3,3	3,7	3,9	4,4	2,9	4,1	4,1	2,0
Kraftforsyning	9,1	5,9	10,0	8,1	7,7	7,6	5,8	5,0	5,0
Vannforsyning	6,8	5,2	6,3	8,2	8,7	8,3	5,2	4,4	2,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,9	1,7	6,2	6,3	5,9	2,2	1,6	1,5	1,6
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	4,1	2,1	4,3	4,1	3,9	2,6	2,1	1,8	1,9
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,0	1,5	4,4	4,2	3,9	1,5	1,6	1,4	1,6
Rørtransport	5,6	5,8	6,0	6,0	7,3	7,9	6,4	4,4	4,6
Utenriks sjøfart	3,1	2,8	3,0	3,0	3,2	4,0	2,3	2,3	2,6
Transport ellers	5,4	3,3	3,6	5,9	6,6	3,9	3,7	2,9	2,6
Post og telekommunikasjon	6,1	4,7	4,5	5,9	6,7	4,3	6,4	4,3	3,8
Finansiell tjenesteyting	9,7	-2,7	9,9	9,9	10,0	-7,5	-2,7	-0,3	-0,4
Boligtjenester (husholdninger)	5,9	4,5	5,0	6,5	7,0	4,2	7,8	2,9	3,4
Forretningsmessig tjenesteyting	6,2	3,9	6,4	6,4	6,1	3,9	4,3	3,4	4,1
Offentlig administrasjon og forsvar	6,7	4,8	6,2	7,8	8,0	7,8	5,1	3,9	2,6
Undervisning	5,9	4,4	5,1	7,4	7,1	6,9	5,0	3,0	2,9
Helse- og sosialtjenester	6,2	4,1	5,8	7,2	7,4	6,3	4,4	3,2	2,6
Andre sosiale og personlige tjenester	5,8	5,4	6,1	6,0	6,1	6,5	6,3	4,3	4,6
Fastlands-Norge	5,9	3,2	5,8	6,3	6,2	4,0	3,5	2,7	2,5

Offentlig forvaltning	6,3	4,4	5,8	7,5	7,6	6,9	4,8	3,4	2,6
Statsforvaltningen	6,3	4,4	5,9	7,4	7,8	7,2	4,2	3,4	2,9
Sivil forvaltning	6,3	4,4	5,9	7,4	7,8	7,0	3,9	3,5	3,1
Forsvar	6,6	3,7	6,1	7,6	7,9	8,2	5,4	1,4	0,2
Kommuneforvaltningen	6,4	4,4	5,8	7,7	7,5	6,8	5,2	3,4	2,5

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2000-2013

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*	Prognoser			
											2010	2011	2012	2013
Realøkonomi														
Konsum i husholdninger mv.	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,8	5,4	1,3	0,0	5,5	4,7	3,8	3,2
Konsum i offentlig forvaltning	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	1,9	3,0	4,1	5,2	2,7	1,9	1,9	1,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	11,7	12,5	1,4	-7,9	-3,1	-0,5	5,1	4,9
Utvinning og rørtransport	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	4,3	6,3	3,7	6,4	-3,7	-1,3	3,4	0,8
Fastlands-Norge	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	11,9	15,7	1,0	-12,1	-1,6	0,7	5,1	5,2
Næringer	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	17,1	25,5	6,1	-14,5	-7,1	0,2	4,6	5,9
Bolig	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	4,1	2,9	-12,1	-18,9	-2,9	12,3	9,1	7,5
Offentlig forvaltning	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	11,6	9,6	4,7	2,7	12,7	-7,7	2,0	1,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	5,3	6,7	1,9	-1,2	3,4	3,2	3,5	3,2
Lagerendring ²	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	0,0	-1,4	-0,4	-1,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Eksport	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,0	2,3	0,9	-4,3	2,4	1,1	1,2	1,0
Råolje og naturgass	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,5	-2,4	-2,0	-1,3	-2,2	-1,5	-0,8	-1,9
Tradisjonelle varer	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	8,5	4,3	-7,8	6,7	2,8	2,3	3,1
Import	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,4	8,6	2,2	-9,7	6,8	3,2	5,2	3,2
Tradisjonelle varer	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	11,5	8,2	-0,4	-13,1	6,2	5,7	5,5	5,8
Bruttonasjonalprodukt	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,3	2,7	1,8	-1,5	1,5	1,9	2,1	2,3
Fastlands-Norge	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	5,6	2,2	-1,5	2,0	2,7	2,7	3,0
Industri og bergverk	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	3,1	3,2	2,3	-5,9	0,6	1,6	0,7	3,0
Arbeidsmarked														
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	-0,7	-1,6	-0,9	-2,1	1,7	1,4	3,1	4,3	3,2	-1,5	0,4	0,8	0,9	1,3
Sysselsatte personer	0,6	0,3	0,3	-1,0	0,4	1,1	3,6	4,1	3,1	-0,4	-0,1	0,4	1,1	1,7
Arbeidstilbud ³	0,7	0,5	0,7	-0,1	0,3	0,7	2,0	2,5	3,4	0,0	0,6	1,0	1,1	1,4
Yrkesandel (nivå) ³	72,5	72,5	72,5	71,9	71,6	71,4	72,0	72,7	74,0	72,8	72,1	71,8	71,7	71,9
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,5	3,9	3,9	3,7
Priser og lønninger														
Årslønn	4,4	4,8	5,7	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,1	3,4	3,4	3,9	4,7
Konsumprisindeksen (KPI)	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1	1,7	1,3	2,0	2,9
KPI-JAE ⁴	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	1,0	1,3	1,8	2,7
Eksportpris tradisjonelle varer	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,7	2,4	-6,5	-2,7	5,2	3,0	2,7
Importpris tradisjonelle varer	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,0	4,1	4,6	-1,2	-3,3	1,0	1,7	2,8
Boligpris ⁵	15,7	7,0	5,0	1,7	7,7	9,5	13,7	12,6	-1,1	1,9	7,2	5,1	6,4	6,6
Inntekter, renter og valuta														
Husholdningenes realdisponible inntekt	3,4	-0,3	8,0	4,4	3,6	7,6	-6,5	6,3	3,1	4,8	3,5	3,3	2,3	2,5
Husholdningenes sparerate (nivå)	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	1,5	3,4	7,5	5,9	4,6	3,2	2,6
Pengemarkedsrente (nivå)	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5	2,6	3,4	4,5	5,2
Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	8,0	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	7,3	4,8	4,0	4,5	5,5	6,4
Realrente etter skatt (nivå)	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,5	1,3	1,1	2,0	2,0	1,7
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-5,9	-0,8	0,5	1,2
NOK per euro (nivå)	8,1	8,1	7,5	8,0	8,4	8,0	8,1	8,0	8,2	8,7	8,0	8,0	8,0	8,1
Utenriksøkonomi														
Driftsbalansen, mrd. kroner	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	372,1	320,5	472,8	360,8	388,2	418,3	421,1	450,5
Driftsbalansen i prosent av BNP	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,2	14,1	18,6	15,0	15,5	15,9	15,3	15,4
Utlandet														
Eksportmarkedsindikator	11,7	0,8	1,5	4,3	7,0	6,3	9,0	7,5	1,7	-8,7	4,0	4,1	5,6	7,2
Konsumpris euro-området	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,1	1,4	1,9	2,0
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2	0,8	1,7	2,9	3,8
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	251	223	198	201	255	355	423	422	536	388	458	479	512	551

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP. ³ Ifølge AKU.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁵ Brudd i serien i 2004. ⁶ Gjennomsnitt for året. ⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 1. desember er benyttet.